

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-7-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Dr. Selçuk Eraydın

Prof. Dr. Mustafa Tahralı - Doç. Dr. Necdet Tosun

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Yedinci Cild Fihristi

-Mesnevî IV. Cildinin İlk Yarısı-

Takdim

Mesnevî'nin 4. cildinin şerhine âit 7. ve 8. ciltlerini takdim ederken bu çalışmamızla ilgili birkaç husûsu okuyuculara duyurmak istiyoruz. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nin şimdiye kadar yayımlanmış 1., 2., 5. ve 6. ciltlerini bilgisayarda dizen merhum Dr. Selçuk Eraydın'ın hazırlamış olduğu ciltler, elinizdeki bu 7. ciltle son bulmaktadır. Böylece yayımını 13 cilt olarak tasarladığımız *Şerh*'in (5) cildini rahmetli arkadaşımız hazırlamış olmaktadır. Bu 7. cildin Farsça beyitlerinin muk_bele ve tashihleri, önceki ciltlerde olduğu gibi, arkadaşımız Doç. Dr. Necdet Tosun tarafından yapılmıştır. İlk 7 ciltteki değerli yardım ve katkılarından dolayı kendisine teşekkürlerimizi burada ifâde etmeyi bir borç biliriz.

Önceki 3.,4.,5. ve 6. ciltlerdeki noksan Farsça-Arapça beyit ve ibâreleri yazan Dr. Sâfi Arpaguş arkadaşımız, *Şerh*'in 8.cildinin tamâmını bilgisayarda yazmış, böylece yayına hazırlama çalışmalarımız sona ermiştir. Bu cildin birlikte yaptığımız muk_belesi ise yakında tamamlanacaktır. 8.cildin bu 7.ciltten kısa bir müddet sonra baskıya verilebileceğini umuyoruz.

Daha önce 1.ve 2.ciltleri, şimdi de 3.cildi okuyarak tesbit ettiği dizgi ve okuma yanlışlarını bize bildiren Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu Bey'e, gördüğü birkaç yanlışı haber veren Doç. Dr. Hülya Küçük Hanım'a ve Farsça beyit ve ibârelerde, yalnız yazılan veya kelime sonunda yer alan "yâ" harflerinin altında iki noktanın bulunmaması gerektiğine dikkatimizi çeken Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Bolelli arkadaşımıza ayrıca teşekkür ederiz. Teknik sebeplerden ileri gelen bu imlâ yanlışı 5. ve 6.ciltlerde ve ikinci baskısı yapılan 2.ciltte düzeltilmiştir ve bundan sonra da bu husûsa dikkat edilecektir.

1.ve 3.ciltlerin ilk baskısı için hazırlamış olduğumuz ikişer sayfalık yanlış-doğru cetveli, ayrı iki yaprak hâlinde, 7.cilt içinde verilmiştir. Elinde bu ciltlerin ilk baskısı bulunan okuyucularımızdan özür diler ve tesbit edebildiğimiz yanlışları bu cetvellere göre düzeltmelerini ricâ ederiz. İkinci baskı nüshalar ise zâten düzeltilmiş olarak yayımlanacaktır. Bu *Mesnevî-i Şerif Şerhi*'ni yayımlamaya teşebbüs eden, son olarak bu 7.cildi ve toplam (5) cildi hazırlayan Selçuk Eraydın'ı, tasavvuf ve kültür hayâtımıza çok kıymetli tam bir *Mesnevî-i Şerif Şerhi* kazandıran Ahmed Avni Konuk Bey'i rahmet ve fâtihalarla anar, yazım ve mukabeleleri yapılmış sonraki ciltleri de en kısa zamanda yayımlamayı Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederiz.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı
24 Eylül 2006/Fatih-İstanbul

[Mesnevî-i Şerîf'in IV. Cildinin DÎBÂCESİ]

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلحَمْدُ لِلّٰه حَقَّ حَمْدِهِ وَ الصَّلٰوةُ وَالسَّلامُ عَلىَ خَيْرِ خَلْقِه مُحَمَّدٍ و آلِه وَ صَحْبِه وَ ذُرِّيّاتِه . اَمَّا بَعْدُ فَهَذاَ الطَّعْنُ الرَّابِعُ اِلىَ اَحْسَنِ الْمَرابِعِ و اَجَلِّ الْمَنافِعِ تُسَرُّ قُلُوبُ الْعارِفِينَ بِمُطالَعَتِه كَسُرُورِ الرِّياضِ بِصَوْتِ الْغَمامِ وَ اُنْسِ الْعُيُونِ بِطِيبِ الْمَنامِ فِيهِ اِرْتِياحُ الْاَرْواحِ وَ شَفاءُ الْاَشْباحِ وَ هُوَ كَماَ يَشْتَهِيهِ الْمُخْلِصُونَ و يَهْوَوْنَهُ وَ يَطْلُبُهُ السَّالِكُونَ وَ يَتَمَنَّوْنَهُ لِلْعُيُونِ قُرَّةٌ وَ لِلنُّفُوسِ مَسَرَّةٌ اَطْيَبُ الثِّمارِ لِمَنِ اجْتَنىَ وَ اَجَلُّ الْمُراداتِ وَ الْمُنىَ مُوصِلُ الْعَلِيلِ اِلىَ طَبِيبِه وَ هادِى الْمُحِبِّ اِلىَ حَبِيبِه وَ هُوَ بِحَمْدِ اللّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ اَعْظَمِ الْمَواهِبِ وَ اَنْفَسِ الرَّغائِبِ مُجَدِّدُ عَهْدِ الاُلْفَةِ وَ مُسَهِّلُ عُسْرَةِ اَصْحابِ الْكُلْفَةِ يَزِيدُ النَّظَرُ فِيهِ اَسَفاً لِمَنْ بَعُدَ وَ سُرُوراً وَ شُكْراً لِمَنْ سَعِدَ يَتَضَمَّنُ صَدْرُهُ ما يَتَضَمَّنُ صُدُورُ الْغانِياتِ مِنَ الْحُلَلِ جَزاءً لِاَهْلِ الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ فَهُوَ كَبَدْرٍ طَلَعَ وَ جَدٌّ رَجَعَ زائِدٌ عَلىَ تَأْمِيلِ الْآمِلِينَ وَ رائِدٌ لِرَوْدِ الْعامِلِينَ يَرْفَعُ الْاَمَلَ بَعْدَ اِنْخِفاضِه وَ يَبْسُطُ الرَّجاءَ بَعْدَ اِنْقِباضِه كَشَمْسٍ

اَشْرَقَتْ مِنْ بَيْنِ غَمامَةٍ تَفَرَّقَتْ نُورٌ لِاَصْحابِنا وَ كَنْزٌ لِاَعْقابِنا وَ نَسْئَلُ اللّهَ التَّوْفيقَ لِشُكْرِه فَاِنَّهُ قَيْدٌ لِلْعَتيدِ وَ صَيْدٌ لِلْمَزيدِ وَ لاَ يَكُونُ اِلاَّ ما يُريدُ

شعر

وَ مِمَّا شَجانِى اَنَّنِى كُنْتُ نائِماً — اُعَلِّلُ مِنْ بَرْدٍ بِطيبِ التَّنَسُّمِ

اِلى اَنْ دَعَتْ وَرْقاءُ فى غُصْنِ اَيْكَةٍ — تَغَرَّدَ مَبْكاها بِحُسْنِ التَّرَنُّمِ

فَلَوْ قَبْلَ مَبْكاها بَكَيْتُ صَبابَةً — لِسُعْدى شَفَيْتُ النَّفْسَ قَبْلَ التَّنَدُّمِ

وَ لكِنْ بَكَتْ قَبْلى فَهَيَّجَ لِىَ الْبُكا — بُكاها فَقُلْتُ الْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ

رَحِمَ اللّهُ الْمُتَقَدِّمينَ وَالْمُتَاَخِّرينَ وَالْمُنَجِّزينَ وَالْمُتَنَجِّزينَ بِفَضْلِه وَ كَرَمِه وَ جَزيلِ آلائِه وَ نَعْمائِه فَهُوَ خَيْرُ الْمَسْؤُلِ وَ اَكْرَمُ الْمَاْمُولِ فَاللّهُ خَيْرٌ حافِظاً وَ هُوَ اَرْحَمُ الرَّحِمينَ وَ خَيْرُ الْمُونِسينَ وَ خَيْرُ الْوارِثينَ وَ خَيْرُ مُخْلِفٍ وَ رَزَّاقٌ لِلْعابِدينَ الزَّارِعينَ وَ صَلَّى اللّهُ عَلى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الْاَكْرَمينَ وَ عَلى جَميعِ الْاَنْبِياءِ وَ الْمُرْسَلينَ آمينَ يا رَبَّ الْعالَمينَ .

Tercüme ve îzâh:

اَلْحَمْدُ لِلّهِ حَقَّ حَمْدِه وَ الصَّلوةُ وَالسَّلامُ عَلى خَيْرِ خَلْقِه مُحَمَّدٍ وَ آلِه وَ صَحْبِه وَ ذُرِّيَّاتِه اَمَّا بَعْدُ .

"Allah Teâlâ'ya hamdin hakkıyla hamd ederim ve halkın hayırlısı olan Muhammed'in âline ve ashâbına ve zürriyyâtına salât ve selâm ederim. Sonrasına gelince:"

فَهذَا الظَّعْنُ الرَّابِعُ اِلى اَحْسَنِ الْمَرابِعِ وَ اَجَلِّ الْمَنافِعِ

"Bu dördüncü göç, bahâra mahsûs olan ikāmetgâhların en güzeline ve menfaatlerin en büyüğünedir."

"Za'n", bir yerden bir yere intikāl ve göç etmek ma'nâsınadır. "Merâbi'" ilk baharda oturacak yerler demektir. Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in III. cildinden, IV. cildine intikāl, bahar mevsiminde teferrüc için intikāl olunan mahallerin en güzeli mesâbesindedir; ve bu intikāl, ma'nevî menfaatlerin en büyüğüne vâki' olur.

تُسَرُّ قُلُوبُ الْعارِفينَ بِمُطالَعَتِه كَسُرُورِ الرِّياضِ بِصَوْتِ الْغَمامِ وَ اُنْسِ الْعُيُونِ بِطيبِ الْمَنامِ

"Âriflerin kalbleri onun mütâlaasıyla, bulutların sadâsıyla, bahçelerin sürûru ve gözlerin latîf uykuya enîs olması gibi mesrûr olur."

Bahçeler, bulutların gök gürlemesi sadâsıyla ve gözler latîf uykunun enîsi olduğu vakit nasıl mesrûr olur ise, bu IV. cildin mütâlaasıyla âriflerin kalbleri de öylece mesrûr olur.

Hind nüshalarında "bi-savti'l-gamâm" yerine "bi-savbi'l-gamâm" vâki' olmuştur. "Savb", yağmurlu buluta ve şiddetle dökülen yağmura derler. Bu sûrette ma'nâ: "Bahçeler, bulutların şiddetle dökülen yağmuru sebebiyle mesrûr olduğu gibi" demek olur.

فيه ارْتِيَاحُ الْاَرْوَاحِ وَ شِفَاءُ الْاَشْبَاحِ

"Onda rûhların ferahlanması ve cisimlerin şifâsı vardır."

Bu cild-i râbi'deki maârif ve hakāyık sebebiyle rûhların ferahlanması ve cisimlerin de ilel ve emrâz-ı sûriyyeyeden şifâsı vardır. Cisimlerin şifâsı budur ki, tefekkür rûhun hâssasıdır, rûh fikr-i latîf ile meşgûl olduğu vakit ferahlanır ve rûhun ferahlanmasından a'sâb da râhat olur. A'sâb râhat olunca damarlardaki kanın deverânı ve kalbin darabânı da muntazam olup, cisimde sıhhat ve şifâ eseri zâhir olur. Nitekim bu ma'nâda *Mesnevî-i Şerîf*'de:

ای برادر تو همان اندیشهٔ　　　ما بقی تو استخوان و ریشهٔ

گر گلست اندیشهٔ تو گلشنی　　　ور بود خاری تو هیمهٔ گلخنی

"Ey birâder sen ancak düşüncesin; senin mütebâkîn kemik ve elyâftır. Eğer senin düşüncen gül ise, gülşene mensûbsun ve eğer diken olursa, sen külhana mensûb olan odunsun" buyurulmuş idi.

وَ هُوَ كَمَا يَشْتَهِيهِ الْمُخْلِصُونَ وَ يَهْوُونَهُ وَ يَطْلُبُهُ السَّالِكُونَ وَ يَتَمَنَّوْنَهُ

"Ve o muhlislerin istedikleri ve sevdikleri gibidir; ve sâlikler onu isterler ve kasd ederler."

Ve o IV. cild, ihlâs sâhibi olanların tam istedikleri ve sevdikleri gibi olan maârif ve hakāyıkı muhtevîdir; ve tarîk-ı Hak sâlikleri o maârif ve hakāyıkı isterler ve kasd-ı sülûkleri onları öğrenmektir.

لِلْعُيُونِ قُرَّةٌ وَ لِلنُّفُوسِ مَسَرَّةٌ اَطْيَبُ الثِّمَارِ لِمَنِ اجْتَنَى وَ اَجَلُّ الْمُرَادَاتِ وَ الْمُنَى

"Gözlerin aydını ve nefislerin meserretidir. Toplayan kimse için, yemişlerin en iyisi, murâdların ve maksûdların en büyüğüdür."

"İctinâ", ağaçtan meyve toplamak ve devşirmek ma'nâsınadır. Bu IV. cild-i *Mesnevî* kalb ve akıl gözlerinin nûru ve tâlib-i ma'rifet olanların nefislerinin, ya'ni kendiliklerinin sevinci ve sürûrudur. Bu IV. cild bir ma'rifet ağacıdır ve her bir beyti onun yemişidir. Rağbet edip toplayan kimseler için, ma'rifet yemişlerinin en iyisi ve ehl-i sülûkün murâdlarının ve maksûdlarının en büyüğüdür.

مُوْصِلُ الْعَلِيلِ الى طَبِيبِه وَ هادى الْمُحِبِّ الى حَبِيبِه وَ هُوَ
بِحَمْدِ اللّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ اَعْظَمِ الْمَوَاهِبِ وَ اَنْفَسِ الرَّغائِبِ

"Ve o alîli tabîbe ulaştırıcı ve muhibbi de habîbine hidâyet edicidir. Ve o Allah Teâlâ'nın hamdi sebebiyle mevhibelerin en büyüğü cinsindendir ve mergūb olan şeylerin en nefîsidir."

Bu IV. cild şimdiye kadar ilhâmât-ı ilâhiyyeye vâki' olan hamd sebebiyle, mevâhib ve atâyâ-yı ilâhiyyenin en büyükleri zümresindendir; ve sâlikler indinde mergūb ve makbûl olan maârifin en nefîsidir.

مُجَدِّدُ عَهْدِ الاُلْفَةِ وَ مُسَهِّلُ عُسْرَةِ اَصْحابِ الْكُلْفَةِ

"Ahdin ülfetini bekleyicidir; külfet sâhiblerinin güçlüğünü kolaylaştırıcıdır."

Âlem-i ervâhdaki "Elestü bi-Rabbiküm" hitâbında "Belâ!" cevâbı ahdinin ülfetini ve alışkanlığını, bu âlem-i kesâfette yenileyicidir; ve tarîk-ı Hak sâliklerinin müşkillerini halledip, kendilerini külfetten kurtarır ve güçlüklerini de kolaylaştırır.

يَزِيدُ النَّظَرُ فِيهِ اَسَفاً لِمَنْ بَعُدَ وَ سُرُوراً وَ شُكْراً لِمَنْ سَعِدَ

"Ona nazar, uzak olan kimse için esefi ve saîd olan kimseye sürûru ve şükrü ziyâde edicidir."

Bu IV. cilde nazar edip mütâlaa etmek, buna nazardan uzak kalmış olan kimse için teessüfü ve onu mütâlaa ederek, mûcibi ile amel etmek sûretiyle nâil-i saâdet olan kimseye dahi sürûru ve Cenâb-ı Hakk'a şükrü ziyâde edicidir.

يَتَضَمَّنُ صَدْرُهُ ما يَتَضَمَّنُ صُدُورُ الْغانِياتِ مِنَ الْحُلَلِ جَزاءً لِاَهْلِ الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ

"Onun göğsü, gāniyelerin göğüsleri süslerden tazammun ettiği şeyi, ilim ve amel ehli için cezâyı tazammun eder."

"Gāniye" kelimesini *Kāmûs* dört ma'nâda gösterir:

1. Nâs kendisine rağbet edip, kendisi kimseye tâlib olmayan kadın.
2. Pek güzel olup, süse ihtiyâcı olmayan kadın.
3. Ebeveyninin evinde ikāmet edip, oradan uzaklaşmayan kadın.
4. Zevci olsun, olmasın afîfe ve genç ve güzel kadın.

Bu ibârede, dördüncü ma'nâ münâsibdir. Ya'ni bu IV. cildin sadrı ve içi, afîfe ve genç ve güzel kadınların göğüslerini süsledikleri pırlanta ve mücevherâtın iç yüzü olan letâfetleri tazammun eder; ve ilim ve amel ehli için de, maddî ve ma'nevî mükâfâtı tazammun eder.

فَهُوَ كَبَدْرٍ طَلَعَ وَ جَدٌّ رَجَعَ

"İmdi o ayın on dördü gibidir ki doğdu ve ced gibidir ki, rücû' etti."

"Cedd", büyük baba ve onun babası; ve baht ve iyi tâli'; ve haz ve nasîb; ve kadir ve vak'; ve rızk ve kısmet; ve ırmak kenarı ma'nâlarınadır. Ve "rec'", geri döndürmek ve söz muhâtaba nef' vermek; ve yağmur ve su durağı yer ki, orada su anafor yapar; ve göl ve sel suyunun mümted olduğu yer; ve yüksek su akıntısının yukarısına denir ki, orada su toplanmaz. Şurrâh-ı kirâm "Bir bahttır ki, geri geldi" ma'nâsını münâsib görmüşlerdir. Fakîr dahi şu ma'nâyı da münâsib görürüm: "Bu IV. cild ayın on dördü gibi gāyet parlak olarak doğdu; ve maârif-i ilâhiyye ve ulûm-ı ledünniyye selinin mümted olduğu bir mahaldir ki, III. cilde kadar akar; o ulûm seli geri geldi."

زَائِدٌ عَلَى تَأْمِيلِ الْآمِلِينَ وَ رَائِدٌ لِرَوْدِ الْعَامِلِينَ

"Umucuların umması üzerine ziyâde edicidir; âmillerin revdi için zâiddir."

"Âmil", ümîd ve recâ ma'nâsına olan "emel"den, ümîd edici ve umucu; ve "te'mîl", ummak demektir. "Râid", değirmenin sapı, otlak aramak için ileriye gönderdikleri adam ma'nâsınadır. "Revd", esen rüzgâr ve taleb etmek, öteye beriye gidip gelmek, ya'ni piyasa etmek. "Âmil", amel edici ve bir işin mütevellîsi demektir. Ya'ni "Bu IV. cild ma'rifet tahsîlini umanların umdukları ma'rifetten daha ziyâdesini muhtevîdir; ve tarîk-ı Hak mütevellîsi olan kâmillerin kāfile-i sâlikîne zâd-ı ma'nevî olan ma'rifetin talebi için ileri gönderdikleri adam mesâbesindedir."

Hind nüshalarında ذَائِدٌ كَذَوْدِ الْعَامِلِينَ vâki'dir. "Zevd", def' ve tard etmek ve koyun sürüsünü sürmek; ve "zâid", hürmet ve hakîkati himâye eden hamiyetli adam ma'nâsınadır. Bu sûrette ma'nâ: "Bu IV. cild, âmillerin ve hâkimlerin def' ve tard etmesi gibi, bâtılı tard ve def' ve hakîkati himâye edicidir" demek olur.

يرفع الأمل بعد انخفاضه و يبسط الرّجاء بعد انقباضه كشمس

اشرقت من بين غمامة تفرّقت نور لاصحابنا و كنز لاعقابنا

"Emeli alçalmasından sonra yükseltir ve ümîdi inkıbazdan dolayı bast eder. Güneş gibidir ki, dağılan bulut arasından işrâk eyledi. Ashâbımız için bir nûr ve a'kābımız için bir hazînedir."

Bu IV. cild, emeli ve ümîdi alçalmasından sonra yükseltir ve kuvvet verir. Ve recâyı, havf galebesiyle vâki' olan inkıbâzdan sonra bast eder. Ya'ni kalbdeki recâyı takviye eder; ve güneş gibidir ki, I. ve II. ve III. cildin mütâlaasıyla semâ-yı kalbinden parçalanıp dağılan sıfât-ı nefsâniyye bulutları arasından parladı. Zamânımızda bizimle sohbet eden kimseler için bir nûr ve bizden sonra gelecek olup, bizim tarîk ve silkimize sâlik ihvân-ı dînimiz için bir hazînedir.

و نسئل اللّه التّوفيق لشكره فانّه قيد للعتيد و صيد للمزيد و لا يكون الاّ ما يريد

"Biz onun şükrü için Allah'dan tevfîk isteriz; zîrâ o mevcûdun bağıdır ve mezîd için sayddır. Ve Allâh'ın dilediği şeyin gayri mevcûd olmaz."

Biz bu IV. cildin şükrü için Allah Teâlâ hazretlerinden tevfîk isteriz; ya'ni bunun ızhârı hakkındaki irâdemizin, kendi irâdesine muvâfık getirmesini niyâz ederiz. Zîrâ o şükür, mevcûd olan ni'meti tesbît eden bir bağdır ve ziyâdenin de avıdır. Ya'ni şükr etmek, ni'metin ziyâdesini avlamak demektir. Nitekim âyet-i kerîmede لئن شكرتم لأزيدنّكم (İbrâhîm, 14/7) ya'ni "Eğer şükrederseniz, elbette ni'metinizi ziyâde ederim" buyurulur. Ve Allah'ın dilediği şeyin gayri, bu âlem-i şehâdette mevcûd olmaz; nitekim hadîs-i şerîfde ما شاء الله كان و ما لم يشأ لم يكن ya'ni "Allah'ın dilediği şey mevcûd olur ve dilemediği şey mevcûd olmaz" buyurulmuştur. Şiir:

و ممّا شجانى انّنى كنت نائما | أعلّل من برد بطيب التّنسّم

الى ان دعت ورقاء فى غصن أيكة | تغرّد مبكاها بحسن التّرنّم

"Beni mahzûn eden şeydendir ki, ben serin havadan latîf teneffüs ile meşgûl olduğum halde, meşe dalındaki güvercinin da'vetine kadar nâim idim. Yüksek ses ve latîf elhân ile öttü. Onun ağlaması güzel terennümle idi."

"Şecv", *Kāmûs*'un beyânına göre, iki zıd ma'nâyı câmi' bir kelimedir. Hem bir adamı gamnâk etmek ve hem de tarabnâk etmek ma'nâsında müsta'meldir. Şurrâh-ı kirâm gamnâk ve mahzûn etmek ma'nâsını almışlardır.

"Ü'allilü", "ta'lîl" masdarındandır. Ve "ta'lîl", bir şey ile meşgûl olmak ma'nâsınadır. "Tenessüm", teneffüs demektir. "Verkā'", güvercin; "eyke", meşe ağacı; "tegarrud", "gard" ma'nâsınadır ve "gard" dördüncü bâbdan masdar olup, kuş yüksek sesle ve latîf elhân ile teganni etmek ma'nâsınadır. Hind nüshalarında "tagarrud" yerine "teferrüd" kelimesi münderıcdir. Bu sûrette ma'nâ "Onun ağlaması, hüsn-i terennüm ile teferrüd etti ve sâirlerinden mümtâz oldu" demek olur. Ya'ni ben nefes-i rahmânî ile latîf teneffüs ile meşgûl olduğum halde, meşe ağacı mesâbesinde olan bu vücûd-ı izâfî şeceresinin bir dalı olan bir cisme taalluk eden bir rûh güvercini, beni *Mesnevî*'yi inşâda da'vet edinceye kadar, bu inşâd emrinde uykuda idim. O rûh-ı latîf yüksek ses ile ve latîf elhanla öttü; ya'ni zamîrini harf ve savt ile ve elfâz ile izhâr etti. Onun bu hakāyıka olan aşkı sebebiyle ağlaması güzel terennümle idi. Veyâhud sâir güvercinlerin ağlamasından teferrüd etti ve mümtâz oldu. Ben, o beni uyandırıncaya kadar sâkit kaldığıma mahzûn ve gamnâk oldum. Veyâhud beni uyandırmasından tarabnâk oldum.

"Güvercin"den murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'in ızhârını taleb eden Hüsâmeddîn Çelebi efendimiz hazretleri olduğu ebyât-ı âtiye ile anlaşılır.

فَلَوْ قَبْلَ مَبْكاها بَكَيْتُ صَبابَةً   لِسُعْدى شَفَيْتُ النَّفْسَ قَبْلَ التَّنَدُّمِ

وَ لَكِنْ بَكَتْ قَبْلِى فَهَيَّجَ لِىَ الْبُكا   بُكاها فَقُلْتُ الْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ

"İmdi eğer onun ağlamasından evvel, su'dâya muhabbet cihetinden ben ağlaya idim, nefse nedâmetten evvel şifâ verir idim. Velâkin benden evvel ağladı. Onun ağlaması, beni ağlamaya tahrîk etti. Öyle ise fazl mütekaddim içindir, dedim.

"Su'dâ", "saâdet"ten ism-i tafdîlin müennesidir. *Lisân-ı Arab*'da rûhun müennes i'tibâr olunduğuna işâret buyurulur. Nitekim I. cildde 1997 numaralı beyitte şöyle buyurulmuş idi: اين حميرا لفظ تأنيثست و جان   نام تأنيثش نهند اين تازيان Ya'ni "Bu humeyrâ ve lafz-ı cân dahi te'nîsdir. Bu Arablar ona te'nîs nâmını koyarlar." Binâenaleyh "su'dâ" kelimesi, müennes olan rûh-ı saîd demek olur.

Ya'ni Hüsâmeddîn Çelebi'nin rûh-ı şerîfinin ağlamasından evvel, onun rûh-ı saîdine muhabbetten nâşî, benim rûhum ağlaya idi ve hakāyıkın terennümüne başlaya idi, nefis âleminde pûyân olan sâliklerin nedâmetinden evvel, bu *Mesnevî-i Şerîf* ile, onların nefislerine şifâ ve sağlık verir idim. Velâkin cenâb-ı Hüsâmeddîn'in rûh-ı şerîfi, benim rûhumdan evvel ağladı ve

Mesnevî'nin ızhârına tâlib oldu. Onun ağlaması, beni de ağlamaya tahrîk etti. Öyle ise bu ızhâr-ı hakāyıkın talebi husûsunda benden ileriye geçti ve fazl, ileriye geçmiş olan kimseye mahsûstur.

رَحِمَ اللّٰهُ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالْمُتَأَخِّرِينَ وَالْمُنْجِزِينَ وَ الْمُتَنَجِّزِينَ بِفَضْلِهِ وَ كَرَمِهِ وَ جَزِيلِ آلَائِهِ وَ نَعْمَائِهِ فَهُوَ خَيْرُ الْمَسْؤُلِ وَ أَكْرَمُ الْمَأْمُولِ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظاً وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ خَيْرُ الْمُونِسِينَ وَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ وَ خَيْرُ مُخْلِفٍ وَ رَزَّاقٌ لِلْعَابِدِينَ الزَّارِعِينَ وَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الْأَكْرَمِينَ وَ عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

"Allah Teâlâ ileri geçenlere ve geri kalanlara ve va'dini yerine getirenlere ve ahdini tekellüfle îfâ edenlere, fazl ve keremi ile ve çok atıyyeleri ve ni'metleri ile rahmet etsin. O Hak Teâlâ mes'ûlün hayırlısı ve me'mûlün ekremidir. Allah Teâlâ hayırlı hıfz edicidir ve O, rahmet edenlerin en ziyâde rahmet edenidir. Ve mûnislerin hayırlısıdır ve vârislerin hayırlısıdır ve arkaya kalanın hayırlısıdır; ve ekip biçici olan âbidlerin Rezzâk'ıdır. Ve sallallahu alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi'l-ekremîn ve alâ cemî'-i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn."

ای ضیاء الحق حسام الدین تویی　　　　که گذشت از مه بنورت مثنوی

1. *Ey Hüsâmeddîn, Hakk'ın ziyâsı sensin; zîrâ Mesnevî senin nûrunla aydan geçti.*

Diğer cildlerde dahi îzâh olunduğu üzere, bu *Mesnevî-i Şerîf*, Hz. Pîr efendimizin mümtâz ve pek sevdiği mürîdlerinden Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin talebi üzerine inşâd ve ümmet-i Muhammed'e taraf-ı Hak'dan ihsân buyurulmuştur. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin nihâyetsiz bir deryâ-yı hakîkat olan kalb-i şerîflerinden, bu *Mesnevî-i Şerîf* incilerini çekip çıkaran, Çelebi hazretlerinin gâyet vâsi' olan isti'dâd-ı şerîfleri olmuştur. Nitekim ان الله يلقن الحكمة على لسان الواعظين بقدر استعداد المستمعين ya'ni "Allah Teâlâ hikmeti, dinleyenlerin isti'dâdı mikdârınca vâizlerin lisânı üzerine telkîn eder" buyurulmuştur. Bu ma'nâ, yukarılarda geçtiği gibi, âtîde de gelecektir. Ya'ni "Ey Hakk'ın ziyâsı olan sevgili mürîdim Hüsâmeddîn; sen Hakk'ın ziyâsısın; zîrâ bu *Mesnevî-i Şerîf* senin isti'dâdının ma'nevî olan nûru sebebiyle ayın hissî ve zâhirî olan nûrunu geçti." Zîrâ hissî olan nûru hayvanlar bile hisseder; fakat ma'nevî olan nûru, ancak insanlar idrâk eder.

همت عالئ تو ای مُرْتَجا　　　　می کشد این را خدا داند کجا

2. *Ey mürtecâ, senin yüksek olan himmetin, bunu nereye çeker, Hudâ bilir!*

"Ey recânın mahall-i husûlü, senin isti'dâdın gâyet vâsi' ve himmetin dahi bu isti'dâdın îcâbı olarak pek yüksektir. Senin yüksek olan himmetin artık

bu *Mesnevî-i Şerîf'i* hangi mertebeye ve ondaki esrâr ve hakāyıkı nerelere kadar çekeceğini Allah Teâlâ bilir!" Zîrâ isti'dâdât, a'yân-ı sâbitenin ahvâlidir ve a'yân-ı sâbite ahvâli ise sırr-ı kader olup, ale'l-kāide ancak zuhûr ettikçe ma'lûm olur ve müstesnâ olarak enbiyâya ve evliyâya Hakk'ın keşf ettiği kadar mekşûf olur. Bu hakîkate binâen Kur'ân-ı Kerîm'de قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَ مَا اَدْرٖى مَا يُفْعَلُ بٖى وَ لَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَىَّ (Ahkāf, 46/9) ya'ni "Ey Resûlüm, de ki: [Ben peygamberlerin ilki değilim.] Ben benim ile ve sizin ile ne işlenir bilmem. Ben ancak bana vahy olunan şeye tâbi' olurum" buyurulur. Binâenaleyh vâris-i kâmil olan Hz. Pîr dahi bu âyet-i kerîme hükmüne tebean buyururlar ki: "İlhâm-ı ilâhî ile inşâd ettiğim bu *Mesnevî*'yi, senin yüksek olan himmetin[in] nerelere kadar çekeceğini ben bilmem; ancak Hak Teâlâ bilir. Ve ben ancak ilhâma tâbiim ve senin cezbin sebebiyle ne kadar ilhâm olunursa, o kadar söylerim."

گردن اين مثنوى را بستهٔ ميكشى آن سوى كه دانستهٔ

3. *Bu Mesnevî'nin gerdanını bağlamışsın, bilmiş olduğun o tarafa çekiyorsun.*

Şahsiyyet-i ma'neviyyesi olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'in boynuna himmetinin ipini takıp, ayn-ı sâbitenin isti'dâdınca, ma'lûm olan tarafa çekiyorsun.

مثنوى پويان كشنده نا پديد نا پديد از غافلى كش نيست ديد

4. *Mesnevî koşucu, çekici nâ-pedîddir, bir gāfilden nâ-pedîddir ki, onun görüşü yoktur.*

Silsile-i kelimât ve elfâz üzerinde bu *Mesnevî-i Şerîf* koşucudur ve onu çekip ileriye götüren senin himmetin ise zâhirde gizlidir. Fakat bu çeken, basar-ı basîreti olmayan bir gāfilden gizlidir; zîrâ basar-ı basîreti olanlar, çekilene mutlakā bir çekici lâzım olduğunu görürler.

مثنوى را چون تو مبدأ بودهٔ گر فزون گردد تو اش افزودهٔ

5. *Mâdemki Mesnevî'ye sen mebde' olmuşsun, eğer ziyâde olursa, onu sen ziyâde etmişsin.*

Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, mâdemki *Mesnevî*'ye başlangıç olan sensin ve onu senin parlak olan isti'dâdın çekiyor, eğer cildler ve cildlerdeki esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyye ziyâde olursa, o ziyâde dahi senin yüzünden vâki' olur.

چون چنين خواهى خدا خواهد چنين   ميدهد حق آرزوى متقين

6. *Mâdemki sen böyle istersin, Hudâ dahi böyle ister; Hak müttakîlerin arzûsunu verir.*

Bu beyt-i şerîfde Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin makām-ı ittihadda bulunduğuna işâret buyurulur. Zîrâ bu makāmda Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri şöyle buyurmuştur: "Otuz yıl vardır ki Hak buyurdu, ben onu yaptım; şimdi otuz yıl var ki, ben söylerim, Hak onu yapar." Sipehsâlâr hazretleri bu sözün tefsîrinde buyururlar ki: "Zîrâ mebâdî-i sülûkde henüz onun irâdesi, irâde-i Hak'da müstehlek değil idi, otuz yıl kendi nefsini Hakk'ın evâmir ve nevâhîsine mutâvaata sevk eyledi ve otuz yıldan sonra onun irâdesi, irâde-i Hak'da fânî oldu; ve onda Hakk'ın irâdesinden gayri kalmadı ve ondan ancak Hakk'ın dilediği sâdır olur ve onun dilediği ancak Hakk'ın buyurduğudur." Bunun gibi Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin istediği ancak Hakk'ın istediği olur ve Hak müttakîlerin arzûsunu verir, zîrâ müttakîlerin arzûsu, ancak Hakk'ın irâde ettiği şeydir.

كان لله بوده در ما مضى   تا كه كان الله پيش آمد جزا

7. *Mâzîde "Kâne lillah" olmuş idin; tâ ki cezâ olarak "Kânallah" öne geldi.*

Ey müttakî, sen geçmiş olan hayâtında "Allah için olmuş idin," ya'ni bilcümle muâmelâtını rızâ-yı ilâhî dâiresinde tedvîr etmiş idin; senin bu tarz muâmelenin mükâfâtı olarak önüne âkıbet "kânallahu lehû" ya'ni, "Allah'ın da senin için olması" vâki' oldu. Nitekim hadîs-i şerîfde من كان لله كان الله له ya'ni "Kim ki Allah için olursa, Allah onun için olur" buyurulmuştur; bu hâl ittihâd makāmında vâki' olur, nitekim yukarıda îzâh olundu.

مثنوى از تو هزاران شكر داشت   در دعا و شكر كفها بر فراشت

8. *Mesnevî senden binlerce şükür tuttu. Duâda ve şükürde eller kaldırdı.*

Ya'ni *Mesnevî* kable'z-zuhûr âlem-i gaybda idi ve âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdette zuhûr, rahmet-i ilâhiyyeye mazhariyettir. Zîrâ vücûd, ayn-ı rahmettir. Binâenaleyh *Mesnevî* mertebe-i gaybdan, vücûd-ı izâfî âlemine senin cezbin sebebiyle gelmek sûretiyle, rahmet-i ilâhiyyeye mazhariyetinden dolayı sana teşekkür etti ve duâ ve şükür husûsunda el kaldırdı.

در لب و كفش خدا شكر تو ديد   فضل كرد و لطف فرمود و مزيد

9. *Hudâ onun dudağında ve elinde senin şükrünü gördü; fazl etti ve lutuf ve ziyâdelik buyurdu.*

Hak Teâlâ *Mesnevî*'nin şahsiyyet-i ma'neviyyesinin dudağında ve elinde senin şükrünü gördü; ona fazl ve ihsân etti ve lutuf ve ziyâdelik buyurdu. Yâhud "*Mesnevî*'nin dudağı"ndan murâd, iki mısrâ'dan ibâret olan beyitlerdir; ve her bir mısrâ' bir dudak mesâbesindedir. Ve "keff"den murâd, *Mesnevî* sahîfeleridir ki, bunlarda münderic olan kelimât ve maânî, cenâb-ı Hüsâmeddîn'in himmet-i âlîsiyle vâki' olan cezbine şâkirdirler.

زانکه شاکر را زیادت وعده است　　آنچنانکه قرب مزد سجده است

10. *Zîrâ şâkire ziyâde olmak va'dedir; nitekim kurb, secdenin ücretidir.*

Bu *Mesnevî* şükr edicidir ve لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhîm, 14/7) ya'ni "Şükr ederseniz, sizin ni'metlerinizi elbette ziyâde ederim" âyet-i kerîmesinde, şükr eden kimseye ni'metin ziyâdeleştirileceği va'd-i ilâhî iktizâsındandır. Nitekim Hakk'ın inâyetine şükr için vâki' olan secdenin ücreti de, Hakk'a yaklaşmaktır. Nitekim âyet-i kerîmede وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur.

گفت و اسجد و اقترب یزدان ما　　قرب جان شد سجدهٔ ابدان ما

11. *Hâlıkımız "Secde et ve yaklaş!" buyurdu. Bizim bedenlerimizin secdesi, canın yaklaşması oldu.*

گر زیادت میشود زین رو بود　　نه از برای بوش و های و هو بود

12. *Eğer ziyâde olursa bu yüzden olur, hod-nümâlık ve hây u hûy için olmaz.*

"Bevş", kerr ü fer ve hod-nümâlık, ya'ni kendini göstericilik ve halka kendini satıcılık demektir. "Hây u hûy", etrâfına adamlar toplayıp debdebe ve ihtişâm görüntüleri yapmak demektir. Ya'ni "Eğer *Mesnevî-i Şerîf*'in cildleri taaddüd edip, ziyâdeleşir ve metn-i şerîfinde esrâr ve hakāyık çoğalır ise, bu şükür yüzünden olur, yoksa ilim ve ma'rifet satıp, halka kendini göstermek ve başına birçok eşhâsı toplayıp debdebe ve ihtişâm görüntüleri peydâ etmek için değildir."

با تو ما چون رز بتابستان خوشیم　　حکم داری هین بکش تا می کشیم

13. *Biz seninle asma çubuğunun yaz mevsimiyle olduğu gibi hoşuz. Hüküm tutarsın, âgâh ol, çek, biz de çekelim!*

Asma çubuğu yaz mevsiminde mahsûl verir ve üzümünden şarâb yapıp içerler ve şarhoş olurlar. Ey Hüsâmeddîn, sen yaz mevsimi gibisin, ben de as-

ma çubuğu gibiyim ve bu *Mesnevî* ebyâtı da üzüm salkımları gibidir; ve ebyât-ı şerîfe içindeki maânî de, rûhun şarâb-ı ma'nevîsidir; onu içen sâlikler sarhoş olurlar. Binâenaleyh ey Hüsâmeddîn'im bu *Mesnevî* senin hükmün altındadır, onu âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdete çek ki, biz de çekelim ve *Mesnevî* ebyâtının inşâdına devâm edelim.

خوش بكش اين كاروانرا تا بحج　　　　ای امير صبر مفتاح الفرج

14. *Bu kervanı hacca kadar güzel çek; ey sürûrun anahtarı olan sabrın emîri!*

"Bu *Mesnevî-i Şerîf*in silsile-i ebyâtını, isti'dâdının kasdı olan Kâ'be-i zâta kadar güzel çek ve bâtınından onun bir an evvel itmâmını isteme ve bu husûsda acele etme; zîrâ hadîs-i şerîfde الصبر مفتاح الفرج ya'ni "Sabır, sürûrun anahtarıdır" buyurulmuştur. Ey sürûrun anahtarı olan sabrın mutasarrıfı Hüsâmeddîn'im!"

Ba'zı nüshalarda sabır ile miftâh arasında vâv-ı âtıfa vardır. Bu sûrette ma'nâ "Hem sabrın kendisinin ve hem de sabrın sıfatı olan sürûrun anahtarının mutasarrıfı ve emîri" demek olur. Ve ba'zı nüshalarda da; "ey emîr" sabra muzâf olmayıp, bir hitâb-ı müstakildir; ve "sabır" harf-i ta'rîf ile olup, aynen hadîs-i şerîfin ibâresi nakl edilmiş bir tarzdadır. Bu sûrette ma'nâ: "Ey emîr, sabır sürûrun miftâhıdır" demek olur. Ankaravî hazretleri sahîh olan nüshada "harf-i ta'rîf" olmadığını beyân buyururlar.

حج زيارت كردن خانه بود　　　　حج رب البيت مردانه بود

15. *Hac, hâneyi ziyâret etmek olur; beyt sâhibinin haccı merdâne olur:*

"Hac", lügatte kasd etmek ve ıstılâh-ı şer'îde usûlü dâiresinde Kâ'be evini ziyâret etmektir. Kuvve-i bedeniyye ve mâliyyesi olan her mü'min için bu farzı edâ etmek kolaydır; fakat evin sâhibi olan Zât-ı Hakk'ı kasd ve ziyâret, her yiğidin kârı değildir, merdlerin işidir. Beyit:

حاجی بره كعبه و من طالب ديدار　　　　او خانه همی جويد و من صاحب خانه

"Hacı Kâ'be yolunda ve ben ise dîdâr-ı Hakk'ın tâlibiyim; o evi arar ve ister, ben ise hânenin sâhibini arar ve isterim."

Bu beyt-i şerîfdeki nükte budur ki *Mesnevî*'nin sûreti elfâz ve ebyât ve türlü türlü sanâyi'-i şiiriyye ve hikâyât-ı latîfedir; biraz akıl ve zekâsı olanlar buna müteveccih olup, zevk alırlar, fakat *Mesnevî*'den maksûd olan bunlar değildir, vahdet-i zâtiyyedir; nitekim *Mesnevî*'de buyurulur:

مثنوی ما دکان وحدتست هر چه بینی غیر آن واحد بتست

"Bizim Mesnevî'miz vahdet dükkânıdır; o vâhidin gayri olarak her neyi görür isen o puttur."

Ve *Mesnevî*'den bu vahdet-i zâtiyyeyi görmek ve onu kasd ve ziyâret etmek merdâne olur.

زآن ضیا گفتم حسام الدین ترا که تو خورشیدی و این دو وصفها

16. *Ey Hüsâmeddîn ondan dolayı sana ziyâ dedim ki, sen güneşsin; ve bu iki vasıflar,*

کین حسام و این ضیا یکیست هین تیغ خورشید از ضیا باشد یقین

17. *Ki, bu Hüsâm ve bu ziyâ birdir âgâh ol! Güneşin kılıcı muhakkak ziyâdan olur.*

Ey Hüsâmeddîn'im, sana ondan dolayı "ziyâ" dedim ki, "hüsâm", lügatte keskin kılıç ma'nâsınadır; küfürde muannid olan kâfirleri kesip, zulmet-i küfrü izâle eder; ve sen güneşsin, güneş dahi ziyâsiyle zulmet-i leyli izâle eder. Şu halde "hüsâm" ve "ziyâ" bu iki vasıflar birdir, zîrâ güneşin kılıcı ziyâ cinsinden olup, zulmet-i tabîiyyeyi keser.

نور ازآن ماه باشد وین ضیا آن خورشید این فرو خوان از نبا

18. *Nûr ayın lâyıkıdır ve ziyâ güneşin lâyıkıdır. Bunu Kur'ân'da oku!*

"Nûr", ayın lâyıkıdır; çünkü ay güneşten aldığı ziyâdan münevver olur ve arza o nûru neşr eder, onun nûru kendinden değildir. "Ziyâ" ise güneşin lâyıkıdır; zîrâ güneşin ziyâsı zâtından zuhûr eder. Ve ziyânın menşei harârettir ve o harâret güneşte vardır, ayda yoktur. Cenâb-ı Hak güneş hakkında سِرَاجاً وَهَّاجاً (Nebe', 78/13) ya'ni "Çok yanıcı bir kandil" vasfıyla tavsîf buyurdu. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de وَ هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَ الْقَمَرَ نُوراً (Yûnus, 10/5) ya'ni "O öyle Allah'dır ki güneşi ziyâ ve ayı nûr yaptı" buyurulur. Bu güneşin ve ayın vasfını Kur'ân'dan oku!

"Nebâ", nûn'un fethiyle, haber ma'nâsınadır; "haber"den murâd Kur'ân-ı Kerîm olur. Ve nûn'un zammıyla "nübî", Kur'ân demek olup, kâfiyeye riâyeten "yâ", elife kalb olunmuştur.

شمس را قرآن ضیا خواند ای پدر وان قمر را نور خواند این را نگر

19. *Ey baba, Kur'ân güneşe ziyâ ta'bîr etti; ve o kamere de nûr ta'bîr etti, buna bak!*

شمس چون عالی تر آمد خود ز ماه　　　　پس ضیا از نور افزون دان بجاه

20. *Vaktâki güneş muhakkak aydan daha âlî geldi, binâenaleyh câh sebebiyle ziyâyı da nûrdan efdal bil!*

Güneş açık bir sûrette kadir ve menzilet i'tibâriyle aydan daha yüksek olunca, ziyâyı da nûrdan efdal bil. Bunun gibi insân-ı kâmilin ve ulemâ-yı billâhın aydınlığı kendi zâtından ve hakîkatindendir; ve ulemâ-yı zâhirin ve insân-ı nâkısın aydınlığı ârızîdir, kendinden değildir.

پس کس اندر نور مه منهج ندید　　　　چون بر آمد آفتاب آن شد پدید

21. *Çok kimse ayın nûrundan açık yolu görmedi; vaktâki güneş zâhir oldu, o âşikâr oldu.*

Ay aydınlığı güneşin ziyâsı mertebesinde olmadığı için çok kimseler, esnâ-yı seferde açık ve doğru yolu göremedi; ancak güneş doğduğu vakit, o yol zâhir oldu. Bunun gibi ulemâ-yı zâhirin ilminden doğru yol olan hakîkat-ı tevhîdi ibâdullahın çoğu göremediler; ancak güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmillerin telkîn ettikleri ulûm-ı ledünniyye ziyâsıyla o doğru yolu gördüler. Meselâ ulemâ-yı zâhir "Hak, bu vücûd-ı kesîf sâhibi olan âlem-i şehâdeti ilmi ile ihâta etmiştir ve Zât'ı ile ihâta etmemiştir ve sereyân-ı Zâtî yoktur; zîrâ Zât-ı Hak bu âlemden münezzehdir," derler. Eğer kendilerine hitâben: "Bu âlemin fezâda kapladığı bir mahal vardır, bu mahal Zât-ı Hakk'ın vücûdundan hâriç midir? Eğer hâriç ise, Hakk'ın hudûdu ayrı ve bu eşyânın hudûdu ayrı olur. Bu ise Zât-ı Hakk'ı tahdîd olduğundan bâtıldır!" diye sorulsa, aslâ mukni' bir cevâb veremezler. Fakat ulûm-i ledünniyye sâhibi olan insân-ı kâmil, Hakk'ı hem tenzîh ve hem de teşbîh sûretiyle gāyet mukni' cevaplar verir. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de ve Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretlerinin *Fusûsu'l-Hikem*'inde ve sâir âsâr-ı aliyyesinde bu cevâblar gāyet açık ve mukni' bir sûrette mündericdir.

آفتاب اعراض را کامل نمود　　　　لا جرم بازارها در روز بود

22. *Güneş a'râzı kâmil gösterdi; şübhesiz pazarlar gündüzde oldu.*

Güneş renk ve vasıf gibi birtakım arazları kemâliyle gösterdi; onun bu gösterişinden dolayı pazarlar ve alış verişler gündüzde yapıldı; zîrâ gece ay aydınlığında ve sun'î ışıklar altında yapılan alış verişlerde, hem alıcı ve hem de satıcı aldanır. Alıcı, aldığı kumaşın rengini lâyıkıyla fark edemez. Meselâ

sarı rengin muhtelif derecâtı vardır, onlar bu ışıklar altında fark olunamaz ve satıcı da ba'zan kalp parayı lâyıkıyla temyîz edemez. İşte ilm-i zâhirînin aydınlığı da, ay aydınlığı kadardır. Fakat ulûm-ı ledünniyye, güneşin ziyâsı gibidir. Nitekim bu *Mesnevî*'yi okuyanlar, aradaki farkı derhal görürler. "A'râz", "araz"ın cem'idir. Araz, renkler gibi, kendi zâtıyla kāim olmayıp bir cevherin ve maddenin vücûduyla berâber zâhir olan şeye derler; cevherin zıddıdır; ve metâ' ma'nâsına da gelir.

تاکه قلب و نقد نيك آيد پديد   تا بود از غبن و از حيله بعيد

23. *Tâ ki kalp ve nakd iyi zuhûra gele, tâ ki gabinden ve hîleden uzak ola!*

"Kalp", geçmez para; "nakd", geçer para ma'nâsınadır. "Gabn", alış verişte aldanmak demektir. Ya'ni "Herkes geçer para ile, geçmez parayı tefrîk etmek ve alış verişte aldanmaktan ve hîleden uzak olmak için gündüzü bekler ve gece alış verişinden tevakkî eder."

تا که نورش كامل آمد در زمين   تاجران را رحمة للعالمين

24. *Tâ ki onun nûru, yeryüzünde tâcirlere, âlemlere rahmet olarak kâmil geldi.*

Ya'ni "Güneşin nûru ve aydınlığı yeryüzünde zâhirî ticâret edicilere ve işlerini lâyıkıyla görmek için âlem halkına rahmet-i ilâhiyye olarak kâmil bir hâlde zâhir olduğu gibi, güneş gibi olan insân-ı kâmilin nûru da âhiret tâcirlerine ve hidâyet ve selâmet-bahş olmak husûsunda umûma rahmet olmak üzere kâmil olarak geldi." Zîrâ ehl-i şerîatı, şerîat dâiresinde ve ehl-i tarîkati, tarîkat dâiresinde ve ehl-i hakîkat ve ma'rifeti de, hakîkat ve ma'rifet dâiresinde irşâd eder. Ve ehl-i felsefeyi ve münkirleri akıl ve mantık dâiresinde ilzâm ve iskât eder. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in münderecâtı bu sözlerimizin açık delîlidir.

ليك بر قلّابْ مبغوضست سخت   زآنكه زو شد كاسد او را نقد و رخت

25. *Fakat kalb-zene [=kalpazan] pek mebgūzdur; zîrâ ondan dolayı onun için nakid ve ve raht kâsid oldu.*

"Kallâb", kalb-zen [=kalpazan] ve sahtekâr ma'nâsınadır. Ya'ni "Zâhir bir güneş, kalp para sürmek ve kötü eşyâ satmak isteyenlerin indinde pek mebgūzdur. Onlar gece alış verişinden pek memnûn olurlar; ve çünkü onların işleri temiz değildir ve onların süreceği kalp nakid ve çürük eşyâ, güneşin nû-

rundan kâsid olur." İşte güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmilin önünde kalp para ve çürük mal mesâbesinde olan ulûm-ı istidlâlî de böyledir. Bu ilmin sâhiblerini, ilimleri ancak zulmet-i tabîat içinde sürebilirler. Nitekim ulûm-ı zâhiriyyede allâme-i cihân olan Fahreddîn-i Râzî (rahmetullahi aleyh)i, Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerinin önünde "Vücûd-ı Hakk'ı bin bir delîl ile isbât etmiştir!" diye medh ettikleri vakit, hazret: "Demek ki, bin bir şübhesi varmış!" cevâbını vermiş ve medh edenleri hayrette bırakmıştır. Zîrâ delîl, şübheyi izâle için ikāme olunur.

پس عدو جان صرافست قلب　　　　دشمن درویش که بود غیر کلب

26. *İmdi kalp, sarrâfın canının düşmanıdır; dervişin düşmanı köpekten gayri kim olur?*

Kalp para, kendisinin kalplığını meydana çıkardığı için, sarrâfın düşman-ı cânıdır. Binâenaleyh sarrâf mesâbesinde olan dervişin ve fakr-ı ihtiyârî sâhibinin düşmanı da, kalp para mesâbesinde ve köpek, meşreb ve tabîatında olan nefsânî kimselerden başka kim olabilir?

انبیا با دشمنان بر می تنند　　　　پ ں ملائك رب سلم می زنند

27. *Enbiyâ düşmanlar ile uğraşırlar; arkadan melekler "Rabbi sellim!" vururlar.*

"Tenîden", dokumak, bir şeyin etrâfında dolaşmak, peydâ etmek ve teveccüh ve iltifat etmek; ve "firîb dâden", ya'ni aldatmak ma'nâlarınadır. Şurrâh-ı kirâm "cenk etmek" ma'nâsını vermişlerdir. Lügatlerde bu ma'nâyı bulamadım; ve bir şeyin etrâfında dolaşmak, o şey ile meşgûl olmak demek olduğundan, bu ma'nâyı münâsib gördüm. Ya'ni "Peygamberler hakîkat düşmanlarını doğru yola getirmekle meşgûl olurlar ve melâike-i kirâm dahi "Yâ Rab, sen selâmet ver!" diye duâ edip derler,

کین چراغی را که هست او نورگار　　　　از پف دمهای دزدان دور دار

28. *Ki: "Bu bir çerâğı ki, o nûrludur, hırsızların nefeslerinin püfünden uzak tut!"*

"Gâr", edât-ı fâiliyyettir; "nûr-gâr", nûrlu ve nûr sâhibi demek olur. Ya'ni melâike derler ki: "Yâ Rab, bu yeryüzünde yakmış olduğun bu nûrlu hidâyet çerâğını, îmân ve hidâyet hırsızlarının nefeslerinin püf diyerek söndürmesinden uzak ıt!" "Hırsızlar"dan murâd, münkirler ve "nefeslerinin püfü"nden murâd, bâtıl sözleri ve iddiâlarıdır.

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً وَ دَاعِياً اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهِ وَ سِرَاجاً مُنِيراً (Ahzâb, 33/45-46) ya'ni "Ey Peygamber'im, biz seni şâhid ve mübeşşir ve nezîr ve O'nun izniyle Allah'a da'vet edici ve nûrlu bir çerâğ ve kandil olarak gönderdik" âyet-i kerîmesine ve ikinci mısrâ'da da sûre-i Tevbe'de vâki' يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ (Tevbe, 9/32) ya'ni "Onlar Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

دزد و قلابست خصم نور بس زين دو اى فريادرس فرياد رس

29. *Nûrun düşmanı ancak hırsız ve kalb-zendir. Ey feryâda erişici, bu ikiden feryâda eriş!*

"Hırsız"dan murâd, şeyâtîn-i cin ve insdir, ya'ni görünmeyen şeytanlar ile, görünen insan şeytanları ve münkirlerdir. Ve "kalb-zen"den murâd, ehl-i riyâ ve nefis sâhibi olan müddeî-i kâzib ve mürşidlik da'vâsında bulunan nâkıslardır. Bunlar nûr-ı nübüvvetin düşmanlarıdır. Melekler, "Bu iki sınıfın elinden feryâd eden kullarının imdâdına yetiş!" diye Hakk'a niyâz ederler.

روشنى بر دفتر چارم بريز كآفتاب از چرخ چارم كرد خيز

30. *Dördüncü cild üzerine aydınlık dök; zîrâ güneş dördüncü felekten kıyâm etti.*

Bu hitâb melâike lisânından Hakk'a niyâz olduğuna göre: "Yâ Rab, nûr-ı nübüvvet olan ulûm-ı bâtıneyi, rûh-ı küllî-i Muhammedî mertebesinden, vâris-i kâmil olan Hz. Celâleddîn'in inşâd buyurduğu bu *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildi üzerine dök. Zîrâ rûh-ı küllî-i Muhammedî güneşi, senin vücûd-ı hakîkînin tenezzülâtı feleklerinin dördüncü feleğinden kıyâm etti." O felekler dahi, felek-i Ahadiyyet ve felek-i Vahdet ve felek-i Vâhidiyyet ve felek-i rûhdur demek münâsib olur. Ve cenâb-ı Pîr lisânından olduğuna göre, Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine hitâb olur. Ya'ni: "Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, sen güneşsin; vâsi' isti'dâdın ile bu IV. cild *Mesnevî* üzerine, nûr-ı nübüvvet olan o ulûm-ı bâtıneyi dök; zîrâ bu zâhirî güneş, arza nazaran, dördüncü felekten kıyâm etti ve mihveri etrâfından devir ve hareket etti ve arzı ziyâlandırdı."

هين ز چارم نور ده خورشيدوار تا بتابد بر بلاد و بر ديار

31. *Âgâh ol, güneş gibi dördüncüden nûr ver, tâ ki beldeler ve diyâr üzerine doğsun!*

Ey Hüsâmeddîn'im *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildi, dördüncü feleğin mümâsilidir ve sen de güneşsin; binâenaleyh güneş gibi IV. cildden nûr ver, tâ ki senin nûr-ı hakîkatin şehirler ve memleketler üzerine doğsun!" Hâdisât-ı asriyyemiz bu beyt-i şerîfin sıdkına fiilen delâlet etmektedir. El-Yevm *Mesnevî-i Şerîf* Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da ve Almanya'da ve İsviçre'de ellerde gezip, tercüme edilmektedir. Ve İngiltere'de müsteşrık Mr. Nicholson tarafından III. cilde kadar tercüme ve tab' edilmiştir. Ve Almanya'da tedrîs olunmaktadır. Hindistan'da mecûsîlerin evlerinde bile birer aded *Mesnevî* bulunduğu, oranın ahvâline vâkıf bir zât tarafından haber verilmiştir.

هر کش افسانه بخواند افسانه است　　　وآنکه دیدش نقد خود مردانه است

32. *Her kim ona masal derse, masaldır; ve o kimse ki onu nakd gördü, merdânedir.*

Ya'ni *Mesnevî-i Şerîf*'de hikâye perdeleri arkasında Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfenin maânî-i bâtıneleri ve nefsin ve şeytanın hal ve desâisi ehl-i zekâvete tefhîm edilmekte olduğundan idrâki noksan ve muhâkemâtı sakîm olan ehl-i zâhirden bir tâife *Mesnevî-i Şerîf*'i hikâye kitabından ibâret görmektedir. Binâenaleyh "Her kim bu *Mesnevî*'ye masal kitabı derse, onun anlayışına göre masaldır, zîrâ o yalnız perdeyi ve hikâyenin zâhirini görüyor. Nazarı perdenin arkasına nüfûz edemiyor;" veyâhut "O kimsenin kendi varlığı bir efsâne ve masaldır, ya'ni kıymetsiz bir mevcûdiyettir; fakat o hikâye perdeleri arkasında, kendi nefsinin sıfatlarını ve noksanlarını görüp mütenebbih olan ve kendinin hâl-i hâzırını bilen kimsenin hareketi mertçedir."

آب نیلست و بقبطی خون نمود　　　قوم موسی را نه خون بود آب بود

33. *Nil suyudur ve Kıbtî'ye kan göründü. Mûsâ'nın kavmine kan değil idi, su idi.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf* Mısır'ın Nil nehrinin suyu gibidir. Mûsâ (a.s.)a muhâlif ve Fir'avn'a tâbi' olan Kıbtîler'e Nil suyu kan göründüğü gibi, Fir'avn mesâbesinde bulunan nefislerine tâbi' olan kimselere nâhoş görünür. Halbuki yine o Nil suyu Mûsâ (a.s.)a tâbi' olanlara, kan değil idi, harâreti söndüren su idi. Bunun gibi Mûsâ-yı rûha tâbi' olan kimselere bu *Mesnevî-i Şerîf* âb-ı hayâttır.

دشمن این حرف این دم در نظر　　　شد ممثل سر نگون اندر سقر

34. *Bu sözün düşmanı sakarda baş aşağı olarak, bu demde nazarda mümessel oldu.*

"Sakar", Abdülkerîm Cîlî hazretleri *el-İnsânu'l-Kâmil* ismindeki eserinde buyurur ki: "Sakar, tabakāt-ı cehennemden mütekebbirlere mahsûs olan bir tabakadır. Hak Teâlâ hazretleri ona Müzill ismiyle tecellî buyurdu." Ve Kur'ân-ı Kerîm'de Kureyş'in ekâbirinden Velîd ibnü'l-Mugîre Kur'ân'ı dinlediği vakit: ان هذا الا سحر يؤثر ان هذا الا قول البشر ya'ni "Bu ancak sâhirlerden taallüm olunan sihirdir ve ancak beşer sözüdür" dedi; ve tekebbüründen îmân etmedi. Cenâb-ı Hak onun hakkında سَأُصْلِيهِ سَقَرَ (Müddessir, 74/26) ya'ni "Ben onu sakara idhâl edeceğim!" buyurdu.

Bu beyt-i şerîfin sebeb-i inşâdı hakkında *Nefehâtü'l-Üns*'de Mevlânâ Câmî hazretleri Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinden naklen şöyle buyururlar: "Cenâb-ı Mevlânâ'nın mürîdleri *Mesnevî-i Şerîf*i müctemian okudukları vakit, ehl-i huzûr onun nûrunda müstağrak olurlar ve ricâlü'l-gayb ellerinde sopalar ve kılıçlar olduğu halde o mecliste hâzır olurlar; ve her kim kibir ve enâniyeti ve adem-i ihlâsı cihetiyle i'tirâz edip, kabûl etmezse, îmânının kökünü ve dîninin dallarını keserler ve çeke çeke sakara götürürler; ben keşfen böyle görüyorum." Bu mukaddimeye göre bu beyt-i şerîfin îzâhen ma'nâsı böyle olur: "Ey Hüsâmeddîn'im! Bu *Mesnevî-i Şerîf*in mu'terizi ve düşmanı bu demde cehennemin sakar ismindeki tabakasına baş aşağı gittiği, sana âlem-i misâlde gösterildi."

ای حسام الدين تو ديدى حال او　　　حق نمودت پاسخ افعال او

35. *Ey Hüsâmeddîn, sen onun hâlini gördün, Hak onun fiillerinin cevâbını sana gösterdi.*

*Mesnevî-i Şerîf*i beğenmeyen ve i'tirâz eden o münkirin hâlini gördün. Hak Teâlâ hazretleri onun fiil-i inkârının cevâbını ve cezâsını sana âlem-i gaybda sûret-i misâliyyede gösterdi.

ديدهٔ غيبت چو غيبست اوستاد　　　كم مبادا زين جهان اين ديد و داد

36. *Mâdemki senin gayb gözün, gayb gibi üstâddır, cihândan bu görüş ve insâf eksik olmasın!*

Ma'lûm olsun ki, ahvâl-i gaybiyyeyi müşâhede üç sûretle olur: Birisi akıl ve zekâ vâsıtasıyladır ki, bu müşâhede havâss-ı beşeriyyedendir ve bu müşâhedenin kuvveti akıl ve zekânın derecâtına tâbi'dir. Meselâ zengin olan bir âkil isrâf ve sefâhet, fakr u zarûreti intâc edeceğini görüp, tevakkî eder. Bu hâl, olacak şeyi, olmadan evvel görmek demektir.

İkincisi kuvve-i rûhiyye vâsıtasıyladır ki, olacak şeyi âlem-i misâlde his gözüyle görür gibi, kalb gözüyle müşâhede etmektir. Bu müşâhedenin kuvveti dahi, rûhun derece-i kuvvetine tâbi'dir.Bu hâl emir ve nehy-i şerîate tamâmiyle riâyetkâr olmakla berâber, mürşid-i kâmil terbiyesiyle nefsin sıfâtını, sıfât-ı rûhiyyeye mağlûb etmek sûretiyle olur. Bu bâbdaki tafsîlât-ı sâire Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki eser-i şerîfinin on yedinci bâbının, birinci ve ikinci bâblarında münderiç olup, fakîr tarafından yazılmış olan şerhde îzâh edilmiştir.

Üçüncüsü, dîn-i Hakk'a sâlik olmadığı halde, riyâzet ve sıfât-ı nefsâniyyelerine muhâlefet sûretiyle, kendilerinden ahvâl-i rûhiyye sâdır olan kimselerdir. Fakat onların müşâhedeleri galatât-ı vehmiyye ve ilkāât-ı İblîsiyye ile karışık olduğundan, keşifleri mu'teber değildir ve onlardan kuvve-i rûhiyyeleri sebebiyle vâki' olan hârikalara lisân-ı şer'de "istidrâc" derler. Hind fakîrleri ve Tibet lamaları ve sâir edyân-ı mensûha mücâhidleri bu sınıftadırlar.

İmdi Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin müşâhedât-ı gaybiyyeleri, ikinci sınıftan olduğundan, cenâb-ı Pîr buyururlar ki: "Senin gayb gözün, ya'ni kalb ve rûh gözün, âlem-i gaybın kendi gibi üstâd ve muallimdir. Bu kalb gözüyle görüş ve ona göre hükümde insâf, bu cihândan, ya'ni bu âlem-i kesâfetten eksik olmasın ve bu gibi sâhib-i velâyet kimseler bu âlemde dâimâ zuhûr etsin."

Birinci mısrâ'daki "o sitâd"daki "o" zamîr-i gāib ve "sitâd", kāim olmak ma'nâsına olan "istâden" masdarının muhaffefi olarak mâzî olduğu takdirde ma'nâ: "Mâdemki senin gayb gözün, gayb gibidir, o gayb gözün kāim oldu, bu cihândan, bu görüş ve insâf eksik olmasın" demek olur.

این حکایت را که نقد وقت ماست   گر تمامش میکنی اینجا رواست

37. *Bu hikâye ki, bizim vaktimizin nakdidir, eğer burada onu tamâm edersen revâdır.*

"Hikâye"den murâd, III. cildin nihâyetinde nâ-tamâm kalan "Âşıkın hikâyesi"dir ki, polis korkusundan gece bir bağa kaçmış idi.

ناکسانرا ترك کن بهر کسان   قصه را پایان بَر و مَخْلَص رسان

38. *Kesler için, nâ-kesleri terk et; kıssayı nihâyete götür ve mahlasa eriştir.*

*Mesnevî-i Şerîf*in münkirlerinin ve mu'terizlerinin ahvâlini söylemekten vazgeç de, *Mesnevî* âşıkı olan muhlislerin ve ehliyet sâhibi olan kimselerin

istifâdelerini te'mîn et; bizim vaktimizin nakdi olan âşıkın kıssasını netîceye eriştir.

این حکایت گر نشد آنجا تمام چارمین جلدست آرش در نظام

39. *Bu hikâye eğer orada tamâm olmadı ise, 4. cild vardır, onu nizâma getir!*

تمامیٔ حکایت آن عاشق که از عسس گریخته در باغی مجهول خود
معشوقه را در باغ یافت و عسس را از شادی دعای خیر می کرد
و می گفت که عسی ان تکرهوا شیئا و هو خیر لکم و عسی
ان تحبوا شیئا و هو شر لکم

O âşıkın hikâyesinin tamâmıdır ki, polisten kendisinin meçhûlü olan bir bağa kaçıp, ma'şûkayı bağda buldu ve sevincinden polise hayır duâ ederdi ve derdi ki .... عَسىٰ اَنْ تَكْرَهُوا الخ (Bakara, 2/216) ya'ni "Gâh bir şeyi kerîh görürsünüz, halbuki o sizin için hayırlıdır ve gâh bir şeyi seversiniz, halbuki o sizin için şerlidir"

اندرآن بودیم کآن شخص از عسس راند اندر باغ از خوفی فرس

40. *Onda idik ki, o şahıs polisten ziyâde havfından dolayı bağa at sürdü.*
[40]

III. cildin nihâyetinde bu âşık kıssasında orada kalmış idik ki, o ma'şûkasını arayan âşık, gece polis korkusundan dolayı bir bağa atını sürmüş ve oraya kaçmış idi.

بود اندر باغ آن صاحب جمال کز غمش این در عنا بد هشت سال

41. *O sâhib-cemâl bağ içinde idi ki, bu onun gamından sekiz yıl meşakkat içinde idi.*

O âşıkın ma'şûku olan cemâl sâhibi kadın, o kaçtığı bağın içinde idi ki, bu bîçâre âşık, o kadının gam-ı aşkından sekiz yıl renc ve meşakkat içinde idi.

سایهء او را نبود امکان دید   همچو عنقا نام او را می شنید

42. *Onun gölgesini görmenin imkânı olmadı, ankā kuşu gibi onun adını işitir idi.*

جز یکی لَقْیَه که اول از قضا   بروی افتاد و شد او را دلربا

43. *Bir mülâkāttan gayri ki, ibtidâ kazâ cihetinden onun üzerine vâki' oldu; ve onun için gönül kapıcı oldu.*

Ya'ni "O bîçâre âşık bidâyette kazârâ ve tesâdüfen vâki' olan mülâkātdan gayri, onu bir daha göremedi ve ilk tesâdüfte o ma'şûk o delikanlının gönlünü kapıcı oldu." "Lakye", masdar binâ-i merredir. "Bir kerre vâki' olan mülâkāt" demek olur.

بعد ازآن بسیار می کوشید او   خود مجالش می نداد آن تند خو

44. *Ondan sonra o çok çalıştı, halbuki o sert huylu ona mecâl vermedi.*

O delikanlı âşık, ma'şûkasını görmek için çok çalıştı, halbuki o sert huylu ma'şûkası o âşıka görmek mecâlini vermedi.

نه بلابه چاره بودش نه بمال   چشم پُر و بی طمع بود آن نهال

45. *Ona ne yalvarma ile, ne de mal ile çâre oldu. O nihâl tok gözlü ve tama'sız idi.*

Hind nüshalarında "çeşm-i pür" yerine "sîyr-çeşm" vâki'dir; o da "tok gözlü" demek olur. "Nihâl", tâze fidân ma'nâsına olup, delikanlının ma'şûkasının sıfat-ı teşbîhiyyesidir.

عاشق هر پیشهء و مطلبی   حق بیآلود اوّل کارش لبی

46. *Her bir san'atın ve matlabın âşıkı ki vardır, Hak onun işinin evveline bir dudak bulaştırdı.*

"Leb âlûden", ya'ni "dudak bulaştırmak", çeşni ve zevk vermekten kinâyedir. Ya'ni "Bu âlem-i vücûdda her bir san'atın ve her bir matlabın âşıkı vardır. Onun o san'ata veyâ matlaba âşık olması, Hak Teâlâ hazretleri tarafından başlangıçta o âşıka ve tâlibe bir çeşni ve zevk duyurmasından ileri gelir. Ve âşıkın rûhunun dudağı o çeşniye bulaşınca, artık ma'şûkasının ve matlabının arkasından koşar.

چون بدان آسیب در جست آمدند   پیش پاشان می نهد هر روز بند

47. *Vaktâki o âsîb sebebiyle talebe geldiler, onların ayaklarının önüne her gün bağ koyar.*

"Âsîb", tesâdüm ve çarpışmak ma'nâsınadır. Ya'ni "Vaktâki o âşık ve tâlib olan kimselere bidâyette ma'şûk ve matlûbları olması mukadder olan şeyle ansızın çarpışma ve tesâdüm vâki' oldu, bu çarpışma sebebiyle rûhları mahzûz oldu. Ondan sonra, onun arkasından koştular; fakat onlar, ma'şûka ve matlûblarının arkasından koştukça, Hak Teâlâ onların ayaklarının önüne bağ koyar ve onlar o bağ ve mânia yüzünden meşakkate giriftâr olurlar." Çünki mezâhir-ı kevniyye, esmâ-i ilâhiyyenin meclâsıdır; onlarda âsâr ve ahkâm-ı esmâ zuhûr etmek îcâb eder ve Hak Teâlâ hazretlerinin "Mu'tî" ism-i celîli, bir şeyin i'tâsını îcâb ettiği gibi, "Mâni'" ism-i celîli dahi o şeyin vürûdunu men' etmeğe teşebbüs eder. Ve bu men', tâlibin aşkını ve çalışmasını tezyîd eder.

چون در افکندش بجست و جوی کار   بعد ازآن در بست که کابین بیآر

48. *Vaktâki onu kârın cüst ü cûsuna bıraktı, ondan sonra kâbîn getir diye kapıyı bağladı.*

"Kâbîn", nikâh-ı şer'îde, gelin için ta'yîn olunan mihr-i müeccel ve muaccel demektir. Bu beyt-i şerîfde tâlibin matlûbu olan şey, "gelin"e ve o matlûba vusûl, "zifâf"a ve tâlibin matlûba vusûlüne kadar vâki' olan sa'y ve gayreti ve meşakkati, "mihr-i müeccel ve muaccel"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "Hak Teâlâ tâlibin rûhunun dudağına bir lezzet ve çeşni sürüp onu o matlûbun cüst ü cûsuna bıraktığı vakit, araya birtakım hâiller ve mâni'ler koyup der ki: "Matlûbuna kavuşmak için, mihir mesâbesinde olan sa'y u gayret getir ve meşakkat ve zahmet çek!"

هم بر آن بو می تنند و می روند   هر دمی راجی و آیس میشوند

49. *O koku üzerine de dolanırlar ve giderler; her bir dem umucu ve me'yûs olurlar.*

Ya'ni "Tâlibler, Hakk'ın ilk koklattığı koku üzerine doğru giderler ve onun etrâfında dolaşırlar. Her an o matlûba vusûlü umarlar; fakat araya hâil olan mânialar sebebiyle de ona vusûlden me'yûs olup, ümîdsiz kalırlar ve birbirine zıd olan bu iki duygu içinde imrâr-ı vakt ederler." "Âyis", dördüncü bâbdan "iyâs" masdarından ism-i fâildir, "me'yûs" ma'nâsınadır.

هر کسی را هست امیدی بَری   که گشادندش درآن روزی دری

50. *Her bir kimsenin bir meyveye azîm ümîdi vardır ki, bir gün ona o husûs-*
[50] *ta bir kapı açtılar.*

"Ümîdî"de "yâ" yâ-yı ta'zîmdir. "Ber", meyve ve semere ve matlûb ma'nâlarınadır. Ya'ni "Her bir kimsenin bir meyveyi ve matlûbu elde etmek için azîm ümîdi vardır ki, o ümîdin arkasında koşar ki, nihâyet bir gün o tâlibe matlûbu husûsunda bir kapı açtılar."

باز در بستندش و آن در پرست   بر همان امید آتشپا شدست

51. *Tekrâr ona kapıyı kapadılar; ve kapıya tapıcı yine o ümîd üzerine âteş-pâ olmuştur.*

"Âteş-pâ şuden", ya'ni "ateş ayaklı olmak", harâretle yürümek ve çabuk olmaktan kinâyedir. Ya'ni "Evvelâ matlûba vusûl ümîdinin kapısını açarlar ve sonra yine kaparlar; ve tâlib o açılmış olan kapının tekrâr açılmasına intizâren bekler ve o kapıya tapıcı olur ve o kapıyı kendine kıble ittihâz eder ve kapının tekrâr açılması ümîdi üzerine harâretle çalışır."

چون در آمد خوش در آن باغ آن جوان   خود فرو شد پا بگنجش ناگهان

52. *Vaktâki o delikanlı o bağa hoş olarak girdi, onun ayağı ansızın defîneye battı.*

O delikanlı polis korkusundan, gece o bağa gönlü hoş olarak girdi; ma'şûkasını hiç ummadığı halde, orada görüverince, ayağı yer altında gizli olan bir hazîneye batmış gibi oldu ve son derece sevindi.

مر عسس را ساخته یزدان سبب   تا ز بیم او دَوَدْ در باغ شب

53. *Muhakkak Hâlık polisi sebeb kılmıştır, tâ ki o korkudan gece bağa koşsun.*

بیند آن معشوقه را او با چراغ   طالب انگشتری در جوی باغ

54. *O, bağın ırmağında çerâğ ile yüzüğün tâlibi olarak o ma'şûkayı görsün.*

Ya'ni "O âşık gece polise yakalanmak korkusundan dolayı bağa kaçmak ve orada yüzüğünü bağın ırmağına düşürüp bir fener ile o yüzüğü aramakla meşgûl olan o ma'şûkasını görmek için Hak Teâlâ muhakkak polisi sebeb kılmıştır."

پس قرین می کرد از ذوق آن نفس   با ثنای حق دعای آن عسس

55. *Böyle olunca o dem zevkından Hakk'ın senâsına o polisin duâsını karîn etti.*

O âşık delikanlı bağda polis yüzünden ma'şûkasını bulunca, o anda kemâl-i zevkından Hakk'a şükr etti ve Hakk'ın şükür ve senâsına polisin duâsını da zamm etti de dedi:

که زیان کردم عسس را از گریز   بیست چندان سیم و زر بر وی بریز

56. *Ki: "Kaçmadan asese ziyân ettim, yirmi kadar gümüş ve altını onun üzerine dök!"*

"Yâ Rab, kaçtığım için, polise zararım dokundu, zîrâ beni tutmuş olsa idi, zâbıta nizâmı mûcibince benden cezâ-yı nakdî alacaktı; kaçtım, beni tutamadı ve cezâ-yı nakdîyi de alamadı. İlâhî ben ondan kaçtım, ma'şûku buldum, ona mükâfât olarak benden alacak olduğu yirmi kadar gümüş ve altını, onun üzerine dök ve ona dîğer bir sebeble ihsân et!"

Bu ve âtîdeki beyt-i şerîflerin müfâdından, eski zamanlarda alınacak cezâ-yı nakdîlerin, polislere tahsîs olunduğu anlaşılmaktadır.

از عوانی مر و را آزاد کن   آنچنانکه شادم او را شاد کن

57. *"Avvânlıktan onu âzâd et, ben şâd olduğum gibi, onu da şâd et!"*

"Yâ Rab, onu zâbıta me'murluğundan âzâd et; ben onun yüzünden nasıl sevinmiş isem, onu da bu şerli işten âzâd etmek sûretiyle sevindir!"

سعد دارش این جهان و آن جهان   از عوانی و سگی اش را رهان

58. *"Bu cihândan ve o cihândan onu sa'd tut, avvânlıktan ve köpeklikten onu kurtar!"*

"Beni korkutan polisi bu dünyâda ve o âhirette mübârek ve sa'd tut; ve onu saîd olan kulların zümresine ilhâk et! Polis neferliğinden ve onu bunu ısıran köpeklere mümâsil bir yaşayıştan kurtar!" Zîrâ zâbıta me'murlarının pek çoğu her bir devirde halka zâlimâne muâmele ederler ve köpekler gibi onu, bunu ısırırlar. Bu beyt-i şerîf Selçuk hükûmeti devrinde inşâd buyurulmuştur ve o devirdeki hürriyyet-i kelâmı açık bir sûrette isbât eder. Asrımızın medeniyet devrinde bu sözlere tahammül edecek hükûmet adamları enderdir.

گرچه خوی آن عوان هست ای خدا   که هماره خلق را خواهد بلا

59. *"Ey Hudâ, gerçi o avvânın huyu vardır ki, dâimâ halk için belâ ister."*

"Ey Hudâ, gerçi o polis me'mûru dâimâ halkın başına bir belâ gelmesini istemek huyuna mâliktir ve ister ki birisi hükûmetin nizâmına ve kānûnuna muhâlefet etsin de, bu da ona musallat olup, kesesinden parasını alsın."

گر خبر آید که شه جرمی نهاد   بر مسلمانان شود او زفت و شاد

60. [60] *"Eğer şâhın bir cürüm koyduğu haberi gelse, o müslümanlar üzerine kavî ve şâd olur."*

"Eğer zâbıta me'murluğuna hükümdâr-ı zamânın beyi bir fiil-i memnû' vaz' ederek, onu işleyenlerin dûçâr-ı cezâ olacağı haberi gelse, polis me'mûru o fiile mütecâsir olanları yakalamak için bir faâliyete gelir ve bir av tutacağı fikriyle mesrûr olur.

ور خبر آید که شه رحمت نمود   از مسلمانان فکند آنرا بجود

61. *"Ve eğer şâhın merhamet gösterdiği, müslümanlardan cûd ile onu kaldırdığı haberi gelse;"*

ماتمی در جان او افتد ازآن   صد چنین ادبارها دارد عوان

62. *"Ondan onun cânına bir mâtem düşer, avvân yüz böyle idbârlar tutar."*

Ya'ni "Hükümdâr, halka merhamet edip, cûd ve kerem sebebiyle evvelce vaz' ettiği yasağı kaldırsa, polis me'mûrunun canına bu müsâade-i şâhîden dolayı bir mâtem ve elem düşer. O polis me'mûru bu nevi'den yüz misli bahtsızlık tutar." Ya'ni bu müsâadenin vukū'undan ve yasağın kaldırılmasından müteessir olup halkı tecrîm için bahâneler aramak bahtsızlığına giriftâr olur. Bir insan için bundan daha büyük idbâr ve bahtsızlık olmaz; binâenaleyh böyle bir kimsenin bu idbârdan kurtulmasına duâ etmek lâzımdır.

او عوانرا در دعا در می کشید   کز عوان او را چنان رحمت رسید

63. *O avvânı duâya çekti; zîrâ avvândan ona böyle rahmet erişti.*

"Avvân" ba'zı şârihlerin mütâlaasına göre feth ve teşdîd ile, mübâlağa ile ism-i fâil olup, lügaten, "çok yardım edici" demek olur. Teşdîdsiz "avân" sûretinde okunması zarûret-i vezn içindir. Zâbıta ve polis me'mûru ma'nâsında

müsta'meldir. Ya'ni "Âşık o avvânı duâya çekti ve onun için hayır ile duâ etti; zîrâ avvândan ona böyle bir lutuf ve rahmet vâki' oldu."

بر همه زهر و برو ترياق بود   آن عوان پيوند آن مشتاق بود

64. *Cümle üzerine zehir ve onun üzerine tiryâk idi; o avvân o müştâkın râbıtası oldu.*

Polis me'mûru, umûma nazaran zehir gibi idi; fakat o âşık delikanlı üzerine tiryâk ve panzehir gibi idi; zîrâ o polis, o ma'şûkuna müştâk olan âşıkın matlûbuna vusûlünün bir râbıtası ve bağı oldu.

پس بد مطلق نباشد در جهان   بد بنسبت باشد اين را هم بدان

65. *Binâenaleyh cihânda kubh-ı mutlak olmaz, kötü nisbet ile olur, bunu da bil!*

Ya'ni "Cihânda hiçbir şey sûret-i mutlakada kötüdür denemez. Kötülük nisbet üzerinedir; ya'ni birine nisbeten kötüdür ve dîğerine nisbeten iyidir." Nitekim polis me'mûru umûma nisbeten kötüdür; fakat âşık delikanlıya nisbeten iyidir; çünkü onu ma'şûkuna kavuşturdu.

در زمانه هيچ زهر و قند نيست   كه يكى را پا دگر را بند نيست

66. *Zamanda aslâ zehir ve şeker yoktur; zîrâ birine ayak, dîğerine bağ değildir.*

"Bu vücûd-ı izâfînin devâmı zamânında ve hiçbir vaktinde mutlakan zehir ve mutlakan şeker yoktur; zîrâ birine ayak değildir, yürümesi için ayak bağıdır; ve dîğerine de ayak bağı değildir, yürümesine mâni' olmaz." Meselâ ateş, evi yanan adam için iyi değildir; yemek pişiren ve soğuktan üşüyen adam için iyidir. Ve kezâ bal hakkında Hak Teâlâ hazretleri فيه شفاءٌ للنّاس (Nahl, 16/69) ya'ni " Onda nâsa şifâ vardır" buyurduğu halde, vücûdunda harâret olan kimse için muzırdır; vücûdunda bürûdet bulunan kimse için de şifâdır. İşte eşyânın hepsi böyledir.

مر يكى را پا دگر را پاى بند   مر يكى را زهر بر ديگر چو قند

67. *Muhakkak birine ayak, dîğerine ayak bağıdır; muhakkak birine zehir, dîğerine şeker gibidir.*

Vücûd-ı izâfî âlemindeki eşyâdan her biri muhakkak birine fâide ve dîğerine zarardır.

زهر ماران مار را باشد حیات　　　　نسبتش با آدمی باشد ممات

68. *Yılanların zehri yılana hayât olur; o âdeme nisbetle memât olur.*

خلق آبی را بود دریا چو باغ　　　　خلق خاکی را بود آن مرگ و داغ

69. *Suya mensûb halk için deryâ bağ gibi olur; toprağa mensûb halk için o ölüm ve dağ olur.*

"Dâğ", kızgın demir ile et üzerine nişân vaz' etmek ma'nâsınadır, acı ve elem demek olur. Nitekim "dâğ-ı derûn" derler. Ya'ni "Deniz, suda yaşayan balık vesâir mahlûkāt için latîf bir bağ gibi olur; karada yaşayan mahlûkāt için ölüm ve elem olur." Eğer biri denize düşse ya boğulup ölür veyâhud kurtuluncaya kadar elem ve zahmet çeker.

همچنین بر می شمر ای مردکار　　　　نسبت این از یکی تا صد هزار

70. *Ey iş adamı, bunun nisbetini birden yüz bine kadar böyle say!*
[70]

"Yüz bin" ta'bîri, hasr için değildir, kesret ma'nâsınadır. "İş adamı"ndan murâd, hikem ve maârif-i ilâhiyye tâlibi olan kimsedir. Ya'ni "Ey ma'rifet-i ilâhiyye ve hikem-i rabbâniyye tâlibi olan kimse, bu vücûd-ı izâfî âlemindeki eşyânın birbirine olan nisbetlerini ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle say!"

زید اندر حق آن شیطان بود　　　　در حق شخصی دیگر سلطان بود

71. *Zeyd onun hakkında şeytan olur; dîğer bir şahsın hakkında sultân olur.*

Meselâ Zeyd, ya'ni herhangi bir şahıs, birisi hakkında şeytan gibi menfûr ve dîğer birisi hakkında da sultân gibi makbûl ve mu'teber olur.

آن بگوید زید صدیق و سنیست　　　　وین بگوید زید گبر و کُشتَنیست

72. *O der ki: "Zeyd sıddîk ve âlîdir"; ve bu der ki: "Zeyd kâfir ve öldürülmeğe lâyıktır."*

"Senî", âlî ve yüce; "gebr", mecûsî demek ise de, burada mutlakan kâfir ma'nâsınadır. "Küştenî"deki "yâ", yâ-yı liyâkattır.

زید یك ذاتست بر آن یك جنان　　　　او بران دیگر همه رنج و زیان

73. *Zeyd bir zâttır, o bir üzerine kalbdir; o dîğeri üzerine hep renc ve ziyândır.*

Halbuki Zeyd bir zât ve bir şahıstan ibârettir; fakat o bir zât, birine kalb gibi sevgili ve kıymetli ve dîğerine zahmet ve zarar gibi menfûrdur.

گر تو خواهی کو ترا باشد شکر　　　پس ورا از چشم عشاقش نگر

74. *Eğer sen istersen ki o senin için şeker olsun; imdi ona onun âşıkının gözünden bak!*

Cenâb-ı Pîr-i destgîr, buraya kadar tefâzul ve tekābül-i esmâ cihetinden olan nazarı sâliklere beyân buyurdu. Bu beyt-i şerîfde de sâlikin nazarını, cem'iyyet-i esmâiyyeye tevcîh edip buyururlar ki: "Ey sâlik, sen niseb ve hasâis-i esmâiyye dâiresinde mahsûr kalma. Nazarını bu mertebeden yükselt de muhâlefetten kurtul ve kâinât ile sulh-i umûmî akd et; ve herkese bir mertebeden değil, onların kendi mertebelerinden nazar edip, ma'zûr tut!" Eğer böyle yaparsan, nazarında zehir ile şeker birleşir. Nitekim bu ma'nâda ârifin biri lisân-ı Hak'dan şöyle buyurur:

هر آن نقشی که در صحرا نهادیم　　　تو زیبا بین که ما زیبا نهادیم

سر مویی ز زلف خود نمودیم　　　جهانرا در پس غوغا نهادیم

مشو احول مسما جز یکی نیست　　　اگر چه این همه اسما نهادیم

"İzhâr ettiğimiz her bir sûreti, sen yakışıklı gör ki, biz yakışıklı koyduk. Kendi zülfümüzden bir kıl ucu gösterdik, cihânı kavga arkasına koyduk. Şaşı olma, müsemmâ birden başka değildir; gerçi bütün bu esmâyı koyduk."

منگر از چشم خودت آن خوب را　　　بین بچشم طالبان مطلوب را

75. *O güzele kendi gözünden bakma; matlûbu, tâliblerin gözüyle gör!*

Âlem-i vücûdda bir şahsın güzel gördüğü şeye, kendi gözünden ve kendi zevk ve mertebenden bakma, herhangi bir matlûbu, o matlûbun tâliblerinin gözüyle ve onların mertebeleriyle temâşâ et!

چشم تو بر بند زآن خوش چشم تو　　　عاریت کن چشم از عشاق او

76. *Sen o hoş gözden dolayı kendi gözünü bağla, onun âşıklarından göz âriyet et!*

Ma'lûm olsun ki, ma'şûk ya hakîkî veyâ izâfî ve mecâzî olur. Ma'şûk-i mecâzî eşhâsa göre tahallüf eder, birinin ma'şûku olur, dîğerinin olmaz. Fa-

kat ma'şûk-ı hakîkînin âşıkları arasında ihtilâf yoktur, onlar nisebden kurtulmuş ve bilcümle eşyâda niseb sâhibi olan Vücûd-ı vâhidu'l-aynı müşâhede etmekte bulunmuşlardır. Bunlar insân-ı kâmillerdir ve bunların gayri olan kimseler insân-ı nâkıs olup, dâire-i nisebde mahsûrdurlar, onlarda insân-ı kâmilin gözü ve görüşü yoktur. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde buyururlar ki: "Sen insân-ı kâmilin o latîf olan gözünden ve görüşünden dolayı, kendi gözünü ve görüşünü bağla; o vücûd-ı hakîkînin âşıkı olan bu kâmillerden âriyet olarak göz ve görüş al!" Ya'ni insân-ı kâmilin görüp söylediği ilim ve irfânı al ve eşyâya bu ilim ve irfân ile nazar et ve kendi gözünü ve görüşünü terk et, demek olur.

Bu beyt-i şerîfde "tevhîd-i ilmî" mertebesine işâret buyurulur.

بلکه اَزُو کن عاریت چشم و نظر　　　پس ز چشم او بروی او نگر

77. *Belki gözü ve görüşü ondan âriyet et; binâenaleyh onun gözünden, onun yüzüne bak!*

Bu beyt-i şerîfde, yukarıda zikr olunan "tevhîd-i ilmî" mertebesinden "tevhîd-i hâlî" mertebesine terakkîye teşvîk ve makām-ı ittihâda işâret buyurulur. Ya'ni "Gözü ve görüşü onun uşşâkından âriyet almak mertebesinden ileriye geçerek, ma'şûk-i hakîkîden âriyet al! Binâenaleyh اذا احببت عبدا كنت له سمعا و بصرا و لسانا و يدا فبى يسمع و بى يبصر و بى ينطق و بى يبطش الخ . . . ya'ni "Ben kulumu sevdiğim vakit onun sem'i ve basarı ve lisânı ve eli ben olurum. İmdi benimle işitir, benim ile görür, benim ile söyler ve benim ile tutar ilh..." hadîs-i kudsîsinde beyân buyurulduğu vech ile, Hak Teâlâ senin basarın olsun, O'nun basarından, O'nun vech-i pâkine bak! Nazarında فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Nereye dönersen, Allah'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesinin sırrı sana zâhir olsun.

Bu ma'nâya işâreten Seyyid Nizâm hazretlerinin mahdûmu Seyyid Seyfullah hazretleri buyururlar. Beyit:

Görünen O, gösteren O, hem gören
Yâ Nizâmoğlu iki görmek neden?

Ve dîğer bir zât dahi buyurur. Beyit:

Gören Oldur O'nu göz nice görsün
Tutan Oldur O'nu el nice tutsun

تا شوی ایمن ز سیری و ملال   گفت كان الله له زین ذوالجلال

78. *Tâ ki, tokluktan ve bıkkınlıktan emîn olasın; bundan dolayı Zü'l-celâ "Kânallahu leh" buyurdu.*

Bu beyt-i şerîfde makām-ı ittihâdda vâki' olan "seyr-i fillah"a işâret buyurulur. Zîrâ "seyr-i fillah"da tecelliyât-ı Hakk'a doymak ve ondan bıkmak ve usanmak yoktur. Ve çünki bu seyrin ne tekerrürü ne de nihâyeti vardır. Doymak ve bıkmak nihâyeti olan ve tekerrür eden şeyden olur.

Hulâsa-i ma'nâ budur: "Gözü ve görüşü, ma'şûk-ı hakîkîden âriyet aldığın vakit tokluktan ve usanmadan emîn olursun; zîrâ senin gözün ve görüşün, O'nun gözü ve görüşü olur ve ittihâd vâki' olur. Bu makāma ve bu seyre işâretten dolayı Cenâb-ı Zü'l-celâl hazretleri hadîs-i kudsîsinde كنت له ya'ni "Ben onun için olurum" buyurdu. İkinci mısrâ'da كان الله له ya'ni "Allah onun için olur" buyurulması ve كنت له ibâresinin aynen zikr olunması zarûret-i şi'riyyeden dolayı vâki' olmuştur. Ve ma'nâsı, hadîs-i kudsînin ma'nâsıdır. Ancak sîga i'tibâriyle biri mâzî-i gāib ve dîğeri mâzî-mütekellimdir. Ve âtîdeki beyt-i şerîf fakîre lâyih olan bu ma'nâyı müeyyiddir. Esâsen من كان لله كان الله له ["Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur"] hadîs-i şerîfi de, bu hadîs-i kudsîyi te'yîden şeref-vârid olmuştur.

چشم او من باشم و دست و دلش   تا رهد از مُدْبِریها مقبلش

79. *"Onun gözü ve eli ve onun kalbi ben olurum; tâ ki onun mukbilliği müdbirlikten kurtulur."*

كنت له بصرا و يدا ya'ni "Ben onun basarı ve eli olurum" hadîs-i kudsîsine işârettir. "Mukbillik"den murâd, rûhâniyet ve "müdbirlik"den murâd, nefsâniyettir. Ya'ni "Zü'l-celâl olan Hz. Hak bu makām-ı ittihâdda bulunan kulları hakkında: "Ben onun basarı ve eli ve kalbi olurum, tâ ki onun rûhâniyeti, nefsâniyetten kurtulur."

هر چه مکروهست چون شد او دلیل   سوی محبوبت حَبِیبَسْتْ و جلیل

80. [80] *Her ne şey ki mekrûhtur, o senin mahbûbunun tarafına delîl olduğu vakit habîbdir ve celîldir.*

Ya'ni "Zâhirde kerîh görünen herhangi bir şey, eğer senin mahbûbunun tarafına delîl olup, seni o mahbûbuna kavuşturur ise o şey her ne kadar zâhirde mekrûh ise de, senin indinde mahbûbdur ve azîmdir." Nitekim bu ma'nâyı tavzîhen âtîdeki kıssa îrâd buyurulur.

حکایت آن واعظ که هر آغاز تذکیر دعاء ظالمان و سخت دلان و بی اعتقادان کردی

O vâizin hikâyesidir ki, her va'zının başlangıcında zâlimlerin ve katı kalblilerin ve i'tikādsızların duâsını ederdi

آن یکی واعظ چو بر تخت آمدی   قاطعان راه را داعی شدی

81. *O vâizin biri kürsîye çıktığı vakit, yol kesenlere duâ edici olurdu.*

دست بر می داشت یارب رحم ران   بر بدان و مفسدان و طاغیان

82. *El kaldırırdı, (derdi ki:) "Yâ Rab, merhamet sür, kötüler ve müfsidler ve tâğîler üzerine!"*

بر همه تسخر کنان اهل خیر   بر همه کافر دلان و اهل دیر

83. *"Bütün ehl-i hayrın istihzâ edicilerine, bütün kâfir gönüllülere ve kilise ehline!"*

او نکردی آن دعا بر اصفیا   می نکردی جز خبیثانرا دعا

84. *O, o duâyı asfiyâya etmezdi, habîslerden başkasına duâ etmezdi.*

مر ورا گفتند کین معهود نیست   دعوت اهل ضلالت جود نیست

85. *Ona dediler ki: "Muhakkak bu ma'rûf değildir, ehl-i dalâletin duâsı mürüvvet değildir!"*

"Ma'hûd", ma'rûf ve mukarrer ma'nâsınadır. Kötülere duâ eden o vâize dediler ki: "Zâlimlere duâ etmek inde's-sulehâ ma'rûf ve mukarrer bir şey değildir; esâsen ehl-i dalâlete hayır duâ etmek, kerem ve mürüvvet değildir!"

گفت نیکویی ازینها دیده ام   پس دعا شان زین سبب بگزیده ام

86. *Dedi: "İyiliği bunlardan görmüşüm, binâenaleyh onların duâsını bu sebebden ihtiyâr etmişim!"*

خُبث و ظلم و جور چندان ساختند   که مرا از شر بخیر انداختند

87. *"O kadar hubs ve zulüm ve cevr yaptılar ki, beni şerden hayra attılar."*

"Hubs", murdarlık ve "cevr", haddi tecâvüz etmek ve yoldan çıkmak demektir. Ya'ni, "O fenâ kimseler benim hakkımda o kadar murdarlık ve zulüm yaptılar ve haddi tecâvüz ettiler ki, nihâyet beni şerden hayra attılar."

هر گهی که رو بدنیا کردمی   من ازیشان زخم و ضربت خوردمی

88. *"Her bir vakit ki, dünyâya teveccüh ederdim, ben onlardan yara ve darbe yerdim."*

کردمی از زخم آن جانب پناه   باز آوردندمی گرگان براه

89. *"Darbeden dolayı o tarafı melce' yapardım, kurtlar tekrâr beni yola getirirlerdi."*

"Ben dünyâ tarafına teveccüh ederdim; onlar beni hasedlerinden beni yırtarlardı ve ben de onların elinden Hakk'a ilticâ ederdim. Binâenaleyh kurt meşrebinde olan zâlimler tekrâr beni tarîk-i Hakk'a getirirler idi. Ben fesâda meyl ettikçe, onların darbeleri yüzünden salâha rücû' ederdim."

چون سبب ساز صلاح من شدند   پس دعاشان بر منست ای هوشمند

90. [90] *"Vaktâki benim salâhıma sebeb düzücü oldular, binâenaleyh ey âkıl, onların duâsı benim üzerime lâzımdır!"*

بنده می نالد بحق از درد و نیش   صد شکایت می کند از رنج خویش

91. *Kul derdinden ve nîşden Hakk'a feryâd eder, kendi rencinden yüz şikâyet eder.*

"Nîş", arı iğnesi ve ucu sivri ve batıcı şey ma'nâsına geldiği gibi, zehir ma'nâsına da müsta'meldir. Burada zehr-i keder ma'nâsını vermek münâsib olur.

حق همی گوید که آخر رنج و درد   مر ترا لابه کنان و راست کرد

92. *Hak der ki: "Nihâyet meşakkat ve dert seni yalvarıcı ve doğru yaptı!"*

Ya'ni, "Sen râhat hâli içinde beni hatırına bile getirmez idin; hastalık ve fakr u zarûret gibi sıkıntılar nihâyet seni bana yalvarıcı ve sâdık yaptı ve: Aman yâ Rab demeğe başladın!"

این گله زآن نعمتی کن کت زند   از در ما دور و مطرودت کند

93. *Bu şikâyeti o bir ni'metten et ki seni vurur; seni bizim kapımızdan uzak ve matrûd eder".*

"Dert ve meşakkat, mâdemki seni bizim kapımıza tevcîh ediyor, ondan şikâyet etme! Asıl şikâyeti ni'met ve râhattan et ki, senin doğru yolunu vuruyor ve seni gaflete düşürüp, bizim kapımızdan uzak ve matrûd ediyor."

در حقیقت هر عدو داروی تست   کیمیا و نافع و دلجوی تست

94. *Hakîkatte her düşman senin ilâcındır; senin kîmyân ve nâfi'in ve gönül arayıcındır.*

Seni dert ve meşakkate düşüren her düşman, hakîkatte senin illetinin ilâcıdır; senin bakır gibi olan nefsini altın yapmak için kimyâdır ve sana fâide vericidir ve senin gönlünü arayıp teshîr edici olan bir mahbûbundur. O düşman sana zâhirde menfûr ve mel'ûn görünür ise de, hakîkatte ve ma'nâda senin salâhına hizmet ediyor.

که ازو اندر گریزی در خلا   استعانت جویی از لطف خدا

95. *Zîrâ sen ondan halvete kaçarsın, Hudâ'nın lutfundan yardım istersin.*

Düşmanın sana fâideli olmasının sebebi budur ki, sen o düşmanın şerrinden tenhâ bir yere kaçarsın ve onun belâsından kurtulmak için Hakk'ın lutfundan yardım istersin. Senin Hak'dan gafletin, en büyük felâket ve bedbahtlıktır; Hakk'a teveccühün ise büyük bir devlet ve ikbâldir. İşte bu devleti sana düşman te'mîn ediyor.

در حقیقت دوستانت دشمنند   که ز حضرت دور و مشغولت کنند

96. *Hakîkatte senin dostların düşmandırlar, zîrâ seni Hazret'den uzak ve meşgûl ederler.*

Dünyânın ahvâli, ma'nâ cihetinden aksidir; dünyânın râhatı, âhiretin meşakkati ve dünyânın meşakkati, âhiretin râhatıdır. Ve dünyânın dostu, âhiretin düşmanı ve dünyânın düşmanı, âhiretin dostudur. Binâenaleyh hakîkatte senin dünyâ dostların, senin âhiretinin düşmanıdırlar; zîrâ seni Hz. Hak'dan uzaklaştırıp, dünyâ ile meşgûl ederler ve seni ale'd-devâm gaflete düşürürler. Nitekim bu dünyâ dostları hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulur:

وَ لاَ تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَ اتَّبَعَ هَوٰيهُ (Kehf, 18/28) Ya'ni "Kalbini bizim zikrimizden gâfil kılan ve hevâ-yı nefsânîsine tâbi' olan kimselere itâat etme!"

هست حیوانی که نامش اُشْغُرَسْت　　　او بزخم چوب زفت و لَمْتَرَسْت

97. *Bir hayvan vardır ki, onun adı porsuktur, o sopa darbesiyle iri ve semiz olur.*

"Üşgur" ve "üsgur", porsuk denilen hayvandır.

تا که چوبش می زنی به می شود　　　او بزخم چوب فَرْبَهْ می شود

98. *Sen ona sopa vurdukça iyi olur; o sopa darbesiyle semiz olur.*

نفس مؤمن اشغری آمد یقین　　　کو بزخم و رنج زفتست و سمین

99. *Mü'minin nefsi muhakkak bir porsuk geldi, zîrâ o darbe ve renc ile iri ve semizdir.*

"Nefis"den murâd, burada mü'minin zâtı ve varlığıdır ki, nefs-i nâtıkasıdır. Onun nefs-i nâtıkası muhakkak bir porsuk meşrebindedir; riyâzet ve mücâhede sopalarının darbelerinden iri ve semiz olur, ya'ni süfliyetten ulviyete terakkî eder.

زین سبب بر انبیا رنج و شکست　　　از همه خلق جهان افزون ترست

100. [100] *Bu sebebden enbiyâ üzerine renc ve inkisâr cihân halkının cümlesinden daha ziyâdedir.*

Nitekim hadîs-i şerîfde اشد البلاء على الانبياء ثم الاولياء ثم الامثل فالامثل ya'ni "Belânın en şiddetlisi enbiyâ üzerinedir, sonra evliyâ, sonra ale't-tevâlî onlara benzeyenler üzerinedir" buyurulmuştur.

تا ز جانها جان شان شد زفت تر　　　که ندیدند آن بلا قومی دگر

101. *Nihâyet onların cânı, canlardan daha cesîm oldu, zîrâ o belâyı başka bir tâife görmediler.*

Nihâyet peygamberlerin nefs-i nâtıkaları ve canları, başkalarının nefs-i nâtıkalarından daha cesîm oldu. Zîrâ onların ma'rûz kaldıkları belâları başkaları görmediler.

پوست از دارو بلاکش می شود　　　چون اَدیم طائفی خوش می شود

102. *Deri ilâçtan belâ-keş olur; Tâif sahtiyânı gibi latîf olur.*

"Hayvan derisi birtakım kimyevî ilâçlar sürülmek sûretiyle terbiye edilir ve bu eczâlar altında belâ çekici olur. Ondan Tâif şehrinde yapılan sahtiyân gibi latîf bir hâle gelir."

Tâif, Mekke-i Mükerreme'nin 18 kilometre garbında vâki' bir şehrin ismidir; orada yapılan sahtiyanların letâfeti meşhûrdur.

ور نه تلخ و تیز مالیدی در او　　　گنده گشتی ناخوش و نا پاك بو

103. *Ve eğer acıyı ve keskini ona sürmese idi, kokmuş, nâhoş ve pis kokulu olurdu.*

Ve eğer deriye kireç vesâire gibi acı ve keskin mevâddı sürmese idi, o deri leş gibi kokmuş bir hâle gelir ve etrâfa pis koku neşr ederdi.

آدمی را پوست نا مدبوغ دان　　　از رطوبتها شده زشت و گران

104. *Âdemîyi dibâgat olunmamış deri bil, rutûbetlerden çirkin ve sakîl olmuştur.*

İnsan tab'an dibâgat olunmamış bir deri gibidir; onun ahkâm-ı tabîiyye dâiresinde yaşaması ve nefsinin huzûzâtına meclûben yemesi ve içmesi dolayısıyla cismi rutûbetlerden müteaffin ve sakîl olmuştur. Bir taraftan terler ve vücûdunun mesâmâtından yağ sızar ve bir taraftan karnındaki taaffünât ve mülevvesât kendisini sakîl bir hâle getirir.

تلخ و تیز و مالش بسیار ده　　　تا شود پاك و لطیف و با فره

105. *Çok acıyı ve keskini ve sürüş ver, tâ ki temiz ve latîf ve ziyâde olsun!*

"Ey sâlik, hayvan postu gibi olan nefsine, çok acı olan riyâzeti ve keskin olan mücâhedeyi ve ibâdât-ı muhtelife ilâcını sür, tâ ki temiz ve latîf ve porsuk gibi ziyâde ve semiz olsun; ya'ni rûhâniyet mertebesine terakkî etsin!" "Firih", ziyâde ma'nâsına olup, burada "fazîlet" ma'nâsı vermek de münâsib olur.

ور نمی تانی رضا ده ای عیار　　　گر خدا رنجت دهد بی اختیار

106. *Ve eğer kādir değil isen ey ayyâr, eğer Hudâ sana ihtiyârsız renc verirse, rızâ ver!*

"Ayyâr", çok dolaşan ve çok hareket eden kimseye derler. "Ayâr", sahîhu'l-vezn ve hâlis demektir. Ve "ıyâr", azık ve taâm getiren deve ma'nâsına-

dır. Burada her üçü de birer vecih ile tevcîh olunabilir. "Ey hakîkate vusûl için kapı kapı dolaşan sâlik; veyâhut ey îmânı hâlis olan; veyâhud ey âhirete azık ve taâm getiren nefis devesi, sen kendi irâden ve ihtiyârın ile riyâzete ve mücâhedeye kādir değil isen, eğer Hak Teâlâ hazretleri sana, senin ihtiyârın olmaksızın bir meşakkat verirse, ondan şikâyet etme, râzı ol!"

که بلای دوست تطهیر شماست　　علم او بالای تدبیر شماست

107. *Zîrâ dostun belâsı, sizin tathîrinizdir; onun ilmi, sizin tedbîrinizin bâlâsıdır.*

"Hakîkî dost olan Hak Teâlâ hazretleri eğer size bir belâ verirse, sizi temizlemek içindir. Çünki O'nun ilmi, sizin tedbîrinizin fevkındedir. Hak Teâlâ sizin hakkınızda hayırlı olan muâmeleyi bilir." Cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde bu ma'nâyı îzâhen şu gazeli inşâd buyurmuşlardır:

کسی که بر نمدی چوب زد نه آن ز جفاست　　ولی غرض همه آن تا جدا شود ز غبار
غبارهاست درون تو از حجاب منی　　همی برون نشود آن غبار از یکبار
بهر جفا و بهر زخم اندك اندك آن　　رود بچهرهء دل گه بخواب و گه بیدار
اگر بخواب گریزی بخواب در بینی　　جفای یار و سقطهای آن نکو گردار
تراش چوب نه بهر هلاکت چوبست　　برای مصلحتی راست در کف نجار
ازین سبب همه شر طریق حق خیرست　　که بنده را بنماید صفاش آخر کار
به بین بپوست که دباغ در پلیدیها　　همی بپالد آن را هزار بار هزار
که تا برون رود از پوست علت پنهان　　اگر چه پوست نداند ز اندك و بسیار

"Bir kimse ki, kilime sopa vurur, o cefâdan dolayı değildir; fakat hep ondan garaz, tozdan ayrılmak içindir. Senin kalbinde benlik hicâbından tozlar vardır; o toz birden bire çıkmaz. Her bir cefâ ile ve her bir darbe ile o azar azar gâh uykuda ve gâh uyanık olarak gönül çehresinden gider. Eğer uykuya kaçar isen, yârin cefâsını o iyi fiillinin tekdîrlerini uykuda görürsün. Tahtanın yontulması, tahtanın helâki için değildir, dülgerin elinde bir maslahat içindir. Bu sebebden Hak yolunun bütün şerri hayırdır; zîrâ kula onun safâsı işin sonunda görünür. Deriye bak ki debbâğ, murdarlıklar içinde onu bin def'a bin [arıtır!] Tâ ki deriden gizli illet dışarıya çıksın; her ne kadar deri azdan ve çoktan bilmezse de."

چون صفا بیند بلا شیرین شود خوش شود دارو چوصحتبین شود

108. *Vaktâki safâ görür, belâ tatlı olur; sıhhat görücü olduğu vakit ilâç hoş olur.*

Belâyı çeken kimse, bu belâdan saffet hâsıl olduğunu gördüğü vakit, artık belâ ona tatlı olur ve şikâyet etmez. Nitekim hasta, kendisine iyilik geldiğini gördüğü vakit, acı ilâç artık ona latîf gelmeğe başlar ve ilâcın acılığından şikâyet etmez.

برد بیند خویش را در عین مات پس بگوید اُقتلُونی یا ثقات

109. *Matın aynı içinde kendini bürd görür, binâenaleyh "Uktulûnî yâ sikāt!" der.*

"Mat", mağlûb ve "bürd", gālib ma'nâsına olarak şatranç oyunu ıstılâhındandır. Ya'ni, "Sûrette acı olan belâ, ma'nâda tatlı olunca, mağlûbiyetin aynı içinde kendini gālib görür ve acılık içinde tatlılık bulur; binâenaleyh Hz. Mansûr'un اقتلونی یا ثقات ان فی قتلی حیات ya'ni "Ey mu'temedler, beni öldürün, muhakkak benim katlimde hayat vardır!" buyurduğu gibi, اقتلونی یا ثقات ["Ey mu'temedler beni öldürün!"] der. "Sikāt", "sika"nın cem'i olup, "mu'temedler" ma'nâsınadır.

این عوان در حق غیری سود شد لیك اندر حق خود مردود شد

110. [110] *Bu avvân başkasının hakkında fâide oldu, fakat kendi hakkında merdûd oldu.*

Fakat bu zikr ettiğimiz polis memûrunun hâli, yukarıdaki beyânımızın tersine oldu; ya'ni gālibiyetin aynı içinde mağlûb oldu; sûret-i zâhirede gālib ve fakat ma'nâda mağlûb ve makhûr oldu; ve başkaları hakkında fâide ve kendi hakkında merdûd oldu.

رحم ایمانی ازو بریده شد کین شیطانی برو پیچیده شد

111. *Îmâna mensûb olan merhamet ondan kesildi; şeytana mensûb olan kîn onun üzerine sarıldı.*

Îmânın şânından ve muktezâsından olan merhamet, o zâbıta me'mûrunun kalbinden kesildi ve nez' olundu. Nitekim hadîs-i şerîfde لا تنزع الرحمة الا من شقی ya'ni "Rahmet ancak şakî olan kimseden nez' olunur" buyurulur. Ve kezâ لا یدخل الجنة الا رحیم ya'ni "Cennete rahîm olan kimsenin gayri girmez" buyurulur. Ve rahmet nez' olundukdan sonra, onun yerine şeytana mensûb olan kîn ona müstevlî oldu.

کارگاه خشم گشت و کین وری　　　کینه دان اصل ضلال و کافرای

112. *Kinciliğin ve öfkenin kârgâhı oldu; dalâlin ve kâfirliğin aslını kîn bil!*

O avvân, kin tutuculuğun ve öfkenin menba'ı ve fabrikası oldu; dalâletin ve kâfirliğin aslı kîn olduğunu bil; zîrâ şeytanın şeytanlığı ve merdûdluğu benî-Âdem'e olan kînindendir.

سؤال کردند از عیسی علیه السلام که یا روح الله در وجود از همه صعبها صعبتر چیست

Îsâ (a.s.)dan "Yâ Rûhullah vücûdda bütün müşkillerden daha müşkil nedir?" diye sordular

گفت عیسی را یکی هشیار سر　　　چیست در هستی ز جمله صعبتر

113. *Bir başı akıllı Îsâ'ya "Cümleden daha müşkil nedir?" dedi.*

Ya'ni Îsâ (a.s.)ın ahd-i nübüvvetinde aklı başında ve idrâki yerinde olan bir kimse, Îsâ (a.s.) hazretlerine, "Bu varlık âleminde ve isneyniyyet mertebesinde mevcûd olan güçlüklerden en müşkil olan şey nedir?" diye sordu.

Bu beyt-i şerîf, şu hadîs-i Nebevî'ye müsteniddir: ان رجلا سأل عیسی فقال یا عیسی ما اشد الاشیاء قال غضب الرب فقال و بم النجاة منه قال اذا غضبت ان تترك غضبك Ya'ni "Bir kimse Îsâ (a.s.)a sordu ki: "Yâ Îsâ, eşyânın eşeddi nedir?" "Rabb'in gazabıdır," dedi. O kimse yine sordu ki: "Ondan kurtuluş ne iledir?" Dedi ki: "Öfkelendiğin vakit, öfkeni terk etmendir."

گفتمش ای جان صعبتر خشم خدا　　　که ازآن دوزخ همی لرزد چو ما

114. *Ona: "Ey cân, Hakk'ın gazabıdır ki, ondan cehennem de bizim gibi titrer!" dedi.*

گفت ازین خشم خدا چه بود امان　　　گفت ترك خشم خویش اندر زمان

115. *"Hudâ'nın bu gazabından amân ne olur?" dedi. "Zamânında kendi öfkesini terk etmektir" dedi.*

O kimse tekrâr Hz. Îsâ'ya, "Bu gazab-ı ilâhîden amân ve necât ne ile mümkin olur?" diye sordu. Hazret dahi: "Öfkelendiğin zaman, kendi öfkeni terk etmek ve öfkenin hükmü ile amel etmemektir" buyurdu.

Ma'lûm olsun ki, öfke elinde olmayarak zuhûr eden bir hâl ve bir şe'ndir. Onun terk-i vukû'una imkân yoktur; terk olunacak şey öfkenin iktizâsı olan ameldir. Binâenaleyh öfke vaktinde sabr edip o öfkenin sevk edeceği fiili icrâ etmemektir. Nitekim "Öfke ile kalkan, ziyân ile oturur" darb-ı meseli meşhûrdur. Ve Cenâb-ı Hak öfkesi olmayanları değil, öfkelendiği halde, bu öfkesini hazm edenleri وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ (Âl-i İmrân, 3/134) ["Öfkelerini yutarlar"] âyet-i kerîmesinde sevdiğini beyân buyurur. Ve hadîs-i kudsîde de يا ابن آدم اذكرنى حين تغضب اذكرك حين اغضب ya'ni "Ey Âdem oğlu, öfken vaktinde beni zikr et ki, ben de öfkem vaktinde seni zikr edeyim" buyurulur.

پس عوان كه معدن اين خشم گشت خشم زشتش از سبع هم در گذشت

116. *İmdi avvân ki, bu öfkenin ma'deni oldu, onun çirkin öfkesi yırtıcıdan da geçti.*

İmdi zâlim olan zâbıta me'mûru ki, halka karşı bu öfkenin menba'ı ve fabrikası oldu, onun öfkesi yırtıcı hayvanların öfkesini bile geçti.

چه اميدستش برحمت جز مگر باز گردد زآن صفت آن بى هنر

117. *Onun rahmete ne ümîdi vardır, meğer ki o hünersiz bu sıfattan geri döne!*

Zâbıta me'mûru halka karşı, mahzâ öfkesinin muktezâsı olarak zâlimâne muâmele ettikçe, rahmet-i ilâhiyyeden hissemend olmak ümîdini beslemesin. Başka bir hüneri ve ma'rifeti olmadığı cihetle bu vazîfeyi deruhte etmiş olan o kimse, meğer ki bu zulüm ve gazab sıfatını terk edip, insâniyet duygusuyla harekete rücû' etsin ve halk hakkında âdilâne muâmele yapsın. O vakit rahmet-i ilâhiyyeye mazhar olmak ümîdinde bulunabilir.

گرچه عالم را ازيشان چاره نيست اين سخن اندر ضلال افكندنيست

118. *Gerçi âleme onlardan çâre yoktur, bu söz onları dalâlete bırakmamaklıktır.*

Gerçi âlemin avvânlardan kurtulacak yolu yoktur ve zâbıta me'mûrları muhakkak âleme lâzımdır; zîrâ âlemde avvânlar olmasa, Hakk'ın hışım ve gazab sıfatı muattal kalır ve sıfât ve esmâ ise ta'tîl kabûl etmez. Ve eğer onlar olmasa, âlemde kötü fiil işleyenlerin cezâsı verilmez ve halbuki cezâ-yı

a'mâl onların a'yânı iktizâsınca zarûrîdir. Fakat bu hakîkat böyle söylendiği vakit, bu hizmetle muvazzaf olanlar kendilerini insanların hayırlısı telakkî ederek dalâlete düşerler ve halkın başına büsbütün belâ kesilirler. Binâenaleyh onlara bu gibi sözleri söylemekten ziyâde, insâf ve adâlet tavsiyesi daha hayırlı olur. Cenâb-ı Pîr'in bu beyânât-ı aliyyesi, zâbıta me'mûrlarının ale'l-kāide halka karşı hasmâne muâmele etmek âdetinde bulundukları içindir. Bunların arasında zulme ma'rûz kalan benî-beşerin muâvenetinde bulunanları da vardır. Nitekim Ubeydullah Ahrâr hazretleri *Risâle-i Vâlidiyye*'sinde buyurur ki: "Yasavulun (zâbıta me'mûrunun) birisi salâh-ı hâl ile me'lûf olduğundan ara sıra Hızır (a.s.)la mülâkāt eder imiş. Bir gün kendi kendine demiş ki: "Kudretim yettiği kadar ibâdât ve tâata gayret ediyorum, Hızır (a.s.)ın şeref-i sohbeti dahi nasîb oldu; bundan sonra bu me'mûriyet dağdağasından bir köşeye çekilmek sûretiyle istirâhat-ı kalb dâiresinde ibâdetle meşgūl olayım!" der ve me'mûriyetinden isti'fâ eder. Hızır (a.s.) mûmâileyhin sohbetine gelmez olur. Yasavul bundan ziyâde muztarib olur. Bir gün cenâb-ı Hızır yine zâhir olur, yasavul der ki: "Sultânım, ben senin şeref-i sohbetine daha ziyâde müşerref olmak için me'mûriyetimden çekilip ibâdetle meşgūl olduğum halde, beni terk ettiniz; sebebi nedir?" Cenâb-ı Hızır buyurur ki: "Sen evvelce yasavul idin ve zâbıta eline düşen müslümanların imdâdına koşup, onları zâlimlerin zulmünden kurtarır idin. Ben de senin bu hizmetini tahsînen gelip seninle sohbet eder idim. Zîrâ Hakk'ın âbid kulları çoktur, fakat zaleme elinden mazlûmları kurtaran kulları azdır, vaktâki sen bu hayırlı işi terk ettin, ben de senin sohbetini terk ettim." Yasavul bu cevâbı alınca, tekrâr eski vazîfesini taleb etmek üzere, hükûmete mürâcaat etmiştir.

Zâbıta me'mûru olmakla berâber beşeriyetin ve nefsâniyetinin îcâbâtına tâbi' olmayan kimseler pek az olduğu için, cenâb-ı Pîr avvânlık vazîfesini takbîh buyurmuşlardır.

چاره نبود هم جهان را از چمين　　　ليك نبود آن چمين ماء معين

119. *Cihâna dahi çemînden çâre yoktur, fakat o çemîn mâ-i maîn olmaz.*

"Çemîn", sidik ve kazûrât ve kokmuş su ve murdârlık; ve "mâ-i maîn" akarsu ma'nâlarınadır. Cihâna kokmuş su da lâzımdır, çünki o gibi murdârlıkların vücûdu da bir hikmet iktizâsıdır; fakat kokmuş su, akan temiz su gibi olmaz, o başka, o başkadır. Biri insanların indinde menfûr, dîğeri makbûldür; zîrâ vücûdda habîs ve tayyib vardır; habîs olan şeyler habîsler ve tayyib olan şeyler de tayyib olanlar içindir.

قصهء خیانت کردن عاشق و بانگ بر زدن معشوقه بر وی

Âşıkın hıyânet etmesi ve ma'şûkanın onun üzerine bağırması kıssası

چونکه تنها اش بدید آن ساده مرد   زود او قصد کنار و بوسه کرد

120. [120] *Vaktâki o sâde adam onu yalnız gördü, o hemen kucaklayıp, öpmeğe kasd etti.*

Zâbıta korkusundan bağa kaçan âşık ve o düz ve basît adam vaktâki ma'şûkasını ansızın o bağda gördü, hemen kucaklayıp öpmeğe kasd etti.

بانگ بروی زد بهیبت آن نگار   که مرو گستاخ ادب را هوش دار

121. *O nigâr, "Küstah gitme, edeb için akıl tut!" diye ona heybetle bağırdı.*

Âşık delikanlı kadına sarılınca, o ma'şûka, "Edebsizlik etme, edebini muhâfaza için akıl dâiresine gel!" diye ona heybetle bağırdı. Zîrâ terbiyesizlik ve edebsizlik, akılsızlık îcâbıdır; ve akıl, insanı dâimâ muhîtinin kavâid-i mer'iyyesine da'vet eder. Ve "edeb", kāide ma'nâsınadır. Binâenaleyh bir kimsenin âkil olup olmadığını anlamak için elde mîzân edebdir.

گفت آخر خلوتست و خلق نی   آب حاضر تشنهء همچون منی

122. *Dedi: "Nihâyet tenhâlık vardır ve halk yoktur; su, benim gibi susamış hâzırdır."*

Âşık o ma'şûkanın sözüne cevâben dedi: "Benim fiilime niçin i'tirâz ediyorsun? Burada sen ile benden başka kimse yoktur. Sen susamış bir kimsenin önünde su gibisin ve ben de susamış bir kimseyim. Su ile susamış bir kimse bir yerde ictimâ' edince, sabr etmek mümkin olur mu?"

کس نمی جنبد درین جا جز که باد   کیست حاضر چیست مانع زین مراد

123. *"Burada rüzgârdan başka kimse kımıldamaz; hâzır olan kimdir, bu murâddan mâni' olan nedir?*

İkinci mısrâ'daki "zîn murâd" yerine, Hind nüshalarında "zîn güşâd" vâki'dir; ve "güşâd", inbisât ve hoş vakit olmak ma'nâsına olup, burada "vuslat" murâd olunur. Ankaravî nüshasında her ne kadar "murâd" yazılmış ise de, tercümede "fetih ve zaferden mâni' kimdir?" denilmiştir. Ve "feth"in Fârisîsi ise "küşâd"dır.

گفت ای ابله تو شیدا بوده‌ء　　　ابلهی وز عاقلان نشنوده‌ء

124. *Dedi: "Ey ahmak, sen deli olmuşsun; ahmaksın ve âkıllerden işitmemişsin."*

Ma'şûka, âşıkın sözüne cevâben dedi: "Ey ahmak, sen büsbütün akıldan tecerrüd edip deli olmuşsun. Evet ahmaksın ve çünki âkıllerin sözünü dinleyip zihnine nakş etmemişsin."

باد را دیدی که می جنبد بدان　　　باد جنبانیست اینجا باد ران

125. *Rüzgârı gördün kımıldıyor; onunla berâber burada rüzgâr sürücü olan bir rüzgâr kımıldatıcı vardır.*

Ya'ni, rüzgâr kendi kendine hareket etmez, elbette onu kımıldatan bir sebeb vardır; ve o sebebin dahi bir müsebbibi vardır ve müsebbib sebebi sevk ediyor ve o sebeb de rüzgârı kımıldatıyor.

مرْوَحَهٔ تصریف صنع ایزدش　　　زد برین باد و همی جنباندش

126. *Tasrîf yelpâzesi Hâlık'ın sun'udur, o rüzgâr üzerine vurur ve onu kımıldatır.*

"Mirveha", yelpâze ve "tasrîf", döndürmek ve idâre etmek ma'nâlarınadır. "Mirveha"dan murâd, rüzgârı tahrîk eden sebebdir. Ya'ni "Rüzgârı tahrîk eden sebebin tasrîfi ve idâresi Hâlık'ın sun'u ve fiilidir. O sebeb veyâ fiil rüzgâr üzerine vurur, onu kımıldatır." Rüzgârı tahrîk eden sebeb budur ki: Sıcak hava, soğuk havadan ve râtıb havâ, yâbis havadan daha hafîf olduğundan tazyîk-ı havâ her vakit arzın her noktasında bir olmaz. Hadd-i vasatî olan 760 milimetreden ba'zan fazla, ba'zan eksik olur. Tazyîk-ı hava, hadd-i vasatîden ziyâde olan noktalara "yüksek tazyîk-i nesîmî merkezi" ve az olan yerlere de "alçak tazyîk-ı nesîmî merkezi" vardır denir. Hava seyyâl bir cisim olduğundan, dâimâ muvâzenesini muhâfazaya çalışır; fakat havanın sıcaklığı mütebeddil olduğundan alçak ve yüksek tazyîk-i nesîmî merkezinin teşekkülü, hava zerrelerinin bir tarafta çok, dîğer tarafta az olmasını intâc eder ve

muvâzene bozulur. Tekrâr muvâzene husûlü için hava zerreleri birbiri üzerinden kayar ve bu sûretle tebdîl-i mevki' etmeleri, rüzgâr husûlüne sebeb olur. Binâenaleyh rüzgârlar, yüksek tazyîk-ı nesîmî merkezinin bulunduğu mevki'den, alçak tazyîk-ı nesîmî merkezinin bulunduğu mevki'e doğru eser. Hulâsa yüksek tazyîk-ı nesîmî gösteren yerler, rüzgâr tevlîd eder ve bunlara çoğrafyâ-yı tabiî ıstılâhında "antisiklon" derler; ve alçak tazyîk-ı nesîmî gösteren yerler ise, rüzgârları celb ve da'vet eder; ve bunlara "siklon" derler. Mîm'in fethiyle "merveha", ova ve sahrâ ve her taraftan rüzgâr esen ma'nâsınadır. Eğer "merveha" bu ma'nâya alınırsa "mervaha-i tasrîf" ta'bîriyle, yüksek tazyîk-ı nesîmî gösteren merkezler ile, alçak tazyîk-ı nesîmî gösteren merkezlere işâret buyurulmuş olur ki, rüzgârları döndüren bu mervehaların sun'-ı Hak olduğu vâreste-i îzâhdır.

چزو بادی که بحکم ما درست   باد بیزن تا نجنبانی نجست

127. *Rüzgâra mensûb olan cüz' ki, bizim hükmümüzdedir; sen yelpâzeyi kımıldatmadıkça sıçramaz.*

Meselâ oda içindeki hava, rüzgâra mensûb olan bir cüz'dür ve bizim meskenimizde ve hükmümüzün altındadır; fakat sen yelpâzeyi kımıldatmadıkça hareket etmez ve havada cereyân vâki' olmaz. "Be-hükm-i mâ der-est"deki "der" tekmîl-i vezn için zâid olarak gelmiştir. "Der-hükm-i mâst" takdîrindedir.

جنبش این جزو باد ای ساده مرد   بی تُو وُ بی باد بیزن سر نکرد

128. *Ey sâde adam, bu rüzgârın cüz'ünün hareketi, sensiz ve yelpâzesiz zuhûr etmez.*

"Ser kerden", şürû' etmek ve zuhûr etmek ve peydâ olmak ma'nâlarına gelir. Burada zuhûr etmek ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni "Ey aklı zayıf olan adam, bu oda içindeki rüzgârın cüz'ünün hareketi zâhir olmak için, senin vücûdun ve yelpâzenin vücûdu lâzımdır."

جنبش باد نَفَس کاندر لبست   تابع تصریف جان و قالبست

129. *Ağızda olan nefes rüzgârının hareketi, canın ve kalıbın idâresine tâbi'dir.*

Meselâ bir ateşi üflemek için, ağzından çıkaracağın rüzgârın hareketi evvelâ canının irâdesine ve kalıbının idâresine tâbi'dir. Canın irâdesi olup da, ağzının sıhhati ve selâmeti yerinde olmasa, üflemek müşkil olur; ve eğer canın olmasa, cismin büsbütün hareketsiz kalır.

گاه دم را مدح و پیغامی کنی   گاه دم را هجو و دشنامی کنی

130. [130] *Nefesi gâh medh ve habere mensûb edersin; nefesi gâh hicve ve söğmeye mensûb edersin.*

Ya'ni "Nefesini ba'zan bir kimsenin medhi veyâ bir haberin teblîği için ve ba'zan dahi birisini hiciv ve zem ve söğüp saymak için kullanırsın." Binâenaleyh nefesi irâdene göre tahrîk eden senin varlığındır ve senliğindir.

پس بدان احوال دیگر بادها   که ز جزوی کل همی بیند نُهی

131. *Böyle olunca rüzgârların dîğer hallerini bil, zîrâ bir cüz'den akıl küllü görür.*

"Senin nefesin, rüzgârın bir cüz'üdür ve sen bu cüz'ü irâden vechi ile gâh iyilikte ve gâh fenâlıkta kullanırsın. Rüzgârların hallerini de buna kıyâs et.!" Zîrâ rüzgârın muharriki vardır ve bu muharrik rüzgârı kendi irâdesine göre tahrîk eder; gâh lutuf için ve gâh kahır için kullanır. İmdi sen kendi hâlini böyle bildiğin vakit, aklın ile, cüz' olan nefesinden kül olan rüzgârların başka başka hallerini görürsün. "Nühâ", akıl demektir.

باد را حق گه بهاری می کند   در دیَش زین لطف عاری می کند

132. *Hak rüzgârı gâh bahâra mensûb kılar, kış vaktinde onu bu lutuftan ârî kılar.*

Hak Teâlâ rüzgâra bahâr vaktinde letâfet verir ve kış vaktinde yine o rüzgârı bu lutufdan ârî kılıp kar tipisi ve fırtınalar şeklinde kahhârâne estirir.

بر گروه عاد صرصر می کند   باز بر هودش معطر می کند

133. *Âd'ın gürûhu üzerine sarsar yapar, yine onu Hûd üzerine muattar eder.*

Hak Teâlâ Âd kavminin üzerine rüzgârı cezâ olmak üzere şedîd ve gürültülü ve soğuk yapar; yine o rüzgârı o kavmin peygamberi üzerine lutuf olarak muattar yapar.

می کند یك باد را یزدان سموم   مر صبا را می کند خرم قدوم

134. *Hâlık bir rüzgârı semûm yapar, sabânın kudûmunu da hürrem yapar.*

"Semûm", sam yeli demek olup, pek sıcak eser ve hayvânât ve nebâtâtı helâk eder. Ve "sümûm", zehir ma'nâsına "semm"in cem'idir. Burada iki ma'nâ da münâsibdir.

باد دم را بر تو بنهاد او اساس　　　تا کنی هر باد را بر وی قیاس

135. *Her rüzgârı onun üzerine kıyâs etmen için, nefes rüzgârını o senin üzerine esas koydu.*

Senin nefes rüzgârın savt ile elfâza tebeddül ettiği vakit ya medh eder veyâ zemmeder. İşte âfâkî olan rüzgârı da, kendi nefesinin rüzgârına kıyâs et; o da lutuf ve kahır için eser.

دم نمیگردد سخن بی لطف و قهر　　　بر گروهی شهد و بر قومیست زهر

136. *Nefes, lutufsuz ve kahırsız söz olmaz; bir gürûh üzerine bal, bir kavim üzerine zehirdir.*

Ya'ni, nefes, ya lutuf veyâ kahır için söze tebeddül eder ve söz kisvesine bürünür. Ve söz libâsına büründüğü vakit, bir tâife hakkında bal gibi tatlı ve bir tâife hakkında da zehir gibi acı olur.

مرْوَحَه جنبان پی انعام کس　　　وز برای قهر هر پَشّه و مگس

137. *Yelpâze bir kimsenin in'âmı için ve her sivrisineğin ve sineğin kahrı için hareket edicidir.*

Ya'ni, bir kimse yelpâzeyi salladığı vakit, bir kimsenin istirâhati ve ni'meti için ve fakat sivrisinek ile âdî sinekleri kahır ile kaçırmak için sallar.

مرْوَحهء تقدیر ربانی چرا　　　پر نباشد ز امتحان و ابتلا

138. *Takdîr-i rabbânî yelpâzesi niçin imtihandan ve ibtilâdan dolu olmasın?*

Takdîr-i ilâhî yelpâzesi tarafından tahrîk olunan rüzgâr, niçin lutuf ve kahır ile imtihan ve ibtilâdan dolu olmasın?

چونکه جزو باد دم یا مروحه　　　نیست الا مُفْسِدَه یا مُصْلِحَه

139. *Mâdemki rüzgârın cüz'ü olan nefes yâhud yelpâze ifsâd ve ıslâh edicinin gayri değildir,*

این شمال و این صبا و این دبور　　　کی بود از لطف و از انعام دور

140. [140] *Bu şimâl ve bu sabâ ve bu batı rüzgârı ne vakit lutuftan ve in'âmdan uzak olur?*

یك کف گندم ز انباری ببین　　　فهم کن کآن جمله باشد این چنین

141. *Bir anbardan bir avuç buğdayı gör, anla ki cümlesi böyle olur.*

کل باد از برج باد آسمان　　کی جهد بی مروحهء آن باد ران

142. *Rüzgârın küllü, o rüzgâr sürücünün yelpâzesi olmaksızın, göğün rüzgâr burcundan ne vakit sıçrar?*

Burç hakkındaki îzâhât III. cildin 2392 numaralı beytinde bir mikdâr geçti. Burada da birâz îzâhât münâsib görüldü: Ehl-i nücûm arzın vüs'atine nazaran göğü on iki burca taksîm etmişlerdir ki, onlar da şunlardır: 1. Hamel, 2. Sevr, 3. Cevzâ, 4. Seretân, 5. Esed, 6. Sünbüle, 7. Mîzân, 8. Akreb, 9. Kavs, 10. Cedy, 11. Delv, 12. Hût. Bu on iki burcu üçer üçer dörde taksîm edip, her birini anâsır-ı erbaadan birisine nisbet etmişlerdir. Bunlardan "Hamel, Esed, Kavs" âteşî; ve "Sevr, Sünbüle, Cedy" hâkî; ve "Cevzâ, Mîzân, Delv" bâdî; ve "Seretân, Akreb, Hût" âbîdir.

Bu beyt-i şerîfde "göğün rüzgâr burcu"ndan murâd, "Cevzâ, Mîzân ve Delv" burclarıdır. Coğrafyâ-yı tabîîde rüzgârların sebeb-i zuhûru ve envâ'ı, bir dereceye kadar tesbît ve bu cereyân-ı havâîlerin küre-i arzın hareket-i mihveriyyesi sebebiyle dûçâr-ı inhirâf olduğu da tasdîk edilmiş ise de, hareket-i mihveriyyesi esnâsında, arzın hangi burcun hizâsında ne gibi te'sîre ma'rûz kaldığı keşf edilmiş bir şey değildir. "Sürücünün yelpâzesi"nden murâd, coğrafyâ-yı tabîîde beyân olunan rüzgârların esbâb-ı zuhûrudur.

بر سر خرمن بوقت انتقاد　　نیك فلاحان ز حق جویند باد

143. *Harman başında intikād vaktinde iyi fellâhlar, Hak'dan rüzgâr isterler.*

"İntikād", burada buğdayı samandan ayırmak demektir. "Rüzgâr sürücü"nün Hak olduğunu bilen iyi ve îmânlı rençberler harman başında buğdayı samandan ayırmak için rüzgârlar isterler. Zamânımızda, yine Hakk'ın in'âmı olan akıl ve zekâ sâyesinde bu tefrîk ba'zı yerlerde îcâd olunan makineler sâyesinde icrâ olunur.

تا جدا گردد ز گندم کاهها　　یا به انباری رود یا چاهها

144. *Tâ ki samanlar buğdaydan ayrı ola, ya anbara gide, yâhud kuyulara!*

Rençberler rüzgârı, samanları buğdaydan ayırıp ya buğday anbarına veyâhud buğday saklamak için anbar ittihâz ettikleri kuyulara koymak için isterler.

چون بماند دیر آن باد وزان　　جمله را بینی بحق لابه کنان

145. *O esici rüzgâr geç kaldığı vakit, cümleyi Hakk'a yalvarıcı görürsün.*

Rüzgârın esmesi geciktiği vakit, rençberlerin hepsi: "Yâ Rab bize rüzgâr ihsân et, işimizi görelim!" diye Hakk'a yalvarmağa başlarlar.

همچنین در طلق آن باد ولاد   گر نیآید بانگ درد آید که داد

146. *O doğum yeli de, ağrı vaktinde böyledir, eğer gelmezse, amân diye dert sadâsı gelir.*

Ya'ni, doğum vaktinde kadının rahminde, Hakk'ın izni ile birtakım yeller (gazlar) peydâ olarak, rahmin elastikî olan civârını tazyîk edip genişletir ve genişleyen rahimden çocuk mehbile doğru kayar ve kolaylıkla dışarıya çıkar. Ve bu yollar kâfî derecede peydâ oluncaya kadar, kadın ağrı çekip, amân diye bağırır. Uzvun teşekkülüne âit olan müşkilât bittabi' bu kāide hâricindedir ki, ahvâl-i mümâsilede tıbben ebe doktorlara ihtiyâç hâsıl olur.

گر نمیدانند کش راننده اوست   باد را پس کردن زاری چه هوست

147. *Eğer onu sürücü o olduğunu bilmezler ise, hava için figān etmek ne huydur?*

"Eğer o rüzgârı sürücü Hak olduğunu bilmiyor iseler, çiftçilerin hava talebi için figān etmeleri nasıl bir hây u hûy olur?" Ya'ni onların Hakk'a yalvarmaları boş bir gürültüden ve hây u hûydan ibâret olmuş olur. Onlar bu duâyı ve niyâzı mahzâ rüzgârı bir sürücü ve sevk edici olduğunu bildikleri için yaparlar. Hind nüshalarında هوست "hûst" yerine خوست "hûst" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Havâ için figān etmek ne huydur, ya'ni nasıl boş bir huydur!" demek olur.

اهل کشتی همچنین جویای باد   جمله خواهانش ازین رب العباد

148. *Gemi ehli dahi böyle rüzgâr isteyicidirler; hepsi onu ibâdın Rabb'inden isteyicidir.*

Yelken gemisi halkı dahi gemilerinin yürümesi için rüzgâra muhtâçdır ve hepsi o rüzgârı kulların mürebbîsi olan Hak'dan niyâz ederler.

Zamân-ı Hz. Pîr'de gemilerin yelken ile yürüdüklerini beyâna hâcet yoktur; zîrâ buhâr makineleri ile yürüyen gemilerin îcâdı 1222 sene-i hicriyyesinde vâki'dir. Cenâb-ı Pîr efendimiz ise 672 sene-i hicriyyesinde âlem-i bekāya rihlet buyurmuşlardır.

همچنین در درد دندانها زباد   دفع می خواهی بسوز و اعتقاد

149. *Yelden olan diş ağrısı da böyledir, sûz ile ve i'tikād ile def'i istersin.*

Romatizmadan ve yel kapmasından dolayı vâki' olan diş ağrısı da böyledir. Ya'ni o yeli oraya sevk eden vardır, sen o yelin def'ini, o yeli sevk edenin vücûduna i'tikād ve niyâz ile istersin.

از خدا لابه کنان آن جندیان   که بده باد ظفر ای کامران

150. [150] *O cündîler, "Ey kâmrân, zafer rüzgârı ver!" diye Hudâ'dan niyâz edicilerdir.*

"Cünd", ordu ve "cündî", orduya mensûb demektir. "Kâm", maksûd ve murâd; ve "rân", "rânden" masdarından emr-i hâzır, "kâmrân" vasf-ı terkîbîdir; "murâdını süren" ve "irâdesini infâz eden" demek olur. Evvelden tâmmu'l-i'tikād olan gāzîler indinde harbe mübâşeretten evvel rüzgâr kendilerinin arkasından eserse, galebeye ve önden ve düşman tarafından eserse mağlûbiyete işâret olduğu tecrübe edilmiş olduğu için, orduya mensûb olanlar: "Ey irâdesi nâfiz olan Hâlık'ımız, bize zafer rüzgârı ver!" diye duâ ederler imiş. Veyâhud "Düşman tarafını harb esnâsında şaşırtacak ve işlerini bozacak kadar kuvvetli bir fırtına ve kasırga ver!" diye duâ edilmiş olmak ma'nâsı da vârid olur.

رُقْعَهٔ تعویذ میخواهند نیز   در شکنجه طلق زن از هر عزیز

151. *Kadının doğum ağrısı işkencesinde dahi, her azîzden nüsha kâğıdı isterler.*

"Ta'vîz", birtakım ma'nevî mazarratlardan masûn olmak için taşınan nüsha (muska) ve "ruk'a", yazılmış kâğıt ve "talk", doğum ağrısı demektir. Ya'ni "Kadının doğum ağrısı tuttuğu vakit, bu eziyetten kurtulmak için mazannadan olan her bir zâttan yazılmış bir nüsha kağıdı isterler. İmâm-ı Gazzâlî hazretleri *el-Münkızü mine'd-Dalâl* ismindeki kitâbında şöyle buyurur: من الخواص العجيبة المجربة فى معالجة الحامل التى عسر عليها الطلق بهذا الشكل:

د	ط	ب
ج	ه	ز
ح	ا	و

٤	٩	٢
٣	٥	٧
٨	١	٦

يكتب على خرقتين لم يصبهما الماء و تنظر اليهما الحامل بعينها و تضعهما تحت قدميها فيسرع الولد فى الحال الى الخروج Ya'ni "Doğum ağrısı müşkil olan hâmilenin muâlecesi hakkında bu şekil, mücerreb olan havâss-ı acîbedendir. Bu şekiller, hiç yıkanmamış

olan iki bez parçası üzerine yazılır ve hâmile gözüyle onlara bakar ve iki ayaklarının altına vaz' olunur, çocuk fi'l-hâl hurûca acele eder."

Ve Ankaravî hazretleri dahi buyurur ki: "Eğer bir kadının doğurması güç olursa, bu âyetleri bir kağıda yazıp, suya bırakmalı; o kadın o sudan yüzüne ve gözüne sürüp, biraz da içmeli; çok geçmeyip bi-iznillah kurtulur. Âyetler budur: اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ وَ اَوْحَيْنَا اِلٰى اُمِّ مُوسٰى اَنْ اَرْضِعِيهِ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيهِ فِى الْيَمِّ وَ لاَ تَخَافِى وَ لاَ تَحْزَنِى اِنَّا رَادُّوهُ اِلَيْكِ وَ جَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (Kasas, 28/7) ["Musâ'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endîşelendiğinde onu denize bırakıver. Hiç korkup kaygılanma; çünki biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız! diye bildirdik".] بسم الله خالق النفس من النفس . اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَ اَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَ حُقَّتْ وَ اِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ وَ اَلْقَتْ مَا فِيهَا وَ تَخَلَّتْ وَ اَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَ حُقَّتْ (İnşikāk, 84/1-5) ["Gök yarıldığı, Rabb'ine kulak verip boyun eğecek hâle getirildiği zaman, yer dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabb'ini dinleyip, O'na itâate mecbûr kılındığı vakit."] بسم الله مخرج النفس من النفس . يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَ التَّرَائِبِ (Târık, 86/7) ["Sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar."]

پس همه دانسته اند آنرا يقين — كه فرستد باد رب العالمين

152. *Binâenaleyh hep yakînen bunu bilmişlerdir ki, yeli âlemlerin Rabb'i gönderir.*

پس يقين در عقل هر داننده هست — اين كه با جنبنده جنباننده هست

153. *Böyle olunca her bilicinin aklı nezdinde bu vardır ki, kımıldayan ile berâber, kımıldatan vardır.*

İlim sâhibi olan her bir kimse aklen hükm eder ki, kımıldayan bir şey ile berâber, mutlakā onu bir kımıldatıcı vardır; zîrâ hiçbir şey bilâ-sebeb sükûnetini harekete tebdîl edemez.

گر تو او را مى نبينى در نظر — فهم كن آنرا باظهار اثر

154. *Eğer sen onu nazarda görmüyor isen, onu eserin ızhârı sebebiyle anla!*

Eğer sen kımıldayan şeyde kımıldatanı âşikâre olarak gözle görmüyor isen, kımıldamak eserini ızhâr etmesi sebebiyle, onun varlığını anla!

تن بجان جنبد نمى بينى تو جان — ليك از جنبيدن تن جان بدان

155. *Ten can ile kımıldar, sen canı görmüyorsun, fakat tenin kımıldamasından canı bil!*

گفت او گر ابلهم من در ادب   زیرکم اندر وفا و در طلب

156. *O dedi: "Eğer ben edebde ahmak isem, vefâda ve talebde zekîyim."*

Ma'şûkanın tevbîhi üzerine o küstâh olan âşık dedi: "Ey ma'şûkam, eğer ben edebde ahmak isem, sana karşı vefâkâr olmakta ve seni talebde zekîyim."

گفت ادب این بود خود که دیده شد   آن دگر را خود همی دانی تو لُد

157. *"Dedi: Edebin bu idi ki, işte görülmüş oldu; o dîğerini de sen cedel edici bilirsin."*

"Lüd", cedel edici ma'nâsınadır. *Kāmûs*'da dîğer ma'nâları da vardır. *Müntehabü'l-Lügāt*'da bu ma'nâ gösterilmiştir. Ya'ni iffet sâhibi olan ma'şûka, âşıka cevâben dedi ki: "Evet, bana mülâkî olur olmaz, beni kucaklamağa ve öpmeğe kasd etmek sûretiyle edebini gösterdin. O bana karşı vefâkâr olmak ve beni taleb etmek husûsundaki zekâvetini ise, vakt-i mülâkātta benimle cidâle kıyâm etmiş olan senin senliğin bilir. Zîrâ aşkta vefâ, ma'şûkaya mülâkāt zamânında, onun murâdınca hareketi iktizâ eder; yoksa onun murâdına muhâlif edebsizlik, hayvâniyetten başka bir şey değildir; ve hayvanda ise, insanlara mahsûs olan aşk yoktur, nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri bir rubâîsinde şöyle buyurur. Rubâî:

عشق ار نه کمال نسل آدم بودی   آوازهء عشق در جهان کم بودی

ور شهوت نفس عشق بودی خر و گاو   سر دفتر عاشقان عالم بودی

"Eğer aşk, nesl-i Âdem'in kemâli olmasa idi, aşkın sıyt u şöhreti cihânda nâkıs olurdu. Ve eğer nefsin şehveti aşk olaydı, eşek ve öküz âlemin âşıklarının defterinin başında olurdu."

خود ادب این بود و آن دیگر دفین   زین بتر باشد که دیدیمش یقین

158. *Muhakkak edeb bu idi ve dîğeri defîn idi; o bizim bu yakînen gördüğümüzden beter olur.*

Bana mülâkātın zamânında kemâl-i iffetle hareket etmen muhakkak edeb idi; ve senin söylediğin vefâkârlığın ve talebdeki zekâvetin, senin senliğinde medfûn ve mestûr idi. Mâdemki biz edeb-i zâhirîdeki zekâvetini gördük, zâhir bâtının ünvânı olduğundan, o bâtındaki hâlinin dahi zâhirinden daha berbâd olduğuna hükm ederiz.

هر چه زین کوزه تراود بعد ازین   یك نمط خواهد بدن جمله چنین

159. *Her ne şey ki bundan sonra bu testiden sızar, hepsi böyle bir minvâl olacaktır.*

کل اناء يترشح بما فيه ya'ni "Her bir kap, içinde olan şeyi sızdırır" kāidesince, ey aşk ve vefâ ve taleb da'vâsında bulunan kimse, senin vücûdunun testisinden bundan sonra hep yapmış olduğun edebsizliğin nazîri sızacaktır.

قصهء آن صوفی که زنرا با بیگانه گرفت

Karısını yabancı ile berâber tutan o sûfînin kıssasıdır

صوفئ آمد بسوی خانه روز   خانه یك در بود و زن با کفشدوز

160. [158] *Bir sûfî gündüz evi tarafına geldi; ev bir kapılı ve kadın kunduracı ile berâber idi.*

"Sûfî" ta'bîri hakkında muhtelif sebebler zikr ederler. Bir tâife tâbi'-i şerî-at olan ehl-i mücâhede ve riyâzettir, derler; ve ba'zıları "sûf", ya'ni yün libâs giyenlere verilen isimdir derler; ve ba'zıları da sûfîyi "safâ" ve "safvet"ten müştak addedip safvet-i kalb sâhibi olanlara mahsûs isimdir derler. Ya'ni "Sûfînin birisi gündüz ansızın evine geldi; evi gāyet basît bir kapılı idi ve kadın dahi zanparası olan kurduracıyı içeriye almış ve onunla zevke dalmış idi."

جفت گشته بارهئ خویش زن   اندران یك حجره از وسواس تن

161. *Kadın ten vesvesesinden nâşî o bir oda içinde, kendi bendesiyle çift olmuş idi.*

"Ten vesvesesi"nden murâd, burada meşrû' ve gayr-i meşrû' olan münâsebet-i cinsiyyedir. "Rehî", köle ve bende ma'nâsınadır. "Sâika-i şehvetle kadına köle olmuş" ma'nâsı murâd buyurulur. Hind nüshalarında "rehî" yerine "harîf" vâki' olmuştur. Ve "harîf", işte ve san'atta müşterek ve hem-nişîn ma'nâsına gelir. Ya'ni "Kadın, cisminin vesvesesinden dolayı vâki'

olan ateş şehvetini söndürmek için, kendisine esîr olan zanparasıyla veyâhud zinâda kendisiyle müşterek olan kunduracı ile çift olmuş ve mukārenet kılmış idi."

چون بزد صوفى بجد در چاشتگاه　　هر دو درماندند نه حيله نه راه

162. *Vaktâki sûfî cidd ile kuşluk vaktinde kapıyı çaldı, her ikisi âciz kaldılar. Ne hîle ne de yol var idi.*

Sûfî âdeti olmadığı halde ansızın kuşluk vaktinde evine gelip kapıyı çaldı. Her ikisi de âciz kaldılar; çünki kaçmak için ne tedbîr ve hîleye imkân ve ne de kaçacak bir yol yok idi.

هيچ معهودش نبُدْ كو آن زمان　　سوى خانه باز گردد از دكان

163. *Aslâ onun ma'hûdu değil idi ki, o zaman dükkândan ev tarafına geri dönsün.*

Böyle bir vakitte sûfînin evine gelmesi mu'tâd değil idi.

قاصدا آن روز بى وقت آن مرُوع　　از خيالى كردتا خانه رجوع

164. *Kasd edici olarak o gün o korkutulmuş bir hayâlden dolayı eve kadar vakitsiz rücû' etti.*

O korkutulmuş olan sûfî, kadını basmak hayâlinden dolayı o gün kasden eve kadar böyle vakitsiz olarak rücû' etti.

اعتماد زن برآن كو هيچ بار　　اين زمان تا خانه نآمد او زكار

165. *Kadının i'timâdı, onun üzerine idi ki, hiçbir kerre bu zaman o işten eve gelmedi.*

Kadının kocası olan sûfînin hiçbir kerre işinden böyle vakitte eve gelmiyeceğine dâir kat'iyyen i'timâd etmiş idi ve hiç ummaz idi.

آن قياسش راست نآمد از قضا　　گرچه ستارست او بدهد سزا

166. *Onun o kıyâsı kazâ cihetinden doğru gelmedi, vâkıa o settârdır, lâyıkı verir.*

Kadının kocasının hareketi hakkındaki bu kıyâsı, kazâ-yı ilâhî cihetinden isâbet etmedi ve doğru gelmedi. Vâkıâ Hak Teâlâ hazretleri kullarının ayıpla-

rını ve kabâhatlerini son derece örtücüdür; fakat kabâhatı icrâda ısrâr edince Âdil ism-i şerîfiyle tecellî buyurup, lâyık olan cezâsını verir. Nitekim âyet-i kerîmede نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ (Hicr, 15/49,50) ya'ni "Ey Resûl'üm kullarıma haber ver ki, muhakkak ben Gafûr ve Rahîmim ve muhakkak benim azâbım azâb-ı elîmdir" buyurulur.

چونکه بد کردی بترس ایمن مباش   زانکه تخمست و برویاند خداش

167. *Vaktâki kötülük ettin, kork, emîn olma; zîrâ ki tohumdur ve Hudâ onu bitirir.*

Vaktâki nefsinin vesvesesine uyup, emr-i ilâhîye muhâlefet ve kötülük ettin kork, tekrâr o kötülüğü yapmağa cesâret etme ve Hakk'ın seni hemen muâheze etmediğine bakıp azâbından emîn olma! Zîrâ kötülük arz-ı vücûda tohum ekmek gibidir ve Hak Teâlâ o kötülük tohumunun meyvesini inbât eder ve bitirir. Nitekim âyet-i kerîmede وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) "Ve kötülüğün cezâsı, onun gibi bir kötülüktür" buyurulur.

چند گاهی او بپوشاند که تا   آیدت زآن بد پشیمان و حیا

168. *O kötülükten sana pişmanlık ve utanma gelmek için, o ne kadar vakit örter.*

Ya'ni "Ey âsî, sen birtakım fenâlıklar yaparsın, fakat Hak Teâlâ hemen o kötülüklerin cezâsını vermez; seni afv etmek için pişman olmanı ve utanmanı ister; ve birçok vakit senin kabâhatlarını setr edip, meydana çıkarmaz ve halk nazarında seni rezîl etmez."

حکایت آن دزد که در عهد عمر رضی الله عنه بود

Ömer (r.a.)ın ahdinde olan o hırsızın hikâyesi

عهد عمر آن امیر مؤمنان   داد دزدی را بجلّاد و عوان

169. *Ömer'in ahdinde o mü'minlerin emîri hırsızı cellâda ve zâbıta me'mûruna verdi.*

Hz. Ömer (r.a.) hilâfeti zamânında, hakkında hadd-i şer'î ikāme olunmak, ya'ni eli kesilmek üzere bir hırsızı cellâda ve zâbıta memûruna verdi.

بانگ زد آن دزد که ای میر یار اولین بارست جرم زینهار

170. [168] *O hırsız: "Ey memleketin beyi, amân, benim cürmüm birinci def'adır, diye bağırdı.*

گفت عمر حاش لله که خدا بار اول قهر بارد در جزا

171. *Ömer dedi: "Hâşâ lillah ki, Hudâ cezâda ilk def'ada kahır yağdırsın!"*

Hz. Ömer (r.a.) hırsıza cevâben buyurdu ki: "Allah Teâlâ hazretlerini noksan sıfatlardan tenzîh ederim ki, o Hudâ-yı müteâl, seni birinci def'a yaptığın hırsızlık sebebiyle yakalatarak, hakkında kahrını yağdırsın. Sen mutlakā bu hırsızlıkta musırr oldun ki, bu kahr-ı ilâhî sana geldi; zîrâ Hak Teâlâ hazretleri hadîs-i kudsîde سبقت رحمتی علی غضبی ya'ni "Benim rahmetim gazabımı geçmiştir" buyurur.

بارها پوشد پی اظهار فضل باز گیرد از پی اظهار عدل

172. *Izhâr-ı fazl için def'alarca örter, ızhâr-ı adl için dahi yakalar.*

Hak Teâlâ hazretleri kabâhat yapan kulları hakkında fazlını ve lutfunu ızhâr etmek için, o kabâhatları def'alarca örter, meydana çıkarmaz ve cezâ vermez; fakat kul edebsizliğinde devâm ederse ve yaptığından utanıp pişmân olmazsa, adlini ızhâr etmek için de onu yakalar ve kabâhatini meydana çıkarıp rezîl eder.

Ma'lûm olsun ki, bu dünyâda Hakk'ın muâhazesi adamına göre türlü türlü vâki' olur. Eğer halktan utanıp ma'siyete gizli devâm eden bir adam ise, onun aybını halk nazarında meydana çıkarıp rüsvây eder; ve halktan utanmayan bir adam ise, onun cismini türlü türlü ta'zîb eder. Kimine hastalık verir, kiminin elindeki serveti ve sâmânı alır, kimine hükûmet me'mûrlarını musallat eder ve sâir bu gibi esbâb-ı ta'zîbi o kulunun üzerine havâle eyler.

تا که این هر دو صفت ظاهر شود آن مبشر گردد این منذر شود

173. *Tâ ki, bu her iki sıfat zâhir ola; o mübeşşir ola, bu münzir ola!*

Tâ ki, Hakk'ın lutuf ve kahır ve fazl ve adl sıfatları, ya'ni bu iki mütekābil sıfatlar zâhir ola; fazl sıfatı, iyiliğin müjdecisi ve adl sıfatı da kötülüğün korkutucusu ola.

بارها زن نیز این بد کرده بود   سهل بگذشت آن و سهلش می نمود

174. *Def'alarca kadın dahi bu kötülüğü yapmış idi; o kolay geçti ve ona kolay göründü.*

Sûfînin karısı dahi bu kötü olan fiil-i zinâyı def'alarca yapmış idi; o yaptıkları kolay geçti ve mestûr kaldı ve bir müşkilâta ma'rûz kalmadı; binâenaleyh ona bir kötü fiilin icrâsı, âtîsi için de kolay göründü.

این نمیدانست عقل پای سست   که سبو دائم ز جو نآید درست

175. *Ayağı gevşek olan akıl bunu bilmedi ki, testi dâimâ ırmaktan sağlam gelmez.*

Tenin vesvesesine karşı ayağı gevşek olan akıl, bu hakîkati bilemedi ki, testi her vakit ırmaktan sağlam gelmez, ba'zan da yolda kırılır. Bunun gibi bu fiil-i zinâdan dahi her zânî sağlam kurtulamaz, fiil-i haddi tecâvüz edince, ya belsoğukluğu veyâ firengî ve verem gibi hastalıklara giriftâr olup, âkıbeti pek vahîm bir hâle gelir.

آنچنانش تنگ آورد آن قضا   که منافق را کند مرگ فجا

176. *O kazâ onu öyle dara getirdi ki, füc'eten ölüm münâfığa yapar.*

O kadın fiil-i zinâ ile meşgūl iken, kazâ-yı ilâhî ile kocasının birden bire eve gelmesi onu öyle bir tazyîk hâline getirdi ki,, füc'eten ölümün münâfığı yakalaması gibi oldu. Ya'ni füc'eten ölüm geldiği vakit münâfık ne hâle gelirse, kadın da ansızın kocasının gelmesiyle o hâle girdi.

Ma'lûmdur ki, münâfık zâhiren mü'min görünür, fakat içinden münkirdir; zâhiren mü'min görünmesi maddî menfaati elde etmek sevkıyledir. Vaktâki ansızın ölüm gelir, maddî menfaat perdeleri kapanır ve âlem-i ma'nâ açılır ve onun iç yüzünün rezâleti meydana çıkar; bu kadın da bunun gibi oldu.

نی طریق و نی رفیق و نی امان   دست کرده آن فرشته سوی جای

177. *Ne yol ve ne arkadaş ve ne de emân vardır; o melek can tarafına el atmış.*

O münâfığın kaçacağı ne bir yol ve ne de kendini himâye edebilecek bir arkadaş ve ne de sığınacak bir mahal vardır. Ölüm meleği olan Azrâîl (a.s.) onun canı tarafına el atmış. İşte o münâfık böyle sıkıntılı bir vaziyet içindedir.

آنچنان کین زن در آن حجره جفا   خشك شد او و حریفش ز ابتلا

178. *Nitekim bu kadın o hücre-i cefâda ve onun harîfi ibtilâdan kuru oldu.*

Nitekim kötü fiiliyle zevcini incittiği o odada ve onun harîfi ve zanparası bu baskın ibtilâsından dona kaldı.

گفت صوفی با دل خود که ای دو گبر   از شما کینه کشم لیکن بصبر

179. *Sûfî kendi kalbi ile dedi ki: "Ey iki kâfir, sizden intikām alayım, lâkin sabr ile!"*

Sûfî zâten evine vakitsiz olarak şübhelendiği için gelmiş idi; kapının geç açılması büsbütün şübhesini takviye ederek kendi kendine dedi ki: "Ey iki kâfir, sizin kötü fiilinizin intikāmını alayım, lâkin sabır ile hareket edeyim."

لیك نا دانسته آرم این نفس   تا که هر گوشی ننوشد این جرس

180. [178] *"Fakat bu demde bilmemiş getiririm, tâ ki her bir kulak bu çıngırağı işitmesin!"*

"Bu fesâda vâkıfım, fakat şimdilik kendimi bilmemiş olan kimse yerine koyarım, tâ ki bu kötülüğün vukū'u dostun ve düşmanın kulaklarına gitmesin ve etrâfa yayılmasın; zîrâ dostun kulağına giderse, müteessir olur ve düşmanlar işitirse sevinirler."

از شما کینه کشد پنهان مُحق   اندك اندك همچو بیماریٔ دق

181. *Muhikk sizden intikāmı azar azar dıkk hastalığı gibi gizli çeker.*

"Muhikk", ihkāktan ism-i fâil, ihkāk-ı Hak edici demektir ki, murâd Hak Teâlâ hazretleridir. "Dıkk", vücûdu yavaş yavaş eritip, insanı öldüren bir nevi' marazdır. Ya'ni "İhkāk-ı Hak edici olan Hak Teâlâ hazretleri adliyle sizden gizlice intikām alır. "Dıkk" hastalığına mübtelâ olan kimse günden güne eridiği halde, kendini iyi olur ve sıhhat bulur zannettiği ve helâkinin farkına varamadığı gibi, Hak Teâlâ da sizden farkına varmaksızın yavaş yavaş gizli intikām alır." Nitekim âyet-i kerîmede وَ اَنِيبُوا اِلَى رَبِّكُمْ وَ اَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ

بَغْتَةً وَ اَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ (Zümer, 39/55) ya'ni "Size ansızın azâb gelmezden evvel, Rabb'inize rücû' edin ve O'na teslîm olun; azâb geldiği halde şuûrunuz olmaz" buyurulur. Filhakîka da bu âlemde çok kimseler türlü türlü azâblara dûçâr oldukları halde, yaptıkları fenâlıkların mukābili olduğunun aslâ farkında olmazlar.

مرد دق باشد چو یخ هر لحظه کم　　　لیك پندارد بهر دم بهترم

182. *Dıkk adamı buz gibi her lahzada eksik olur; fakat her demde daha iyiyim zanneder.*

Dıkk illetine mübtelâ olan adam, her an buz gibi eriyip zayıflar; fakat dâimâ kendisinin daha iyi olduğunu zanneder.

همچو كفتارى كه ميگيرندش او　　　غره ء آن گفت كين كفتار كو

183. *Sırtlan gibi ki, onu tutarlar, o o sözün mağrûrudur ki, "Bu sırtlan nerededir?"*

Ya'ni, avcılar sırtlanı yuvasında gördükleri vakit, "Yâhû burada sırtlan yoktur, sırtlan vardır diyorlar, hani yâ sırtlan nerededir?" derler ve sırtlan da, beni görmüyorlar, diye aldanıp yerinden kımıldamaz imiş. Avcılar nihâyet yaklaşarak, ayağına ip takarlar ve bu sûretle avlarlar imiş. "Keftâr", sırtlan demektir. Günâh yapıp da, Hakk'ın müsâmahasına aldananlar, ahmak sırtlan gibidir; nihâyet bir gün cezâ ipi ayağına takıldığı vakit tutulduğunu anlar.

هيچ پنهان خانه آن زن را نبود　　　سُمْچ و دهليز و ره بالا نبود

184. *O kadının hiç gizli odası yok idi, bodrum ve kapı aralığı ve tavan arası yok idi.*

نى تنورى كه درآن پنهان شود　　　نى چوالى كه حجاب آن شود

185. *Ne bir fırın vardı ki, onda gizlensin, ne bir çuval vardı ki, onun perdesi olsun.*

همچو عرصه ء روز پهن رستخيز　　　نى گو و نى پشته نى جاى گريز

186. *Kıyâmet gününün arsası gibi ki, ne çukur ve ne tepe, ne de kaçacak yer var!*

"Gev", alçak zemîn ve çukur ma'nâsınadır, dîğer ma'nâları da vardır. Kadının evi, arsa-i kıyâmete teşbîh buyurulmuştur; ve arsa-i kıyâmet hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulur: وَ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّى نَسْفاً فَيَذَرُهَا قَاعاً صَفْصَفاً لاَ تَرَى فِيهَا عِوَجاً وَ لاَ اَمْتاً (Tâhâ, 20/105-107) Ya'ni "Ey Resûlüm sana kıyâmet gününde dağların nasıl olacağını soruyorlar, de ki: "Rabb'im onları bir parçalayış parçalar ki, arzı döndürür bırakır, sen o arzda iniş ve yokuş göremezsin."

معشوق را زیر چادر کردن زن جهت تبلیس و بهانه گفتن زن که اِنَّ کَیْدَکُنَّ عَظِیم

Kadının ma'şûku çarşaf altında gizlemesi, kadının telbîs ve bahâne cihetinden söz söylemesi. Zîrâ "İnne keydekünne azîm!"

Kadın, zanparasını saklayacak hiçbir yer bulamadığından, üzerine kendi büründüğü çarşafı örttü ve onu kadın kıyâfetine soktu ve zevci olan sûfîye de telbîs ve hîle cihetinden de söz söyledi; zîrâ Hak Teâlâ âyet-i kerîmede kadınlar hakkında "Ey kadınlar, sizin mekriniz azîmdir" (Yûsuf, 12/28) buyurur.

چادر خود را براو افکند زود　　مرد را زن ساخت و در را بر گشود

187. *Çabuk kendi çarşafını onun üstüne örttü, erkeği kadın yaptı ve kapıyı açtı.*

زیر چادر مرد را رسوا و عیان　　سخت پیدا چون شتر بر ناودان

188. *Çarşaf altı erkek için rüsvâ ve âşikârdır; oluk üzerinde deve gibi pek zâhirdir.*

Kadın çarşafı altında erkek rezîl ve belli bir haldedir; oluk üzerinde devenin durması ne kadar nazar-ı dikkati celb eder ve münâsebetsiz olursa, erkek de çarşaf altında öyledir.

از تعجب گفت صوفی چیست این　　هرگز این را من ندیدم کیست این

189. *Sûfî taaccübden, "Bu nedir; ben bunu hiç görmedim, bu kimdir?" dedi.*

گفت خاتونیست از اعیان شهر　　　مر ورا از مال و اقبالست بهر

190. [188] *"Şehrin a'yânından bir hanımdır; muhakkak ona mal ve ikbâlden nasîb vardır."*

"Behr", behrenin muhaffefidir, hisse ve nasîb demektir. Ya'ni "Şehrimizin eşrâfından bir hanımdır, mal ve ikbâl sâhibidir."

در ببستم تا کسی بیگانهء　　　در نیآید زود نادانانهء

191. *Yabancı bir kimse bilmiyerek hemen içeriye girmesin diye, kapıyı kapadım.*

Ma'lûmdur ki, yer odalarında oturan fakîr âileler hava ve aydınlık almak için ekseriyâ sokak kapılarını açık bulundururlar; ba'zı fakîr mahallelerinde zamânımızda da emsâli çoktur. Sûfînin evi de bu kabilden imiş ve sûfî evine geldiği vakit, kapıyı açık bulup girer imiş. Bu hâle binâen kadın kapının kapalı olmasının sebebini de îzâha mecbûr olmuş oluyor.

گفت صوفی چیستش هین خدمتی　　　تا بر آرم بی سپاس و منّتی

192. *Sûfî dedi: "Onun işi nedir, tâ ki şükürsüz ve minnetsiz îfâ edeyim?"*

Ya'ni "Bu mu'teber ve zengîn hanımın ne işi varmış ki bize gelmiş; eğer bir hizmeti varsa, bana karşı teşekkür etmesine ve minnet altında kalmasına hâcet olmayarak onun o hizmetini îfâ edeyim."

گفت میلش خویشی و پیوستگیست　　　نیك خاتونیست حق داند که کیست

193. *Dedi: "Onun meyli akrabâlık ve ulaşmaklıktır, iyi hanımdır, Hak bilir ki kimdir?"*

"Peyvestegî", ittisâl ve ulaşmak demektir ki, burada sıhriyet murâd olunur.

خواست دختر را ببیند زیر دست　　　اتفاقا دختر اندر مکتبست

194. *"İstedi ki, el altından kızı göre, kız da tesâdüfen mektebdedir."*

"Zîr dest", el altından ta'bîri, gizliden kinâyedir. Ya'ni "Bu iyi hanım bizim kızımızı gizlice görmek için "görücü" olarak gelmiş; kızımız da tesâdüfen mektebe gitti, göremedi."

باز گفت ار آرد باشد یا سپوس		می کنم او را بجان و دل عروس

195. *Hem dedi ki: "Gerek un, gerek kepek olsun, onu cân u dil ile gelin ederim."*

Ya'ni "Kızınız ne halde olursa olsun makbûlümdür, onu candan ve gönülden kabûl edip, gelin olarak alırım."

یك پسر دارد که اندر شهر نیست		خوب و زیرك چابك و مکتب کُنیست

196. *"Bir oğlu vardır ki, şehirde yoktur, güzel ve zekî ve çevik ve kâtibdir.*

"Mekteb", masdar-ı mîmîdir ve "mekteb-kün", vasf-ı terkîbî olup, "kitâbet edici" demektir. Hind nüshalarında "Mekseb künîst" sûretindedir; ma'nâsı, "kesb edici" demektir. Ya'ni "Bu hanımın bir oğlu vardır ki, şehirde nazîri yoktur, güzeldir, zekîdir ve hamarattır ve kâtibdir, yâhud kesb edicidir.

گفت صوفی ما فقیر و زار و کم		قوم خاتون منعمند و محتشم

197. *Sûfî dedi: "Biz fakîriz ve zayıfız ve nâkısız; hanımın âilesi mün'am ve muhteşemdir.*

"Mün'am", ism-i mef'ûl, in'âm olunmuş ve "muhteşem", debdebeli ve kul ve halâyık sâhibi. Ya'ni "Fakîriz ve emr-i taayyüşte zayıf ve nâkısız; hanımın âilesi ise, Hakk'ın ni'metlerine mazhar olmuş ve kul ve halâyık ve ihtişâm sâhibi bulunmuşlardır.

شرط کفویت بود در ازدواج		یك دَرْ از چوب و دَرِ دیگر ز عاج

198. *İzdivâcda küfviyet şart olur; bir kapı tahtadan ve dîğer kapı fildişinden!*

Halbuki izdivâcda zevc ile zevce hâlen ve şerâfeten birbirinin dengi olmak şarttır. Küfviyetsiz izdivâc, bir kanadı tahtadan, dîğer kanadı fildişinden yapılmış kapıya benzer ki, çirkinliği ve münâsebetsizliği meydandadır.

کفو باید هر دو جفت اندر نکاح		ور نه تنگ آید نماند ارتیاح

199. *Nikâhda her iki çift küfüv gerektir ve yoksa dar gelir, irtiyâh kalmaz.*

"İrtiyâh", ferahlanmak, râhat etmek demektir. Ya'ni "Nikâhda karı koca, hâlen ve şerâfeten birbirinin dengi olmak lâzımdır; aksi halde onların yaşayışlarına darlık ve geçimsizlik gelir, aralarında râhat ve huzûr kalmaz." Zamânımızda bu hâlin zâhir misalleri pek çoktur.

گفتن زن که او در بند جهاز نیست مراد او ستر و صلاحست و جواب
گفتن صوفی این را سر پوشیده

Kadının, "O cihâz kaydında değildir; onun murâdı setr ve salâhdır" demesi ve sûfînin buna başı örtülmüş olarak cevâb vermesi

گفت گفتم من چنین عذری واو　　　گفت نی من نیستم اسباب جو

200. [198] *Dedi ki: "Ben ona böyle bir özrü söyledim ve o, "Hayır ben esbâb isteyici değilim!" dedi.*

Kadın sûfîye cevâben dedi: "Ben bu hanıma senin söylediğin fakîrlik ve küfüvsüzlük özür ve bahânesini söyledim, o da bana dedi ki: "Hayır, ben cihâz ve para pul isteyici değilim!"

ما ز مال و زر ملول و تخمه ایم　　　ما بحرص و جمع نی چون عامه ایم

201. *"Biz maldan ve altından bıkmışız ve doymuşuz, biz avâm gibi hırs ve cem'de değiliz.!"*

قصد ما سترست پاکی و صلاح　　　در دو عالم خود بدآن باشد فلاح

202. *"Bizim maksadımız setrdir ve temizlik ve salâhdır; muhakkak iki âlemde felâh onunladır."*

"Bizim maksadımız mestûre ve kalbi temiz ve salâh sâhibi bir kız almaktır ki, muhakkak dünyâda ve âhirette felâh ve necât kadın için bu meziyet iledir."

باز صوفی عذر درویشی بگفت　　　وآن مکرر کرد تا نبود نهفت

203. *Sûfî yine fakîrlik özrünü söyledi ve gizli olmamak için onu tekrâr etti.*

Sûfî yine fakîrlik özrünü söyledi ki, bundan maksadı iffet ve nâmûs cihetinden karısının fakîrliğine işâret etti ve bu nükte gizli kalmamak için onu karısına karşı tekrâr etti.

گفت زن من هم مکرر کرده ام　　　بی جهازی را مقرر کرده ام

204. *Kadın dedi: "Ben de tekrâr etmişim, cihâzsızlığı mukarrer etmişim."*

Kadının sûfînin işâretini anlıyamayıp kelâmı zâhirine haml ederek dedi: "Evet ben de bu fakîrlik meselesini tekrâr ettim ve cihâzımız olmadığını kat'an söyledim."

اعتقاد اوست راسختر ز کوه　　　که ز صد فقرش نمی آید شکوه

205. *Onun i'tikādı dağdan daha sâbittir, zîrâ ona yüz fakrdan şikûh gelmez.*

"Şükûh", haşmet ve büyüklük ve mehâbet ve şân ve şevket; ve "şikûh" korku ma'nâsınadır (*Burhân ve Gıyâsü'l-Lügāt*).

او همی گوید مرادم عفتست　　　از شما مقصود صدق و همتست

206. *"O diyor ki, murâdım iffettir, sizden maksûd olan sıdk ve himmettir."*

"O hanım diyor ki: "Benim murâdım zenginlik değil, ancak iffettir; sizden matlûb ve maksûd olan kızınızı bize vermek husûsunda sıdk ve himmettir." Bir fâhişe kadının şerîk-i cürmü muvâcehesinde, setr-i cürm için söylediği bu âlî sözlerin nazîrini zamânımızda da ahlâk düşkünlerinden dinlemekteyiz.

گفت صوفی خود جهاز و مال ما　　　دید و می بیند هویدا و خفا

207. *Sûfî dedi: "Bizim cihâzımızı ve malımızı gördü ve âşikâr ve gizli olarak görüyor."*

Hind nüshalarında "Hüveydâ nî hafâ", ya'ni "Gizli değil, âşikâr olarak görüyor" demek olur. Bu beyt-i şerîf dahi kadına ta'rîzdir. Ya'ni "Bu kadın yerine koyduğun erkek, bizim cihâzımız olan iffetimizi ve malımız olan zevcemizin kıymetini gördü ve âşikâr olarak da görüyor" ma'nâsınadır.

خانهء تنگی مقام یك تنی　　　که درو پنهان نماند سوزنی

208. *"Dar bir ev, bir kişilik mahal ki, onda bir iğne gizli kalmaz!"*

Sûfî bu sözüyle hem kadına ve hem de çarşaf altındaki erkeğe ta'rîz etmektedir.

باز ستر و پاکی و زهد و صلاح　　　او ز ما به داند اندر انتصاح

209. *"Setri ve temizliği ve zühd ve salâhı da, kabûl-i nasîhat husûsunda o bizden iyi bilir!"*

Bu da çarşaf altındaki erkeğe ta'rîzdir. Ya'ni "Bu sahte hanım, mestûreliğin ve temizliğin ve zühd ve salâhın bizde olmadığını, bizden daha iyi bilir." Binâenaleyh ona bu yolda nasîhat kabûl ettirmeğe ihtiyâç yoktur.

به ز ما می داند او احوال ستر وز پس و پیش و سر و دنبال ستر

210. [208] *"O setr hallerini ve setrin arkasını ve önünü ve başını ve kuyruğunu bizden daha iyi bilir."*

Bu sözler dahi zü'l-vecheyndir. Bir vechi "O mu'teber ve şerâfetli hanım, mestûreliğin ne olduğunu, tepeden tırnağa kadar bilir" demektir. Dîğer vechi: "Bu sahte hanım ki, senin zanparandır, seninle üryân münâsebette bulunduğu cihetle, senin mestûr olan cemî'-i a'zânı bizden daha iyi bilir," demek olur.

ظاهراً او بی جهاز و خادمست وز صلاح و ستر او خود عالمست

211. *"O zâhiren cihâzsızdır ve hâdimsizdir; ve o salâhdan ve setrden muhakkak âlimdir."*

Ya'ni "Bizim kızımızın cihâzsız ve hizmetçisiz olduğu zâhirdir, bunu isbâta hâcet yoktur. Salâha ve mestûreliğe gelince, seninle münâsebette bulunan bu çarşaf altındaki erkek hanım bizim âilemizde salâh ve mestûrelik olup olmadığını âlimdir; bu hallerimizi o pek yakından bilir."

شرح مستوری ز بابا شرط نیست چون برو پیدا چو روز روشنیست

212. *Mestûreliğin şerhi, babadan şart değildir, çünki onun üzerine gündüz gibi aydınlıktır.*

Binâenaleyh kızımızın mestûreliğini şerh ve tafsîl etmek ve isbâta kalkmak babasına taalluk eden bir mesele hâlinden çıkmıştır; çünki o çarşaf altındaki hanıma gündüz gibi aydınlıktır ve zâhirdir.

Ma'lûm olsun ki, sûfî karısından şübhe etmiş ve ansızın evine gelip, zanparasıyla berâber basmış ve karısının hîlesini anladığı halde, vâki' olan mükâlemesinde onu îkāz için iki vecihli cevâblar vermekle iktifâ edip rezâletini meydana çıkarmamıştır. Nitekim yukarıda 180 numaralı beyitte لیك نا دانسته آرم این نفس الخ . . . ["Fakat bu demde bilmemiş getiririm, tâ ki her bir kulak bu çıngırağı işitmesin"] demiş idi. Sûfî bu tarz-ı hareketi sûre-i Nûr'da olan انَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِى الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ (Nûr, 24/19) ya'ni "O kimseler ki mü'minler arasında fâhişe münteşir olduğuna hoşlanırlar; onlara dünyâda ve âhirette azâb vardır" âyet-i kerîmesi hükmüne tebean

ihtiyâr etti; ve 181 numaralı beyitte de ... از شما کینه کشد پنهان مُحق الخ ["Muhikk sizden intikāmı azar azar dıkk hastalığı gibi, gizli çeker"] deyip, onların emrini Hakk'a havâle eyledi. Cenâb-ı Pîr bu hikâyeden maksûd ne olduğunu beyânen buyururlar ki:

این حکایت را بدآن گفتم که تا　　لاف کم بافی چو رسوا شد خطا

213. *Bu hikâyeyi o sebeble söyledim, tâ ki asılsız da'vâ etmiyesin, çünki kabâhat rüsvâ oldu.*

"Lâf", hadden ziyâde söz ve asılsız da'vâ ve öğünmek ma'nâlarına gelir. "Lâf bâfîden", öğünmekten kinâyedir. Ya'ni, "Ey kendini medh eden müddeî-i kâzib, kendini az öv; zîrâ nefsinin rezâleti benim önümde zâhir ve rüsvây oldu."

مر ترا هم ای بدعوی مستزاد　　این بدستت اجتهاد و اعتقاد

214. *Ey da'vâda müstezâd olan, muhakkak sana dahi ictihâd ve i'tikād bu olmuştur.*

Ey bâtını, sûfînin karısı gibi bozuk olduğu halde, iffet ve salâh da'vâsında hadden ziyâde söz söyleyen kimse, senin içtihâdın ve i'tikādın dahi sûfînin karısı gibi aybını lisân ile örtmek cihetine masrûf olmuştur.

Ma'lûm olsun ki, evliyâ-yı Hak herkesin rezâlet-i bâtıniyyesini keşfen görürler ve rezâletlerini sûfî gibi ızhâr etmeyip, onları îkāz için iki vecihli söz söylerler. Fakîr bu hâli kendi nefsimde mürşidim Selânikli Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede efendi (k.s.) hazretlerinden defâatle müşâhede ettim. Hazret benim ayıplarımı ya bir hikâye ile veyâhud iki vecihli sözler ile anlatırlar idi.

چون زن صوفی تو خائن بوده‌ٔ　　دام مکر اندر دغا بگشوده‌ٔ

215. *Çünki sen sûfînin karısı gibi hâin olmuşsun, hîlekârlıkta mekr tuzağını açmışsın.*

Ya'ni, "Sen, sûfînin karısı gibi içi başka, dışın başka olmuşsun; ve için hâin, dışın dost görünür. Hîlekârlık emrinde lisânınla halkı aldatmak tuzağını kurmuşsun."

که زهر ناشسته رویی کپ زنی　　شرم داری وز خدای خویش نی

216. *Zîrâ her yüzü yıkanmamıştan dolayı lâf vurursun, utanırsın ve kendi Hudâ'ndan değil.*

Ya'ni kalblerinin yüzü sıfât-ı nefsâniyye kirlerinden yıkanmamış olan halka karşı, kendini medh edip ma'rifet ve iffet ve hüsn-i ahlâk da'vâsında bulunursun ve aybın, onların muvâcehesinde meydana çıkmaktan utanırsın. Lisânla onlara hîlekârâne sözler söylersin, halbuki senin zâhirine ve bâtınına vâkıf olan Semî' ve Basîr ve Alîm olan Allah'ından utanmazsın, onu kendi dolaplarından gâfil zannedersin.

بیان آنکه غرض از سمیع و بصیر و علیم گفتن خدای تعالی را

Hak Teâlâ'nın kendisine Semî' ve Basîr ve Alîm demesindeki garaz beyânındadır

از پی آن گفت حق خود را بصیر　　　که بود دید ویَت هر دم نذیر

217. *Hak onun için kendisine Basîr dedi ki, O'nun görüşü seni her dem korkutucu ola.*

Ya'ni Hakk'ın zât-ı ahadiyyesi bir sıfatla mevsûf ve na't ile men'ût ve isim ile müsemmâ olmaktan münezzehdir. Zîrâ sıfatla mevsûf ve na't ile men'ût ve isim ile mevsûm olsa, ma'lûm olmak îcâb eder. Halbuki zât-ı ahadiyyenin hiçbir sûretle idrâki mümkin değildir. Onun için hadîs-i şerîfde "Allah'ın zâtında tefekkür etmeyiniz!" buyurulmuştur. Sıfât ve esmâ ancak ulûhiyetinin zâhiri olan âlem-i kevnde mevzû'-i bahs olabilir. Zîrâ âlâ' ve niam-ı ilâhiyye âlem-i halkta zâhirdir; onun için hadîs-i şerîfde "Allah'ın âlâsında ve ni'metlerinde tefekkür ediniz!" buyurulmuştur. Binâenaleyh Hak, mertebe-i vahdetinde ulûhiyetle muttasıftır; ve ulûhiyet ile muttasıf olunca, onun zımnındaki Hayat ve İlim ve Semi' ve Basar ve İrâde ve Kudret gibi sıfatlar ile de muttasıf olur. Bunun için Hak Teâlâ âlem-i kevnde zâhir olan kullarına inzâl buyurduğu kelâm-ı şerîfinde onları korkutmak için اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِيرًا بَصِيرًا (İsrâ, 17/30) ya'ni "O kullarındandan haberdardır ve görücüdür" buyurulmuştur.

از پی آن گفت حق خود را سمیع　　　تا ببندی لب ز گفتار شنیع

218. *Hak onun için kendisine Semî' dedi, tâ ki şenî' sözden dudağını bağlayasın.*

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (Bakara, 2/137) ["O işitendir, bilendir"] buyurulur.

از پی آن گفت حق خود را علیم تا نیندیشی فسادی تو ز بیم

219. *Hak onun için kendisine Alîm dedi ki, tâ ki sen korkudan bir fesâd düşünmeyesin!*

نیست اینها بر خدا اسم عَلَمْ که سیه کافور دارد نام هَمْ

220. [218] *Bunlar Hudâ üzerine ism-i alem değildir; zîrâ zencinin dahi "Kâfûr" adı vardır.*

Yukarıda isim, sıfatın zâhiridir demiş idik, binâenaleyh isimler sıfatlardan müştak olur; ve ism-i alemlerde ise ma'nâ-yı vasfî yoktur. Nitekim zenci bir kölenin rengi kapkara olduğu halde, ona ism-i alem olarak "Kâfûr" derler. Halbuki "Kâfûr" denilen madde beyazdır ve zencide ise beyazlık sıfatı yoktur. İşte Hakk'ın Basîr ve Semî' ve Alîm gibi isimleri, ma'nâ-yı vasfîyi hâiz olduklarından bittabi' ism-i alem değildirler. İsm-i alemlerde ma'nâ-yı vasfî olmadığının her an misâlleri gözümüz önündedir. Meselâ bir kimseyi "Semîh" diye çağırırız. Halbuki onda semâhat sıfatı yoktur, bil'akis bahîldir. Sâirleri de bu misallere kıyâs olunsun.

اسم مشتقست و اوصاف قدیم نی مثال علت أولی سقیم

221. *İsim müştaktır ve evsâf kadîmdir, illet-i ûlâ misâli sakîm değildir.*

Hakk'ın ismi sıfatlardan müştaktır ve O'nun vasıfları zât-ı ulûhiyyeti gibi kadîmdir. Meselâ Hâlikıyet sıfatı kadîmdir ve bu sıfat Hâlik ismini îcâb eder ve mahlûk ise bu ismin mazharıdır. Binâenaleyh isimlerin sebeb ve illetleri sıfatlardır ve mezâhirin zuhûrunun sebebleri ve illetleri de isimlerdir; fakat bizim söylediğimiz bu sebeb ve illet, hükemânın "illet-i ûlâ" nazariyyesi gibi sakîm ve yanlış değildir. Zîrâ hükemânın hükmü, istidlâlî ve nazarîdir ve bizim sözümüz ilm-i tecellîdir. Hükemâ "İllet-i ûlâ, akl-ı evveldir ve illetlerin illeti Hak'dır" derler. Bunların bu sözünden âlemin Hak'la olan münâsebeti illet ve ma'lûliyyet cihetinden olmak ve âlemin zuhûru zâtının iktizâsından olup, Hakk'ın irâdesiyle olmamak lâzım gelir; ve Hak, âlemin halkına mecbûr olmak iktizâ eder. Bu ise yanlış ve bâtıldır. Halbuki ilm-i tecellîde de illet ve ma'lûliyyet vardır, fakat hükemânın dediği gibi değildir; o da budur ki: "Muhakkak illet, kendisinin illeti olan ma'lûlun illeti olur." Şöyle ki "illet," zât-ı ahadiyye-

dir. "Ma'lûl," ademde sâbit olan "şey"dir. Zîrâ ademde sâbit olan şeyin îcâdını mûcib olan Hakk'ın vücûdudur ve bu ademde sâbit olan şeyin îcâdında illet vücûd-ı Hak'dır ve sâbit olan şey ise ma'lûldür. Ve illetin kendi ma'lûlü için ma'lûl olmasına gelince, o da bu vech ile olur. Ma'dûm olan a'yân-ı sâbite ki, illet olan zât-ı ahadiyyenin ma'lûlüdür. İsti'dâd ve kābiliyetleriyle ilm-i ilâhîde sübûtları hâlinde illet olan zât-ı ahadiyyeden, kendilerinin îcâdını taleb ederler; zîrâ "ma'lûl" olan a'yân-ı sâbitenin talebleri olmasa idi, onların "illet"i olan zât-ı ahadiyye, onları îcâd etmez idi; ve zât-ı ahadiyye olmasa idi, onun ma'lûlü olan a'yân-ı sâbite dahi mevcûd olmaz idi. Binâenaleyh mûcid olan Hak, mevcûdun îcâdında illet olduğu gibi, Hakk'ın îcâdâtına illet dahi, a'yân-ı sâbitenin kendi isti'dâdlarıyla Hak üzerine hükm edip, îcâdı ondan taleb etmesi ve Hakk'ın dahi onların zuhûrunu irâde buyurmasıdır. Şu halde "illet," illet olmakla berâber, kendi "ma'lûl"ünün dahi ma'lûlü olur. Ve kezâlik ma'lûl dahi, ma'lûl olmakla berâber, kendi illetinin illeti olur; ta'bîr-i dîğer ile zât-ı ahadiyye hem "illet" ve hem de "ma'lûl" olduğu gibi, a'yân-ı sâbite dahi hem ma'lûl ve hem de illet olur. Bu ilm-i tecellî, beyt-i şerîfde beyân buyurulduğu vech ile, isimlerin sıfatlardan müştak ve sıfatların dahi kadîm olması esâsına müsteniddir. Hind nüshalarında birinci mısrâ' اسم مشتقست ز اوصاف قديم sûretindedir. Ma'nâsı "İsim, evsâf-ı kadîmden müştaktır" demek olur. Bu babdaki tafsîlât ve misâl-i kevnî ile îzâhât, fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'de yazılan şerhde Fass-ı İlyâsî'de mündericdir.

ور نه تَسْخَرْ باشد و طَنْز و دها   كرّ را سامع ضَريرانرا ضيا

222. *Ve yoksa teshar ve tanz ve dehâ olur, sağır için işitici, körler için ziyâ.*

"Teshar", tef'al ve anber vezninde "suhur"dan müştaktır, bir adamı istihzâ etmek ma'nâsınadır. "Tanz", ta'n etmek. "Dehâ"nın birkaç ma'nâsı vardır, burada cür'et demektir.. Ya'ni eğer Hak, evsâf-ı kadîme ile mevsûf olmasa ve isimler dahi sıfatlardan müştak bulunmasa, zenciye "Kâfûr" demek kabîlinden alay ve istihzâ olur veyâhud câhil bir kimseyi ta'n için "allâme" demek kabîlinden olur ve Hakk'a karşı cür'et ve cesâret olur. Ve kezâ sağırda sem'iyyet sıfatı yok iken işitici ve körlerde görücülük sıfatı olmadığı halde, ehl-i ziyâ, ya'ni gözleri aydın demek olur.

يا عَلَمْ باشد حَيِى نام وقيح   يا سياه زشت را نام صبيح

223. *Yâhud utanıcı nâm vakîhin alemi olur, yâhud çirkin zenciye sabîhin adı olur.*

Hakk'ın isimleri, evsâf-ı kadîmesinden müştak olmasa, hayâsız bir kimseye, "Utanıcı" ism-i alemi verilmiş olur; veyâhud çirkin, kara yüzlü bir zenciye "Güzel" ism-i alemi konulmuş olur.

طفلك نوزاده را حاجى لقب يا لقب غازى نهى بهر نسب

224. *Yeni doğmuş çocuğa "Hacı" lakabını, yâhud neseb için Gāzî lakabını koyarsın.*

Bunlar da sıfatsız isimlerdir ki, hakîkat değildir; belki kevn-i lâhik alâkasıyla mecâzdır, ya'ni âtîde çocuğun büyüyüp, "hacı" olmasını temennîdir; ve kezâ bu çocuğun babası "gāzî" idi, babasının sıfatına ittibâen, ona da "gāzî" diyelim gibi bir mütâlaadan dolayı "Gāzî" ismi veriliyor. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin "esmâ-i hüsnâ"sından hiçbirisi böyle değildir.

گر بگويند اين لقبها در مديح تا ندارد آن صفت نبود صحيح

225. *Eğer memdûh hakkında bu lakabları söyleseler, o sıfata mâlik olmadıkça sahîh olmaz.*

Ya'ni bu "Hacı" ve "Gāzî" lakabları, hacca gidip çocuk hacı olmadıkça ve muhârebeye gidip gāzî olmadıkça sahîh ve hakîkat olmaz; ancak kevn-i lâhik alâkasıyla mecâz olur.

تسخر و طنزى بود آن يا جنون پاك حق عما يقول الظالمون

226. *O istihzâ ve ta'n veyâhud cünûn olur; Hak zâlimlerin dediği şeyden mukaddestir.*

Hakk'ın isimlerini bu kabilden bilmek istihzâ ve ta'n veyâhûd delilik olur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri zâlimlerin dedikleri şeyden pâk ve mukaddestir.

من همى دانستمت پيش از وصال كه نكو رويى و ليكن بد خصال

227. *"Ben visâlden evvel seni bilirdim ki, iyi yüzlüsün ve fakat fenâ ahlâklısın!"*

Bu beyt-i şerîfde polisten bağa kaçıp, ma'şûkasını bulan âşıkın kıssasına rücû' olunur; ve onun ma'şûkası, kendisine hitâben der ki: "Ben senin bana burada vuslatından evvel iyi yüzlü, ya'ni şeklen yakışıklı ve fakat ahlâken ve sîreten fenâ olduğunu bilirdim."

من همی دانستمت پیش از لقا　　　کز ستیزه راسخی اندر شقا

228. *"Ben mülâkâttan evvel seni bilirdim ki inâddan şekāvette sâbitsin."*

"Ben seninle vâki' olan mülâkāttan evvel, senin hazz-ı nefsine muannidâne bir sûrette mâil ve şekāvette sâbit olduğunu bilirdim."

چونکه چشم سرخ باشد در عمش　　　دانمش زآن درد اگر کم بینمش

229. *"Vaktâki kızıl göz ameşde olur, eğer onu az görsem de, onu o dertten bilirim."*

"Ameş", göz kapaklarını kıpkırmızı eden tarahon hastalığıdır; gözün kuvvetini kesr eder. Bu beyitte şârihlerin ihtilâfları vardır, fakat fakîrin anladığı budur: "Ameş denilen marazda göz kırmızı olur. Eğer ben o gözü az görmüş olsam bile, onu ya'ni o gözün hâlini, o hastalıktan bilirim." Ya'ni ben senin kalb gözünde şehvet hastalığı olduğunu, evvelce bana göndermiş olduğun mektûblardan gördüm. Her ne kadar onu fiilen görmeyip az, ya'ni tarîk-ı istidlâl ile gördüm ise de, senin görüşünün hâlini o marazdan bilirim, demek olur. Vallâhu a'lem!

تو مرا چون بره دیدی بی شبان　　　تو گمان بردی ندارم پاسبان

230. *"Sen beni çobansız kuzu gibi gördün, sen bekçim olmadığını zannettin."*
[228]

"Sen beni bu bağda çobansız bir kuzu gibi görüp, benim bekçim ve muhâfızım olmadığını zannederek üzerime kurt gibi saldırdın."

عاشقان از درد زآن نالیده اند　　　که نظر نا جایگه مالیده اند

231. *Âşıklar ondan dolayı dertten inlediler ki, nazarı mahal olmayan yere sürmüşlerdir.*

Ya'ni, mezâhir-i kevniyyede zâhir olan güzellikler, hüsn-i mutlak sâhibi olan Hakk'ındır. Bu güzelliklere âşık olanlar nazarlarını, o mazharın "ayn"ına diktikleri için, bu nazarlar mahalline dikilmiş olmaz. İşte o mecâzî âşıklar, fânî olan o mezâhiri gāib ettikleri vakit, bu yanlış nazarları sebebiyle dertten inlediler ve ağladılar.

بی شبان دانسته اند آن ظبی را　　　رایگان دانسته اند آن سبی را

232. *O âhûyu çobansız bilmişlerdir, o esîri bedâva bilmişlerdir.*

"Zaby", âhû; "Seby", esîr demektir; burada hüsn-i mukayyedden kinâyedir. Ya'ni, "O mecâzî âşıklar, sahrâ-yı hüsnde gezen ve âhûlar mesâbesinde olan mazhar-ı cemîli sâhibsiz ve çobansız bilmişlerdir ve o hüsn-i mukayyedi bedâva ve kıymetsiz bilmişlerdir."

تا ز غمزه تیر آمد بر جگر   که منم حارس گزافه کم نگر

233. *Âkıbet "Hâris benim, beyhûde nazar etme!" diye gamzeden ciğer üzerine ok geldi.*

"Âkıbet o hüsn-i mukayyedin sâhibi ve hârisi benim; o mazharın aynına, beyhûde nazar etme!" diye hüsn-i mutlak sâhibi olan Hakk'ın gamzesinden o âşık-ı mecâzînin ciğeri üzerine kahır ve gayret oku geldi."

Nefehâtü'l-Üns'de evliyâullahın birinden menkûldür ki: "Bir gün gözüm bir sâhib-i cemâl kimseye ilişti, dikkatle baktım; onu müteâkib yanımdan sırtına birçok kebe yüklenmiş bir adam geçiyordu. O kebelerden birisinin ucu gözümün içine dokundu, öyle bir acı peydâ oldu ki, gözüm çıktı zannettim. Sırrıma nidâ olundu ki: "Bir nazara bir tokat! Eğer sen nazarını ziyâde edersen, biz de tokatı artırırız!"

کی کم از برّه کم از بزغاله ام   که نباشد حارس از دنباله اَمْ

234. *"Ben ne vakit kuzudan aşağıyım ve oğlaktan aşağıyım ki, benim kuyruğumdan hâris olmasın!"*

"Berre", kuzu; "büzgâle", keçi yavrusu, oğlak.

حارس دارم که ملکش می سزد   داند او بادی که بر من می وزد

235. *"Bir bekçim vardır ki, mülk ona lâyıktır, benim üzerime esen rüzgârı o bilir!"*

"Benim gizlide ve âşikârede bir bekçim vardır ki, bilcümle eşyânın mâlik-i hakîkîsi olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, mülk O'na lâyıktır. Nitekim âyet-i kerîmede وَ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ (Mâide, 5/17) ya'ni "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır" buyurulur. Ve bilcümle tasarrufât yerde ve göklerde O'nundur. Binâenaleyh benim üzerime esen tecellî rüzgârlarını O bilir."

سرد بود آن باد یا گرم آن علیم   نیست غافل نیست غائب ای سقیم

236. *"O rüzgâr soğuk mudur, yâhud sıcak mıdır O bilici gâfil değildir, gâib değildir ey sakîm!"*

"Benim üzerime esen tecellî rüzgârları celâlî midir ve kahrî midir, yâhud cemâlî ve latîf midir? O mübâlağa ile bilici olan Hak Teâlâ hazretleri onları bil-

mekten gāfil değildir. وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (Mücâdele, 58/6) ["Ve Allah her şeye şâhiddir"] âyet-i kerîmesi mûcibince gāib değildir, hâzırdır, ey fikri sakîm olan kimse!"

نفس شهوانى ز حق كرّست و كور   من بدل كوريت مى ديدم ز دور

237. *"Şehvânî olan nefis Hak'dan sağır ve kördür; ben senin körlüğünü uzaktan kalb ile gördüm."*

Şehvânî olan nefis, ya'ni kendisinde hayvanlık sıfatı gālib olan kimse, hak sözleri işitmekten sağırdır ve Hakk'ı görmekten kördür. Ben seninle mülâkātdan mukaddem, bana gönderdiğin mektublardaki sözlerden senin körlüğünü uzaktan kalb ile ve basar-ı basîretle görüyor idim."

هشت سالت زآن نپرسيدم بهيچ   كه پرت ديدم ز جهل و پيچ پيچ

238. *"Ondan dolayı seni sekiz yıl hiç sormadım, zîrâ seni cehilden ve eğri büğrülükten dolu gördüm."*

"Senin nefsânî ve hayvânî olduğunu bildiğimden dolayı seni sekiz yıl hiç arayıp sormadım, yazdığın mektublarına cevâb vermedim, çünki senin kalbini cehilden ve eğri büğrülükten dolmuş gördüm."

خود چه پرسم آنكه او باشد بتون   كه تو چونى چون بود او سرنگون

239. *"Halbuki külhanda olan o kimseyi, sen nasılsın, o niçin ma'kûsdur diye ne sorayım!"*

"Tabîat-ı hayvâniyye külhanı içinde yaşayan kimseyi, sen nasılsın diye kendisine hitâben ve yâhud o ne haldedir ve niçin o böyle tabîat kuyusuna baş aşağı düşmüştür diye başkalarından niçin sorayım, zîrâ senin hâlin bellidir."

مثال دنيا چون گلخن و تقوى چون حمام

Misâl-i dünyâ külhan gibidir ve takvâ hamam gibidir

شهوت دنيا مثال گلخنست   كه ازو حمام تقوى روشنست

240. [238] *Dünyânın şehveti külhan misâlidir ki, takvâ hamamı ondan aydınlıktır.*

"Şehvet", bilcümle huzûzât-ı nefsâniyye ve ezvâk-ı maddiyye-i dünyeviyyedir. Ferîdûn ibn Ahmed Sipehsâlâr hazretleri menâkıbında buyurur ki: "Takvânın zâhiri Hak Teâlâ'dan havf sebebiyle maâsîden perhîz etmekten ibâret olduğundan التقوى محافظة اداب الشريعة ya'ni "Takvâ âdâb-ı şerîatin muhâfazasıdır" denilmiştir. Ve takvâ, kendisinde huzûzât-ı nefs olduğu için, Hak (celle ve alâ) hazretlerinin harâm ettiği şeylerden perhîz etmekten ibâret olduğuna nazaran التقوى ترك حظوظ النفس ya'ni "Takvâ, huzûz-ı nefsin terkidir" denilmiştir. Ve takvâ, husûl-i kemâle mâni' olan her şeyden imtinâ' olduğuna göre التقوى كل ما يبعدك عن الله عز و جل ya'ni "Takvâ seni Hak Teâlâ'dan teb'îd eden şeylerin kâffesinden ictinâbdır" denilmiştir. Tâ ki muktezâ-yı sülûk ve vusûl olan şey o kimseye hâsıl olsun. Takvâda zikr olunan bu makām, sâlik-i müttakînin ibtidâ-yı makāmıdır. Zîrâ takvânın makām-ı a'lâsı, nazarı mâsivallahdan bilkülliye kat' edip, gayr ile meşgūliyeti kendine harâm-ı mahz bilmektir. Nitekim Ca'fer-i Sâdık (r.a.) buyurmuştur: التقوى ان لا يرى فى قلبك شيئا سوى الله تعالى Ya'ni "Takvâ, kalbinde Hak Teâlâ hazretlerinden gayri bir şey görmemendir." Ve Şeyh Nasrâbâdî buyurur ki: التقوى ان يتقى العبد عن ما سوى الله تعالى ya'ni "Takvâ, abdin Allah Teâlâ hazretlerinin gayrinden ittikāsıdır."

ليك قسم متقى زين تون صفاست　　زآنكه در گرمابه است و در نقاست

241. *Fakat müttakî kısmı bu külhandan sâfdır, zîrâ ki hamâm içindedir ve temizliktedir.*

Ya'ni, takvâ sâhibi, dünyâ külhanından sâfdır, çünki o takvâ hamamı içinde şehevât ve huzûzât-ı nefsâniyye kirlerinden yıkanıp, temizlenmektedir.

اغنيا مانندهء سرگين كشان　　بهر آتش كردن گرمابه دان

242. *Zenginler hamamcılara ateş etmekten dolayı tezek çekicilerdir.*

Ma'lûmdur ki, zenginlik insanlar tarafından alelumûm huzûzât-ı nefsâniyyenin kemâli ile icrâsı maksadına müsteniden arzû olunur. Bunun istisnâsı da bulunur ise de kāide değildir. Meselâ bir kimse fukarâya muâvenet ve muhtâçların imdâdına yetişmek ve kendisi ancak zarûret mikdârı intifâ' etmek niyeti ile zenginlik isteyebilir; fakat bu niyette bulunan gāyet nâdirdir. Ve نعم المال للرجل الصالح ya'ni "Mal, sâlih adam için ne güzeldir!" hadîs-i şerîfi, bu gibi nâdir olan sulehâ hakkındadır. Bunlara "ağniyâ-yı şâkirîn" dahi derler ki, indallahda mertebeleri büyüktür. Fakat bunlar da ehl-i takvâdan ma'dûd oldukları cihetle, beyt-i şerîfde beyân buyurulan zenginlerden hâriç

kalırlar. Ya'ni, "Dünyâ külhandır ve takvâ hamamdır ve zenginler ise, takvâ hamamını kızdırmak için tezek taşıyan külhancılar mesâbesindedir." Ya'ni ehl-i takvâ, zenginleri, şehvet-i nefsâniyye kesbinde görürler ve o şehvetin hayâli kalblerine gelir, onu yakarlar ve ondan ihtirâz ederler; onların içinde temizlendikleri takvâ hamamı ziyâde kızışmış olur.

اندر ایشان حرص بنهاده خدا　　　تا بود گرمابه گرم و با نوا

243. *Hamam sıcak ve azıklı olmak için Hudâ onlara hırs koymuştur.*

Ehl-i takvânın, içinde temizlendikleri takvâ hamamı sıcak olmak ve tahâret levâzımı tamam olmak için, Hak Teâlâ o hamam külhanına gübre taşıyıcı olan zenginlere hırs şehveti[ni] onların üzerine havâle etmiştir.

ترك این تون گوی و در گرمابه ران　　　ترك تون را عین آن گرمابه دان

244. *Bu külhanı terk et ve hamama sür ve külhanın terkini o hamamın aynı bil!*

"Bu şehvet-i nefsânî külhanını terk et ve himmetini takvâ hamamı tarafına sür ve şehvet külhanının terkini, o takvâ hamamının aynı bil!" Ya'ni şehvet-i nefsânîyi terk etmek, takvânın aynıdır.

هر که در تونست او چون خادمست　　　مر ورا که صابرست و حازمست

245. *Her kim külhandadır, o hâdim gibidir; o kimseye sâbirdir ve hâzimdir.*

Şehvet-i dünyâ içinde olan her bir kimse, o şehvete sabr eden ve hazm ve ihtiyât eden kimse, hizmetçi gibidir.

هر که در حمام شد سیمای او　　　هست پیدا بر رخ زیبای او

246. *Her kim ki hamama gitti, onun alâmeti, onun güzel yanağı üzerinde zâhirdir.*

"Sîmâ", yüzdeki alâmet ve nişan ve kırmızı renk ma'nâsınadır. Ya'ni "Takvâ hamamı içinde yıkananların yüzlerinde alâmet-i tahâret vardır." Nitekim âyet-i kerîmede سِيمَاهُمْ فِى وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ (Fetih, 48/29) ya'ni "Onların yüzlerinde, secdeler eserinden onların alâmeti vardır" buyurulur.

تونیانرا نیز سیما آشکار　　　از لباس و از دخان و از غبار

247. *Külhana mensûb olanların sîmâsı da, libâsdan ve dumandan ve tozdan âşikârdır.*

"Külhana mensûb olanlar"dan murâd, ehl-i dünyâdır ki, onlar ahvâl-i âhireti düşünmek istemezler, huzûzât-ı dünyeviyyeye can verirler. "Libâs"da murâd, onların zâhirî süsleridir; ve "duman"dan murâd, içlerinde kaynaya şehvet kazanının dumanları olan sözleri ve kelâm-ı zâhirîleridir. Nitekim âyet-kerîmede وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ الْقَوْلِ (Muhammed, 47/30) ["Sen onları konuşma tarzlarından tanırsın"] buyurulur. Ve "toz"dan murâd, onların ef'âlidir. Ya'ni "Ehl-dünyânın alâmeti de zâhirdir. Onlar elbise-i müzeyyenelerinden ve sözlerinde ve fiillerinden belli olurlar." Nitekim âyet-i kerîmede يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ (Rahmân, 55/41) ya'ni "Mücrimler alâmetleriyle tanınır" buyurulur.

گر نبینی روش بویش را بگیر   بو عصا آمد برای هر ضریر

248. *Eğer onun yüzünü göremezsen, onun kokusunu al; koku her kör için as geldi.*

"Koku"dan murâd, ahlâktır. Ya'ni "Eğer sen o dünyâ ehlinin vech-i bâtınîsini göremiyor isen, insanın bâtınının aynası olan ahlâkına bak; zîrâ ehl-i dünyâ, yalancı, menfaatperest ve cem'-i mâla harîs olur."

گر نداری بو در آرش درسخن   از حدیث نو بدان راز کهن

249. *Eğer koku tutmaz isen, onu söze getir, yeni sözden eski râzı bil!*

"Eğer sen ehl-i dünyâdan herhangi birinin ahvâl ve ahlâkına vâkıf değil isen, onu söze getir; o söylesin, sen dinle, onun yeni sözlerinden, bâtınındaki eski sırrını bil!" Zîrâ herkes sözünde kendi bâtınının ahvâlini ızhâr eder. Ne kadar setr ederse etsin, mutlakā sözünden mâhiyyet-i asliyyesi anlaşılır.

پس بگوید تونی صاحب ذهب   بیست سلّه چرك بردم تا بشب

250. [248] *İmdi külhana mensûb olan altın sâhibi, "Akşama kadar yirmi küfe pislik taşıdım!" der.*

Ya'ni o söze getirdiğin ehl-i dünyâ sana, kalbinin meyil ve alâkasından bahse başlayıp, "Bugün akşama kadar yirmi kese akçe kazandım!" der ki, bu söz bir külhancının: "Ben bugün külhanı kızdırmak için akşama kadar yirmi küfe tezek taşıdım!" demesinin nazîridir. "Selle", sepet ve küfe demektir. "Çirk", gübre ve pislik ve kir pas ma'nâsınadır.

حرص تو چون آتشست اندر جهان   باز کرده هر زبانه صد دهان

251. *Senin hırsın cihânda ateş gibidir, her zebânesi yüz ağız açmış.*

"Zebâne", ateş alevinin ucu demektir. Ya'ni, "Ey ehl-i dünyâ, şenin hırsın dünyâda ateş gibidir; o ateşin alevinin her ucu, yüz ağız açmış muzahrefât-ı dünyeviyyeyi yutmak ister."

پیش عقل این زر چو سرگین نا خوشست   گرچه چون سرگین فروغ آتشست

252. *Akıl indinde bu altın, gübre gibi nâhoştur; gerçi gübre gibi ateşin ziyâsıdır.*

Ya'ni "Gübre ve tezek hamamı kızdırmak için lâzım olan bir maddedir. Her ne kadar tezeğin böyle bir hizmeti olur ise de, yine kendisi ve kokusu nâhoştur. Ehl-i dünyânın rağbet ettiği altın dahi her ne kadar dünyâyı ma'mûr edip, gözler kamaştırıcı tezyînât vücûda getiren bir madde ise de, akl-ı kâmil indinde gübre gibi nâhoştur; ve âlem-i bâtında kokusu fenâdır." O kokuyu rûhâniyeti kuvvetli olanlar duyup istikrâh ederler.

آفتابی که دم از آتش زند   چرك تر را لایق آتش کند

253. *Bir güneş ki ateşten dem vurur, râtıb gübreyi ateşin lâyıkı eder.*

"Güneş"den murâd, insân-ı kâmildir. "Çirk-i ter" ya'ni "râtıb gübre"den murâd, zâhir altın ve mal, "ateş"ten murâd, âteş-i takvâdır. Ya'ni "İnsân-ı kâmil ki, âteş-i takvâdan dem vurur, ıslak tezek mesâbesinde olan zâhirî altını ve malı âteş-i takvâya lâyık eder."

آفتاب آن سنگ را هم کرد زر   تا بتون حرص افتد صد شرر

254. *Güneş o taşı da altın etti, tâ ki hırs külhanına yüz şerer düşe.*

Ya'ni "İnsân-ı kâmil o taş ve cemâd olan cismi de altına, ya'ni altın gibi kıymetdâr olan rûha tebdîl eder; nihâyet hırs külhanına takvâ ateşinden yüz kıvılcım düşer, ya'ni hırsı yakar."

آنکه گوید مال گرد آورده ام   چیست یعنی چرك چندین برده ام

255. *O kimse ki der: "Mal cem' etmişim!" Nedir? Ya'ni "Bu kadar gübre götürmüşüm!"*

Şehvet-i dünyâ külhanında olan kimse söze geldiği vakit: "Bu kadar mal kazandım ve topladım!" der. Bu ne demektir? Bu söz hakîkatte "Bu kadar pislik taşıdım!" demek olur.

این سخن گرچه که رسوایی فزاست   در میان تونیان زین فخرهاست

256. *Bu söz gerçi ki, rüsvâylık artırıcıdır, külhancılar arasında fahrlar vardır.*

Ehl-i dünyânın: "Bugün şu kadar para kazandım!" demesi hakîkatte rüsvâylık ve kepâzeliği ziyâdeleştirir; fakat ne yapalım ki bu külhancılar arasında bu nevi' iftihârlar vardır."

گر تو شش سله کشیدی تا بشب　　　من کشیدم بیست سله بی کَرَب

257. *"Eğer sen geceye kadar altı küfe çektin ise, ben zahmetsiz yirmi küfe çektim!"*

Ya'ni külhancılar arasında müftehirâne sözler cinsinden olmak üzere birisi dîğerine: "Eğer sen geceye kadar altı küfe gübre taşıdın ise, ben senden daha fazla olarak yirmi küfe taşıdım, hem de hiç zahmet çekmedim ve yorulmadım!" der. "Kereb", bî-ârâm olmak ve gamnâk olmak ma'nâsınadır (*Kenzü'l-Lügāt*).

آنکه در تون زاد و پاکی را ندید　　　بوی مشك آید برو رنجی پدید

258. *O kimse ki külhanda doğru ve temizliği görmedi, misk kokusu onun üzerine bir renc olarak zâhir gelir.*

Ya'ni bir kimseye alıştığı fenâ bir şey, iyi gelir ve hakîkatte iyiyi görse, ondan zahmet ve elem çeker.

قصهء آن دباغ که در بازار عطاران از بوی عطر و مشك بیهوش و رنجور شد

O debbâğın kıssasıdır ki, misk satanların çarşısında ıtr ve misk kokusundan bî-hûş ve hasta oldu

آن یکی افتاد بیهوش و خمید　　　چونکه در بازار عطاران رسید

259. *O birisi attarlar çarşısına eriştiği vakit, bî-hûş olarak düştü ve iki kat oldu.*

بوی عطرش زد ز عطاران راد　　　تا بگردیدش بسر بر جا فتاد

260. [258] *Hakîm olan attarlardan ona ıtır kokusu çarptı, âkıbet onun başı döndü, yer üzerine düştü.*

"Râd" kelimesinin dört ma'nâsı vardır. "Kerîm" ve "şücâ'" ve "hakîm" ve "söz söyleyici". Burada hakîm ma'nâsı münâsibdir; zîrâ ıtrıyât tertîb ve îcâdı emr-i hikmettendir.

همچو مردار اوفتاد و بيخبر   نيم روز اندر ميان ره گذر

261. *O günün yarısında yol ortasında leş gibi bî-haber olarak düştü.*

O debbâğ, misk kokusundan bayılıp herkesin gelip geçtiği yol üzerinde yıkıldı ve bir ölü gibi havâssi muattal oldu.

جمع آمد خلق بروى آن زمان   جمله گان لا حول گو درمان كنان

262. *O zaman halkın hepsi "lâ havle" deyici, dermân edici olarak onun üzerine toplandı.*

Debbâğın baygın bir halde düştüğünü gören halkın cümlesi "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" ["Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsûstur"] diyerek onun tedâvîsine koştular.

آن يكى كف بر دل او مى براند   وز گلاب آن ديگرى بر وى فشاند

263. *O birisi avucunu onun kalbi üzerine sürdü ve o dîğeri onun üzerine gül suyundan saçtı.*

او نمى دانست كاندر مرتعه   از گلاب آمد ورا آن واقعه

264. *O bilmezdi ki, ona o vâkıa, otlakta gül suyundan geldi.*

"Mertea", otlak ve otlayacak mahal (Velî Muhammed Ekberâbâdî). Ve Şeyh Muhammed Efdal buyurmuştur ki: "Mertea", otlamak ma'nâsınadır ve burada mecâz tarîkıyle "pazar" murâd olunur. Ya'ni "O debbâğın yüzüne gül suyu döken kimse bu bayılmak vak'asının o debbâğa gül suyundan hâsıl olduğunu bilmedi."

آن يكى دستش همى ماليد سر   وآن دگر كهگل همى آورد تر

265. *O birisi onun elini ve başını oğdu; ve o dîğeri yaş samanlı çamur getirdi.*

"Kehgil", "kâh"ın muhaffefi olan "keh" ile "gil"den mürekkebdir, saman karıştırılmış çamur demektir. Ya'ni "Halk, baygın bir halde olan debbâğın başına üştüler; kimi onun elini ve başını oğuştururdu ve kimi ıslak samanlı çamur getirip başına koyardı." Tabîatinde son derece bürûdet gālib olanlara

böyle samanlı çamur koymak sûretiyle baygınlığı izâle edilmek, tabâbet-i atîkada mu'tâd olunduğu anlaşılıyor.

آن بخور و عود و شکر زد بهم　　　وآن دگر از پوششش می کرد کم

266. *O birisi buhûru ve ûdu ve şekeri birbirine kattı; ve o dîğeri onun libâsından eksiltti.*

Toplanan halktan birisi de buhûru ve öd ağacını ve şekeri birbirine karıştırıp tütsü verdi ve dumanını burnuna getirdi; ve bir başkası da onun elbisesinden ba'zılarını vücûdunda hiffet peydâ olmak üzere soymak sûretiyle eksiltti.

وآن دگر نبضش که تا چون می جهد　　　وآن دگر بوی از دهانش می ستد

267. *Ve o dîğeri onun nabzını ki, acaba nasıl atıyor; ve o dîğeri onun ağzından koku alıyor.*

Birinci mısrâ'da mahzûf vardır. "Tâ", taaccüb içindir. وان دگر نبضش گرفته که تا چون می جهد ya'ni "Ve o dîğeri acabâ nasıl atıyor diye onun nabzını tutmuş" takdîrindedir.

Hind nüshalarında bu beyt-i şerîf şu sûrette münderîcdir: وان دیگر نبضش گرفته از خرد　　متنظر تا نبض او چون می جهد Ya'ni "Ve o diğeri onun nabzını tutup, acabâ onun nabzı nasıl atıyor diye akıl cihetinden muntazır ve mütefekkir bir halde" demek olur.

تا که می خوردست یا بنگ و حشیش　　　خلق در ماندند اندر بیهشیش

268. *Acabâ şarâb mı içmiştir, yâhud esrâr ve afyon mu yemiştir; halk onun bîhuşluğundan âciz kaldılar.*

Birinci mısrâ' yukarıki beytin ikinci mısrâ'ının mâba'didir. Ya'ni "Birisi "Acabâ şarab mı içmiştir, yoksa esrâr mı içmiştir, yâhud afyon mu yemiştir?" diye onun ağzını kokluyor idi; velhâsıl halk onun baygınlığının sebebini bir türlü anlıyamadılar ve âciz kaldılar."

پس خبر بردند خویشانرا شتاب　　　که فلان افتاده است آنجا خراب

269. *Böyle olunca, "Falan orada harâb bir halde düşmüştür", diye acele akrabâsına haber götürdüler.*

کس نمی داند که چون مصروع گشت　　　یا چه شد کز بام افتادست طشت

270. [268] *Kimse bilmiyor ki, niçin masrû' oldu, yâhud ne oldu ki leğeni damdan düştü.*

"Sar'", lügatte baş aşağı düşmek ve "masrû'", baş aşağı düşmüş demektir. Ve "taşt ez bâm üftâden", ya'ni "leğen damdan düşmek", rüsvaylık ve harâblıktan kinâyedir.

یك برادر داشت او دباغ زفت   گُرْپُزْ و دانا بیامد زود و تفت

271. *Onun iri, gürpüz ve âlim bir birâderi var idi, çabuk ve harâretle geldi.*

"Gürpüz", ifrât ile zekî ve mekkâr ve muhîl ma'nâsınadır. Ya'ni "Baygın olan debbâğın iri ve fart-ı zekâ sâhibi ve âlim bir kadeşi var idi, aldığı haber üzerine, hemen harâretle koşup geldi."

اندکی سرگین سگ در آستین   خلق را بشکافت و آمد باحنین

272. *Yeninde biraz köpek pisliği olduğu halde, halkı yardı, hanîn ile geldi.*

"Hanîn", âh u nâle ma'nâsınadır.

گفت من رنجش همی دانم ز چیست   چون سبب دانی دوا کردن جلیس

273. *Dedi ki: "Ben onun marazını biliyorum, nedendir, sebebi bildiğin vakit, ilâç yapmak âşikârdır."*

Ya'ni, "Bir hastanın evvelen marazını teşhîs etmek lâzımdır; hastalık anlaşılmadan körü körüne ilâç yapmak doğru değildir. Ben onun hastalığının neden ileri geldiğini biliyorum; hastalığın sebebi belli olduğu vakit, tedâvîsi kolay ve ilâcı da zâhir olur."

چون سبب معلوم نبود مشکلست   داروی رنج و درآن صد محملست

274. *Sebeb ma'lûm olmadığı vakit, marazın ilâcı müşkildir ve onda yüz ihtimâl vardır.*

چون بدانستی سبب او سهل شد   دانش اسباب دفع جهل شد

275. *Vaktâki sebebi bildin, o kolay oldu; sebeblerin bilişi cehlin def'i oldu.*

Marazın sebebini bildiğin vakit, onun tedâvîsi kolay olur; zîrâ her bir şeyin sebebi ma'lûm olunca, ilmin zıddı olan cehil mündefi' olur ve cehil mündefi' olunca da ihtilâf kalkar.

گفت با خود هستش اندر مغز ورگ   توی بر تو بوی آن سرگین سگ

276. *Kendi kendine dedi: "Onun beyninde ve damarında kat kat o köpek pisliği kokusu vardır."*

Debbâğın kardeşi kendi kendine dedi ki: "Köpek pisliğinin kokusu, derileri dibâgat ettiği müddetçe, onun içine işlemiştir."

تا ميان اندر حدث او تا بشب   غرق دبّاغيست او روزى طلب

277. *"O akşama kadar, beline kadar pislik içindedir; o rızk taleb edici olduğu halde debbâğlığın garkıdır."*

"Hades", burada pislik demektir. "Rûzî taleb", vasf-ı terkîbîdir. "Taleb", "talebîden" masdar-ı ca'lîsinden emr-i hâzırdır. Ya'ni "Derileri köpek pisliği ile terbiye ettiklerinden, o benim debbâğ olan kardeşim akşamlara kadar, yarı beline kadar pislik içine batmış ve rızk taleb edici olarak dibâgat san'atında müstağrak olmuştur."

پس چنين گفتست جالينوس مه   آنچه عادت داشت بيمار آنش ده

278. *Binâenaleyh büyük Calinos böyle demiştir: "Hasta o şeyi ki âdet etmiştir, onu ver!"*

Binâenaleyh tıb fenninde üstâd olan Calinos, tıbbî bir kāide vaz' edip, demiştir ki: "Hasta, marazından evvel yemede, içmede ve giymede ne şeyi âdet etmiş ise, o hastaya o şeyi ver!"

كز خلاف عادتست آن رنج او   پس دواى رنجش از معتاد جو

279. *"Zîrâ onun o marazı hilâf-ı âdettendir, binâenaleyh onun marazının ilâcını mu'tâddan iste!"*

Ya'ni "O hasta, alıştığı şey hilâfında hareket ettiği için, ona o hastalık gelmiştir; binâenaleyh onun marazının ilâcını, alıştığı şeye rücû' etmekten bekle!" Bu esas, tabâbetin rûhudur ki, biz bunu her an nefsimizde tecrübe etmekteyiz. Meselâ yazdan kışa intikāl ederken vücûdumuz alıştığı sıcaktan ayrılıp, soğuğa ma'rûz kalır; bu sebeble nezle ve girip gibi hastalıklar peydâ olur, bunların tedâvîsi ise, alışmış olduğu sıcak iledir.

چون جُعَل گشتست از سرگين كشى   از گلاب آيد جعل را بيهشى

280. [278] *Pislik çekicilikten bok böceği gibi olmuştur; bok böceğine gül suyundan baygınlık gelir.*

"Cuul", Türkçe'de "bok böceği" dedikleri bir hayvandır ki, pislikler içinde yaşar ve onları yuvarlak yuvarlak yapar. Ya'ni "Debbâğ dâimâ köpek pisliği

taşımaktan, bok böceği gibi pislik kokusundan zevk alır hâle gelmiştir, ona ıtrıyât kokuları baygınlık verir."

هم ازان سرگین سگ داروی اوست   که برآن او را همی معتاد و خوست

281. *"Onun ilâcı dahi o köpek pisliğindendir, zîrâ onun için onun üzerinde mu'tâd ve huy vardır."*

"Mâdemki benim kardeşim köpek pisliği içinde yaşamağa alışmıştır, onun ilâcı da o alıştığı köpek pisliği kokusundan olur."

الخبيثات الخبثين را بخوان   روی و پشت این سخن را باز دان

282. *Habîslerin habîselerini oku, bu sözün yüzünü ve arkasını açık bil!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Nûr'da olan Ümmü'l-mü'minîn Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkındaki âyet-i kerîmeye işâret buyurulur. Ya'ni اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ (Nûr, 24/26) ya'ni "Habîs olan kadınlar, habîs olan erkekler içindir ve habîs olan erkekler de, habîs olan kadınlar içindir; ve iyi olan kadınlar, iyi olan erkekler içindir; ve iyi olan erkekler, iyi olan kadınlar içindir" âyet-i kerîmesinin zâhirini ve bâtınını iyi anla! Zîrâ âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı zâhirîsi, kadınlar ile erkeklerin iyi ve kötülerine âiddir. Ma'nâ-yı bâtınîsi dahi gāyet vâsi'dir. Latîf ma'nâlar, latîfü'r-rûh olanlara mahsûstur; ve habîs ma'nâlar dahi, habîsü'r-rûh olanlara mahsûstur.

ناصحان او را بعنبر یا گلاب   می دوا سازند بهر فتح باب

283. *Nâsihler feth-i bâb için, ona anber ve gül suyu ile devâ tertîb ederler.*

Dünyâ külhanında mahbûs olanlara rûh-ı latîfin kapısını açmak için nasîhatçılar onlara anber ve gül suyu gibi latîf kokulu olan ma'nâları söyleyip, türlü türlü nasîhat ederler.

مر خبیثانرا نسازد طیبات   در خور و لایق نباشد ای ثقات

284. *Muhakkak tayyibât habîsleri düzeltmez, ey sikāt münâsib ve lâyık olmaz.*

"Sika", mu'temed ma'nâsına olup, "sikāt", onun cem'idir. "Ey akıl ve dirâyetlerine i'timâd olunmuş olan kimseler, muhakkak tayyib ve latîf olan nasâyih ve maânî, rûhları habîs olan şeyleri düzeltmez ve ıslâh etmez, zîrâ o letâfet-i ma'nâ, ona münâsib ve lâyık olmaz."

چون ز عِطرِ وَحْی کژ گشتند و گم　　بد فغانشان که تَطَيَّرْنا بِكُمْ

285. *Vaktâki vahyin ıtrından eğri ve güm oldular, onların figānı "Tatayyernâ biküm" diye oldu.*

Vaktâki o habîsler, peygamberlere vâki' olan vahyin ıtrından ve evliyâya vâki' olan ilhâmın miskinden bayılıp eğri oldular ve dalâlete düştüler; binâenaleyh onların feryâd ve figānları: "Biz sizinle teşe'üm ediyoruz!" demek sûretiyle vâki' oldu. Beyt-i şerîfde, sûre-i Yâsîn'de olan قَالُوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَ لَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ (Yâsîn, 36/18) ya'ni "Münkirler dediler ki: Biz sizinle teşe'üm ediyoruz, eğer vazgeçmezseniz, biz sizi elbette taşlarız; ve bizden size elbette azâb-ı elîm temâs eder" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

رنج و بیماریست ما را این مقال　　نیست نیکو وَعْظتانْ ما را بفال

286. *Bu söz bize elem ve hastalıktır; sizin va'zınız bize falda iyi değildir.*

Bu beyt-i şerîfe de münkirlerin lisânındandır. Ya'ni, enbiyâya ve evliyâya derler ki: "Sizin bu sözleriniz bize elem ve hastalık veriyor; zîrâ siz maâddan ve ölümden bahs ediyorsunuz; biz ölümü ve âhireti düşünerek kendimizi hasta etmek istemiyoruz, binâenaleyh sizin va'zınıza bizim için bir fâl-i hayır değildir."

گر بیآغازید نصحی آشکار　　ما کنیم آن دم شما را سنگسار

287. *"Eğer açık bir nasîhata başlarsanız, o demde biz sizi recm ederiz."*

"Biz hayât-ı dünyâyı kendimize zehir yapmak istemeyiz; eğer siz bize karşı açık bir nasîhata başlayıp keyfimizi kaçırmağa başlarsanız, biz de sizi taşlarız."

ما بلَغْو و لهو فَرْبَهْ گشته ایم　　در نصیحت خویش را نسرشته ایم

288. *"Biz lağv ve lehv ile semiz olmuşuz, kendimizi nasîhate bulaştırmamışız."*

"Lağv", burada resim ve âdeti kaldırmak ve kayd altından çıkmak ma'nâsınadır. "Lehv", oyun ve eğlence demektir. Ya'ni, münkirler nâsihlere derler ki: "Biz bu ölümlü dünyâda kayd ve külfet altında yaşamak istemeyiz; biz kayıtsızlık ve eğlence ile vücûdumuzu semirtmişiz; binâenaleyh kendimizi nasîhata bulaştırmayız." "Sirişten", yoğurmak ve karıştırmak ve bulaştırmak ma'nâsınadır.

هست قوتِ ما دروغ و لاف و لاغ　　　شورش معدهست ما را زین بلاغ

289. *"Bizim gıdâmız yalan ve boş söz ve ferahtır; bu açık teblîğden bize mi'de karışıklığı vardır."*

"Bizim gıdâ-yı rûhumuz yalan ve boş sözler ve gülünecek latîfelerdir, biz bunlardan hoşlanırız. Sizin açık teblîğiniz bizim keyfimizi bozar ve mi'demizi bulandırır."

رنج را صد تو و افزون می کنید　　　عقل را دارو بافیون می کنید

290. *"Marazı yüz kat ziyâde ediyorsunuz, akla afyonla ilâç ediyorsunuz!"*
[288]

Bu beyt-i şerîf, debbâğın kardeşi tarafından halka hitâben söylenmiş olmak münâsib olur. Ya'ni, "Ey halk, baygın bir halde olan kardeşime yaptığınız ilâçlar ile, onun marazını yüz kat ziyâde ediyorsunuz. Meselâ akla afyonla ilâç yapıyorsunuz, halbuki afyon bil'akis aklı ma'lûl eder."

معالجه کردن برادر دباغ دباغ را بخفیه ببوی سرگین سگ

Debbâğın kardeşinin debbâğa gizlice köpek pisliği ile muâlece etmesi

خلق را می راند از وی آن جوان　　　تا علاجش را نبینند آن کسان

291. *O delikanlı ondan halkı sürdü, tâ ki onun ilâcını o kimseler görmiyeler.*

Baygın debbâğın kardeşi olan zekî debbâğ, onun başına üşmüş olan halkı, onun tarafından sürdü ve bu tedbîri, kardeşine yapacağı ilâcı o kimselerin görmemesi için yaptı.

سر بگوشش برد همچون رازگو　　　پس نهاد آن چیز بر بینئ او

292. *Sır söyleyici gibi başını onun kulağına götürdü, sonra o şeyi onun burnu üzerine koydu.*

O zekî debbâğ, baygın debbâğın kulağına gûyâ gizli bir şey söylüyormuş gibi, başını onun kulağına götürdü, sonra da o getirdiği köpek pisliğini onun burnu üzerine koydu.

کو بکف سرگین سگ ساییده بود   داروی مغز پلید آن دیده بود

293. *Zîrâ o avucuna köpek pisliği sürmüş idi; murdar beynin ilâcı onu görmüş idi.*

Zîrâ o zekî debbâğ, avucuna köpek pisliği sürmüş ve herkes farkına varmaksızın, baygın kardeşinin burnuna tutmuş idi. Çünki murdar olan debbâğ, kendisine ilâç olmak üzere, o köpek pisliğini görmüş idi.

ساعتی شد مرد جنبیدن گرفت   خلق گفتند این فسونی بد شگفت

294. *Bir sâat oldu, adamı kımıldama tuttu; halk dediler ki: "Bu bir acîb efsûn oldu!"*

Debbâğ, köpek pisliği bulaşık olan avucunu, baygın debbâğın burnuna tutup koklatmak sûretiyle, bir müddet zaman geçti, hareketsiz yatan adam kımıldamağa başladı. Halk bu hâli görünce, köpek pisliği kokusundan ayıldığını anlamadıkları için, "Bu adamın yaptığı efsûn acîb ve müessir bir efsûn oldu!" dediler.

کین بخواند افسون بگوش او دمید   مرده بود افسون بفریادش رسید

295. *Zîrâ bu efsûn okudu, onun kulağına üfürdü; ölmüş idi, onun feryâdına erişti.*

جنبش اهل فساد آن سو بود   که زنا و غمزه و ابرو بود

296. *Ehl-i fesâdın hareketi o tarafa olur ki, zinâ ve gamze ve kaş olur.*

"İşte ehl-i fesâd dahi, pislik kokusundan ayılıp, harekete gelen debbâğa benzerler. Onlar önlerinde fiil-i zinâ imkânı hâsıl olduğu vakit, canlanıp harekete gelirler; güzellerin göz işâretleri ve güzel kaşlarının temâşâsı onları tehyîc edip, harekete getirir." Ve eğer onlara hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyyeden ve ahvâl-i berzahdan ve âhiretten bahs açılsa, debbâğın misk kokusundan uyuşup bayıldığı gibi, uykuları gelir ve cisimleri hareketsiz kalır ve rehâvete dûçâr olurlar. Zîrâ onlar hakîkatte köpek pisliğinden daha berbâd olan şehevât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı dünyeviyye kokusundan zevk alırlar.

Hind nüshalarında, ikinci mısrâ' که ز ناز و غمزه و ابرو بود sûretindedir ki, ma'nâ böyle olur: "Ehl-i fesâdın hareketi o tarafa olur, zîrâ nâzdan ve gamzeden ve kaştan olur."

هر كرا مشك نصيحت سود نيست   لا جرم با بوى بدخو كردنيست

297. *Her kime nasîhat miski fâide değildir, şübhesiz fenâ koku ile huy etmek lâyıktır.*

Her kime ki ma'nâda misk ve anber olan nasâyih-i enbiyâ ve evliyâ fâide-bahş olmazsa, o kimsenin lâyıkı muhakkak, huzûzât-ı nefsâniyyenin pis kokularıyla ülfet etmek olur.

مشركانرا زآن نجس خواندست حق   كاندرون پشك زادند از سبق

298. *Hak ondan dolayı müşriklere "neces" okumuştur; zîrâ sebakdan püşk içinde doğdular.*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Tevbe'de olan اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ (Tevbe, 9/28) ya'ni "Müşrikler ancak necesdir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Zîrâ müşrikler şehevât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı dünyeviyyenin bendeleridir; halbuki cisme taalluk eden şehevât ve huzûzât-ı cisim de, kendi gibi pis ve murdardır. "Bundan dolayı Hak Teâlâ müşriklere "neces" ta'bîr buyurdu. Zîrâ onlar ezelden cisim gübresi içinde doğdular ve rûhâniyetten zevk almadılar." "Püşk", keçi ve koyun ve deve ve at vesâire gübrelerine derler.

كرم كو زادست در سرگين بد   مى نگرداند به عنبر خوى خود

299. *Kurt ki, fenâ gübre içinde doğmuştur, anber ile kendi huyunu döndürmez.*

"Nitekim pis olan gübre içinde doğup peydâ olan kurtcağız, zâhirî anber ile kendinin gübreden haz almak huyunu tebdîl etmez." Bunun gibi cisim gübresi içinde doğan o müşrikler dahi, anber mesâbesinde olan nasâyih-i enbiyâ ve evliyâ ile, şehevât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı cismâniyyeye dalmak âdetlerini terk ve tebdîl etmezler.

چون نزد بر وى نثار رشّ نور   او همه جسمست بى دل چون قشور

300. [298] *Vaktâki reşş-i nûrun nisârı onun üzerine çarpmadı, o kabuklar gibi bütün içsiz cisimdir.*

Bu beyt-i şerîfde ان الله خلق الخلق فى ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصابه من ذلك النور فقد اهتدى و من اخطأ فقد ضل ضلالا بعيدا ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ halkı zulmette yarattı, sonra onların üzerine kendi nûrundan serpti, bu nûrdan isâbet eden kimse muhakkak mühtedî oldu; ve hatâ eden kimse muhakkak uzak dalâlet ile dalâlete düştü" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, bu hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı zâhirîsi ve bâtınîsî vardır. Ma'nâ-yı zâhirîsi budur ki: "Hak Teâlâ ecrâm-ı semâviyyeyi ve üzerlerinde mahlûkātı, tabîatı karanlık olan fezâda yarattı; ba'dehû kendi nûrundan onların zâhirine nûr ve ziyâ verdi. Bu nûru kabûle müstaid olan ecrâm, Cenâb-ı Hakk'ın murâd buyurduğu kadar yaşamak yolunu buldu; ve bu nûru kabûle müstaid olmayan ecrâm ise, fezâda uzak ve şaşkın bir devr içinde mahv oldu." Ma'nâ-yı bâtınîsi budur ki: "Hak Teâlâ halkı zulmânî olan hâl-i ademde takdîr buyurdu ki, bu ilm-i ilâhî mertebesidir; sonra onlara nûr-ı hidâyetini serpti. Kendisine bu nûr isâbet edenler saîd ve isâbet etmeyenler şakî oldular."

"Nisâr", burada "inâyet" ve "ihsân" demektir. Ya'ni "Vaktâki nûr-ı hidâyet serpilmesinin inâyet ve ihsânı o kimsenin üzerine çarpmadı, öyle bir kimse meyvenin içi olmayan kabukları gibi cisimden ibârettir ve onu tahrîk eden hayvanlarda olan rûhdur. O rûh-ı hayvânînin bâtını olan rûh-ı izâfî onlarda yoktur." Bu beyt-i şerîfde, nefh-i rûhun, âlem-i cismâniyette isti'dâd husûlünden sonra vâki' olduğuna işâret buyurulur. Nitekim âyeti kerîmede وَ بَدَأَ خَلْقَ الْانْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوّٰاهُ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ (Secde, 32/7,8) ya'ni "Allah Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı, sonra onun neslini zayıf sudan olan sülâleden yaptı; sonra onu tesviye etti ve ona kendi rûhundan nefh etti" buyurulur. "Kuşûr", kabuk ma'nâsına olan "kışr"ın cem'idir.

ور ز رَشّ نور حق قِسْمِيش داد   همچو رسم مِصْر سرگين مرغ زاد

301. *Ve eğer reşş-i nûrdan Hak ona bir nasîb vere idi, Mısır'ın âdeti gibi gübre piliç doğururdu.*

Ya'ni "Eğer Hak ilm-i ilâhîsinde nûr-ı hidâyetin serpintisinden o kimseye bir hisse ve nasîb vere idi, gübre yığınından ibâret olan bu cesedden rûh-ı izâfî kuşu doğardı." Nitekim Mısır'da gübre yığını içine tavuk yumurtalarını koyarlar, gübrenin dâimâ bir derecede olan harâretinin te'sîriyle, kuluçka tavuğun altındaki yumurtadan çıkan piliçler gibi piliçler çıkar.

ليك نى مرغ خسيس خانگى   بلكه مرغ دانش و فرزانگى

302. *Fakat hasîs olan tavuk değil, belki ilim ve ferzânelik kuşu.*

Ya'ni "İlm-i ilâhîde ayn-ı sâbitesi nûr-ı hidâyetten nasîb alan kimsenin gübre yığını mesâbesinde olan cisminden çıkan şey, hasîs ve ednâ olan ta-

vuk pilici değildir; belki ilim ve irfân ve hakîmlik ve âriflik kuşudur ki, o da rûh-ı izâfîdir." "Ferzânegî", hakîmlik ve zû-fünûn âriflik ve kuyûd-ı nefsânîden tecerrüd ma'nâsınadır.

تو بدآن مانی کزآن نوری تهی   زآنکه بینی بر پلیدی می نهی

303. *"Sen ona benzersin ki, o bir nûrdan boşsun, zîrâ ki burnunu murdarlık üzerine koyarsın!"*

Bu beyt-i şerîf bağdaki ma'şûka lisânından polis korkusuyla bağa kaçan âşıka hitâbdır. Ya'ni "Ey bî-edeb olan âşık, sen nûr-ı hidâyetten nasîb almamışa benziyorsun; çünki burnunu şehvet-i cismâniyye murdarlığı üzerine koyuyorsun ve tenin vesvesesine tâbi' oluyorsun, gulgule-i rûhdan bî-habersin!"

از فراقت زرد شد رخسار و رو   برگ زردی میوهء نا پخته تو

304. *"Firâktan senin yanağın ve yüzün sarı oldu; sen bir sarı yapraksın, olmamış meyvesin!"*

"Benim ayrılığımdan dolayı yandın ve tutuştun ve bu sebebden dolayı yüzünün rengi sarı oldu, ya'ni benzin sarardı ve soldu. Fakat bu âteş-i aşk seni pişirmedi, yalnız sararttı. Binâenaleyh sen bir sarı yaprak gibi kaldın, olmamış bir meyve hâlindesin." Bu kıssada mürşid-i kâmil ile, kemâle gelmeğe isti'dâdı olmayan mürîde işâret buyurulur.

دیگ ز آتش شد سیاه و دود فام   گوشت از سختی چنین ماندست خام

305. *"Tencere ateşten kara ve duman renkli oldu; et katılıktan böyle ham kalmıştır."*

Bu beyt-i şerîfde cisim tencereye ve aşk ateşe ve aşkın cisim üzerindeki te'sîri tencerenin dumanlanmasına ve islenmesine ve et, kalb ve rûha ve sertlik, adem-i isti'dâda teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Ey mürîdim, sende aşk ateşi vardır ve ondan dolayı rengin sararmıştır, fakat kalb ve rûhundaki isti'dâdsızlık senin böyle ham ve nâkıs kalmana sebeb olmuştur."

هشت سالت جوش دادم در فراق   کم نشد یك ذره خامیت و نفاق

306. *"Sekiz sene firâk içinde sana kaynayış verdim; senin hamlığın ve nifâkın bir zerre noksan olmadı."*

"Ey mürîdim, seni terbiye için sekiz sene terk ettim ve sana bu sûretle bâtınında bir kaynayış verdim; fakat bugünkü mülâkātımda görüyorum ki, senin hamlığın ve içindeki i'tirâz ve nifâk bir zerre bile eksilmemiştir."

غورهٔ تو سنگ بسته از سقام　　　غورها اکنون مویزند و تو خام

307. *"Sen illetten taş bağlamış bir koruksun, şimdi koruklar kuru üzüm oldular ve sen ham!"*

"Sen bâtınında olan nifâk hastalığından taş gibi kaskatı kalmış bir koruksun, halbuki senin gibi koruk olarak gelmiş olan mürîd arkadaşların, illet-i nifâkı ve nefsânî emrâzı terk edip, kemâle gelip üzüm oldular, ya'ni makām-ı cem'e geldiler, sonra da kuru üzüm oldular, ya'ni cem'u'l-cem' makāmına geldiler; ve sen ise hâlâ ham ve fark içinde kaldın!"

عذر خواستن آن عاشق از گناه خویش بتلبیس و روی پوش و فهم
کردن معشوقه آن را نیز

O âşıkın telbîs ve nikāb ile kendi günâhından özür dilemesi ve ma'şûkanın onu dahi anlaması

گفت عاشق امتحان کردم مگیر　　　تا ببینم تو حریفی یا ستیر

308. *Âşık dedi: "İmtihan ettim muâheze etme, tâ ki göreyim sen harîf misin, yâhud setîr mi?"*

"Harîf", işi ve san'atı bir olan kimsedir. Meselâ demirci, demircinin ve şekerci, şekercinin harîfidir. Ve fikirde ve meslekte müttehid olan adamlara da denir. Mısrâ':

Bizimle çün harîf oldun, çıkar hâtırdan efkârı

"Setîr", setrden, sıfat-ı müşebbehe olup perhîzkâr ve afîf ma'nâsınadır. Ya'ni, âşık, ma'şûkuna dedi ki: "Ben senin huzûrunda lâubâlî ve bî-edebâne

olan hareketimle seni imtihan ve tecrübe ettim. Bakalım hevâ-yı nefsânî husûsunda bana harîf misin, yoksa perhizkâr mısın, anlamak istedim."

Hind nüshalarında "harîfî" yerine "harîkî" yazılıdır, "perde yırtıcı" demektir. Bu sûretde ma'nâ: "Bakalım sen yırtıcı mısın, yoksa örtücü müsün?" demek olur.

من همی دانستمت بی امتحان　　لیك کی باشد خبر همچون عیان

309. *"Ben seni imtihansız biliyor idim; fakat ne vakit haber, muâyene gibi olur?"*

"Ben kemâlini bu mülâkattan evvel imtihan etmeksizin dahi istihbâr tarîkıyle biliyor idim; fakat haber, görmek gibi değildir." Nitekim hadîs-i şerîfde ليس الخبر كالمعاينة ya'ni "Haber, muâyene gibi değildir" buyurulmuştur.

آفتابی نام تو مشهور و فاش　　چه زیانست ار بکردم ابتلاش

310. [308] *"Sen güneşsin, senin adın meşhûr ve zâhirdir; eğer ben onu imtihan ettim ise, ne ziyân vardır!"*

Ya'ni, "Ey mürşidim, sen nâs arasında kemâlât ile meşhûrsun ve güneş gibi etrâfına nûr saçarsın; eğer ben o ilim ve irfân güneşini edebsizlik ederek imtihan ettim ise, o güneşe bu imtihandan ne ziyan vardır?" Beyit:

Kazârâ bir sapan taşı bir altın kâseyi kırsa
Ne artar kıymeti taşın ne kıymetten düşer kâse

تو منی من خویشتن را امتحان　　میکنم هر روز در سود و زیان

311. *"Sen bensin; ben her gün fâide ve ziyân içinde kendimi imtihân ediyorum."*

"Ben senin muhabbetinde müstağrak olduğum cihetle sen bensin, ya'ni benim benliğim, senin senliğinde mahv ve müstağraktır. Mâdemki sen bensin, ben bu hareketimle kendimi imtihân ediyorum, zîrâ ben zâten her gün fâide ve kâr ve zarar ve ziyân içinde kendimi imtihân etmekteyim, bundan ne zarar olur?"

انبیا را امتحان کرده عُدات　　تا شده ظاهر ازیشان معجزات

312. *"Adâvet ediciler peygamberleri imtihân etmiş, âkıbet onlardan mu'cizeler zâhir olmuştur."*

امتحان چشم خود کردم بنور　　　ای که چشم بد ز چشمان تو دور

313. *"Kendi gözümü nûr ile imtihân ettim ey kimse; kötü göz, senin gözlerinden uzak olsun!"*

"Sen benim gözümsün, ben seni imtihan etmekle, kendi gözümü, senin nûr-ı ilminle ve nûr-ı sıdkınla imtihan etmiş oluyorum. Ey benim gözüm olan ma'şûkum ve mürşidim, kötü göz, senin gözlerinden uzak olsun ve sana kimseler fenâ gözle bakmasın!"

این جهان همچون خرابست و تو گنج　　　گر تفحص کردم از گنجت مرنج

314. *"Bu cihân vîrâne gibidir ve sen defînesin, eğer senin defînenden tefahhus ettim ise incinme!"*

زآن چنین بی خُرْدگی کردم گزاف　　　تا زنم با دشمنان هر بار لاف

315. *"Ondan dolayı böyle beyhûde bî-hurdegî ettim, tâ ki her def'a düşmanlara öğüneyim!"*

"Güzâf", beyhûde ve abes. "Hurdegî", kârdanlık ve nüktedânlık demektir. "Bî-hurdegî" nâdânlık demek olur. "Lâf zeden", öğünmek. Ya'ni, "Senin huzûrunda seni tecrübe etmek nâdanlığını abes olarak ondan dolayı yaptım ki, senin düşmanlarına karşı sadâkat-ı hâlinden bahs ederek öğüneyim. Ben onu tecrübe ettim, şöyledir, böyledir diye medh edeyim!"

تا زبانم چون ترا نامی نهد　　　چشم ازین دیده گواهیها دهد

316. *"Tâ ki dilim sana bir ad koyduğu vakit, göz bu görülmüşten şâhidlikler verir."*

Ya'ni, "Dilim seni medh ederken, gözüm de gördüğü mûcib-i medh ahvâle şehâdet etsin!"

گر شدم در راه حرمت راه زن　　　آمدم ای مه بشمشیر و کفن

317. *"Eğer hürmet yolunda yol vurucu oldum ise, ey ay, kılıç ve kefen ile geldim."*

Ya'ni, "Eğer hürmet ve riâyet yolunda şekāvet edip, yol vurucu oldum ise, ey ay gibi muhîtine nûr saçan efendim, işte sana kılıç ve kefen ile geldim, ya'ni beni cürmümün cezâsı olarak kılıçla öldür ve kefene sar, defn et, kanım sana helâl olsun!"

جز بدست خود مبرم پا و سر — که ازین دستم نه از دست دگر

318. *"Benim ayağımı ve başımı kendi elinin gayri ile kesme; zîrâ ben bu eldenim, başka elden değilim!"*

Bu beyit, yukarıki beytin tetimmesidir; ya'ni "Ben kılıcı ve kefeni huzûruna getirdim, eğer beni öldürmek istersen, kendi elin ile öldür, başkasına öldürtme, zîrâ ben senin elinin perverdesiyim, başka elin perverdesi değilim!"

از جدائی باز میرانی سُخُن — هر چه خواهی کن و لیکن آن مکن

319. *"Ayrılıktan açık söz sürersin, her ne istersen yap ve fakat onu yapma!"*

"Ey benim ma'şûkum, ayrılıktan âşikâre sözler söylersin; ben senin firâkına dayanamam, bana her ne cezâyı istersen yap ve fakat bu ayrılık cezâsını yapma!"

در سخن آباد این دم راه شد — گفت امکان نیست چون بیگاه شد

320. *Sözde bu demin âbâdı yol oldu, söz mümkin değildir, çünki geç oldu.*
[318]

Bu beyt-i şerîf hakkında şurrâh-ı kirâm muhtelif beyânatta bulunmuşlardır. Kimi Hz. Pîr'in lisânından ve kimi âşıkın beyânından demişlerdir. Fakat Hz. Pîr'in lisanından olduğu anlaşılıyor. İbâreye verilmiş ma'nâlar dahi muhteliftir, fakîr kendi zehâbımı şöyle arz ediyorum: "Âbâd" kelimesi "în dem"in muzâfıdır. Ve "âbâd," ma'mûr demektir. "Dem", nefes ve söz ma'nâsınadır. "Râh", kāide demektir. Ya'ni, "Kelâm emrinde bu söylediğimiz sözü âbâd ve ma'mûr etmek yol ve kāide oldu; fakat söylemek mümkin değildir, çünki geç oldu." Ve bu beyân-ı âlîden maksûd bu olur ki, biz bu âşık ile ma'şûk kıssasını söyledik, fakat maksad ne olduğunu îzâh etmedik; sözümüzü îzâhât ile ma'mûr etmek kāide îcâbından idi; velâkin bu bahsi burada uzatmak için geç kaldık.

پوستها گفتیم و مغز آمد دفین — گر بمانیم این نماند همچنین

321. *Kabukları söyledik ve iç defîn geldi; eğer biz kalır isek, bu böyle kalmaz.*

Ya'ni, bu âşık ve ma'şûk kıssasında söylediğimiz sözler, kıssanın kışrı ve kabuğu mesâbesinde olan zâhiri idi ve onun iç yüzü kapalı kaldı; eğer Hak Teâlâ ömür ihsân edip de bu âlemde daha kalır isek, bu böyle kalmaz, o kıssanın içini ve maksadımızın ne olduğunu beyân ve îzâh ederiz.

رد کردن معشوقه عذر عاشق را و تلبیس او را در روی او مالیدن

Âşıkın özrünü ma'şûkun reddetmesi ve onun telbîsini onun yüzüne çarpması

در جوابش بر گشاد آن یار لب　　کز سوی ما روز سوی تست شب

322. *O yâr onun cevâbında dudak açtı, dedi ki: "Bizim tarafımızdan gündüz, senin tarafın gecedir."*

Mürşid-i kâmil, fikrini saklayan müride cevâben söze başlayıp dedi ki: "Havâtır-ı kalbiyye bizim tarafımızdan gündüz gibi âşikârdır ve fakat senin tarafın gece gibi karanlık olduğu cihetle, senin indinde bu hâtırât-ı kalbiyye meçhûldür."

حیلهای نیره اندر داوری　　پیش بینایان چرا می آورد

323. *"Bulanık hîleleri hükûmet vaktinde görücülerin önüne niçin getirirsin?"*

"Başka türlü düşünüp, başka türlü söylemek gibi bulanık tedbîrleri hüküm ve adl zamânında bâtın gözü gören kâmillerin önüne niçin getirirsin ve onları hîle ve telbîsler ile aldatmağa çabalarsın?"

هر چه در دل داری از مکر و رموز　　پیش ما رسوا و پیدا همچو روز

324. *"Mekir ve rumûzdan gönülde her ne tutarsan, bizim önümüzde gündüz gibi rüsvây ve âşikârdır."*

"Kalbinde hîleden ve gizli sözlerden her ne var ise, bizim gibi kâmillerin önünde, gündüz gibi meydandadır, sen ise gizledim zannedersin."

گر بپوشیمش ز بنده پروری　　تو چرا بی رویی از حد می بری

325. *"Eğer onu bende-perverlikten nâşî örter isek, sen niçin yüzsüzlüğü hadden götürüyorsun?"*

"Biz senin gün gibi âşikâr olarak gördüğümüz kalbindeki fenâ hâtıraları, bende perverliğimizden ve lutfumuzdan dolayı örtüyor ve senin yüzüne çarpmıyor isek; sen yüzsüzlüğü niçin haddinden fazla ileri götürüyorsun?"

از پدر آموز کآدم در گناه　　　　خوش فرود آمد بسوی پایگاه

326. *"Babadan öğren ki, Âdem günâhda mertebe tarafına hoş tenezzül etti."*

"Pâygâh", mertebe ve menzilet demektir. Ya'ni "Bî-edeb beşerin babası olan Âdem (a.s.)dan edeb öğren ki, o hazret günâh içinde kendi kusûrunu i'tirâf etmek sûretiyle zillet tarafına hoşça bir tarzda tenezzül etti; onun bu tenezzülü, hakîkatte ind-i ilâhîde kadir ve menzilet tarafına oldu. Tevâzu' etti, Allah Teâlâ onu yükseltti."

چون بدید آن عالم الاسرار را　　　　بر دو پا استاد استغفار را

327. *Vaktâki o esrâr âlemini gördü, istiğfâr için iki ayak üzerine durdu.*

Âdem (a.s.) esrâr âlemini görüp, ahkâm-ı esmâya vâkıf olduğu vakit, istiğfâr için iki ayak üzere durdu; ya'ni mağfiret talebine kıyâm etti.

Ma'lûm olsun [ki], Âdem rûh-ı latîf ile nefs-i kesîfden mürekkebdir. Rûh-ı latîfi Hakk'a ve nefs-i kesîfi halka nâzırdır. Melâike ve âlem-i melekût ehli, nefs-i kesîf sâhibi olmadıklarından, onlardan ma'siyet sâdır olmaz. Ma'siyet sâdır olmayınca, onlar Hakk'ın Gaffâr ism-i şerîfinin, mahall-i tecellîsi olmazlar. Bu ism-i şerîfin mahall-i tecellîsi ancak nefs-i kesîf sâhibi olan beşer olur ve bu ism-i şerîfin celb-i âsâr ve ahkâmı da ancak taleb-i mağfiret iledir. Binâenaleyh beşer kendisinden ma'siyet sâdır olunca, derhâl istiğfâr etmek îcâb eder. Adem-i istiğfâr, günâhda ısrâr ma'nâsını müş'ir olduğundan, neûzübillâh şekâvet alâmetidir. Resûl-i Ekrem Efendimiz Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî hazretlerinden bize mervî olan bir hadîs-i şerîflerinde bizlere bu hakîkati tebyîn buyururlar: لو لا انكم تذنبون لذهب الله بكم و جاء بقوم يذنبون فيستغفرون الله فيغفرلهم Ya'ni "Eğer siz günah yapmasanız, Allah Teâlâ sizi giderir ve bir kavim getirir ki, günah yaparlar, sonra da Allah Teâlâ'dan mağfiret isterler, Allah Teâlâ da onları mağfiret eder." Yanlış anlaşılmasın, bu beyânâttan insanın mutlakā günâha meyl etmesi lâzım geleceği zehâbı hâsıl olmasın! İnsanın nefs-i kesîfi halka nâzır olduğundan, ondan hiç istemediği halde aksırık gibi günâhlar sudûr edebilir. Hadîs-i şerîfde derhal istiğfâr tavsiye buyurulmaktadır. Âdem (a.s.) وَ عَلَّمَ آدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) ["Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti"] âyet-i kerîmesinde beyân

buyurulduğu üzere, âlem-i esrârda bu hakîkati gördüğünden derhal istiğfâra teşebbüs etti.

بر سر خاکستر اندُه نشست   از بهانه شاخ تا شاخی نجست

328. *Gam külü tarafına oturdu, bahâneden daldan dala sıçramadı.*

"Endüh", "endûh"un muhaffefidir. "Ehl-i mâtem gamının şiddetinden küllüklerde oturup üstünü başını küle ve toprağa bulaştırdığı için Âdem (a.s.) kendisinden sudûr eden zelle üzerine mâtem tutup, gam külü tarafına oturdu; yoksa şöyle böyle olduğu için ben yaptığım kusûrda ma'zûrum, diyerek daldan dala, ya'ni bir hîleden bir hîleye sıçramadı."

ربنا انا ظلمنا گفت بس   چونکه جان داران بدید از پیش و پس

329. *Ancak, "Ey bizim Rabb'imiz, biz zulm ettik!" dedi. Çünki önde ve arkada can tutucuları gördü.*

Ancak cürmünü i'tirâf edip, "Yâ Rab, biz nefsimize zulm ettik!" dedi. Çünki zâhirde ve bâtında can tutucular olduğunu gördü "Can tutucular"dan murâd, zâhirde kuvâ-yı tabîiyye ve bâtında melâike-i azâbdır. Nitekim birçok kavimler kuvâ-yı tabîiyye ile helâk olup, berzahda melâike-i azâb ellerine geçtiler.

دید جانداران پنهان همچو جان   دورباش هر یکی تا آسمان

330. [328] *Her birinin yasakçı değneği göğe kadar olan can tutucuları, can gibi gizli gördü.*

"Dûr-bâş", eski zamanda yasakçıların halkı ta'zîb için kullandıkları değnek ma'nâsınadır ki, iki çatallı idi. Hz. Âdem, Hakk'ın zâhirde ve bâtında âsîleri ta'zîbe me'mur buyurduğu can tutucuları, can gibi gizli gördü ki, her birinin elinde göğe kadar uzanmış yasakçı değneği vardır. "Yasakçı değneğinin semâya kadar olduğu"nun beyânı, can tutucuların kuvvet ve azametini ve ellerinden kurtulmak mümkin olmadığını tasvîrdir. O can tutucular derler:

که هلا پیش سلیمان مور باش   تا نه بشکافد ترا این دورباش

331. *Ki kendine gel, Süleyman'ın huzûrunda karınca ol, tâ ki seni bu yasakçı sopası parçalamasın!*

"Süleyman"dan murâd, mutasarrıf-ı hakîkî olan Hak'dır. Ya'ni "Ey şânı adem olan vücûd-ı izâfî sâhibi, vücûd-ı hakîkî sâhibi ve mutasarrıf-ı aslî olan

Hakk'ın muvâcehesinde, karınca gibi zayıf ve lâ-şey ol, tâ ki seni bu kuvâ-yı tabîî ve melâike-i azâb, bu yasakçı sopalarıyla seni parçalayıp helâk etmesin!"

جز مقام راستی یکدم مئیست　　　هیچ لالا مرد را چون چشم نیست

332. *Doğruluk makāmının gayrinde bir dem durma; âdem için aslâ göz gibi lala olmaz.*

"Lala", çocuk mürebbîsi demektir. "Ey insan, bu hayât-ı dünyeviyyede sıdk ve istikāmet makāmının gayrinde bir an olsun oturma ve hiçbir nefes hîle ve hud'a yolunu tutma; zîrâ eğriliğin âkıbeti felâket olduğunu, bu gibilerin başlarına gelen felâketlerden ibret almak sûretiyle görmek mümkindir. Binâenaleyh âdem için aslâ bu basar-ı basîret gibi bir mürebbî olmaz."

کور اگر از پند پالوده شود　　　هر دمی او باز آلوده شود

333. *Kör, eğerçi nasîhattan sâf olur ise de, o her bir dem yine bulaşık olur.*

Basar-ı basîreti kör olan kimse, her ne kadar nasîhat dinlediği vakit onun te'sîriyle sâf olur ise de, o her bir dem yine nefsinin sıfâtiyle mülevves ve bulaşık olur.

آدما تو نیستی کور از نظر　　　لیك اذا جاءَ القَضا عَمِی البَصَرْ

334. *Ey âdem, sen nazar cihetinden kör değilsin, fakat kazâ geldiği vakit, göz kör olur.*

Ey âdem, sen nazar-ı aklî cihetinden kör değilsin; aklının gözü seni dâimâ doğru yola götürebilir, binâenaleyh sana ni'met-i ilâhî olan o akıl gözünü açıp, yerinde kullanmak lâzımdır, o akıl gözü ancak kazâ-yı ilâhî geldiği vakit kör olur. Beyit:

Hâkim-i hükm-i kazâ infâz için takdîrini
Selb eder erbâb-ı aklın re'yini tedbîrini

عمرها باید بنادر گاه گاه　　　تا که بینا از قضا افتد بچاه

335. *Ömürler gerektir ki ara sıra, görücü nâdiren kazâ cihetinden kuyuya düşsün.*

Ve kazâ-yı ilâhî dahi öyle her vakit vâki' olmaz; ömürler, ya'ni çok vakitler lâzımdır ki, aklının gözüyle görücü olan kimse, kazâ cihetinden nâdiren,

ara sıra bir kuyuya düşsün! Binâenaleyh kazâ-yı ilâhî meçhûldür diye akıl gözünün gösterdiği yolu ta'kîb etmemek hamâkat olur.

کور را خود این قضا هم راه اوست   که مر او را اوفتادن طبع و خوست

336. *Halbuki kör için bu kazâ onun hem-râhıdır, zîrâ onun için tab' ve huydur.*

Halbuki akıl gözü kör olan kimse için, bu kazâ onun yolunda kendisi ile berâberdir; zîrâ körü körüne yürüyen kimse için, kazâ kuyusuna düşmek bir tabîat ve huydur.

در حدث افتد نداند بوی چیست   از منست این بوی یا آلودگیست

337. *Pisliğe düşer, bilmez ki koku nedir; bu koku benden midir, yâhud bulaşıklık mıdır?*

Meselâ zâhirî bir kör, pisliğe düşer, bir koku zâhir olur, bu kokunun menşeini bilmez, der ki: "Acabâ bu koku benden midir, yoksa bana hâriçden mi bulaşmıştır?"

ور کسی بر وی کند مشکی نثار   هم ز خود داند نه از احسان یار

338. *Ve eğer bir kimse onun üzerine bir misk saçsa dahi, yârin ihsânından değil, kendinden bilir.*

Aklının gözünü ta'tîl etmiş olan bir mürîde, mürşidinin nazarından bir hâl-i latîf vâki' olsa, onu mürşidinin ihsânından değil, kendi isti'dâdından bilir.

پس دو چشم روشن ای صاحب نظر   مر ترا صد مادرست و صد پدر

339. *Öyle olunca, ey nazar sâhibi, iki aydın göz, senin için yüz ana ve yüz babadır!*

Binâenaleyh ey nazar-ı aklî sâhibi olan insan, Cenâb-ı Hakk'ın sana ihsânı olan iki aydın göz, seni himâye ve muhâfaza emrinde yüz ana ve yüz baba hükmündedir!

خاصه چشم دل که آن هفتاد توست   وین دو چشم حس خوشه چین اوست

340. [338] *Husûsiyle gönül gözü ki, o yetmiş kattır ve bu iki his gözü onun hûşe-çînidir.*

"Husûsiyle kalb gözü ki, o göz akıl gözünden yetmiş kat daha fazla görür ve bu iki zâhirî göz, o kalb gözünün tufeylîsi ve hûşe-çînidir." "Hûşe-çîn": "Hûşe" başak ve salkım demektir; "çîn", "çîden" masdarından emr-i hâzır olup, iki kelime vasf-ı terkîbî teşkîl eder, "başak toplayıcı" ma'nâsınadır; ve başak toplayıcılık, harman sonundaki döküntüleri toplayan fakîrlerin fiilidir. Ya'ni bu iki his gözü, rü'yette kalb gözünün kuvvetine muhtâçtır demek olur.

ای دریغا ره زنان بنشسته اند　　　صد گره زیر زبانم بسته اند

341. *Eyvâh, yol vurucular oturmuşlardır, benim dilimin altına yüz düğüm bağlamışlardır.*

Gönül gözünün, his gözünden yetmiş kat daha fazla olduğunu isbât için söylenecek çok sözler vardır, fakat teessüf olunur ki, şerîat nâmını vesîle ittihâz ederek hakîkat yolunu vurucular vardır. Fitne koparmak isterler; ben de o fitnenin koptuğunu istemem. Bu sebeble o yol vurucular benim dilimin altına yüz düğüm bağlamışlardır.

پای بسته چون رود خوش راهوار　　　بس گران بندیست این معذور دار

342. *Ayağı bağlanmış nasıl hoş-râhvâr gider! Bu çok ağır bir bağdır, ma'zûr tut!*

"Râhvâr", yorga yürüyen eşkin at demektir ki, halk galat olarak "râhvan" derler. Cenâb-ı Pîr efendimiz "kelâm"ı râhvâr ata, "nâkıs anlayanlar"ı da ayak bağına teşbîh buyururlar. "Latîf râhvâr atın ayağı bağlanırsa nasıl yürüyebilir? Bunun gibi, bizim hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye dâir olan sözlerimiz dahi, idrâkleri nâkıs olan kimselerin önünde lâyıkıyla cereyân edemez, onlar çok ağır bağdır. Ey mutafattın olan sâmi', eğer bu bahisleri açık söylemez isem, beni ma'zûr tut!"

این سخن اشکسته می آید دلا　　　کین سخن دُرُست و غیرت آسیا

343. *Ey gönül, bu söz kırık geliyor; zîrâ bu söz incidir ve gayret değirmendir.*

Ey gönül, söylemek istediğim maârif-i ilâhiyye sözleri kırık dökük geliyor; çünki bu maârif-i ilâhiyye sözleri incidir ve gayret-i ilâhiyye ise değirmendir. O sözleri ezip, kırık ve dökük bir hâle getiriyor ve gayret-i ilâhiyye o esrâr ve maârifin nâ-mahremlere tevdîini men' eder.

دُرّ اگر چه خرد و اشکسته شود　　　توتیای دیدهء خسته شود

344. *İnci her ne kadar ufak ve kırılmış olursa, hasta gözün tûtiyâsı olur.*

Gerçi gayret-i ilâhiyye, maârif-i rabbâniyye hakkındaki kelâm incilerini ezip ufaklıyor ise de, şâyân-ı teessüf değildir; zîrâ inci ne kadar ufalanıp döğülmüş bir hâle gelirse, hastalanmış bir gözün tûtiyâsı ve ilâcı olur. Ve tıbb-ı atîkde göze, inci tozu sürmesiyle ilâç yaparlar.

ای در از اشکست خود بر سرمزن   کز شکستن روشنی خواهد شدن

345. *Ey inci kırılmaklığından gam etme; zîrâ kırılmaktan aydınlık olacaktır.*

"Ber ser zeden", mağmûm olmaktan kinâyedir. Zîrâ ehl-i mâtem iki elleriyle başlarına vururlar. "Ey inci gibi olan sözlerim, gayret-i ilâhiyye değirmeni altında kırılmak ve öğütülmekten mağmûm olma, zîrâ inci döğüldüğü vakit, gözün kuvvetine sebeb olur."

همچنین اشکسته بسته گفتنیست   حق کند آخر درستش کو غنیست

346. *Böyle kırılmış, bağlanmış söylemek lâyıktır; nihâyet Hak onu doğru yapar, O ganîdir.*

Ya'ni, zekî ve anlayışlı olan tâlib, Hakk'ın inâyetiyle bu sözden maksad ne olduğunu anlar.

گندم ار بشکست و از هم در شکست   بر دکان آمد که نك نان درست

347. *Eğer buğday kırıldı ve birbirinden inkisâr içinde oldu ise, "İşte nân-ı der!" dir diye dükkân üzerine geldi.*

"Nân-ı der"; "der" nânın sıfatıdır ve Arabî'de teşdîd ile telaffuz olunup iyilik ve ganîmet ve hayır ma'nâlarına gelir. Burada "nân-ı hayr" ya'ni hayırlı ekmek ma'nâsı vermek münâsib olur. Ya'ni "Kırılmak her vakit fenâ bir şey değildir; nitekim buğday kırılır ve değirmende birbirinden ayrılıp un hâline geldikten sonra, ekmekçi dükkânında vücûd-ı beşere iyilik ve hayır olan ekmek olur."

تو هم ای عاشق چو جرمت گشت فاش   آب و روغن ترك کن اشکسته باش

348. *Ey âşık mâdemki kabâhatın âşikâr oldu, sen dahi suyu ve yağı terk et, münkesir ol!*

"Âb u revgan", doğru ile yalanın karıştırılmasından kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, mürşid-i kâmil, maksadını setr için hîle yapan mürîdine hitâben buyurur ki: "Ey mürîd-i âşık, mâdemki benim huzûrumda kabâhatın zâ-

hir oldu, artık doğruya yalanı karıştırıp beni iknâ'a çalışma ve inkisâr ve tevâzu'u ihtiyâr et!"

آنکه فرزندان خاص آدمند   نفخهء انّا ظلمنا می دمند

349. *O kimseler ki, Âdem'in hâs evlâdıdırlar, "İnnâ zalemnâ" üfürüğünü okurlar.*

Âdem (a.s.) zellesinden ve hatâsından dolayı, Havvâ ile berâber رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَ اِنْ لَمْ تَغْفِرْلَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23) ya'ni "Ey bizim Rabb'imiz, biz nefsimize zulm ettik ve eğer sen bizi mağfiret etmez [ve esirgemezsen], biz ziyân edicilerden oluruz" dediler. "Hz. Âdem'in hâs evlâdı olan kimseler dahi onların isrine tebean, bir kabâhatları vâki' olduğu vakit, "Yâ Rab, biz nefsimize zulm ettik!" münâcâtıyla nefes sarf ederler ve nefislerini tezkiyeden tevakkî ederler."

حاجت خود عرضه کن حجت مگو   همچو ابلیس لعین سخت رو

350. [348] *Kendi ihtiyâcını arz et, pek yüzlü bir İblîs-i laîn gibi hüccet söyleme!*

Binâenaleyh ey mürîd-i âşık, kendi nevâkıs-ı ahlâkıyyeni mürşidine karşı açıkça söylemek sûretiyle ihtiyâcât-ı ma'neviyyeni arz et; pek yüzlü ve arsız bir İblîs-i laîn gibi, kendini kabâhatsız göstermek için hüccet ve delîl îrâdına cür'et etme. Zîrâ İblîs Cenâb-ı Hakk'a hitâben فَبِمَا اَغْوَيْتَنِى لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (A'râf, 7/16) ya'ni "Sen beni azdırdın, ben de onlar için senin doğru yoluna oturayım", ya'ni benî-Âdem'i doğru yoldan azdırayım, dedi.

سخت رویی گر ورا شد عیب پوش   در ستیز و سخت رویی رو بکوش

351. *Pek yüzlülük eğer onun için ayıb örtücü oldu ise, git sen de inâda ve pek yüzlülüğe çalış!*

İblîs için Hakk'a karşı hüccet ikāmesiyle pek yüzlülük ve arsızlık, kabâhati örtücü ve afv ve mağfirete sebeb oldu ise, git sen de bu inâd ve arsızlık yolunu tut!

آن ابو جهل از پیمبر معجزی   خواست همچو کینه ور ترک غزی

352. *O Ebû Cehil Peygamber'den kinli bir Guz Türk'ü gibi bir mu'cize istedi.*

"Guzz", Asya'da Türk kavminden bir tâifedir ki, gāyet zâlim ve hûn-rîz olurlar.

لیك آن صدّیق حق معجز نخواست گفت این رو خود نگوید جز که راست

353. *Fakat o Hakk'ın Sıddîki mu'cize istemedi, dedi ki: "Bu yüz muhakkak doğrudan başkasını söylemez!"*

Ya'ni, Ebû Cehil inâd ve da'vâ tarîkını ve Hz. Sıddîk-ı A'zam ise muvâfakat ve tevâzu' yolunu ihtiyâr etti. Binâenaleyh Ebû Cehil Peygamber'den mu'cize istedi ve Sıddîk-ı Ekber hazretleri ise هذا وجه ليس بكاذب ya'ni "Bu bir yüzdür ki, kâzib değildir!" buyurdu. Biri enâniyetle imtihân etti, dîğeri tevâzu'la ittibâ' etti.

کی رسد همچو تویی را کز منی امتحان همچو من یاری کنی

354. *Senin gibisine ne vakit lâyık olur ki, benlikten benim gibi bir yârı imtihân edesin!*

Senin gibi bir nâkısa, benlik sâikasıyla benim gibi nefsiyle alâkası kalmamış olan bir dostu imtihân etmek lâyık olur mu?

گفتن آن جهود علی را کرم الله وجهه که اگر اعتماد داری بر حافظئ حق
از سر این کوشك خود را در انداز و جواب گفتن امیر المؤمنین علی او را

Ali (kerremallahu vechehû)ya o yahûdînin, "Eğer Hakk'ın hâfızlığına i'timâdın varsa bu köşkün başından kendini at!" demesi ve Emîrü'l-Mü'minîn Ali'nin ona cevâb söylemesi

مرتضی را گفت روزی یك عنود کو ز تعظیم خدا آگه نبود

355. *Murtazâ'ya bir gün ta'zîm-i Hudâ'dan âgâh olmayan bir anûd dedi:*

Aliyyü'l-Murtazâ (kerremallahu vechehû) efendimize, Allah Teâlâ hazretlerinin azametinden gâfil bulunan bir inadcı yahûdî bir gün dedi ki:

بر سر بامی و قصری بس بلند حفظ حق را واقفی ای هوشمند

356. *"Ey akıllı, bir dam üzerinde ve pek yüksek bir köşk üzerinde de Hakk'ın hıfzına vâkıf mısın?"*

"Sen yer üzerinde Hakk'ın hıfzından bahs ediyorsun; pek yüksek bir binâ üzerinde de Hakk'ın bu hıfzına i'timâdın var mıdır?"

گفت آری او حفیظست و غنی   هستیٔ ما را ز طفلی و منی

357. *Dedi: "Evet O, bizim varlığımızı çocukluktan, menîlikten beri hıfz edici ve ganîdir!"*

"Menî", kelimesinde Arabî ve Fârisî olmak ihtimâlleri vardır. Arabî olursa, "nutfe" ma'nâsına gelir ve Fârisî olursa "yâ"-yı masdariyye ile, "benlik" demek olur. Ya'ni, İmâm-ı Ali (k.v.) yahûdîye cevâben buyurdu ki: "Evet bizim vücûdumuzu çocukluğumuzdan ve ana rahminde nutfe hâlimizden beri ve yâhud çocukluktan ve enâniyet zamânından beri, hıfz edicidir; ve O'nun hıfz etmesi, kendisine bunların hıfzı lâzım olmasından değildir, zîrâ O ihtiyâçdan ganîdir!"

گفت خود را اندر افکن هین زبام   اعتمادی کن بحفظ حق تمام

358. *Dedi: "Hakk'ın hıfzına tamâmen i'timâd et, kendini damdan bırak!"*

تا یقین گردد مرا ایقان تو   واعتقاد خوب با برهان تو

359. *"Tâ ki bana senin îkānın ve burhanlı olan güzel i'tikādın yakîn ola!"*

Ya'ni, "Hakk'ın hıfzına yakînin olduğu benim indimde fiilen tahakkuk etmiş olmak için kendini damdan aşağıya at ve senin hıfz olunduğunu göreyim ve i'tikādının kuvvetini anlıyayım." Yahûdînin inadı bu sözlerinden dahi zâhir oluyor. Eğer Şâh-ı velâyet bilfarz kendisini damdan atıp Hakk'ın muhâfazasını görse, yahûdi ancak Hz. Şâh'ın i'tikādının kuvvetine inanacak, yoksa kendisi îmân etmiyecekti.

پس امیرش گفت خامش کن برو   تا نگردد جانت زین جرأت گرو

360. [358] *Böyle olunca Emîr ona dedi: "Senin canın bu cür'etten rehin olmamak için sus, git!"*

Emîrü'l-mü'minîn o yahûdîye cevâben dedi: "Bu cür'et ve cesâretten dolayı canın kahr-ı ilâhînin mahbûsu olmamak için bu fikrini beyândan vazgeç, sus ve git!"

کی رسد مر بنده را که با خدا   آزمایش پیش آرد ز ابتلا

361. *"Bendeye ne vakit lâyık olur ki, Hudâ ile ibtilâ cihetinden tecrübeyi ileri getirsin!"*

"İbtilâ", imtihân etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kula lâyık değildir ki, Allah Teâlâ hazretlerini imtihân etmek için, herhangi bir husûsta tecrübeye teşebbüs etsin!"

بنده را کی زهره باشد کز فضول   امتحان حق کند ای گیج و گول

362. *"Ey sersem ve ahmak bendenin ne vakit mecâli olur ki, fuzûlluktan Hakk'ı imtihân etsin?"*

"Gîc", perîşân ve perâkende-hâtır, dimâğı perîşân olmuş ve hayrân ve sersem. "Gûl", ahmak ve nâdân ma'nâsınadır. "Fuzûl", vazîfesinden hâriç ve zâid iş yapan kimse. Ya'ni, "Hakk'ı imtihân etmek kul için fuzûllukdur, Hakk'ın azameti muvâcehesinde zerre kadar bile bir mevcûdiyeti olamayan kulun ne haddi vardır ki, Hakk'ı imtihân etsin?"

آن خدا را می سزد کو امتحان   پیش آرد هر دمی با بندگان

363. *"O Hudâ'ya lâyık olur ki, o imtihânı her bir demde kullarına ileriye getire!"*

Ya'ni "İmtihân ve tecrübe husûsu ancak Hakk'a lâyık olur ve Hak kullarını dâimâ imtihân ve tecrübe içinde tutar." Nitekim sûre-i Bakara'da وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (Bakara, 2/155) ya'ni "Ve biz sizi korku ve açlık ve emvâlden ve nefislerden ve semerâttan noksanlık cinsinden bir şeyle imtihân ederiz; ve ey Resûlüm sabr edenlere müjde ver!" buyurulur. Ve imtihâna müteallık olan âyât-ı kur'âniyye müteaddiddir.

تا بما ما را نماید آشکار   که چه داریم از عقیده در سرار

364. *"Tâ bizi bize âşikâr göstere ki, sırlarda akîdeden ne tutarız?"*

"Sirâr", ya müfâale bâbından masdar olur ki, ma'nâsı "sır söyleşmek"tir. Veyâhud sırrın cem'i olan "esrâr"ın muhaffefidir ki, ma'nâsı "gizliler" ve "örtülüler" demek olur. *Akrabü'l-Mevârid*'de: "Serâr", ayın son gecesi ve sînin kesriyle "sirâr", avuç içindeki çizgiler ve alındaki çizgiler ve her bir şeydeki hutût ma'nâları gösterilmiştir. Bu ma'nâya göre "Hak Teâlâ bizi, bize âşikâr göstermek ve alnımızın yazısında gizli olan i'tikādımızdan neye mâlik olduğumuz zâhir olmak için, bizi imtihân eder" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, imtihân-ı ilâhîde iki vecih vardır. Bir vechi budur ki: Rabbü'l-erbâb olan Hak Teâlâ, her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından

marzî ve mağzûb olanların temyîzini irâde buyurur. Bu temeyyüz ise zuhûr-ı ahkâmdan sonra olur; ve zuhûr-ı ahkâm ise, ba'de'l-imtihân mümkündür. Eğer bu imtihân olmasa, her ayn-ı sâbitenin isti'dâd ve kābiliyyet-i zâtiyyesinden ibâret olan hüccet-i bâliğa fiilen zâhir ve şuhûd ile tevessuk edememiş olur idi. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فَكَيْفَ اذا جِئْنا مِنْ كُلِّ امة بشهيد و جِئْنَابِكَ عَلَى هؤُلاَءِ شهيدا (Nisâ, 4/41) Ya'ni "Her ümmet peygamberlerini şâhid getirdiğimiz vakit, onların hâli nasıl olur? Ey Resûlüm, seni de onların üzerine şâhid getirdik." Binâenaleyh bu imtihân bizi, bize âşikâr göstermek olur. Ve beyt-i şerîfdeki "sirâr", alın yazısı ma'nâsına geldiğine göre, sırr-ı kadere işâret buyurulur.

İmtihândaki ikinci vecih budur ki, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ حتّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ (Muhammed, 47/31) ya'ni "Biz sizi imtihân ederiz, tâ ki sizden mücâhid olanları bilelim!" buyurur. Bu imtihân ancak Hakk'ın bizi bilmesi içindir. Ma'lûm olsun ki, ilm-i ilâhîde iki i'tibâr vardır. Birisi mertebe-i vahdette ve taayyün-i evvelde, Zât-ı ulûhiyyetin cemî'-i sıfât ve esmâsına mücmelen ilmidir. Bu ilim, kendi Zât'ına olan ilimden ibâret olduğundan, bu mertebede ilim, âlim ve ma'lûm arasında aslâ temeyyüz yoktur, cümlesi şey'-i vâhiddir ve bu ilim, ma'lûma tâbi' olan nevi'den değildir. Zîrâ Zât-ı kadîm ile berâber kadîmdir. İkincisi mertebe-i vâhidiyyete ve taayyün-i sânîye tenezzülünden sonra kendinde mündemiç olan bilcümle sıfâtın ve esmâsının sûretleri yekdîğerinden mütemeyyiz olarak ilm-i ilâhîde peydâ olduklarında, her birinin iktizâ-yı zâtîleri olan kābiliyyet ve isti'dâdâtı ne ise, inkişâf eder ve bu kābiliyyet ve isti'dâdât ba'de'l-inkişâf Hakk'ın tafsîlen ma'lûmu olurlar. İşte Hakk'ın bunlara taalluk eden ilmi, onların ma'lûmiyetlerinden sonra olduğundan, "İlm-i Hak, ma'lûma tâbi'dir" denildikte "ilm-i sıfâtî ve esmâî" anlaşılmalıdır. İmdi her iki vecihde de imtihân edici Hak'dır; kula, Hakk'ı imtihân etmek aslâ câiz değildir.

هيچ آدم گفت حق را كه ترا — امتحان كردم درين جرم و خطا

365. *Hiç Âdem Hakk'a dedi mi ki: "Bu cürüm ve hatâda seni imtihân ettim?"*

Ya'ni, hiç Âdem (a.s.) hatâyı irtikâb ettikten ve Hakk'ın itâbına mazhar olduktan sonra, Hakk'a hitâben dedi mi ki: "Yâ Rab, ben bu cürüm ve hatâyı, ancak senin lutuf ve keremini imtihân etmek için irtikâb ettim!"

تا ببينم غايت حلم ترا — آه كرا باشد مجال اين كرا

366. *"Tâ ki senin hilminin gāyesini göreyim!" Âh bu kimin mecâli olur, kimin?*

Hz. Âdem: "Yâ Rab, bu kabâhatı senin hilminin derece-i gāyesini görmek için irtikâb ettim!" demedi. Âh! Bu imtihâna kullardan kimin mecâli olur, kimin?

عقل تو از بس که آمد خیره سر　　　　هست عذرت از گناه تو بتر

367. *Senin aklın çok cihetten sersem geldi; senin özrün, senin günâhından beterdir.*

Ey kâmili imtihân eden nâkıs! Senin aklın çok vecihden sersem geldi ve sen imtihân etmek sözünü bir özür dilemek için kâmile karşı söyledin; fakat özrün kabâhatinden büyük oldu.

آنکه او افراشت سقف آسمان　　　　تو چه دانی کردن او را امتحان

368. *O ki gönül kubbesini yükseltti, onu imtihân etmeyi sen ne bilirsin?*

اَللّٰهُ الَّذِى رَفَعَ السَّمٰوَاتِ (Ra'd, 13/2) ya'ni "Öyle Allah'dır ki gökleri yükseltti" âyet-i kerîmesi mûcibince kubbe-i semâyı yükselten Allah Teâlâ hazretlerini sen imtihân etmeyi ne bilirsin ve onu kendi mahdûd dimâğınla nasıl imtihân edersin? Zîrâ imtihân etmek için, evvelâ iyiyi ve kötüyü tefrîk etmek lâzımdır, halbuki senin kısa nazarların birçok iyileri kötü ve birçok kötüleri de iyi görür.

ای ندانسته تو شر و خیر را　　　　امتحان خود را کن آنگه غیر را

369. *Ey hayrı ve şerri bilmemiş olan kimse, kendini imtihân et, sonra da başkasını!*

Binâenaleyh ey bu âlemde dar olan fikri ve nazarı ile hayrı ve şerri bilmemiş olan kimse, evvelen kendinin bu hâlini imtihân ve tecrübe et de, ondan sonra kendi nefsinin hâricine çıkıp, başkalarını imtihân et!

امتحان خود چو کردی ای فلان　　　　فارغ آیی ز امتحان دیگران

370. [368] *Ey filân, eğer kendini imtihân ettin ise, başkalarının imtihânından fâriğ gelirsin.*

Ey filân, eğer iyiyi kötüyü tefrîk edebilip edebilemediğini imtihân ve tecrübe ettin ve bu husûsta kendi nefsinin aczini anladın ise, artık başkalarının imtihânıyla meşgûl olamazsın.

چون بدانستی که شکّر دانهء　　　　پس بدانی کاهلِ شکّر خانهء

371. *Şeker dânesi olduğunu bildiğin vakit, şeker-hânenin ehli olduğunu da bilirsin.*

Eğer kendini imtihân ettikten sonra, eğer nefsinin şekerdânesi, ya'ni ilim ve ma'rifet ve hüsn-i ahlâk ile tatlılık menba'ı olduğunu bildin ise, şeker-hânenin ya'ni mertebe-i ma'rifetin ehli olduğunu bilirsin ve o zaman kalbine gelen vâridât-ı esrâr-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye şekerleri olur.

پس بدان بی امتحانی که اله شکری نفرستدت ناجایگاه

372. *İmdi bil ki, imtihânsız İlâh, nâ-mahal yere sana bir şeker göndermez.*

Ey mürîd bil ki, Hak Teâlâ seni türlü türlü imtihânlardan geçirip, mertliğin ve vefâkârlığın ve emînliğin tahakkuk ettikten sonra, sana şeker gibi tatlı olan esrâr ve maârifini tevdî' eder; yoksa o şekeri bilâ-imtihân nâhak yere gördermez.

Menkabe: *Nefehâtü'l-Üns*'de mündericdir ki: Bir kimse Zünnûn-ı Mısrî hazretlerinin huzûruna gidip, kendisine esrâr-ı ilâhiyyeden bahis buyurmasını niyâz eder. Hz. Zünnûn: "Peka'lâ, bahs edeyim, fakat ondan evvel bir iş var, o hizmeti îfâ edip gel!" buyurur. Ve o adamın eline kapalı bir kutu verip, bunu al, böylece falan mahalde, falan kimseye götür der. O adam da kutuyu alıp, yola çıkar. Esnâ-yı râhda kutunun içinde bir şeyin hareket ettiğini hisseder. Merâk edip, içinde oynayan şeyin ne olduğunu anlamak için kutunun kapağını açar. Fâre varmış, kapak açılınca fâre sıçrayıp kaçar, o kimse mütehayyir kalır; kendi kendine düşünür: "Boş kutuyu, söylediği zâta mı götüreyim, yoksa avdet edip, meseleyi Hz. Zünnûn'a mı arz edeyim?" der. Avdet etmeyi münâsib bulur, keyfiyeti Hz. Zünnûn'a arz eder. Cenâb-ı Zünnûn buyurur ki: "Kendin gibi bir mahlûkun sana tevdî' ettiği bir sırrın muhâfazasında emîn değilsin, Hak Teâlâ'nın esrârına nasıl emîn olursun?"

این بدان بی امتحان از علم شاه چون سری نفرستدت در پایگاه

373. *İmtihânsız bunu bil ki, mâdemki sen şâhın ilminden başsın, seni pây-gâha göndermez.*

Ya'ni, Hakk'ın imtihânına hâcet yoktur, sen ilm-i ilâhîde baş olarak sâbit oldun ve ayn-ı sâbiten reîs olmanı iktizâ etmiş ise, Hak Teâlâ seni, isti'dâd-ı ezelîne muhâlif olarak dûn bir mertebeye indirmez; zîrâ Hak Hakîm'dir, her şeyi yerli yerine koyar.

هیچ عاقل افکند دُرّ ثمین در میان مسترح پر چمین

374. *Hiç âkıl kıymetli inciyi, pislik dolu olan helâ içine bırakır mı?*

Bu beyt-i şerîf, yukarıki beytin ma'nâsını te'yîd için bir misâl-i zâhirîdir.

زآنکه گندم را حکیم آگهی هیچ نفرستد بانبار کهی

375. *Zîrâ ki bir âgâh olan hakîm, buğdayı aslâ saman anbarına göndermez.*

Bu da ikinci bir misâl-i zâhirîdir.

شیخ را که پیشوا و رهبرست گر مریدی امتحان کرد او خرست

376. *Pîşvâ ve rehber olan şeyhi, eğer bir mürîd imtihân ederse, o eşektir.*

Hak yolunda kendisine iktidâ olunan bir mürşid-i kâmil, ma'nevî hastalıkların tabîbidir. Eğer bir mürîd onu imtihân ederse ahmaktır. Nitekim hazâkati halk nazarında sâbit olan bir doktoru, ilm-i tıbba vâkıf olmayan bir kimse, onun tabâbetdeki ilmini imtihân etmeğe teşebbüs ederse, bittabi' açık bir hamâkat olur. Zîrâ imtihân etmek, imtihân olunan kimsenin ilminin fevkınde bir ilim sâhibi olmasına tevakkuf eder.

Menkabe: Muhammed Bahâeddîn-i Şâh-ı Nakşibend hazretleri bir gün ashâbıyla otururken birisi gelip, bir sepet armudu hediye olmak üzere getirerek, hazretin önlerine koymuş; o hazret sünnet-i Peygamberî mûcibince, armutları sepetten çıkarıp hâzırûna dağıtmışlar ve "Herkes aldığı armutları yemesin!" demişler. Hediyeyi getiren zâta sormuş ki, "Bunları ne niyetle getirdin, doğrusunu söyle!" O kimse de: "Efendim sizin kerâmet sâhibi bir zât olduğunuzu söylediler, ben de imtihân için bu armutları getirdim. Kendi kendime dedim ki, bu armutlardan ikisine gizlice işâret ettim, bu armutları götürdüğüm vakit âdet-i vech ile hâzırûna taksîm ederler; eğer dedikleri doğru ise, bu işâret ettiğim armutları bana versinler." Cenâb-ı Şâh: "Bak bakalım, o armutlar sana verilmiş midir?" buyurmuşlar. O da: "Evet efendim, bana vermişsiniz!" demiş; onun üzerine Hz. Şâh buyurmuşlar ki: "Bir kimse ki, tarîk-ı peygamberîde yürür, onu imtihân etmek câiz değildir. Eğer biz o armutları sana vermese idik, sen bizden yüz çevirip gidecektin ve bundan zarar görecektin."

امتحانش گر کنی در راه دین هم تو گردی ممتحن ای بی یقین

377. *Eğer sen onu din yolunda imtihân edersen, ey yakînsiz, sen dahi mümtehan olursun.*

Ey kâmilin hâline yakîn ve hüsn-i i'tikād sâhibi olmayan kimse! Eğer sen o kâmili din yolunda imtihân ve tecrübe edersen, sen dahi imtihân olunmuş olursun.

Menkabe: *Nefehâtü'l-Üns*'de Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Mürsî (k.s.) hazretlerinin menâkıbında müşârünileyh hazretleri İmâm-ı Yâfiî hazretlerinden naklen buyurur ki: Selâtînden biri, meşâyihden birini imtihân etti ve şeyhin dergâhına et getirdi. Ba'zısında boğazlanmış ve ba'zısında ölmüş koyun eti var idi. Şeyh eteklerini beline toplayıp mürîdlerine hitâben: "Ey dervîşler, bugün taâmda çâşnîcilik benim vazîfemdir!" diyip, kap içindeki etleri ayırdı ve boğazlanmış hayvan etlerini dervîşlerin önüne koydu ve ölmüş hayvan etlerini de sultanın askerleri için tefrîk etti. Ve askere âit olanları ayırırken: الطيب للطيب والخبيث للخبيث ya'ni "İyi olan iyi için ve habîs olan da habîs içindir" derdi. Bu hâl sultanın gözü önünde cereyân ettiği cihetle, sultan o imtihândan pişmân olup istiğfâr etti.

Dîğer menkabe: Keza *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki; Şam ulemâsından Abdullah isminde bir zât nakl eder ki: Tahsîl-i ilim için Bağdad'a gittim. İbn Sekkā isminde bir arkadaşım var idi. Bağdad'da Nizâmiye Medresesi'nde ibâdete meşgūl olup, sâlihleri ziyâret ederdik. Ve o vakitte Bağdad'da bir azîz var idi, gavs olduğu ve istediği vakitte görünür ve istemediği vakit görünmez, derler idi. Ben ve İbn Sekkā ve henüz delikanlı olan Şeyh Abdülkādir (k.s.) gavsın ziyâretine gittik. İbn Sekkā yolda dedi ki: "Ben ondan, onun bilemiyeceği bir mes'ele sorayım." Ve ben dedim ki: "Ondan bir mes'ele sorayım, bakalım nasıldır?" Ve Şeyh Abdülkādir dedi: "Maâzallah ki ben ondan bir şey sorayım! Ben huzûruna varıp, onun berekâtına muntazır olurum." Vaktâki huzûruna gittik, onu yerinde bulmadık; bir müddet oturduk, gördük ki yerinde oturur. Ba'dehû gazab ile İbn Sekkā'ya baktı ve dedi: "Yazık sana ey İbn Sekkā! Benden, benim bilmediğim bir mes'eleyi mi soracaksın? Soracağın mes'ele budur ve cevâbı da budur. Senden küfür ateşinin alevini görüyorum!" dedi. Sonra bana baktı da dedi ki: "Ey Abdullah, beni imtihân için, benden mes'ele sorarsın hâ! O mes'ele budur ve cevâbı da şudur. Dünyâ seni, muhakkak iki kulağına kadar gark edecektir, zîrâ benim hakkımda terk-i edeb ettin." Ondan sonra Şeyh Abdülkādir'e baktı ve onu kendine yaklaştırdı ve muazzez tutup dedi ki: "Ey Abdülkādir, edebin sâyesinde Allah'ı ve Resûl'ünü râzı ettin; gûyâ seni görürüm ki, Bağdad'da kürsîye çıkmışsın ve dersin ki: قدمى هذه على رقبة كل ولى الله Ya'ni "Bu benim iki ayaklarım, bütün veliyyullâhın boynu üzerindedir." Ve görürüm ki, o vaktin evliyâsı sana iclâl ve ikrâm için boyunlarını indirmişler." Ve bunu söyledikten sonra, derhal nazarımızdan gāib oldu ve sonra hiç görmedik; ve Şeyh Abdülkādir için dediği şey vâki' oldu. Ve İbn Sekkā akrânına fâik olacak derecede ilim tahsîl etti; halîfe onu elçi olarak Rum'a gönderdi. Ve Rum imparatoru ona hıristiyan âlimleriy-

le münâzara ettirdi; hepsini ilzâm etti. İmparatorun nazarında muhterem göründü; imparatorun güzel bir kızı var idi, ona âşık oldu; imparatordan istedi, hıristiyanlığı şart koydular, o da tanassur edip, kızı aldı ve dâimâ Hz. Gavs'ın sözünü yâd ederdi. Ve beni Şam'da zor ile evkâf tevliyeti üzerine nasb ettiler; ve dünyâ bana müteveccih oldu ve Hz. Gavs'ın sözü benim hakkımda da tahakkuk etti."

جرأت و جهلت شود عریان و فاش   او برهنه کی شود زآن افتتاش

378. *Senin cür'etin ve cehlin âşikâr olur. O bu iftitâşdan ne vakit üryân olur!*

Kâmili imtihân ve tecrübe etmenden dolayı, ancak senin bâtınındaki küstahlık ve edebsizlik ve cehâlet apaçık zâhir olur; senin o kâmili iftitâşından ya'ni teftîş ve tecrübe etmenden, onun ahvâl-i bâtınesi kat'â meydana çıkmaz; zîrâ kâmilin bâtını bî-renktir.

گر بیاید ذره سنجد کوه را   بر درد زآن که ترازوش ای فتا

379. *Eğer zerre gelir dağı tartarsa, ey delikanlı, o dağdan onun terâzîsi parçalanır.*

Bu beyt-i şerîfde insân-ı nâkıs "zerre"ye ve insân-ı kâmil "dağa;" ve insân-ı nâkısın aklı "terâzî"ye teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "İnsân-ı nâkısın insân-ı kâmili aklı ile muhâkemesi ve onu tecrübesi, bir zerrenin dağı tartmasına benzer. Binâenaleyh böyle bir imtihânda onun aklı hayrete düşer ve sersem olur." Nitekim yukarıdaki menâkıbda zikr olunan ahvâl, tavr-ı akıl hâricinde olan şeylerdir ve akıllar hayrette kalmıştır.

کز قیاس خود ترازو می تند   مرد حق را در ترازو می کند

380. *Zîrâ kendi kıyâsından terâzî peydâ eder; merd-i Hakk'ı terâzide eder.*
[378]

Nâkıs, kâmili kendi kıyâsât-ı akliyyesinden îcâd ettiği bir terâzî ile tartar.

چون نه گنجد او بمیزان خرد   پس ترازوی خرد را بر درد

381. *Vaktâki o akıl mîzânına sığmaz, binâenaleyh akıl terâzîsini parçalar.*

امتحان همچون تصرف دان عمو   تو تصرف بر چنان شاهی مجو

382. *Ey amca, imtihânı tasarruf gibi bil; sen öyle bir şâh üzerinde tasarruf isteme!*

Ya'ni, insân-ı kâmili imtihân etmek, onun mevcûdiyeti üzerinde tasarruf ve tahakküm etmek gibidir. Halbuki insân-ı kâmil sûrette beşeriyet ve abdiyet ile zâhir ise de, onun ma'nâsında hakîkat vardır; zîrâ "Ben bir kulumu sevdiğim vakit, onun sem'i, basarı ve lisânı ve eli ve cemî'-i kuvâsı olurum" ma'nâsındaki hadîs-i kudsî mûcibince, ondan zâhir olan Hak'dır ve Hakk'ın sıfâtıdır. Binâenaleyh kâmil üzerinde tasarruf etmek isteyen kimse, Hak üzerinde tasarruf etmek isteyen kimse gibi olur. Böyle olunca, aklını başına al da, böyle bir şâh üzerinde tasarruf etmek isteme!

چه تصرف کرد خواهد نقشها بر چنان نقاش بهر ابتلا

383. *Nakışlar, öyle bir nakkāş üzerinde imtihân için, ne tasarruf edecektir?*

İnsân-ı nâkısın vücûdu, Hakk'ın nakşıdır; ve insân-ı kâmilin vücûdunda mutasarrıf Hak olduğundan, o insân-ı kâmil, nakkāş olan Hak menzilesinde olur. Bu ma'nâya göre nakışlar, öyle bir nakkāş olan kâmil üzerinde, onu imtihân için nasıl tasarruf edebilecektir; zîrâ onu imtihân ve tecrübe, Hakk'ı imtihân ve tecrübe etmek olur.

امتحانی گر بدانست و بدید نی که هم نقاش آن بر وی کشید

384. *Eğer bir imtihân gördü ve bildi ise, onu dahi nakkāş onun üzerine çekmedi mi?*

"Eğer o Hakk'ın nakşı olan insân-ı nâkıs, imtihânın ve tecrübenin ne demek olduğunu bildi ve gördü ise, nakkāş olan Hak, ilm-i ilâhîsinde sâbit olan onun isti'dâdına müsteniden bu bilmeyi ve görmeyi de, o nakış üzerine çekmedi mi?" Ya'ni kâmili imtihân etmek isteyen bir kimseye, bu imtihân etmek hâtırasını, onun ayn-ı sâbitesi hükmünce, onun üzerine musallat eden dahi nakkāş olan Hak'dır.

چه قَدَرْ باشد خود این صورت کیست پیش صورتها که در علم ویست

385. *Onun ilminin önünde olan sûretlerin önünde, ne kaderi olur? Muhakkak bu sûret kimdir?*

"Kader", burada kuvvet ve tâkat ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hakk'ın ilminde olan a'yân-ı sâbite sûretlerinin önünde, bu suver-i unsuriyyenin ne kuvvet ve tâkatı olur? Bu sûretleri kukla gibi oynatan suver-i ilm-i ilâhîdir. Binâenaleyh muhakkak bu suver-i unsuriyye kimdir ki, o sûretteki havâss-i hamse-

nin akla verdiği idrâkât netîcesi olarak bir kâmili imtihân etmek dâiyesinin kıymeti olsun!"

وسوسهٔ این امتحان چون آمدت   بخت بد دان کآمد و گردن زدت

386. *Vaktâki bu imtihan vesvesesi sana geldi, kötü tâli' bil ki, geldi ve senin boynunu vurdu.*

Ey mürîd, sana insân-ı kâmili imtihan ve tecrübe etmek vesvesesi geldiği vakit, bunun sana müteveccih bir sû'-i kazâ olduğunu bil! Eğer onun hükmünü icrâ edersem, ma'nen senin boynunu vurur.

چون چنین وسواس دیدی زود زود   باخدا گرد و درآ اندر سجود

387. *Vaktâki böyle vesvâsı gördün, çabuk çabuk Hudâ'ya dön ve sücûda gel!*

Sana böyle bir vesvese geldiği vakit, çabuk çabuk tövbe ve istiğfâr edip secdelere kapan!

سجده گه را تر کن از اشك روان   کای خدایا وا رهانم زین گمان

388. *"Ey Hudâ, bu zandan beni kurtar!" diye akan göz yaşından secde mahallini ıslat!*

İnsanın kalbine def'i elinde olmayan birtakım fenâ hâtıralar gelir ve o hâtıraların vürûdunu istemediği halde, onlar kalbe musırran vârid olur. Bu gibi ahvâlde derhâl Hâlık-ı havâtır olan Hak Teâlâ hazretlerine niyâz etmek îcâb eder ve niyâz için de secdeye kapanmak münâsibdir; zîrâ beşere kurb-i ilâhî ancak secde hâlinde vâki' olur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur. Ve secde hâli, abdin gâye-i tezellülüdür ve tezellül esnâsında ağlamak, kabûl-i niyâzda gâyet müessirdir.

آن زمان کت امتحان مطلوب شد   مسجد دین تو پر خرّوب شد

389. *İmtihân matlûb olduğu zaman, senin dîninin mescidi pür-harrûb oldu.*

"Harrûb", keçi boynuzu demektir. Ve keçi boynuzu, neşv ü nemâ bulan mahaldeki ma'mûrelerin harâb olması, bu ağaçların hâssıyetinden imiş. Ya'ni, "Ey mürîd sana insân-ı kâmili imtihân etmek hâtırası gelir ve sen de bu hâtırânın hükmünü fiilen icrâ[ya teşe]bbüs edersen, bil ki dîninin binâ-yı mescidi olan mahalde, keçi boynuzu ağaçları bitti; ya'ni kalbindeki îmân ma'mûresi harâbe-zâra döndü."

قصهء مسجد اقصى و خروب رستن و عزم کردن داود علیه السلام

پیش از سلیمان بر بنای مسجد

Mescid-i Aksâ'nın kıssası ve keçi boynuzu ağacı bitmesi ve Dâvud (a.s.)ın Süleyman'dan evvel o mescidin binâsına azm etmesi

چون در آمد عزم داودی بتنگ   که بسازد مسجد اقصی بسنگ

390. [388] *Vaktâki Mescid-i Aksâ'yı taş ile yapsın diye, Dâvûd'a mensûb olan azim dara geldi.*

Ya'ni, vaktâki Mescid-i Aksâ'yı taş ile yapmak azmi Dâvûd (a.s.)ı bâtınından tazyîk etti ve mutlakan bu binâyı yapmak kasd ve azminde bulundu.

وحی کردش حق که ترك این بخوان   که ز دستت بر نیآید این مکان

391. *Hak ona vahy etti ki: "Bunun terkini oku; zîrâ bu mekân senin elinden zuhûra gelmez!"*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri Dâvûd (a.s.)a vahiy tarîkıyle bildirdi ki: "Yâ Dâvûd, Beyt-i Makdis binâsının terkini oku, ya'ni bu husûstaki azmini terk et, zîrâ bu mahallin binâsı senin elinden zâhir olacak değildir!"

نیست در تقدیر ما آنکه تو این   مسجد اقصا بر آری ای گزین

392. *"O bizim takdîrimizde yoktur ki, sen bu Mescid-i Aksâ'yı zuhûra getiresin."*

Ya'ni, "Bizim ilm-i ezelîmizde senin bu Beyt-i Makdis'i binâ etmen mukadder değildir!"

گفت جرمم چیست ای دانای راز   که مرا گویی که مسجد را مساز

393. *Dedi: "Ey sır bilici, cürmüm nedir ki, bana mescidi yapma, diye söylersin?"*

Vahy-i ilâhîye cevâben Dâvûd (a.s.) dedi ki: "Ey bilcümle umûrun sırrını bilici olan Hâlık'ım, benim kabâhatım nedir ki bana Mescid-i Aksâ'yı yapma, diye emir buyurursun?"

گفت بی جرمی تو خونها کردهٔ   خون مظلومان بگردن بردهٔ

394. *Dedi: "Sen kabâhatsizsin; sen kanlar etmişsin, mazlûmların kanını boynuna götürmüşsün."*

Cenâb-ı Hak, Dâvûd (a.s.)a cevâben buyurdu ki: "Yâ Dâvûd, filvâki' senin kabâhatin yoktur; ve fakat insanların kanlarını dökmüşsün, mazlûmların kanını boynuna almışsın."

که ز آواز تو خلقان بی شمار   جان بدادند و شدند آنرا شکار

395. *"Zîrâ senin sesinden sayısız halâyık can verdiler ve ona şikâr oldular."*

خون بسی رفتست بر آواز تو   بر صدای خوب جان پرداز تو

396. *"Senin âvâzın, senin can-perdâz olan güzel sadân üzerine çokluk kan gitmiştir."*

Ma'lûm olsun ki, Dâvûd (a.s.)ın kan dökücülüğü iki sûretle vâki' olmuştur; ve bu iki sûretle kan dökülmesinde o hazretin aslâ kabâhati yoktur. Birisi budur: Emr-i ilâhî üzerine küffâr ile gazâ etmiş ve gazâ-yı meşrû' ile kanlar dökmüştür. İkincisi budur ki: Dâvûd (a.s.)ın sadâsı pek güzel ve pek muhrik olup münâcâta başladığı يَا جِبَالُ اَوِّبِى مَعَهُ وَالطَّيْرَ (Sebe', 34/10) ["Ey dağlar ve kuşlar, onunla berâber tesbîh edin!"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, dağlar ve kuşlar, onun münâcâtına iştirâk ederler idi. Ve orada hâzır olup dinleyen insanlardan birçokları azîm cezebât-ı ilâhiyye te'sîriyle can verirler idi. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yûnusî'de birinci sûretten bahs edip buyururlar ki: واعلم ان الشفقة على عباد الله احق بالرعاية من الغيرة فى الله اراد داود عليه السلام بنيان بيت المقدس فبناه مراراً فكلما فرغ تهدم فشكا ذلك الى الله فاوحى الله اليه ان بيتى هذا لا يقوم على يدى من سفك الدماء فقال داود يارب الم يكن ذلك فى سبيلك قال بلى و لكنهم اليسوا بعبادى قال يا رب فاجعل بنيانه على يدى من هو منى فاوحى الله اليه ان ابنك سليمان يبنيه فالغرض من هذه الحكاية مراعاة هذه النشاة الانسانية و ان اقامتها اولى من هدمها الخ . . . Ya'ni "Bil ki, Allah'ın kulları üzerine şefkat, fillah gayretten riâyete ehakdır. Dâvûd (a.s.) Beyt-i Makdis'i binâ etmek istedi. İmdi onu mirâren binâ etti; her ne vakit fâriğ olsa yıkılır idi. Böyle olunca Allah Teâlâ'ya bunu şikâyet etti. Allah Teâlâ ona vahy eyledi ki, "Muhakkak benim

bu beytim kanlar döken kimsenin iki eli üzerinde kāim olmaz!" İmdi Dâvûd (a.s.) dedi: "Yâ Rab, bu senin yolunda olmadı mı?" Hak Teâlâ buyurdu: "Evet, velâkin onlar benim kullarım değil midir?" Cenâb-ı Dâvûd dedi: "Yâ Rab, onun bünyânını benden olan kimsenin iki eli üzerinde kıl!" Böyle olunca Allah Teâlâ ona vahy etti ki: "Muhakkak senin oğlun Süleyman onu binâ eder." İmdi bu hikâyeden garaz bu neş'et-i insâniyyenin mürââtıdır ve muhakkak onun ikāmesi hedminden evlâdır." Ve Hakk'ın küffârın katlini emr etmesiyle berâber, kan döküldüğünü hoş görmemesi hakkındaki tafsîlât, fakîr tarafından yazılan *Fusûsu'l-Hikem* şerhinde tafsîl olunmuştur, burada beyânı uzun olur.

İmdi, cenâb-ı Pîr efendimiz dahi bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ikinci vechi beyân buyurdukları ve her iki sûretteki ma'nâ birleştiği cihetle, *Fusûs* ile *Mesnevî* arasında ihtilâf yoktur; ve cenâb-ı Pîr efendimizin ikinci sûreti beyân buyurmaları, âtîdeki esrâr ve hikemin beyânına bir mukaddime teşkîl etmiştir.

گفت مغلوب تو بودم مست تو   دست من بر بسته بود از دست تو

397. *Dedi: "Senin mağlûbun, senin sarhoşun idim; benim elim, senin elinden bağlanmış oldu."*

Dâvûd (a.s.) Hakk'a cevâben dedi ki: "Yâ Rab, ben senin şarâb-ı aşkının mağlûbu ve sarhoşu idim; o mağlûbiyet içinde etrâfımı gören gözüm yok idi; o hâl içinde benim irâdem ve kudretim, senin irâdene ve kudretine bağlanmış oldu."

. نی که هر مغلوب شه مرحوم بود   نی که المغلوب کالمعدوم بود

398. *"Değil midir ki, şâhın her mağlûbu merhûm ola; değil midir ki, mağlûb, ma'dûm gibi ola!"*

Ya'ni, "fenâ-fillâh" hâli içinde abd kendisinden sâdır olan ef'âlden dolayı ma'zûrdur ve rahmetin mazharıdır. Zîrâ mağlûbu'l-hâl olan, ma'dûm gibi olur. Artık o abdin vücûd-ı abdânîsine âid olan ahkâm ve âsâr zuhûr edemez bir hâle gelir.

گفت این مغلوب معدومیست کو   جز بنسبت نیست معدوم ایقنوا

399. *Dedi: "Bu mağlûb bir ma'dûmdur ki, o nisbetin gayri ile ma'dûm değildir, îkān ediniz!"*

Hak Teâlâ tekrâr Hz. Dâvûd'a hitâben buyurdu ki: "Yâ Dâvûd, bu fenâfillâh içindeki mağlûb bir ma'dûmdur ki, o ma'dûm nisbetin gayriyle değildir;

ancak nisbetle ma'dûmdur. Ya'ni izâfî ve mukayyed olan bir ma'dûmdur, yoksa ma'dûm-ı mutlak değildir. Bu ma'dûmiyetin böyle nisbî bir ma'dûmiyet olduğunu yakînen biliniz!" Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında şöyledir:

گفت ای مغلوب معدومیت کو　　　جز بنسبت نیست معدوم انصتوا

Tercüme ve îzâh: *Hak Teâlâ buyurdu ki: "Ey mağlûbu'l-hâl olan Dâvûd, senin ma'dûmluğun nerede? Ma'dûm, nisbetin gayriyle değildir, bu husûsta susunuz!"*

Bu nüshanın şerhinde İmdâdullah (k.s.) şöyle buyururlar: "Hulâsa-i cevâb budur ki: Gerçi mağlûb idin ve ma'dûmu'l-ihtiyâr oldun; lâkin mâdemki bekâbillah ile bâkî oldun, binâenaleyh vücûdun kâmildir ve sen Hakk'ın ihtiyâriyle muhtâr oldun. Bu ise ihtiyâr-ı kâmildir; ve bu ihtiyâr ile, ıztırâr olamaz. Böyle olunca, ihtiyârın dahli vardır. Her ne kadar bu ihtiyâr içinde merhûm isen de, benim bu beytimin, ihlâk-i beşer ile ve bu ihtiyâr ile cem' olması mümkin değildir." Ve yine bu nüshanın şerhinde, Hind şârihlerinden Muhammed Emîr buyurur ki: "Sende hâsıl olan yokluk ve fenâ, cemî'-i esmâ ve sıfâta nisbetle değildir; ve senin cemî'-i esmâ ve sıfâtın fânî olmuş değildir; belki senin ba'zı sıfâtın, zât-ı Hakk'ın ba'zı sıfâtında fânî ve müstehlek olmuştur. Zîrâ mukayyed ve çûn için, Zât-ı mutlak ve bî-çûn olmak muhâldir. Ve lezzet-i visâl dahi bundan sonra sâbit olur. Beyit:

چه کنی وصل دلبری که ترا　　　دیدن او هلاک جان آید

"Ne yaparsın, bir dilberin vaslını ki, onu görmek senin için helâk-i cân gelir."

Binâenaleyh bendeye fenânın fâidesi, onda şâibe-i takayyüd ve ubûdiyyet bâkî kalmamaktan ibârettir.

Yine Hind şârihlerinden Muhammed Eyyûb, Mîr Abdü'l-Fettâh ve Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî hazarâtı dahi bu nüshayı, bu meâlde şerh etmişlerdir.

اینچنین معدوم کو از خویش رفت　　　بهترین هستها افتاد و زفت

400. [398] *"Böyle ma'dûm ki, o kendinden gitti, varlıkların daha iyisi ve kavîsi vâki' oldu."*

Hakîkati bâkî ve sıfâtı, sıfât-ı Hak'da fânî olmakla ma'dûm hükmünde olan o kimse, kendinin kendiliğinden gitti ve onun varlığı bütün varlıkların daha iyisi ve kuvvetlisi vâki' oldu; zîrâ onun varlığı Hakk'ın varlığıdır; binâenaleyh onun varlığı kâmildir.

او بنسبت با صفات حق فناست　　　　در حقیقت در فنا او را بقاست

401. *O Hakk'ın sıfâtına nisbetle fenâdır, hakîkatte fenâ içinde onun için bekā vardır.*

O ma'dûmun sıfât-ı beşeriyyesini, sıfât-ı Hak ifnâ etmiş ve o sıfât-ı beşeriyye yerine, Hakk'ın sıfâtı kāim olmuştur. Evvelce o mağlûb vücûd-ı beşerîsi ile kāim ve müteharrik iken, şimdi vücûd-ı hakîki-i Hakkānî ile kāim ve müteharrik olmuştur. Binâenaleyh hakîkatte o mağlûb için, bu fenâ içinde bekā vardır; çünki vücûd-ı mecâzî fânî, vücûd-ı Hakkānî bâkîdir. Bu beyt-i şerîf cenâb-ı Pîr'in lisân-ı şerîfinden, sâlikleri irşâden beyân buyurulur.

جملهء ارواح در تدبیرِ اوست　　　　جملهء اشباح هم در تیر اوست

402. *Ervâhın cümlesi onun tedbîrindedir; eşbâhın cümlesi de onun tîrindedir.*

Ya'ni, vücûd-ı Hakkānî ile bâkî olan insân-ı kâmil, ervâhda tasarruf ettiği gibi, ecsâmda da tasarruf eder. "Eşbâh", "şebah"ın cem'idir, ecsâm ve uzaktan görülen siyahlıklar ma'nâsınadır. Ve "tîr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır, burada "kudret" ma'nâsınadır. Ya'ni sıfât-ı Hak'la kāim olan bir kimse, bir kimsenin rûhuna teveccüh ettiği vakit, ona te'sîr ilkā eder; ve kezâ ecsâmda da tasarruf kudretini hâizdir. Menâkıb-ı evliyâda kâmillerin ervâhda ve ecsâmda tasarruflarının misâlleri pek çoktur. Ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'de de şimdiye kadar geçmiş ve âtîde de gelecektir. Bu beyt-i şerîf dahi Hz. Pîr lisân-ı şerîfindendir.

آنکه او مغلوب اندر لطف ماست　　　　نیست مضطر بلکه مختار ولاست

403. *"O kimse ki bizim lutfumuzda mağlûbdur, muztar değildir, belki muhtâr-ı velâdır."*

"Velâ'", dostluk ve yakınlık ma'nâsına gelir. Bu beyt-i şerîf Hz. Dâvûd'a olan hitâb-ı ilâhîdendir. Ya'ni, "O kimse ki, lutf-i tecellîmizde mağlûb ve fânî olmuştur, artık o kimse muztar ve âciz değildir, dostluğun ve yakınlığın muhtârıdır, ya'ni onun irâdesi, Hakk'ın irâdesidir."

منتهای اختیار آنست خود　　　　کاختیارش گردد اینجا مُفْتَقَد

404. *İhtiyârın müntehâsı ise odur ki, burada onun ihtiyârı müftekad olur.*

"Müftekad", gāib edilmiş [demektir.] Ma'lûmdur ki, irâde Hakk'ın sıfatlarından bir sıfattır. Hakk'ın bu sıfatı, efrâd-ı beşerden her birine isti'dâdı nis-

betinde aks edip cüz'iyetle zâhir olmuştur. Binâenaleyh insan irâde ve ihtiyâr sâhibidir; fakat onun bu ihtiyârının bir müntehâsı vardır. Bu müntehâ dahi, kendine cüz'iyetle mün'akis olan irâdeyi, kendi küllüne terk etmektir ki, burada onun ihtiyârı, gāib edilen olur.

اختیاری را نبودی چاشنی　　گر نگشتی آخر او محو از منی

405. *Eğer o nihâyet benlikten mahv olmasa idi, bir ihtiyâr için çeşni olmaz idi.*

İrâde-i külliyye-i Hakk'ın, efrâd-ı beşerden her birine mün'akis olan pertevi, onlarda bir müstakil ihtiyâr vehmi vücûda getirir; onlar dahi bu ihtiyârlarını gāib etmemek için, ona sarılırlar. Eğer bu ihtiyârlarını gāib etmek korkusu olmasa idi, efrâd-ı beşer, kendi ihtiyârlarının zevkini ve çeşnisini duymazlar ve ihtiyârlarının benliğine ve varlığına karşı lâkayd kalırlar idi. Binâenaleyh her bir şeyin lezzeti ve çeşnisi, onun iftikārı ve gāib olması mülâhazasından neş'et eder. Meselâ insanın gözü, gāib etmek korkusundan dolayı zevkli ve kıymetlidir.

در جهان گر لقمه و گر شربتست　　لذت او فرع محو لذتست

406. *Cihânda gerek lokma ve gerek şerbet olsun, onun lezzeti, lezzetin mahvının fer'idir.*

"Lokma"dan murâd, ekl ve yeme ve "şerbet"ten murâd, içme demek olur. Ya'ni, "Nitekim cihânda yemenin ve içmenin lezzeti, lezzetin mahvının fer'idir; zîrâ insanın yemeden ve içmeden duyduğu lezzet ve çeşni, o lezzetin mahvından bir fer'dir." Ve nitekim bir kimse hastalık sebebiyle yemenin ve içmenin lezzetini gāib ettiği vakit, keşke sıhhatim yerinde olsa idi de, soğanı kırıp tatlı tatlı ekmekle yese idim, dediği defâatle işitilmiştir. Bundan anlaşılır ki, zıdlar birbirinin fer'idir; ya'ni zevk, zevksizliğin ve zevksizlik dahi zevkin fer'idir; çünki bu zıdlar birbirinin vücûdundan inkişâf eder.

گرچه از لذات بی تأثیر شد　　لذتی بود او و لذت گیر شد

407. *Gerçi lezzetlerden te'sîrsiz oldu; o bir lezzet oldu ve lezzet tutucu oldu.*

Ya'ni, "İhtiyârını, ihtiyâr-ı Hak'da fânî kılan kimse, gerçi bu ihtiyârının lezzetlerinden ve çeşnilerinden te'sîrsiz oldu; fakat o lezzetsizliğin zıddı bir lezzet ve bir zevk oldu ki, o dâimâ lezzet tutucu oldu." Zîrâ onun ihtiyâr-ı cüz'îsinin zevki, ihtiyâr-ı küllî-i Hak'da fânî olduğu cihetle, artık o mağlûb, ihtiyâr-ı küllî-i Hakk'ın zevki ile mütezevvık oldu ve onun ihtiyârının müntehâsı bu oldu.

شرح انما المؤمنون اخوة و العلماء كنفس واحدة خاصة اتحاد داود و سليمان
و سائر انبيا عليهم السلام كه اگر يكى را ازايشان منكر شوى ايمان
بهيچ نبى درست نباشد و اين علامت اتحادست كه اگر يك خانه ازآن
هزاران خانه ويران كنى آن همه ويران شود و يك ديوار قائم نماند
كه لا نفرق بين احد منهم و العاقل يكفيه الاشارة و اين خود
از اشارات گذشت

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ (Hucurât, 49/10) Ya'ni "Mü'minler kardeştirler" ve العلماء كنفس واحدة ya'ni "Ulemâ nefs-i vâhide gibidir" âyet ve hadîsinin şerhi. Husûsiyle Dâvûd ve Süleymân ve sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın ittihâdı ki, eğer onlardan birini münkir olursan, hiçbirine îmân dürüst olmaz; ve bu ittihâdın alâmetidir; zîrâ o binlerce evlerden bir evi vîrân edersen, onun hepsi vîrân olur ve bir duvar kāim olmaz. Zîrâ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ (Bakara, 2/136) ya'ni "Biz onlardan birini tefrîk etmeyiz." Ve âkıle işâret kâfîdir; halbuki bu beyân işâretlerden ileri geçti

پس خطاب آمد بداود از خدا   كاى گزين پيغمبر نيكو لقا

408. *İmdi Hudâ'dan Dâvûd'a hitâb geldi ki: "Ey iyi çehreli olan güzîde peygamber!"*

گرچه برنآيد بجهد و زور تو   ليك مسجد را بسازد پور تو

409. *"Gerçi senin cehdin ve kuvvetin ile zâhir olmaz; fakat mescidi senin oğlun yapar!"*

كردهء او كردهء تست اى حكيم   مؤمنانرا اتصالى دان قديم

410. [407] *"Ey hakîm, onun fiili senin fiilindir; mü'minler için kadîm bir ittisâl bil!"*

Ma'lûm olsun ki, îmân iki nevi'dir: Birisi îmân-ı tahkîkî, dîğeri îmân-ı taklîdîdir. Her iki sınıf dahi mü'min iseler de وَ لِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا (En'âm, 6/132)

["Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır"] âyet-i kerîmesi mûcibince, her iki îmân arasında fark-ı küllî vardır. Maahâzâ îmân-ı tahkîkî, bir ma'nâ-yı küllî olduğu gibi, îmân-ı taklîdî dahi bir ma'nâ-yı küllîdir. Ve her iki îmân, îmân olmakta müttehiddir. Bunların her iki nev'i, ma'neviyetleri i'tibâriyle tecezzî kabûl etmez; fakat bu îmân sâhiblerinin sûretleri, her zamanda taaddüd eder. Sûretlerin taaddüdü, ma'nânın taaddüdünü îcâb etmez. İmdi sûretleri müteaddid olan mü'minler, ma'nâ-yı küllîde ittihâd ettikleri için, âyet-i kerîmede اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ (Hucurât, 49/10) ["Mü'minler kardeştirler"] buyurulmuştur. Âyet-i kerîmenin bu ma'nâsı hakîkî ve taklîdî îmân sâhiblerine şâmil ve âmmdır. Ve العلماء كنفس واحدة ["Ulemâ nefs-i vâhide gibidir"] hadîs-i şerîfi, bu umûmî ma'nâyı husûsîleştirir ki, ulemâdan maksad, ulûm-i ledünniyye sâhibi olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Bu zevâtın îmânları, îmân-ı tahkîkîdir. Binâenaleyh beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında îmân-ı hakîkî sâhibleri arasındaki ittihâda ve ikinci mısrâ'da da umûm mü'minler arasındaki ittihâda işâret buyurulur. Ya'ni, "Îmân-ı tahkîkî sâhibi olan oğlun Hz. Süleyman'ın fiili, senin fiilindir ve zâten alelumûm îmân-ı tahkîkî ve îmân-ı taklîdî sâhibi olan mü'minler arasında îmânın ma'neviyeti i'tibâriyle kadîm bir ittisâl ve ittihâd vardır."

مؤمنان معدود ليك ايمان يكى   جسمشان معدود ليكن جان يكى

411. *Mü'minler ma'dûddur, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir.*

"Mü'minler cisimleri ve sûretleri i'tibâriyle taaddüd eder ve birbirinden ayrı görünürler; lâkin onların îmânları bir şeydir ve sûrette birbirinden ayrı olan mü'minler, ma'nâda müttehiddirler." Nitekim mü'minlerin cisimleri de başka başkadır ve müteaddiddir; fakat şe'n-i ilâhî olan rûh-ı küllî birdir ki, o da rûh-ı a'zamdır. Ma'nâ-yı küllî olan îmân, eşhâs-ı muhtelifeye taalluku sûretiyle tecezzî etmediği gibi, rûh-ı küllî olan rûh-ı a'zam dahi kezâlik mü'minlerin eşhâs-ı muhtelifesine taalluk etmekle tecezzî etmez.

غير فهم و جان كه در گاو و خرست   آدمى را عقل و جانى ديگرست

412. *Öküzde ve eşekte olan fehim ve canın gayri, âdemî için başka bir akıl ve cân vardır.*

Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfenin ma'nâsı tavazzuh edebilmek için Azîz Nesefî hazretlerinin rûh ve cisim hakkındaki beyânâtından muktebes olan bir hulâsayı, mukaddime olarak arz ediyorum:

"Ma'lûm olsun ki, rûh birdir ve fakat rûhun merâtibi vardır ve her mertebede bir ismi vardır. Bu mertebelerin isimleri hasebiyle rûhun çok olduğunu zannederler. Halbuki rûh birden ziyâde değildir. Velâkin cismin dahi rûh gibi merâtibi vardır ve her birinin de bir adı vardır. Toprak, su ve hava ve ateş ümmühâttırlar. Her birinin bir sûreti ve bir ma'nâsı vardır. Sûreti zulmet ve ma'nâsı nûrdur. Sûretlerine "unsur" ve ma'nâlarına "tabîat" derler. Binâenaleyh dört unsur, dört tabîat olur; ve bunların cümlesine "ümmehât" derler. Vaktâki bu ümmehâtı birbirine karıştırırlar, bir "mizâc" peydâ olur; ona "cisim" derler. Ve bu ümmehâtı birbirine karıştırdıkları vakit, onların ma'nâsını da karıştırmış olurlar; ve ondan dahi bir mizâc peydâ olur, ona da "rûh" derler. Binâenaleyh mizâc hem cisimde ve hem de rûhda olur. Ümmehât birbirine karışmamış oldukları müddetçe, onlara "anâsır" ve "tabâyi" derler ve karıştığı vakit "mizâc" peydâ olur, "cisim" ve "rûh" derler. Cismin muhtelif merâtibi vardır. Her bir mertebe bir isim alır; "cism-i cemâd," "cism-i nebât," "cism-i hayvân;" ve kezâ rûh dahi merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır. "Rûh-ı cemâd," "rûh-ı nebât," "rûh-ı hayvan"dır; ve "insan" envâ'-ı hayvandan bir nevi'dir. İşte hakîkat-ı mizâc ve hakîkat-ı cisim ve hakîkat-ı rûh budur. "Cisim", âlem-i mülkdendir ve "rûh" âlem-i melekûttandır; ve "cisim", âlem-i halkdandır ve rûh âlem-i emirdendir. Rûh cevherdir ve cismin mükemmili ve muharrikidir. Mertebe-i nebâtta bittab', mertebe-i hayvanda bi'l-ihtiyâr ve mertebe-i insanda bi'l-fiil. Âdem "rûh-i nebâtî" ve "rûh-i hayvânî" ve "rûh-i nefsânî"de hayvanlar ile müşterektir; ve "rûh-i insan" bu üç rûh kabîlinden değildir; zîrâ âlem-i ulvîdendir. Ve nebâtî ve hayvânî rûhlar, âlem-i süflîdendir. Rûh-i hayvânî cüz'iyâtı müdriktir ve rûh-i insânî cüz'iyyâtı ve külliyâtı müdriktir. Rûh-i hayvânî nef' ve zararı müdriktir ve rûh-i insânî nef' ve zararı ve enfa' ve ezarrı müdriktir; ve âlim ve mürîd ve kādir ve semî' ve basîr ve mütekellimdir. Bilme vaktinde bütün âlimdir ve görme vaktinde serâpâ basîrdir ve işitme vaktinde tamâmen semî'dir ve kelâm vaktinde de bütün mütekellimdir. Bilcümle sıfât hakkında da böyledir."

Ma'nâ-yı beyit: "İnsanın rûhu ve idrâki, öküzün ve eşeğin, ya'ni hayvanların rûhunun ve idrâkinin gayridir." Nitekim yukarıda îzâh olundu.

باز غیر عقل و جان آدمی   هست جانی در ولیّ آن دمی

413. *Yine âdemînin akıl ve canının gayri olarak bir velîde o deme mensûb bir can vardır.*

Azîz Nesefî hazretleri buyurur ki: "Hayvânâtın vücûdunda iş yapanlar vardır ve dâimâ iş içindedirler; ve onların işi budur ki, nûru zulmetten tefrîk ederler. Evvelâ gıdâyı ağza koyarlar, ağız kendi işini tamam eder ve kalbe verir; ve kalb kendi işini tamam edip, dimâğına verir; vaktâki dimâğa erişir ve dimâğ kendi işini tamam eder, urûc tamam olur ve nûr zulmetten ayrılır ve nûrun sıfâtı zâhir olur ve hayvan bilici ve işitici ve görücü olur. Ve bu iksîrdir ve hayvânât dâimâ bu iksîr içindedir; ve insan bu iksîri nihâyete eriştirir ve iksîr âdemin yaptığı bu iksîrdir, her ne yerse, o şeylerin dâimâ canını alır ve eşyânın zübde ve hulâsasını zabt eder. Ya'ni nûru, zulmetten öyle ayırır ki, nûr kendini kemâhî bilir ve görür ve bu insân-ı kâmilin gayrinde olmaz. İnsân-ı kâmil bu iksîri kemâle eriştirir ve bu nûru zulmetten tamâmen tefrîk eder. Zîrâ bu nûr hiç başka bir mahalde kendini kemâhî bilmedi ve görmedi; ve insân-ı kâmilde kemâhî bildi ve gördü. İşte bu iksîr-i kâmil, rûh-ı menfûh-ı ilâhîdir. Binâenaleyh alelumûm insanların akıl ve idrâki, hayvanların rûhundan ve idrâkinden âlîdir ve insân-ı kâmilin rûhu ve idrâki ise, sâir insanların rûh ve idrâklerinden âlîdir."

جان حیوانی ندارد اتّحاد   تو مجو این اتّحاد از روح باد

414. *Hayvana mensûb olan can ittihâd tutmaz, sen hava rûhundan bu ittihâdı isteme!*

Hayvanlık mertebesindeki rûhda ittihâd yoktur; rûhun bu mertebesiyle diri olanlar arasında dâimâ muhâlefet ve cenk vardır. Sen havâ-yı hâricîden müvellidü'l-humûza gazını almak ve ciğerdeki karbon gazını dışarıya çıkarmak sûretiyle diriliği devâm eden bu rûhdan bu ittihâdı isteme!

Ma'lûm olsun ki, insanlar rûh-i hayvânîde, hayvanlar ile müşterektir ve bu rûhun ahkâmı altında zebûn olanların rûh-i insânîleri kuvvede kalmış ve fiile gelememiş olur. Binâenaleyh mürşid-i kâmil terbiyesiyle mücâhede ve riyâzât ve tahsîl-i ma'rifet hep bu kuvvede kalmış olan rûh-i insânî ahkâmının fiilen zuhûru maksadına müsteniddir; bu maksadı müdrik olmayan insanlarda rûh-i hayvânî ahkâmı zâhir olup, dâimâ birbirleriyle muhâlefet ve nizâ içindedirler ve birbirlerini hayvanlar gibi yırtıp helâk ederler ve biri dîgerinin hâlinden müteessir olmaz.

گر خورد این نان نگردد سیر آن   ور کشد بار این نگردد او گران

415. *Eğer bu ekmek yese, o tok olmaz; ve eğer bu, yük çekerse, o sakîl olmaz.*

Meselâ eğer biri karnını doyursa, dîğerinin karnı doymaz; ve birisi arkasına yük yüklense, dîğeri onun sıkletini duymaz.

بلکه این شادی کند از مرگ او   از حسد میرد چو بیند برگ او

416. *Belki bu onun ölümünden sevinir; vaktâki onun rızkını göre, hasedinden ölür.*

Rûh-i hayvânî le diri olan kimseler, o kadar birbirine muârız ve muhâlifdir ki, birisi dîğerinin ölümünden sevinir; ve kezâ birisi dîğerinin servet ve ni'mete müstağrak olduğunu gördüğü vakit hasedinden patlar.

جان گرگان و سگان هر یك جداست   متحد جانهای شیران خداست

417. *Kurtların ve köpeklerin canı her biri ayrıdır; canları müttehid olan, Hudâ'nın arslanlarıdır.*

Kurt ve köpek meşreb ve tabîatında olan kimselerin rûh-i hayvânîleri birbirinden ayrıdır; zîrâ rûh-i hayvânî cismin teşekkülüyle berâber peydâ olur. Ve mâdemki cisimler ayrıdır, o rûhlar dahi ayrıdır. Canları müttehid olanlar, Hakk'ın arslanları olan insân-ı kâmillerdir; zîrâ onların rûhu, menfûh-i ilâhî olan, rûh-i izâfîdir. Her biri, dîğerinin hâlinden müteessir olur.

جمع گفتم جانها شان من باسم   کآن یکی جان صد بود نسبت بجسم

418. *Onların canlarına ben isim ile cem' söyledim; zîrâ bu can, cisme nisbetle yüz olur.*

Ya'ni, ben, müttehid olan insân-ı kâmillerin canlarına da ism-i cemi' olarak "cânhâ" dedim. Bu ta'bîrden, rûh-i hayvânî gibi onların canlarının dahi ayrı olduğu zehâbı hâsıl olur ise de, cismâniyet âleminde böyle söylemek îcâb eder; zîrâ müfred olan bu rûh-i izâfî, cisme nisbetle çok ve müteaddid görünür.

همچو آن یك نور خورشید سما   صد بود نسبت بصحن خانها

419. *Göğün güneşinin o bir nûru gibi, evlerin sahnına nisbet yüz olur.*

Rûh-i izâfînin hakîkatte bir olup, cisimlere nisbetle çok görünmesinin nazîri budur ki, göğün güneşi birdir ve onun nûru da kezâlik birdir; fakat o nûr ve ziyâ her evin sofasına ayrı ayrı aks eder ve evlerin sofalarının adedince çok görünür.

لیك یك باشد همه انوار شان   چونكه بر گیرى تو دیوار از میان

420. *Fakat sen ortadan duvarı kaldırdığın vakit, onların hep nûrları bir olur.*
[417]

Ya'ni "Güneşin bir olan ziyâsını ve nûrunu ayrı gösteren şey, sofaları birbirinden ayıran duvarlardır. Duvarları kaldırdığın vakit, sofalara aks eden ziyâların hepsi müttehid olur." Bunun gibi, rûh-i izâfî güneş gibi birdir, onu ayrı ve çok gösteren sofaların duvarları mesâbesinde olan cisimlerdir. Fakat rûh-i hayvânî mertebesi böyle değildir; zîrâ o cisimlerle berâber teşekkül edip, cismin fenâsıyla mahv olur. Ve yanan bir mumun sönmesi kabîlindendir; bu i'tibâr ile ayrı ayrıdır ve aslâ aralarında ittihâd yoktur.

فرق و اشكالات آید زین مقال   زآنكه نبود مثل این باشد مثال

421. *Bu sözden fark ve işkâller gelir; zîrâ ki bu misl olmaz, misâl olur.*

"Misl", bir şeyin nazîri; ve "misâl" bir şeyin mümâsili ve müşâbihi ma'nâsınadır. "Misl"de, bir şeyin bir şeye mutâbakatı olduğu ve "misâl"de de, bir şeyin dîğer şeye ba'zı husûsâtta müşâbeheti olduğu anlaşılır. Ya'ni yukarıda rûh-i izâfînin cisimlere olan taalluku, ziyâ-yı şemsin, evlerin sofalarına in'ikâsına benzer denilmiş idi. Halbuki bu misâlden ba'zı ayrılıklar ve müşkiller çıkar. Ayrılıklar budur ki: Ziyâ-yı şems evin sofasına ve duvarına inkısâm sûretiyle düşer ve rûh-i izâfî ise, cisimlere taallukda böyle münkasim olmaz; belki bir hakîkat bunlarda müteayyen olur. Ve nûr, güneşin mübâyinidir ve güneşten münfasıldır. Rûh-i izâfî ise, latîfe-i ilâhiyye olup, Hak'dan münfasıl değildir ve Hak onunla berâberdir ve rûh hakîkat-ı külliyyedir; ve mevcûd olan nûr, cüz'-i hakîkîdir. (Hind şârihlerinden İmdâdullah hazretleri).

Ve müşkiller budur ki, mâdemki rûh bir hakîkat olup, muhtelif ecsâma taalluk etmiştir, şu halde birinin vücûdunda olan rûh, dîğerinin vücûdunda olan rûh olurdu ve bunun bildiğini, onun dahi bilmesi lâzım gelirdi; ve kezâ insân-ı nâkısın rûhu ile, insân-ı kâmilin rûhu arasında da fark olmamak îcâb ederdi. (İsmâil-i Ankaravî hazretleri).

Binâenaleyh bu söylediğimiz misl ve nazîr değil, belki ba'zı cihetlerden benzemesi hasebiyle ancak bir misâldir.

فرقها بى حد بود از شخص شیر   تا بشخص آدمى زاد دلیر

422. *Arslanın şahsından, şecî' olan benî-Âdem'in şahsına kadar, hadsiz farklar vardır.*

Meselâ şecâatli adama, arslan derler; ve cesâreti ve şecâati cihetinden arslana benzetirler; halbuki arslanın şahsı ve şekli ile, Âdem oğlunun şahsı ve şekli arasında nihâyetsiz farklar vardır.

لیك در وقت مثال ای خوش نظر　　اتحاد از روی جانبازی نگر

423. *Lâkin ey latîf bakışlı, vakt-i misâlde, canbâzlık cihetinden olan ittihâda bak!*

"Cânbâzlık" burada "ma'nâ oyunculuğu" demektir; ve ma'nâ oyunculuğu da iki şeyin birbirine benzemesine sebeb olan ma'nâdır. Arslanla insan arasındaki cesâret ve şecâat ma'nâsı gibi. Ya'ni bir şeyin misâli, o şeyin aynen nazîri demek değildir; belki birbirinin arasında bir veyâ daha ziyâde vech-i müşâbehet vardır demek olur. "Binâenaleyh, ey latîf bakışlı o kimse, sen misâl vaktinde iki şeyin müttehid olduğu ma'nâya bak ve aralarındaki vech-i müşâbeheti gör!"

کآن دلیر آخر مثال شیر بود　　نیست مثل شیر در جمله‌ء حدود

424. *Zîrâ o şecî' nihâyet arslan misâli oldu; ta'rîfâtın cümlesinde arslanın misli değildir.*

O şecî' ve cesûr olan insan, nihâyet şecâatte ve cesârette arslanın misâli ve benzeri oldu; yoksa bütün arslanın ta'rîflerinde ve vasıflarında arslanın misli ve nazîri değildir.

متحد نقشی ندارد این سرا　　تا که مثْلی وا نمایم من ترا

425. *Bu dünyâ evi müttehid bir nakış tutmaz; tâ ki ben sana bir misâli açık göstereyim.*

"Âlem-i hisde, rûhun sıfatlarıyla müttehid olan bir nakış ve bir sûret bulunamaz ki, ben sana bu husûsta açık bir misil ve bir nazîr göstereyim." Zîrâ bu dünyânın nakışları fânîdir ve inhilâl kabûl eder; ve rûh ise sâhib-i bekādır ve inhilâl kabûl etmez. Binâenaleyh âlem-i fenâda, âlem-i bekāya mensûb olan rûhun misli ve nazîri bulunamaz.

هم مثال ناقصی دست آورم　　تا ز حیرانی خرد را وا خرم

426. *Aklı hayranlıktan satın almam için, nâkıs bir misâli bile ele getiririm.*

Binâenaleyh aklı hayranlığın esâretinden kurtarmak için, nâkıs olan bir misâli bile ele alarak, satın almak mecbûriyeti hâsıl olur; o misâl de budur ki:

شب بهر خانه چراغی می نهند   تا بنور آن ز ظلمت وا رهند

427. *Onun nûru sebebiyle zulmetten kurtulmaları için, gece her bir oda için bir çerâğ koyarlar.*

آن چراغ این تن بود نورش چو جان   هست محتاج فتیل این و آن

428. *O çerâğ bu ten olur, onun nûru rûh gibidir; bunun ve onun fitilinin muhtâcıdır.*

Bu misâl, evvelki zamanlarda müsta'mel usûl-i tenvîre âid bir misâldir. Evvelki zamanlarda topraktan ma'mûl ayaklı bir çanak yaparlar ve bu zarfa "çerâğ" derler idi. Bu zarfın içine zeytinyağı ve pamuktan fitil yapıp, zeytinyağı ile meşbû' olan fitili yakarlar; bu çerâğın ışığı sâyesinde gecenin karanlığını izâle ederler idi. Sonraları mum yakmak taammüm etti ve ba'dehû petrol gazı lambaları îcâd olundu. Hâl-i hâzırda ise elektrik tenvîrâtı taammüm etmeğe başladı. Ya'ni, gecenin zâhirî zulmetinden kurtulmak için, her evde çerâğ yakarlar. Hak Teâlâ hazretleri dahi adem-i izâfî zulmetinden kurtulmaları için, beşerin topraktan mahlûk olan cisim çerâğını yaktı. Nûr-ı cân zâhir olmak için bu çerâğın ve rûh-i hayvânînin fitiline muhtâçdır; ve cisim çerâğının ve rûh-i hayvânînin bekāsına sebeb olan altı şeydir ki, onlar da tıb kitablarında "sitte-i zarûriyye" nâmıyla zikr olunur: 1. Hava, 2. Me'kûl ve meşrûb, 3. Uyku ve uyanıklık hâli, 4. Hareket ve sükûn, 5. İstifrâğ ve ihtibâs, 6. Ağrâz-ı nefsâniyyedir. İşte bu ahvâl, çerâğın fitilleri mesâbesindedir.

آن چراغ شش فتیله این حواس   جملگی بر خواب و خور دارد اساس

429. *Altı fitilli o çerâğ, bu havâs hep uyku ve yemek üzerine esâs tutar.*

O altı fitilli olan çerâğ-ı cisim, o havâss-i hamse-i zâhire ve bâtıne hep uyku ve yemek esâsı üzerine müsteniddir ki, bu iki hâl çerâğın altı fitilinin en mühimlerindendir.

بی خور و بی خواب نزید نیم دم   با خور و با خواب نزید نیزهم

430. [428] *Yemeksiz ve uykusuz yarım nefes yaşamaz; taâm ile ve uyku ile dahi yaşamaz.*

O cisim çerâğı dünyâda yemeksiz ve uykusuz yaşayamaz; ve fakat yemek ile ve uyku ile dahi yaşamaz; zîrâ bilcümle eşyâ her ân-ı gayr-i münkasimde tecellî-i kahrî ile ma'dûm ve onu müteâkib, nefes-i rahmânî ve tecellî-i lutfî

ile serîan mevcûd olur. Buna ıstılâh-ı muhakkıkînde "teceddüd-i emsâl" derler. O cismin büsbütün inhilâli mukadder olan zamâna kadar yemek ve uykuya ihtiyâcı bu âlem-i kesîfin iktizâsındandır. Binâenaleyh bir bakıma göre cismin yaşaması yemek ve uyku iledir; ve bir bakıma göre de değildir.

بی فتیل و روغنش نبود بقا　　　با فتیل و روغن او هم بی وفا

431. *Fitilsiz ve yağsız ona bekā olmaz, fitil ile ve yağ ile de o vefâsızdır.*

Bu âlem-i sûrette cisim çerâğının fitili ve yağı olmazsa, ondan zâhir olan rûh-i hayvânî nûrunun devâmı ve bekāsı olmaz. O nûr söner. Eğer nûrun sönmesi mukadder ise, yukarıda zikr olunan altı nevi' fitilin ve ekl ve şürb yağının fâidesi olmaz. Binâenaleyh cismin eceli geldiği ve kıyâmeti kopacağı vakit, o cisim çerâğına hizmet etmenin hiçbir fâidesi ve te'sîri olamaz.

زآنکه نور علتی اش مرگ جوست　　　چون زید که روز روشن مرگ اوست

432. *Zîrâ ki onun illete mensûb olan nûru ölüm isteyicidir. Nasıl yaşar ki, aydınlık gündüz onun ölümüdür.*

Zîrâ ki o rûh-i hayvânînin illete ve emrâza mensûb olan nûru tab'an ölüm isteyicidir. O rûh nasıl yaşar ki, aydınlık olan gündüz, ya'ni tecellî-i zâtî-i Hak, âlem-i kesâfete ve zulmete mensûb olan o rûh-i hayvânînin ölümüdür, ya'ni aydınlık karanlığın ölümüdür; ve kezâ karanlık dahi, aydınlığın ölümüdür. İki zıddan birisi gālib olunca, dîğerini öldürür.

جمله حسهای بشر هم بی بقاست　　　زآنکه پیش نور روز حشر لاست

433. *Beşerin cümle hisleri dahi bekāsızdır, zîrâ ki haşr gününün nûru önünde lâdır.*

"Haşr", toplanmak ve cem' olmak demektir. "Haşr günü"nden murâd, bütûnun zuhûra münkalib olduğu gündür; ve "O günün nûru"ndan murâd, vücûd-ı hakîkî-i Hak nûrunun inkişâfıdır ki, o günde izâfî olan benlikler, fânî olur. Beyit:

Gel Hüdâyî'den al haber erken
Ben diyen gāfil utanır yârın

Ya'ni, cisim çerâğının tevâbiinden olan ve beşerin enâniyetini vücûda getiren havâss-i zâhire ve bâtınesi, cisim ile berâber bekāsızdır. Zîrâ ki haşir ve cem' gününün huzûrunda hepsi lâdır ve fânîdir; ve onların yokluğu ve fenâ-

sı, hakîkî olan yokluk ve fenâ değildir, belki izâfî olan yokluktur. Zîrâ vücûdda sâbit olan bir şeyin adem-i mahz olması imkânı yoktur. Nitekim bu hakîkati erbâb-ı fen dahi sezmişlerdir.

نور حس و جان بابايان ما   نيست كلى فانى و لا چون گيا

434. *Bizim babalarımızın hissi ve canı, ot gibi külliyyen fânî ve yok değildir.*

"Binâenaleyh bizim geçmiş ve vefât etmiş olan babalarımızın hissi ve canı, âlem-i ma'nâyı ve âhireti inkâr edenlerin dediği gibi külliyyen fânî ve yok olmuş değildir."

Hind nüshalarında "bâbâyân-ı mâ" yerine "nâ-pâyân-ı mâ" yazılmıştır, ma'nâsı "Bizim hissimiz ve nihâyetsiz olan canımız külliyyen fânî ve lâ değildir" demek olur.

ليك مانند ستاره و ماهتاب   جمله محوند از شعاع آفتاب

435. *Fakat yıldız ve mehtâb gibi, hep güneşin şuâından mahvdır.*

Bizim hissimizin ve canımızın haşir ve cem' gününde fânî oluşu, güneşin şuâının şiddetinden yıldızların ve mehtâbın nûrlarının mahv olmasına ve görünememelerine benzer. Halbuki gündüz yıldızların ve ayın nûru mevcûddur, külliyyen mahv ve fânî değildir; ancak güneşin şiddet-i ziyâsı onların nûrunu bastırıp, görünmez bir hâle getirmiştir.

آنچنانكه سوز و درد زخم كَيْك   محو گردد چون در آيد مار اِلَيْك

436. *Nitekim pirenin darbesinin yakması ve acısı, sana yılanın yarası geldiği vakit mahv olur.*

"Keyk", pire; "ileyk" Arabî terkîbdir, "sana" demek olur. Bu beyt-i şerîf dahi dîğer bir misâldir. Ya'ni, "Pirenin ısırmasından hâsıl olan acı ve yanma, o anda yılanın sokmasından hâsıl olan acı ve elem altında gizlenir; ve yılan sokmasının acısı, pire ısırmasının acısını bastırır."

آنچنانكه عور اندر آب جست   تا در آب از زخم زنبوران برست

437. *Nitekim çıplak, suda arıların zahmından kurtulmak için suya sıçradı.*

Bu da dîğer bir misâldir. Ya'ni, "Meselâ çıplak olan bir adamın üzerine arılar hücûm eder, o da onların hücûmundan ve sokmalarından kurtulmak için suya dalar."

می کند زنبور بر بالا طواف   چون برآرد سر ندارندش معاف

438. *Arılar onun fevkında tavâf ederler; baş çıkardığı vakit, onu muâf tutmazlar.*

Ya'ni, arılar onun suya daldığı noktada, başı üzerinde dönüp dolaşırlar; o kimse sudan başını dışarıya çıkardığı vakit arıları yine ona musallat olurlar.

"Arı"dan ve "su"dan murâd ne olduğu ebyât-ı âtiyede îzâh buyurulur.

آب ذکر حق و زنبورْ این زمان   هست یاد این فلان و آن فلان

439. *Su, Hakk'ın zikri ve arı bu zamân, bu falanın ve o falanın yâdıdır.*

Ya'ni, "Hakk'ın zikri" sâf olan su gibidir ve "arı" dahi Hakk'ın bu zikri zamânında, bu falan ve o falan şeyin hâtırasıdır. Kalb Hakk'ın zikriyle meşgûl olduğu vakit, ona mâsivâ hâtıraları ve fikirleri musallat olup, arılar gibi o kalbin etrâfında dolaşıp dururlar.

دَمْ بخور در آب ذکر و صبر کن   تا رهی از فکر وسواس کهُنْ

440. [438] *Zikir suyunun içinde nefesi yut ve sabr et, tâ ki fikirden ve eski vesveseden kurtulasın.*

Ey sâlik, âb-ı sâfî gibi olan Hakk'ın zikri esnâsında nefesini yut ve sabr et, tâ ki habs-i nefes ile vâki' olan zikir esnâsında, Hakk'ın gayrinin düşüncesi ve kendini bildiğin zamandan beri, sana ârız olan cisminin vesveseleri sana musallat olmasın. Nitekim suya dalan kimse, nefesini habs edip, su içinde kaldıkça, başında dolaşan arılar onu sokamazlar.

بعد ازآن تو طبع آن آب صفا   خود بگیری جملگی سرتا بپا

441. *Ondan sonra o safâ suyunun tab'ını muhakkak hep başdan ayağa kadar tutarsın.*

Ya'ni, habs-i nefes tarîkıyle Hakk'ı zikr ettiğin esnâda mâsivâ düşüncesinden ve tenin eski vesveselerinden kurtulduktan sonra انا جليس من ذكرنى ya'ni "Ben, beni zikr eden kimsenin celîsiyim" hadîs-i kudsîsi mûcibince, Hak senin celîsin olur ve Hak senin celîsin olduğu vakit, senin sıfâtın, onun sıfâtı altında mahv ve müstehlek olur. Binâenaleyh sen o safâ suyunun hem-tab'ı olursun, ya'ni artık sende zâhir olan Hakk'ın sıfâtı olur.

آنچنان کز آب آن زنبور شر   می گریزد از تو هم گیرد حذر

442. *Öyle ki, o şer arısı sudan kaçar, senden de korku tutar.*

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yûnusî'de buyurur ki: لا يعلم قدر هذه النشأة الانسانية الا من ذكر الله الذكر المطلوب منه فانه تعالى جليس من ذكره والجليس مشهود للذاكر و متى لم يشاهد الذاكر الحق الذى هو جليس فليس بذاكر فان ذكر الله سارى فى جميع العبد لا من ذكره بلسانه خاصة الخ . . . Ya'ni "Muhakkak bu neş'et-i insâniyyenin kadrini, ancak ondan matlûb olan zikir ile Allah Teâlâ'yı zikr eden kimse bilir. Zîrâ Hak Teâlâ, onu zikr eden kimsenin celîsidir ve halbuki celîs, zâkirin meşhûdudur ve zâkir kendisinin celîsi olan Hakk'ı ne vakit müşâhede etmezse zâkir değildir. Zîrâ zikrullah abdin hey'et-i mecmûasında sârîdir; onu zikr eden kimsenin lisânına hâs değildir ilh..." Ya'ni zâkirden matlûb olan lâyıkı vech ile zikir, Allah Teâlâ'yı cemî'-i kuvâ ve a'zâsıyla havâtırını toplayarak bir kimsenin zikr etmesidir. Çünki Hak Teâlâ kendisini zikr eden kimsenin celîsidir ve celîs olan kimse hâzırdır, gāib değildir. Binâenaleyh Allah Teâlâ zâkirin meşhûdudur; ve zâkirin, kendisinin celîsi olan Hakk'ı esnâ-yı zikirde müşâhede etmediği vakitlerde, o kimse Hakk'ı zâkir değildir; ve zâkirin bu müşâhedesi suver-i maddiyyenin müşâhedesi gibi hissî değildir, belki zevkîdir. Ve Hakk'ın zevkan müşâhedesi, ancak insana mahsûs olan bir keyfiyettir. Şu halde Hakk'ı zevkan müşâhedenin mahalli olan bu neş'et-i insâniyyenin kadrini esnâ-yı zikrinde Hakk'ı müşâhede eden bilir. İmdi ey sâlik, Hakk'ı lisânen zâhirin ve rûhen ve kalben bâtının ile zikr edersen başında dolaşan şer arıları, senden korkup kaçarlar ve aslâ mâsivâ hâtırası hutûr etmez olur.

بعد ازآن خواهى تو دور از آب باش   كه بسر هم طبع آبى خواجه تاش

443. *Ondan sonra istersen sen sudan uzak ol, zîrâ ey kapı yoldaşı sen sırda suyun hem-tab'ısın.*

Ya'ni, "Sen mâsivâ hâtıralarını nefy ederek, Allah Teâlâ'yı cemî'-i kuvân ve a'zân ile zikr ettiğin vakit, Hak senin bilcümle kuvânın ve a'zânın celîsi olacağından, bundan sonra istersen, lisân-ı zâhir ile Hakk'ı zikr etme; zîrâ ey Hak kapısında bizim ile yoldaş olan sâlik, artık sen bâtında zikr-i Hak'la hem-tab' olursun!" Ya'ni senin nefesin zikr-i Hak olur ve senin sıfâtın, O'nun sıfâtı altında mahv ve müstehlek olur. Bilfarz Hakk'ın zikrinden kurtulup, mâsivâ ile meşgûl olayım desen bile, yine zikr-i Hak'dan fâriğ olamazsın. Ve senin hâlin رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَ لَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ (Nûr, 24/37) ya'ni "Adamlar vardır ki, onları ticâret ve satış Allah'ın zikrinden meşgûl etmez" âyet-i kerîmesinin mâ-sadakı olur ve bu hâl senin için bir mevt-i ihtiyârî olur.

بس كسانى كز جهان بگذشته اند　　لا نيند و در صفات اَغشتّه اند

444. *Çok kimseler ki cihândan geçmişlerdir, yok değildirler ve sıfâta karışmışlardır.*

Ya'ni, çok kimseler vardır ki, bu dünyâda iken ihtiyârî ölüm ile ölmemişler ve bu âlemden tabîî ve ıztırârî ölüm ile ölüp gitmişlerdir. Bu gidenler, ma'nâyı ve âhireti münkir olanların iddiâsı gibi, yok olmamışlardır. Ancak Hakk'ın sıfâtına karışmışlardır. Zîrâ ölümün hakîkati adem değildir, belki rûhun bedenden ve ma'nânın sûretten alâkasını kesmesidir.

در صفات حق صفات جملشان　　همچو اختر پيش آن خور بى نشان

445. *Cümlesinin sıfatları, Hakk'ın sıfatlarında, o güneşin huzûrunda yıldızlar gibi bî-nişandırlar.*

Iztırârî ölüm ile dünyâdan gidenlerin sıfatları, güneşin ziyâsı huzûrunda nûrları nişansız ve esersiz kalan yıldızlar gibi, Hakk'ın sıfâtının nûru altında zebûn ve bî-nişân kalırlar; ilm-i cüz'îleri, ilm-i küllî-i Hak'da ve hayât-ı cüz'iyyeleri sıfat-ı Hayât-ı Hak'da ve irâde-i cüz'iyyeleri, irâde-i külliyye-i Hak'da fânî olup, ilm-i ilâhîdeki hakîkatleri bâkîdir.

گر ز قرآن نقل خواهى اى حرون　　خوان جميعٌ هم لدينا محضرون

446. *Ey serkeş, eğer Kur'ân'dan nakil istersen "Onların hepsi bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır"ı oku!*

Ey ölümü adem sayan inadçı ve Kur'ân'ı te'vîl eden münkir! Eğer Kur'ân'dan ölümün adem olmadığına delîl-i naklî istersen Yâsîn sûre-i şerîfesindeki وَ اِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (Yâsîn, 36/32) ya'ni "Muhakkak bütün halk cem' edilip, bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır" âyet-i kerîmesini oku!

محضرون معدوم نبود نيك بين　　تا بقاى روحها دانى يقين

447. *İyi bak, "Muhzarûn" ma'dûm olmaz, tâ ki rûhların bekāsını yakînen bilesin.*

Ya'ni, âyet-i kerîmede "Muhzarûn" buyurulduğuna nazaran, ihzâr olunmuş olanlar, mevcûd olanlardan olur, yoksa ma'dûm olanları bir yere toplamak mümkin olmaz. Binâenaleyh bu âyet-i kerîmedeki "Muhzarûn"dan rûhların fânî olmayıp, bâkî olduklarını yakînen bil; onların ma'dûmiyetleri izâfîdir, hakîkî değildir. Nitekim yukarıda îzâh olundu.

روح محجوب از بقایش در عذاب روح واصل در بقا پاك از حجاب

448. *Mahcûbun rûhu onun bekāsından azâbdadır; vâsılın rûhu bekāda hicâbdan pâktir.*

Ma'lûm olsun ki, hicâb iki kısımdır. Birisi hicâb-ı zulmânî ve dîğeri hicâb-ı nûrânîdir. "Hicâb-ı zulmânî", nefsin sıfatları ve "hicâb-ı nûrânî" dahi rûhun sıfatlarıdır. Sâlik bu hayât-ı dünyeviyyede bu iki sıfâtın lezzâtından fânî ve bu iki nevi' perdeleri yırtıp, Hakk'ın sıfatları altında mahv ve müstehlek olmadıkça Hakk'a vâsıl olamaz ve her insân-ı nâkısın rûhuna evvelen nefsinin ve sâniyen rûhunun benlikleri hicâb olur. Ve mevt-i ıztırârî ile öldükten sonra, bu rûh, kendisinin bu hicâb içindeki bekāsından azâbda olur. Fakat bu âlemde insân-ı kâmil terbiyesiyle ve Hakk'ın inâyeti ile sülûk ve mücâhede netîcesinde Hakk'a vâsıl olanların rûhları ıztırârî ölümden sonra, rûhlarının bekāsı içinde bu iki hicâbdan pâk ve ârî olur. Gerçi hicâb-ı rûhda bulunanlar dahi, ehl-i cennetten iseler de, onların makāmı, kâmillerin makāmı olan cennet-i hâs değildir. Nitekim Azîz Nesefî hazretleri *Mebde' ve Meâd* risâlesinde şöyle buyururlar: "Her kim cennet-i hâs içinde bulunursa, râhat-ı mutlaka içindedir. Bu cennetin bâkîsi, derecât-ı cennetin dîğer mertebeleridir. Bu derecâtta olanlar lezzet ve râhat-ı mutlak içinde olmazlar; ve elem ve renc-i mutlak içinde de olmazlar. Cehennemden geçmişlerdir, bu vecihden lezzet ve râhat içindedirler; ve fakat kurb-ı hazret-i Zü'l-Celâl'den mahrûmdurlar. Bu vecihden âteş-i firâk içindedirler."

زین چراغ حس حیوان المراد گفتمت هان تا نجویی اتحاد

449. *Bu hayvan hissi çerâğından murâdı sana söyledim; âgâh ol, tâ ki ittihâd istemiyesin!*

Bu hayvân hissinin ve rûhunun çerâğı olan cisimden murâd ve maksûd ne olduğunu yukarıda sana söyledim. Sakın sen o rûh-ı hayvânînin ittihâdını bekleme ve bu rûh-ı hayvânî ile diri olan insanların arasında ülfet ve ittihâdın devâmını ümîd etme! Bugün bir husûsta ittihâd ederlerse, yarın bir ihtilâf netîcesinde birbirlerini yırtarlar.

روح خود را متصل کن ای فلان زود با ارواح قدس سالکان

450. *Ey falan, kendi rûhunu çabuk, sâliklerin ervâh-ı kudsüne muttasıl et!*
[448]

Yukarıda îzâh olunduğu vech ile ittihâd ve i'tilâf ancak hakîkat-i vâhide olan rûh-ı insânînin hâssasıdır, o rûh, rûh-ı kudsîdir; binâenaleyh ey falan kimse vakit fevt etmeden, çabuk kendi rûhunu, tarîk-ı Hak sâliklerinin kudsî olan rûhları safına muttasıl kıl ve rûhundaki hayvâniyet sıfatını insâniyete tahvîl et!

صد چراغت ار مرند ار بیستند   پس جدا اند و یگانه نیستند

451. *Senin yüz çerâğın, gerek ölsünler, gerek dursunlar, imdi ayrıdırlar ve müttehid değildirler.*

"Mirend", "mîrend" muzâri'-i cem'-i gāib sîgasının muhaffefidir. "Bîstend", "istâden" masdarından muzâri'-i cem'-i gāib sîgasıdır, "bâyistend"in muhaffefidir. Ya'ni, "Senin rûh-i hayvânî sâhibi olan yüz çerâğ, ya'ni cisim musâhibin olsa, ister ölüp âhirete intikāl etsinler, ister dünyâda diri olarak dursunlar, onlar birbirinden ayrıdırlar ve aslâ aralarında ittihâd yoktur."

زآن همه جنگند این اصحاب ما   جنگ کس نشنید اندر انبیا

452. *Bundan dolayı bu bizim ashâbımız hep nizâ' ederler; enbiyâda kimse nizâ' işitmedi.*

Ya'ni "Rûh-i hayvânîler arasında ittihâd olmamasından dolayı, bu bizim musâhiblerimiz arasında dâimâ nizâ' ve muhâlefet mevcûddur; zîrâ onların rûhu henüz, rûh-i insânî mertebesini iktisâb edememiştir."

"În ashâb-ı mâ" ta'bîriyle, Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerindeki mürîdlerine işâret buyurulmuş olması vâriddir. Zîrâ zamân-ı şerîflerinde ba'zı kimseler: "Hz. Mevlânâ kâmil bir zâttır, fakat mürîdleri yaramaz adamlardır" demişler ve bu söz Hz. Pîr'e vâsıl olduğu vakit: "Eğer onlar iyi adamlar olmuş olsa idi, ben onların mürîdi olurdum" buyurmuşlardır. Velhâsıl rûh-i hayvânî arasında ittihâd yoktur; o ittihâd ancak rûh-i insânîye mahsûsdur. "Nitekim rûhları rûh-i kudsî ve izâfî olan enbiyâ-yı izâm ve onların vârisleri olan evliyâ-yı kirâm aralarında kimse nizâ' ve muhâlefet işitmedi."

زآنکه نور انبیا خورشید بود   نور حس ما چراغ و شمع و دود

453. *Zîrâ ki enbiyânın nûru güneş idi; bizim hissimizin nûru çerâğ ve şem' ve dumandır.*

Ya'ni, "Peygamberlerin ervâh-ı kudsiyyelerinin nûru güneş gibidir ve güneşin ziyâsı ve nûru bir menba'dan çıkar; bu sebeble odalara aks eden nûr-

lar arasında ihtilâf yoktur. Fakat hissimizin ve rûh-ı hayvânîmizin nûru, çerâğın ve mumların nûruna ve onlardan çıkan dumanlara benzer; binâenaleyh birbirinden ayrıdır."

یك بمیرد یك بماند تا بروز　　　یك بود پژمرده دیگر با فروز

454. *Biri söner, biri gündüze kadar kalır; biri soluk, dîğeri parlak olur.*

"Meselâ yanan çerâğlardan birisi daha gündüz olmadan söner, dîğeri sabâha kadar yanar, yâhud birisi pejmürde ve sönük sönük yanar, dîğeri de bol alev ile parlak parlak yanar." Cisimlerin rûh-i hayvânîleri de böyledir, bünyelerin îcâbına göre kimi kuvvetli yanar, kimi pejmürde ve sönük sönük yanar. Ya'ni kimi kaviyyü'l-bünye olarak yaşar, kimi zayıf ve ma'lûl olarak yaşar.

جان حیوانی بود حیّ از غذی　　　هم بمیرد او بهر نیك و بدی

455. *Hayvana mensûb olan cân gıdâdan diri olur; o her bir iyide ve kötüde dahi ölür.*

Ya'ni, cism-i unsurîye taalluk eden rûh-i hayvânî, gerek sâlih olan ve gerek fâsık olan kimselerde alelumûm yemeden ve içmeden diri olur ve kuvvetlenir; ve bünye gıdâ ile kuvvet buldukça, o rûh-i hayvânînin kuvve-i dâfia ve câzibesi, ya'ni gazabı ve şehveti dahi şiddetli olur; fakat o rûh-i hayvânî ister sâlihde ve ister fâsıkda olsun netîcede ölür ve fânî olur.

گر بمیرد این چراغ و طی شود　　　خانهٔ همسایه مظلم کی شود

456. *Eğer bu çerâğ söner ve dürülüp bükülürse, komşunun evi ne vakit karanlık olur?*

Ervâh-ı hayvâniyye arasında ittihâd olmadığına misâldir. Ya'ni, "Sûrî çerâğ, yağı bittiği için söner; veyâhud birisi tarafından fitili bükülüp söndürülürse, komşunun evi karanlık olmaz; zîrâ onun evindeki çerâğ yanar ve sönmez. Bunun gibi bir cisimdeki rûh-i hayvânî zâil olup o cisim ölürse, komşunun rûh-i hayvânîsi devâm eder."

نور این خانه چو بی این هم بپاست　　　پس چراغ حس هر خانه جداست

457. *Mâdemki o evin nûru bunsuz dahi ayaktadır, binâenaleyh her evin his çerâğı ayrıdır.*

Mâdemki o komşunun evinin çerâğı, bu komşunun çerâğı sönse dahi yanıyor; ve birinin rûh-i hayvânîsi öldüğü ve söndüğü vakit, dîğerinin rûh-i hayvânîsi ayakta duruyor; bundan anlaşılıyor ki, her cismin rûh-i hayvânîsi dîğerinden ayrıdır.

این مثال جان حیوانی بود　　　نی مثال جان ربانی بود

458. *Bu, hayvana mensûb olan canın misâli olur, Rabbânî olan canın misâli olmaz.*

Bu, yukarıdan beri verdiğimiz îzâhât, rûh-i hayvânînin misâlidir, Rabbânî ve kudsî olan rûh-i insânînin misâli değildir. O menfûh-i ilâhî olan rûh-i insânî ve izâfî başkadır.

باز از هندوی شب چون ماه زاد　　　بر سر هر روزنی نوری فتاد

459. *Gece hindûsu tarafından vaktâki ay doğdu, her bir pencerenin üzerine bir nûr düştü.*

"Bâz" kelimesinin çok ma'nâsı vardır, burada "cânib ve taraf" ma'nâsınadır. "Gece hindûsu"ndan murâd, rûh-i hayvânîdir; zîrâ rûh-i hayvânî zulmet-i tabîattan münbaisdir. "Ay"dan murâd, rûh-i izâfîdir. "Hindû", zenci köle ve câriye ma'nâsınadır. Ya'ni, "Cism-i insânînin hâmil olduğu rûh-i hayvânî, rûh-i insânî isti'dâdına gebedir; vaktâki rûh-i insânî isti'dâdına gebe olan ve zenci câriye mesâbesinde bulunan rûh-i hayvânî tarafından, rûh-i insânî ayı doğdu; cisimlerin her bir his pencerelerine bu nûr düştü ve in'ikâs etti." Binâenaleyh rûh-i insânî ayı ile nûrlanan her bir cisim, o nûru bir menba'dan aldı.

نور آن صد خانه را تو یك شُمُر　　　كه نماند نور این بی آن دگر

460. [458] *O yüz evin nûrunu sen bir say; zîrâ artık onsuz, bunun nûru kalmaz.*

Ya'ni, o rûh-i insânî nûruyla münevver olan yüz cisim evinin nûrunu sen bir say; zîrâ o rûh-i insânînin nûru olmaksızın, artık bu evin nûru kalmaz; ve birkaç cisim evi bu nûr ile münevver olmuş ise, onların nûru da kalmaz.

Bu beyt-i şerîfde enbiyânın ve her asırda vücûdları iksîr hükmündeki vâris-i hakîkî olan evliyâ-yı kirâmın rûh-i kudsîlerine işâret buyurulur. Zîrâ enbiyânın ve vârislerin rûhları güneş gibidir ve sâir efrâd-ı beşerin cisimleri ev-

ler gibidir. Efrâd-ı beşeriyyenin rûh-i hayvânîleri, onların güneş gibi olan rûh-i kudsîlerinden münevver olur; ve bunların gurûbu hâlinde cisimlere mün'akis olan onların nûru zâil olup, beşer rûh-i hayvânîlerinin zulmeti altında kalırlar. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in I. cildinde bu ma'nâya işâret buyurulur. Mesnevî:

خود جهان آن کسست و آگهست　　　هر ستاره بر فلك جزؤ مهست

او جهان کامل است و مفرداست　　　نسخهٔ کل وجود او را بدست

خود جهان آن یك کسست و باقیان　　　جمله اتباع و طفیل اند ای فلان

"Muhakkak cihân o bir kimsedir ve âgehdir; felek üzerinde her bir yıldız ayın cüz'üdür. O zât-ı cihân kâmil ve müfreddir. Nüsha-i küll-i vücûd, onun için olmuştur. Muhakkak cihân o bir kimsedir ve bâkîleri hep etbâ' ve tufeyldir."

Ve bu ma'nâ Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki kitâb-ı şerîflerinin ibtidâlarında îzâh buyurulmuştur.

تا بود خورشید تابان بر افق　　　هست در هر خانه نور او قنُق

461. *Parlayıcı güneş ufuk üzerinde oldukça, onun nûru her evde misâfirdir.*

"Kunuk", "konuk", Türkçe "konmak" masdarından ism-i masdar olup, misâfir ma'nâsınadır. Ya'ni, "Enbiyânın ve enbiyâdan sonra vâris-i kâmilin rûh-i kudsîsi güneşi ufuk-ı vücûd üzerinde bulundukça, onun nûru, cisim evlerindeki rûh-i hayvânî üzerlerinde misâfirdir ve cisim evleri onların nûrunun tufeylîleridir."

باز چون خورشید جان آفل شود　　　نور جملهٔ خانها زائل شود

462. *Tekrâr can güneşi âfil olduğu vakit, bütün evlerin nûru zâil olur.*

Rûh-i kudsî sâhibi olan zamânın peygamberi ve onun vârisi olan kutb-ı zamân âfil olduğu ve âlem-i kevnden âlem-i ma'nâya gurûb eylediği vakit, onun ervâh-ı hayvâniyyeye mün'akis olan nûru zâil olur ve ancak şerîat ulemâsının yıldızlar gibi olan rûhlarının nûru kalır.

این مثال نور آمد مثل نی　　　مر ترا هادی عدو را رهزنی

463. *Bu nûrun misâli geldi, misli değil; muhakkak senin için hâdî, düşman için reh-zendir.*

Ya'ni, bu yukarıda zikr olunan misâller, rûh-i ilâhî nûrunun misâli geldi; yoksa tamâmı tamâmına mutâbık olan o nûrun misli ve nazîri değildir. Ey müstaid olan sâlik, sen o misâllerde vech-i müşâbehetleri anlayıp vâsıl-ı hidâyet olursun ve ma'rifetin doğru yolunu bulursun. Fakat kendi idrâk ve irfânını yüksek görüp, i'tirâz ve cidâli kendisine rehber ittihâz eden hakîkat yolu düşmanın bu misâller yolunu keser; ve meselâ i'tirâz edip der ki: "Sen rûh-i insânîye "hakîkat" dedin ve onun nûrunu müttehid gördün; ve enbiyâ ve evliyâ için "o nûru hâmillerdir" dedin. Şu halde enbiyâ ve evliyâ aralarında fark olmamak lâzım gelir. Ve husûsiyle enbiyâ aralarında وَ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ (İsrâ', 17/55) ya'ni "Biz enbiyânın ba'zısını ba'zısı üzerine tafdîl ettik" âyet-i kerîmesi mûcibince fâzılîyyet ve mefzûlîyyet sâbittir."

İşte bu kimsenin i'tirâzı, ma'rifetteki noksânından vâki' olur. Zîrâ bu misâlin inceliklerini idrâk edememiştir. Meselâ güneşin nûru menba'-ı vâhidden çıkar ve evin muhtelif pencerelerinden içeriye aks eder. Halbuki nûrun hakîkati birdir; fakat pencerelerin vüs'ati ve isti'dâdları muhteliftir. Enbiyâ ve evliyâ aralarındaki fark dahi hakîkatte ittihâd ile berâber böyledir.

بر مثال عنکبوت آن زشت خو — پردهای گنده را بر بافد او

464. *O çirkin huylu örümcek misâli üzere kokmuş perdeler örer.*

O kötü huylu mu'teriz ve mücâdil, o örümcekler tab' ve meşrebinde olup, ulûm-ı enbiyâ ve evliyânın önüne zayıf olan kendi nazar-ı fikrîsi ile peydâ ettiği birtakım hayâl perdelerini örer; ve bu çürük perdeler ile o maârif ve hakāyık-ı enbiyâ ve evliyâyı setr ettiğini, ya'ni ibtâl ve cerh eylediğini zanneder.

از لعاب خویش پردهٔ نور کرد — دیدهٔ ادراك خود را کور کرد

465. *Kendi salyasından nûra bir perde yaptı, kendi idrâkinin gözünü kör etti.*

O örümceğe benzeyen mu'teriz, örümceğin çıkardığı ince salyalar mesâbesinde olan kendi sözlerinden mahz-ı nûr olan ulûm-i enbiyâ ve evliyânın önüne bir perde çeker; bu çektiği perde ile, ancak kendi idrâkini kör eder.

گردن اسب ار بگیرد بر خورد — ور بگیرد پاش بستاند لکد

466. *Eğer atın boynunu tutarsa, müntefi' olur ve eğer atın ayağını tutarsa tepme alır.*

"At"dan murâd, kelâm-ı enbiyâ ve evliyâdır; ve "atın boynu"ndan murâd, o kelâmın lübbü ve esâsı ve bâtını; ve "ayak"ından murâd, o sözlerin zâhiridir. Ya'ni, "Eğer kelâm-ı enbiyâ ve evliyânın lübbünü ve esâsını tutarsan, o sözlerden müstefîd olursun; ve eğer zâhirini alıp, kıyâsât-ı fikriyyen ile i'tirâzâta kalkarsan, o ma'nevî atın tekmelerini yersin."

کم نشین بر اسب توسن بی لگام　　عقل و دین را پیشرا کن و السلام

467. *Serkeş at üzerinde yularsız az otur; aklı ve dîni muktedâ et vesselâm!*

"Böyle olunca, sert huylu at mesâbesinde olan ma'rifet-i enbiyâ ve evliyâya ihtiyât yularını takmaksızın binme, ya'ni o ma'rifete ihtiyatsız yaklaşma; bu husûsta akl-ı selîmi ve dînin gösterdiği düstûrları muktedâ yap!" Zîrâ akl-ı selîm anlıyamadığın maânîye i'tirâz cür'etinde bulunmamayı îcâb eder ve dîn-i kibâra hürmeti tavsiye eder. Filhakîka erbâb-ı tarîkden ba'zılarına tesâdüf olunur ki, onlar Şeyh-i Ekber hazretlerinin maârif-i âliyesine "darlık" isnâd etmek küstahlığında ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'in vahdet-i vücûda müteallik olan beyânâtını doğru görememek edebsizliğinde bulunur ve bu i'tirâzı bir zevk meselesi telakkî edip, kendilerini ma'zûr görürler. Halbuki dînin bu iki muktedâlarının sözlerini adem-i kabûl, lübb-i Kur'ân ve ahâdîse muhâlefet olduğundan, pek büyük bir zevksizlik ve azîm terbiyesizlik olur. Bunların bu hakāyıka i'tirâzları, cenâb-ı Pîr efendimizin yukarıda buyurdukları gibi örümcek salyasıyla ağ germek ve bu ördükleri ağlar vâsıtasıyla bu hakāyıkı örtmeğe çalışmak kabîlindendir.

اندرین آهنگ منگر سست و پست　　کاندرین ره صبر و شقّ انفس ست

468. *Bu âhenge gevşek ve aşağı bakma; zîrâ bu yolda sabır ve nefsin meşakkatleri vardır.*

"Şıkk", meşakkat ve sıkıntı ve zorluk ma'nâsınadır. Nitekim sûre-i Nahl'de وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلاَّ بِشِقِّ الْاَنْفُسِ (Nahl, 16/7) ya'ni "Râkib sizin yüklerinizi bir şehre kadar yüklenir, siz ona ancak nefislerin meşakkati ile bâliğ ve vâsıl olursunuz" buyurulur. Ya'ni, "Bu enbiyâ ve evliyânın âheng-i ma'rifetine gevşek ve alçak bakma; zîrâ bu ma'rifet yolunda nefislerin sabrı ve meşakkati vardır." Ya'ni bu maârif ve hakāyıkın bilâ-i'tirâz kabûlü için rûhun, nefs-i hayvânînin te'sîrâtı altından kurtulması îcâb eder; bu da akl-ı selîm kuvveti ve dîn düstûrlarıyla nefsin benliğini ve enâniyetini ezmek ile olur. Bu enâniyeti ezmek ise, gāyet meşakkatli ve sıkıntılıdır ve çok sabır lâzımdır.

بقیهٔ قصهٔ بنای مسجد اقصی

Mescid-i Aksâ binâsı kıssasının bakıyyesi

چون سلیمان کرد آغاز بنا   پاك چون کعبه همایون چو منی

469. *Vaktâki Süleymân, Kâ'be gibi mukaddes ve Minâ gibi mübârek olan binâya başladı.*

"Hümâyûn", burada "mübârek ve meymûn" ma'nâsınadır. Ve "Minâ", Mekke-i Mükerreme'de hacıların kurbanlarını kestikleri mahallin ismidir.

در بنا اش دیده می شد کر و فر   نی فسرده چون بناهای دگر

470. [468] *Onun binâsında kerr ü fer görünmüş oluyordu; başka binâlar gibi donmuş değil idi.*

"Kerr ü fer", lügatte pehlivanların harbde ileri geri hareketlerine denir; burada canlılık ve hareket-i acîbeden kinâyedir. Ya'ni, "Mescid-i Aksâ'nın binâsı esnâsında canlılık ve acîb harekât görülmüş oluyordu. Bu mescidin binâsı, başka binâlar gibi cansız ve cemâd hâlinde değil idi."

در بنا هر سنگ کز کُه می شکست   فاش سیروا بی همی گفت از نخست

471. *Binâda her taş ki dağdan kırılır idi, açık olarak ibtidâdan benim ile seyr ediniz derdi.*

"Sîrû bî", terkîb-i Arabî'dir. "Bâ", maiyyet için olursa, "Benim ile berâber gidiniz" ma'nâsınadır. Ve "bâ", müteaddî için olduğu takdirde, "Beni götürünüz" demek olur. Ya'ni, "O binânın canlılığı bu idi ki, binâ esnâsında dağdan kırılacak olan taşlar daha kırılmazdan mukaddem âşikâre olarak "Beni kırın ve götürün!" diye söz söyler idi.

Ma'lûm olsun ki bilcümle eşyâda sereyân-ı Zâtî vâki' olduğundan, cemâdda dahi sıfât-ı ilâhiyyenin tecellîsi vardır. Fakat onların taayyünleri, bu sıfâtın zuhûruna müsâid olmadığından bâtındır. Bu hâlin delîl-i Kur'ânî'si

وَ انْ مِنْ شَيْءٍ الاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لٰكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ' 17/44) ya'ni "Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur velâkin siz onların tesbîhlerini idrâk edemezsiniz" âyet-i kerîmesidir. Ve hamd ve tesbîh ancak zî-hayâttan vâki' olur ve onların bu hamd ve tesbîhi his kulağıyla işitilmez, ancak can kulağıyla işitilir. İşte bu binâ esnâsında Süleymân (a.s.) gibi bir nebiyy-i zîşânın feyz-i nazarıyla binâyı yapmakla meşgûl olanların can kulakları faâliyetle gelmiş ve taşların kelâmını âşikâr olarak işitmişlerdir.

همچو از آب و گل آدم کده   نور زآهك پارها تابان شده

472. *Âdem evinin suyundan ve çamurundan olduğu gibi, kireç parçalarından nûr parlayıcı olmuş idi.*

"Kede", hâne, ev; "âhek" kireç ve alçı ma'nâsınadır. "Âdem evi"nden murâd Âdem'in vücûdudur. "Âb ve kil"den murâd, âdemin vücûdunu terkîb eden anâsırdır. Ya'ni, "Âdemin cismini teşkîl eden anâsır-ı muhtelifeden Hakk'ın Nûr sıfâtı zâhir oluğu gibi, Mescid-i Aksâ'nın binâsını teşkîl eden kireç veyâ alçı parçalarından dahi Hakk'ın Nûr sıfâtı zâhir olurdu; ve o sıfâtın nûrunun zuhûru îcâbından olarak, onun taşları ve kireçleri âdem gibi nutuk ederdi."

سنگ بی حمال آینده شده   وآن در و دیوارها زنده شده

473. *Taş hamalsız gelici olmuş ve o kapılar ve duvarlar diri olmuş idi.*

O binânın taşları cism-i insan gibi, kendi kendine hareket eder ve kapıları ve duvarları söz söyler ve dirilik eseri gösterirler idi.

حق همی گوید که دیوار بهشت   نیست چون دیوارها بی جان و زشت

474. *Hak buyurur ki: "Cennetin duvarı, duvarlar gibi cansız ve çirkin değildir."*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Ankebût'da vâki' وَ مَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا الاَّ لَهْوٌ وَ لَعِبٌ وَ انَّ الدَّارَ الآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/64) ya'ni "Bu hayât-ı dünyâ nedir? Ancak oyun ve eğlencedir; ve muhakkak dâr-ı âhiret için hayât vardır, eğer bilseniz" âyet-i kerimesine işâret buyurulur. Ya'ni "Hak Teâlâ buyurur ki, cennetin duvarları ve binâsı, dünyânın duvarları ve binâları gibi sûrette cemâd ve cansız ve manzaraları taş ve toprak ve kum ve kerpiç gibi çirkin değildir."

Hind şârihlerinden Mîr Nûrullah bu beytin şerhinde vâki' olan bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle buyurur ki: "Lafz-ı "hayevân" iki fetha ile , aslında "hayât" ma'nâsında masdardır ve onun aslı "hayeyân"dır. Ve ikinci "yâ" harfini "vav" harfine tebdîl etmişlerdir. Ve "hayevân" lafzı, sâhib-i hayât ma'nâsında olarak daha çok müsta'meldir; ve örfde, ikinci harfin sükûnuyla [:hayvân] şöhret bulmuştur. Her ne kadar müfessirler lügatin aslına nazaran "hayevân"ı hayât ile tefsîr etmiş iseler de, Hz. Mevlânâ bu makāmda "hayvân" kelimesini, "can sâhibi" ma'nâsında isti'mâl buyurmuşlardır. "Mâdemki dâr-ı âhiret mahall-i hayâttır, gûyâ kendi hayâttır" ma'nâsını vermek dahi dîğer bir vecihdir.

چون در و دیوار تن با آگهیست زنده باشد خانه چو شاهنشهیست

475. *Vaktâki tenin kapısı ve duvarı bir âgâh ile berâberdir, şâhenşâha mensûb hâne gibi diri olur.*

Nitekim cism-i beşerin göz, kulak ve burun ve ağız gibi kapıları ve duvar mesâbesindeki beşeresi ve adalâtı, âgâh olan ve idrâk sâhibi bulunan bir rûh ile berâber bulunduğu vakit o cisim, şâhenşâha mensûb hâne ve saray gibi diri olur ve o evde hareket ve envâr zâhir olur.

هم درخت و میوه هم آب زلال با بهشتی در حدیث و در مقال

476. *Hem ağaç ve meyve ve hem âb-ı zülâl, cennetlik ile sözde ve makāldedir.*

Cennet dahi rûhun rûhu olan Hak ile berâber olduğu için, o cennetin ağaçları ve meyveleri ve lezîz suları, cennetlik olan kimseler ile konuşurlar ve onlara söz söylerler.

Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i kesâfet olan dünyâ dahi vücûd-ı Hak ile kāimdir; fakat bu kesâfet ve hiss-i hayvânî ve sıfât-ı nefsânî, rûh-i izâfiye perde olmuş ve her bir sûretin bâtınındaki kelâm ve idrâk gibi sıfât-ı rûhâniyye mestûr kalmıştır. Vaktâki âlem-i âhirette bu kesâfet ve hayvâniyet hissi ve nefsâniyet sıfatları zâil olup, rûhâniyet galebe eder, gizliler âşikâr olur. Nitekim kendisinin kesâfet ve cemâdlık sıfatları zâil olup, sıfât-ı rûhâniyyesi ahkâmı zâhir olan zevât eczâ-yı âlemin sözlerini ve tesbîhlerini bu dünyâda dahi işitirler. Nitekim Hz. Pîr III. cildde 1018 numarada از جمادی عالم جانها روید غلغل اجزای عالم بشنوید ya'ni "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz; eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurmuşlar idi. Bu hâli iktisâb eden zevât-ı âliyenin kıyâmetleri kopmuş olup, cennet-i 'âcil içinde yaşamakta bulunmuş olurlar.

زآنكه جنت را نه زآلت بسته اند　　　بلكه از اعمال و نيت بسته اند

477. *Zîrâ cenneti âletten bağlamamışlardır, belki amellerden ve niyetlerden bağlamışlardır.*

Zîrâ ki cenneti kesîf olan mevâdd-ı unsuriyyeden yapmamışlardır; belki cennet ameller ve niyetler gibi a'râzdan binâ olunmuştur.

اين بنا زآب و گل مرده بدست　　　وآن بنا از طاعت زنده شدست

478. *Bu binâ ölü olan su ve çamurdan olmuştur; ve o binâ tâattan diri olmuştur.*

Bu dünyânın binâları cemâd cinsinden, sudan ve çamurdan yapılmıştır; ve o âhiretin binâları ise bu dünyâda Hakk'a olan tâat ve ibâdâtın sûretleridir.

اين باصل خويش ماند پر خلل　　　وآن باصل خود كه علمست و عمل

479. *Bu pür-halel olarak kendi aslına benzer; ve o kendi aslına ki, ilim ve ameldir.*

Bu dünyâ binâlarının aslı dâimâ istihâlât içinde olan taş ve toprak cinsinden olduğundan, bunlar ile yapılan binâlar dahi pâyidâr olmaz; fakat âhiretin binâları ilim ve amelden yapıldığı ve ilim ve amel ise mevâdd-ı unsuriyye gibi bozulur bir şey olmadıkları cihetle, o binâlar dahi kendi asılları gibi pâyidâr olurlar.

هم سرير و قصر و هم تاج و ثياب　　　با بهشتى در سؤال و در جواب

480. [478] *Hem taht ve köşk ve hem tâc ve elbise, cennetlik ile suâlde ve cevâbdadır.*

Cennetin hem mekânı ve hem de libâsları, ehl-i cennet ile mükâleme ederler; ve suâl ve cevâbın hakāyık ve maârif ve esrâr-ı ilâhiyye üzerine olacağı vâreste-i îzâhdır.

فرش بى فراش پيچيده شود　　　خانه بى مِكْناس روبيده شود

481. *Döşeme döşemecisiz bükülmüş, oda süpürgesiz süprülmüş.*

"Miknâs", süpürmek ma'nâsına olan "kens" masdarından ve ikinci bâbdan "miftâh" gibi ism-i âlet olup, "süpürge" ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "kennâs" vâki'dir ki, mübâlağa ile ism-i fâil olup, "süpürücü" ma'nâsına gelir. "Cennetin döşemesi, döşemeciye hâcet kalmaksızın devşirilip bükülür ve odaları süpürgesiz veyâ süpürücüsüz süpürülür."

خانهء دل بین ز غم ژولیده شد　　　　بی کناس از توبهء روبیده شد

482. *Gönül evini gör! Gamdan perîşân oldu, süpürücüsüz tövbeden süpürülmüş oldu.*

Cennetin odası süpürücüsüz nasıl süpürülür diye taaccüb etme, onun bu âlemde de misâli vardır. "Meselâ gönül evi gamdan tozlanıp perîşân olur, zâhirde bir süpürücü olmadığı halde, tövbe ile kalb evinin tozları süpürülüp gider; binâenaleyh istiğfâra devâm kalbde gam ve gubârın izâlesinde müessir olur."

تخت او سیار بی حمال شد　　　　حلقه و در مطرب و قوال شد

483. *Onun tahtı hamalsız seyr edici oldu; halkası ve kapısı mutrib ve kavvâl oldu.*

"Mutrıb", saz çalan kimse; "kavvâl" kasâid ve gazel okuyan kimse demektir. Ya'ni, "Cennetin tahtı bir hamal tarafından nakl edilmeksizin kendi kendine yürür; ve halkası ve kapısı açılıp kapanırken sâzendelik ve hânendelik vazîfesini yapar."

هست در دل زندگی دار الخلود　　　　در زبانم چون نمی آید چه سود

484. *Gönülde dirilik dârü'l-hulûddur, mâdemki dilime gelmiyor, ne fâide vardır?*

"Zindegî", dârü'l-hulûda muzâf olursa "Gönülde dârü'l-hulûdun diriliği vardır" demek olur. Ve eğer muzâf olmazsa "Gönülde dirilik dârü'l-hulûddur" demek olur. Ya'ni, "Gönlün diriliği ahvâli mâdem dile gelmiyor, lafz ve ibâre ile anlatmak mümkin olmuyor, bundan bahs etmek istemekte ne fâide vardır? Zîrâ ahvâl-i kalb zevkîdir ve vicdânîdir ve onunla ittisâf, riyâzât ve mücâhedâta mevkūfdur."

چون سلیمان در شدی هر بامداد　　　　مسجد اندر بهر ارشاد عباد

485. *Vaktâki Süleymân her sabah ibâdı irşâd için, mescide gider idi.*

پند دادی گه بگفت و لحن و ساز　　　　گه بفعل اعنی رکوعی یا نماز

486. *Gâh söz ve lahn ve tertîb ile, gâh fiil ile ya'ni rükû'a mensûb namaz ile nasîhat verirdi.*

"Lahn", burada savt-ı mevzûn ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.) mescide ibâdullahı irşâd için gâh söz ile nasîhat eder ve gâh Dâvûd (a.s.)ın

Mezâmîr'ini mevzûn sadâ ve tegannî ile okurdu ve ibâdet saflarını tertîb ederdi. Gâh fiil ile nasîhat ederdi, ya'ni namaza mensûb olan rükû'u ta'lîm ederdi.

پند فعلی خلق را جذاب تر　　　　که رسد در جان هر با گوش و کر

487. *Fiile mensûb nasîhat, halkı daha ziyâde cezb edicidir; zîrâ her kulaklının ve sağırın canına erişir.*

اندرآن وهم امیری کم بود　　　　در حشم تأثیر آن محکم بود

488. *Onda emîrin vehmi az olur; haşemde onun te'sîri muhkem olur.*

"Fiilî olan nasîhatta nâsih, yaptığı fiil ile, halk arasına karışmış ve kendisini halk ile müsâvî bir derecede tutmuş olacağından, halk nazarında böyle bir nâsihin emîrliği vehmi az olur ve halk onun emîrliğinden ve tahakkümünden ziyâde, kendilerinin menfaat[in]e hâdim olduğuna kanâat getirirler. Binâenaleyh tevâbi' ve taraftar peydâ etmek husûsunda o fiilî nasîhatın te'sîri kuvvetli olur." "Haşem", tebaa ve hademe ve leşker ma'nâlarına gelir.

قصهء آغاز خلافت عثمان رضی الله عنه و خطبهء وی و بیان آنکه
ناصح فعال به از ناصح قوال بقول

Osmân (r.a.)ın hilâfetinin başlangıcının ve onun hutbesinin kıssası ve fa'âl olan nâsihin, kavl ile kavvâl olan nâsihden iyi olduğunun beyânı

قصهء عثمان که بر منبر برفت　　　　چون خلافت یافت بشتابید تفت

489. *Kıssa-i Osmân'dır ki, hilâfeti bulduğu vakit harâretle acele etti, minber üzerine gitti.*

Bu kıssa cihâr-yâr-i güzîn efendilerimizden Osmân Zinnûreyn (r.a.) hazretlerinin kıssasıdır ki, nevbet-i hilâfet kendilerine geldiği vakit, harâretle acele edip minber-i hitâbete gitti.

منبر مهتر که سه پایه بدست　　　رفت بو بکر و دوم پایه نشست

490. *Minber-i a'zam ki, üç basamak olmuştur, Ebû Bekir gitti ve ikinci basamakta oturdu.*
[488]

Resûl-i zîşân Efendimiz'in hutbe okudukları minber-i a'zam, o hazretin âhireti teşrîflerinden sonra üç basamak olmuştur. İkinci basamakta Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) hazretleri oturdu.

بر سوم پایه عمر در دور خویش　　　از برای حرمت اسلام و کیش

491. *Ömer kendi devrinde İslâm'ın ve dînin hürmeti için, üçüncü basamak üzerinde idi.*

Hz. Sıddîk'dan sonra minber-i şerîfe bir basamak daha ilâve olunup, Hz. Ömer (r.a.) kendi devr-i hilâfetinde İslâm'ın ve dînin hürmeti ve şerefi için bu ilâve olunan üçüncü basamak üstünde oturdu.

دور عثمان آمد او بالای تخت　　　بر شد و بنشست آن محمود بخت

492. *Osman'ın devri geldi, o tahtın yukarısı üzerine gitti ve o bahtı mahmûd olan oturdu.*

Hz. Osman-ı Zinnûreyn'in devr-i hilâfeti geldi, o minberin yukarısına, ya'ni Resûl-i Ekrem'in oturduğu basamağa çıktı ve o bahtı mahmûd, ya'ni aşere-i mübeşşereden olan zât-ı muhterem orada oturdu.

پس سؤالش کرد شخصی بو الفضول　　　کآن دو ننشستند بر جای رسول

493. *Böyle olunca ona bü'l-fudûl olan bir şahıs suâl etti ki: "O iki, Resûl'ün yeri üzerine oturmadılar.*

Hz. Osman'ın o makāmda oturduğunu gören bir boşboğaz küstah, o hazrete hitâben dedi ki: "Senden evvelki iki halîfe Resûl-i Ekrem'in yerine oturmadılar."

پس تو چون جستی ازیشان برتری　　　چون برتبت تو ازیشان کمتری

494. *"Binâenaleyh sen niçin onlardan daha yükseklik istedin, mâdemki rütbede onlardan aşağısın?"*

Ya'ni, "Sen sıra i'tibâriyle bu iki halîfeden daha aşağı rütbede olduğun halde niçin Peygamber'in makāmına oturup, onlardan daha yüksek olmak kasdında bulundun?"

گفت اگر پایهٔ سوم را بسپرم　　　وهم آید که مثال عُمَرَم

495. *Dedi: "Eğer üçüncü basamağa gidersem, Ömer misâliyim, diye vehim gelir."*

Hz. Osman cevâben buyurdu ki: "Eğer üçüncü basamakta otursam, halka ben Ömer misâliyim da'vâsında bulunduğum vehmi gelir ki, ben pâyede Ömer'den dûnum."

در دوم پایه شوم من جای جو　　　گویی بو بکرست و این هم مثل او

496. *"Ve eğer ben ikinci basamakta yer isteyici olursam, dersin ki, Ebû Bekir'dir, bu da onun mislidir."*

"Ve eğer ben ikinci basamakta otursam, o vakit dersin ki: "Bu basamak Ebû Bekir hazretlerinindir ve bu da onun yerine oturmakla o hazretin nazîri ve misli olduğunu iddiâ ediyor." Hind nüshalarında ikinci mısrâ' گویم مثل ابو بکر ست او ya'ni "Bana dersin ki, o Ebû Bekir mislidir" sûretindedir.

هست این بالا مقام مصطفی　　　وهم مثلی نیست با آن شه مرا

497. *"Bu yukarısı, makām-ı Mustafâ'dır, benim için o şâh ile misliyet vehmi yoktur."*

Bu oturduğum yukarıdaki basamak, makām-ı Mustafâ (s.a.v.)dir. Ben burada oturduğumdan dolayı, hiçbir kimseye benim ile o Şâh-ı enbiyâ arasında misliyet vehmi gelmez ve hiçbir kimse benim tarafımdan böyle iddiâ vukū' bulabileceğine ihtimâl vermez.

بعد ازآن بر جای خطبه آن ودود　　　تا بقرب عصر لب خاموش بود

498. *Ondan sonra o vedûd, hutbe yerinde ikindi yaklaşıncaya kadar, sâkit dudaklı oldu.*

"Vedûd", mahbûb veyâ muhib ma'nâsınadır. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 31. faslında bu kıssayı ve bu kıssanın sırrını şöyle beyân buyururlar: "Osmân (r.a.) halîfe oldu, minbere çıktı; halk ne buyuracak diye muntazır idiler, sâkitâne nazar edip hiçbir şey söylemez idi. Halk üzerine bir hâl ve vecd nâzil oldu; öyle ki, dışarıya çıkmağa mecâlleri kalmadı ve yekdîğerine nerede oturduklarına şuûrları olmadı. Yüz tezkîr ve va'z ve hutbe ile onlara öyle bir hoş hâl vâki' olmamış idi. Öyle fevâid ve mükâşefât hâsıl ve esrâr ma'lûm oldu ki, bu kadar amel ve va'z ile olmamış idi. Meclisin nihâyetine kadar böyle nazar eder ve bir şey buyurmaz idi. Aşağıya inmek iste-

dikte ان لكم امام فعال خير و احسن اليكم من امام قوال ya'ni "Sizin için fa'âl olan imam, kavvâl olan imâmdan hayırlı ve ahsendir" deyip indi. Doğru buyurdu. Mâdemki kelâmdan murâd fâidedir ve tebdîl-i ahlâktır, söz söylemeksizin bu fâidenin ez'âfını hâsıl etmiş idiler ve bu fâidenin husûlü müyesser oldu; binâenaleyh buyurdukları ayn-ı savâb idi. Gelelim kendisine "fa'âl" demesine. Gerçi minberde o hâl içinde zâhiren bir fiil icrâ etmedi ki onu, göz ile görmek mümkin olsun. Namaz kılmadı, hac etmedi, hutbe okumadı, bunlardan hiçbiri vâki' olmadı. İmdi ma'lûmumuz olsun ki, amel ve fiil denilen şey, yalnız o sûretler değildir; belki bu sûretler, o amelin sûretidir, o amel ise candır. Nitekim Mustafâ (s.a.v.) اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم ya'ni "Benim ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine iktidâ ederseniz, hidâyet bulursunuz" buyururlar idi. Bir kimse yıldızlara bakıp kat'-ı râh eder, hiç yıldızlar ona söz söyler mi? Hayır! Ancak mücerred o yıldızlara bakmak ile yolu tanır ve menzile vâsıl olur. İşte böylece senin evliyâ-yı Hakk'a nazar etmen ile, onların sende tasarrufu ve bî-kelâm ve bahs olarak maksûdların husûlü ve seni menzil-i vasla eriştirmeleri mümkindir."

زهره نی کس را که گوید هین بخوان   یا برون آید ز مسجد آن زمان

499. *Kimsenin mecâli yok idi ki, "Âgâh ol, oku!" desin, yâhud o zaman mescidden dışarıya gelsin!*

هیبتی بنشسته بُد بر خاص و عام   پر شده نور خدا آن صحن و بام

500. [498] *Hâs ve âmm üzerine bir heybet oturmuş idi, o sofa ve tavan nûr-ı Hudâ dolmuş idi.*

هر که بینا ناظر نورش بدی   کور زآن خورشید هم گرم آمدی

501. *Her kim görücü idi, onun nûruna nâzır olurdu; köre dahi o güneşten harâret gelirdi.*

Kalb gözü açık olanlar o halîfe-i zîşânın nûr-ı bâtınına nâzır olurdu; kalb gözü kör olanlara dahi, o hakîkat güneşinin nûrundan kalblerine bir harâret gelir ve müteessir olurlar idi.

پس ز گرمی فهم کردی چشم کور   که بر آمد آفتابی بی فتور

502. *İmdi körün gözü harâretten fehm ederdi ki, fütûrsuz bir güneş doğdu.*

"İmdi bâtın gözü kör olan kimseler za'fsız bir güneş doğduğunu, onun harâretinden anlardı." "Fütûr", za'f ve gevşeklik ma'nâsınadır. Kuvvetli bir ha-

kîkat güneşi doğduğunu kalbinde husûle gelen harâretten ve teessürden anlar demek olur.

لیك این گرمی گشاید دیده را تا ببیند عین هر بشنیده را

503. *Fakat gözü bu harâret açar, tâ ki her işitilmişin "ayn"ını görsün.*

Ya'ni, "Kalb gözü kör olanlar bir veliyy-i kâmilin huzûrunda bulunduğu vakit, onun nûrundan kalbi harâretlenir ve müteessir olur. İşte bu harâret ve teessür, kalb gözünü açar ve sâlik esrâr ve hakāyıktan işittiklerini aynen bu açılan kalb gözüyle görür." Binâenaleyh evliyâ-yı Hakk'ın huzûrunda oturup, onun teveccühünden kalbi harâret bulmak ve müteessir olmak, kalb gözünün açılmasına sebeb olur.

گرمیش را ضجرتی و حالتی زآن تبش دل را گشادی فسحتی

504. *Onun harâretinin bir zacreti ve bir hâleti vardır, onun o harâretinden kalbde bir açılma, bir genişlik vardır.*

"Zacret", kararsızlık ve ıztırâb; "füshat", geniş olmak ve genişlik demektir. Ya'ni, "O hakîkat güneşi olan veliyy-i kâmilin kalblere mün'akis olan nûrunun bir ıztırâbı ve bir hâli vardır ki, onun o harâretinden kalblerde bir feth-i ma'nevî ve açılma ve bir genişlik hâsıl olur." Ya'ni kâmilin nûru kalblere aks ettiği vakit bir zacret ve bir kararsızlık verir; fakat o harâretin zacretinden kalbde fetih ve genişlik vâki' olur.

کور چون شد گرم از نور قدم از فرح گوید که من بینا شدم

505. *Kör, nûr-ı kıdemden sıcak olduğu vakit, ferahından der ki: "Ben görücü oldum!"*

"Kalb gözü kör olan mürîd, insân-ı kâmilin hâmil olduğu nûr-ı ilâhînin kalbine aks etmesinden dolayı harâretlendiği vakit, kalbinde hissettiği genişlik sebebiyle, "Artık ben kemâle geldim ve kalb gözüm görücü oldu!" der." Bu hâl birçok sâliklerde vâki' olmuş ve bu hâl içinde, kendilerini mürşid-i kâmil zannedip, halkı irşâda kıyâm edenler de bulunmuştur. Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî (k.s.) hazretleri *Avârifü'l-Maârif* nâmındaki kitabında, bunlar hakkında "sâlik-i ebter" buyurur. Bunlar tecellî-i rûhânîyi, tecellî-i rabbânî zannederler.

سخت خوش مستی ولی ای بو الحسن   پاره‌ء راهست تا بینا شدن

506. *Pek hoş sarhoşsun, fakat ey bü'l-hasen, görücü olmaya kadar bir parça yol vardır.*

Ya'ni, "Ey tecellî-i rûhânîye nâil olan kimse! Sen insân-ı kâmilin nûrunun te'sîriyle nâil olduğun bu tecellî-i rûhânîden latîf sarhoş bir haldesin; fakat ey bü'l-hasen tecellî-i rabbânîye nâiliyetle görücü olmaya kadar bir parça daha yol vardır." "Ebü'l-hasen" ta'bîri bu tecellî-i rûhânîye mazhar olan kimseye hitâb olunduğu anlaşılır; zîrâ rûh aslında hasen ve latîftir, çünki halîfe-i Hak'dır. "Ebû" ta'bîri Arabî'de mâlikiyet ma'nâsı ifâde eder; meselâ "Ebu'd-dînâr", altın babası demektir.

این نصیب کور باشد ز آفتاب   صد چنین و الله اعلم بالصواب

507. *Bu, yüz bunun gibi körün güneşten nasîbi olur; ve Allah doğruyu en çok bilicidir.*

"Bu hâl ve bunun gibi yüz hâl, basar-ı basîreti açılmamış olan kimsenin, hakîkat güneşi olan insân-ı kâmilin bâtınından nasîbi olur." Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin terbiyesinde bulunan sâliklere, o kâmilin nûrunun bere-kâtıyla ba'zı ahvâl zâhir olur; o sâlik bunları kendinin malı ve hâli zanneder ve bu münâsebetle kendisinde "Oldum!" vehmi hâsıl olur. Halbuki eğer insân-ı kâmil nazarını ondan çevirirse, o hallerin hepsi kapanır. Bu hâl, henüz yürümeğe heveskâr olan bir küçük çocuğun kollarından tutup babasının yürütmesine benzer. Çocuk yürürken sevinir, kendisi yürüyor zanneder; eğer babası kollarını bıraksa, düşer. Binâenaleyh o sâlik, kâmilin bâtınının nûrunu görmemiştir, ancak kendisine mün'akis olan harâretinden hissetmiştir.

وآنکه او آن نور را بینا بود   شرح او کی کار بو سینا بود

508. *Ve o kimse, ki o nûru görücü olur, onun şerhi ne vakit Ebû Sînâ'nın kârı olur!*

"O nûr-ı ilâhîyi görücü olan kimsenin şerhi, hükemânın güzîdesi olan meşhûr Ebû Ali Sînâ'nın dahi kârı değildir." Zîrâ İbn Sînâ akıl ve zekâ sâhibidir ve basar-ı basîret sâhibi değildir. *Nefehâtü'l-Üns*'de mastûrdur ki: Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin halîfeleri Mecdüddîn-i Bağdâdî hazretleri vâkıasında Risâletpenâh (s.a.v.) Efendimiz'i görüp ما تقول فی حق ابن سینا ya'ni "Yâ

Resûlallah, İbn Sînâ hakkında ne buyurursunuz?" demiş, Server-i âlem Efendimiz dahi هو رجل اراد ان يصل الى الله بلا واسطتى فحجبت بيدى هكذا فسقط فى النار ya'ni "O bir adamdır ki, benim vâsıtam olmaksızın Allah'a vâsıl olmak istedi, iki elimle şöyle ittim, nâra sukût etti" buyurmuşlardır. Bundan anlaşılır ki İbn Sînâ Peygamber'e değil, akıl ve zekâsına tâbi' olmuş bir kimsedir. İnsân-ı kâmilin bâtını ise akıl ve zekâ ile bilinmekten pek uzaktır.

ور شود صد تو كه باشد اين زبان — كه بجنباند بكف پردهء عيان

509. *Ve eğer yüz kat olsa, bu dil kim olur ki, eliyle ayân perdesini kımıldatsın?*

"Ve eğer Ebû Ali Sînâ'nın ve emsâli hükemânın kuvve-i akliyyesi ve zekâsı yüz kat olsa, bu dil kim olur ki? Ya'ni kelâm-ı zâhirînin vüs'ati ve kudreti nedir ki, eliyle ya'ni belâgat-ı zâhirîsi ile, o kâmilin bâtınına örtülmüş olân ayân ve hakîkat perdesini kaldırmak için kımıldatsın!" Ya'ni kâmilin bâtınındaki nûr, nûr-i Hak'dır ve onu ancak o kâmil gibi kâmil olan bir zât görür; fakat o nûrun beyânı harf ve savta gelmez ve o nûr üzerine çekilmiş olan vücûd-ı izâfî perdesi, akıl ve zekâ kuvveti ile açılmaz.

واى بر وى گر بسايد پرده را — تيغ اللهى كند دستش جدا

510. [508] *Vay onun üzerine! Eğer perdeyi sıyırırsa, Allah'a mensûb olan kılıç onun elini cüdâ eder.*

Eğer bir kimse o perdeyi akıl ve zekâ kuvveti ile sıyırırsa, vay onun hâline! Allah'a mensûb celâl ve kahır kılıcı onun elini, ya'ni o kuvvetini kesip oradan ayırır.

دست چه بود خود سرش را بر كَنَد — آن سرى كز جهل سرّها مى كند

511. *El ne olur? Muhakkak onun başını koparır; o bir başı ki, cehilden sırlar yapar.*

"El ne demek? O kahr-ı ilâhî kılıcı muhakkak onun zâhirî olan başını koparır; ya'ni böyle bir kimsenin akıl ve zekâveti şöyle dursun, onun kâmilen vücûdunu izâle eder ve o kahır kılıcının kestiği baş bir baştır ki, bilmediği ve idrâk etmediği esrârdan, tahmînât-ı akliyyesi ile bahs etmeğe kalkar."

İsmâîl-i Ankaravî hazretleri ikinci mısrâ'ı şerhan buyururlar ki: "Lâkin o bir başı koparır ki, cehil ve gafletten mücerred tefâhür için esrâr-ı ilâhiyyeyi

nâmahrem olanlara ızhâr eder ve izn-i ilâhî olmaksızın o esrârdan bahs eder." İmdâdullah hazretlerinin mürîdleri Hasan Sâhib hazretleri buyurur ki: "Kendi cehli sebebiyle bir başı başlar yapar; ve bu ma'nâ gurûr ve tekebbürden kinâyedir." Şu halde ikinci mısrâ'daki (سرها) "esrâr" değil, "başlar" ma'nâsına olur.

این بتقدیر سخن گفتم ترا ‌ ‌ ‌ ور نه خود دستش کجا و آن کجا

512. *Bunu sana söz takdîriyle söyledim; ve yoksa onun eli nerede ve o nerede!*

Benim sana, "Dilin eli ayân perdesi açamaz!" dediğim söz takdîriyledir ve istiâre-i tahlîliyye kabîlindendir. Binâenaleyh bu beyânım bilfarz, dilin eli olaydı, demek olur ve yoksa nûr-ı Hak nerede, o lisânın muhayyel olan eli nerede!

خاله را خایه بدی خالو شدی ‌ ‌ ‌ این بتقدیر آمدست ار او بدی

513. *"Teyzenin hâyesi olaydı dayı olurdu", bu takdîr ile gelmiştir, eğer olaydı.*

Meselâ "kadın olan teyzenin hayası olaydı, erkek olan dayı olurdu" darb-ı meseli bu takdîr ile gelmiştir ve söylenmiştir. Olmamış bir şey hakkında "eğer olaydı" demek olur.

از زبان تا چشم کو پاك از شکست ‌ ‌ ‌ صد هزاران ساله گویم اندکست

514. *Dilden, inkisârdan pâk olan o göze kadar, yüz binlercesine söylersem, azdır.*

Ya'ni, "Lisân-ı zâhirîden, za'f ve inkisârdan pâk olan kalb gözüne vâsıl oluncaya kadar geçilecek akabeleri ve bu ikisi arasındaki farkı ve mesâfe-i ma'neviyyeyi yüz binlercesine söylesem, yine bitiremem."

هین مشو نومید نور از آسمان ‌ ‌ ‌ حق چو خواهد می رسد در یك زمان

515. *Sakın nâ-ümîd olma, Hak dilerse nûr gökten bir anda erişir.*

Ey sâlik, kıyl u kāl mertebesinden, müşâhede mertebesine kadar çok mesâfât-ı ma'neviyye olmasından dolayı sakın me'yûs olma ve Hak'dan ümîdini kesme! Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri eğer dilerse, o bâtın gözünün nûru sana bir anda semâdan, ya'ni âlem-i ulvîden erişir.

"Semâ"dan murâd, mertebe-i ahadiyyettir, semâ-i mer'î değildir.

صد اثر در کانها از اختران   می رساند قدرتش در هر زمان

516. *Yıldızlardan kânlara, onun kudreti her zamanda yüz eser eriştirir.*

"Kân"dan murâd, arzdaki maâdin menba'larıdır. Bu beyt-i şerîf, yukarıdaki beyt-i şerîfde beyân buyurulan ma'nânın müsteb'ad olmadığına dâir hissî ve zâhirî misâldir. "Hakk'ın ihsânından ümîdini kesme; nitekim pek uzak mesâfât-ı hissiyye ve zâhiriyyede bulunan yıldızlardan Hak Teâlâ hazretleri arzın maâdin menba'larına her zamanda bir çok te'sîrler ilkā buyurur." Ve ilm-i nücûma nazaran "yıldızlar"dan murâd, manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seyyârâttır. Ve ilm-i nücûma nazaran ba'zı seyyârâtın, ma'deniyât üzerine te'sîri şunlardır: Müşteri, kalay, elmas, tûtiyâ, kükürt, zernîh-i ahmer ve beyaz ve sarı renkteki taşlar; Merîh, demir, bakır, mıknâtîs ve zencefre; Zühre, inci, zeberced ve altın ve gümüş; Utârid, cıva, kehrübâ, fîrûze, kireç ve alçı ilh... Bu husûsta daha ziyâde tafsîlât Hindistan'da tab' edilmiş olan *Matla'u'l-Ulûm ve Mecmau'l-Fünûn* nâmındaki eserin, ilm-i nücûm bahsinde mündericdir.

اختر گردون ظلم را ناسخند   اختر حق در صفاتش راسخند

517. *Feleğin yıldızları zulmetleri bozucudurlar; Hakk'ın yıldızları, onun sıfatlarında râsihtirler.*

Feleğin yıldızlarının arz üzerindeki te'sîri, ancak gecenin kesîf karanlığını bozup hafîfleştiricidir. Hakk'ın yıldızları olan insân-ı kâmiller ise, Hakk'ın sıfatlarını hâmil ve bu sıfatların hükmü altında sâbit ve râsihtirler.

چرخ پا نصد ساله راه ای مستعین   در اثر نزدیك آمد با زمین

518. *Ey yardım isteyen! Beş yüz yıllık yol olan felek, eserde yeryüzüne yakın geldi.*

"Ey vücûd-ı unsurîsine felekten maddî yardım isteyen insan! Pek uzak mesâfede olan feleğin te'sîri, yeryüzüne yakın geliverdi." Nitekim ilm-i nücûma nazaran nutfe, rahm-i mâderde takarrur edince, Zühal seyyâresinin terbiyesinde olur. İkinci ayda Müşteri terbiye eder; üçüncü ayda Merîh, dördüncü ayda Güneş, beşinci ayda Zühre, altıncı ayda Utârid, yedinci ayda Kamer terbiye eder. Sekizinci ayda yine Zühal, dokuzuncu ayda yine Müşteri terbiyelerine girer. Maâdine olan te'sîrât dahi yukarıda bir nebze zikr olundu.

سه هزاران سال و پانصد تا زحل　　　دم بدم خاصیتش آرد عمل

519. *Zühal'e kadar üç bin beş yüz senedir; onun hâssıyyeti dembedem amel getirir.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz Zühal'e kadar olan mesâfeyi müneccimler indinde ta'yîn edilmiş olan mikdâra göre beyân buyurmuşlardır; maksad Zühal'in arza olan uzaklığını beyândır, ya'ni pek uzak mesâfede bulunan Zühal'in hâssıyyeti, arz üzerinde dâimâ icrâ-yı faâliyyet eder.

دَرْهَمَشْ آرد چو سایه در ایاب　　　طول سایه چیست پیش آفتاب

520. [518] *Gölge gibi geri çekilmek husûsunda onu derhem getirir; güneşin önünde gölgenin tûlü nedir?*

Hak Teâlâ o Zühal'in te'sîrini izâle etmek husûsunda onun hâssıyyetini nizamsız bir hâle getirir ve izâle eder. Vücûd-ı hakîkî güneşinin önünde vücûd-ı izâfî gölgesinin uzayışının ve te'sîrinin ne hükmü olur?

"Derhem", bî-nizâm ve perîşân ve bî-demâğ ma'nâsınadır *(Bahâr-ı Acem)*. Burada bî-nizâm ma'nâsı münâsib görüldü.

وز نفوس پاك اختر وش مدد　　　سوی اخترهای گردون می رسد

521. *Ve nüfûs-ı pâkden yıldızlar gibi, feleğin yıldızları tarafına meded erişir.*

"Nüfûs-ı pâk"den murâd, sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmil olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Yıldızlardan arza yardım geldiği gibi, sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmil olan insân-ı kâmillerden dahi feleğin yıldızları tarafına imdâd erişir." Zîrâ âlem-i sûretten maksûd insân-ı kâmilin vücûdu ve zuhûrudur. Nitekim aşağılarda beyân buyurulacaktır.

ظاهراً آن اختران قوام ما　　　باطن ما گشته قوام سما

522. *O yıldızlar, zâhiren bizim kāim kılıcılarımızdır; bizim bâtınımız semânın kāim kılıcısıdır.*

"O seyyârâttan bizim vücûdât-ı unsuriyyemizin kıvâmına yardım gelir; fakat bizim bâtınımız ve ma'nâmız, o semânın ya'ni seyyârâtın vücûdlarının kıvâmına sebebdir." Eğer âlem-i sûretin hilkatinden maksûd olan insân-ı kâmil yetişmez bir hâle gelse, onların vücûdlarına da lüzûm kalmaz. Nitekim لولاك لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Sen olmasan eflâki yaratmaz idim" hadîs-i kudsîsi bu ma'nânın burhânıdır.

در بیان آنکه حکما گویند آدمی عالم صغراست و حکمای الهی گویند آدمی عالمی کبراست

Onun beyânındadır ki, hükemâ, "Âdem, âlem-i suğrâdır" derler; ve hükemâ-yı ilâhî, "Âdem, âlem-i kübrâdır" derler

پس بصورت عالم اصغر تویی پس بمعنی عالم اکبر تویی

523. *Böyle olunca sûrette âlem-i asgar sensin, böyle olunca ma'nâda âlem-i ekber sensin.*

Ya'ni hükemânın insana âlem-i suğrâ "en küçük âlem" demeleri, sûretine nazarandır; binâenaleyh sûret âleminde arz ve semâvât insandan büyük ve insan ise onlardan pek küçüktür. Nitekim âyet-i kerîmede لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ (Gâfir, 40/57) ya'ni "Semâvâtın ve arzın halkı elbette nâsın halkından ekberdir" buyurulur. Ve hükemâ-yı ilâhînin insana "âlem-i kübrâ" "en büyük âlem"dir demesi ma'nâsına nazarandır. Zîrâ hadîs-i kudsîde insân-ı kâmil hakkında لا يسعنى ارضى و لا سمائى و لكن يسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur. Bu ma'nâya binâen İmâm-ı Ali (kerremallâhü vechehû ve radıyallahü anh) efendimiz şöyle buyururlar. Beyit:

دوائك منك و ما تشعر وداءك منك و ما تبصر

و انت الكتاب المبين الذى باحرفه يظهر المضمر

و تزعم انك جرم صغير و فيك انطوى العالم الاكبر

"Senin ilâcın sendendir, halbuki senin vukûfun yoktur; ve senin illetin sendendir, halbuki sen görmüyorsun; ve sen apaçık bir kitâbsın ki, onun harfleriyle muzmer ve gizli olan zâhir olur. Ve sen küçük bir cirim olduğunu zu'm ediyorsun, halbuki sende âlem-i ekber dürülüp büküldü."

ظاهرا آن شاخ اصل میوه است باطنا بهر ثمر شد شاخ هست

524. *Zâhiren o dal meyvenin aslıdır; bâtınen dal, meyve içinde mevcûd olur.*

Zâhirde ağacın dalı, meyvenin aslıdır ve yemiş o daldan peydâ olur; fakat bâtınına bakılırsa, o meyvenin zuhûru için ağaç dikilmiş ve dal mevcûd olmuştur. Meyvenin zuhûru maksûd olmasa idi, ağaç dikilmez idi.

گر نبودی میل و امید ثمر کی نشاندی باغبان بیخ شجر

525. *Eğer meyve meyli ve ümîdi olmasa idi, bahçıvan ağacın kökünü ne vakit diker idi?*

پس بمعنی آن شجر از میوه زاد گر بصورت از شجر بودش ولاد

526. *Böyle olunca, her ne kadar onun doğumu ağaçtan ise de, o ağaç ma'nâda meyveden doğdu.*

Her ne kadar meyvenin doğumu ağaçtan ise de, o ağaç ma'nâsına nazaran meyveden zuhûr etmiştir; çünkü ondan maksûd olan meyvedir ve şecere-i kevnin semeresi Âdem'dir. Binâenaleyh bu kevn ü mekân ağacı, kendisinden zuhûr edecek olan Âdem için halk olunmuştur.

مصطفی زین گفت کآدم و انبیا خلف من باشند در زیر لوا

527. *Bundan dolayı Mustafâ buyurdu ki: "Âdem ve enbiyâ sancak altında benim arkamda olurlar."*

Bu beyt-i şerîfde آدم و من دونه تحت لوآئی یوم القیامة و لا فخر ya'ni "Âdem ve ondan gayri olan enbiyâ, yevm-i kıyâmette benim sancağım altında bulunduğu halde, benim iftihârım yoktur" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, hakîkat-ı muhammediyye felek-i muhît-i âmmdır. Her ne olmuş ve olacak var ise, hepsi o hakîkatin taht-ı hîtasındadır. Âlem-i kevnden maksûd, bu hakîkati hâmil olan insân-ı kâmilin zuhûrudur. Binâenaleyh o insân-ı kâmil sonra gelmiş olan öndür; nitekim âtîde buyururlar.

بهر این فرموده است آن ذو فنون رمز نحن الآخرون السابقون

528. *O zû-fünûn "Biz sâbık olan âhirleriz" remzini bunun için buyurmuştur.*

Bu zikr olunan ma'nâdan dolayı, o zû-fünûn olan Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz hazretleri hadîs-i şerîflerinde نحن الآخرون السابقون ["Biz sâbık olan

âhirleriz"] buyururlar ki, "Biz vücûd-ı unsurîde sonradan geldik, halbuki hakîkatimize nazaran, bu âlem-i kevnden evveliz!" demek olur.

Ankaravî hazretleri buyururlar ki: "Biz" ta'bîr buyurmalarındaki nükte, o hazretin verese ve tebaası dahi bu hükümde dâhil olduğunu işrâb eder. كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين ya'ni "Âdem su ile çamur arasında olduğu halde ben nebî idim" hadîs-i şerîfi dahi bu ma'nâyı te'yîd buyurur.

گر بصورت من ز آدم زاده ام من بمعنی جد جد افتاده ام

529. *"Gerçi sûrette ben Âdem'den doğmuşum, ma'nâda ben ceddin ceddi vâki' olmuşum."*

Cenâb-ı Pîr efendimiz verâsetleri hasebiyle lisân-ı nebevîden yukarıki hadîs-i şerîfi tefsîr buyururlar; ya'ni "Ben her ne kadar sûrette Âdem neslinden doğmuş isem de, ma'nâda silsile-i mevcûdâtın ceddinin ceddi vâki' olmuşum."

کز برای من بدش سجدهٔ ملك وز پی من رفت بر هفتم فلك

530. [528] *"Zîrâ ki meleğin secdesi ona benim için olmuştur; ve o benim için yedinci feleğe gitmiştir."*

Ya'ni, "Ben Âdem (a.s.)ın sulbünde idim, onun için o mescûd oldu ve kendi mi'râcında benim hakîkatimden feyz almak için, yedinci feleğe gitti." (*Şerh-i* İmdâdullah) (k.s.)

پس ز من زایید در معنی پدر پس ز میوه زاد در معنی شجر

531. *Binâenaleyh peder ma'nâda benden doğdu; binâenaleyh ma'nâda ağaç meyveden doğdu.*

Sûret-i unsuriyyemin aslı olan babam, ma'nâda benden doğdu; zîrâ babam bir ağaç mesâbesinde idi ve ben ise meyve menzilesinde idim; binâenaleyh babamın şecer-i vücûdu, meyvenin zuhûru için olmakla, ma'nâda ağaç meyveden doğmuş oldu.

اول فکر آخر آمد در عمل خاصهٔ فکری کو بود وصف ازل

532. *Fikrin evveli amelde âhir geldi; husûsiyle bir fikir ki, o vasf-ı ezel ola.*

"Fikir"den murâd, sûret-i ilmiyye ve zihniyyedir. Meselâ bir mi'mâr evvelen zihninde yapacağı binânın sûretini ihzâr eder ve ba'dehû o sûret-i ilmiyyeyi hâriçde fiilen vücûda getirir; binâenaleyh fikrin evveli amelde âhir gel-

miş olur. Bu hâl idrâk sâhibi olan beşerin iktizâ-yı zâtîsidir. Husûsiyle bir sûret-i ilmiyye ki, o vasf-ı ezel ola, ya'ni İlim, sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfat olup, Zât-ı ulûhiyyet gibi kadîmdir ve ezelîdir; bilcümle eşyânın hakāyıkı evvelen ilm-i ilâhîde sâbittir, ba'dehû hakāyık, vücûd-i ilmîden, vücûd-ı aynîye gelir.

حاصل اندر يك زمان از آسمان می رود می آيد ايدر كاروان

533. *Elhâsıl işte bir anda gökten kervân gidiyor ve geliyor.*

"Âsumân"dan murâd, vâhidiyyet ve a'yân-ı sâbite mertebesidir; ve a'yân-ı sâbite, suver-i ilm-i ilâhîdir. Ya'ni, "Elhâsıl suver-i ilm-i ilâhî mertebesinden işte bir anda bu vücûdât-ı izâfiyye âlemine kervân geliyor ve gidiyor."

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Seb'e ibtidâsında olan يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا (Sebe' , 34/2) ya'ni "Allah Teâlâ arza giren şeyi ve ondan çıkan şeyi ve gökten inen şeyi ve göğe urûc eden şeyi bilir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Îder", burada ve şimdi ve işte ma'nâlarına gelir.

نيست بر اين كاروان اين ره دراز كى مَفَازَهْ زفت آيد با مُفَازْ

534. *Bu kervân üzerine bu yol uzun değildir; mefâze ne vakit müfâz olana azîm gelir?"*

"Mefâze", necât ve zafer ve helâk ma'nâlarına gelen "fevz"den müştaktır; ve mahall-i necât ve mahall-i helâk olan susuz çöl ve beyâbâna denir. Burada "mefâze"den murâd, âlem-i süflî ve sûret olan dünyâdır. Ve "müfâz", if'âl bâbından ism-i mef'ûl olup, "muzaffer kılınmış" demektir. Ve "müfâz"dan murâd, ma'nâdır. Ya'ni, "Ma'nâ kervânına bu âlem-i sûret yolu uzun ve uzak değildir; mahall-i helâk ve fenâ olan dünyâ sahrâsı ve sûret âlemi, ne vakit muzaffer ve hâkim olan maânî kervânına azîm ve müşkil gelir? Zîrâ sûret helâk olursa, ma'nâ bâkîdir."

دل به كعبه مى رود در هر زمان جسم طبع دل بگيرد ز امتنان

535. *Her zamanda gönül Kâ'be'ye gidiyor; cisim ihsandan gönül tab'ını tutar.*

Ma'nâya âlem-i sûret yolunun uzak ve uzun gelmediğinin misâli budur ki, gönül her zaman hayâlen Kâ'be'ye gidiverir; fakat cisim yerinde durur, hayâl ise ma'nâdır. Binâenaleyh insan hayâlinde olan bir mahalle sür'at-i berkıyye ile gider. Bu hâl umûm insanlara şâmildir; fakat kâmillerin başka bir hâli olur ki, o da ihsân-ı ilâhî ile cisimlerinin gönül, ya'ni rûh tabîat ve hâssıyyetini iktisâb etmesidir. Binâenaleyh bu halde olan bir kâmil rûhiyle mütevec-

cih olduğu bir mahalde, rûhunun sür'ati ile, cismini de berâber ihzâr eder. Onun için kâmiller ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim ervâhımız cisimlerimizdir ve cisimlerimiz ervâhımızdır" buyurmuşlardır.

این دراز و کوتهی مر جسم راست　　　چه دراز و کوته آنجا که خداست

536. *Bu uzun ve kısalık muhakkak cisim içindir; uzun ve kısa nedir, orada ki, Hudâ vardır!*

Bu uzunluk ve kısalık ve eb'âd-ı sâire, kesîf olan cisme ve cismin ahkâmı altında zebûn olan ervâha mahsûstur. Cismin ahkâmından kurtulup, sıfât-ı Hak'la muttasıf olan ervâh ve ecsâm için uzunluğun ve kısalığın ve sâir eb'âdın ne hükmü ve te'sîri vardır?

چون خدا مر جسم را تبدیل کرد　　　رفتنش بی فرسخ و بی میل کرد

537. *Hudâ cismi tebdîl ettiği vakit, onun gitmesini fersahsız ve mîlsiz etti.*

"Mîl" burada ma'nâ-yı lügavîsi i'tibâriyle yeryüzünde "göz erimi" kadar bir mesâfedir *(Burhân)*. Ve "fersah," dört bin adımdır. Ya'ni "Hak Teâlâ cismi rûha tebdîl buyurduğu vakit, onun sûret âleminde yürümesini fersahsız ve mîlsiz eder. Nitekim Server-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in mi'râc-ı şerîfleri hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصٰى (İsrâ 17/1) ya'ni "Nakāisden münezzeh olan Allah Teâlâ hazretleri kulunu bir gecede Mescid-i Harâm'dan, Mescid-i Aksâ'ya isrâ eyledi" buyurulur. Halbuki bir gecede Mescid-i Harâm'dan Kudüs-i Şerîf'e gelinmesi cisim için mümkin değildir.

صد امیدست این زمان بر دار گام　　　عاشقانه ای فتی خل الکلام

538. *Bu zamanda yüz ümîd vardır; adımı âşıkça kaldır, ey delikanlı, kelâmı terk et!*

"Bu zamanda" ta'bîriyle cenâb-ı Pîr efendimiz, zamân-ı şerîflerini murâd buyururlar; zîrâ kendileri vâris-i kâmildir ve onların huzûr ve terbiyeleri uşşâk-ı ilâhî için büyük bir fırsattır. Ya'ni, "Benim tarîkime sâlik ve isrime tâbi' olan delikanlı, kıyl u kāli terk et de, Hak yolunda adımlarını âşıkça kaldır; zîrâ bu zamanda lutf-ı Hak'la verâset-i nebeviyyeyi hâizim ve benim feyz-i nazarım sebebiyle senin cismini rûha tebdîl için çok ümîdler vardır." Nitekim cenâb-ı Pîr bu ma'nâyı şu beyt-i şerîflerinde sarâhaten beyân buyururlar.

بگشادند خزینه همه خلعت پوشید　　　مصطفی باز بیآمد همه ایمان دارید

Nazmen tercüme:

"Açtılar kenz-i füyûzu olunuz hil'at-pûş
Mustafâ geldi yine, cümleniz îmân ediniz."

گرچه پیلهء چشم بر هم می زنی　　　در سفینه خفتهء ره می روی

539. *Gerçi göz kapağını birbirine vuruyorsun; gemi içinde yatmışsın, yol gidiyorsun.*

Ey sâlikim, gerçi sülûkünde gözün kapalıdır ve sana âlem-i rûhâniyyetten bir şey görünmüyor; fakat me'yûs olma ki, sen gemi içinde yatmış ve uyumuş olduğun [halde], kat'-ı mesâfe ediyorsun ve âlem-i hakîkate doğru gidiyorsun.

Bu beyt-i şerîf sâlik-i tarîk olanlara bir tebşîr-i azîmdir. Ma'lûm olsun ki, sâlikin keşifsiz ve gözü kapalı olarak gitmesi, keşifli gitmesinden daha hayırlıdır; zîrâ keşif yolu pek muhâtaralıdır. Sâlik için sukût tehlikeleri çoktur. Ubeydullah Ahrâr hazretleri *Risâle-i Vâlidiyye*'sinde buyurur ki: "Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin bir mürîdi var idi, dâimâ çalışıp, zikr-i Hak'la meşgûl olur idi; fakat kendisine rûhânî bir keşif vâki' olmaz idi; arkadaşları onun böyle fütûr getirmeksizin sa'yine taaccüb edip, Hz. Bâyezîd'e bu taaccüblerini arz ettiler. Hz. Bâyezîd onların sözünü dinledikten sonra buyurdu ki: Öyle ise ona "sultânü'z-zâkirîn" diyelim!"

تفسیر این حدیث که مثل امتی کمثل سفینة نوح من تمسك بها نجا و من تخلف عنها غرق

Bu hadîs-i şerîfin tefsîridir ki, "Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir. Ona temessük eden kimse necât buldu ve ondan tahallüf eden kimse boğuldu."

بهر این فرمود پیغمبر که من　　　همچو کشتی ام بطوفان زمن

540. [538] *Bunun için Peygamber buyurdu ki: "Ben zamânın tûfânında gemi gibiyim!"*

Bu, yukarıda îzâh olunan ma'nâdan dolayı Resûl-i zîşân Efendimiz buyurdu ki: "Ben zamânın hicâbât-ı zulmâniyyesinde ve cehâlet tûfânında gemi gibiyim!" Bu beyt-i şerîfde yukarıdaki hadîs-i şerîfin dîğer bir rivâyetine işâret buyurulur. Zîrâ "Meselü ümmetî" rivâyet olunduğu gibi, "Meselî" ya'ni "Benim meselim" dahi rivâyet olunmuştur.

ما و اصحابیم چون کشتیٔ نوح　　　هر که دست اندر زند یابد فتوح

541. *"Biz ve ashâbımız Nûh gemisi gibiyiz; her kim el vurursa, fütûh bulur."*

Bu beyt-i şerîfde dahi rivâyet olana işâret buyurulur. Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri bu beytin şerhinde şöyle buyururlar: "Resûl-i Ekrem Efendimiz'in "ümmet" lafzından, sahâbe-i kirâmı murâd buyurdukları anlaşılır ve zâhir olan dahi budur. Eğer kâmilen "ümmet" murâd olunsa, gemiye mütemessik olacak kim olur? Ve bunda işâret vardır ki, ashâb-ı kirâma muhabbet farzdır ve eğer bir kimsenin ashâba muhabbeti olmazsa, necât bulamaz."

چونکه با شیخی تو دور از زشتیٔ　　　روز و شب سیاری و در کشتیٔ

542. *Şeyh ile olduğun vakit, sen çirkinlikten uzaksın; gündüz ve gece seyyârsın ve gemi içindesin.*

Bu beyt-i şerîfde الشیخ فی قومه کالنبی فی امته ya'ni "Kavmi içinde şeyh, ümmeti içinde peygamber gibidir" [buyurulmuştur]. Peygamber'e mütemessik olanlar nasıl Hz. Nûh'un gemisine temessük edip kurtulanlar gibi ise, bir şeyh-i kâmile temessük edenler dahi Peygamber'e mütemessik olup kurtulanlar gibi olur. "Ve kemâl-i sıdk ile bir şeyh-i kâmile sarılan sâlik, gece ve gündüz yürüyen gemi içindeki bir kimse gibi, Hak yolunda seyr ü seferdedir, fakat kendisinin kat'-ı mesâfe ettiğinden haberi yoktur."

در پناه جان جانبخشی تویی　　　خفتهٔ در کشتی و ره می روی

543. *Bir can bağışlayıcının canının hıfzındasın, gemi içinde uyumuşsun ve yol gidiyorsun.*

"Can-bahş"dan murâd, şeyh-i kâmildir; zîrâ sâlikin rûh-i hayvânîsi altında zebûn ve mağlûb olan rûh-ı insânîsini faâliyete getirir.

مگسل از پیغمبر ایام خویش　　　تکیه کم کن بر فن و بر گام خویش

544. *Günlerinin peygamberinden munkatı' olma, kendinin fennine ve adımına i'timâd etme!*

"Ey sâlik, kendi asrının ve zamânının şeyh-i kâmilini bul ve onun sohbetinden munkatı' olma! Tarîk-ı Hak'da kendi aklına ve ilmine ve zekâvetinin adımlarına i'timâd etme." Zîrâ senin aklın ve ilmin ve zekâvetin, şeyh-i kâmilin ilim ve irfânı önünde gāyet çürüktür. Beyt-i Mısrî (k.s.) :

Pîrinle olan ahdi güt, nen var ise ko git
Bildiklerini terk et, irfâna irem dersen

گرچه شیری چون روی ره بی دلیل   همچو روبه در ضلالی و زلیل

545. *Her ne kadar arslan isen de, eğer yola delîlsiz gidersen, tilki gibi dalâldesin ve zelîlsin.*

Her ne kadar ilimde ve zekâda arslan gibi kavî ve şecî' isen de, eğer Hak yoluna delîlsiz gidersen, ilmin ve zekâvetinin vâsıl olamadığı birtakım müşkilâta düşüp, tilki gibi korkak ve zelîl bir hâle gelirsin.

هین مپر الا که با پرهای شیخ   تا ببینی عون لشکرهای شیخ

546. *Sakın şeyhin kanatlarının gayri ile uçma, tâ ki şeyhin askerlerinin yardımını göresin!*

Sülûkünde ancak şeyhin re'y ve tedbîri ve vesâyâsı dâiresinde hareket et, aslâ kendi aklını ve tedbîrini kullanma ki, o şeyh-i kâmilin tasarrufât-ı ma'neviyyesini ve yardımını göresin!

Menkabe: Şeyh Ebu'l-Vefâ hazretleri bir mürîdini halvete koymuş. Her gün hâdim bu dervîşe bir çanak taâm ve bir testi su getirirmiş; dervîş dahi taâmı yer ve suyu içer, zikrullâha devâm edermiş. Bir gün kendi kendine demiş ki: "Tarîkde riyâzet ve mücâhede vardır, ben ise her gün bir çanak dolusu yemeği yer ve bir testi de suyu içerim, bu nasıl halvettir? Eğer hâdim yarın taâm ve su getirirse almam!" der ve öyle yapar. O gece halvet-hânesinde pek ziyâde acıkır ve bir lokma ekmek için kıvranır durur; aslâ kalbinde huzûr kalmaz. Ertesi gün Şeyh Vefâ hazretleri gelip ona der ki: "Yâhû! bu gece senin hâlin ne idi, sabâha kadar taâm zikrinde idin! Niçin getirilen taâmı yemedin; mürşidin senin tabîbindir, senin mizâcını ve tarz-ı tedâvîni bilmez mi?" Hâdime iki çanak taâm ve iki testi su getirmesini emr eder.

یك زمانی موج لطفش بال تست   آتش قهرش دمی حمال تست

547. *Bir zaman onun lutfunun dalgası, senin kanadındır; onun kahrının ateşi bir dem senin hamalındır.*

"Şeyh-i kâmil ba'zan lutuf ve merhamet ile zâhir olur; onun bu lutuf ve merhameti, senin rûhuna bir kanat olup, seni yukarıya uçurur ve âlem-i melekûta eriştirir; ve ba'zan kahır ile zâhir olur, o da senin için fâidelidir." Zîrâ seni dalâlet alçaklığından, hidâyet yüksekliğine çıkarır. Meskenet ve tevâzu' ve zillet-i nefis yolunu gösterir. Meselâ Hz. Hüdâyî'nin şeyhi, dimâğında kadılık mertebesinden kalmış olan kibir ve enâniyet bakıyyesini izâle etmek için pazarda ciğer sattırmıştır. Bu ise sûrette kahır ve ma'nâda lutuftur. Menâkıb-ı evliyâda bunun nazîri çoktur.

قهر او را ضد لطفش کم شمر   اتّحاد هر دو بین اندر نظر

548. *Onun kahrını, onun lutfunun zıddı sayma; nazarda her ikisinin ittihâdını gör!*

Ya'ni, şeyh-i kâmilin kahrından müteessir olma ki, onun altında lutuf gizlidir; binâenaleyh onun muâmele-yi kahriyyesini de lutuftan ibâret gör ve nazar-ı aklîde bunların ikisini de müttehid gör!

یك زمان چون خاك سبزت می کند   یك زمان پر باد و گَبْزَتْ می کند

549. *Bir zaman seni toprak gibi yeşil eder; bir zaman pür-bâd ve kalın eder.*

"Pür-bâd", tekebbürden kinâyedir. Ve "gebz", kalın ma'nâsına olup, gurûr-ı nefsânî ile şişkinlikten kinâyedir. Ya'ni, "Şeyh-i kâmil bir zaman seni toprak gibi mütevâzi' ve zelîl kılar; ve topraktan yeşillikler bittiği gibi, bu hâlin içinde senden dahi hüsn-i ahlâk ve ilim ve irfân yeşillikleri neşv ü nemâ bulur. Sen o vakit kendinin kemâle geldiğini zannedersin. Binâenaleyh seni sana göstermek için bir zaman dahi seni pür-bâd ya'ni mütekebbir ve kalın ve gurûr-ı nefsânî sebebiyle şişkin yapar." Evvelki hâl-i tevâzuun ile, bu ikinci hâl-i gurûrunu ve şişkinliğini mukāyese edip, henüz nefsânî sıfatlarından kurtulamamış bir nâkıs olduğunu anlarsın.

جسم عارف را دهد وصف جماد   تا برو روید گل و نسرین شاد

550. [548] *Ârifin cismine cemâd vasfını verir, tâ ki latîf olan gül ve nesrîn bitsin.*

"Şâd", burada latîf ma'nâsınadır. "Gül", ma'lûm olan çiçektir. "Nesrîn", beyaz gül ma'nâsınadır. Ya'ni, "Şeyh-i kâmil, ârifin cismini cemâd vasfıyla tavsîf eder veyâhud tasarruf-ı ma'nevîsiyle mürîdini mertebe-i irfâna getirir ve ona cemâdiyet vasfını verir, tâ ki ondan maârif-i ilâhiyye gülleri ve esrâr-ı ilâhiyye nesrînleri biter."

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin yetmiş ikinci bâbında buyururlar ki: "Cemâdât, sâir müvelledâtdan daha ziyâde Hakk'ı ârifdir ve O'na âbiddir; zîrâ o, ma'rifet mertebesinde halk olunmuştur, aklı, şehveti ve tasarrufu yoktur. Onun takallübü nefsiyle değil, gayriyledir ve ancak musarrıfı Allah'dır ve tasrîf-i ilâhî ile musarrafdır. Binâenaleyh insanda sıfat-ı cemâdiyyetten a'lâ sıfat yoktur. Ba'dehû nebât ve ba'dehû hayvâniyettir; ve ondan sonra da derece-i cemâdiyyetten yükseldiği kadr olan şey üzerine, iddiâ-yı ulûhiyyet eden insandır. Ve bu rif'atten, onun için sûret-i ilâhiyye hâsıl olur ve onun sebebiyle aslından çıkar. Binâenaleyh taşlar neş'etlerinde asıllarından çıkmadıklarından abîd-i muhakkikîndir."

ليك او بيند نه بيند غير او   جز بمغز پاك ندهد خلد بو

551. *Fakat o görür, onun gayri görmez; cennet pâk olan dimâğın gayrine koku vermez.*

Fakat cemâdiyet mertebesinde olup, kendisinden gül ve nesrîn biten ârifin hâlini ancak şeyh-i kâmil görür. Zîrâ ârif cennet-i 'âcil içindedir ve cennet ise, da'vâ-yı ulûhiyyet ve enâniyetten pâk olan dimâğın gayrisine koku vermez.

مغز را خالى كن از انكار يار   تا كه ريحان يابد از گلزار يار

552. *Dimâğını yârin inkârından hâlî et, tâ ki yârin gülzârından reyhan bulsun!*

Böyle olunca enâniyetini terk edip, dimâğını yâr-ı sâdık olan şeyh-i kâmilin inkârından hâlî kıl; tâ ki o dimâğın, o yârin gülzârı olan rûh-ı latîfinden maârif ve esrâr-ı ilâhiyye reyhanının kokusunu bulsun!

تا يابى بوى خلد از يار من   چون محمد بوى رحمان از يمن

553. *Tâ ki Muhammed Yemen'den Rahmân'ın kokusunu bulduğu gibi, benim yârimden cennet kokusunu bulasın!*

Rivâyet olunur ki, Resûl-i zîşân Efendimiz ara sıra Yemen tarafına müteveccih olup koklarlar imiş. Sebebi kendilerinden sorulduğu vakit انى لاجد نفس الرحمن من قبل اليمن ya'ni "Ben nefes-i Rahmân'ı Yemen tarafından buluyorum" buyurmuşlar. Bu kokunun menba'ı Usâm-ı Yemenî veyâhud Üveys Karanî hazretleri olduğunu muhakkikler beyân etmişlerdir. Herhangisi olursa olsun, insân-ı kâmilin rûh-ı latîfinden cennet-i zât kokusu geldiğine işâret buyurulur.

در صف معراجیان گر بیستی　　　چون براقت بر کشاند نیستی

554. *Eğer mi'râca mensûb olanların safında durursan, yokluk seni Burâk gibi yukarıya çeker.*

"Mi'râca mensûb olanlar"dan murâd, evliyâullahdır; ve Burâk onların amellerinin sûretidir. Ya'ni "Eğer evliyâullah safında kāim olur ve onların amelleri gibi amel edersen, varlıktan, yokluk tarafına gelirsin ki, "fenâ-fillah" mertebesidir. Bu yokluk, ya'ni "fenâ-fillah" seni Burâk gibi yukarıya, ya'ni "bekā-billah" mertebesine çeker."

نی چو معراج زمینی تا قمر　　　بلکه چون معراج کلکی تا شکر

555. *Arza mensûb olanın mi'râcı gibi kamere kadar değil, belki bir kamışın şekere kadar olan mi'râcı gibidir.*

"Zemîne mensûb olan"dan murâd, îmân sâhibi olan alâkāt-ı dünyeviyyeden tecerrüd edememiş mü'mindir. Nitekim Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakāyık*'ında buyurur ki: "Bir kimsenin rûhu makām-ı îmânda iken, bedenden mufârakat ederse, o rûhun terakkîsi felek-i kamere kadar olur." Ya'ni "Mi'râcîlerin safında bulunanları, yokluğun Burâk gibi yukarıya çekmesi, makām-ı îmânda iken ölenlerin rûhlarının mi'râcı gibi felek-i kamere kadar değildir. Belki kamışın, şekere kadar olan mi'râcı gibidir." Ya'ni kamış kamışlık sıfâtını bırakıp, şekerlik sıfatını iktisâb eder. Bunun gibi bu mi'râcda vücûd-ı abdânînin vücûd-ı Hakkānî'ye tebeddülü vâki' olur ve abd bu mertebede sıfât-ı Hak ile zâhir olur.

نی چون معراج بخاری تا سما　　　بل چو معراج جنینی تا نهی

556. *Bir buhârın semâya kadar mi'râcı gibi değil, belki bir cenînin akla kadar olan mi'râcı gibidir.*

Bu zikr ettiğimiz mi'râc, bir buhârın semâya urûc edip hevâ-yı nesîmîye kadar karışması gibi cismânî değildir; belki ana karnındaki bir cenînin doğup, büyüyüp kemâle gelerek, akıl mertebesine kadar çıkması gibi ma'nevî bir mi'râcdır.

خوش براقی گشت خنگ نیستی　　　سوی هستی آردت گر نیستی

557. *Yokluk atı hoş bir Burâk oldu; eğer yok isen, seni varlık tarafına getirir.*

"Hıng", siyâhı beyâzına gālib olan at ma'nâsınadır. "Yokluk, ya'ni fenâ-fillah atı latîf bir Burâk oldu; eğer vücûd-ı mevhûmundan fânî isen, o Burâk seni varlık, ya'ni bekā-billah tarafına getirir." "Burâk", Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mi'râc gecesinde bindiği hayvan sûretinde bir rekîbedir. Ve bu rekîbe onların amellerinin sûreti idi. Ve her bir mü'min[e] derece-i ilmine göre bir rekîbe muhassasdır. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'de bu rekâibden bahs buyururlar.

کوه و دریاها سُمَّش مس می کند　　　تا جهان حس را پس می کند

558. *Dağ ve denizler onun tırnağını messeder, hattâ his âlemini arkaya eder.*

"Süm", hayvan tırnağı demektir. Ya'ni, "O yokluk atı o kadar sür'atle yürür ki, dağlar ve deniz onun tırnağına değemez; hattâ his ve kesâfet âlemini kâmilen arkada bırakır" ve bu Burâk, seyrindeki sür'at ve şiddet sebebiyle dünyâ ve âhiret âfâkından bir anda uçurup, onların verâsı olan âlem-i hakîkate îsâl eder.

پا بکش در کشتی و می رو روان　　　چون سوی معشوق جان جان روان

559. *Gemide, ayağı çek ve revân olarak yürü! Canın ma'şûku tarafına rûh-ı revân gibi.*

Hakîkat şehrine seferde gemi mesâbesinde olan şeyh-i kâmilin hıfz u himâyesinde akıcı olarak ayağını çek, terakkî için oraya buraya başvurmaktan vazgeç! Can kendisinin ma'şûku olan Hak tarafına, nasıl akıp gidici ise, sen dahi öylece rûh-ı revân gibi o tarafa, şeyh-i kâmilin hıfz u himâyesinde akıp git!

دست نی و پای نی رو تا قِدَم　　　آنچنانکه تاخت جانها از عدم

560. [558] *El yok ve ayak yok, kıdeme kadar git; nasıl ki canlar ademden koştu.*

Ya'ni, hakîkat şehrine gidişte, elin ve ayağın, ya'ni cismâniyetin dahl ve te'sîri yoktur; oraya elsiz ve ayaksız olan rûh-ı revân, ya'ni rûh-ı izâfî ile gidilir. Binâenaleyh sen dahi elsiz ve ayaksız olarak rûhunla kıdeme, ya'ni Zât-ı Hakk'a kadar git! Nitekim o rûhlar adem-i izâfî âleminden, vücûd-ı izâfî âlemine elsiz ve ayaksız olarak koştular.

بر دریدی در سخن پردهٔ قیاس　　　گر نبودی سمع سامع را نعاس

561. *Eğer sâmi'in sem'inde uyku mukaddimesi olmasa idi, sözde kıyâs perdesi yırtılır idi.*

"Nuâs", uyumak ve uyku mukaddimesi. Ya'ni, "Eğer sözümüzü dinleyen kimsenin sem'-i rûhunda uyku veyâ uyku mukaddimesi olmasa idi, rûhun hakîkat-ı mi'râcı hakkındaki kıyâsât-ı fikriyye perdesi kelâmımız esnâsında yırtılır idi." Ve ona hakîkat-ı mi'râc münkeşif olurdu; fakat sâmi'in sem'i, tahmînât-ı akliyye uykusu içindedir.

ای فلك بر گفت او گوهر ببار　　از جهان او جهانا شرم دار

562. *Ey felek onun kelâmı üzerine gevher yağdır; ey cihân onun cihânından utan!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz rûh-ı şerîflerini gāib farzıyla buyururlar ki: "Ey felek-i zâhiri, o rûhumun cismimden harf ve savt ile çıkardığı kelâmlarına gevher yağdır! Ey dar olan sûret cihânı, o rûhumun geniş olan ma'nevî cihânından utan!"

Menhec-i Kavî'de buyurulur ki: "Felek ta'bîri, kutb-ı zamâna râci'dir, zîrâ felek zâhiri nasıl muhît ise, kutb-ı zamân dahi sûreti ve ma'nâyı muhîttir."

گر بباری گوهرت صد تا شود　　جامدت بيننده و گويا شود

563. *Eğer yağdırır isen, senin gevherin yüz kat olur, senin câmidin görücü ve söyleyici olur.*

Ey felek, eğer sen rûhlu sözlerim üzerine câmid gevher yağdırır isen, senin o gevherlerin o rûhlu sözlere mukārin olmakla, yüz kat olur; zîrâ o câmid olan gevherler zî-rûh olup, görücü ve söyleyici olur. Nitekim câmid olan ekmek, zî-rûh olan insana gıdâ olmakla görücü ve söyleyici olur.

پس نثاری كرده باشی بهر خود　　چونكه هر سرمايهء تو صد شود

564. *Binâenaleyh kendin için nisâr etmiş olursun; çünki senin her sermâyen yüz olur.*

Böyle olunca sen gevherlerini kendin için bezl ve nisâr etmiş olursun; çünki senin câmid olan her sermâyen zî-rûh ve kâmil olmakla yüz olur; ve kâmil nâkısa imdâd ettiği cihetle, senin o bezl ve nisârın, yine kendin için olur. Nitekim 521 numaralı beyt-i şerîfde yıldızlara kâmilin bâtınından imdâd vâki' olduğu beyân buyurulmuş idi.

قصهء هديه فرستادن بلقيس از شهر سبا سوى سليمان عليه السلام

Belkîs'ın Sebâ şehrinden Süleyman (a.s.) tarafına hediye göndermesinin kıssası

هديهء بلقيس چل اشتر بدست　　　　باز آنها جمله خشت زر بدست

565. *Belkîs'ın hediyesi kırk deve olmuştur; onların yükü hep altın külçesi olmuştur.*

"Belkîs", Yemen'de Sebâ şehrinin melîkesi olan bir kadının ismidir; onlar güneşe ve yıldızlara taparlar idi. Süleymân (a.s.) ona mektûb göndererek dîne da'vet etti; o da Süleymân (a.s.)a kırk deve hediye gönderdi ki, her birinin üzerinde altın külçeleri var idi. Nitekim bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de , sûre-i Neml'de beyân buyurulur. Ve hediye hakkındaki âyet-i kerîme budur: وَ انِّى مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ (Neml, 27/35) Ya'ni "Muhakkak ben onlara hediye göndericiyim; imdi gönderilmişlerin ne ile döneceklerine nazar ediciyim."

چون بصحراى سليمانى رسيد　　　　فرش آنرا جمله زرّ پخته ديد

566. *Vaktâki Süleymân'a mensûb olan sahrâya erişti, onun ferşini hep hâlis altın gördü.*

Bu hediyeyi Yemen'den Kuds-i Şerîf'e getirmekte olan me'mûrlar vaktâki Kuds-i Şerîf'e yaklaştılar, o civârdaki sahrânın ferşini ve zemînini hep hâlis altından döşenmiş bir halde gördüler.

بر سر زر تا چهل منزل براند　　　　تا كه زر را در نظر آبى نماند

567. *Altının başı üzerinde kırk menzile kadar sürdü, tâ ki nazarda altının revnakı kalmadı.*

O hediye kâfilesi kırk menzil kadar altın döşenmiş zemîn üzerinde yürüdü, nazarlarında hediye olarak getirdikleri altının revnakı ve letâfeti kalmadı.

بارها گفتند زر را وا بریم   سوی مخزن ما چه پیکار اندریم

568. *Def'alar ile dediler ki: "Altını hazînemizin tarafına geri götürelim, biz ne cenkteyiz?"*

Hediyeyi getiren memurlar birbirleriyle konuşup dediler ki: "Yâhû! kırk menzil vardır ki, altın döşenmiş arazî üzerinde yürüyoruz; getirdiğimiz hediyenin burada ne kıymeti olur. Bu getirdiğimiz altınları kendi hazînemize geri götürelim. Biz niçin münâzaa ediyoruz?" "Peykâr", cenk ve nizâ' ve "bî-kâr", fâidesiz ve lağv ve "abes" demektir. Ba'zı nüshada (بی کار) "bî-kâr"dır; bu halde ma'nâ: "Biz bunca abes içindeyiz", demek olur.

عرصهٔ کش خاك زرِّ ده دهیست   زر بهدیه بردن آنجا ابلهیست

569. *Bir arsa ki, onun toprağı hâlis altındır, oraya hediye altın götürmek ahmaklıktır.*

"Dehdehî", hâlis ve kâmil-ayâr demektir.

ای ببرده عقل هدیه تا اله   عقل آنجا کمترست از خاك راه

570. [568] *Ey aklı ilâha kadar hediye götürmüş olan kimse, akıl orada yolun toprağından daha aşağıdır.*

Ey aklı ve zekâvetine kıymet verip bu hediyesiyle huzûr-ı ilâhîde kendisinin makbûl kullar sırasına geçmesini zanneden bîçâre, akıl dediğin cevher-i ma'nevî, huzûr-ı ilâhîde yollarda çiğnenen topraktan daha aşağı ve kıymetsizdir.

چون کساد هدیه آنجا شد پدید   شرمساری شان همه وا پس کشید

571. *Vaktâki hediyenin kesâdı orada zâhir oldu, onların utanmaklığı hepsini geri çekti.*

باز گفتند ار کساد و ار روا   چیست بژ ما بنده فرمانیم ما

572. *Yine dediler: "Gerek kesâd ve gerek râyic olsun bize ne? Biz emir kuluyuz!"*

گر زر و گر خاك ما را بردنیست   امر فرمانده بجای آوردنیست

573. *"Gerek altın ve gerek toprak, bizim için götürmek lâyıktır; emir vericinin emrini yerine getirmek lâzımdır!"*

"Bürdenî" ve "âverdenî" masdarlarının nihâyetindeki "yâ"lar "yâ-yı liyâkat"tır.

گر بفرمایند که کین واپس برید هم بفرمان تحفه را باز آورید

574. *Eğer emr ederlerse ki, "Bunu geri götürün! Fermân ile berâber hediyeyi de geri götürün!"*

Ya'ni, "Biz resûlüz ve elçiyiz; risâlette tasarruf câiz değildir. Gönderilen, gönderenin emrine tâbi'dir. Hükümdârımız olan Belkîs, Hz. Süleymân'a bunları hediye gönderdi. Bunların kıymeti olsun olmasın, yerine götürmekle mükellefiz. Eğer Hz. Süleyman: "Bunu geri götürün ve benim Belkîs'a verdiğim fermân ile berâber hediyeleri de yine geriye getirin! diye emr ederler, o vakit emre tebean geri götürürüz!" deyip huzûr-ı Süleymânî'ye girdiler."

خندش آمد چون سلیمان آن بدید کز شما من کی طلب کردم ثرید

575. *Vaktâki Süleymân onu gördü, ona gülme geldi. (Dedi) ki: "Ben sizden ne vakit tirit istedim?"*

Süleymân (a.s.) onların getirdikleri altın külçelerini, taâmın gāyet muhtasarı ve ednâsı olan tiride teşbîh buyurdu. Ba'zı nüshalarda "serîd" yerine "mezîd" vâki'dir. Ma'nâ: "Ben sizden dîn üzerine ziyâde bir şey istemedim!" demek olur.

من نمی گویم مرا هدیه دهید بلکه گفتم لایق هدیه شوید

576. *"Bana hediye veriniz demiyorum, belki hediyenin lâyıkı olunuz! dedim."*

Ya'ni, "Siz beni bir pâdişâh-ı sûrî zannedip, nezdime hediye ile geldiniz; ben ise nübüvvetim hasebiyle sizden hediye değil, îmân taleb ediyorum ve îmânınızın netîcesinde Hak Teâlâ tarafından ihsân buyurulacak olan ma'nevî hediyelere lâyık olunuz! diyorum."

که مرا از غیب نادر هدیهاست که بشر آن را نیآرد نیز خواست

577. *"Zîrâ gaybdan bana mahsûs hediyeler vardır ki, beşer onu istemeğe dahi kādir olmaz."*

Bu beyt-i şerîfde اعددت لعبادی الصالحین ما لا عین رأت و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر ya'ni "Ben sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve beşerin kalbine hutûr etmedik şeyler hazırladım" hadîs-i kudsîsine işâret buyurulur. Ya'ni

beşer, gördüğü ve işittiği ve kalbine hutûr ettiği şeyleri isteyebilir; bunun hâricinde şeylerin ne olduğunu bilmez ki, isteyebilsin.

می پرستید اختری کو زر کند   رو باو آرید کو اختر کند

578. *"Bir yıldıza taptınız ki, o altın yapar; ona teveccüh edin ki o yıldız yapar."*

"Arz üzerine vâki' olan te'sîrinden altın husûle gelen bir yıldıza taptınız. Bu yıldıza tapacağınıza, o yıldızı yaratana teveccüh edip tapınız." Bu beyt-i şerîfden Sebe' kavminin Zühre yıldızına da taptıkları anlaşılır; zîrâ arzda te'sîriyle altın husûle gelen yıldızın Zühre yıldızı olduğu, ilm-i nücûm kitâblarında tasrîh olunmuştur. Nitekim yukarıda 516 numaralı beyitte geçti. Veyâhud "ahter"den murâd güneştir, zîrâ güneş dahi altın ma'denini terbiye eder.

می پرسید آفتاب چرخ را   خوار کرده جان عالی نرخ را

579. *"Yüksek bahâlı olan canı hakîr edip, çerhin güneşine taptınız!"*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Neml'de vâki' olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (Neml, 27/24) Ya'ni "Hüdhüd Süleymân (a.s.) huzûrunda dedi: O Sebe' melikesini ve kavmini, Allah'ın gayri olarak güneşe secde eder bulduk ve şeytan onlara amellerini söyledi, onları Allah'ın yolundan geri bıraktı; imdi onlar mühtedî değildirler." Yukarıki beyit ile, bu beyte nazaran Sebe' kavminin hem yıldızlara ve hem de güneşe taptıkları anlaşılır.

آفتاب از امر حق طباخ ماست   ابلهی باشد که گوییم او خداست

580. [578] *"Güneş, Hakk'ın emrinden tabbâhımızdır; ahmaklık olur ki o Hudâ'dır diyeyim!"*

Ya'ni, "Güneş arza harâretini salıverip Hakk'ın emriyle, bizim bahçelerimizdeki meyvelerimizi ve hubûbâtımızı pişiricidir. Benim ona Hudâ'dır diye tapmam ahmaklık olur!"

آفتابت گر بگیرد چون کنی   آن سیاهی زو تو چون بیرون کنی

581. *"Eğer senin güneşini tutarsa ne yaparsın? O siyâhlığı sen ondan nasıl dışarıya edersin?"*

"Sen güneşe Hâlık diye tapıyorsun, ya o güneşi yaratan Hâlık o güneşin nûrunu izâle edip karartırsa, o karartıyı sen ondan nasıl dışarıya çıkarabilir-

sin?" Nitekim bir küsûf vâki' oluvermekle, gündüzün latîf olan revnakı kaçıveriyor ve o manzaradan için sıkılıyor.

نی بدرگاه خدا آری صداع   که سیاهی را ببر وا ده شعاع

582. *"Siyâhlığı götür ve şuâ'ı geri ver, diye Hudâ'nın dergâhına sudâ' getirmez misin?"*

"Sudâ'", baş ağrısı demektir. "Sudâ' bürden", baş ağrısı götürmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Güneş kararıp, ortalık zulmet içinde kaldığı vakit, güneşin ma'bûd olduğunu unutup: "Ey bu karanlığı güneşe musallat eden, onun şuâ'ını ve ziyâsını geri ver!" diye Hudâ'nın dergâhına baş ağrısı götürürsün."

"Hudâ'nın dergâhı"ndan murâd, eğer huddâm-ı ilâhî olan melâike mecma'ı olursa ind-i ilâhîde istişfâ' için, onlara baş ağrısı vermek olur. Eğer doğrudan doğruya huzûr-ı Bârî olursa, alâ-tarîki't-teşbîh Hakk'ı, sıfât-ı kevniyye ile tavsîf olur. Nitekim bu tavsîfin, Kur'ân-ı Kerîm'de de nazîri vardır: وَ اَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً (Hadîd, 57/18) Ya'ni "Allah'a karz-ı hasenle ikrâz ediniz!" ve اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ (Ahzâb, 33/57) ya'ni "Şu kimseler ki, Allah'a ve Resûl'üne eziyet ettiler" ve وَ مَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ (Enfâl, 8/13) ya'ni "Kim ki Allah'a ve Resûl'üne meşakkat verirse." Velhâsıl "istihzâ" ve "istihyâ" ve "mekr" gibi Hakk'ın alâ-tarîki't-teşbîh Kur'ân-ı Kerîm'de sıfât-ı kevniyye ile ittisâfı mezkûrdur. Bu beyt-i şerîfdeki "sudâ'" ta'bîri dahi o kabildendir. Bu husûsta *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Eyyûbî'de îzâhât vardır.

گر کشندت نیم شب خورشید کو   تا بنالی یا امان خواهی ازو

583. *Eğer seni gece yarısı öldürseler, güneş nerede! Tâ ki feryâd edesin yâhud ondan amân diliyesin.*

Ey güneşe tapan kavim! Bilfarz gece yarısı seni öldürmeğe kasd etseler; güneş nerededir ki, amân ey ma'bûdum olan güneş, beni kurtar diye feryâd edesin?

حادثات اغلب بشب واقع شود   وآن زمان معبود تو غائب بود

584. *Hâdisât ekseriyâ gecede vâki' olur, halbuki o zaman senin ma'bûdun gâib olur.*

Ehl-i fesâd tarafından tecâvüz hâdiseleri, ekseriyâ geceleri vâki' olur. Halbuki kendine ma'bûd ittihâz ettiğin güneş, gece vakti meydanda yoktur.

سوی حق گر راستانه خم شوی وا رهی از اختران محرم شوی

585. *Eğer doğruca Hak tarafına bükülür isen, yıldızlardan kurtulursun, mahrem olursun.*

"Eğer mâsivâ-yı Hakk'ı kalbinden çıkarıp doğruca ve kemâl-i hulûs ile Hak tarafına bükülür ve meyl edersen, zâhiren yıldızları ma'bûd ittihâz etmekten ve bâtınen onların müessir olduklarına i'tikād eylemekten kurtulursun; ondan sonra Hakk'a ve Hakk'ın enbiyâsına ve evliyâsına mahrem ve musâhib olursun." Bu beyt-i şerîfde te'sîrâtı yıldızların zâtından bilen müneccimlere de ta'rîz vardır.

چون شوی محرم گشایم با تو لب تا ببینی آفتابی نیم شب

586. *Mahrem olduğun vakit sana dudak açarım, âkıbet gece yarısında güneşi görürsün.*

İmdi Hakk'a ve Hakk'ın enbiyâ ve evliyâsına mahrem olduğun vakit, sana esrâr-ı ilâhiyyeye dâir sözler söylerim, âkıbet gece yarısında hakîkat güneşini görürsün; ve bu zulmet-i tabîat içinde nûr-ı Hakk'ı müşâhede edersin.

جز روان پاك او را شرق نی در طلوعش روز و شب را فرق نی

587. *Revân-ı pâkden gayri onun şarkı yoktur, onun tulû'unda gecenin ve gündüzün farkı yoktur.*

Revân-ı pâkden, ya'ni menfûh-i ilâhî olan rûh-ı izâfîden gayri o hakîkat güneşinin şarkı yoktur; o güneş ancak ufk-ı rûhdan doğar ve o güneş gece ve gündüz ile mukayyed değildir. Ufk-ı rûhdan tulû' ettiği vakit, ister âlemin sûreti gecesi ister gündüzü olsun müsâvîdir.

روز آن باشد که او شارق شود شب نماند شب چو او بارق شود

588. *Gündüz o olur ki, o şârık ola, o bârık olduğu vakit, gece kalmaz gece!*

Asıl gündüz, o hakîkat güneşinin doğduğu vakit olur; o güneş parlayıcı olduğu vakit, zâhiren ve bâtınen gece ve karanlık kalmaz.

چون نماید ذره پیش آفتاب همچنانست آفتاب اندر لباب

589. *Güneşin önünde zerre nasıl görünürse lübâbda güneş öyledir.*

"Lübâb", *Müntehabü'l-Lügāt*'da her bir şeyin hâlisi ma'nâsınadır. Şu halde "lübâb"dan murâd, nûr-i hâlis olan nûr-i ilâhîdir. Ya'ni, "Zâhirî güneşin

önünde zerreler nasıl küçük ve ehemmiyetsiz bir halde görünürse, nûr-ı sâf-ı ilâhînin önünde de o zâhirî güneş zerre mesâbesinde kalır."

Hind nüshalarında bu ikinci mısrâ' خور چنان باشد در آن انوار و تاب sûretindedir ki, ma'nâsı "O envâr ve tâb içinde güneş öyle olur" demektir.

آفتابی را که رخشان می شود　　　　دیده پیشش کُنْد و حیران می شود

590. [588] *Bir güneş ki parlayıcı olur, göz onun önünde kamaşık ve hayrân olur.*

Zâhirî güneş ki, âfâkda parlayıcı olur, his gözü o güneşin önünde kamaşık ve hayrân bir halde kalır ve ona bakmağa kādir olamaz.

همچو ذره بینیش در نور عرش　　　　پیش نور بی حد موفور عرش

591. *Arşın nûrunda arşın hadsiz mevfûr olan nûrunun önünde onu zerre gibi görürsün.*

Sen o göz kamaştıran zâhirî güneşi, nûr-ı sâf ve hâlis olan arşın nûrunda, arşın hadsiz çok olan nûrunun önünde zerre gibi görürsün.

خوار و مسکین بینی او را بیقرار　　　　دیده را قوت شده از کردگار

592. *Göze Kirdigâr'dan kuvvet olup, onu bî-karâr olarak zelîl ve miskîn görürsün.*

Bu beyt-i şerîf, suâl-i mukadderin cevâbıdır. Birisi çıkıp diyebilir ki: "Zâhirî güneşe bakmağa beşerin tâkatı yoktur; ondan pek çok şedîd ve kavî olan hakîkat güneşinin rü'yeti nasıl kābil olur ki, göz onun indinde zâhirî güneşin zerre mesâbesinde kaldığını görebilsin?" Cevâben buyururlar ki: "Beşerin gözüne fâil-i hakîkî tarafından fevkalâde bir kuvvet ihsân olunur; o kuvvet sâyesinde göz, o zâhirî güneşi bî-karâr, ya'ni kendi mihveri etrâfında lâ-yenkati' devr edici olarak zelîl ve miskîn bir halde görür."

کیمیایی که ازو یك مأثری　　　　بر دخان افتاد گشت آن اختری

593. *Bir kimyâger ki, ondan duman üzerine bir eser düştü, o bir yıldız oldu.*

"Me'ser", masdar-ı mîmîdir, "eser" ma'nâsınadır. "Kimyâyî"deki "yâ", isbât-ı san'at için kimyâcı ve kimyâger demektir. "Kimyâger"den murâd, Hak'dır. Ve bu beyt-i şerîfde, şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: ان الله تعالى خلق درة بيضاء فنظر الجلال و الهيبة فذابت حياء و صار نصفها ماء و نصفها نارا فحصل منها دخان فخلق السموات والارض زبدها و كان عرشه على الماء ya'ni "Allah Teâlâ bir büyük inci yarattı,

Celâl ve heybeti ile nazar etti, hayâdan eridi. Onun yarısı su ve yarısı ateş oldu; ondan bir duman hâsıl oldu, semâvâtı dumandan ve arzı onun köpüğünden halk eyledi. İmdi onun arşı su üzerinde vâki' oldu." Manzûme-i şemsiyyemizin teşekkülü hakkında 1896 sene-i mîlâdîsinde Laplace tarafından ileri sürülen nazariye, bu hadîs-i şerîfin tefsîr ve îzâhından başka bir şey değildir. Bu nazariyyeye göre, manzûme-i şemsiyyenin menşei, sehâbe hâlinde gaz ve buhârdan mürekkeb yek-vücûd bir kütle olup, hey'et-i umûmiyyesiyle birlikte kendi etrâfında dönmekte idi. Yavaş yavaş bu kitle soğumuş ve tekâsüf etmiş ve bu tekâsüfü ta'kîb eden takallus sebebiyle gittikçe daha fazla bir sür'at sâhibi olmuş; vasat kısmı güneşi teşkîl etmiş ve bundan kopan ve ayrılan parçalar güneş etrâfında ve kendi etrâflarında dönmekte devâm etmişlerdir. Binâenaleyh arz ve güneş ve sâir seyyârât, dumandan ibâret olan sehâb-ı muzîden peydâ olmuşlar ve ba'dehû buhâr-ı nârîden, mâyi'-i nârîye inkılâb edip tasallub etmişlerdir. Velhâsıl yıldızların menşe'i duman, ya'ni sehâb-ı muzîdir ve ثُمَّ اسْتَوَى اِلَى السَّمَاءِ وَ هِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَ لِلاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ (Fussılet, 41/11) ya'ni "Ba'dehû vücûd-ı mutlak-ı Hak semâya istivâ etti, halbuki o duman idi. İmdi semâya ve arza tav'an veyâ kerhen geliniz! buyurdu. Onlar dahi: Biz itâat edici olarak geldik, dediler" âyet-i kerîmesinde de bu ma'nâya işâret buyurulur. Bu bâbda daha ziyâde tafsîlât, fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde zikr edilmiştir.

تا در اکسیری که از وی نیم تاب   بر ظلامی زد بگیرش آفتاب

594. *Acîb bir iksîr ki, ondan yarım pertev bir karanlık üzerine vurdu, onu güneş kıldı.*

Bu beyt-i şerîfde dahi ان الله خلق الخلق فى ظلمة ثم رش عليهم من نوره ya'ni "Allah Teâlâ halkı zulmette yarattı, sonra onların üzerine nûrundan saçtı" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. "Zalâm", gece ibtidâsının karanlığı ma'nâsınadır.

Ehl-i hey'et indinde ma'lûmdur ki, fezâ-yı bî-nihâye, ayn-ı vücûd olmakla nûr-ı siyâh hâlindedir. Bu vücûd hiçbir vasıf ile mevsûf ve na't ile men'ût değildir; ve bu mertebe "kenz-i mahfî" mertebesidir. Eltaf-ı latîf olan vücûd-ı vâhid-i hakîkî, kendi kemâlâtını, zevk-i şuhûdî ile bilmeğe ve gayriyyet-i i'tibâriyye yüzünden bilinmeğe muhabbet ettiğinden, muhît olduğu fezâ-yı bî-nihâyede hubb-i zuhûrun harâreti ile, nefes-i rahmânîsini tenfîs ve irsâl eyledi. Bu tenfîs netîcesinde fezâ-yı lâ-yetenâhîde, ya'ni kendi vücûd-ı latîfinde öbek öbek inbisât eden nefes-i rahmânî, avâlim-i bî-nihâyenin heyûlâsı oldu. Ve nefesin şiddet-i irsâlinden, hareket hâsıl oldu. Ehl-i hey'et indinde bu

madde-i ûlâya "sehâb-ı müzî" ta'bîr olunur. Nitekim yukarıki beytin îzâhında bir mikdâr beyân olundu. Velhâsıl vücûd-ı hakîkînin yarım bir tecellî-i nûrîsi, bir karanlık üzerine çarptı, onu güneş yapıverdi.

بو العجب میناگری کز یك عمل　　بست چندین خاصیت را بر زحل

595. *Çok acîb bir mînâ-gerdir ki, bu amelden bu kadar hâssıyyeti Zühal üzerine bağladı.*

"Mînâ", Hind lisânından me'hûz olup, Fârisî'de altın veyâ bakır üzerinde yapılan bir nevi' nakış ma'nâsında müsta'meldir ki esâsı billûrdan ibârettir. Ve bir nevi' mâî ve lâciverdî taş ki, onunla ma'deniyât üzerinde envâ'-ı nakış icrâ olunur; ve sırça ve billûr ve sürâhî ve şişe denilen kap ve gökyüzü ma'nâlarına da gelir. "Kimyâ" ma'nâsında da müsta'meldir. Burada "kimyâger" ma'nâsını vermek münâsib olur.

"Bir amel"den murâd, tecellî-i vâhidden ibârettir. İlm-i nücûma göre Zühal'in hâssıyyetleri şunlardır: Evvelen Zühal nahs-i ekber addolunur. Türkçe'de "en büyük uğursuzluk" demek olur. Ve arzda bu seyyâreye mensûb olan şeylerden ba'zıları numûne olarak zikr olundu:

Ma'deniyâttan: Demir pasları ve kara ve sert taşlar.

Hubûbattan: Karanfil, karabiber, zeytin, ekşi nâr, mercimek ve keten.

Ağaçlardan: Mazı, helîle, ceviz, zeytin, bâdem ve yemişlerinin kabukları sert olan ağaçlar.

Hayvanâttan: Öküz, keçi, deve ve sincap, samur, kedi, fâre, büyük kara yılan ve akrep.

Tabâyi' ve ef'âl ve ahvâlden: Çok fikir, vehim, hayret, uzlet, fısk ve hîle, fakr-ı şedîd, buhl ile berâber servet ve hıyânet ve hıkd.

باقی اخترها و جوهرهای جان　　هم برین مقیاس ای طالب بدان

596. *Bâkî yıldızları, ve cânın cevherlerini dahi, ey tâlib bu mikyâs üzere bil!*

Zühal'den gayri olan seyyârâta dahi, Zühal gibi birtakım hâssıyyetler verilmiştir ki, onların ba'zıları yukarıda zikr olundu. Ey tâlib-i ma'rifet, sâir yıldızların teşekkülâtını dahi bu kıyâs üzere bil ve zâhirdeki yıldızlar nasıl bir hâssıyyet sâhibi iseler, rûhun cevherleri dahi, ma'nâda böyle hâssıyyet ve te'sîrât sâhibidir.

دیدهء حسی زبون آفتاب　　دیدهء ربانئ جو و بیاب

597. *Hisse mensûb olan göz, güneşin zebûnudur; bir rabbânî gözü iste ve bul!*

Bu zâhirî cismin gözü, zâhirî olan güneşin zebûnu ve mağlûbudur. Çünkü bu unsurî olan göz, unsurî olan güneşe bakamaz, derhal kamaşır. Fakat Rabb'in nûruyla münevver olan kalb ve rûh gözü, böyle nârî olan ışıklar ile aslâ kamaşmaz. Binâenaleyh böyle bir göz iste ve bul!

تا زبون گردد بپیش آن نظر　　　شعشعات آفتاب با شرر

598. *Tâ ki şererli olan güneşin şa'şaaları, o nazar önünde zebûn olsun!*

Tâ ki şererli ve nârî olan güneşin şa'şaaları ve huzemât-ı ziyâiyyesi, o bulduğun rabbânî gözün nazarı ve bakışı önünde zebûn olsun!

كآن نظر نورى و اين نارى بود　　　نار پيش نوريش نارى بود

599. *Zîrâ o nazar nûra ve bu nâra mensûb olur; nâr onun nûrunun önünde karanlık olur.*

Zîrâ o kalb ve rûhun nazarı, nûr-ı ilâhîye ve bu his gözü ise harâret-i garîziyyenin te'sîriyle fa'âl olduğundan nâra mensûb olur. Binâenaleyh nâr, rûh gözünün nûrunun önünde sönük ve karanlık ve zebûn olur.

كرامات و نور شيخ عبد الله المغربى قدس الله روحه

Şeyh Abdullah Mağribî'nin (kaddesallâhu rûhahû) kerâmâtı ve nûru

گفت عبد الله شيخ مغربى　　　شصت سال از شب نديدم من شبى

600. [598] *Şeyh Abdullah Mağribî dedi: "Altmış yıl ben geceden bir gece görmedim."*

Nefehâtü'l-Üns'de Mevlânâ Câmî (k.s.) Şeyhu'l-İslâm hazretlerinden naklen buyurur ki: شيخ الاسلام گفت عبد الله مغربى هرگز تاريكى نديده بود آنجاكه خلق را تاريكى بودى ويرا روشنى بودى ya'ni "Şeyhu'l-İslâm buyurdu: Abdullah Mağribî aslâ karanlık görmemiş idi, oradaki halk için karanlık olurdu; onun için aydınlık olurdu."

من ندیدم ظلمتی در شصت سال　　　نی بروز و نی بشب نی ز اعتلال

601. *"Ben altmış yıl içinde ne gündüzde ve ne de gecede ne i'tilâl cihetinden zulmet gördüm."*

"İ'tilâl", illetlenmek ma'nâsına; burada aydınlık menba'ı olan güneşin küsûfuna ve ayın husûfuna işâret buyurulur. Abdullah Mağribî hazretleri buyururlar ki: "Ben altmış yıl içinde ne gündüzde bir karanlık yere girdiğimde ve ne de gecede ve ne de aydınlık menba'ı olan güneşin küsûfu ve ayın husûfu cihetinden, bir zulmet görmedim." Ba'zı nüshalarda نی ز اعتلال yerine از اعتدال vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ: "Benim için hâsıl olan i'tidâl tab'ı cihetinden veyâhud gece ve gündüzün müsâvî olmasından" demek olur.

صوفیان گفتند صدق قال او　　　شب همی رفتیم در دنبال او

602. *Sûfîler onun sıdk-ı hâlini dediler: "Gece onun arkasında gider idik."*

Sûfîler o hazretin bu husûstaki beyânını tasdîkan dediler ki: "Biz gece karanlığında, onun arkasında gider idik."

در بیابانهای پر از خار و گو　　　او چو ما را بدر ما را پیش رو

603. *"Dikenlerden ve çukurlardan dolu olan sahrâlarda o mâh-ı bedir gibi bize pîşrev idi."*

"O hazret dikenli ve çamurlu sahrâlarda ayın on dördü gibi karanlıklarda bizim önümüzde aydınlık vererek gider idi."

روی پس نا کرده می گفتی بشب　　　هین گو آمد میل کن در سوی چپ

604. *"Gece arkaya teveccüh etmeyip, derdi: "Âgâh ol, çukur geldi, sol tarafa meyl et!"*

باز گفتی بعد یك دم سوی راست　　　میل کن زیرا که خاری پیش ماست

605. *"Bir dem sonra yine der idi: "Sağ tarafa meyl et, zîrâ ki önümüzde bir diken vardır!"*

روز گشتی پاش را ما پای بوس　　　گشت و پایش چو پاهای عروس

606. *"Gündüz olurdu; biz onun ayağını ayak öpücü olmuş idik ve onun ayakları gelin ayağı gibi idi."*

نی ز خاك و نی ز گل بروی اثر   نه از خراش خار و آسیب حجر

607. *"Ne topraktan ve ne çamurdan, ne diken tırmalamasından ve taş çarpmasından onun üzerinde eser var idi."*

Ya'ni o hazretin ayağında hiçbir ârıza yok idi.

مغربی را مشرقی کرده خدای   کرده مغرب را چو مشرق نورزای

608. *Hudâ Mağribî'yi bir maşrık edip, mağribi maşrık gibi nûr doğdurucu eylemiş idi.*

Hak Teâlâ Mağrib diyârına mensûb olan Abdullah hazretlerinin vücûd-ı şerîfini, nûr-ı ilâhîsinin tulû'u için bir maşrık yapıp, onun rûhunun mağribi olan cismini maşrık gibi nûr doğurucu etti.

نور این شمس شموس فارسست   روز خاص و عام را او حارسست

609. *Bunun nûru binici olan güneşlerin güneşidir; hâs ve âmmın gündüzünü, o hârisdir.*

"Güneşler"den murâd ervâh-ı mü'minînin nûrudur. "Onların güneşi"nden murâd, rûh-ı kâmilin nûrudur. Ya'ni, "Abdullah Mağribî hazretlerinin nûru, ecsâd merkeblerine binici olan ervâh-ı mü'minîn güneşlerinin güneşidir; hâs ve âmmın eyyâm-ı rûhâniyyelerini hıfz edicidir."

Bu beyt-i şerîfde şurrâh-ı kirâmın muhtelif mütâlaâtı vardır; fakîrin anladığı budur. Ankaravî hazretleri birinci mısrâ'ın ibâresini şöyle yazmışlardır: نور این شمس شموسی فارسست ve böyle de ma'nâ vermişlerdir: "Bu şemûsa mensûb olan şemsin nûru fârisdir." "Şemûs", şînin fethi ile, serkeş ve harûn ve mütekebbir ma'nâsına dahi gelir. Nitekim "feres -i şemûs" derler, serkeş at demektir. "Recül-i şemûs", serkeş ve mütekebbir adam demektir. Ya'ni, "Bu âlî-kadirliğe mensûb olan felek-i velâyet güneşinin nûru, meydân-ı aşk ve muhabbette fârisdir; ve avâm ve havâssın eyyâmını o kâmilin nûru hârisdir."

چون نباشد حارس آن نور مجید   که هزاران آفتاب آرد پدید

610. *O nûr-ı mecîd nasıl hâris olmasın ki, binlerce güneş zuhûra getirir.*
[608]

Kâmilde işrâk eden o nûr-ı ilâhî, nasıl hâris ve hâfız olmasın ki, o fezâ-yı bî-nihâyede binlerce güneş ve manzûmeler zuhûra getirir.

تو بنور او همی رو در امان　　　در میان اژدها و کژدمان

611. *Sen onun nûruyla ejderhâlar ve akrebler arasında emân içinde git!*

"Yılanlar ve akrebler"den murâd, sıfât-ı nefsâniyyedir; zîrâ kâmilin nûru sâyesinde sâlik, zulmet-i tabîat içinde gizlenmiş olan bu nefsin sıfatlarına muttali' olup tevakkî eder ve kâmilin nûru onu bunlardan hıfz ve emân içinde bulundurur.

پیش پیشست می رود آن نور پاك　　　می کند هر رهزنی را چاك چاك

612. *O pâk olan nûr senin önünde ileri gider, her bir rehzeni parça parça eder.*

Ma'lûm olsun ki, tarîk-ı Hakk'a teveccüh eden sâliklerin yollarını vurucular birkaç nevi'dir. Birincisi nefis, ikincisi şeytan, üçüncüsü idrâk-i hakāyıka isti'dâdı olmayan insanlardır. İdrâk-i hakāyıka isti'dâdı olmayan insanlar dahi iki nevi'dir. Ya müteşerri'dir, ya fâsıktır. Müteşerri' olanlar Kitâb ve sünnetin zâhirine bakıp lübbünden ve hakîkatinden gāfil olanlardır. Fâsıklar ise, nefsânî kimseler olduklarından, tarîk-i Hakk'a teveccüh etmek, onların hiç işlerine gelmez ve teveccüh edenleri de yollarından alıkoymağa çalışırlar. İşte bu yol vuruculardan sâliki kurtarabilecek olan ancak kâmilin rûh-ı pâkinin nûrudur. Bu nûr sâlike rehberlik edip, bu gibi rehzenlerden korur.

يَوْمَ لاَ يُخزِى النَّبى را راست دان　　　نُورِ يَسْعَى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ بخوان

613. *"Yevme lâ yühzi'n-nebî"yi doğru bil; "Nûri yes'â beyne eydîhim"i oku!*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Tahrîm'de olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: يَوْمَ لاَ يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِىَّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَ بِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْلَنَا اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْئٍ قَدِيرٌ (Tahrîm, 66/8) Ya'ni "Allah Teâlâ nebîyi ve onunla berâber îmân edenleri yevm-i kıyâmette rüsvây etmez, onların nûru, onların önlerinde ve sağ yanlarında koşar. Derler ki: Ey bizim Rabb'imiz, bizim nûrumuzu itmâm et ve bizi mağfiret et; muhakkak sen her şeye kādirsin." Ya'ni, "Peygamberin nûruna tâbi' olanları Allah'ın rüsvây etmiyeceğini doğru bil ve o nûrun mü'minlerin önlerinde ve sağ yanlarında koştuğunu âyet-i kerîmeden oku!"

گرچه گردد در قیامت آن فزون　　　از خدا اینجا بخواهید آزمون

614. *Gerçi kıyâmette o nûr ziyâde olur; Hudâ'dan burada tecrübe isteyiniz!*

Gerçi nebînin ve ona tâbi' olanların nûru kıyâmette ziyâde olur; ya'ni Hak Teâlâ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا (Tahrîm, 66/8) ["Bizim nûrumuzu tamamla!"] duâsını kabûl buyurup, bu nûrun kuvvetini çoğaltır; fakat bu hayât-ı dünyeviyyede dahi bu nûru kendi nefsinizde zevkan bulmak ve vicdânen tecrübe etmek üzere Hak'dan isteyiniz!

کو ببخشد هم بمیغ و هم بماغ　　　نور جان والله اعلم بالبلاغ

615. *Zîrâ o hem buluta ve hem sise can nûru bağışlar; ve Allah belâğını en çok bilicidir.*

"Mîğ", bulut ve siyâh ma'nâlarına gelir. "Mâğ"ın üç ma'nâsı vardır: 1.Sis, 2.Siyâh renkli su kuşu, 3. Siyâh ve beyaz güvercin. Burada "sis" demektir. "Bulut"tan murâd, nefs-i emmâre ve "sis"ten murâd, nefs-i levvâme ve mülhimedir. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretleri lutuf ve inâyeti ile hem kesîf bulut mesâbesinde olan nefs-i emmâre ve hem de sis mesâbesinde bulunan nefs-i levvâme ve mülhimeye can nûrunu bağışlayıp, nefs-i mutmainne mertebesine getirir; ve Allah Teâlâ nûr-ı cânı kime îsâl edeceğini ve bu nûru kabûle kimin müstaid olduğunu en çok bilicidir."

باز گردانیدن سلیمان علیه السلام رسولان بلقیس را با آن هدیها که باز
آورده بودند بسوی بلقیس

Süleymân (a.s.)ın Belkîs'ın resûllerini o hediyeler ile berâber geri çevirmesidir ki Belkîs tarafına geri getirmiş olsunlar

باز گردید ای رسولان خجل　　　زر شما را دل بمن آرید دل

616. *"Ey utanan elçiler, geri dönün, altın sizin olsun, bana gönül getirin gönül!"*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Neml'de olan اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لاَ قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَ لَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَ هُمْ صَاغِرُونَ (Neml, 27/37) ya'ni "Onlara geri dön, biz elbette bir ordu ile geliriz ki, onlar o orduya mukābele edemezler; biz elbette onları zelîl ve hakîr oldukları halde memleketlerinden çıkarırız" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

این زر من بر سر آن زر نهید   کوریٔ تن فرج استر را دهید

617. *"Benim bu altınımı, o altın üzerine koyunuz; tenin körlüğüne katırın fercine veriniz!"*

"Belkîs tarafına dönerken, benim kırk menzillik arâzi üzerine yayılmış olan altınlarımı da, o bana hediye olarak getirmiş olduğunuz altınlar üzerine koyup götürünüz. Altına harîs ve mâil olan cismin körlüğüne, katırın fercine veriniz!" Katır hâmile olduğu vakit helâk olur, onu haml ve helâkten muhâfaza ve erkek hayvan tarafından mukārenet vâki' olmamak için fercine bir kilit koyarlar. Zenginler bu kilidi evâilde altın halka olarak koyarlar imiş. Cenâb-ı Pîr efendimiz ehl-i dünyânın muhabbet ettiği altını tahkîr için lisân-ı Süleymânî'den bu ma'nâyı beyân buyururlar.

فرج استر لایق خلقهء زرست   زر عاشق روی زرد و اصفرست

618. *Katırın ferci altın halkanın lâyıkıdır; âşıkın altını sarı ve asfar yüzdür.*

Kalb-i insânî, muhabbet-i ilâhiyye mahalli olmağa lâyık iken, ona altın ve mal ve dünyâ muhabbetini koymak, o kalbi katır ferci derekesine indirmek demek olur. Binâenaleyh böyle sefîl bir derekeye indirilmiş olan kalbe de, altın halka ve bağ lâyıktır. Ammâ kalbinde muhabbet-i ilâhiyye meknûz olan âşıkın altını, onun sapsarı olan yüzüdür.

که نظرگاه خداوندست آن   کز نظر انداز خورشید ست کان

619. *Zîrâ ki o Hudâvend'in nazargâhıdır, zîrâ ma'den, güneşin nazar-endâzlığındandır.*

Zîrâ ki o âşıkın kalbi Hakk'ın nazar eylediği mahaldir; zâhirde arzdaki altın ma'deninin menba'ı, nasıl zâhirî güneşin nazar atıcılığından husûle gelirse, hakîkat güneşi olan nazar-ı ilâhînin kalb-i âşıka tecellîsi dahi, onun altından daha kıymetli olan yüzünde sarılık peydâ olur. Nitekim bir gazellerinde Hz. Pîr şöyle buyururlar. Beyit:

بمن نگر بدو رخسار زغفرانی من   بگونه گونه علامات آن جهانی من

"Bana ve benim zağferân gibi sapsarı olan iki yanağıma, benim o cihâna mensûbluğumun türlü türlü alâmetlerine bak!"

کو نظرگاه شعاع آفتاب   کو نظرگاه خداوند لباب

620. [617] *Güneş şuâ'ının mahall-i nazarı nerede! Lübâb sâhibinin mahall-i nazarı nerede!*

Ya'ni, "Zâhirî güneşin şuâ'ının mahall-i nazarı olan altın ma'deninin menba'ı nerede; akılların mutasarrıfı ve sâhibi olan Hakk'ın mahall-i nazarı bulunan kalb-i âşık nerede!" İkisinin arasında mertebe i'tibâriyle azîm farklar mevcûddur.

از گرفت من ز جان اسپر کنید   گرچه اکنون هم گرفتار منید

621. *"Her ne kadar şimdi dahi benim giriftârım iseniz de, benim giriftimden candan siper ediniz!"*

Ma'lûmdur ki, Süleymân (a.s.) Belkîs'a yazdığı mektûbda اَلاَّ تَعْلُوا عَلَىَّ وَ أْتُونِى مُسْلِمِينَ (Neml, 27/31) ya'ni "Benim üzerime yükselmeyiniz ve bana müslimîn ve münkād olarak geliniz!" buyurmuş ve onları tebaiyyete da'vet etmiş idi. Bu ma'nâya binâen buyurur ki: "Benim sizi giriftimden ve ahzimden, can ve ma'nâ cihetinden siper ve kalkan ittihâz ediniz! Zîrâ benim zâhiren sizi tutmam ve esîr etmem ve sizin üzerinizdeki tahakkümüm, hakîkatte canınıza müteveccih olan azâb-ı ilâhîye karşı bir kalkandır. Ve ben tasarruf-ı sûrî ve ma'nevî sâhibi bir peygamber olduğum cihetle, siz şimdi de benim giriftârım ve esîrimsiniz."

مرغ فتنهٔ دانه بر بامست او   پر گشاده بستهٔ دامست او

622. *Dânenin meftûnu olan kuş o dam üstündedir; kanat açıp, o tuzağın bağlanmışıdır.*

Bu beyit ve âtîdeki beyt-i şerîfler, yukarıki beytin ikinci mısrâ'ını müeyyid olan bir misâldir. Ya'ni, "Sizin şimdi fiilen benim giriftârım olmayıp da ma'nen giriftârım olmanız şuna benzer ki, bir kuş dam üstünde serbest bir halde durur; fakat bâtını dânenin meftûnudur. Zâhirde kanadı açık ve serbest olmakla berâber, ma'nâda o dânenin tuzağına tutulmuştur."

چون بدانه داد او دلرا بجان   نا گرفته مر ورا بگرفته دان

623. *Mâdemki o cân ile kalbini dâneye verdi, tutulmamış iken, muhakkak onu tutulmuş bil!*

"Mâdemki o kuş canı ve ma'nâsı ile kalbini dâneye rabt etti, o tutulmamış ve serbest bir halde iken, sen onun âkıbetine bak da tutulmuş bil!" Sizin hâliniz de bu kuşun hâline benzer; zîrâ sizin melikeniz olan Belkîs resûllerinin ne ile geri döneceklerini anlamak için, benim tarafıma nâzırdır. O her ne ka-

dar zâhirde taht-ı hükümrânîsinde serbest ise de, mâdemki onun nazarı, benim tarafımadır, onu benim kaydım altına girmiş ve tutulmuş bil!

آن نظرها که بدانه میکند   آن گره دان کو بپا بر می زند

624. *O nazarları ki, dâneye eder, onu düğüm bil ki, o ayağa vurur.*

Kuşun nazarları dâne tarafına oldukça, onun o nazarlarını bilâhare ayağına bağlanacak olan düğüm bil!

دانه گوید گر تو می دزدی نظر   من همی دزدم ز تو صبر و مفر

625. *Dâne der: "Eğer nazar çaldın ise, ben de senden sabır ve firâr çaldım."*

"Mefer" masdar-ı mîmîdir, "firâr" ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "makar" vâki'dir, o da "karâr" ma'nâsına olur. Ya'ni, "Dâne lisân-ı hâl ile kuşa der ki: "Eğer sen nazar çaldın, ya'ni bana olan nazarını gizledin ve içinden bana harîsâne nazar ettiğin halde, dışarıdan lâkayd göründün ise, ben de senden sabır ve firâr çaldım; ya'ni gizlice sabır ve firâr yolunu tuttum." Ya'ni sen bana olan gizli nazarından dolayı ve benim vâsıtamla îmân tuzağına tutuluncaya kadar, sûret-i zâhirede sabrı ve senden firârı ihtiyâr ettim.

چون کشیدت آن نظر اندر پیم   پس بدانی کز تو من غافل نیم

626. *"Mâdemki o nazar seni benim arkama çeker, binâenaleyh bilirsin ki ben senden gāfil değilim."*

"Mâdemki o gizli nazar nihâyet seni benim tarafıma çeker ve bana tâbi' kılar, binâenaleyh sen o vakit, benim senden gāfil olmadığını anlarsın." Belkîs'ın gizli nazarı budur ki: Hediyelerini Süleymân (a.s.)a gönderdiği vakit dedi ki: "Eğer hediyeleri kabûl ederse pâdişahdır, biz ona mukābeleye muktedir oluruz; ve eğer kabûl etmezse peygamberdir, o halde biz ona mukābele edemeyiz." Bu beyitlerin zübde-i ma'nâsı budur ki: "Ey ehl-i Sebe', sizin hakîkatinizin nazarı benim nübüvvetim tarafınadır; ve sizin her ne kadar zâhiriniz şimdi mahlûka tapar ise de, bâtınınız ve hakîkatiniz Hakk'a tapıcıdır. Mâdemki hakîkatinizin nazarı benim tarafımadır ve benim rûhum, sizin rûhlarınızın imâmıdır, sonunda benim tuzağıma tutulmanız muhakkaktır ve tuzağıma tutulduğunuz vakit, benim sizden gāfil olmadığımı anlarsınız."

قصهء عطاری که سنگ ترازوی او گل سر شوی بود
و دزدیدن مشتریٔ گل خوار

Bir attârın kissasıdır ki, onun terâzîsinin dirhemi baş yıkayıcı kil idi ve kil yiyici olan müşterinin çalması

پیش عطاری یکی گل خوار رفت   تا خرد ابلوج و قند خاص و زفت

627. *Toz şeker ve hâs ve iri nebât şekerini satın almak için, bir attârın önüne bir kil yiyici gitti.*

"Eblûc", beyaz şeker ve döğülmüş şeker ma'nâlarınadır; ve "kand", nebât şekeri; "gil", çamur ma'nâsınadır. Burada, hamamlarda baş yıkadıkları "kil" ta'bîr olunan bir sarı madde-i tayyibedir ki, Haleb'in kili güzel kokulu olduğundan makbûldür. Bu kili yemeğe alışmış olan bir kimse, şeker almak için attâr dükkanına gitti.

پس بر عطار طرار دو دل   موضع سنگ ترازو بود گل

628. *İmdi iki gönüllü tarrâr olan attârın nezdinde terâzînin dirhemi yerinde kil var idi.*

Attârın "iki gönüllü" olması, müşterinin hesâbına başka ve kendi hesâbına başka türlü düşünmesi; ve "tarrâr" yankesici demek ise de, burada terâzîyi eksik tartıp, müşterinin hakkını çalmaktan kinâye olur. "Kil yemeğe alışmış olan kimse zikr olunan vasıflı attârın nezdine gitti ki, terâzîsinin dirhem mahallinde bir kil parçası var idi."

گفت گل سنگ ترازوی منست   گر ترا میل شکر بخریدنست

629. *Dedi: "Eğer senin şeker almağa meylin var ise, benim terâzimin dirhemi kildir."*

Attâr o müşteriye dedi: "Eğer sen şeker satın almak ister isen, benim terâzîmin dirhemi kildir, alacağın şekeri bu kil ile tartacağım, râzı olursan al!"

گفت هستم در مهمی قند جو　　سنگ میزان هر چه خواهی باش گو

630. *Dedi: "Bir mühimde şeker isteyici oldum, terâzînin dirhemi her ne ister-*
[628] *sen ol de!"*

Müşteri dedi: "Bir mühim ihtiyâç içinde şeker isteyici ve arayıcı oldum. Terâzînin dirhemi ister ma'denden ve ister taştan ve isterse kilden olsun, bana acele şeker lâzımdır."

گفت با خود پیش آنکه گل خورست　　سنگ چه بود گل نکو تر از زرست

631. *Kendi kendine dedi: "Kil yiyici olan o kimsenin indinde dirhem ne olur, kil altından daha iyidir!"*

Müşteri kendi kendine içinden dedi ki: "Benim gibi kil yemeğe alışmış olan bir kimsenin indinde dirhemin ne ehemmiyeti vardır! Kil altından daha kıymetlidir."

همچو آن دلاله که گفت ای پسر　　نو عروسی یافتم همچون قمر

632. *O kılavuz gibi ki, dedi: "Ey oğul, ay gibi birini gelin buldum."*

"Dellâle", mübâlağa ile, "delâlet edici kadın" demek olup, gençlerin teehhülünde kılavuzluk eden kadın ma'nâsınadır. Ya'ni, "Attârın müşteriye terâzîsinin kilden olduğunu söylemesi, bir kılavuz kadının bir delikanlıya, "Sana güzel bir kız buldum!" demesine benzer." Hind nüshalarında نو عروسی یافتم بس خوب و فر sûretinde vâki'dir "Pek güzel ve parlak bir yeni gelin buldum" demektir.

سخت زیبا لیك هم یك چیز هست　　كآن ستیره دختر حلواگرست

633. *"Pek yakışıklıdır, lâkin bir şey daha vardır ki, o mestûre helvacının kızıdır."*

Bu beyit dahi kılavuzun tavsîfindendir.

گفت بهتر اینچنین خود گر بود　　دختر او چرب و شیرین تر بود

634. *Dedi: "Eğer muhakkak böyle ise pek iyidir; onun kızı daha yağlı ve tatlı olur!"*

Kılavuzun tavsîfini işiten delikanlı dedi: "Eğer bu kız dediğin gibi ise, pek iyidir; helvacının kızı daha yağlı ve tatlı olur!"

Attâr ile müşteri arasındaki dirhem tavsîfi mükâlemesi dahi buna benzedi de, müşteri attâra dedi:

گر نداری سنگ و سنگت از گلست   این به و به گل مرا میوهٔ دلست

635. *"Eğer dirhemin yok ise, senin dirhemin kilden ise, bu iyi ve iyidir; kil benim gönlümün meyvesidir."*

"Eğer dirhemin yok ise iyidir ve eğer senin dirhemin kilden ise, helvacı kızı gibi daha iyidir; zîrâ kil benim zevk duyduğum bir şey olduğu için gönlümün meyvesidir."

اندرآن کفهٔ ترازو ز اعتداد   او بجای سنگ آن گل را نهاد

636. *Terâzînin o kefesi içine hazırdan, o dirhem yerine o kili koydu.*

Terâzînin o dirhem kefesi içine o attâr, dirhem yerine, hazırladığı kili koydu.

پس برای کفهٔ دیگر بدست   هم بقدر آن شکر را می شکست

637. *Sonra dîğer kefe için eliyle, o kadar da şeker kırardı.*

Kili terâzînin kefesinde bırakıp, dîğer kefeye kil ağırlığında, eliyle şeker kırmakla meşgūl oldu.

چون نبودش تیشهٔ او دیر ماند   مشتری را منتظر آنجا نشاند

638. *Onun keseri olmadığından geç kaldı, müşteriyi orada muntazır oturttu.*

Attârın şeker kitlesini kıracak çekici veyâ keseri olmadığından, eliyle parçalayıncaya kadar müşteriyi dükkânında oturtup bekletti.

رویش آن سو بود و گلخور نا شکفت   گل ازو پوشیده دزدیدن گرفت

639. *Onun yüzü o tarafa idi ve kil yiyici sabırsız olarak kili ondan gizli çalmağa başladı.*

Attârın yüzü şeker tarafına müteveccih idi; kil yiyici müşteri ise, kile sabır ve tahammül edemeyip, attârdan gizli kil parçalarını çalmağa başladı.

ترس ترسان که نباید ناگهان   چشم او بر منّ فتد از امتحان

640. [638] *"Olmaya ki ansızın onun gözü, imtihan cihetinden benim üzerime düşsün!" diye korka korka.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıki beyt ile bir cümle teşkîl eder. Ya'ni, "Attârın yüzü şeker tarafına müteveccih idi; kil yiyici müşteri ise, olmıya ki ansızın attârın gözü, benim hareketimi tarassud ve imtihan cihetinden benim, üzerine

düşsün diye korka korka, terâzînin kefesindeki kil parçalarını attârdan gizli çalmağa başladı.

دید عطار آن و خود مشغول کرد　　　که فزونتر دزد هین ای روی زرد

641. *Attâr onu gördü ve: "Ey sarı yüzlü, âgâh ol ve daha ziyâde çal!" diye kendini meşgūl etti.*

Attâr meselâ bir okka ağırlığı i'tibâriyle terâzînin kefesine koyduğu kilin müşteri tarafından çalınıp, tenkîs edildiğini gördü ve hoşuna gidip, görmemezliğe geldi; çünki attârın tab'ında tarrârlık var idi. Derdi ki:

گر بدزدی وز گل من می بری　　　رو که هم از پهلوی خود میخوری

642. *"Eğer çaldın ise ve benim kilimden götürürsen, yürü ki yine kendi yanından yersin!"*

"Kendi yanından yemek", kendi malından yemek ma'nâsınadır.

تو همی ترسی ز من لیك از خری　　　من همی ترسم که تو کمتر خوری

643. *"Sen benden korkuyorsun, lâkin eşeklikten; ben ise sen az yersin diye korkuyorum!"*

"Sen, görürse yedirmez diye benden korkuyorsun, fakat senin korkun ahmaklıktandır; ben ise, az yersin de, dirhem tarafı ağır kalır ve şeker çok gider diye korkuyorum!"

گرچه مشغولم چنان احمق نیم　　　که شکر افزون کشی تو از نیم

644. *"Gerçi meşgūlüm, öyle ahmak değilim ki, şekeri kamışımdan ziyâde çekesin!"*

Ya'ni, "Gerçi ben meşgūlüm, fakat şekeri, şekerin peydâ olduğu kamıştan fazlasıyla kaçıracak derecede bir ahmak değilim. Eğer senin fiiline ehemmiyet vermiyor isem, senin zararına ve benim fâideme olduğu içindir."

Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ'ın nihâyetindeki "neyem" yerine "peyem" vâki'dir. Bu halde ma'nâ "Öyle ahmak değilim ki, şekeri arkamdan ziyâde çekesin" demek olur.

چون ببینی تو شکر را زآزمود　　　پس بدانی احمق و غافل که بود

645. *"Vaktâki sen şekeri tecrübe cihetinden görürsün, ondan sonra bilirsin ki ahmak ve gāfil kim olur?"*

"Sen benden çaldığın kil kadar noksan olan şekeri aldıktan sonra tecrübe ve muâyene edip, mikdârını görürsün ve noksânını anlarsın. Ondan sonra ahmak ve gāfil kim olduğunu bilirsin."

Ankaravî hazretleri bu beyitlerin ma'nâsındaki remzi şöyle tavzîh buyururlar: "Ba'zı kimseler zevk-i rûhânî şekerini almak için tarîkat pazarının attârı olan mürşid-i kâmil dergâhına gelirler. O şekeri alacakları esnâda, kil mesâbesinde olan yeme ve içme kaydına düşerler. Ahmaklıklarından, mürşid kendi hallerinin farkına varmadı zannederler. Mürşid der ki: Bu hâli kendiniz için kârlı ve fâideli sanıyorsunuz, yevm-i kıyâmette imtihân günü kimin zararlı olduğunu ve kimin gāfil olduğunu anlarsınız!"

مرغ ازآن دانه نظر خوش می کند　　　دانه هم از دور راهش می زند

646. *Kuş o dâneden nazarı hoş eder, dâne dahi uzaktan onun yolunu vurur.*

Bu beyt-i şerîfde yukarıda geçen, kuşun dâneye olan nazarı sebebiyle tuzağa tutulması hakkındaki beyâna rücû' olunup buyurulur ki: "Kuşun o dâneden nazarı hoşlanır, dâne dahi uzaktan te'sîrini icrâ edip o kuşun yolunu vurur."

گر زنای چشم حظی می بری　　　نی کباب از پهلوی خود می خوری

647. *Eğer nây-ı çeşmden bir haz götürürsen, kendi yanından kebâb yemez misin?*

"Nây", burada kasaba, boğaz ma'nâsınadır ve gırtlağa da denir. Nâyın çeşme izâfeti, müşebbehin, müşebbehün-bihe izâfeti kabîlindendir. Ya'ni, göz yolundan vücûda gelen haz, boğazdan geçen me'kûlât ve meşrûbâtın haz ve zevkine teşbîh olunmuştur. Göz boğazından gelen zevk ve hazz-ı nefsânî ise, nâmahreme şehvetle vâki' olan nazarlardır; ve eğer "zinâ", Arabî kelime-i vâhideden ibâret olursa, "ez" edâtı mahzûf olur ki, "ez zinâ-yı çeşm" takdîrindedir. Bu sûrette ma'nâ: "Eğer göz zinâsından bir haz götürür isen" demek olur. عينان تزنيان ya'ni "Gözler zinâ ederler" hadîs-i şerîfine işâret buyurulmuş olur.

این نظر از دور چون تیرست و سم　　　عشقت افزون می شود صبر تو کم

648. *Bu nazar uzaktan ok ve zehir gibidir; aşkın ziyâde olur ve sabrın nâkıs!*

"Bu nâ-meşrû' olan nazar, uzaktan atılan bir ok gibi gelip kalbe saplanır ve zehir gibi vücûda te'sîr eder; zîrâ bu nazar sebebiyle o nâmahrem tarafına aşkın ziyâde olur ve sabrın da nâkıs olup nihâyet fıska atılırsın!" Nitekim ha-

dîs-i şerîfde النظر سهم مسموم من سهام الشيطان ya'ni "Nazar, şeytanın oklarından, zehirli bir oktur" buyurulur.

مال دنيا دام مرغان ضعيف   ملك عقبا دام مرغان شريف

649. *Dünyâ malı zayıf kuşların tuzağıdır; ukbâ mülkü şerîf kuşların tuzağıdır.*

Dünyâ malı ve dünyânın huzûzâtı zayıf rûhlu olan kuşların, ya'ni sâliklerin tuzağıdır; ve ukbâ, ya'ni âhiret mülkü ise şerîf rûhlu olan sâliklerin tuzağıdır. Birini dünyâ avlar, dîğerini de âhiret avlar.

تا بدين ملكى كه او داميست ژرف   در شكار آرند مرغان شگرف

650. [648] *Hattâ bu bir mülk sebebiyle ki, o bir büyük tuzaktır, azîm kuşları şikâra getirirler.*

Hattâ bu âhiret mülkü sebebiyle ki, bu da hakîkatte bir büyük tuzaktır ve bir büyük kayıddır; azîm kuşları ya'ni ervâh-ı kümmelîni avlarlar.

Bu iki beyt-i şerîfde الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان على اهل الله ya'ni "Dünyâ âhiret ehline harâmdır ve âhiret dahi ehl-i dünyâya harâmdır ve her ikisi de ehlullâha harâmdır" mefhûmu beyân buyurulur. Ya'ni dünyâ zayıf rûhların tuzağıdır, onlar mâl-i dünyâ kaydında kalırlar; ve âhiret, şerîf rûhların tuzağıdır, onlar da niam-ı uhreviyye ile mukayyed olup, bununla Hak'dan hicâba düşerler. Ve azîm kuşlar olan ehlullah ise, mülk-i ukbâ yemi ve dânesi sebebiyle dünyâ sahrâsından avlanırlar ve bilâhire o kayıddan dahi kurtulup, Hakk'a vâsıl olurlar. Binâenaleyh dâm-ı âhiret Hakk'a vusûl için bir berzah olur.

من سليمانم نخواهم ملكتان   بلكه من برهانم از هرهلكتان

651. *"Ben Süleymân'ım, sizin mülkünüzü istemem, belki ben sizi her helâkten kurtarırım!"*

"Hülk", "hâ"nın harekât-ı selâsesiyle, helâk olmak ve ölmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ben sizin mülk-i zâhirînizi istemem, belki ben sizi helâk-i zâhirî ve ma'nevîden kurtarırım!"

كين زمان هستيد خود مملوك مُلْك   مالك ملك آنكه بجهيد او ز هُلْك

652. *"Zîrâ bu zaman siz muhakkak mülkün memlûküsünüz; mülkün mâliki odur ki o helâkten sıçraya!"*

"Ey Sebe' ehli, siz bu hayât-ı dünyâda, dünyâ mülkünün kölesi ve esîrisiniz ve aslâ hürriyetinize mâlik değilsiniz. Mülkün mâliki ve hürriyet sâhibi o kimsedir ki, sûrî ve ma'nevî helâk olmaktan yakasını kurtarmış ola!"

باز گونه ای اسیر این جهان   نام خود کردی امیر این جهان

653. *"Ey cihânın esîri, tersine olarak, kendi nâmını bu cihânın emîri ettin!"*

Bu beyt-i şerîf Belkîs'a olan hitâb zımnında, esîr-i dünyâ olan ümerâ-yı cihâna da şâmildir. "Ey dünyânın mülkünü kendisine efendi yapmış ve onun kölesi ve esîri olmuş olan kimse, sen hakîkatte köle ve esîr iken, adını tersine olarak bu cihânın hükümdârı ve beyi olarak i'lân ettin!"

ای تو بندهء این جهان محبوس جان   چند گویی خویش را خواجهء جهان

654. *"Ey sen ki, canı mahbûs olarak bu cihânın bendesisin, kendine nice bir cihânın efendisi dersin?"*

"Ey sen ki, haddizâtında hür olan canını, sıfât-ı nefsâniyye kuyûdâtı ile bağlayarak, bu dar olan karanlık dünyâ zindanında habs ettin ve bu cihânın kölesi oldun. Böyle bir hâl içinde ne vakte kadar kendini cihânın hâkimi ve efendisi sayıp duracaksın?"

دلداری کردن و نواختن سلیمان علیه السلام رسولان بلقیس را و رفع وحشت
از دل ایشان و عذر قبول نا کردن هدیه شرح بایشان

Süleyman (a.s)ın Belkîs'ın elçilerine dildârlık etmesi ve okşaması ve onların kalbinden vahşetin ref'i ve hediyeyi kabûl etmemesi özrünün onlara şerhi

ای رسولان می فرستمتان رسول   رد من بهتر شما را از قبول

655. *"Ey elçiler, sizi resûl olarak gönderdim, benim reddim, sizi kabûlden daha iyidir!"*

"Ey elçiler, siz bana Belkîs tarafından gönderilmiş elçisiniz; fakat ben sizi şimdi kendi tarafımdan Belkîs'a elçi olarak gönderiyorum. Sizi ve hediyelerinizi reddimden dolayı müteessir olmayın; zîrâ benim sûret-i zâhirede olan reddim, hakîkatte hakkınızda hayırlıdır."

پیش بلقیس آنچه دیدید از عجب　　باز گویید از بیابان ذهب

656. *"Belkîs'ın önünde acebden, altın sahrâdan gördüğünüz şeyi açık söyleyiniz!"*

"Belkîs'ın huzûruna gittiğiniz vakit, benim huzûrumda gördüğünüz acîb ahvâlden ve altın döşenmiş sahrâdan açıkça bahs ediniz!"

تا بداند که بزر طامع نه ایم　　ما زر از زر آفرین آورده ایم

657. *"Hattâ bilsin ki, biz altına tama' edeci değiliz; biz altını, altın yaratıcıdan getirmişiz!"*

آنکه گر خواهد همه خاك زمین　　سر بسر زر گردد و در ثمین

658. *"O ki, eğer isterse yeryüzünün bütün toprağı baştan başa altın ve kıymetli inci olur."*

"O altın yaratıcı Allah Teâlâ ki, eğer isterse, yeryüzünün topraklarını baştan başa kâmilen altın ve kıymetli inci dâneleri yapar."

حق برای آن کند ای زر گزین　　روز محشر این زمین را نقره گین

659. *"Ey altın ihtiyâr edici, Hak onun için mahşer gününde bu yeryüzünü gümüşlü eder!"*

"Ey hayât-ı dünyeviyyesinde altına muhabbet edip, evkâtını onu kazanmağa sarf eden harîf, Hak Teâlâ hazretleri kıyâmet gününde يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ (İbrâhîm, 14/48) ya'ni "O günde arz, arzın gayrine tebdîl olunur" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere arzın, ya'ni küre-i arzın sathını düz ve parlak gümüşlü bir hâle getirir ve mâl-i dünyânın kıymeti olmadığını anlatmak için, o gümüşü ehl-i mahşere çiğnettirir."

فارغیم از زر که ما بس پر فنیم　　خاکیانرا سر بسر زرین کنیم

660. [658] *"Altından fâriğiz, zîrâ ki biz çok fen doluyuz; toprağa mensûb olanları baştan başa altına mensûb ederiz."*

"Bizim sûrî ve unsurî olan altın ile işimiz yoktur; çünki biz sûret ve ma'nâ âlemlerinde tasarruf için sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmilleriz, binâenaleyh biz hâkî ve

unsurî olan insanları altına mensûb ederiz. Ya'ni onların hâkî olan rûh-i hayvânîlerini, altından daha mu'teber olan rûh-i insânîye tebdîl ederiz."

از شما کی گدیهء زر می کنیم　　　ما شمارا کیمیاگر می کنیم

661. *"Biz sizden ne vakit altın taleb ediyoruz? Biz sizi kimyâger ediyoruz."*

"Gedye", suâl ve taleb ma'nâsınadır. Ya'ni, "Biz enbiyâ tâifesi sizden altın mı istiyoruz? Sizi altın yapıcılığa ve kimyâgerliğe da'vet ediyoruz. Bakır olan rûh-ı hayvânînizi, altın olan rûh-ı insânîye tahvîl etmek ilmini öğretiyoruz."

ترك آن گیرید اگر ملك سباست　　　که برون از آب و گل بس ملکهاست

662. *Eğer Sebâ melîki olsa, onu terk ediniz; zîrâ âb ve kilden hâriç çok melikler vardır.*

Ey âlemin zâhirine meclûb olan kimseler, elinizde Sebâ şehrinin mülkiyeti ve tasarrufu olsa bile, o mülkiyet ve tasarrufu terk ediniz; zîrâ Hak Teâlâ hazretlerinin anâsırdan müteşekkil olan bu dünyâ mülkünden hâriç, pek çok mülkler vardır. Nitekim I. cildde Hakîm Senâî hazretlerinin آسمانهاست در ولایت جان کار فرمای آسمان جهان ["Can vilâyetinde gökler vardır ki, cihânın göğüne iş buyurucudur"] Bu beyt-i şerîfin şerhinde cenâb-ı Pîr efendimiz îzâh buyurdular. I. cildin 2065 numarasına mürâcaât olunsun.

تخته بندست آنکه تختش خوانده‌ء　　　صدر پنداری و بر در مانده‌ء

663. *Tahta bağdır, o ki ona taht okumuşsun, sadır zannedersin, halbuki kapıda kalmışsın.*

Ey hükümdâr-ı zâhirî, o taht ismini verip üstüne oturmuş olduğun makām, tahtadan bağdır ve bukağıdır ki, hürriyyet-i rûhâniyyeye doğru yürüyememek için, ayağına bağlanmıştır; sen o makāmı, sadır ve yüksek bir mevki' zannedersin, halbuki hademe tâifesi gibi kapı önünde kalmışsın haberin yok!

پادشاهی نیستت بر ریش خود　　　پادشاهی چون کنی بر نیك و بد

664. *Sana kendi sakalının önünde pâdişâhlık yoktur; iyi ve kötü üzerine nasıl pâdişâhlık edersin?*

Sen: "Mülk benimdir!" diye pâdişâhlık da'vâsındasın, halbuki dikkat edersen senin sakalına bile hükmün geçmiyor; iyiler ve kötüler üzerine nasıl pâ-

dişâhlık ve tasarruf edersin? Ya'ni sakalına bile hâkim olamayan kimsenin halk üzerine hâkimlik da'vâsı ayıp değil midir?

بی مراد تو شود ریشت سفید　　　شرم دار از ریش خود ای کژ امید

665. *Senin murâdın olmaksızın sakalın beyâz olur, ey eğri ümîdli sakalından utan!*

Sakalının gençlikteki rengi değişip beyaz olmamasını istediğin halde, sakalın senin murâdına itâat etmeyip ağarıyor. Ey halk-ı âlemin murâdı üzerine dönmesini ve hareket etmesini isteyen eğri ümîdli hükümdâr! Senin murâdını hiçe sayan sakalına bak da, bu eğri olan ümîdinden utan!

مالك الملكست هر كس سر نهد　　　بی جهان خاك صد ملكش دهد

666. *Mâlikü'l-mülktür herkes baş koyar; toprak cihân olmaksızın ona yüz mülk verir.*

Mâlikü'l-mülk ancak mûcid-i kâinât olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, her kim O'nun emrine ve murâdına baş koyar ve itâat ederse, bu toprak ve unsurî olan cihân olmaksızın o mutî' olan kimseye, gözler görmedik ve kulaklar işitmedik birçok mülk verir.

لیك ذوق سجدهء پیش خدا　　　خوش تر آید از دو صد دولت ترا

667. *Fakat Hudâ'nın önünde secdenin zevki, sana iki yüz devletten daha hoş gelir.*

Fakat sen itâatına mükâfât olarak Hakk'ın ihsânı olan niam-ı rûhâniyyenin zevkinden ziyâde, lutufkâr olan Hakk'ın huzûrunda ettiğin secdenin zevki sana hoş gelir ve başını secdeden kaldırmak istemezsin.

پس بنالی که نخواهم ملكها　　　ملك آن سجده مسلم كن مرا

668. *Binâenaleyh "Mülkleri istemem, bana o secde mülkünü müsellem et!" diye nâle ederdi.*

"Secde mülkü"nden murâd, kurb-i ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur.

Gerek mülk-i sûrî olsun ve gerek mülk-i rûhânî olsun, onlar mezâhir-i sıfât-ı ilâhiyye olduğundan perde-i zâttır. Vaktâki kurb-i ilâhî hâsıl olup, perdeler kalkar, bu hâl içinde abd, elbette tekrâr hicâbâta düşmek istemez ve abdiyyet-i mahza içinde kalmayı ister.

پادشاهان جهان از بدرگی   بو نبردند از شراب بندگی

669. *Cihân pâdişâhları kötü damarlıktan, bendelik şarâbından koku götürmediler.*

"Reg", damar ma'nâsınadır, fakat burada tabîat ma'nâsındadır. "Bedregî", kötü tabîatlılık demek olur. Türkçe'de dahi "tabîatsız" ma'nâsına olarak "damarsız" derler. "Kötü tabîatlılıktan" murâd dahi, hodbînlik ve benlik ve tekebbürdür. Ya'ni, "Cihân pâdişâhları ve hükümdârları, benliklerinden ve enâniyetlerinden dolayı, kulluk şarâbının lezzetinden taâm ve koku alamadılar."

ور نه ادهم وار سر گردان و دنگ   ملك را برهم زندى بى درنگ

670. [668] *Ve yoksa Edhem gibi hayrân ve bî-hûş olarak, mülkü teemmülsüz birbirine vururlar idi.*

Ve eğer o şarâbdan koku almış olsa idiler İbrâhîm b. Edhem hazretleri gibi hiç düşünmeksizin tâc ve tahtı terk ve mülkü birbirine vururlar [idi]. "Deng", dîvâne, bî-hûş ve yolunda hayrân olmuş kimseye derler; dîğer ma'nâları da vardır, burada "bî-hûş" ma'nâsı münâsibdir. "Dereng", teemmül ve tevakkuf ma'nâsınadır. "Bî-dereng", bilâ-tevakkuf ve lâ-teemmül demektir. İbrâhîm b. Edhem hazretleri Belh pâdişâhı idi. Cezbe-i ilâhî netîcesinde tâc ve tahtını terk etti. Dervîşlerin kasâidinde ism-i şerîfi çok geçer; ve nitekim Yûnus Emre hazretleri şöyle buyurur. Beyit:

Koyup İbrâhim Edhem tâc u tahtı
Ki ser-gerdân olubdur aşk elinden

Tercüme-i halleri *Nefehâtü'l-Üns*'de mündericdir.

ليك حق بهر ثبات اين جهان   مهرشان بنهاد بر چشم و دهان

671. *Fakat Hak bu cihânın sebâtı için, onların gözleri ve ağızları üzerine mühür koydu.*

Fakat Hak Teâlâ bu cihân-ı sûrî umûrunun sebâtı ve tahkîmi için onların dimâğına sûrî saltanat sevdâsını koydu ve saltanat-ı ma'nevînin debdebe ve ihtişâmını görmemek için gözüne ve bendelik şarâbının lezzetini doymamak için de rûhunun ağzına mühür koydu.

تا شود شيرين بر ايشان تخت و تاج   كه ستانيم از جهانداران خراج

672. *Tâ ki onlara, cihân tutuculardan haraç alalım diye, taht ve tâc tatlı ola.*

"Cihândâr", hükümdâr; "harâc", hükümdârın şahsına mahsûs olarak, eski zamanlarda alınan vergi ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Hak Teâlâ zâhirî hükümdârlara ma'nâ âlemini kapadı ve nizâm-ı âlem için onların kalblerine taht ve tâc muhabbetini ve hükümdarları mağlûb edip, onlardan vergi alarak şehinşâh olmak emelini koydu."

از خراج ار جمع آری زر چو ریگ　　　آخر آن از تو بماند مرده ریگ

673. *Eğer harâçdan kum gibi altın toplasan, nihâyet o senden arkaya kalır.*

"Mürde-rîg", ölünün başından arta kalan eşyâ ma'nâsınadır. "Ey hükümdâr, eğer sen harâçdan kum gibi altın toplasan, nihâyet öleceksin ve öldüğün vakit, onlar başından arta kalacaktır."

همره جانت نگردد ملك و زر　　　زر بده سرمه ستان بهر نظر

674. *Mülk ve altın senin canının yoldaşı olmaz; altını ver, nazar için sürme al!*

Ey hükümdâr! Mâdemki senin için ölüm vardır ve topladığın altınlar ve mülk ve saltanat senin cânınla berâber gitmeyip başından arta kalır, o halde o altınları muhtâç olanlara bezl ve ihsân et de, onun mukābilinde basar-ı basîretinin açılmasına hâdim olan irfân ve hikmet sürmesini al!

تا ببینی کین جهان چاهیست تنگ　　　یوسفانه آن رسن آری بچنگ

675. *Tâ göresin ki, bu cihân dar bir kuyudur; o ipi Yûsuf gibi ele getiresin.*

Ya'ni, bu cihânın dar bir kuyudan ibâret olduğunu görmek için, irfân ve hikmet sürmesini al; basar-ı basîretine sür ve o irfân ve hikmet ipine, Yûsuf (a.s.)ın kuyuda, kervanın ipine sarıldığı gibi sarıl!

İkinci mısrâ', sûre-i Yûsuf'da olan kıssa-i meşhûreye işârettir; o âyet-i kerîme budur: وَ جَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَ أَسَرُّوهُ بِضَاعَةً (Yûsuf, 12/19) Ya'ni "Bir kervân geldi, onların levâzımını tedârik edici olan kimse, kuyuya kovasını sarkıttı; ve Yûsuf (a.s.) kovaya sarılıp yukarıya çıkınca, kovayı çeken kimse dedi ki: "Müjde bana! İşte bir köle!" Ve onu sermâye olarak sakladı." Kıssanın tafsîli tefsîr kitâblarında mündericdir.

تا بگوید چون ز چاه آیی ببام　　　جانکه یا بشرای هذا لی غلام

676. *Tâ ki kuyudan bâma geldiğin vakit, cân: "Müjde, işte benim için bir köle!" desin.*

"Bâm", dam ve sakf ma'nâsına ise de, burada "kuyunun ağzı" murâd buyurulur. Ya'ni, misâl-i evvelden, misâl-i sânîye giden bu insan kervânının sefer ihtiyâcâtını te'mîne hâdim olan enbiyâ ve evliyânın, bu muzlim ve dar olan dünyâ kuyusuna sarkıttıkları ilim ve irfân ipine sarılıp, o kuyunun başına ve ağzına çıktığın vakit cân-ı sâf olan o nebî ve onun vârisi olan veliyy-i kâmil: "Bana müjde! İşte bir köle ve mutî'!" der ve onu Hak yolunun sermâyesi olarak saklar. Ya'ni onu da halkın irşâdına me'mûr eder.

هست در چاه انعكاسات نظر　　　كمترين آنكه نمايد سنگ زر

677. *Kuyuda nazarın in'ikâsları vardır; en aşağısı odur ki, taş altın görünür.*

Gerçi beşer büsbütün nazarsız değildir; bu âlem-i tabîat kuyusunda da nazar-ı insânînin in'ikâsları vardır ki, o nazarın en aşağısı, taşı altın görür. Ya'ni unsuriyâttan her neyi kullanırsa altına kalb etmek için kullanır. Meselâ taş ocaklarından birçok zahmetler ile taş çıkarır ve demiri ateşlerde eritir ve dîğer ma'denleri türlü türlü şekillere sokar. Bunlar hep altın kazanmak içindir. Binâenaleyh onun nazarında her şey altın görünür. Halbuki altın dahi dîğerleri gibi topraktan çıkan bir maddedir; yalnız kıymeti ba'zı havâssında ve azlığındadır ve parlaklığı hissî nazarları teshîr eder.

وقت بازى كودكان را ز اختلال　　　مى نمايد آن خزفها زر و مال

678. *Oyun vaktinde ihtilâlden, o hazefler çocuklara altın ve mal görünür.*

Bu beyt-i şerîfde اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ (Muhammed, 47/36) ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak oyun ve lehvdir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, ehl-i dünyâ çocuklar gibidir ve hayât-ı dünyâ ancak oyun ve eğlence nev'inden olduğundan, akıllarının ihtilâlinden dolayı çocuklar nasıl boyalı ve yaldızlı tabak ve çanak parçalarını toplayıp altın ve mal nev'inden addedip eteklerine doldururlar ve birbirlerinden bu parçaları gasb ettikleri vakit, kavga ederlerse, ehl-i dünyâ dahi altın denilen ma'den parçalarını toplayıp, mal ve mülk diye sarılır; ve bunun için birbirlerini öldürürler. İşte nazarın en aşağısı budur.

عارفانش كيمياگر گشته اند　　　تا كه شد كانها بر ايشان نژند

679. *Onun ârifleri kimyâger olmuşlardır; tâ ki menba'lar, onların indinde hakîr oldu.*

Hakk'ın ârifleri kimyâger olmuşlar ve onlar toprağı iksîr olan vücûd-ı şerîfleriyle altına kalb etmişlerdir. Hattâ onların bu kimyâgerlikleri te'sîriyle altın menba'ları, onların indinde hakîr oldu. Nitekim bir gazelinde Hz. Pîr efendimiz buyururlar. Beyit:

خاك چون در كف من زر شود و نقرهء خام　　　چون مرا راه زند فتنه گر زر و درم

"Mâdemki benim avucumda toprak, altın ve gümüş oluyor; fitneci olan altın ve gümüş para nasıl benim yolumu vurur?"

دیدن درویش جماعت مشایخ را در خواب و در خواست كردن روزئ حلال
از ایشان بی مشغول شدن بكسب كه از عبادت می مانم و ارشاد كردن
ایشان او را و میوهای تلخ و ترش كوهی بر وی شیرین شدن
بداد آن مشایخ

Bir dervîşin cemâat-i meşâyihi rü'yâda görmesi ve ibâdetten kalıyorum diye onlardan, kesbe meşgūl olmaksızın, helâl rızık niyâz etmesi ve onların onu irşâd etmesi ve dağlığın acı ve ekşi meyveleri o meşâyihin atâsı sebebiyle ona tatlı olması

آن یكی درویش گفت اندر سمر　　　خضریانرا من بدیدم خواب در

680. *O dervîşin birisi gece sohbetinde dedi: "Ben rü'yâda Hızr'a mensûb olanları gördüm."*
[678]

"Semer", gece sohbeti ve gece vakti söylenen masal demektir. "Hızrîler"den murâd, ilm-i ledün sâhibi olan evliyâ-yı kirâm hazerâtıdır. Ya'ni, bir dervîş gece sohbeti esnâsında kendi hâlinden haber verip dedi ki: "Ben rü'yâda evliyâullâhı gördüm."

گفتم ایشانرا كه روزئ حلال　　　از كجا نوشم كه او نبود وبال

681. *Onlara dedim ki: "Helâl rızkı nereden yiyeyim ki, o vebâl olmaya?"*

مر مرا سوی کهستان راندند   میوها زان بیشه می افشاندند

682. *"Beni dağlık tarafına sürdüler, o ormandan meyveler silktiler."*

که خدا شیرین بکرد آن میوه را   در دهان تو بهمتهای ما

683. *(Dediler) ki: "Hudâ bizim himmetlerimiz ile o meyveyi senin ağzında tatlı yaptı."*

هین بخور پاك و حلال و بی حسیب   بی صداع و نقل بالا و نشیب

684. *"Âgâh ol, temiz ve helâl ve hesâbsız ve baş ağrısız ve yukarı ve aşağı nakilsiz olarak ye!"*

"Bu rızık hem helâl ve hem de zahmetsizdir; bunu hesâbsız ve tedâriki arkasında koşmaksızın râhatla ye!"

پس مرا زان رزق نطقی رو نمود   ذوق گفت من خردها می ربود

685. *"İmdi o rızıktan bana bir nutuk yüz gösterdi; benim sözümün zevki akılları kapar idi."*

"Ben o helâl rızkı yemeğe başladıktan sonra, bende bir kudret-i kelâm zuhûr etti ki, söz söylediğim zaman, dinleyenlerin akılları hayrette kalır idi."

گفتم این فتنه ست ای رب جهان   بخششی ده از همه خلقان نهان

686. *Dedim: "Ey cihânın Rabb'i, bu fitnedir; bana bütün halâyıktan gizli bir bahşiş ver!"*

Ben kelâmımın halk üzerindeki te'sîrini görünce, nefsimin sıfâtından emîn olmadığım için dedim ki: "Ey cihânın Rabb'i, bende olan bu kudret-i kelâm fitnedir. Bana halkın muttali' olamıyacağı gizli bir lutuf ve ihsân-ı bîdiriğ buyur!"

شد سخن از من دل خوش یافتم   چون انار از ذوق می بشکافتم

687. *"Benden söz gitti, hoş gönül buldum. Nâr gibi zevkten yarıldım."*

"Münâcâtım ve tazarruum üzerine Hak Teâlâ hazretleri benden zuhûr eden müessir söz söylemek kudretini izâle buyurdu. Onu müteâkib zevkli bir gönül buldum, ya'ni kendi kalbimi zevk içinde buldum; zevkin tatlılığından olmuş bir nâr gibi çatladım."

گفتم ار چیزی نباشد در بهشت   غیر این شادی که دارم در سرشت

688. *Dedim: "Eğer cennette, tab'ımda tuttuğum bu şâdîden gayri bir şey olmasa."*

هیچ نعمت آرزو نآید دگر   زین نپردازم بجوز و نیشکر

689. *"Hiç başka ni'met arzûsu gelmez; bundan dolayı ceviz ve şeker kamışına meşgûl olmam!"*

"Kalbime müstevlî olan bu zevkin lezzetinden kendi kendime dedim ki: "Eğer cennette şimdi tabîatımda mevcûd olan bu şâdîden ve sürûrdan başka bir şey olmasa, benim için başka bir ni'met aramağa hâcet kalmaz!" Bu zevk sebebiyle ceviz ve şeker kamışı ile meşgûl olmam. "Kalbin zevki" ile zevk-i rûhânî ve "ceviz ve şeker kamışı" ile sûretten gelen zevke işâret buyurulur.

مانده بود از کسب یك دو حبه ام   دوخته در آستین جبه ام

690. [688] *"Kazançtan cübbemin yeninde dikilmiş bir iki habbem kalmış idi."*

"Habbe"den murâd, altın dâneleridir. Ya'ni "Evvelce yapmış olduğum kazançtan bir iki altın dânesi tasarruf edip cübbemin yenine dikmiş ve saklamış idim."

نیت کردن آن درویش که این زر بدهم بدان هیزمکش چون من روزی یافتم

بکرامات مشایخ و رنجیدن آن هیزمکش از ضمیر و نیت او

O dervîşin, "Mâdemki ben meşâyihin kerâmâtı sebebiyle rızık buldum bu altını o odun taşıyana vereyim!" diye niyet etmesi ve odun taşıyanın onun zamîrinden ve niyetinden incinmesi

آن یکی درویش هیزم می کشید   خسته و مانده ز بیشه در رسید

691. *O bir dervîş odun taşırdı, hasta ve âciz olarak ormandan erişti.*

پس بگفتم من ز روزی فارغم   زین سپس از بهر رزقم نیست غم

692. *İmdi ben dedim: "Rızıktan fâriğim, bundan sonra rızkım için gam yoktur."*

"Bundan sonra benim için çalışıp para kazanmak gamı yoktur, gıdâm hâzırdır."

میوهٔ مکروه بر من خوش شدست   رزق خاصی جسم را آمد بدست

693. *"Mekrûh olan meyve bana hoş olmuştur; cisim için husûsî rızık ele gelmiştir."*

"Dağlarda biten yabânî meyveler, evliyâullâhın himmeti ile bana hoş ve latîf olmuştur; cismimin kıvâmı için husûsî rızık ele gelmiştir."

چونکه من فارغ شدستم از گلو   حبهٔ چندست این بدهم بدو

694. *"Mâdemki ben boğazdan fâriğ olmuşum, birkaç habbe vardır, bunu ona vereyim!"*

"Mâdemki ben boğazımı doyurmak için çalışmak, para kazanmak kaydından fâriğ olmuşum, cübbemin yeninde bu husûs için sakladığım birkaç altın habbesi vardır, bunu o odun taşıyana vereyim!"

بدهم این زر را بدین تکلیف کش   تا دو سه روزک شود از قوت خوش

695. *"Bu altını, bu meşakkat çekene vereyim, tâ ki iki üç günceğiz gıdâdan hoş olsun!"*

"Bu altın habbelerini meşakkat ile odun taşıyan bu fakîre vereyim; hiç olmazsa iki üç günceğiz gıdâ tedâriki cihetinden hoş olsun ve râhat etsin!"

خود ضمیرم را همی دانست او   زانکه سمعش داشت نور از شمع هو

696. *"Muhakkak o benim zamîrimi bildi, zîrâ ki onun sem'i Hû şem'inden nûr tutardı."*

"O odun taşıyan muhakkak benim zamîrimi ve kalbimdeki niyeti bildí; zîrâ ki onun cânının sem'i, hüviyyet-i ilâhiyye şem'inden nûr tutardı; ya'ni nûr alırdı."

İkinci mısrâ'da âtîdeki sûretler de nüsha olarak gösterilmiştir:

1. زانکه سمعش نور داشت از سمع هو Ya'ni "Zîrâ ki onun canının sem'i, sıfat-ı sem'iyyet-i ilâhiyyeden nûr tutardı."

2. زانکه شمعش نور داشت از سمع هو Ya'ni "Zîrâ ki onun cânının şem'i, sıfat-ı sem'iyyet-i ilâhiyyeden nûr tutardı."

3. زانکه شمعش نور داشت از شمع هو Ya'ni "Zîrâ ki, onun cânının şem'i, hüviyyet-i ilâhiyye şem'inden nûr tutardı."

بود پیشش سر هر اندیشهٔ   چون چراغی در درون شیشهٔ

697. *"Onun önünde her bir endîşenin sırrı, şişe içinde bir çerâğ gibi idi."*

O odun taşıyan velînin nazarı önünde her bir düşüncenin sırrı ve hakîkati, şişe içinde yanan çerağ gibi âşikâr idi.

هیچ پنهان می نشد از وی ضمیر   بود بر مضمون دلها او امیر

698. *"Ondan zamîr hiç gizli olmaz idi, gönüllerin mazmûnu üzerine o emîr idi."*

"O odun taşıyan velîden bir kimsenin kalbindeki niyet ve düşünce aslâ gizli olmaz idi. Gönüllerdeki ma'nâ ve havâtır üzerine o zât-ı şerîf hâkim ve emîr idi."

پس همی منگید با خود زیر لب   در جواب فکرتم آن بو العجب

699. *"Binâenaleyh o bü'l-aceb benim düşüncemin cevâbında dudak altından kendi kendine mırıldanırdı."*

"Bü'l-aceb", ziyâde acîb; "mengîd", "mengîden" masdarından mâzîdir, öfke ile homurdanmak ve mırıldanmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "O velî benim düşüncemi keşf edip ağzının içinde kendi kendine mırıldanarak cevâb verdi, dedi"

که چنین اندیشی از بهر ملوك   كَيْفَ تَلْقَى الرِّزْقَ اِنْ لَمْ يَرْزُقُوكْ

700. [698] *Ki: "Mülûk için böyle mi düşünüyorsun, eğer onlar sana rızık vermeseler, rızka nasıl vâsıl olursun?"*

"Ey gâfil, sen Hakk'ın âlem-i sûrette de tasarruf ihsân eylediği mülûk ve pâdişâhlar hakkında böyle mi düşünüyorsun? Ya'ni para vererek onların zarûretlerini tahfîf etmek niyetinde misin? Bu helâl rızkı sana o mülûk verdiler de, cübbene dikili olan altın parçalarından kurtuldun; onlar bu rızkı sana vermeseler idi, sen nasıl o rızkı eline geçirebilirdin?"

من نمی کردم سخن را فهم لیك   بر دلم میزد عتابش نیك نیك

701. *"Ben sözü anlıyamadım; fakat onun itâbı benim kalbime iyiden iyiye çarptı."*

"Filvâki' ben o velînin söylediği sözleri lâyıkıyla işitip anlıyamadım; çünki ağzının içinde mırıldandı; fakat onun bu meâldeki itâbı, benim kalbime iyiden iyiye, ya'ni şübhe bırakmıyacak sûrette aks etti." Bu hâl evliyâullâhın

şânındandır, terbiye ettikleri mürîdlerin kalbine sözlerini ve maksadlarını ilkā ederler.

سوی من آمد بهیبت همچو شیر　　　تنگ هیزم را ز خود بنهاد زیر

702. *"Arslan gibi heybetle benim tarafıma geldi, odun dengini kendisinden aşağıya koydu."*

"Bu sözü söyledikten sonra arslan gibi bir heybetle benim tarafıma gelip, arkasındaki odun yükünü aşağıya indirdi."

پرتو حالی که او هیزم نهاد　　　لرزه در هر هفت عضو من فتاد

703. *"Bir hâlin pertevi ki, o odunu koydu, benim her yedi uzvuma titreme düştü."*

"O velînin arkasındaki odunu yere koyması hâlinin pertevi, benim vücûdumun a'zâlarını titretti." Ya'ni arkasındaki odunu yere heybetle bir indiriş indirdi ki, o hâlin heybetinden ben bilâ-ihtiyâr titremeğe başladım.

گفت یا رب گر ترا خاصان هیند　　　که مبارك دعوت و فرخ پیند

704. *Dedi: "Yâ Rab, eğer senin hâssların var ise ki, duâları mübârek ve izleri uğurludur."*

Ankaravî hazretleri "Heyend", "hestend" lafzından muhaffefdir" buyururlar. Hind nüshalarında "heyend" yerine "hay end" yazılıdır. "Eğer senin hâssların diri ise" demek olur. Ve Hind şârihlerinden Muhammed Efdal hazretleri buyurur ki: "Mîr Cemâleddîn Hüseyin, kendi *Ferheng*'inde "hey" kelimesini "hest" ma'nâsına yazmıştır ve demiştir ki: Bu ma'nâ Derî ve Hindî lugatlarının her ikisinde de müsta'meldir. *Mesnevî-i Şerîf*'in bu beytini de sened olarak zikr etmiştir." Ya'ni, "O odun taşıyan velî dedi: "Yâ Rab, eğer senin duâları mübârek ve izleri uğurlu hâss kulların var ise, yâhud senin hâss kulların tasarruf sâhibi olarak diri ise" demek olur. Bu beyt-i şerîf şarttır, onun cezâsı âtîdeki beyittir; ya'ni bu beytin meâlî, âtîdeki beyit ile tamâm olur:

لطف تو خواهم که میناگر شود　　　این زمان این تنگ هیزم زر شود

705. *"Senin lutfunu isterim ki mînâger olsun; şimdi bu odun dengi, altın olsun!*

"Mînâger", "mînâ", *Ferheng-i Cihângîrî*'de "kimyâ" ma'nâsına gösterilmiştir. *Bahâr-ı Acem*'de, dîğer ma'nâları da vardır. Burada "mînâger", kim-

yâger ma'nâsınadır. Ya'ni, "Yâ Rab, senin lutfun kimyâger olsun da, bu dervîşi irşâden şimdi bu odun yükü baştan başa altın olsun!"

در زمان دیدم که زر شد هیزمش   همچو آتش بر زمین می تافت خوش

706. *"Derhal gördüm ki, onun odunu altın oldu, yer üstünde ateş gibi latîf parladı."*

من درآن بیخود شدم تا دیرگه   چونکه با خویش آمدم من از وله

707. *"Ben o anda geç vakte kadar bî-hod oldum, vaktâki ben hayretten kendime geldim;"*

بعد ازآن گفت ای خدا گر آن کبار   بس غیورند و گریزند زاشتهار

708. *Ondan sonra dedi: "Ey Hudâ, eğer o kibâr çok gayûr ve iştihârdan kaçar iseler,"*

Ya'ni, "Ben odun yükünün altına inkılâbını görünce, bir hayli vakit kendimden geçtim, vaktâki ben hayretten fâriğ olup kendime geldim; ondan sonra o veliyy-i kâmil dedi ki: "Yâ Rab, eğer senin kibâr-ı beşer olan hâss kulların senin esrârını halk nazarından saklamak husûsunda gayûr ve kıskanç olup, havârık ile halk arasında meşhûr olmaktan kaçarlar ise;"

باز تو این تنگ هیزم ساز زود   بی توقف هم برآن حالی که بود

709. *"Sen tekrâr bunu çabuk odun dengi, yine bî-tevakkuf olduğu o bir hâl üzerine yap!"*

Bu beyt-i şerîf dahi, yukarıki beytin cezâsıdır ve cümleyi itmâm eder. Ya'ni, "Yâ Rab, yine bu yükü çabuk altınlıktan çıkar da odun dengi yap ve bilâ-tevakkuf yine evvelki hâline çevir!" demek olur.

در زمان هیزم شد آن اغصان زر   مست شد درکار او عقل و نظر

710. *Derhal o altın dalları odun oldu, onun kârında akıl ve nazar sarhoş oldu.*
[708]

"Ağsân", ağaç dalı ma'nâsına olan "gusn"ün cem'idir. Odun, ağaç dallarından ibâret olduğundan altına inkılâb edince, ağaç dalları şeklinde oldu; bu münâsebetle "ağsân-zer" buyurulmuştur. "O altın dalların tekrâr odun dalları olduğunu gördüğü vakit, akıl ve nazar sarhoş oldu ve alıklaştı."

بعد ازآن بر داشت هیزم را و رفت　　سوی شهر از پیش من او تیز و تفت

711. *"Ondan sonra odunu kaldırdı ve benim önümden, şehir tarafına hızlı ve harâretli gitti."*

خواستم تا دریی آن شه روم　　پرسم از وی مشکلات و بشنوم

712. *"İstedim ki ondan müşkilât sormak ve dinlemek için o şâhın arkasında gideyim!"*

Ya'ni, "Hak yolunda tesâdüf ettiğim müşkilâtı sorup anlamak için o şâhın arkasından gitmek istedim, fakat gidemedim!"

بسته کرد آن هیبت او مر مرا　　پیش خاصان ره نباشد عامه را

713. *"Onun heybeti beni bağladı; hâssların huzûruna âmmeye yol olmaz!"*

"Çünki onda zâhir olan Hakk'ın heybeti, benim ayaklarımı bağladı; zîrâ Allah Teâlâ'nın hâss kullarının huzûruna, avâm tâifesinin yolu olmaz!" Ya'ni avâm kendi irâdeleriyle onların huzûruna gidemez; eğer giderse, onların da'vet-i ma'neviyyeleri üzerine gider. Nitekim Şeyh Gālib-i Mevlevî buyurur:

Gelenler âsitân-ı evliyâya
Bütün da'vetlidir Gālib safâya
Sakın sûrette kalma aldanırsın
Komazlar, yoksa sen gitmem sanırsın!

ور کسی را ره شود گو سر فشان　　کآن بود از رحمت و از جذبشان

714. *Ve eğer bir kimseye yol olursa, baş fedâ et de! Zîrâ o onların rahmetinden ve cezbinden olur.*

Ve eğer bir kimse veliyy-i Hakk'ın huzûruna yol bulup girerse, ey ârif sen o kimseye "Bu lutfa mukābil, sen başını bile fedâ et!" de! Zîrâ onların huzûruna yol bulmak, yine o Hakk'ın velîlerinin rahmetinden ve cezb ve da'vetinden olur.

پس غنیمت دار آن توفیق را　　چون بیابی صحبت صدیق را

715. *Binâenaleyh sıddîkın sohbetini bulduğun vakit, o tevfîki ganîmet tut!*

نی چو آن ابله که یابد قرب شاه　　سهل و آسان در فتد آن دم ز راه

716. *O ahmak gibi değil ki, şâhın kurbünü suhûletle ve kolay bulur, o dem yoldan düşer.*

Avâmın, huzûr-ı evliyâya takarrubu, tevfîk-ı ilâhîye mütevakkıftır. Ba'zı kimseler bu saâdete nâil ve kolaylıkla huzûr-ı evliyâya dâhil olurlar; fakat bir mîrâs yedi kolaylıkla bulduğu bir servetin kadir ve kıymetini bilmeyip, bilâhare nasıl bir fakr u zarûrete dûçâr olursa, böyle kolaylıkla huzûr-ı evliyâya dâhil olan ba'zı humekā dahi, sohbet-i velînin kadrini bilmez ve onu sâir âhâd-ı nâsın sohbetine kıyâs eder ve elindeki devleti kaçırır. Ey sâlik sen böyle bir ahmak gibi olma; huzûr-ı velînin kadrini bil!

چون ز قربانی دهندش بیشتر　　　پس بگوید ران گاوست این مگر

717. *Vaktâki bir kurbandan ona pek ziyâde verirler, sonra, "Bu ancak öküzün bududur!" der.*

Meselâ bir ahmağa kurbandan pek ziyâde et verdikleri vakit, o bu atânın çokluğunun farkına varmayıp, "Koca bir öküz kurban ettikleri halde, bana verdikleri ancak bir buttan ibârettir!" der ve azımsar.

"Kurban" rızâ-yı Hak için kesilen hayvan ma'nâsına olduğuna göre, tercüme böyle olur: Eğer "yakınlık" ma'nâsına olursa: "Huzûr-ı velîye kolaylıkla dâhil olan bir ahmağa ziyâde iltifât-ı ma'nevî vâki' olursa, bunu, bir öküzün budu kadar az bir şeydir diye hakîr görür ve bu görüşünden dolayı sohbet-i velîden istifâde ve terakkî edemez."

نیست این از ران گاو ای مفتری　　　ران گاوت می نماید از خری

718. *Ey müfterî, bu öküzün budundan değildir; eşeklikten sana öküzün budu görünür.*

Ey iftirâ eden, bu sana verilen ve rûhunun gıdâsına mahsûs olan maârif-i ilâhiyye, bu nefis öküzünün budundan ve onun ilkāâtından değildir, sana ahmaklığından dolayı öküzün budu, ya'ni ilkāât-ı nefsâniyyeden doğan ilim görünür.

بذل شاهانه ست این بی رشوتی　　　بخشش محض است این از رحمتی

719. *Bu bir rüşvetsiz, bezl-i şâhânedir. Bu bir rahmetten sâf bahşiştir.*

"Bu maârif ve hakāyık, senin zannettiğin gibi hakîr bir şey değildir; belki mülk-i ma'nevî pâdişâhlarına lâyık, rüşvetsiz bezl ve ihsândır. Bu rahmet-i ilâhiyyeden kopan sâf bir bahşiş ve atâdır. Ba'zı nüshalarda "şâhâne est" yerine "şâhân est" vâki'dir; "şâhların bezli" demek olur.

تحریض سلیمان علیه السلام مر رسولانرا بر تعجیل هجرت بلقیس بهر ایمان

Süleymân (a.s.)ın elçileri, îmân için Belkîs'ın hicretinin ta'cîline teşvîki

همچنانکه شه سلیمان در نبرد　　　جذب خیل و لشکر بلقیس کرد

720. *Nitekim şâh Süleymân cenkte Belkîs'ın leşkerini ve haylini cezb etti.*
[718]

Rüşvetsiz bezl-i şâhânenin misâli budur ki, saltanat-ı zâhiriyye ve ma'neviyyeyi cem' etmiş olan Süleymân (a.s.) Sebâ hükümdârı olan Belkîs ile vâki' olan cihâdda o Belkîs'ın piyâde askerini ve süvârîsini kendi tarafına cezb etti, dedi

که بیایید ای عزیزان زود زود　　　که بیامد موجها از بحر جود

721. *Ki: "Ey azîzler geliniz, çabuk çabuk, zîrâ kerem denizinden dalgalar geldi!"*

Süleymân (a.s.) Belkîs'a ve tebaasına hitâben buyurdu ki: "Ey insân sûretinde yaratılıp, mahlûkāt-ı sâir üzerine mağrûr olan kimseler, çabuk çabuk! geliniz, zîrâ kerem-i ilâhî denizinden füyûzât dalgaları koptu!"

سوی ساحل می نشاند بی خطر　　　جوش موجش هر زمانی صد گهر

722. *"Onun dalgasının kaynayışı her bir zamanda sâhil tarafına hatarsız yüz güher saçar."*

"O denizin dalgasının kaynayışı, her bir zamanda vücûdât-ı kesîfe sâhiline birçok tehlikesiz ilim ve irfân gevherleri saçar. Ya'ni o gevherler kolaylıkla toplanır, hiç zahmet çekilmez."

الصلا گفتیم ای اهل رشاد　　　کین زمان رضوان در جنت گشاد

723. *"Ey ehl-i reşâd, es-salâ dedik; zîrâ bu zaman Rıdvân cennet kapısını açtı!"*

"Reşâd", doğru yol; "es-salâ", bir husûsa da'vet için vâki' olan nidâ; "Rıdvân", lügatte, hoşnûd olmak demektir ve "cennet kapıcısı"nın ismidir.

"Ey doğru yol ehli, ya'ni ehl-i saâdet, es-salâ diye sizi îmân tarafına da'vet ettim. Eğer îmân ederse[niz], Allah Teâlâ sizden râzı olur; zîrâ bu zaman cennetin kapıcısı olan Rıdvân, ya'ni rızâ-yı Bârî cennet kapısını açtı, cennetliklerin vürûduna muntazırdır."

پس سلیمان گفت ای پیکان روید   سوی بلقیس و بدین دین بگروید

724. *Ba'dehû Süleymân dedi: "Ey peykler, Belkîs tarafına gidiniz ve bu dîne i'timâd ediniz!"*

"Peyk" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır, burada, mektûb getirip götürmeğe me'mûr olan ve hâdim ma'nâsınadır. Ya'ni, Süleymân (a.s.) o elçilere dedi ki: "Ey peykler, haydi çabuk Belkîs tarafına gidiniz ve sizi da'vet ettiğim bu dîn-i Hakk'a inanınız ve i'timâd ediniz!"

پس بگوییدش بیآ اینجا تمام   زود که ان الله یدعوا بالسلام

725. *"Binâenaleyh ey elçiler ona, "Tamâmen çabuk buraya gel!" deyiniz; zîrâ Allâh selâma da'vet eder."*

وَ اللّٰهُ يَدْعُوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَ يَهْدِى مَنْ يَشَاۤءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Yûnus, 10/25) Ya'ni "Allâh Teâlâ dâr-ı selâma da'vet eder ve dilediği kimseyi sırât-ı müstakîme hidâyet eyler" âyet-i kerîmesine işâret buyurur. "Dârü's-selâm"dan murâd, ism-i Selâm'ın dâire-i tecellîsine da'vettir ki, o da mahall-i selâmet olan cennettir.

هین بیآ ای طالب دولت شتاب   که فتوحست این زمان و فتح باب

726. *Ey devlet tâlibi âgâh ol! Acele gel, zîrâ bu zamân fütûh ve feth-i bâb vardır.*

"Ey ma'nevî devleti isteyen kimse, gaflet uykusundan uyan, acele insân-ı kâmil tarafına gel; zîrâ insân-ı kâmilin zuhûru zamânında türlü türlü kapıların fetihleri vardır ve en büyük kapı olan Hakk'a vusûl kapısının açılması vardır." Bu beyân-ı âlî, Hz. Pîr efendimiz tarafından umûm mü'minlere hitâbdır ve huzûr-ı şerîflerine da'veti mutazammındır.

ای که تو طالب نهٔ تو هم بیآ   تا طلب یابی ازین یار وفا

727. *Ey kimse ki, sen tâlib değilsin, sen dahi gel, tâ ki bu yâr-ı vefâdan taleb bulasın!*

Ey Hakk'a vusûl talebi aklına bile gelmeyen kimse, huzûrumuza sen dahi gel ki, sûret-i insâniyyede mahlûk olan kimselere karşı bir vefâkâr dost

olan insân-ı kâmilden kalbinde taleb duygusu hâsıl olsun. Zîrâ insân-ı kâmilin huzûru, gāfilin kalbini Hakk'a tevcîh eder.

Hz. Pîr efendimiz âtîdeki rubâîlerinde dahi bu da'veti yaparlar:

بازآ بازآ هر آنچه هستی بازآ   گر کافر و گبر و بت پرستی بازآ

این درگه ما درگه نومیدی نیست   صد باره اگر توبه شکستی بازآ

"Yine gel, yine gel, her ne isen yine gel! Eğer kâfir ve mecûsî ve putperest isen yine gel! Bu bizim dergâhımız, ümîdsizlik dergâhı değildir; eğer yüz kerre tövbeni bozdun ise, yine gel!"

سبب هجرت ابراهیم بن ادهم قدس الله سره العزیز و ترك ملك خراسان

İbrâhîm b. Edhem (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz)in sebeb-i hicreti ve Horasan mülkünü terki

ملك بر هم زن تو ادهم وار زود   تا بیابی همچو او ملك خلود

728. *Çabuk sen Edhem gibi mülkü birbirine vur, tâ ki onun gibi mülk-i hulûdu bulasın.*

Ey Hak yolunun sadâkatli tâlibi! Çabuk sen de İbrâhîm Edhem hazretleri gibi fânî olan dünyâ mülkünü altüst et; tâ ki bâkî ve ebedî olan âhiret mülkünü bulasın!

خفته بود آن شه شبانه در سریر   حارسان بر بام اندر دار و گیر

729. *O şâh geceleyin tahtında yatmış idi; bekçiler dam üzerinde kavgada idiler.*

Belh sultânı İbrâhîm b. Edhem hazretleri saraydaki odasında tahtı üzerinde gece vakti yatmış idi. Kale tarzında olan saray binâsının burçları ve damı üzerinde bekçileri uyanık olup gürültü ve patırdı ederler ve rebâb ve saz çalıp, uykularını def' edip, vazîfe-i muhâfazayı îfâ ederler idi.

قصد شه از حارسان هم آن نبود   كه كند زان دفع دزدان و رُنُودْ

730. [728] *Bekçilerden şâhın kasdı da o değil idi ki, ondan hırsızları ve rindleri def' etsin.*

"Şâhın, bekçileri saray üstünde ikāmesinden maksûdu, oradan hırsızları ve ve müfsidleri def' etmek değil idi." "Rünûd", rindin cem'idir ve "rinûd" kesr ile; münkir ve mütemellık ve muhîl olan kimseye derler ki, maksad "müfsidler" demektir.

او همى دانست كو كآن عادلست   فارغست از واقعه ايمن دلست

731. *O bilirdi ki o âdildir. Vâkıadan fâriğdir, gönlü emîndir.*

Çünki İbrâhîm b. Edhem hazretleri kendisinin âdil olduğunu bildiğinden, idâresi altında râhat yaşayan halk tarafından, kendisine karşı bir fesâd yapılmayacağından gönlü emîndir; binâenaleyh bir vâkıa zuhûru fikrinden fâriğdir.

عدل باشد پاسبان كامها   نى بشب چوبك زنان بر بامها

732. *Murâdların bekçisi adl olur; gecede damlar üzerinde sopacık vuranlar değil!*

Taht-ı saltanatta müsterîhâne hüküm sürmek murâdının bekçisi, ancak tebaaya karşı icrâ -yı adâlet etmektir. Yoksa dam üzerinde eli sopalı adamlar değil.

ليك بُد مقصودش از بانگ رباب   همچو مشتاقان خيال آن خطاب

733. *Fakat onun rebâb sesinden maksûdu, müştâklar gibi o hitâbın hayâlidir.*

"Semâ", " sîn'in fethi ve kesriyle, herkesin mesmû'u olacak zikr-i cemîl ve sıyt-ı hasen ma'nâsına müsta'mel olur. (*Kāmûs*'dan hulâsa.) Güzel ses ile vâki' olan tegannî ve terennüm hakkında birçok kıyl ü kāl vardır. Abdülganî Nâblusî hazretleri *Îzâhu'd-Delâlât fî Semâi'l-Âlât* ismindeki arabiyyu'l-ibâre risâlesinde semâ'ı "mendûb", "mübâh" ve "harâm" nevi'lerine ayırmıştır. "Mendûb", zikrullâh meclislerinde vâki' olup, ehl-i zikrin kalblerindeki şevkin izdiyâdına sebeb olan tegannî ve terennümdür. "Mübâh", bir kimsenin kendi evinde def'-i gam ve celb-i sürûr için yaptığı terennüm ve tegannîdir. "Harâm", fısk u fücûr meclislerinde yapılan teganni ve terennümdür ki, ehl-i fıskın kalbindeki hiss-i tuğyânı artırır. Binâenaleyh hüsn-i savt ile teganni ve sazlar ile terennüm hakkındaki hüküm ahvâlin tahavvülüyle muhtelif olur.

Bu beyt-i şerîfde beyân buyurulan rebâb çalgısının sesini dinlemek "mendûb" olan kısımdandır. Ve "mendûb" ıstılâh-ı şer'îden olup, işlemesi şer'an câiz ve iyi olan şey ma'nâsınadır. Beyt-i şerîfdeki "hitâb", âlem-i ervâhda vâki' olan أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) ya'ni "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" hitâb-ı ilâhîsidir. Bu âlem-i süflîdeki ehl-i zikir, o hitâbın hayâlinin müştâkıdır. Nerede bir nağme-i mûsikî işitirlerse, rûhları o hitâbın lezzet-i hayâliyle mütelezziz olur. İbrâhîm b. Edhem hazretlerinin rebâb çalgısını dinlemekten maksûdu da bu idi.

نالهء سرنا و تهديد دهل   چيزكى ماند بدان ناقور كل

734. *Zurna sadâsı ve davulun tehdîdi, birazcık o nâkūr-ı külle benzer.*

"Tehdîd", burada, savt-ı galîz ma'nâsına olan "hedde" ve "hedede"den müştaktır. "Nâkūr" ağız ile üfürülen boru ve "çenk" denilen saz ma'nâsınadır. İsrâfîl (a.s.)ın sûru ma'nâsına da gelir. Nitekim âyet-i kerîmede فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ (Müddessir, 74/8) ["O sûra üfrüldüğü zaman"] buyurulur. Beyt-i şerîfde "nâkūr-ı küll" ta'bîriyle bu sûra işâret buyurulur. Ya'ni, "Sûr-ı İsrâfîl'in sadâsı nasıl ölülerin dirilmesine sebeb olur ise, zurnanın sadâsı ve davulun âhenkdâr olan savt-ı galîzi de, bu âlem-i kesâfette ölü hâline gelmiş olan ervâhı diriltip, harekete getirir."

پس حكيمان گفته اند اين لحنها   از دوار چرخ بگرفتيم ما

735. *Binâenaleyh hakîmler demişlerdir ki: "Bu lahnleri, biz çerhin devirlerinden aldık."*

بانگ گردشهاى چرخست اين كه خلق   مى سرايندش بطنبور و بحلق

736. *"Feleğin dönüşlerinin sesidir bu ki, halk tanbûr ile ve boğaz ile onu teganni ederler."*

Ya'ni, hükemâ, mûsikîdeki yedi perdeyi, yedi seyyâreden aldıklarını söylemişlerdir ki, bunlar notada:

Sol	La	Si	Do	Re	Mi	Fa
Rast	*Dügâh*	*Segâh*	*Çârgâh*	*Nevâ*	*Hüseynî*	*Evc*

perdeleridir.

Ve on iki makāmı da on iki burca mukābil tutmuşlardır ki, onlar da:
Makām isimleri:

Rast	Isfahân	Irâk	Küçek	Büzürk	Hicâz	Bûselik	Uşşâk	Hüseynî	Zengûle	Nevâ	Rehâvî
Hamel	*Sevr*	*Cevzâ*	*Serêtân*	*Esed*	*Sünbüle*	*Mîzân*	*Akreb*	*Kavs*	*Cedy*	*Delv*	*Hût*

burc isimleri[dir].

Bunlardan başka yirmi dört sâat mukābilinde de, yirmi dört şu'be ihtirâ' etmişlerdir ki, tafsîli edvâr kitâblarında mündericdir. Hükemânın beyânına göre "Bu halkın tanbûr ve sâir sazlar ile ve hançereleriyle teganni ettikleri lahinler ve sadâlar feleğin dönüşlerinin sesidir." Cenâb-ı Pîr bu beyitlerde hükemânın kavlini beyân ile iktifâ buyurmuşlardır.

مؤمنان گويند كآثار بهشت نغز گردانيد هر آواز زشت

737. *Mü'minler derler ki: "Cennetin eserleri her çirkin sadâyı, latîf etti."*

Ya'ni, "Mü'minlerin hakîkati, ism-i Hâdî'nin mazharı olup, ehl-i cennettirler. Binâenaleyh cennete mensûb olan onların hakîkatlerinin te'sîri, bu âlem-i kesâfetin her çirkin olan sadâsını latîf yaptı; ve kezâ bunun aksi olarak, ehl-i şekāvetin hakîkatleri cehenneme mensûb olduğundan, onların hakîkatlerinin te'sîri de bu âlem-i unsuriyyâtın latîf sadâlarını çirkin yaptı." İşte mü'minlerin sözünün remzi budur.

ما همه اجزاى آدم بوده ايم در بهشت آن لحنها بشنوده ايم

738. *"Biz hep Âdem'in eczâsı olmuş idik, cennette o lahinleri işitmiş idik."*

"Biz hep Âdem'in, ya'ni Âdem-i hakîkî olan rûh-ı küllînin eczâsı olmuş idik ve cennet-i zâtta o lahinleri, ya'ni hitâb-ı ilâhî lahinlerini dinlemiş idik."

گرچه بر ما ريخت آب و گل شكى يادمان آمد از آنها چيزكى

739. *"Her ne kadar bizim üzerimize su ve çamur şek döktü ise de, onlardan bizim yâdımıza birazcık geldi."*

"Her ne kadar biz şimdi unsuriyât âlemine geldik ve bu unsuriyât âlemi ezeldeki mesmûâtımıza hicâb olup, bizi bir zanna ve şekke düşürdü ise de, bu âlemde latîf nağamâtı dinlediğimiz vakit, o lahinlere ve nağmelere bir mikdârcık olsun rûhumuz âşinâ olup, kulak kabarttı."

لیك چون آمیخت با خاك كَرَبْ   كی دهند این زیر و این بم آن طرب

740. [738] *"Fakat mâdemki bu gam verici toprağa karıştı, bu zîr ve bu bem ne vakit o tarabı verir?"*

"Zîr", ıstılâh-ı mûsikîde kaba perdeye ve "bem", tîz perdeye derler. "Kereb", gamlı olmak ma'nâsınadır. Burada murâd, "gamlı edici" demektir. Ya'ni, "Bu lahinler, âlem-i ervâhın letâfetlerindendir, fakat mâdemki o ervâh, bu gam verici toprağa ve unsuriyât âlemine karıştı; onun letâfetleri de berâberce bu toprak âlemine karışmış oldu. Binâenaleyh o âlem-i ervâhdaki tîz ve kaba perdeler, kendi âleminde verdiği tarabı ve şevki, bu âlem-i kesâfette veremez."

آب چون آمیخت با بول و گمیزْ   گشت ز آمیزش مزاجش تلخ و تیز

741. *Su vaktâki bevle ve kazûrâta karıştı, karışışından dolayı onun mizâcı acı ve keskîn oldu.*

Meselâ sâf olan su, bevl ve kazûrât ile karıştığı vakit, o sâfiyetini gāib eder ve bu karışmadan dolayı onun mizâcı bozuk olur. Bu unsurî ve uzvî cesede taalluk eden elhân ve nağamâtın safveti dahi böyledir. "Gimîz", bevl ve gāit ma'nâsınadır; ve kâf-ı Arabî'nin zammı ile "kümîz" dahi lügattir, [bir yığın toprak ve kum ma'nâsına gelir.]

چیزكی از آب هستش در [illegible]   بول گیرش آتشی را می كُشَدْ

742. *Onun cesedinde birazcık sudan vardır; [illegible] ateş söndürür bevl tut!*

Âdem'in cesed-i unsurîsinde, su gibi [illegible] saf olan o âlem-i ervâhın nağamâtından birazcık vardır. Sidik ile karışan sâf su, bir ateşi nasıl söndürürse, o cesed-i unsurîdeki birazcık elhân ve nağamât dahi öylece gam ve hüzün ateşlerini söndürür.

گر نجس شد آب این طبعش بماند   كآتش غم را بطبع خود نشاند

743. *Eğer su necis oldu ise, onun bu tab'ı kaldı ki, âteş-i gamı kendi tab'ı ile söndürdü.*

Eğer su gibi sâf olan o nağamât-ı latîfe uzvu ve kokmuş olan cesede karıştığı için necis ve mülevves oldu ise, onun gam ateşini söndürmesi tabîatı kalmıştır; onun bu tabîatı bozulmamıştır.

پس غدای عاشقان آمد سماع　　　　که درو باشد خیال اجتماع

744. *Binâenaleyh semâ' âşıkların gıdâsı oldu; zîrâ onda hayâl-i ictimâ' vardır.*

Bu beyt-i şerîfin şerhinde, kırk sene cenâb-ı Pîr efendimizin hizmet-i âlîlerinde bulunmuş olan Sultân Alâeddîn Selçûkî'nin seraskeri Ferîdun ibn Ahmed Sipehsâlâr hazretlerinin menâkıbında semâ' hakkında beyân buyurulan mütâlaâtı hulâsaten zikr etmeyi münâsib gördüm; onlar buyururlar ki:

"Hz. Hüdâvendigâr'ımız ibtidâ-yı hallerinde, peder-i âlîleri Hz. Mevlânâ Bahâeddîn el-Veled efendimizin tarîk ve sîretleri üzere ders okutmuş ve va'z etmek ve mücâhede ve riyâzet eylemek gibi ahvâl ile meşgûl olurlar idi ve aslâ semâ' etmemişler idi. Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s.) hazretleriyle vâki' olan sohbetleri esnâsında o hazret buyurdular ki: "Semâ'a gir ki, aradığın semâ'da ziyâde olacaktır. Semâ'ın halka harâm oluşu, onların hevâ-yı nefs ile meşgûl olmalarından nâşîdir. Onlar semâ' edince o mezmûm ve mekrûh olan hâl ziyâdeleşir ve hareketler lehv ve batar sebebiyledir. Şübhesiz semâ' böyle tâife üzerine harâm olur. O tâifenin muhâlifi ve âşık-ı Hak olan zümrenin ise, o aşk ve taleb hâli ziyâde olur ve o vakitte onların nazarına Allâh'ın gayri bir şey görünmez. Binâenaleyh böyle bir zümre üzerine semâ' mübâh olur." Bunun üzerine cenâb-ı Mevlânâ efendimiz semâ'a girdiler ve âhir ömürlerine kadar bu siyâk üzere amel edip, onu tarîk ve âyîn ittihâz eylediler; ve meşâyih ve urefâ-i sâhib-i vecdin semâ' ettikleri mervîdir. Ve semâ'ın aslı budur ki, bir gün A'râbînin biri necdde güzel ses ile bu beyitleri okur idi:

كل صبح و كل اشراقى　　　　تبك عينى بدمع مشتاقى
لَسَعَتْ حية الهوى كبدى　　　　لا طبيب بها و لا راقى
الا الحبيب الذى شغفت به　　　　عنده رقيتى و ترياقى

Nazmen tercüme:

"Her sabah her zamân-ı işrâkda
Çeşmimi iştiyâk eder ibkâ
Sînemi hayye-i hevâ soktu
Rukye-hân u tabîb yoktur ona
Beni meşgûf eden habîbimde
Bulunur yalnız bu derde devâ"

Resûl-i zîşân Efendimiz bu beyitleri işittikleri vakit, kalb-i münevverlerindeki ma'rifet ve muhabbet ve şevk deryâları cûşa gelip, bu beyitleri tekrâr etmesini A'râbîye işâret buyurdular; ve zât-ı hazret-i risâlet-penâhîleri gāyet-i şevkden dest-i mübâreklerini açarak hareket-i anîf eylediler, o vech ile ki, ridâ-yı mübârekleri üzerinden düştü. İbâhat-ı semâ'ın beyânına dâir ehlullâh pek çok risâle tasnîf etmişler ve ehl-i tahkîk onu câiz görmüşlerdir. Hz. Hüdâvendigâr'ımız hakāyık-ı semâ' hakkında kelimât-ı âliye inşâ buyurmuşlardır." Hz. Sipehsâlâr bu beyânâttan sonra *Mesnevî-i Şerîf*'in bu beytini zikr etmişlerdir.

Hulâsa-i ma'nâ bu olur ki: "Semâ', âşıkların rûhunun gıdâsıdır; çünki onda ictimâ' hayâli vardır." İctimâ'ın hayâli budur ki, sâlik-i tarîk-ı Hak, kalbinde hâsıl olan şevkin sevkiyle semâ'a başladığı vakit, müteferrik hayâllerden kurtulup, ma'şûku olan Hak ile ictimâ' ettiğini tahayyül eder ve hayâlinin kuvveti derecesinde tecellî-i Hakk'ın kabûlüne isti'dâd hâsıl olur. Bu hallerin envâ'ını Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'ında beyân buyurmuştur. Fakîr tarafından tercüme olunan işbu *Menâkıb*'ın 69. sahîfesine mürâcaât buyurulsun. Velhâsıl semâ' hakkında gerek ulemâ-yı zâhirenin ve gerek ulemâ-yı bâtınenin birçok mütâlaaları vardır; ve Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (kaddesallâhu sırrahû) semâ' hakkındaki hükümlerini *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 280 ve 558. bâblarında ve *et-Tedbîrâtü'l- İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki kitâb-ı şerîflerinin 28. bâbında beyân buyurmuştur. Burada onların beyânı uzar. Hulâsası Sipehsâlâr hazretlerinin beyânât-ı aliyyesi gibidir.

قوتی گیرد خیالات ضمیر　　　بلکه صورت گردد از بانگ و صفیر

745. *Zamîrin hayâlâtı bir kuvvet tutar; belki sadâdan ve safîrden sûret olur.*

Mûsikînin mevzûn sadâlarını dinleyen kimselerin kalblerinde merkûz olan hayâlât kuvvetlenir ve nihâyet o sadâlardan kalbdeki hayâller ve niyetler a'zâ ve cevârih-i beşerden fiilen zâhir olup, bir sûret bağlar. Meselâ kalbinde bir mahbûbeye muhabbeti olan kimsenin muhabbeti ziyâde olup nihâyet o sadâ onu o mahbûbeye mülâkāta sevk eder ve bu sûretle o hayâl, mülâkāt-ı fiilîye inkılâb eder. Ve kezâ müstemi'in kalbinde Hakk'ın aşk ve muhabbeti mevcûd ise, o teganni ve terennüm onun rûhunu hicâb-ı mâsivâdan tecrîd edip âlem-i ulvîye tevcîh eder. Binâenaleyh semâ' hakkındaki hüküm, şahsa göre değişir. Nitekim Şeyh Sa'dî (k.s.) *Bostân*'ında şöyle buyurur:

بگویم سماع ای برادر که چیست اگر مستمع را بدانم که کیست
گر از اوج معنی پر و طیر او فرشته فرو ماند از سیر او
و گر مرد لهو ست و بازی و لاغ قوی تر شود دیوش اندر دماغ

"Ey birâder, eğer dinleyen kimsenin kim olduğunu bilirsem, semâ'ın ne olduğunu söylerim. Dinleyen kimsenin kanadı ve uçması ma'nâ evcinden ise, onun seyrinden melek âciz kalır; ve eğer müstemi' eğlence ve oyun ve mizâh adamı ise, onun dimâğında şeytanı daha kuvvetli olur."

آتش عشق از نواها گشت تیز آنچنانکه آتش آن جوز ریز

746. *Aşkın âteşi o ceviz dökücünün âteşi gibi nevâlardan şedîd oldu.*

Semâ' eden âşıkın kalbindeki aşk âteşi, âtîdeki kıssada zikr olunan ceviz dökücünün âteş-i muhabbeti gibi, sadâlardan şedîd ve keskîn oldu.

حکایت آن مرد تشنه که از سر جوزبن جوز می ریخت در جوی آب که
در گو بود و بآب نمی رسید تا بافتادن جوز بانگ آب بشنود و او را
چو سماع خوش بانگ آب اندر طرب می آورد

O susamış adamın hikâyesidir ki, ceviz ağacının üzerinden çukurda olan su ırmağına ceviz dökerdi ve suya erişemezdi; tâ ki cevizin düşmesiyle suyun sesini işitsin ve onu latîf semâ' gibi, suyun sesi taraba getirsin

در نَغولی بود آب آن تشنه راند بر درخت جوز جوزی می فشاند

747. *Su bir çukurda idi, o susamış ceviz ağacına tırmandı, çok ceviz silkti.*

"Negūl", lügatte gece koyunların barınması için yaptıkları geniş kuyu ma'nâsınadır. Burada "derin bir çukur" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Su, derin bir çukur içinde akar idi; bir susamış adam dahi suya inemediği cihetle o çukurun

kenârındaki ceviz ağacına sürdü ve tırmandı, ağaç üzerinden bir çok ceviz silkti." "Cevzî"deki "yâ", kesret içindir.

می فتاد از جوزبن جوز اندر آب   بانگ می آمد همی دید او حَبَاب

748. *Ceviz ağacından su içine ceviz düşerdi, ses gelirdi; o su kabarcıklarını gördü.*

"Cevz-bün", ceviz ağacı; "habâb", su üzerindeki kabarcıklar. Ya'ni, "Susuz adam ağaçtan su içine cevizleri attıkça cum cum diye ses çıkardı ve suyun sathında ceviz dânelerinin şiddet-i sukûtundan kabarcıklar peydâ olurdu; o susamış hem bu sesleri işitir, hem de suyun bu kabarcıklarını temâşâ ederdi."

عاقلی گفتش که بگذر ای فتیٰ   جوزها خود تشنگی آرد ترا

749. *Bir âkıl ona dedi ki: "Ey delikanlı, bırak! Cevizler muhakkak sana susuzluk getirir!"*

Akıl ile mukayyed olan bir kimse o susamışa dedi: "Ey delikanlı, bu ceviz silkmekten vazgeç, zîrâ bu meşgale senin vücûduna harâret getirip, seni susatır. Halbuki su pek uzaktadır, ona vâsıl olamazsın ki, susuzluğunu izâle edebilesin!"

بیشتر در آب می افتد ثمر   آب در پستیست از تو دور تر

750. [748] *"Meyve daha ziyâde suya düşüyor, su senden pek uzak alçaklıktadır."*

"Bu meşgale ile hem susayacaksın, hem de cevizleri derin suya inip toplayamıyacaksın ve suyu da içemiyeceksin."

تا تو از بالا فرو آیی بزور   آب جویش برده باشد تا بدور

751. *"Sen yukarıdan zor ile aşağıya gelinceye kadar, ırmağın suyu onu uzağa kadar götürmüş olur."*

"Bilfarz sen ağacın tepesinden müşkilât ve zor ile aşağıya ininceye kadar ırmağın suyu o düşen cevizleri alıp uzaklara kadar götürmüş olacaktır."

گفت قصدم زین فشاندن جوز نیست   تیزتر بنگر برین ظاهر مئیست

752. *Dedi: "Bu silkmekten benim kasdım ceviz değildir; pek keskin bak bu zâhir üzerinde durma!"*

O susamış olan kimse cevâben dedi ki: "Ey akıl mertebesinde bağlanıp kalmış olan kimse, benim bu silkmeden kasdım ceviz toplamak değildir. Sen aklının zâhir gözüyle bakıyorsun; aklının bâtın gözünü de kullan da, benim ef'âlime keskin bir nazar ile bak, zâhirde durma!"

قصد من آنست کآید بانگ آب   هم ببینم بر سرآب این حَبَاب

753. *"Benim kasdım odur ki, suyun sesi gelsin, hem de su üzerinde bu kabarcıkları göreyim!"*

"Ben susamışım, mâdemki suyun kendisine vâsıl olamıyorum, hiç olmazsa onun şuûnâtından olan sesini his kulağım ile işitmek ve onun vücûdundaki kabarcıkları da his gözüm ile temâşâ etmek zevkinde bulunayım!"

تشنه را خود شغل چه بود در جهان   گرد پای حوض گشتن جاودان

754. *Cihânda susamışın şuğlü muhakkak ne olur? Dâimâ havuzun basamağı etrâfını dolaşır.*

Ya'ni, "Susamış bir kimsenin bu cihânda işi gücü ancak dâimâ su havuzunun basamakları etrâfında dolaşmak olur." "Su" ile vücûd-ı hakîkîye ve "onun basamağı" ile esmâ ve sıfâta ve "havuz" ile insân-ı kâmile işâret buyurulur.

گرد جوی و گرد آب و بانگ آب   همچو حاجی طائف کعبهء صواب

755. *Irmağın etrâfını, suyun ve suyun sesinin etrâfını Kâ'be-i savâbı tavâf edici hacı gibi.*

"Susamışın meşgalesi, hacının Kâ'be-i savâbı tavâf ettiği gibi, dâimâ ırmağın etrâfını, suyun ve suyun sesinin etrâfını tavâf etmektir." "Susamış"dan murâd âşık-ı Hak, "ırmak"dan murâd, ism-i Zât'ın mazharı olan insân-ı kâmil ve "su"dan murâd, Zât-ı Hak ve "suyun sesi"nden murâd sıfât ve esmâ-yı ilâhiyye ahkâm ve âsârıdır. Ya'ni Hak âşıkının işi ve gücü, hacının ism-i Zât'ın mazharı olan Kâ'be-i savâbın etrâfını tavâf ettiği gibi, kezâ ism-i Zât'ın mazharı olan insân-ı kâmilin ve onun zımnında Zât-ı Hakk'ın etrâfını ve sıfât ve esmâ-yı ilâhiyye ahkâm ve âsârının etrâfını tavâf etmektir.

همچنان مقصود من زین مثنوی   ای ضیاء الحق حسام الدین توی

756. *Nitekim benim bu Mesnevî'den maksûdum, ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, sensin!*

مثنوى اندر فروع و در اصول جمله آن تست كردستى قبول

758*. *Mesnevî fürû'da ve usûlde hep senin ânındır, kabûl ettin.*

"Bu *Mesnevî-i Şerîf*, fürû'da, ya'ni elfâzda, ve usûlde, ya'ni ma'nâda hep senin isti'dâd-ı ezelînin kabûl ettiği hüsün ve letâfettir"; yâhud "Bu *Mesnevî*'nin fürû'u olan kıssalar ve hikâyeler ve onların zımnındaki ma'nâlar hep senindir ki, kabûl ettin."

در قبول آرند شاهان نيك و بد چون قبول آرند نبود بيش رد

759. *Şâhlar iyiyi ve kötüyü kabûle getirirler, kabûle getirdikleri vakit, artık merdûd olmaz.*

Sen âlem-i ma'nâ şâhısın; şâhlar iyiyi ve kötüyü kabûl ederler ve kabûl ettikten sonra, reddetmezler; binâenaleyh sen dahi kabûl ettiğin bu fürû' ve usûlünü emînim ki reddetmezsin.

چون نهالى كاشتى آبش بده چون گشادش دادهء بگشا گره

760. [757] *Mâdemki bir fidanı ekdin, ona su ver; mâdemki ona açılma vermişsin düğümü çöz!*

Mâdemki bu *Mesnevî* fidanını âlem-i sûret bostanına diktin, ona vâsi' olan isti'dâdınla su ver, ya'ni onu cezb et ki büyüsün; ve mâdemki ona bâtından zâhire açılma salâhiyeti vermişsin, düğümünü çöz de, serbestçe zuhûr etsin!

قصدم از الفاظ او راز توست قصدم از انشايش آواز توست

761. *Onun elfâzından kasdım, senin râzındır; onun inşâsından kasdım, senin âvâzındır.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in elfâzından ve zâhirî kıssalarından maksûdum, senin onların zımnında olan sırrındır; ve onun beyitlerinin inşâsından maksûdum da, senin canının âvâzı ve na'ralarıdır.

پيش من آوازت آواز خداست عاشق از معشوق حاشا كه جداست

762. *Benim indimde senin âvâzın, Hudâ'nın âvâzıdır; hâşâ ki âşık ma'şûk-dan cüdâ olsun.*

Burada bir numara, yâni 757 atlanmıştır.

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kurb ve ittisâli iki nevidir. Birine "kurb-i nevâfil" ve dîğerine "kurb-i ferâiz" derler. Kurb-i nevâfil, "fenâ-fillâh" mertebesi olup, Hak bu mertebede . . . كنت له سمعا و بصرا و لسانا و يدا الخ ["Onun işitmesi, görmesi ve dili ve eliyim"] hadîs-i kudsîsi mûcibince, abde âlet olur. Binâenaleyh abd Hak'la söyler ve Hak'la işitir ve Hak'la görür ve Hak'la tutar ilh. Bu sûrette Hak abdin fiillerinin fâili olur. "Kurb-i ferâiz", bekā-billâh mertebesi olup, bu mertebede abd, Hakk'a âlet olur. Binâenaleyh bu mertebede abd, Hakk'ın fiillerinin fâili olur; ve Hak sıfat-ı Kelâm ile zâhir olduğu vakit, o abdin lisânını kullanır. Nitekim hadîs-i şerîfde يقول الله بلسان عبده سمع الله لمن حمده ya'ni "Allâh Teâlâ kulunun dili ile, semiallâhu limen hamideh! der" buyurulur.

İmdi bu beyt-i şerîfde Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) hazretlerinin bu kurb-i ferâiz mertebesine nâiliyetlerine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey Hüsâmeddîn'im *senin lisânınla Hak mütekellimdir; âşık bir mertebeye eriştiği vakit,* âşık ile ma'şûk arasında ayrılık kalmadığı için, benim şuhûdumda senin âvâzın Hakk'ın âvâzıdır." Binâenaleyh bu müşâhede içinde ma'şûk, ayn-ı âşıktır; ve âşıkın âlâtı, ya'ni a'zâ ve kuvâsı, ma'şûkun âlâtıdır.

اتصالى بى تكيف بى قياس هست رب الناس را با جان ناس

763. *Nâsın Rabb'inin, nâsın canına keyfiyetsiz ve kıyâssız bir ittisâli vardır.*

"İttisâl", birbirinden başka olan iki şeyin birbirine bitişip birleşmesine derler. Halbuki nâsın Rabb'inin, nâsın canına ve ma'nâsına olan ittisâli bu kabilden değildir; ta'rîfe ve keyfiyete ve kıyâsa sığmayan bir ittisâldir; zîrâ vücûdda vahdet vardır ve kesret i'tibârîdir. Bu hâl bir misâl ile bir dereceye kadar akla takrîb olunabilir. Meselâ su ile buz arasında bir ittisâl vardır. Birbirine muhâlif olan iki şeyin birleşmesi veyâhud birbirinin içine girmesi kabîlinden değildir; belki buz, sudan başka bir şey değildir. Aralarında ancak taayyün ve suver perdesi vardır. Zât-ı Hak ile eşyâ arasındaki ittisâl dahi وَ هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) "Nerede olursanız, O sizinle berâberdir" وَ نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) "Ve biz o kimseye şah damarından daha yakınız" وَ نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَ لَكِنْ لاَ تُبْصِرُونَ (Vâkıa, 56/85) "Biz o kimseye sizden daha yakınız velâkin siz görmezsiniz" âyet-i kerîmeleri mûcibince böyle bir ittisâlden ibâret ise de, su ile buzun ittisâli ta'rîfe ve kıyâsa sığar; çünki su ma'lûmdur, fakat Hakk'ın zâtı ve hakîkati meçhûl olduğundan, onun eşyâ ile bu kabilden vâki' olan ittisâlini ta'rîf ve kıyâs ile anlatmak mümkin değildir. Bunu zevkan anlamak için, evvelâ kişi kendi

rûhuna zevkan vâkıf olmak ve ondan sonra vukûf-ı zevkî ve vicdânî ile rûhuna Hakk'ın ittisâlini idrâk eylemek lâzımdır.

لیك گفتم ناس من نسناس نی　　　ناس غیر جان جان اشناس نی

764. *Fakat ben nâs dedim, nesnâs değil! Nâs cânın cânını tanıyanın gayri değil.*

"Nesnâs"ın ma'nâsı hakkında muhtelif rivâyetler vardır. *Kāmûs*'da bir ma'nâsı da "insan sûretinde bir nevi' mahlûktur ki, insandan hâriç ve ahvâl-i kesîrede insana muhâliflerdir. Lisânımızda bunlara "yaban adamı" derler" denilmiştir. Ve târîh-i tabîîde maymun cinsinin bir nev'ine ıtlâk olunur. Ebû Hüreyre hazretlerinin rivâyet buyurduğu hadîs-i şerîfde ذهب الناس و بقى النسناس ya'ni "Nâs gitti ve nesnâs kaldı" buyurulmuştur ki, sûreti insân olan maklûkāttan ma'nâ-yı insâniyet gitti ve hayvâniyet bâkî kaldı" demek olur. Ya'ni "Ben yukarıki beyitte "nâs" dedim, "nesnâs" demedim; çünki "nâs" cânın cânı olan Hakk'ı zevkan ve vicdânen ve irfânen tanıyan kimsenin gayri değildir; tanımayanlar ise, sûret-i insâniyyede nesnâs denilen hayvandır ki, dimâğları henüz tekemmül edememiştir."

ناس مردم باشد و کو مردمی　　　تو سر مردم ندیدستی دمی

765. *Nâs adam olur; ve hani bir adam? Sen adamın başını görmedin, kuyruksun!*

Ya'ni, "Nâs, Kur'ân-ı Kerîm'de, hakkında وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى آدَمَ (İsrâ, 17/70) ya'ni "Biz benî-Âdem'i mükerrem kıldık" buyurulan adam olur. Hani o mükerrem olan adam? Ey gāfil, sen sûretine bakıp, adamım diye geziyorsun. Sen adamın başı olan rûh-ı menfûh-ı ilâhîyi görmedin, yalnız adamın kuyruğu olan cisimsin ve rûh-ı hayvânî ile dirisin." Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfdeki "ser" kelimesinin "sır"; ve "düm" kelimesinin "dem" olması ihtimâline binâen, ikinci bir ma'nâ daha veriyor: "Sen adamın sırrını bir an görmedin" ya'ni "Sen adamın nefh-i ilâhî olan rûh-ı insânîsini bir an bile görmedin, nasıl âdemlik da'vâsında bulunabilirsin?" demek olur ki, bu da evvelki ma'nâyı müeyyid olur.

ما رمیت اذ رمیت خوانده‌ء　　　لیك جسمی در تحری مانده‌ء

766. *"Mâ rameyte iz rameyte"yi okumuşsun; fakat cisimsin, taharrîde kalmışsın.*

Ya'ni sûre-i Enfâl'de olan وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Ve yâ habîbim, attığın vakit sen atmadın velâkin Allah attı" âyet-i kerîme-

sini okuyorsun, fakat henüz mertebe-i cismiyyette bulunduğun için, ma'nâsı apaçık olan âyet-i kerîmeyi te'vîl edip, Hakk'ı aramakta kalmışsın."

762 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, "kurb-i ferâiz" mertebesinde abdin Hakk'a âlet olduğunu ne zevkan ve vicdânen ve ne de irfânen anlıyamamışsın. Tenzîh-i vehmî sebebiyle sırr-ı vücûddan gâfil olmuşsun.

ملك جسمت را چو بلقيس اى غبى ترك كن بهرسليمان نبى

767. *Ey gabî, cisminin mülkünü Belkîs gibi, Süleymân nebî için terk et!*

"Gabî", akılsız, anlayışsız demektir. "Hak ile senin aranda hicâb olan cisminin mülkünü ve tasarrufât-ı akliyyeni, vaktinin Süleymân nebîsi olan insân-ı kâmil için terk et!" Binâenaleyh Kur'ân'a ve ahâdîs-i şerîfeye, tahmînât-ı akliyyen ile birtakım te'vîlât yapmaktan vazgeç, o insân-ı kâmilin gösterdiği ilim ve irfânı ve îmânı kabûl et!

من كنم لا حول نى از گفت خويش بلكه از وسواس آن انديشه كيش

768. *Ben "lâ havle" ediyorum, kendi sözümden değil, belki o düşünce mezheblinin vesvâsından.*

Ben bir meclisde bu maârif ve hakāyıkı söylerken لاَ حَوْلَ وَ لاَ قُوَّةَ الاَّ بِاللهِ الْعَلِىِّ الْعَظِيمِ ["Havl ve kuvvet yüce ve azîm olan Allâh'a mahsûstur"] deyiveriyorum; fakat bunu kendi sözümün uygunsuzluğundan söylemiyorum; belki dinleyenlerin arasındaki o düşünce mezhebli olan kimsenin vesvesesinden dolayı böyle "lâ havle" diyorum.

كو خيالى مى كند در گفت من در دل از وسواس و انكارات و ظن

769. *Zîrâ o bizim sözümüz hakkında, kalbinde vesveselerden ve inkârlardan ve zandan bir hayâl ediyor.*

Ya'ni, o düşünceyi, ya'ni nazar-ı fikrîyi kendine mezheb ittihâz eden kimse, bizim esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyyeye dâir söylediğimiz sözlerin butlânı hakkında, kendi zan ve tahmînât-ı akliyyesi sebebiyle bir hayâl yapıyor ve binnetîce inkâr ediyor.

مى كنم لا حول يعنى چاره نيست چون ترا در دل بضدم گفتنيست

770. [767] *"Lâ havle!" ediyorum, ya'ni mâdemki senin gönlünde benim zıddıma bir söylemek vardır, çâre yoktur.*

Ey kendi düşüncesine i'timâd eden kimse, ben lâ havle diyorum ve bu söz ile mâdemki senin kalbinde benim sözümün zıddı olan fikirler ve ma'nâlar vardır, artık senin ma'rifette doğru yolu bulmana çâre yoktur, demeyi murâd ediyorum.

چونکه گفت من گرفتت در گلو   من خمش کردم تو آن خود بگو

771. *Mâdemki benim sözüm senin boğazını tuttu, ben sustum; sen kendi lâyıkını söyle!*

Ey münkir, mâdemki benim bu esrâr ve hakāyıka müteallık olan sözüm, senin isti'dâdının boğazını tuttu ve sıktı, bunları yutup hazm edemedin; o halde ben sustum, sen kendi isti'dâdının lâyıkını söyle, bakalım ma'rifet nâmına ne cevherler dökeceksin?

آن یکی نایی که خوش نی می زدست   ناگهان از مقعدش بادی بجست

772. *O bir nâyî ki, latîf ney çalmıştır, ansızın onun mak'adından bir yel sıçradı.*

Yukarıki beyit ile, bu beyit arasında Hind nüshalarında şöyle bir ünvân yazılmıştır: در بیان نایی که از مقعدش بادی بجست نی را بر زمین نهاد که اگر تو از من بهتر می زنی بگیر Ya'ni, "Bir ney çalanın beyânındadır ki, onun mak'adından bir yel fırladı. "Eğer sen benden daha iyi çalıyor isen, al! diye neyi yere koydu." Bu ünvân Ankaravî'de yoktur.

نای بر مقعد نهاد او که ز من   گر تو بهتر می زنی بستان بزن

773. *"Eğer sen benden daha iyi çalıyor isen, al, çal!" diye nâyı mak'adına koydu.*

Cenâb-ı Pîr kâmilin huzûrunda içinden onun sözlerine i'tirâz eden ve kendi fikrini doğru gören kimsenin bu vesveselerini nây çalanın mak'adından çıkıralana teşbîh ve onu bu teşbîh ile te'dîb buyururlar.

ای مسلمان خود ادب اندر طلب   نیست الا حمل از هر بی ادب

774. *Ey müslüman, muhakkak talebde edeb, her edebsizden hamlin gayri değildir.*

Ey tarîk-ı Hakk'ın sâliki olan müslüman, talebde ya'ni sülûk esnâsında edeb budur ki, her edebsiz olan kimselerin, sözlerine ve fiillerine ve hallerine tahammül edip sabır ve sükût etmektir. Ve onlar ile mübâhase ve münâzaraya girişmeyip, ancak kendi hâlini ıslâha gayret etmektir. Nitekim أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/44) ya'ni "Nefsinizi unuttunuz da,

nâsa birr ve takvâ ile mi emr ediyorsunuz?" âyet-i kerîmesi, henüz nefsinin sıfâtından kurtulmadan halkı ıslâha sa'y edenleri tevbîh buyurur.

هر كرا بينى شكايت مى كند　　　　كه فلان كس راست طبع و خوى بد

775. *Her kimi görürsen ki, "Falan kimsenin tabîatı ve huyu kötüdür!" diye şikâyet ediyor.*

اين شكايتگر بدان كه بد خوست　　　　كه مرآن بد خوى را او بد گو ست

776. *Bil ki, bu şikâyetçi kötü huyludur; zîrâ ki o kötü huylu için, o kötü söyleyicidir.*

Ya'ni, her kim birinin huyunun kötülüğünden bahs ederse, onun aleyhinde söylüyor ve şer'an harâm olan gıybeti icrâ ediyor; binâenaleyh bil ki, bu şikâyet ve gıybet eden kimsenin kendisi kötü huyludur, eğer iyi huylu olsa idi, onun kötü huylarına karşı sabr edip sükût edecek idi.

زانكه خوشخو آن بود كو در خمول　　　　باشد از بدخو و بد طبعان حمول

777. *Zîrâ iyi huylu o olur ki, gümnâmlık içinde, kötü huylu ve kötü tabîatlılardan hamûl olur.*

"Humûl" (خمول), bir kimsenin kendisini halkın nazarından düşürmesi ve ismini ve resmini meçhûl bırakarak şöhretten tevakkîsi demektir. Ya'ni, "İyi huylu olan kimse, halk arasında bî-nâm ve nişân olarak yaşar ve kötü huyluların ef'âlini ve akvâlini ve ahvâlini tenkîd etmez; onların fenâ huylarına karşı sabır ve tahammül eder."

ليك در شيخ آن گله زامر خداست　　　　نى پى خشم و ممارات و هواست

778. *Fakat şeyhte o şikâyet emr-i Hak'dandır, öfke ve husûmet ve hevâ için değildir.*

Bu beyt-i şerîf, suâl-i mukaddere cevâbdır. Ya'ni, "Eğer dersen ki, şeyh ba'zı mürîdlerin sû-i hallerinden şikâyet ediyor; bu şikâyet gıybet olmaz mı?" Cevâben deriz ki: "Şeyh kendi nefsinden fânî ve Hak'la bâkîdir; binâenaleyh o "kurb-i ferâiz" mertebesindedir ve Hakk'ın âletidir. Eğer bir mürîdin sû-i hâlini söylerse, kendi nefsinin sıfatları olan gazabını ve içindeki husûmetini ve hevâsını tatmîn için değildir." "Mümârât", husûmet ve mücâdele ve münâzaa ma'nâsınadır.

آن شكايت نيست هست اصلاح جان چون شكايت كردن پيغمبران

779. *O şikâyet değildir, peygamberlerin şikâyet etmesi gibi ıslâh-ı cândır.*

Binâenaleyh şeyhin şikâyeti, her ne kadar zâhirde şikâyet görünürse de, hakîkatte şikâyet ve gıybet değildir. Peygamberlerin ümmetlerinden şikâyet etmeleri gibi, onların cânlarının ıslâhıdır.

نا حمولى انبيا از امر دان ور نه حمالست بدرا حلمشان

780. [777] *Peygamberlerin tahammülsüzlüğünü emirden bil ve yoksa onların hilmi kötünün hammalıdır.*

Bî-edeblerin edebsizliklerine karşı peygamberlerin tahammülsüzlüğünü Hakk'ın emrinden bil de, i'tirâz etme! Onların ve vârisleri olan evliyâ-yı kirâmın tahammülsüzlükleri de bu kabildendir; yoksa gerek enbiyânın ve gerek vâris olan evliyânın hilimleri ve yumuşaklıkları, kötülükleri yüklenicidir ve tahammül edicidir.

طبع را كُشتند در حمل بدى نا حمولى گر بود هست ايزدى

781. *Tabîatı kötülüğü hamlde öldürdüler; eğer tahammülsüzlük olursa, Hâlık'a mensûbdur.*

Bu enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ, nefsânî olan tabîatlarını, halkın kötülüklerine tahammül etmek husûsunda öldürdüler. Onların tabîatlarında kötülüklere karşı sabırsızlık ve tahammülsüzlük hâli kalmadı. Eğer onlardan nâ-hamûllük ve tahammülsüzlük vâki' olursa, o ancak Hâlık Teâlâ hazretleri tarafından vâki' olur. Zîrâ onlar Hakk'ın âletleridir; binâenaleyh onların gazabı, Hakk'ın gazabı ve hilmi Hakk'ın hilmidir.

اى سليمان در ميان زاغ و باز حلم حق شو با همه مرغان بساز

782. *Ey Süleymân, karga ve doğan arasında, Hakk'ın hilmi ol, bütün kuşlar ile uyuş!*

"Süleymân"dan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerîfleridir. "Karga"dan murâd, bilir bilmez söze karışan ve aklı ermediği halde çene çalan kimselerdir. Ve "doğan"dan murâd, ulemâ-yı zâhirdir. Ve "hep kuşlar"dan murâd, sâliklerdir. Ya'ni, "Ey zamânın Süleymân'ı olan Mevlânâ, karga ve doğan meşrebinde olan kimselerin arasında Hakk'ın Halîm ism-i şerîfine mülâbis olarak zâhir ol; bilcümle sâlikler ile uyuş ve onların mertebe-i idrâklerine göre konuş!"

ای دو صد بلقیس حلمت را زبون　　　که اهد قومی انهم لا یعلمون

783. *İki yüz Belkîs senin hilminin zebûnudur, ey "Kavmime hidâyet et, zîrâ onlar bilmiyorlar!" diyen!*

Ey, "Yâ Rab, benim kavmime hidâyet et, zîrâ bilmiyor!" diye Hakk'a yalvaran Fahrü'l-mürselîn (s.a.v.) Efendimiz'in vârisi olan kâmil! Belkîs meşrebinde olan pek çok kimseler senin hilminin zebûnu ve mağlûbudur.

Bu beyt-i şerîfde Uhud gazâsında Resûl-i Ekrem'in mübârek dişleri düşman okunun darbesinden kırıldığı vakit buyurdukları hadîs-i şerîfe işâret buyurulur. Server-i âlem Efendimiz'in yüzleri yaralanıp, dişleri kırıldığı vakit, ashâb-ı kirâm çok mahzûn oldular ve: "Düşmanlar aleyhine duâ et yâ Resûlallâh!" dediler. O Fahr-i cihân Efendimiz buyurdular ki:" انی لم ابعث لعانا و لكنی بعثت داعیا و رحمة اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون ya'ni "Ben koğucu olarak gönderilmedim ve da'vet edici ve rahmet olarak ba's olundum! Ey benim Allâh'ım kavmime hidâyet et, zîrâ onlar bilmiyorlar!"

تهدید فرستادن سلیمان علیه السلام پیش بلقیس که اصرار
میندیش بر شرك و تأخیر مكن

Süleymân (a.s.)ın "Şirk üzerinde ısrârı düşünme ve te'hîr etme!" diye Belkîs'ın önüne tehdîd göndermesidir

هین بیا بلقیس ور نی بد شود　　　لشکرت خصمت شود مرتد شود

784. *"Ey Belkîs, âgâh ol, gel! ve yoksa fenâ olur; senin askerin senin hasmın olur, mürted olur!"*

Süleymân (a.s.) Belkîs'in elçileriyle haber gönderip buyurdu ki: "Ey Belkîs, gafletten uyan da, bizim tarafımıza îmân ederek gel, aksi halde işin fenâ olur, güvendiğin askerin senin hasmın olur ve sana itâattan irtidâd eder!"

پرده دار تو درت را بر کند　　　جان تو با جان تو خصمی کند

785. *"Perdedârın kapını koparır; cânın, senin cânın ile düşmanlık eder."*

"Ey Belkîs, bana muhâlefet edersen, senin makām-ı saltanatında istihdâm ettiğin perdedârın sana düşman olup, kapını yıkar. Senin en azîz bildiğin cânın bile, rûh-i hayvânîne düşmanlık eder ve onun benliğini ve enâniyetini yıkar."

جمله ذرات زمین و آسمان　　　لشکر حقند گاه امتحان

786. *İmtihân vaktinde bütün yerin ve göğün zerreleri Hakk'ın ordusudur.*

Hak Teâlâ hazretleri insan sûretinde yarattığı bir mahlûk-ı müdriki, hayvâniyet sâhasında serbest bir halde bırakmaz. Nitekim âyet-i kerîmede أَ يَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى (Kıyâmet, 75/36) ya'ni "İnsan başıboş bırakılmış hayvan gibi terk olunmuş olduğunu mu zanneder?" buyurulur. Binâenaleyh bu mahlûk dâimâ imtihânât-ı ilâhiyyeye ma'rûzdur. İmtihân vakti geldiği zaman bütün yerin ve göğün zerreleri Hakk'ın askeridir. Nitekim âyet-i kerîmede وَ لِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ (Fetih, 48/4-7) ya'ni "Göklerin ve yeryüzünün orduları Allâh'ındır" buyurulur.

باد را دیدی که بر عادان چه کرد　　　آب را دیدی که در طوفان چه کرد

787. *Rüzgârı gördün ki Âdlar'a ne yaptı? Suyu gördün ki tûfanda ne yaptı?*

Eğer yerin göğün ordularının ne olduğunu anlamak istersen, bak gör ki, rüzgâr Allâh'ın emriyle Âd kavmine ne yaptı ve onları nasıl helâk etti; ve suya bak ki, Nûh (a.s.)a muhâlefet eden kavmi o su tûfân içinde nasıl berbâd etti? Bunların şehirlerinin harâbeleri ve müstahâseleri bugün göz önündedir.

آن چه بر فرعون زد آن بحر کین　　　وآنچه با قارون نمودست این زمین

788. *O şeyi ki, o kin denizi Fir'avn üzerine vurdu ve o şeyi ki, Kārûn'a bu zemîn göstermiştir.*

"Ân çi", "ân çi dîdî" takdîrindedir. Ya'ni, "O şeyi gördün ki, o bahr-i kîn, ya'ni Bahr-i Ahmer, Mûsâ (a.s.)a muhâlefet eden Fir'avn üzerine hücûm ederek onu boğdu. Ve yine o şeyi gördün ki, kezâ Mûsâ (a.s.)a muhâlefet eden Kārûn'a, bu yeryüzü göstermiştir." Ya'ni Kārûn'un yere battığını gördün. Nitekim bunların kıssaları Kur'ân-ı Kerîm'de münderiçdir.

و آنچه آن بابیل با آن پیل کرد　　　و آنچه پشه کلهء نمرود خورد

789. *Ve o şeyi ki, o Ebâbîl o file yaptı ve o şeyi ki, sivrisinek Nemrûd'un kellesini yedi.*

Ve yine o şeyi gördün ki, o Ebâbîl kuşları, Kâ'be'yi yıkmağa gelen Ebre-he'nin filini ne yaptıklarını Kur'ân'da أَلَمْ تَرَ كَيْفَ (Fil, 105/1) "Elem tere keyfe" sûre-i şerîfesinde okuyup gördün ve İbrâhîm (a.s.)a muhâlif olan Nemrûd'un beynini sivrisineğin nasıl kemirdiğini de *Kısas-ı Enbiyâ*'da okudun ve gördün.

وآنکه سنگ انداخت داودی بدست گشت ششصد پاره و لشکر شکست

790. [787] *Ve onu ki, bir Dâvud eliyle taş etti, altı yüz parça oldu ve orduyu bozdu.*

Ve onu da gördün ki, Dâvud (a.s.) وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ (Bakara, 2/251) ["Dâvûd da Câlût'u öldürdü"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere eliyle düşman askerine taş attı ve altı yüz parça olup o askeri bozdu ve mağlûb etti.

سنگ می بارید بر اعدای لوط تا که در آب سیه خوردند غوط

791. *Lût'un düşmanları üzerine taş yağardı, hattâ ki kara suya daldılar.*

Lût (a.s.)a muhâlefet eden kavim üzerine şehirleriyle berâber kara su içine dalıp helâk oluncaya kadar taş yağardı. Nitekim sûre-i Hûd'da buyurulur: فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ (Hûd, 11/82) Ya'ni "Vaktâki bizim emrimiz geldi; onların şehirlerinin üstünü altına getirdik ve onların üzerine lavlardan müteşekkil taşlar yağdırdık". Bu âyet-i kerîmeye göre, Lût kavminin bulunduğu mahalde bir bürkân zuhûr edip, bu volkanın yağdırdığı lavlar ile berâber şehrin zelzeleler ile göçerek yerinde elyevm Bahr-i Lût denilen pis kokulu bir su çıktığı anlaşılmakta; bu suda krom ma'deni ve kibrît-i karbon bulunup bu pis kokuları vücûda getirdiği rivâyet olunur. Velhâsıl kuvâ-yı tabîiyye ve anâsır-ı maddiyye Hakk'ın emrine tâbi' askerlerdir.

گر بگویم از جمادات جهان عاقلانه یاریٔ پیغمبران

792. *Eğer cihânın cemâdâtından peygamberlerin âkılâne yardımını söylersem,*

Eğer bu unsurî olan cihânın cemâdlarından, âkil olan zî-rûhlar gibi, peygamberlere ne gibi yardımlar vâki' olduğunu söylersem,

مثنوی چندان شود که چل شتر گر کشد عاجز شود از بار بر

793. *Mesnevî o kadar olur ki kırk deve çekerse, yük götürücülükten âciz olur.*

دست بر کافر گواهی می دهد لشکر حق می شود سر می نهد

794. *El, kâfir üzerine şehâdet verir, Hakk'ın leşkeri olur, baş koyar.*

اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنَا اَيْدِيهِمْ وَ تَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (Yâsîn ,36/65) Ya'ni "O günde onların ağızlarını mühürleriz, bize kazandıkları şeyi elleri söyler ve ayakları şehâdet eder" âyet-i kerîmesi mûcibince, kâfirlerin benimdir diye sanıldıkları kendi vücûdları, aleyhlerine hücûm eden Hakk'ın leşkeri olur ve Hakk'ın emrine itâat ederler.

ای نموده ضد حق در فعل درس　　　در میان لشکر اویی بترس

795. *Ey fiilde Hakk'ın zıddını ders göstermiş, onun leşkeri arasındasın, kork!*

Ey Hakk'ın enbiyâsı vâsıtasıyla kullarına teblîğ buyurduğu evâmir ve ahkâma fiilen muhâlefet edip, bu muhâlif olan fiili, muhîtine ders olarak göstermiş ve ta'lîm etmiş olan kimse! Sen gerek kendi vücûdunda ve gerek vücûdunun hâricinde her an Hakk'ın emrine müheyyâ olan askerlerin içindesin, bu muhâlefetten kork!

جزو جزوت لشکر او در وفاق　　　مر ترا اکنون مطیعند از نفاق

796. *Senin cüz'ün cüz'ü, onun leşkeridir; vifâkda muhakkak şimdi sana nifâk cihetinden mutî'dirler.*

İnsanın cüz'ünün cüz'ü, her bir uzvunu teşkîl eden hüceyrât ve vücûdunda mevcûd olan fâideli ve fâidesiz mikroblar ve anâsır-ı erbaadan her biridir. Bunlar senin emr-i ilâhîye muhâlif olarak sarf ettiğin irâdene tâbi' olup sûrette muvâfakattadırlar; fakat onların bu itâat ve muvâfakatları, şimdi bu hayât-ı dünyeviyyede nifâk cihetindendir.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı insânîyi teşkîl eden anâsır, cemâddırlar; ve cemâd ise *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de Hz. Şeyh-i Ekber tarafından beyân ve îzâh buyurulduğu üzere, a'ref-i billâhdır ve Hakk'a mutî' olup, onun tasarrufuyla inkılâb içindedirler. Binâenaleyh emr-i ilâhîye muhâlif hareket eden insanın vücûdunu teşkîl ettikleri cihetle, her ne kadar ona mutî' iseler de, nifâk cihetinden mutî'dirler.

گر بگوید چشم را کو را فشار　　　درد چشم از تو برآرد صد دمار

797. *Ve eğer göze der ise ki: "Onu sık!" göz ağrısı senden yüz intikām getirir.*

"Demâr", helâklik ve intikām ma'nâsınadır. Ya'ni, senin vücûdunun a'zâsı, Hakk'ın emri altındadır. Sen her ne kadar kendinin olup, istediğin gibi emrine itâat ettireceğini zanneder isen de, eğer Hak Teâlâ senin kullandığın gö-

ze: "Onu sık!" diye emr ederse, göz ağrısı dediğimiz maraz, senin vücûdundan yüz intikām almağa kıyâm eder ve o zaman anlarsın ki, onun sana muvâfakatı nifâk içinde imiş.

در بدندان گوید او بنما و بال   پس ببینی تو ز دندان گوشمال

798. *Ve eğer o dişe "Sıklet göster!" derse, binâenaleyh sen dişinden kulak burması görürsün.*

Ve eğer Hak Teâlâ hazretleri sana ni'met olarak verdiği dişe: "Onun vücûduna ağırlık ver !" diye emr ederse, sen emrine tâbi' olduğunu zannettiğin [dişin], sana azâb olduğunu görürsün.

"Gûşmâl" kulak çekmek ve te'dîb etmek ma'nâsınadır.

باز کن طب را بخوان باب العلل   تا ببینی لشکر تن را عمل

799. *Tıbbı aç, illetlerin bâbını oku, tâ ki ten leşkerinin amelini göresin!*

Tıb kitâbını aç, illetlerden bahs eden bâbı oku da, cismindeki cünûd-ı ilâhiyyenin yaptığı işleri gör! Husûsiyle tabâbet-i hâzırada küreyvât-ı hamrâ ve mikroplar bahsi, vücûddaki cünûd-ı ilâhiyyenin muhârebâtını açık bir sûrette tasvîr etmektedir.

چونکه جان جان هر چیزی ویست   دشمنی با جان جان آسان کی ست

800. [797] *Mâdemki her bir şeyin cânının cânı O'dur, cânının cânına düşmanlık ne vakit kolaydır?*

Ya'ni, âlemin hey'et-i mecmûası sıfât ve esmâ-yı ilâhiyyenin mazharları olup, cemâdda meknûz ve nebâtta mahsûs ve hayvânda zâhir ve insanda azhar olan hayât, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının pertevidir. Binâenaleyh Hak her bir şeyin cânının cânıdır ve her şeyin Kayyûm'udur. Böyle olunca cânının cânı ve her şeyin Kayyûm'u olan Hakk'a muhâlefet ve husûmet kolay olur mu?

خود رها کن لشکر دیو و پری   کز میان جان کنندم صفدری

801. *"Şeytan ve peri askerini bırak ki, cân arasından bana saf-derlik ederler."*

"Ey Belkîs, şeytanların ve perilerin benim emrim altında bulunup, düşmanlara karşı bana cândan pehlivânlık ettiklerini düşünerek korkmak sûretiyle bana tâbi' olma, onları zihninden çıkar; zîrâ bunların hepsi âlem-i mülk-

tendir ve onların mâliki Hak'dır; ve o Mâlik-i hakîkî beni halîfe ve nâib olarak gönderdi; binâenaleyh ancak niyâbet-i Hakk'ı hâiz olduğum için bana tâbi' ol!"

ملك را بگذار بلقيس از نخست　　　چون مرا يابى همه ملك آن تست

802. *"Ey Belkîs, ibtidâdan mülkü bırak, vaktâki beni bulasın, mülk senin lâyıkındır."*

"Ey Belkîs, evvelen âlem-i mülkü bırak ve mâlikiyet da'vâsından vazgeç! Mâlik-i hakîkînin nâibi olan zâtım tarafına gel, beni bulduğun vakit, nefsini anlarsın ve nefsini anladığın vakit, mülk senin lâyıkın olur!"

خود بدانى چون بر من آمدى　　　كه تو بى من نقش گرمابه بدى

803. *"Vaktâki benim nezdime gelesin, muhakkak bilirsin ki, sen bensiz hamâm nakşı idin."*

"Ey Belkîs, sen benim nezdime gelip sohbetimden müstefîd olarak kendini anlar isen, muhakkak bilirsin ki, sen bensiz, ya'ni benim sohbetime gelmezden evvel, hamâmların duvarlarına nakş edilmiş olan sûretler gibi cansız ve ma'nâsız idin."

نقش اگر خود نقش سلطان يا غنيست　　　صورتست از جان خود بى چاشنيست

804. *Nakış gerek sultanın, yâhud ganînin nakşı olsun, kendi cânından çeşnisiz sûrettir.*

Ya'ni, duvarlardaki nakış, gerek muayyen bir sultânın veyâhud bir zengin kimsenin nakşı olsun, mâdemki kendisine mensûb olan sultânın veyâ o zengin kimsenin cânından bir çeşni ve zevk sâhibi değildir, o kupkuru bir sûrettir. Bunun gibi, cisimlere taalluk eden rûh-ı insânînin zevkinden ve çeşnisinden bî-haber olan kimseler, ister sultân olsun, ister dîğer bir zengin olsun, ancak bir sûrettir.

زينت او از براى ديگران　　　باز كرده بيهوده چشم و دهان

805. *Onun zîneti başkalarından dolayı beyhûde göz ve ağız açmıştır.*

"O sûretin süsü ve nizâmı başkaları içindir, kendi için değildir. Boş yere göz ve ağız açmıştır." Ya'ni o nakşın kendinden haberi yoktur, onu başkaları temâşâ eder. Nitekim nefsini ârif olmaksızın ağız açıp, halka hakāyıktan

söz söyleyen kimselerin kelâmları beyhûdedir ve onların kendi tahmînât-ı akliyyeleriyle gördükleri şeyler hatâ-âlûddur.

ای تو در پیکار خود را باخته　　　دیگرانرا تو ز خود نشناخته

806. *Ey sen ki, cenkte kendini oynamışsın; sen başkalarını kendinden tanımamışsın.*

Ey sen ki, bu hayât-ı dünyâ cidâlinde kendini oynamış ve nefsinle meşgûl olmuşsun; başkalarını kendinden, ya'ni kendinde müstağrak olmandan dolayı tanımamışsın ve her husûsta kendi nefsinin varlığını görmüş ve başkalarının varlığından gâfil kalmışsın.

تو بهر صورتکه آیی بیستی　　　که منم این و الله آن تو نیستی

807. *Sen her sûrette ki, "Bu benim!" diye gelsen, dursan, vallâhi o sen değilsin!*

Halbuki sen, sen misin? Her sûrette "Bu benim!" diye gelsen ve o sûrette dursan, vallâhi o sûret sen değilsin; zîrâ insan, sûret-i cismâniyye ile sûret-i ahvâlden ibârettir; ve sûret-i cismâniyye dâimâ mütebeddildir ve sûret-i ahvâl ise, aslâ sâbit değildir. Gâh kabz ve gâh bast ve gâh gam ve gâh sürûr gelir, gider. Binâenaleyh bu suver-i cismâniyye ile, suver-i ahvâlden bir hâl içinde durup, "Bu benim!" desen, aslâ doğru olmaz. Çünki o zâildir; ondan sonra gelene de, yine "Benim!" diyemezsin. Bu hâl mütemâdiyen böyle gider. Senin senliğin böyle olduğu gibi, başkalarının benlikleri de böyledir.

یك زمان تنها بمانی تو ز خلق　　　در غم و اندیشه مانی تا بحلق

808. *Sen bir zaman halktan tenhâ kalsan, boğazına kadar gam ve endîşede kalırsın.*

Kendi nefsini ve başkalarını tanımamış olmanın alâmeti budur ki, sen bir zaman halktan ayrılıp yalnız kalsan, için sıkılır ve boğazına kadar gam ve düşünce içinde kalırsın. Eğer kendi nefsini ve başkalarını bilse idin, bu keserâtın, vücûd-ı vâhid-i hakîkîde olduğunu anlar ve O'nda müstağrak olmak zevkiyle mütezevvık olur idin.

این تو کی باشی که تو آن اوحدی　　　که خوش و زیبا و سرمست خودی

809. *Ne vakit bu, sen olursun ki, sen evhadsin ki, kendinin sermesti ve zîbâsı ve hoşusun.*

"Evhad", vahdetten ism-i tafdîldir, mübâlağa ile "bir olan" demektir. Ya'ni sen "Bu benim!" demek ile, sen olamazsın. Senin benliğin vehminden mütevelliddir. Sen âbid ile ma'bûdun ayrı ayrı vücûd-ı müstakilleri vardır zannedersin; halbuki Hak sende ve senin gayrinde kendi vahdeti ile zâhirdir. Bu taayyünâtın ve şuûnâtın kesreti, Hakk'ın vahdet-i zâtiyyesine kadh vermez. Senin mevhûm olan senliğin, o vahdet-i zâtiyye içinde mütekevvin olup, sen kendinin sarhoşu ve kendinin yakışıklısı ve hoşu olmuşsun, ya'ni ancak kendini beğenmişsin.

Reşehât'da mezkûrdur ki Ubeydullâh Ahrâr (k.s.) hazretleri buyururlar: "Şuhûdun iki ma'nâsı vardır: Biri Zât-ı mukaddesi, libâs-ı mezâhir ile zuhûrdan muarrâ müşâhede etmektir; ve biri dahi oldur ki: O Zât-ı mukaddesi birlik ve ferdâniyet na'tıyle, hemelik vasfı olmaksızın, perde-i mezâhirde müşâhede etmektir. Sûfiyye (kaddesallâhu ervâhahüm] bu şuhûda "Şuhûd-i ahadiyyet der-kesret" derler. Hz. Risâlet-penâh (s.a.v.) bi'setinden sonra bu şuhûdda idiler." Ve yine buyurdular ki: "Halk tasavvur ederler ki, kemâl "ene'l-Hak!" demekte. Kemâl odur ki, "ene"yi, ya'ni "ben"i ortadan kaldırıp, aslâ benliği anmamaktır."

مرغ خویشی صید خویشی دام خویش صدر خویشی فرش خویشی بام خویش

810. [807] *Kendinin kuşusun, kendinin avısın, kendinin tuzağısın; kendinin sadrısın, kendinin ferşisin, kendinin bâmısın.*

Ey bu âlem-i kesîfde müteayyin olan insan! Senin ilm-i Hak'da şey'iyyetin vardır ve o şey'iyyetin Hakk'ın "Kün!" emri üzerine, ancak kendi nefsini, kendi îcâd etti; velâkin Hak'la ve Hak'da îcâd etti. Ve o şey'iyyetin bir ismin mazharı olup, sen vücûd-ı hakîkî semâsında uçan bir kuşsun ve bilcümle mevtında avlayacağın şeyler bu ismin hazînesinde meknûz olan şeylerdir; ve senin için hakîkatinin dâiresinden çıkmak imkânı olmadığından, sen kendinin tuzağısın. Hayırdan sana isâbet eden şeyle kendinin sadrısın ve şerden isâbet eden şey sebebiyle kendinin ferşisin. Ve gerek hayır ve gerek şer sana kendi hakîkatinden geldiği cihetle, sen kendinin bâmı ve şakîsisin. Nitekim hadîs-i şerîfde من وجد خيرا فليحمد الله و من وجد غير ذلك فلا يلومن الا نفسه ya'ni "Kim ki hayır bulursa Allâh'a hamd etsin ve onun gayrini bulan kimse dahi, ancak nefsine levm etsin!" buyurulmuştur. Bu ma'nânın tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'de "Tekvîn" bahsindedir.

جوهر آن باشد که قائم با خودست　　آن عرض باشد که فرع او شدست

811. *Cevher o olur ki, kendiyle kāimdir; o araz olur ki, onun fer'i olmuştur.*

Cevher, kendi kendine kāim olan şeye derler; ve "araz" kendi kendine kāim olmayıp, kıyâmda başkasının vücûduna muhtaç olan şeye derler. İmdi senin senliğini vücûda getiren şey'iyyetin kendi kendine kāim olan bir şey değildir ki, sen bu senliğine dayanıp, benim diyesin. Binâenaleyh Hak'da mütekevvin ve Hak'la kāim olan senin hakîkatinin, Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsinin fer'i olan bir arazdır.

گر تو آدم زادهٔ چون او نشین　　جمله ذریات را در خود ببین

812. *Eğer sen Âdem oğlu isen, onun gibi otur, bütün zürriyyetleri kendinde gör!*

Eğer sen cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olan Âdem oğlu isen, bu vücûd-ı izâfî âleminde o Âdem gibi otur ve hakîkatinin mazhar olduğu ismin hazînesinde meknûz olan bütün zürriyyâtı, ya'ni şuûnâtı kendinde ve kalbinde gör ve şuûnât-ı ilâhiyye ile mütehakkık ol!

چیست اندر خم کاندر نهر نیست　　چیست اندر خانه کاندر شهر نیست

813. *Küp içinde ne vardır ki, o nehir içinde yoktur? Evin içinde ne vardır ki, o şehir içinde yoktur?*

"Kâinât" küpe ve eve ve "kalb-i insânî" nehre ve şehre teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Küp içinde olan su, nehirde ve evin içinde olan eşyâ şehirde olduğu gibi, âlemdeki hakāyık-ı tafsîliyye-i ilâhiyye, zübde-i âlem olan insanın kalbinde de mevcûddur demek olur. Zîrâ âlem ve Âdem "Allâh" ism-i câmiinin mazharıdır; ve Âdem, âlemin rûhudur.

این جهان خمست و دل چون جوی آب　　این جهان حجرست و دل شهر عجاب

814. *Bu cihân küptür ve gönül ırmak suyu gibidir; bu cihân evdir ve gönül acîb bir şehirdir.*

Bu beyt-i şerîf لا یسعنی ارضی و لا سمائی و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ya'ni "Yerime ve göğüme sığmadım; velâkin mü'min kulumun kalbine sığdım" hadîs-i kudsîsi mûcibince mü'min-i kâmilin kalbinin âlemden daha vâsi' olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni âlemde ne kadar tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye-i ilâhiyye mevcûd ise, kalb-i kâmilde dahi o tecelliyâtın kâffesi mevcûddur.

پیدا کردن سلیمان علیه السلام بلقیس را که خالصا لامر الله جهدست در ایمان

تو یك ذره غرض نیست مرا نه در نفس تو و حسن تو و ملك تو خود

بینی چو چشم باز شود بنور الله عز و جل

Süleymân (a.s.)ın "Senin îmânın hakkında hâlis olarak emr-i ilâhî için benim cehdim vardır. Ne senin nefsinde ve ne hüsnünde ve ne mülkünde benim bir zerre garazım yoktur. Allâh (azze ve celle)nin nûruyla gözün açıldığı vakit kendin görürsün" diye Belkîs'a izhâr etmesi

هین بیا که من رسولم دعوتی　　　چون اجل شهوت کُشَمْ نی شهوتی

815. *"Âgâh ol, ben da'vete mensûb resûlüm, şehvete mensûb değil; ecel gibi şehveti öldürücüyüm!"*

"Ey Belkîs, ben seni nefsime da'vet eden bir hükümdâr değilim; belki seni Hakk'a da'vet eden bir peygamberim. Zîrâ ben cismimin şehvetine ve lezzetlerine mensûb değilim; bu lezzetler ile alâkam kalmamıştır. Ben hâdimü'l-lezzât olan ölüm gibi, cisimlerdeki şehveti ve lezzetleri öldürücüyüm ve bu ateşleri söndürücüyüm!"

ور بود شهوت امیر شهوتم　　　نی اسیر شهوت و روی بتم

816. *"Ve eğer şehvet olursa da, şehvetin emîriyim; şehvetin ve putun yüzünün esîri değilim."*

"Ve eğer cismiyyetim ve unsuriyyetim i'tibâriyle bende şehvet olursa da, bu o cism-i unsurîmin îcâbı olan şehvete hükm ederim; zîrâ ben o şehvetin emîri ve hâkimiyim ve şehvet benim kölemdir. Yoksa ben şehvetin esîri ve kölesi değilim; ve put gibi güzel yüzlü ve "Venüs heykeli gibi mütenâsibü'l-endâm" olan mahbûbelerin bendesi ve esîri değilim."

Ma'lûm olsun ki, bu cism-i unsurî gerek enbiyâda ve gerek evliyâda şehvetten muâf değildir. Onlar da nikâh ile kadın alıp çoluk çocuk sâhibi olurlar

ve şehvetlerini ancak emr-i ilâhî dâiresinde isti'mâl ederler ve emr-i ilâhî hâricinde vâki' olacak takāzâya aslâ kulak vermezler ve şehvetlerine hükm ederler. Ve kazâ-yı şehvet hâlinde de onlar Hakk'ı müşâhede ederler; ve o müşâhedede müstağrak olurlar. Yoksa mahbûbenin ve kadının sûretinde değil. Bu bâbdaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'dedir.

بت شکن بودست اصل اصل ما   چون خلیل حق و جملهء انبیا

817. *"Bizim aslımızın aslı, Hakk'ın Halîl'i ve cümle-i enbiyâ gibi put kırıcı olmuştur."*

"Birinci asıl"dan murâd, hakîkat-ı muhammediyye (s.a.v.)dir ki, hadîs-i şerîfde كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين ya'ni "Ben Âdem su ile çamur arasında iken peygamber idim" buyururlar. Binâenaleyh bilcümle enbiyânın aslı, (S.a.v.) Efendimiz'dir. "İkinci asıl"dan murâd, vücûd-ı unsurîde İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) hazretlerine işâret buyurulur. Resûl-i Ekrem Efendimiz Kâ'be'deki putları kırdıkları gibi, İbrâhîm (a.s.) dahi kezâlik Nemrûd'un hükümdarlığı zamânında putları kırdı. Tafsîlâtı *Kısas-ı Enbiyâ*'da mezkûrdur.

گر در آییم ای رهی در بتکده   بت سجود آرد نه ما در معبده

818. *"Ey esîr, biz puthâneye gelsek, ma'bedde put bize secde getirir, biz değil!"*

"Rehî", esîr ve köle ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Belkîs, eğer biz puthâneye girsek, putlar bize secde ederler, yoksa biz putlara secde etmeyiz."

احمد و بو جهل در بتخانه رفت   زین شدن با آن شدن فرقیست زفت

819. *Ahmed ve Ebû Cehil puthâneye gitti; bu gitmekten, o gitmeğe kadar azîm fark vardır.*

Bu beyitlerde mezkûr olan put, zâhirî putlar ma'nâsına olduğu gibi, suver-i âleme de işâret buyurulur. Zîrâ bu dünyâ bir puthânedir ve ondaki mevcûd olan sûretlerin her birisi birer puttur ve o sûretlere muhabbet edenlerin her biri birer putperesttir. Ya'ni, "Ahmed (a.s.v.) Efendimiz ile, Ebû Cehil bu puthâne olan dünyâya geldiler; fakat her ikisinin bu gelişinde pek büyük fark vardır."

این در آید سر نهد او را بتان   آن در آید سر نهد چون امتان

820. [817] *Bu gelir, putlar ona baş koyar; o gelir, ümmetler gibi baş koyar.*

Ahmed (a.s.) ve onun vârisleri olan evliyâ bu dünyâ puthânesine gelirler, bu suver-i âlem onların emri altında olup, onlara baş koyar ve itâat ederler;

ve onların her biri eşyâda tasarruf ederler. Fakat Ebû Cehil ve onun meşrebinde olanlar gelirler, bu suver-i âlemin kölesi ve esîri olurlar.

این جهان شهوتی بتخانه ایست   انبیا و کافران را لانه ایست

821. *Bu şehvete mensûb olan bu cihân bir puthânedir. Enbiyânın ve kâfirlerin yuvasıdır.*

Bu şehvete ve lezzât-ı cismâniyyeye mensûb olan bu dünyâ bir puthânedir. Bu puthâneye enbiyâ ve evliyâ cism-i unsurî ile gelirler; zîrâ bu cihân-ı şehvet, her iki tâifenin yuvası ve mekânıdır.

لیك شهوت بندهٔ پاکان بود   زر نسوزد زانکه نقد کان بود

822. *Fakat şehvet, pâklerin bendesi olur; altın yanmaz, zîrâ ki kânın nakdidir.*

"Fakat bu şehvet âleminde şehvet, ezelde pâk ve temiz olanların bendesi ve esîri olur. Onlar bu şehvet âteşi içinde yanıp mahv olmazlar. Nitekim altın ateşe girdiği halde yanmaz; çünki ma'den menba'ının hâlisidir ve kâmilidir." Kimyâgerler indinde altına gelinceye kadar tabîatta mevcûd olan ma'deniyât hastadır ve ma'lûldür. Onlardaki illetler ve marazlar zâil olmadıkça, altına inkılâb etmezler. Kiminin marazı az olur, iksîre temâs edince o maraz gidip derhal altın olur; ve kiminin marazı çok olur. İksîre mukārin olmakla altın olmaz. Kendisinden daha az illetli olan başka bir ma'dene inkılâb eder. Ba'zıları da aslâ iksîrden müteessir olmaz.

کافران قلبند و پاکان همچو زر   اندرین پوته درند این دو نفر

823. *Kâfirler kalptırlar ve pâkler altın gibidir; bu iki tâife bir pota içindedir.*

Ezelde ism-i Mudill'in mazharı olan kâfirler ve münkirler, iksîre temâs etmekle aslâ altına inkılâb edemeyen ma'denler gibidir; ve ezelde ism-i Hâdî'nin mazharı olan mü'minler ise, altın gibidirler. Bu iki tâife bir pota içinde ve şehvet ateşi üstündedirler.

قلب چون آمد سیه شد در زمان   زر در آمد شد زریٔ او عیان

824. *Kalp ateşe geldiği vakit derhal kara oldu; altın geldi, onun altınlığı âşikâr oldu.*

Ezelde ilm-i ilâhîde mü'minin ve kâfirin hakîkatleri müttehid olduğu gibi, bu âlem-i sûrete geldikleri vakit dahi cisimde ve sûrette dahi müttehiddirler; fakat kalp olan kâfirler, şehvet ateşine ma'rûz kaldıkları vakit, derhal kara-

rıp, kalp oldukları meydana çıkar; fakat altın gibi olan mü'minler bu ateşe girdikleri zaman, altın gibi parlak bir halde çıkarlar. Binâenaleyh sûrette ittihâd da'vâsında bulunan kâfirlerin mâhiyetleri şehvet ateşi içinde belli olur.

دست و پا انداخت زر در پوته خوش   در رخ آتش همی خندد ز گش

825. *Altın, elini ve ayağını potaya hoş attı, letâfetten nâşî ateşin yüzüne güler.*

Altın mesâbesinde olan enbiyâ ve evliyâ, şehvet ateşi üstünde bulunan bu cisim potasına hoş ve iyi bir sûrette el ve ayak attı; kendisinin letâfet-i bâtıniyyesi hasebiyle bu şehvet ateşinin yüzüne güler.

Hind nüshalarında bu beyt-i şerîf şu sûrette münderiçdir:

دست و پا انداخت اندر پوته زر   در رخ آتش همی خندد چو خور

"Altın potaya el ve ayak attı; ateş yüzüne güneş gibi güler."

Bu nüsha dahi aynı ma'nâdadır."Geş", hoşluk ve letâfet ve güzellik ve kemâl ma'nâsınadır.

جسم ما رو پوش ما شد در جهان   ما چو دریا زیر این که در نهان

826. *Cismimiz cihânda bizim bekāmız oldu. Biz bu samanın altında gizlide deryâ gibiyiz.*

Cismimiz ve sûretimiz, bizim ma'nâmızın yüz örtüsü ve nikābı oldu. Cisim saman ve ma'nâ deniz gibidir. Biz bu cisim samanının altında gizlenmiş olan deryâ gibiyiz. Sûrette cisimiz, fakat ma'nâda deryâyız.

شاه دین را منگر ای نادان بطین   کین نظر کردست ابلیس لعین

827. *Ey câhil dînin şâhına çamur sebebiyle bakma, zîrâ bu nazarı İblîs-i laîn yapmıştır.*

Ey câhil, dînin şâhı olan enbiyâ ve evliyâya topraktan mahlûk olan cisimleri sebebiyle hakîr bakma; zîrâ dergâh-ı Hak'dan matrûd olan İblîs, Âdem'e bu nazar ile bakarak خلقتنى من نار و خلقته من طين (A'râf, 7/12) ya'ni "Beni ateşten ve onu çamurdan yarattın" demiş ve bakış sebebiyle bâtın gözünün kör olduğu meydana çıkmıştır.

کی توان اندود این خورشید را   با کف گل تو بگو آخر مرا

828. *Bu güneşi ne vakit bir avuç çamur ile sıvamak mümkin olur, nihâyet sen bana söyle!*

Enbiyâ ve evliyânın ma'nâları ve bâtınları birer güneştir; bu güneşler bir avuç topraktan ibâret olan cisim ile örtülebilir mi? Ve koca bir güneş, bir avuç çamur ile sıvanabilir mi?

گر بریزی خاك و صد خاكسترش   بر سر نور او بر آید بر سرش

829. *Eğer ona, nûrun başı üzerine toprak ve yüz kül döksen, onun başı üzerine çıkar.*

Meselâ bir yere aks eden güneşin nûru üzerine toprak döksen veyâ birçok kül döksen, o güneşin nûru o toprakların ve küllerin altında kalmaz, üstüne çıkar. Bunun gibi enbiyânın ve evliyânın cisimlerine aks eden rûh-ı küllî güneşinin nûru onların o toprak cisimleri altında kalmaz, o cisimlerin üstüne çıkar; bu sebeble onların cisimleri rûh hükmünü alır.

كَهْ كه باشد كو بپوشد روى آب   طين كه باشد كو بپوشد آفتاب

830. [827] *Saman kim olur ki, o suyun yüzünü örtsün; çamur kim olur ki, güneşi örtsün?*

Ya'ni, enbiyâ ve evliyânın ma'nâları sâf ve berrâk bir su ve cisimleri ise saman gibidir. Saman suyu örtebilir mi? Ve kezâ onların ma'nâsı güneş ve cisimleri topraktır, toprak güneşi örtebilir mi?

خيز بلقيسا چو ادهم شاه وار   دود ازين ملك دو سه روزه بر آر

831. *"Ey Belkîs, Edhem şâh gibi kalk, bu iki üç günlük mülkten duman çıkar!"*

"Ey hükümdâr olan Belkîs, Belh pâdişâhı olan İbrâhîm b. Edhem hazretleri gibi kendi mevhûm olan varlığının mezbelesinden kalk; bu iki üç günlük mülk-i fânîyi yakıp, dumanını savur!"

بقيهء قصهء ابراهيم بن ادهم رحمة الله عليه

İbrâhîm Edhem (rahmetullâhi aleyh) kıssasının bakıyyesi

بر سر تختى شنيد آن نيك نام   تقتقى و هاى و هويى شب ز بام

832. *O iyi adlı ve taht üzerinde gece damdan, bir tak tak ve hây u hûy işitti.*

İbrâhîm b. Edhem hazretleri gece üzerinde iken damdan bir gürültü ve patırdı işitti.

گامهای تند بر بام سرا　　　گفت با خود اینچنین زهره کرا

833. *Sarayın damı üstünde sert adımlar. Kendi kendine dedi: "Kimin böyle mecâli vardır?"*

Dam üstünde işittiği tak tak ve hây u hûy dahi sert adımlardan vâki' olan gürültü idi. Kendi kendine dedi ki: "Böyle gece vakti pâdişâh sarayının damı üstünde gürültü, patırdı etmeğe kimin tâkatı vardır? Bu cesâretinden korkmaz mı?"

بانگ زد بر روزن قصر او که کیست　　　این نه باشد آدمی مانا پریست

834. *"Köşkün penceresi üzerinde kimdir o? Bu âdemî değildir, benzer ki peridir!"*

Cenâb-ı İbrâhîm köşkünün penceresi üzerine çıkıp, dama doğru teveccüh ederek: "Kimdir o? Bu gürültü edenler benî-Âdem olmamalı, periye benziyorlar!" diye bağırdı.

سر فرو کردند قومی بو العجب　　　ما همی گردیم شب بهر طلب

835. *Çok acîb bir tâife başlarını eğdiler: "Biz taleb için gece dolaşıyoruz!" (dediler).*

هین چه می جویید گفتند اشتران　　　گفت اشتر بام بر که جست هان

836. *"Âgâh olun, ne istiyorsunuz?" Dediler: "Develeri!" Dedi: "Âgâh olun, dam üzerinde kim deve aradı?"*

Hz. İbrâhîm onlara hitâben dedi: "Kendinize gelin, damda ne arıyorsunuz?" Onlar da: "Develeri arıyoruz," dediler. Cenâb-ı İbrâhîm cevâben: "Yâhû! dam üzerinde kim deve aradı ki, siz de deve aramak için dama çıktınız ve dam üzerinde devenin ne işi vardır?"

پس بگفتندش که تو بر تخت و جاه　　　چون همی جویی ملاقات اله

837. *Sonra ona dediler ki: "Taht ve câh üzerinde Allâh'ın mülâkātını nasıl arıyorsun?"*

O acîb olan tâife, Hz. İbrâhîm'e dediler ki: "Bize damda deve aranmaz diyorsun, ya sen taht ve hükümdârlık rütbesi üstünde, nasıl Allâh'a kavuşmak

talebinde bulunuyorsun? Senin bu hâlin de, damda deve aramak kabîlinden değil midir?"

خود همان بُدْ دیگر او را کس ندید   چون پری از آدمی شد نا پدید

838. *Muhakkak ancak o oldu, artık onu kimse görmedi; peri gibi âdemîden nâpedîd oldu.*

Muhakkak ancak o sebeb oldu ki, İbrâhîm (k.s.) hazretleri terk-i saltanat buyurdu ve ondan sonra artık onu kimse görmedi; peri gibi benî-âdemlerin nazarında gizlendi.

معنیش پنهان و او در پیش خلق   خلق کی بینند غیر ریش و دلق

839. *Onun ma'nâsı gizli ve o halkın önünde; halk ne vakit sakal ve delkın gayrini görürler?*

"Delk", dervîşlere mahsûs eski libâs. Ya'ni, "İbrâhîm Edhem hazretlerinin ma'nâsı ve bâtını halk nazarında gizli idi ve fakat onun sûreti ve cismâniyeti halkın önünde idi. Zâhir-bîn olan avâm-ı halk sakaldan ve dervîşlere mahsûs olan eski libâsdan başka bir şey göremezler; onların aslâ bâtına ve ma'nâya nüfûz-ı nazarları mümkin değildir.

چون ز چشم خویش و خلقان دور شد   همچو عنقا در جهان مشهور شد

840. [837] *Vaktâki akrabâsının ve halâikın gözünden uzak oldu, cihânda ankā gibi meşhûr oldu.*

"Hîş", akrabâ ve taallukāt ma'nâsına geldiği gibi, "kendi" ma'nâsına da gelir. Ya'ni, "Vaktâki İbrâhîm (k.s.) hazretleri akrabâsının ve halâikın gözünden uzaklaştı, ankā kuşu gibi kendisi nazarlardan gāib iken, adı herkesin dilinde destân oldu." Veyâhud "Vaktâki kendi gözünden ve halâikın gözünden uzak oldu; ya'ni makām-ı saltanatta kendi nefsini görücü ve benliğinin hükmünü sürücü idi ve halkın nazarında da heybetli bir hükümdâr idi; terk-i saltanat etmekle hem kendi nazarından ve hem de halkın nazarından uzaklaştı, ankā kuşu gibi dillerde destân oldu."

جان هر مرغی که آید سوی قاف   جملهء عالم از و یابند لاف

841. *Her bir kuşun canı ki, Kāf'dan gelir, âlemin cümlesi ondan lâf bulurlar.*

"Kuş"dan murâd, sâlik-i tarîk-ı Hak; "Kāf"dan murâd rûh-ı küllîdir ki, bilcümle ervâhı muhîttir. Ya'ni, "Tarîk-ı Hak sâlikinin rûhu, rûh-ı küllî tarafın-

dan gelince, ehl-i âlemin cümlesi, onun hakkında hadden fazla söz bulurlar ve onu medh ve senâ ederler." Hind nüshalarında "Yâbend lâf" yerine "Lâfend lâf" vâki'dir ki, "Meşhûr ve ma'rûf kılarlar" ma'nâsınadır.

چون رسید اندر سبا این نور شرق   غلغلی افتاد در بلقیس و خلق

842. *Vaktâki şarkın bu nûru Sebâ'ya erişti, Belkîs'a ve halka bir gulgule düştü.*

Vaktâki Süleymân (a.s.)ın haberi Sebâ şehrine erişti, gerek Belkîs'da ve gerek halkta, îmân duygusu ve Hak tarafına bir meyil vücûda getirdi.

روحهای مرده جمله پر زدند   مردگان از گور تن سر بر زدند

843. *Ölmüş rûhlar hep kanat vurdular; ölüler ten mezarından baş kaldırdılar.*

Rûh-ı hayvânîlerinin tagallübü altında ezilen ve ölmüş olan rûh-ı izâfîler hep âlem-i ulvîye uçmak için kanatlandılar; ölü olan o rûhlar, cisim mezarından baş kaldırdılar.

یکدیگر را مژده می دادند هان   نك ندایی می رسد از آسمان

844. *"Âgâh olun, işte gökten bir nidâ erişiyor!" diye birbirine müjde verirler idi.*

Rûh-ı izâfîlerin kanatlanması ve dirilmesi, da'vet-i enbiyâ ve evliyâya kulak kabartması olduğundan, ehl-i Sebâ dahi bu hâl içinde olup, birbirlerine bu da'veti müjdelerler idi.

زآن ندا دینها همی گردند گبز   شاخ و برگ دل همی گردند سبز

845. *O nidâdan dinler kavî olurlar; kalbin dalı yaprağı yeşil olurlar.*

O enbiyâ ve evliyânın da'veti nidâsından dinler, ya'ni Hakk'a olan inkıyâdlar ve teslîmiyetler kuvvetlenir, kalb-i insânînin neşv ü nemâsı ve tarâveti husûle gelir.

"Gebz", kavî ve kalın ma'nâsınadır.

از سلیمان آن نَفَسْ چون نفخ صور   مردگانرا وا رهانید از قبور

846. *Süleymân'dan olan o nefes, nefh-i sûr gibi, ölüleri kabirlerden kurtardı.*

Bir nebiyy-i zîşân ve halîfe-i Hak olan Süleymân (a.s.)dan sâdır olan o nefes-i rahmânî, İsrâfîl (a.s.)ın yevm-i ba'sde üflediği sûr gibi, cisim kabirlerinde ölü bir halde olan rûhları kurtardı. Süleymân-ı zamân olan insân-ı kâmillerin nefesleri de böyledir.

مر ترا بادا سعادت بعد ازین   این گذشت الله اعلم بالیقین

847. *Bundan sonra muhakkak saâdet rüzgârı senin olsun, bu geçti. Allâh yakîni en çok bilicidir.*

Ey hakîkat tâlibi, hâdisât-ı kevniyyeden birisi olan Süleymân (a.s.)ın veyâ İbrâhîm b. Edhem hazretlerinin devirleri geçti. Bundan sonra saâdet senin için olsun ki, biz vâris-i kâmiliz ve sen bizim sohbetimizde bulunmak sûretiyle müstefîd oluyorsun. O geçen devirlerdeki ahvâlin tafsîlâtını yakînen en çok bilen Allâh Teâlâ'dır, biz bu kıssada icmâlen söyledik.

بقیهء قصهء اهل سبا و نصیحت و ارشاد سلیمان علیه السلام آل بلقیس را
هر یکی را اندر خور خود و مشکلات دین و دل او و صید کردن هر جنس
مرغ ضمیری بصفیر آن جنس مرغ و طعمهء او

Ehl-i Sebâ kıssasının bakıyyesi ve Süleymân (a.s.)ın âl-i Belkîs'ın her birine kendi lâyıkında nasîhat ve onun dîninin ve kalbinin müşkilâtını irşâd etmesi ve zamîre mensûb olan her cins kuşu, o cins kuşun safîri ve onun tu'mesi sayd etmesi

قصه گویم از سبا مشتاق وار   چون صبا آمد بسوی لاله زار

848. *Müştâk gibi Sebâ'dan kıssa söylerim, çünki lâlezâr tarafına sabâ geldi.*

"Sabâ"dan murâd, nefes-i rahmânî ve "lâlezâr"dan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin kalb-i şerîfleridir. Ya'ni, "Maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye lâlezârı olan kalbime nefes-i rahmânî estiği için, müştâkāne ve âşıkāne mâzîdeki Sebâ kıssasını söylüyorum ve onun zımnında da, hâle işâret ediyorum.

لاقَتِ الاَشْباحُ يَوْمَ وَصْلِها   عادَتِ الاَوْلادُ صَوْبَ اَصْلِها

849. *Eşbâh, kendilerinin vaslı gününe mülâkî oldu; evlâd kendi asılları tarafına avdet etti.*

Cisimler, bu âlem-i hicâbda insân-ı kâmili bulmağa Hakk'a vasılları gününe mülâkî oldu. Ervâh-ı külliyyenin evlâdı mesâbesinde olan, ervâh-ı cüz'iyye, insân-ı kâmili bulmakla, kendi asılları tarafına avdet etti. Nitekim يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ (İsrâ, 17/71) ya'ni "O günde biz nâsın kâffesini imâmlarına da'vet ederiz" âyet-i kerîmesinde, bu asıllara da'vete işâret buyurulur.

اُمَّةُ الْعِشْقِ خَفِيٌّ فِى الْاُمَمِ مِثْلُ جُودٍ حَوْلَهُ لَوْمُ السَّقَمْ

850. *Ümmetler içinde gizli olan aşkın ümmeti, cûd gibidir ki, onun havlinde*
[847] *sakamın levmi vardır.*

Ebu'l-Cennâb Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri *Usûl-i Aşere* ismindeki kitaplarında buyurur ki: "Allâh'a yol, halâikın nefesleri adedincedir. Tarîklar kesret-i adediyle berâber üç nev'e münhasırdır. Birisi ma'lûmât-ı şer'iyye erbâbının tarîkıdır ki, kesret-i savm ve salât ve tilâvet-i Kur'ân ve hac ve cihâd ve bunların gayri a'mâl-i zâhire ile mukayyed olur. Bu, "tarîk-ı ahyâr" dır. Bu tarîk ile uzun zamanda Hakk'a vâsıl olanlar azın da azıdır. İkincisi ashâb-ı mücâhedât ve riyâzât tarîkıdır ki, tebdîl-i ahlâka ve tezkiye-i nefse ve tasfiye-i kalbe ve tecliye-i rûha ve imâret-i bâtına müteallık olan şeye çalışırlar. Bu da "tarîk-ı ebrâr"dır. Bu tarîkla Hakk'a vâsıl olanlar, evvelki ferîkden daha çoktur; lâkin onlardan bu tarîkla vâsıl olanlar da nevâdirdendir. Üçüncüsü Allâh'a seyr edenlerin tarîkıdır. Bu da ehl-i muhabbetten "tarîk-ı şüttâr"dır. Bu tarîk ile, ya'ni aşk ve muhabbet ile seyr ü sülûk edenlerin bidâyetlerinde vuslatları, onların gayrilerinin nihâyetlerinde olan vuslatlarından daha çoktur."

İmdi cenâb-ı Pîr'in tarîkat-ı aliyyeleri "tarîk-ı şuttâr" olduğundan, buyururlar ki: "Aşk tâifesi, sâir tâifeler arasında mahfîdir. Onlar zâhirlerini ve bâtınlarını aşk-ı ilâhînin zebûnu ve mağlûbu kıldıklarından, tavır ve hareketleri nizâm üzere değildir. Bundan dolayı nizâm ve intizâm ehlinin melâmetine ma'rûz kalırlar. Nitekim cömertlik, buhl ve imsâk sakāmetinin levmine ma'rûz kalır. Ya'ni Hak yolunda akl-ı maâşın tavrı, illet ve sakāmettir; binâenaleyh ehl-i aşkın etrâfında, akl-ı maâş ile sakîm olan ehl-i dünyânın levmi vardır. Bunun gibi, cömert kimselerin etrâfında da buhl ve imsâk ile sakîm olanların levmi vardır."

ذِلَّةُ الْاَرْوَاحِ مِنْ اَشْبَاحِهَا عِزَّةُ الْاَشْبَاحِ مِنْ اَرْوَاحِهَا

851. *Ervâhın zilleti, cisimlerindendir; cisimleri izzeti rûhlarındandır.*

Ecsâm, âlem-i süflîdendir ve âlem-i süflî "Müzill" ism-i şerîfinin mazharıdır. Eğer ervâh, ecsâmın ahkâmı altında zebûn olursa zelîl olur; ve ervâh, âlem-i ulvîdendir ve âlem-i ulvî "Muizz" ism-i şerîfinin mazharıdır; eğer cisimler rûhların ahkâmına tâbi' olursa, azîz olurlar.

أَيُّهَا الْعُشَّاقُ السُّقْيَا لَكُمْ   اَنْتُمُ الْبَاقُونَ وَالْبَقَا لَكُمْ

852. *Ey âşıklar, sukyâ size mahsûstur; siz bâkîlersiniz, bekā size mahsûstur.*

Ey âşıklar وَ سَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (İnsân, 76/21) ya'ni "Rableri onlara temiz şarâb içirdi" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan aşkın tahûr olan şarâbı size mahsûstur, onu ancak siz içebilirsiniz; siz bâkî olan ma'şûk-ı hakîkînin vuslatıyle bâkîsiniz; ve hâl-i bekā ancak size mahsûstur. Beyit:

"Sekāhum Rabbühüm" hamrın içen âşıklar ey Nakşî
Erer ma'şûkuna onlar mekândan lâ-mekân söyler

Bu şarâb hakkında Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz ان لله شرابا اعده لاوليائه اذا شربوا سكروا و اذا سكروا طابوا و اذا طابوا صامتوا ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ'nın evliyâsı için hazırladığı bir şarâb vardır ki, içtikleri vakit sarhoş olurlar ve sarhoş oldukları vakit tıyb ve neş'edâr olurlar ve tıyb oldukları vakit sâmit ve sâkit olurlar" buyurur.

أَيُّهَا السَّالُونَ قُومُوا وَ اَعْشَقُوا   ذَاكَ دِيحُ يُوسُفَ وَاسْتَنْشِقُوا

853. *Ey gamdan boş olanlar, kalkınız ve âşık olunuz! Bu Yûsuf'un kokusudur, koklayınız!*

Ey kalbleri dünyâ gamından boşalmış ve âhirete müteveccih olmuş olan ahyâr ve ebrâr tâifesi, kalkınız! Tarîk-ı şüttâra intisâb ediniz ve âşık olunuz. Bende ma'şûk-ı hakîkînin kokusu vardır, koklayınız!

Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr, cism-i şerîflerini Hz. Yûsuf'un gönlüne teşbîh buyurmuşlardır. Ve filhakîka insân-ı kâmilde ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'ın tecelliyât-ı mütenevviası vardır ve bu tecelliyât-ı esmâiyye "koku"-ya teşbîh buyurulmuştur:

منطق الطير سليمانى بيا   بانگ هر مرغى كه آيد مى سرا

854. *Ey Süleymân'a mensûb olan kuş dili, gel! Her bir kuşun sesi, ki gelir, onu terennüm et!*

"Kuş dili"nden murâd, maârif-i ilâhiyyeye ve hakāyıka dâir olan sözlerdir. "Kuş"dan murâd, efrâd-ı beşerdir. Ve efrâd-ı beşerden her birinin isti'dâ-

dı muhtelif olduğundan, ma'rifetteki mertebe-i idrâkleri de muhteliftir. Binâenaleyh insân-ı kâmil her bir kimsenin ma'rifetdeki mertebelerine göre söz söyler. Bu hitâb, Hz. Pîr tarafından nefs-i nefîslerine ve onun zımnında bilumûm insân-ı kâmilleredir. Ya'ni, "Ey bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ma'rifet-i ilâhiyyeye ve hakāyık-ı rabbâniyyeye dâir söz söyleyen Mevlânâ, her sınıf insanın isti'dâdına göre bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ibzâl-i maârif et! Herkes kendi isti'dâdının kabûl edeceği ma'rifeti alsın!"

چون بمرغانت فرستادست حق　　　لحن هر مرغی بدادستت سبق

855. *Vaktâki Hak seni kuşlara gönderdi, her bir kuşun nağmesini sana ders verdi.*

Hak Teâlâ seni efrâd-ı beşerin irşâdına memur ettiği vakit, sana her bir ferdin isti'dâdının kabûl edebileceği maârifi de ta'lîm buyurdu.

مرغ جبریرا زبان جبر گو　　　مرغ پر اشکسته را از صبر گو

856. *Cebrî kuşuna cebir dilinden söyle; kanadı kırılmış kuşa, sabırdan söyle!*

"Cebir" iki nevi'dir. Birisi cebr-i mezmûm, dîğeri cebr-i mahmûddur. Cebrîler, kullar ef'âlinde mecbûrdur, muhtâr değildir diyerek şerîatı ta'tîl eden tâifedir ki bu cebir, cebr-i mezmûmdur. Cebr-i mahmûd, Ehl-i Sünnet'in ihtiyâr ettiği cebr-i mutavassıttır. Bu cebirler hakkında I. cildin 625 numaralı beytine müsâdif olan این نه جبرست معنئ جباریست ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır."] beytinde îzâhât verilmiştir. Ya'ni "Cebr-i mezmûma kāil olanlara cebr-i mahmûdu anlat!" demek olur. Eğer "zebân" yerine "ziyân" olursa, "Cebr-i mezmûmun zararını ve ziyânını söyle!" demek olur.

İkinci mısrâ'daki "kanadı kırılmış kuş" ile de "Kaderî" tâifesine işâret buyurulur. Zîrâ Kaderîler, Cebrîler'in zıddı olarak, kendilerinde irâdeyi bi'l-istiklâl isbât edeler ve bu irâdenin insanlar arasında istiklâlini tahayyül etmek, hayâtta beşerin yekdîğerine karşı sabırsızlığını ve şikâyetini mûcib olur. Ehl-i Sünnet hem Hakk'ın irâdesini ve hem de kulun irâdesini isbât ettikleri cihetle, onlar tarîk-ı Hak'da bu iki kanat ile uçarlar. Kaderî'nin bir kanadı kırıktır, binâenaleyh Kaderî'ye Hakk'ın irâdesindeki istiklâli isbât edip, kendi irâdesi hâricinde vâki' olan hâdisâta sabır tavsiyesi lâzımdır.

مرغ صابر را تو خوش دار و معاف　　　مرغ عنقا را بخوان اوصاف قاف

857. *Sabr edici kuşu sen hoş ve muâf tut, ankā kuşuna Kāf'ın vasıflarını oku!*

"Sabr edici kuş"tan murâd, ahyâr ve ebrârdan olan kimselerdir ki, onların halleri yukarıda îzâh olundu. "Ankā kuşu"ndan murâd, şüttârî olan ehl-i aşktır. "Kāf"dan murâd, zât-ı Hak'dır. Ya'ni, "Ahyâr ve ebrâr tâifesini kendi tavır ve meşreblerine hoş ve ma'zûr tut! Ehl-i aşka dahi ma'şûkları olan zât-ı Hakk'ın evsâfından bahs et!"

مر كبوتر را حذر فرما ز باز　　　باز را از حلم گو و احتراز

858. *Güvercin için doğandan hazer buyur; doğana hilimden ve ihtirâzdan söyle!*

"Güvercin"den murâd, mübtedî olan sâlikler ve dervîşlerdir. "Doğan"dan murâd, ulemâ-yı zâhirdir ki, onlar dervîşlere ve erbâb-ı tarîkate ta'n ederler ve fenâ muâmeleler yaparlar. Meselâ bir Mevlevî dervîşinin semâ'ına, ulemâ-yı zâhirden her biri mu'terizdir ve fırsat buldukça şerîatı vesîle ittihâz ederek o dervîşi incitirler. Ya'ni, "Ey mürşid-i kâmil, mübtedî bir dervîş için ulemâ-yı zâhirden hazer et, zîrâ onu yolundan alıkoyarlar; ve ulemâ-yı zâhireye de hilmi ve dervîşlerden ihtirâzı tavsiye et!"

وآن خفاشى را كه ماند او بى نوا　　　مى كنش با نور جفت و آشنا

859. *Ve o bir yarasa kuşu ki, o bî-nevâ kaldı; onu nûr ile eş ve âşinâ et!*

"Yarasa kuşu"ndan murâd maârif ve hakāyık-ı evliyâyı, kendi anlayışına göre, şerîate muhâlif görüp inkâr eden kimselerdir ki, bunlar ebrâr ve ahyâr arasında ve mü'minlerin her sınıfında bulunurlar. "Ey mürşid-i kâmil, maârif ve hakāyıktan bî-nevâ ve bî-nasîb kalan ve nûr-ı ma'rifetten gözleri kamaşan bu gibi yarasaları bu nûr-ı ma'rifete mahrem ve âşinâ et!"

كبك جنگى را بياموزان تو صلح　　　مر خروسانرا نما اشراط صبح

860. [857] *Husûmete mensûb olan kekliğe sen sulh öğret, horozlara subh alâmetlerini göster.*

"Cenge mensûb olan keklik"ten murâd, bahis ve münâzaraya mübtelâ olan sâliklerdir. Zîrâ henüz nefislerinin sıfâtından kurtulamamış olan sâlikler için bahis ve münâzara, safâ-yı kalbe mâni' olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki: "Âriflerden birisi meclis-i urefâda bir mesele hakkında mübâhaseye tutuşur ve bahis kızışır. Ondan sonra o zât meclisten münfailen kalkar; bir müddet sonra avdet edip bahs ettiği kimselerin başlarını öperek onlardan afv diler. Hâzırûndan ba'zıları derler ki: "Bu bahiste hak senin idi, neden mağlûb vaziyetini ihtiyâr ettin?" Cevâben der ki: "Vaktâki meclisten

kalktım, o şöyle dedi, ben böyle dedim diye kalbim havâtır içinde kaldı. Herkes ne fikirde olursa olsun, bana kalbimin safveti lâzımdır."

Kekliklerin âdeti dâimâ birbiriyle cenk etmek olduğundan bahhâs olanlar kekliğe teşbîh buyurulmuştur. Ve "horoz"dan murâd, hakîkat güneşinin tecellîsi sabâhı[nı] idrâke müstaid olan tâliblerdir. Ya'ni, "Ey mürşid-i kâmil, bahs ve cidâle alışmış olan kimselere sulh tarîkını öğret ve onlara anlat ki, mutlakan bâtıl olan bir i'tikād yoktur. Her bir bâtıl i'tikādın, hak olan i'tikāda bir vechi vardır. Meselâ Cebrîliğin ve Kaderîliğin bâtıl cihetleri olduğu gibi, hak olan cihetleri de vardır, nitekim yukarıda îzâh olundu. Ve hakîkat güneşenin tecellîsi subhunu idrâke isti'dâdı olan tâliblere, o subhun nişânlarını ve alâmetlerini göster ve onları ayn-ı sâbitelerinin kemâline eriştir de, bu sabâhı, ehil olanlara i'lân etsinler!"

همچنان می رو ز هدهد تا عقاب ره نما و الله اعلم بالصواب

861. *Hüdhüdden tavşancıla kadar böyle git, yol göster; ve Allâh doğruyu en çok bilicidir.*

"Hüdhüd"den murâd, sâhib-i hidâyet ârif. "Ukāb"dan murâd, pençesiyle âriflerin eteklerine sarılıp, onları taklîd eden kimselerdir. Ya'ni, "Ey mürşid-i kâmil, sâhib-i hidâyet olan âriflerden tut da, mukallidlere varıncaya kadar yol göster; ve Allâh Teâlâ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيلاً (İsrâ, 17/84) ["Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir"] âyet-i kerîmesi mûcibince Allâh Teâlâ doğru yolu kime göstereceğini bilir.

آزاد شدن بلقیس از ملك و مست شدن او از شوق ایمان و التفات همت او
از همه ملك دنیا منقطع شدن وقت هجرت الا از تخت

Belkîs'ın mülkten âzâd olması ve onun şevk-ı îmândan sarhoş olması ve vakt-i hicrette onun himmetinin tahtından gayri mülk-i dünyânın hepsinden munkatı' olmasına iltifâtı

چون سلیمان سوی مرغان سبا یك صفیری کرد بست آن جمله را

862. *Vaktâki Süleymân Sebâ kuşları tarafına bir safîr etti, o cümlesini bağladı.*

"Safîr", ıslık çalmak ve kuş sadâsına derler. Burada "kuş sadâsını taklîden ıslık çalmak" demektir ki, murâd, Süleymân (a.s.)ın, ehl-i Sebâ'nın anlıyabileceği lisânla onlara hitâb buyurmasından kinâye olur. Ya'ni, "Süleymân (a.s.) Sebâ ehlini anlıyacakları lisân ile îmâna da'vet buyurdu; bu safîr, onların hepsini bağladı."

جز مگر مرغی که بُدْ بی جان و پر　　　یا چو ماهی گُنْگ بود از اصل کر

863. *Meğer bir kuşun gayri ki, cansız ve kanatsız idi, yâhud balık gibi aslında dilsiz ve sağır idi.*

"Güng", dilsiz ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfin her bir mısrâ'ı, ilm-i ilâhîde hakîkatleri şekāvetle sâbit olan tâifenin birer misâlidir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin da'vetinden müteessir olmayanlar cansız ve kanatsız kuşa benzerler veyâhud esâs-ı hilkatte dilsiz ve sağır olan balıklara benzerler."

نی غلط گفتم که کر گر سر نهد　　　پیش وحی کبریا سمعش دهد

864. *Hayır, galat söyledim; zîrâ sağır, eğer vahy-i Kibriyâ önüne baş koyarsa ona sem' verir.*

Hayır, bu tâifeyi his kulağı sağır olana teşbîh etmekle yanlış söyledim; çünki his kulağı sağır olan kimse, eğer vahy-i ilâhîye itâat ederse, Hak Teâlâ hazretleri ona can kulağıyla işitmek hassasını bahş eder ve bu ihsân-ı ilâhî sebebiyle hakāyıkı ve maânîyi idrâk eder.

چونکه بلقیس از دل و جان عزم کرد　　　بر زمان رفته هم افسوس خورد

865. *Vaktâki Belkîs gönülden ve cândan azm etti, gitmiş zamân üzerine de efsûs yedi.*

Vaktâki Sebâ melîkesi olan Belkîs, Süleymân (a.s.) tarafına cândan ve gönülden azm ve teveccüh etti. Sûre-i Neml'de vâki' olan رَبِّ اِنّى ظَلَمْتُ نَفْسى وَ اَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمانَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعالَمينَ (Neml, 27/44) ya'ni "Yâ Rab, nefsime zulmettim ve Süleymân ile berâber âlemlerin Rabb'ine inkıyâd ettim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere küfür içinde geçirmiş olduğu zamâna da teessüf etti.

ترك مال و ملك كرد او آنچنان　　　كه بترك نام و ننگ عاشقان

866. *Öyle ki, o mâl ve mülkü, âşıkların nâmı ve ârı terkiyle, terk etti.*

Koca bir hükümdâr olan Belkîs, Süleymân (a.s.)a öyle bir inkıyâd etti ki, âşıklar sıyt ve şöhreti ve kibir ve azameti ve ârı nasıl terk ettilerse, Belkîs dahi mâl ve mülkü öylece terk etti.

آن غلام و آن کنیزان بناز   پیش چشمش همچو پوسیده پیاز

867. *O köleler ve o nazlı câriyeler, onun gözünün önünde çürümüş soğan gibi oldu.*

باغها و قصرها و آب رود   پیش چشم از عشق گلخن می نمود

868. *Bağlar ve köşkler ve akarsu, aşktan nâşî gözü önünde külhan göründü.*

عشق در هنگام استیلا و خشم   زشت گرداند لطیفانرا بچشم

869. *Aşk istîlâ ve hiddet vaktinde, latîfleri göze çirkin yapar.*

Aşk-ı ilâhî kalbi kaplar ve hiddetle hücûm ederse, bu dünyânın latîf olan sûretlerini göze çirkin gösterir ve kalbi onlara meyilden soğutur.

هر زمرّد را نماید گندنا   غیرت عشق این بود معنئ لا

870. [867] *Aşkın gayreti her zümrüdü pırasa gösterir, lâ'nın ma'nâsı budur.*

"Aşkın gayreti, kıymetli taşlardan olan her bir yeşil zümrüdü, yeşil pırasa gibi kıymetsiz gösterir. "Lâ ilâhe illâllâh" kelimesindeki nefyin, ya'ni lâ'nın ma'nâsı ancak budur." Zîrâ aşk, müstevlî olan bir kalbde kendisinden başka bir şey bırakmaz; ve "aşk" kelimesi "sarmaşık" ma'nâsına olan "aşeka" (عشقه) dan me'hûzdür; ve sarmaşık, sarıldığı bir ağacın yeşilliklerini kurutup, ancak kendi yeşilliğini bırakır. Aşk da böyledir. Kelime-i tevhîddeki "lâ" ile muvahhid, mevhûm olan varlıkları nefy edip, ancak Hakk'ın varlığını isbât eder.

لا اله الا هو اینست ای پناه   که نماید مه ترا دیگ سیاه

871. *"Lâ ilâhe illâ Hû" budur. Ey penâh, ki ay sana kara çömlek görünür.*

"Ey penâh" ibâresinde şârihlerin ihtilâfı vardır; fakîre lâyih olan ma'nâ budur ki: "Ey", edât-ı nidâ olmayıp, Arabî'de "ya'ni" ma'nâsına olan "ey" kelimesidir. Ve "penâh", melce' ve sığınacak mahal demektir. Şu halde ma'nâ, "Lâ ilâhe illâ Hû budur, ya'ni penâhdır ki, ay sana kara çömlek gibi görünür." Bu beyt-i şerîfde انی انا الله لا اله الا انا من یقول بالتوحید دخل حصنی و من دخل فی حصنی امن من عذابی ya'ni "Muhakkak ben öyle Allâh'ım ki, benden başka ilâh yoktur; tev-

hîdini söyleyen kimse benim kal'ama girer ve benim kal'ama giren kimse dahi, azâbımdan emîn olur" hadîs-i kudsîsine işâret buyurulur. Ya'ni, "Lâ ilâhe illâ Hû'yu kavlen ve fiilen ve hâlen demek vücûd-ı mecâzî azâbından çıkıp, vücûd-ı hakîkî kal'asına ve penâhına dâhil olmak demektir ki, bu hâl içinde sana bu vücûd-ı mecâzî âlemindeki ay, kara bir çömlek gibi görünür."

هیچ مال و هیچ مخزن هیچ رخت   می دریغش نآمد الا جز که تخت

872. *Hiç mâl ve hiç hazîne, hiç eşyâ, tahtından gayri ona dirîğ gelmedi.*

"Vaktâki Belkîs, Süleymân (a.s.) tarafına müteveccih oldu, malını ve hazînesini ve eşyâsını terk ettiğine aslâ müteessif olmadı ve bunları terk ettiği için kalbinde gam duymadı. Ancak tahtından ayrıldığına müteessif oldu." Ya'ni sâlik vaktâki Hakk'a müteveccih olup, mürşid-i kâmil huzûruna gelir, her şeyden kat'-ı alâka eder, fakat kolay kolay rûhunun tahtı olan cisminden ve nefsinden ayrılamaz.

پس سلیمان از دلش آگاه شد   کز دل او تا دل او راه شد

873. *Binâenaleyh Süleymân onun kalbinden âgâh oldu, zîrâ onun kalbinden, onun kalbine kadar yol oldu.*

Süleymân (a.s.) Belkîs'ın kalben her şeyden geçip, tahtından geçemediğine vâkıf oldu; çünki sâlikin kalbinden, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfine yol vardır.

آن کسی که بانگ موران بشنود   هم فغان سر دوران بشنود

874. *O bir kimse ki, karıncaların sesini işitir, uzakların sırrının figānını da işitir.*

O Süleymân (a.s.) ki, قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لاَ يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَ جُنُودُهُ وَ هُمْ لاَ يَشْعُرُونَ . فَتَبَسَّمَ ضَاحِكاً مِنْ قَوْلِهَا (Neml, 27/18-19) ya'ni "Karıncadan bir karınca dedi ki: "Ey karıncalar, meskenlerinize girin, bilmiyerek Süleymân ve ordusu sizi ezmesin!" Bunu müteâkib Süleymân (a.s.) karıncanın sözünden müteaccib olarak tebessüm etti" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, karıncaların sözlerini işitirdi. Uzaklarda olan kimselerin bâtınlarının figānını da işitir; zîrâ Hak, insân-ı kâmilin sem'i olunca, işitmek için uzak ve yakın, gizli ve âşikâr onun indinde müsâvîdir.

آنکه گوید راز قَالَتْ نَمْلَةٌ   هم بداند راز این طاق کُهُن

875. *O kimse ki "Kālet nemletün" sırrını söyler, bu eski tâkın sırrını da bilir.*

"'Kālet nemletün" ile karıncanın his kulaklarından gizli olan sözüne işâret buyurulur. "Eski tâk"dan murâd, manzûme-i şemsiyyemizdir. Ya'ni, "O insân-ı kâmil ki, his kulaklarından gizli olan sözlerini sem'-i ilâhî ile işitip söyler; elbette bu manzûme-i şemsiyyemizin sırrını ve bâtınını da bilir."

دید از دورش که آن تسلیم کیش   تلخش آمد فرقت آن تخت خویش

876. *O, o teslîm mezhebliyi uzaktan gördü ki, ona o kendi tahtının ayrılığı acı geldi.*

"Dûreş"deki zamîr, Süleymân (a.s.)a râci' olmak lâzım gelir. Ya'ni, "Süleymân (a.s.), o kendisine teslîmiyeti mezheb ittihâz eden Belkîs'ı uzaktan gördü ki, onun teslîmiyetinde eksiklik vardır; [ve] o noksan dahi kendi taht-ı hükümrânîsini terk etmesi nefsine acı ve ağır gelmesidir."

گر بگویم آن سبب گردد دراز   که چرا بودش بتخت آن عشق ساز

877. *Eğer o sebebi söylersem ki, o niçin tahtına aşk düzücü oldu? Uzun olur.*

Ya'ni "Eğer Belkîs'ın her şeyden gönlünü geçirip de, tahtına merbût kalmasının sebebini söylersem uzun olur." "Aşk-sâz" vasf-ı terkîbîdir. Hind nüshalarında "aşk" ile "sâz" arasında "vâv" vardır; bu sûrette "sâz", muvâfakat ma'nâsına gelir. Ya'ni "Onun tahtına aşkı ve muvâfakatı niçin oldu?" demek olur.

گرچه این کلك قلم خود بی حسیست   نیست جنسش کاتب او را مونسیست

878. *Gerçi bu kamış kalem, muhakkak hissizdir, onun cinsi değildir; kâtib ona bir mûnisdir.*

"Kilk", kamış kalem ma'nâsınadır. Ve "kalem", mutlakan âlet-i tahrîr demektir ki, âlet-i tahrîr her cins şeyden olabilir. Ya'ni canlı olan Belkîs'ın, cansız olan tahtına aşkının nazîrleri bu âlemde çoktur. Meselâ kalem cansızdır ve hissizdir, kâtib canlıdır; fakat bu kalem kâtibin dâimâ mûnisi olduğu için, kâtibin kendi cinsinden olmadığı halde, o kâtibin bu kaleme aşkı vardır. Bunun gibi, rûhun dahi hadd-i zâtında câmid ve hissiz olan bu cism-i unsurîye birçok zamanlar vâki' olan ünsiyetinden dolayı aşkı ve onun ahkâmına muvâfakatı vardır.

همچنین هر آلت پیشه وری   هست بی جان مونس هر جانوری

879. *Her bir san'atkârın âleti böyledir, cansızdır, her bir canlının mûnisidir.*

Her bir san'at sâhibinin kullandığı cansız âletler de böyledir; ya'ni âletler cansızdır ve san'atkârlar canlıdır. Bu cansız âletler canlı olan san'atkârların mûnisidir.

این سبب را من معیّن گفتمی　　　گر نبودی چشم فهمت را نمی

880. [877] *Eğer senin fehim gözünün nemi olmasa idi, ben bu sebebi muayyen olarak söylerdim.*

"Nem", yaşlık ve rutûbet ma'nâsınadır. Ya'ni, "Canlının cansız olan âlet tarafına meyil ve aşkının sebebini muayyen ve âşikâr olarak söylerim; fakat basar-ı basîreti ma'lûl ve yaşarmakta ve bu yaşlık, görmelerine mâni' olmakta olan kimselerin yanlış anlamaları ihtimâline binâen söylemedim." Bu sebeb hakkında Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh (kaddesallâhu sırrahümâ) buyururlar ki: "Her san'at sâhibine Hak Teâlâ âlât mukarrer kılmıştır ve o san'at sâhibi kendi san'atını itmâm için bu âlât tarafına muhtâçdır. Âletin bir taayyün-i hâssı vardır ki, Hak onunla zâhir olmuş ve âlet tarafına ihtiyâcını, kendi tarafına ihtiyâç kılmıştır. Ve zâhir olan Hak, bu san'atta, sâhib-i san'atın işini itmâm eder. Binâenaleyh bu cihetle san'at sâhibi, âlet tarafına muhtâç olur ve âlet ile ünsiyet tutar; ve bu ihtiyâç hakîkatte, âlette zâhir olan Hak tarafınadır. Nitekim Allâh Teâlâ اَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ اِلَى اللّٰهِ (Fâtır, 35/15) ["Allâh'a muhtâç olan sizsiniz"] buyurur. Böyle olunca Allâh'ın gayri tarafına fakr u ihtiyâç müntefîdir; ve zâhirdir ki biz âlât ve esbâb tarafına muhtâcız; binâenaleyh bu fakr u hâcet o âlât ve esbâbda zâhir olan Allâh Teâlâ hazretleri tarafınadır." Bu mukaddime, vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın cemî'-i eşyâda sereyânını kabûl etmek demektir. Halbuki ulemâ-yı zâhir eşyâda Hakk'ın yalnız ihâta-i ilmiyyesini kabûl edip, ihâta-i zâtiyyesini dar olan fikirlerine sığdıramazlar ve bu sebeble ehl-i hakîkate i'tirâz ederler. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu sebebden dolayı bu husûsdaki îzâhâtı burada terk buyurmuş oluyorlar. Rûhun, câmid olan cisme taaşşuku sebebi dahi, ehl-i fitnat tarafından bu mukaddime üzerine düşünülebilir.

از بزرگیٔ تخت کز حد می فزود　　　نقل کردن تخت را امکان نبود

881. *Tahtın büyüklüğünden ki, hadden ziyâde idi, tahtı nakl eylemeğe imkân olmadı.*

Belkîs Süleymân (a.s.) gelirken bütün malını terk etti, fakat tahtını terk etmeğe bir türlü gönlü râzı olmadı; ve onu berâberce nakl etmek istedi, fakat

tahtın hadden ziyâde büyük olmasından dolayı, o zamanki vesâit-i nakliyye-ye göre o tahtın berâberce nakline imkân olmadı.

خرده کاری بود و تفریقش خطر   همچو اوصال بدن با همدیگر

882. *Bedenin birbiriyle olan vasılları gibi, ince işlenmiş idi; onu ayırmak tehlike idi.*

Ya'ni, Belkîs'ın tahtı çok büyük olmakla berâber, gāyet musanna' ve küçük küçük parçalar birbirine yapıştırılmak sûretiyle yapılmış ince bir iş idi. Parçaların birbirlerine bitiştirilmesi, cism-i insânîdeki damarların ve sinirlerin ve adalâtın birbirine bitişmesine benzer idi. Binâenaleyh onu ayırmak ve eczâsını tefrîk etmek, musanna' olan hey'eti için tehlike idi. Bu sebeble yerinden kımıldatmak câiz değil idi.

پس سلیمان گفت گرچه فی الأخیر   سرد خواهد شد برو تاج و سریر

883. *İmdi Süleymân dedi: "Gerçi sonunda onun üzerine tâc ve taht soğuk olacaktır!"*

Süleymân (a.s.) kendi kendine dedi ki: "Gerçi sonunda Belkîs'ın üzerine tâc ve taht dahi soğuk olacak ve kalbinde onların da alâkası kalmıyacaktır!"

چون ز وحدت جان برون آرد سری   جسم را با فرّ او نبود فری

884. *Cân, vahdetten hârice bir baş getirdiği vakit, onun ferri ile cisme bir fer olmaz.*

Sâlikin cânı, sıfât-ı beşeriyye kaydından kurtulup, sıfât-ı ilâhiyye ile muttasıf olduğu ve bu hâl içinde keserât âleminden intikāl ve vahdet-i Hak'dan baş çıkardığı vakit, o vahdet-i Hakk'ın ferri ve nûru ile, kesret âleminden olan cismin, aslâ feri ve revnakı kalmaz ve nazarında altın ile taş müsâvî olur.

چون برآید گوهر از قعر بحار   بنگری اندر کف و خاشاك خوار

885. *Denizin dibinden gevher çıktığı vakit, köpüğe ve çörçöpe hakîr bakarsın.*

Vahdet-i Hak "deryâ"ya ve onun feri ve revnakı "inci"ye ve suver-i eşyâ "köpük"e ve "çörçöp"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Denizin dibinden inci çıktığı vakit, nazarlar onunla meşgūl olup, deniz sathındaki köpüğe ve çörçöpe ehemmiyetsiz bir nazar ile baktığı gibi, vahdet-i Hak deryâsının incisi olan nûr-ı vahdet zâhir olduğu vakit, o deryânın sathında yüzen köpükler ve çörçöpler mesâbesinde olan suver-i eşyâyı hakîr görürsün."

Hind nüshalarında "be-negerî" yerine nûn-ı nâfiye ile "ne-nigerî" vâki'dir. Bu sûretle ma'nâ istifhâm ile "Denizin dibinden gevher zuhûra geldiği vakit, köpüğe ve çörçöpe hakîr nazar etmez misin?" demek olur.

سر برارد آفتاب با شرر   دُمِ عقرب را كه سازد مستقر

886. *Kıvılcımlı olan güneş baş çıkarırsa, akrebin kuyruğunu kim müstakar kılar?*

Bu beyt-i şerîf dahi bir misâldir. Ya'ni, "İnsan karanlıkta akrebi görmez, onun zehirli olan kuyruğuna yaklaşır ve onu mahall-i karâr ittihâz eder. Fakat huzemât-ı ziyâiyyesiyle her tarafı aydınlatan güneş baş çıkardığı vakit, kim akrebin yanına yaklaşır?" Burada vahdet-i Hakk'ın nûru "güneş"e ve suver-i âlem, insanı sokan "akrebin kuyruğu"na teşbîh buyurulmuştur.

ليك خود با اين همه بر نقد حال   جست بايد تخت او را انتقال

887. *"Fakat muhakkak bunun hepsi ile berâber, nakd-ı hâl üzere, onun tahtına intikāl istemek gerek!"*

"Nakd-i hâl", şimdi ve acele demektir. Ya'ni, Süleymân (a.s.) kendi kendine buyurdu ki: "Belkîs her şeyden soğudu, fakat tahtının muhabbetinden geçemedi; bu böyle olmakla berâber, hemen şimdi onun tahtının buraya intikāl etmesini istemek lâzım geliyor!"

تا نگردد خسته هنگام لقا   كودكانه حاجتش گردد روا

888. *"Tâ ki mülâkāt hengâmında hasta olmasın, onun çocukça olan hâceti revâ olsun!"*

"Belkîs mülâkāt hengâmında tahtından ayrılmış olduğundan dolayı, hasta ve mağmûm olmasın, onun tahtına olan çocukça ihtiyâcı revâ olsun!"

هست بر ما سهل و او را بس عزيز   تا بود بر خوان حوران ديو نيز

889. *"Bizim üzerimize hakîrdir ve onun için çok azîzdir; nihâyet hûrîlerin sofrası üzerinde şeytan olsun!"*

"Onun tahtına olan ihtiyâcı, bizce hakîr ve ehemmiyetsizdir; halbuki onun için bu ihtiyâç çok büyük ve azîzdir. Binâenaleyh biz onun tahtını buraya getirelim; varsın hûrîlerin sofrasında şeytan dahi bulunsun!" Süleymân (a.s.)ın huzûr-ı âlîsi, "hûrîlerin sofrası"na ve Belkîs'ın tahtı ise, "şeytan"a teşbîh buyurulmuştur.

عبرت جانش شود آن تخت ناز   همچو دلق و چارقی پیش ایاز

890. [887] *O nâz tahtı, Ayâz'ın önünde delk ve çarık gibi, onun cânına ibret olsun.*

"Ayâz", Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin kuranâsından birinin ismidir. Mûmâileyh bidâyet-i hâlinde eski esvablı ve ayağı çarıklı bir köylü imiş. Vaktâki Sultân Mahmûd'a takarrub ederek, onun sâyesinde servet ve ihtişâm sâhibi olmuş. Bu debdebe ve ihtişâm kendisine gurûr getirmemek ve eski hâlini hatırlamak için, köylülük zamânındaki o pejmürde libâsını ve çarıklarını saklayıp, her ân ziyâret eder ve bununla nefsindeki gurûru kesr eder imiş.

Bu kıssa, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in V. cildinde gelecektir. Ya'ni, "Belkîs bizim huzûrumuza gelip, feyz-i ma'nevîye mazhar ve devlet-i hakîkîyeye nâil olduğu vakit, evvelki süflî olan hâlini ve muhabbetini mukāyese edip, ibret almak için, üzerinde oturup nazlandığı tahtını ihzâr edelim. Nitekim Ayâz, nâil-i devlet olduğu vakit eski libâsından ve çarığından ibret alırdı."

تا بداند در چه بود آن مبتلا   از کجاها در رسید او تا کجا

891. *"Tâ ki o, yine mübtelâ olduğunu, o nerelerden, nereye kadar eriştiğini bilsin!"*

"Evet, onun tahtını mutlakā ihzâr edelim; o Belkîs evvelce ne gibi bir hâl-i süflîye mübtelâ olduğunu ve şimdi nasıl bir hâl-i ulvîye nâil olduğunu ve binâenaleyh nasıl bir makāmdan, nasıl bir makāma terakkî ettiğini bilsin!"

خاك را و نطفه را و مُضغه را   پیش چشم ما همی دارد خدا

892. *Toprağı ve nutfeyi ve mudgayı Hudâ bizim gözümüzün önünde tutar.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz "ibret-i cân" ta'bîrinden, umûm-ı ahvâl-i beşere intikālen buyururlar ki: "Ey insan, sen de evvelki hâline ve şimdiki hâline bakıp da ibret al! Zîrâ sen evvelen toprak idin. Sonra babanın sulbünde nutfe olup, ananın rahmine munsab oldun, sonra orada pıhtılaşmış kan hâline geldin ve sonra da et parçası oldun. Doğdun, büyüdün, mütenâsibü'l-a'zâ cisim ve idrâk sâhibi bir insan oldun. Evvelki toprak hâlini ve sonra bir idrâr deliğinden, dîğer bir idrâr deliğine akan birkaç katre suyun parçası olduğunu, Ayâz'ın palasları ve çarıkları gibi dâimâ gözünün önünde tut da, zekâvetin ve sûrî güzelliğin ve servetin ile nazlanma ve azamet satma!" Nitekim Hak Teâlâ hazretleri bizim mevhûm olan kibrimizi ve enâniyetimizi kırmak için bu evvelki hallerimizi, Kur'ân-ı Kerîm'de gözümüzün önünde tutup, sûre-i

Mü'minûn'da buyurur ki: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الانْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ (Mü'minûn, 23/12-14) Ya'ni "Biz insanı çamurdan olan sülâleden yarattık; sonra o sülâleyi nutfe yapıp, bir karargâhda mekîn kıldık; sonra nutfeyi uyuşmuş kan yaptık; müteâkıben uyuşmuş kanı et parçası yaptık; et parçasını dahi kemik yaptık; sonra kemiğe et giydirdik, sonra onu dîger bir halk olarak inşâ ettik."

کز کجا آوردمت ای بد نیت　　　که ازان آید همی خفریقیت

893. *Ki "Ey bed-niyet, seni nereden getirdim! Ondan sana bir kerâhet gelir."*

"Hufrîk", hı'nın zammı ve "hafrîk", fethi ile çirkin ve kötü huyluluk ve bedbaht ve iğrenç ma'nâlarınadır. Ya'ni Hak Teâlâ buyurur ki: "Ey fenâ niyetli ve fikirli olan insan! Ben seni nereden çıkarıp, böyle mütenâsibü'l-a'zâ bir hey'ete getirdim? Sen bidâyetini düşünürsen, sana ondan iğrenmek gelir. Zîrâ bugün senin aslın olan nutfe eline bulaşsa yıkarsın; mütemekkin olduğun rahmin kanı bir tarafına bulaşsa, iğrenerek yıkarsın. Halbuki ana rahminde sen o kanı içerdin."

تو بدان عاشق بدی در دور آن　　　منکر این فضل بودی آن زمان

894. *"Onun devrinde sen ona âşık idin; o zaman bu fazlı münkir idin!"*

"Sen o iğrendiğin ve süflî gördüğün şeylerin devrinde ve mertebesinde bulunduğun zaman, insan mertebesine gelmek fazlını ve ziyâdeliğini lisân-ı hâlinle inkâr ederdin. Ve: "Ben toprağım, sulb-i pederde nasıl nutfe olurum?" Ve nutfe olduktan sonra da, yine inkârına devâm edip: "Ben şimdi birkaç katre suyum, sudan nasıl insan olurum?" der durur idin!"

این کرم چون دفع آن انکار تست　　　که میان خاك می کردی نخست

895. *Bu kerem nasıl senin o inkârının def'i ise ki, toprak ortasında ibtidâ ettin.*

Ya'ni Hakk'ın şimdiki halde seni mükemmel bir insan yapmak keremi, senin henüz toprak ortasında iken başladığın inkâr hâlinin def'i olduğu gibi.

حجت انکار شد انشار تو　　　از دوا بدتر شد این بیمار تو

896. *Senin inşârın, inkârın hücceti oldu; senin bu hastalığın devâdan daha fenâ oldu.*

Senin bu sûretle ihyân, öldükten sonra dirilmek hakkındaki inkârının hücceti oldu. Ya'ni sen cemâd hâlinde iken böyle bir zî-rûh olacağını hâlen mün-

kir idin; fakat bu inkâr hâline rağmen birçok istihâlâttan sonra, sen sûret-i insâniyyeye geldin. İşte senin bu insan sûretine gelmen, hâlen o inkârının def'i olduğu gibi, insan olduktan sonra, tarîk-ı idrâk ile kavlen haşr-ı ecsâdı inkâr etmenin aleyhine de fiilen ve hâlen bir hüccet ve bir burhân-ı celî oldu. Ve senin cemâd hâlinde, lisân-ı hâl ile vâki' olan inkârın bir hastalık idi; Hak Teâlâ hazretleri bu inkâr hâlinin zevâli için seni insan mertebesine getirip bu istihâlâtı tasdîk etmen için sana akıl ve idrâk ilâcını verdi. Fakat senin inkâr hastalığın, bu ilâc-ı idrâk yüzünden daha beter, daha fenâ bir hâle geldi. "Öldükten sonra hiç insan dirilir mi?" dedin.

Bu beyt-i şerîfler haşr-ı ecsâdı münkir olanlara hitâbdır. Nitekim hükemâdan Meşşâiyyûn tâifesi haşr-ı ecsâdı inkâr ederler; ve Ebû Ali Sînâ dahi *Mebde' ve Maâd* ismindeki kitâbında der ki: "Nutfede nümüvv isti'dâdı vardır, sûret kabûl eder; vaktâki a'zâ sûret bağlarlar, nefsin bedene taallukuna müstaid olurlar. Binâenaleyh nefis peydâ olup, bedene taalluk eder ve onunla kalır. Ölüm geldiği vakit, bedende kābiliyyet ve isti'dâd-ı taalluk kalmaz. Eğer kābiliyyet-i taalluk kalırsa mevt ârız olmaz ve bedene nefsin taalluku zâil olmaz. Binâenaleyh mevtten sonra eczâ dağılırlar ve aslâ onda taalluk-ı nefs isti'dâdı kalmaz. Böyle olunca, nefsin bu eczâya taalluku ve bu eczânın suver-i a'zâ bağlaması muhâldir. Zîrâ nefsin taalluku ve suver-i a'zâ ile tasavvuru, isti'dâd olmaksızın muhâldir." İşte görülüyor ki, Ebû Ali Sînâ gibi cemâd mertebesinden, insan mertebesine gelip, akıl ve zekâ ilâcı ile evvelki inkâr hallerinin tedâvîsi kābil iken, bu ilâç onların evvelki inkâr hastalıklarını tezyîd etmiştir.

خاك را تصوير اين كار از كجا   نطفه را خصمى و انكار از كجا

897. *Toprağa bu işin tasvîri neredendir, nutfeye düşmanlık ve inkâr neredendir?*

Ya'ni, haşr-i ecsâdı inkâr eden hükemâ, toprağa ve cemâda bu insan mertebesine gelmenin ve insan sûretini iktisâb etmenin nereden olduğunu ve âciz bir nutfeye, istihâleler geçirip insan şekline girdikten sonra, hakîkate karşı düşmanlık ve inkâr nereden olduğunu düşünememişlerdir.

Bu beyt-i şerîfde اَوَلَمْ يَرَ الانْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَ ضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَ نَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَأَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ (Yâsîn, 36/77-79) ya'ni "İnsan görmez mi ki, biz onu muhakkak nutfeden yarattık; ondan sonra o apaçık düşmandır. Kendi yaratılışını unuttuğu halde: "O çürümüş kemiği kim diriltir?" diye bize mesel darb etti. Ey Peygamberim de ki: Onu evvelki def'ada inşâ eden diriltir ve O, yaratmanın hepsini ziyâde bilicidir!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

Bir gün Resûl-i zîşân Efendimiz'in huzûrunda Kureyş'in büyükleri bulunduğu bir sırada Âs ibn Vâil veyâ Ebû Cehil veyâ Übey ibn Halef, elinde çürümüş bir kemik bulunduğu halde gelip: "Bu çürümüş kemikleri kim diriltir?" dedi. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz bu âyet-i kerîme ile ona cevâb verdiler.

Ma'lûm olsun ki, her bir ferd-i insânînin ilm-i ilâhîde bir hakîkatı vardır; o hakîkat zâhir olmak için kesâfet âleminde bir mazhar ister ve kesâfetle zuhûr dahi ancak madde ile mümkin olur ve madde ise dâimâ istihâlât kabûl eder. Emr-i ilâhî o hakîkatin kesâfet âleminde zuhûruna taalluk ettiği vakit, ona giydirilecek olan unsurî ve maddî merkeb, cemâd ve nebât ve hayvân mertebelerini kat' ederek "ahsen-i takvîm" üzerine insan mertebesine gelir. Vaktâki ölüm gelir, o merkebin eczâları yine, bu âlem-i kesâfet içinde dağılır; fakat o ölen insanın hakîkatı berzahda doğar. Mevtın değiştikçe Hak Teâlâ o hakîkate o mevtının mâyesine muvâfık dîğer bir merkeb verir. Binâenaleyh insanı maddeden ibâret zannedenler, zarûrî haşr-ı ecsâdı inkâr semtine giderler.

چون دران دم بی دل و بی سر بدی　　فکرت و انکار را منکر بدی

898. *Vaktâki o demde kalbsiz ve sırsız idin, fikrete ve inkâra münkir idin.*

Ey insanlık mertebesine gelip, öldükten sonra haşir ve cem' yoktur diyen kimse! Sen toprak ve nutfe hâlinde iken, kalbsiz ve sırsız, ya'ni rûhsuz idin. Binâenaleyh o mertebelerin hâl dili ile "Toprak ve nutfede düşünmek olmaz ve inkâr ve ikrâr gibi haller bende olamaz" derdin ve düşünmeyi ve efkârı inkâr ederdin. Zîrâ düşünmek ve inkâr etmek için kalb ve rûh ve dimâğ lâzımdır.

از جمادی چونکه انکارت برست　　هم برین انکار حشرت شد درست

899. *Vaktâki senin inkârın cemâdlıktan bitti, bu inkâr üzerine dahi senin haşrın sâbit oldu.*

Vaktâki topraktan mahşûr oldun ve akıl ve idrâke geldin, bu akıl ve idrâk sebebiyle sende, gelecek haşrın fikr-i inkârı neşv ü nemâ buldu. Böyle olunca senin bu inkârından dahi haşır sâbit oldu. Zîrâ senin hiçten böyle düşünebilecek bir hâle gelmen, evvelki inkârını ibtâl etti; ve bu inkârının ibtâli, gelecek haşrın delîlidir. Mâdemki senin evvelki inkârın, mahşûr olman ile mündefi' oldu, gerek bu haşır ve gerek gelecek haşırda bir fark yoktur ve senin inkârın ayn-ı ikrâr oldu.

پس مثال تو چو آن حلقه زنیست کز درونش خواجه گوید خواجه نیست

900. [897] *Binâenaleyh senin misâlin halka-zen gibidir ki, efendi içeriden ona, "Efendi yoktur!" der.*

Bu teşbîhde nazar-ı i'tibâre alınacak, müşebbehün-bih ancak inkârın, ayn-ı ikrâr olmasıdır. Ya'ni, "Bir kimse bir efendinin evine gidip kapısını çalıyor. Efendinin kendisi içeride olduğu halde: "Efendi evde yoktur!" diye kendinin varlığını inkâr ediyor." Efendinin kendi vücûdunu inkârı, burada ayn-ı ikrârdır. Bunun gibi insan mertebesinde iken, münkir-i haşr olan kimsenin, kendi başından geçen haşr ü cem'i inkâr etmesi, efendinin kendisini inkâr etmesi kabîlinden olup, inkârı, ayn-ı ikrâr olmuş oluyor.

حلقه زن زین نیست در یابد که هست پس ز حلقه بر ندارد هیچ دست

901. *Halka-zen bu "yoktur"dan anlar ki vardır; binâenaleyh elini aslâ halkadan kaldırmaz.*

Ya'ni, bu misâlde kapıyı çalan kimse, efendinin bu inkârının, ayn-ı ikrâr olduğunu anlar ve bilir ki, efendi mevcûddur; binâenaleyh inkâra ehemmiyet vermez ve elini de halkadan kaldırmaz. Ya'ni, "Efendi inkâr etme! buradasın, kapıyı aç!" diye ısrâr eder.

Ya'ni cemâd hâlindeki inkâr-ı hâlîsinin, ayn-ı ikrâr olduğunu anlayan mü'minler, haşr-ı ecsâdı inkâr etmezler ve bu kapıyı çalmakta ısrâr ederler.

پس هم انکارت مبین می کند کز جماد او حشر صد فن می کند

902. *Böyle olunca senin inkârın dahi âşikâr eder ki, o cemâddan yüz fen haşr eder.*

"Binâenaleyh senin inkârın âkıl olan kimseler indinde, Hak Teâlâ hazretlerinin cemâddan yüz fen haşr u cem' edeceğini mübeyyen ve âşikâr kılar." Zîrâ suver-i âlem maddiyâttandır ve mâddiyyât cemâddır. Binâenaleyh Hak Teâlâ kemâl-i hikmeti ile bu suver-i eşyâda türlü türlü eşkâl zuhûra getirir ve insanı da cemâddan akıl ve zekâ mertebesine gelebilecek bir sûrette tasvîr buyurur.

چند صنعت رفت ای انکار تا آب و گل انکار زاد از هل اتی

903. *Ey inkâr, su ve çamur "Hel etâ!"dan, inkâr doğurucuya kadar ne kadar san'at vâki' oldu!*

Bu beyt-i şerîfde هَلْ اَتَى عَلَى الاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْأً مَذْكُورًا (İnsân, 76/1) ya'ni "Muhakkak insan üzerine uzun zamandan bir vakit geldi ki, zikr olunmuş bir şey olmadı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bir şahsiyet farzıyla inkâra hitâben buyurur ki: "Ey inkâr, su ve çamur, ya'ni cemâd, "Hel etâ"dan, ya'ni hîçten insandaki inkârın şahsiyyetini doğuruncaya kadar, ne kadar san'at-ı ilâhî vâki' oldu. Nitekim bu san'atlar, bu [IV.] cildin evâhirine doğru: بيان اطوار و منازل خلقت آدمی از ابتدا ["İbtidâ cihetinden Âdem'in hilkatinin tavırlar ve menzilleri"] sürh-i şerîfinde şöyle buyurulmuştur:

آمده اول باقلیم جماد — وز جمادی در نباتی او فتاد
سالها اندر نباتی عمر کرد — وز جمادی یاد ناورد از نبر
وز نباتی چون بحیوانی فتاد — نامدش حالی نباتی هیچ یاد
باز از حیوان سوی انسانیش — می کشد آن خالقی که دانیش

Bu ebyâtın tercümesi ve îzâhları inşâallâhu Teâlâ orada beyân olunacaktır.

آب و گل می گفت خود انکار نیست — بانگ می زد بی خبر کاخبار نیست

904. *Su ve çamur, "Muhakkak inkâr yoktur!" derdi; ihbâr yoktur diye habersiz bağırır idi.*

Bu beyt-i şerîfde şurrâh-ı kirâmın muhtelif sözleri vardır. Ankaravî hazretleri "Ağmez-i ebyâtdandır!" buyurur. Filhakîka birinci mısrâ'daki "inkâr" Arabî olarak, ikrârın zıddı ma'nâsına alındığı vakit, beyt-i şerîfde gāmızlık zuhûra gelir. Zîrâ cemâd ve su ve çamurun hâlen inkâr içinde olduğu beyân buyurulmuş idi; burada inkâr yoktur, demelerine ma'nâ vermek müşkil olur; fakat eğer "engâr" kâf-ı Fârisî ile, "tasavvur etmek ve zannetmek" ma'nâlarına olan "engâşten" ve "engârden" masdarlarından müştak olursa, tasavvur ve pindâr ma'nâlarına gelip, beyt-i şerîfdeki gāmızlık bertaraf olur. Ve bu sûrette beyt-i şerîf, yukarıda beyân buyurulan ma'nâların ve misâlin hulâsası olur. Ya'ni, "Velhâsıl su ve çamur, ya'ni cemâd rûhsuz bir hâlde iken, insanlık mertebesine gelmek tasavvuru ve engârı yoktur derdi. Ve bu mertebeye geleceğini istib'ad ederdi. Nitekim insâniyet mertebesine gelen münkirler dahi وَ اذا مِتْنا وَ كُنَّا تُرابًا ذلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ (Kāf, 50/3) ya'ni "Biz öldükten ve toprak olduktan sonra, haşr olur muyuz? Bu rücû' uzaktır" derler. Ve bu cemâd, efendinin içeriden, "Efendi yoktur!" diye vâki' olan ihbârı gibi haberi olmaksızın

bağırır idi. Halbuki efendinin kendisini inkârı, ayn-ı ikrâr olduğu gibi, suyun ve çamurun kendilerinden haberleri olmaksızın hâl dili ile vâki' olan inkârları da, ayn-ı ikrâr idi ve vâki' olan ihbârlarına, ihbâr değildir, derler idi. İşte cesedi sudan ve topraktan mürekkeb olan insanın, vukū'unu istib'âd ettiği insan mertebesine geldikten sonra dahi, haşrı inkâr etmesi, efendinin kendisini inkâr etmesine benzer.

من بگویم شرح این از صد طریق　　　لیك خاطر لغزد از گفت دقیق

905. *Ben bunun şerhini yüz yoldan söylerim; fakat hâtır ince sözden kayar.*

Ya'ni, ben bu haşr-ı ecsâdın ve öldükten sonra tekrâr vücûda gelmenin şerhini birçok vecihler ile söyler ve isbât eylerim; fakat akıllar ve idrâkler muhteliftir; söyliyeceğim ince sözleri yanlış anlıyarak, başka ma'nâlara kayarlar; bu sebeble dalâlete düşmelerine sebebiyet verilmiş olur.

چاره کردن سلیمان علیه السلام در احضار تخت بلقیس از سبا

Belkîs'ın tahtının Sebâ'dan ihzârı hakkında Süleymân (a.s.)ın tedbîr etmesi

گفت عفریتی که تختش را بفن　　　حاضر آرم تا تو زین مجلس شدن

906. *İfrît dedi ki: "Onun tahtını fen ile sen bu meclisten gidinceye kadar hâzır getiririm!"*

Ma'lûm olsun ki, Süleymân (a.s.)ın da'veti üzerine Belkîs, pek ziyâde sevdiği tahtını metîn bir yere koyup, kilitliyerek, askeriyle berâber Süleymân (a.s.) tarafına müteveccih oldu. Onlar gele dursunlar, bu tarafta Süleymân (a.s.) meclisde hâzır olanlara hitâben buyurdular ki: يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُ اَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ (Neml, 27/38) Ya'ni "Ey nâs, Belkîs ve kavmi gelip müslümân olmazdan evvel onun tahtını bana hanginiz getirirsiniz?" قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَ اِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ اَمِينٌ (Neml, 27/39) ya'ni "Cin tâifesinden bir ifrît dedi: Sen makāmından kalkmadan evvel o tahtı ben sana getiririm, ben bunu icrâya kādirim ve kudretime emniyetim vardır."

"İfrît," cin tâifesinin habîs olan kısmına denir. İfrîtin tahtı ihzâr etmesi fenn-i sihir ile olacağı aşağıda beyân buyurulmuştur; ve fenn-i sihir, tahyîlâta müstenid olduğundan, Süleymân (a.s.) ifrîtin hizmetini makbûl görmeyip, sükût buyurdu.

گفت آصف من باسم اعظمش   حاضر آرم پيش تو در يكدمش

907. *Âsaf dedi: "Ben onu "ism-i a'zam" ile senin huzûruna bir anda hâzır getiririm!"*

Süleymân (a.s.)ın sükûtü üzerine o hazretin vezîri olan Âsaf b. Berhiyâ: أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ (Neml, 27/40) ya'ni "Ben o tahtı, nazarın senin cânibine rücû'dan evvel getiririm" dedi. Bunun üzerine Süleymân (a.s.) o tahtı derhâl yanında durur gördü.

گرچه عفريد اوستاد سحر بود   ليك آن از نفخ آصف رو نمود

908. *Gerçi ifrît sihrin üstâdı idi, lâkin o Âsaf'ın nefhinden yüz gösterdi.*

Gerçi ifrît sihrin üstâdı olduğundan o tahtı tahyîlen huzûr-ı Süleymânîye ihzâr edebilirdi. Lâkin o tahtın gelmesi hakîkî bir sûrette olmak îcâb ettiğinden, Âsaf hazretlerinin nefh-i ma'nevîsinden yüz gösterdi.

Ve "ism-i a'zam"dan murâd, cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyyetle, tasarruf-ı eşyâya kudret husûlüdür. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de tahtın huzûr-ı Süleymânîye ne sûretle geldiğini îzâh buyururlar: ya'ni, "Bizim indimizde Belkîs'ın tahtı tarfetü'l-ayn içinde ve ittihâd-ı zamân ile Sebe' şehrinden, Süleymân (a.s.) ın mekânına intikāl etmedi, zîrâ intikāl için mutlakā araya az çok zaman girmek lâzımdır. ve sür'atle göz açıp kapamak dahi bir zamân içinde vâki' olur, ancak bunda ittihâd-ı zamân vardır. Zîrâ basarın görülen şey tarafına hareketi için geçen zamân, basarın görülen şeye taalluk etmesi zamânının aynıdır. Halbuki Âsaf hazretleri "Ben tahtı göz açıp kapamadan evvel getiririm" dedi. Binâenaleyh tahtın bir mekândan bir mekâna ittihâd-ı zamân ile intikāl ettiği mülâhazası vârid olamaz; zîrâ mürûr-ı zamân vâki' değildir. Bu hâl ancak tahtın Sebâ şehrinde i'dâmı ve Süleymân (a.s.)nın mekânında îcâdı sûretiyle vâki' oldu. Ve bu îcâd ve i'dâm keyfiyeti bir haysiyetle oldu ki, buna hiçbir kimsenin vukūfu ve şuûru olmadı. Bu keyfiyeti ancak ân-ı vâhidde i'dâm ve îcâdı bilen ve her ân içinde halk-ı cedîdi müşâhede eden kimse bilir."

حاضر آمد تخت بلقیس آن زمان   لیك ز آصف نه از فن عفریتیان

909. *Belkîs'ın tahtı o zamân hâzır geldi; fakat Âsaf'dan, ifrîte mensûb olanların fenninden değil!*

Belkîs'ın tahtı, Âsaf b. Berhıyâ hazretlerinin: "Ben o tahtı göz açıp kapamadan evvel getiririm!" demesiyle berâber, derhâl huzûr-ı Süleymânîde hâzır oldu.; fakat o Âsaf'ın tasarrufundan dolayı hakîkaten ve teceddüd-i emsâl sûretiyle hâzır oldu. İfrîte mensûb olanların tahyîle mensûb olan fenninden değil!

گفت حمد لله برین و صد چنین   که بدیدستم ز رب العالمین

910. [907] *"Rabbü'l-âlemîn'den gördüğüm, bunun ve yüz bunun gibi üzerine elhamdülillâh!" dedi.*

Süleymân (a.s.) tahtın derhâl meclisinde hâzır olduğunu görünce "Rabbü'l-âlemîn olan Hak Teâlâ hazretlerinden gördüğüm bu lutfa ve bunun gibi daha birçok lutuflara ve ni'metlere hamd ve şükür olsun!" dedi. Nitekim âyet-i kerîmede buyurulur: فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي (Neml, 27/40) Ya'ni "Vaktâki Hz. Süleymân o tahtı kendi indinde müstakar gördü: "Bu benim Rabb'imin fazlındandır!" dedi." Benî-Âdem ile cinnin ma'rifetdeki farkları ve Süleymân (a.s.)ın, tahtın gelmesinde bizzât tasarruf etmeyip, bu bâbdaki tasarrufu Âsaf'a bırakmasının sebebi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de mezkûrdur, burada zikri uzun olur.

پس نظر کرد آن سلیمان سوی تخت   گفت آری گول گیری ای درخت

911. *Sonra Süleymân taht tarafına baktı, dedi: "Ey ağaç, çok ahmak tutucusun!"*

Süleymân (a.s.) huzûruna gelen tahta bakıp dedi: "Ey oymalı ve nakışlı ağaç parçası, sen bu süslü hey'etin ile çok ahmakları aldatıp, kendine bende edersin!"

پیش چوب و پیش سنگ نقش کند   ای بسا گولان که سرها می نهند

912. *Tahtanın ve güzel nakışlı taşın önünde ey, çok ahmaklar baş koyarlar.*

"Nakş kend", "nakş-ı Kandehâr"ın muhaffefidir; ve "nakş-ı Kandehâr" güzel nakıştan kinâyedir. Ya'ni, "Süslü tahtaların ve güzel nakışlı taşların önünde, hey gidi hey!.. çok ahmaklar secde ederler ve onları kendilerine ma'bûd ittihâz edip taparlar!"

ساجد و مسجود از جان بی خبر　　دیده از جان جنبشی و اندك اثر

913. *Sâcid ve mescûd cândan habersizdir; cândan bir cünbüş ve az eser görmüştür.*

Süslü putlara secde eden kimse, kendinin rûh-ı insânîsinden habersiz olmakla, secde olunan put gibi cemâd hükmündedir ve her ikisi de menfûh-ı ilâhî olan cândan bî-haberdir. Puta tapan kimse cândan ancak bir kımıldayış ve görme ve işitme ve cüz'iyât-ı umûru anlama gibi az bir eser görmüştür. Müslümanların taştan ma'mûl olan Kâ'be'ye secde etmeleri, cânın cânı olan Hakk'ın zâtınadır; yoksa Kâ'be'nin taşına toprağına değildir. Beyt-i *Gülşen-i Râz*:

اگر کافر ز بت آگاه گشتی　　کجا در دین خود گمراه گشتی

"Eğer kâfir puttan âgâh olsa idi, kendi dîninde nerede gümrâh olurdu?"

دیده در وقتی که شد حیران و دنگ　　که سخن گفت و اشارات کرد سنگ

914. *Taşın söz söylediğini ve işâret ettiğini görmüş olduğu bir vakitte hayrân ve bî-hûş oldu.*

"Deng", dîvâne ve bî-hûş ve hayrân kalmış, demektir. Bu beyt-i şerîfin ve âtîdeki kıssanın sırrı lâyıkıyla anlaşılmak için bir mukaddimeye lüzûm vardır.

Ma'lûm olsun ki, suver-i eşyâdan her bir sûret, bir ism-i ilâhînin mazharıdır ve o şeyin rabb-i hâssı ya'ni mürebbîsi o mazhar olduğu isimdir. O mazhardan bu ismin hazînesinde meknûz olan ahvâl zâhir olur. Fakat her bir ism-i ilâhîde bilcümle esmâ mündemicdir. Meselâ "Rezzâk" ismini alalım. Rezzâk, Hay olmalı ki, rızık verebilsin; ve Semî' olmalı ki, rızık isteyeni işitsin; ve Basîr olmalı ki, mahall-i rızkı görsün; ve Alîm olmalı ki rızkı ve merzûku bilsin. Sâirleri de buna kıyâs olunsun. Böyle olunca her bir ismin mazharında sıfat-ı Hayât'tan ve sıfat-ı Kelâm'dan dahi mutlakā bir hisse bulunmak lâzım gelir. Şu kadar var ki, bu sıfatların âsârı gizlenmekte ve meydana çıkmakta o şeyin taayyününe tâbi'dir; ve eğer o şeyin taayyünü bu sıfatların zuhûruna müsâid ise, zâhir olur, aksi halde bâtında kalır.

İmdi eğer zât-ı Hakk'ın meşiyyeti, bâtındaki sıfatın zuhûruna taalluk ederse, o Hayât ve Kelâm, zuhûrlarına taayyünleri müsâid olmayan, taştan ve topraktan ve nebâttan ve Kelâm dahi zî-hayât olan hayvandan zâhir olur. Şu kadar ki, aklı gözünde olan insân-ı câhil bu hakîkatten gāfil olup, bu sıfatların ancak insanda mevcûd olabileceğine kāni' olduğundan, kanâatı hilâfında olarak, bu sıfât-ı bâtınenin taştan ve ağaçtan ve hayvandan zuhûrunu gör-

düğü vakit hayrette kalır. Dalâlette bulunan bir kavme Hak Teâlâ hazretleri hidâyet bahş etmek murâd eylediği vakit enbiyâsına ve evliyâsına, o kavmin görmeğe alıştığı ahvâl hilâfında, ba'zı haller göstermelerine müsâade buyurur. Bu hârikalar, onlardan isti'dâdı olanları îmân tarafına çeker; ve dalâlette kalmalarını murâd ettigi bir kavme de, yine âdet hilâfında cemâddan ve hayvândan ba'zı sıfatlar ızhâr eder; ve taşlardan ve ağaçlardan söz zuhûrunu gören câhiller şaşırırlar.

نرد خدمت چون بنا موضع بباخت شیر سنگین را شقی شیری شناخت

915. *Şakî hizmet oyununu vaktâki nâ-mahal yere oynadı, taşa mensûb arslanı bir arslan tanıdı.*

"Nerd", tavla oyunu demektir. Dünyâ tavla çekmecesine ve kazâ-yı ilâhî zara ve abdin vücûdu tavla pullarına teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Şakî ve ehl-i dalâlet, hizmet ve ibâdet oyununu mahalline oynamadı ve taştan yontulmuş bir puta taptı ve taş arslanı, ya'ni ma'bûd-ı bâtılı, ma'bûd-ı hakîkî olarak tanıdı."

از کرم شیر حقیقی کرد جود استخوانی سوی سگ انداخت زود

916. *Hakîkî arslan kereminden cûd etti; köpek tarafına çabuk bir kemik attı.*

"Hakîkî arslan, ya'ni zât-ı Hak keremi ve ihsânı hazînesinden cömertlik etti, köpek tarafına çabuk bir kemik attı." "Köpek"ten murâd, hizmet ve ibâdet oyununu yerinde oynamayan putperest ve "kemik"ten murâd, o câmid putun bâtınındaki Hayât ve Kelâm sıfatlarından cüz'î bir şey ızhârıdır ki, eyyâm-ı Câhiliyyet'te Arap'ların putlarında bu gibi hârikalar vâki' olmuş ve atılan kemikten mahzûz olan köpekler gibi mesrûr olmuşlardır.

گفت اگر چه نیست آن سگ بر قوام لیك ما را استخوان لطفیست عام

917. *Dedi: "Gerçi o köpek kıvâm üzerinde değildir, fakat bizim için kemik bir lutf-ı âmmdır."*

Ya'ni, Hak Teâlâ buyurdu ki: "Gerçi o köpek mesâbesinde olan putun âbidi, kıvâm üzerinde, ya'ni insanlığın îcâbı olan nizâm-ı akıl üzerinde değildir; fakat bizim için köpeklere, onların isti'dâdına münâsib kemik atmak lutf-ı umûmîdir." Zîrâ yed-i Feyyâz'da buhl yoktur. Her şeye isti'dâdı nisbetinde ihsân-ı ilâhî olmak O'nun keremi iktizâsındandır.

قصهء یاری خواستن حلیمه از بتان چون عقیب فِطام مصطفی صلی الله
علیه و سلم را گم کرد و لرزیدن و سجدهء بتان و گواهی دادن
ایشان بر عظمت کار مصطفی علیه السلام

Mustafâ (s.a.v.)i memeden kesilmesi akabinde gāib ettiği için Halîme'nin putlardan muâvenet istemesi ve putların sarsılması ve secdesi ve onların Mustafâ (a.s.)ın azamet-i kârı üzerine şehâdet etmesi kıssası

قصهء راز حلیمه گویمت　　　تا زداید داستان او غمت

918. *Sana Halîme'nin kıssasının sırrını söyliyeyim, tâ ki onun destânı senin gamını silsin.*

Bu kıssa, yukarıdaki 916 numaralı از کرم شیر حقیقی کرد جود ["Hakîkî arslan kereminden cûd etti..."] beyt-i şerîfine merbûttur. Halîme (radiyallâhu anhâ) vâlidemiz, Resûl-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz'in süt nineleridir ki, Benî Sa'd kabîlesine mensûb idi. Âtîde beyân buyurulacağı üzere, Nebiyy-i zîşân Efendimiz'i Kâ'be'de gāib etmiş ve feryâdı üzerine, ihtiyar bir adam onu putları olan "Uzzâ" tarafına tazarru' etmek üzere götürmüş ve putlardan sadâ zuhûr etmiş idi. Bu sadâ, köpeklerin önüne mahzûz olmaları için kemik atmak kabîlinden idi.

مصطفی را چون ز شیر او باز کرد　　　بر کفش بر داشت چون ریحان و ورد

919. *Vaktâki o Mustafâ'yı sütten geri etti, onu elinin üzerinde reyhân ve gül gibi tuttu.*

"Reyhân", feslegen dedikleri kokulu yapraklar; "verd", gül demektir. Hz. Halîme, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i sütten kestiği vakit, onu elinde feslegen ve gül demeti gibi kıymetli bir halde tutardı.

می گریزانیدش از هر نیک و بد　　　تا سپارد آن شهنشه را بجد

920. [917] *O şehinşâhı ceddine teslîm edinceye kadar, onu her iyiden ve kötüden kaçırır idi.*

چون همی آورد امانت را ز بیم　　　شد بکعبه و آمد او اندر حطیم

921. *Vaktâki korkudan emâneti getirdi, Kâ'be'ye gitti ve Hatîm içine geldi.*

"Hâtîm", Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî, "Kâ'be'nin garb tarafına müteveccih olan duvar-ı hâricîsidir" diyor. Ankaravî hazretlerinin beyânına göre, Harem-i Şerîf'in içinde bir mevzi'-i mübârekin ismidir, Kâ'be'nin şimdiki binâsından mukaddem, bu mevzi' binânın müştemilâtından imiş ve el-ân hüccâc bu mevzi'i de berâberce tavâf etmekte imişler. Ya'ni "Halîme hazretleri Resûl-i zîşân Efendimiz'de görülen hârikulâde ahvâl üzerine korktu ve Server-i âlem Efendimiz'i ceddine teslîm etmek üzere getirip Kâ'be'ye girdi ve Hatîm denilen mevzi'-i mübâreke geldi."

از هوا بشنید بانگی کای حطیم　　　تافت بر تو آفتاب بس عظیم

922. *Havadan bir ses işitti, derdi ki: "Ey Hatîm, senin üzerine çok büyük güneş doğdu!"*

ای حطیم امروز آید بر تو زود　　　صد هزاران نور از خورشید جود

923. *"Ey Hatîm, bugün senin üzerine cûd güneşinden çabuk, yüz binlerce nûr geliyor!"*

ای حطیم امروز آرد در تو رخت　　　محتشم شاهی که پیك اوست بخت

924. *"Ey Hatîm, bugün senin üzerine bir muhteşem şâh eşyâ getirir ki, onun peyki bahttır!"*

"Raht âverden", eşyâ getirmek demektir ki, nüzûl etmekten kinâyedir. Ya'ni, "Ey Hatîm, senin üzerine bugün muhteşem bir şâh nüzûl eder ki, onun etrâfında dolaşan hizmetçi[nin] bahtı saîddir!"

ای حطیم امروز بی شك از نوی　　　منزل جانهای بالایی شوی

925. *"Ey Hatîm bugün şübhesiz bir yeniden, bâlâya mensûb olan cânların menzili olursun!"*

Ya'ni, "Bugün bir yeni Peygamber-i zîşândan dolayı âlem-i ulvîye mensûb olan ervâh-ı mukaddesenin menzili olursun ki, onlar o Peygamber'in ümmetinden olan ehass-ı evliyâdır."

جان پاکان طلّب طلّب و جوق جوق　　　آیدت از هر نواحی مست شوق

926. *"Pâklerin cânı gürûh gürûh ve fevc fevc her nâhiyelerden şevkın mesti olarak sana gelir."*

"Talb talb", yâhud "telb telb", gürûh gürûh; ve "cevk", fevc ve bölük ma'nâsınadır. "Cân-ı pâkler"den murâd, umûm-ı ümmet-i Muhammed (s.a.v.)dir. Ya'ni, "Ey Hatîm, şarktan ve garbdan ve her taraftan gürûh gürûh ve bölük bölük ümmet-i Muhammed, şevk-ı îmânın mesti olarak sana gelip tavâf ederler."

گشت حیران آن حلیمه زان صدا　　نی کسی در پیش نی سوی قفا

927. *O Halîme o sadâdan hayrân oldu; ne önde, ne arkada bir kimse yok!*

شش جهت خالی ز صورت وین ندا　　شد پیاپی وین ندا را جان فدا

928. *Altı cihet sûretten hâli ve bu nidâ biribiri arkasına ve bu nidâya cân fedâ.*

Ya'ni, "Önde, arkada, sağda, solda, yukarıda ve aşağıda hiçbir insan sûreti yok idi. Böyle iken bu sadâ birbiri ardınca gelirdi ki, bu latîf sadâya cân fedâ olsun!"

مصطفی را بر زمین بنهاد او　　تا کند آن بانگ خوش را جست و جو

929. *O latîf sadâyı araştırmak için, Mustafâ'yı o yer üzerine koydu.*

Halîme hazretleri bu meçhûl taraftan gelen sadânın menşeini araştırmak için kucağında olan Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'i yer üzerine bıraktı.

چشم می انداخت آندم سو بسو　　که کجا است این شه اسرار گو

930. [927] *O demde "Bu sır söyleyici şâh nerededir?" diye taraf taraf göz atar idi.*

کانچنین بانگ بلند از چپ و راست　　می رسد یارب رساننده کجاست

931. *(Derdi) ki: "Âlî ses soldan ve sağdan erişiyor, yâ Rab, eriştirici nerededir?"*

چون ندید او خیره و نومید شد　　جسم لرزان همچو شاخ بید شد

932. *Vaktâki görmedi, o bî-hûş ve ümîdsiz oldu, cismi söğüt dalı gibi titreyici oldu.*

Vaktâki Halîme hazretleri bu sesin menşeini görmedi, bî-hûş ve hayrân oldu ve bu sesin alelâde bir şahıs tarafından geldiğinden ümîdini kesti; ve binâenaleyh menşei meçhûl olan bu sesten korkup söğüt ağacının dalı gibi titredi.

باز آمد سوی آن طفل رشید مصطفا را بر مقام خود ندید

933. *O reşîd olan çocuğun yanına geldi, Mustafâ'yı kendi makāmı üzerinde görmedi.*

Ya'ni, Hz. Halîme o sâhib-i rüşd olan çocuğun yanına geldi, Mustafâ (s.a.v.)i bıraktığı yerde göremedi.

حیرت اندر حیرت آمد بر دلش گشت بس تاریك از غم منزلش

934. *Onun kalbine hayret içinde hayret geldi; onun menzili gamdan çok karanlık oldu.*

Ya'ni Hz. Halîme gelen sesin menşeini bulamadığı için zâten hayrette idi, Resûl-i Ekrem'i koyduğu yerde bulamayınca, bu hayretin içinde iken, ikinci bir hayrete düştü. Onun menzili, ya'ni bulunduğu Hatîm mevzi'i gamdan karanlık oldu.

سوی منزلها روید و بانگ داشت تا که بر دُرّ دانه ام غارت گماشت

935. *Menziller tarafına koştu. "Benim inci dânem üzerine kim gāret havâle etti?" diye bağırdı.*

O civârdaki evler tarafına koştu. "Benim inci dânesi gibi olan çocuğumu kim kaptı?" diye bağırdı.

مکیان گفتند ما را علم نیست ما ندانستیم کانجا کودکیست

936. *Mekkeliler dediler ki: "Bizim ilmimiz yoktur; biz orada bir çocuk olduğunu bilmedik."*

Evler tarafında oturan Mekkeliler dediler ki: "Bizim, senin çocuğundan haberimiz yoktur; biz senin gösterdiğin yerde çocuk olduğunu bile bilmiyoruz."

ریخت چندان اشك کرد او بس فغان که ازو گریان شدند آن دیگران

937. *O, o kadar göz yaşı döktü, çok figān etti ki, ondan başkaları da ağlayıcı oldular.*

سینه کوبان آنچنین بگریست خوش کاختران گریان شدند از گریه اش

938. *Göğüs döğerek öyle çok ağladı ki, onun giryesinden yıldızlar ağladılar.*

Hz. Halîme'nin göğüs döğerek ağlamasından felekte yıldızlar müteessir oldular. Yıldızların ağlaması sûret-i zâhirede mübâlağa-i şâirâne görünür ise de, bâtında bir sırra işâret buyurulur ki, o da bilcümle eşyânın bâtını bir hakîkatten ibâret olmasıdır.

حکایت آن پیر عرب که دلالت کرد حلیمه را باستعانت بتان

Halîme'yi putların istiânesine delâlet eden o ihtiyar Arab'ın hikâyesidir

پیر مردی پیش آمد با عصا　　　کای حلیمه چه فتاد آخر ترا

939. *Bir ihtiyar adam asâ ile öne geldi dedi ki: "Ey Halîme nihâyet sana ne vâki' oldu?"*

که چنین آتش ز دل افروختی　　　این جگرها را ز ماتم سوختی

940. [937] *"Ki gönülden böyle ateş parlattın, mâtemden bu ciğerleri yaktın?"*

گفت احمد را رضیعم معتمد　　　پس بیاوردم که بسپارم بجد

941. *Dedi: "Ahmed'in mu'temed süt ninesiyim; imdi getirdim ki, ceddine teslîm edeyim."*

Halîme hazretleri ihtiyar Arab'a cevâben dedi ki: "Ben Ahmed (a.s.)ın süt ninesiyim; ceddi olan Abdülmuttalib'e teslîm etmek üzere getirdim."

چون رسیدم در حطیم آوازها　　　می رسید و می شنیدم رازها

942. *"Vaktâki Hatîm'e eriştim, sadâlar erişirdi ve sırlar işitir idim."*

من چو آن الحان شنیدم از هوا　　　طفل را بنهادم آن جا زآن صدا

943. *"Vaktâki ben havadan o elhânı işittim, o sadâdan dolayı çocuğu oraya koydum."*

تا ببینم این ندا آواز کیست　　　که ندایی بس لطیف و بس شهیست

944. *"Tâ ki bu nidâ kimin âvâzıdır, göreyim, zîrâ çok latîf ve çok tatlıdır."*

"Şehî", her tatlı ve mergûb olan şey ma'nâsınadır.

نه از کسی دیدم بگرد خود نشان نی ندا می منقطع شد یك زمان

945. *"Kendi etrâfımda ne bir kimseden nişân gördüm, ne bir zaman nidâ munkatı' oldu."*

"Mî munkatı' şud", "munkatı' mî şud" takdîrindedir. Ef'âle dâhil olan "mî", zarûret-i vezinden dolayı "munkatı'" kelimesinden evvel zikr olunmuştur.

چونکه وا گشتم ز حیرتهای دل طفل را آنجا ندیدم وای دل

946. *"Vaktâki gönül hayretlerinden geri döndüm, çocuğu orada görmedim; vay benim kalbime!"*

گفتش ای فرزند تو انده مدار که نمایم مر ترا یك شهریار

947. *Ona dedi: "Ey evlâdım, sen gam tutma ki, sana bir şehriyâr göstereyim!"*

Ya'ni, o ihtiyar asâlı adam, Hz. Halîme'ye dedi ki: "Endûh, ya'ni gam tutma; zîrâ ben sana bir kuvvet sâhibi göstereyim!" İhtiyarın "şehriyâr" demesinden murâd, kendilerinin taptığı "Uzzâ" ismindeki puttur.

که بگوید گر بخواهد حال طفل او بداند منزل و ترحال طفل

948. *"Ki, eğer isterse çocuğun hâlini söyler, çocuğun menzilini ve irtihâlini o bilir."*

"Tirhâl", göç etmek ve nakl-i mekân etmek ma'nâsınadır. "O sana göstereceğim şehriyâr eğer isterse, çocuğun ne olduğunu söyler, çünki çocuğun nüzûl ettiği mahalli ve nakl-i mekân etmesini o bilir."

پس حلیمه گفت ای جانم فدا مر ترا ای شیخ خوب و خوش ندا

949. *Ba'dehû Halîme dedi: "Ey kimse, cânım sana fedâ olsun! Ey güzel ve latîf nidâlı ihtiyar!"*

هین مرا بنمای آن شاه نظر کش بود از حال طفل من خبر

950. [947] *"Âgâh ol, o nazar şâhını bana göster ki, benim çocuğumun hâlinden onun haberi olur."*

Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Bizim i'tikādımız, Hz. Halîme'nin müşrik olmadığı ve puta tapmadığı merkezindedir. Binâenaleyh

"O nazar şâhını bana göster " demesinden murâd put değildir. Zâhirde çocuğun gittiği yeri bilen bir şahs-ı kerîmi anlamıştır."

برد او را پیش عزّی کاین صنم　　　　هست در اخبار غیبی مغتنم

951. *Onu Uzzâ'nın önüne götürdü, dedi ki: "Bu put ihbâr-ı gaybîde ganîmet olunmuştur.*

"Muğtenem", "iğtinâm"dan ism-i mef'ûl olup, ganîmet olunmuş ve ganîmet sayılmıştır demek olur. O ihtiyar Arab, Halîme hazretlerini Uzzâ ismindeki putun önüne götürdü de dedi ki: "Bu putun vücûdu ahvâl-i gaybiyyeyi haber vermek husûsunda bizim için bir ganîmet sayılmıştır!"

ما هزاران گم شده زو یافتیم　　　　چون بخدمت سوی او بشتافتیم

952. *"Biz hizmet ile onun tarafına koştuğumuz vakit, binlerce gāib olmuşu ondan bulduk."*

İhtiyar sözüne devâm ile dedi ki: "Biz gāib ettiğimiz pek çok şeyleri bu putun hizmetine ve ibâdetine koştuğumuz vakit bulduk."

پیر کرد او را سجود و گفت زود　　　　ای خداوند عرب ای بحر جود

953. *İhtiyar hemen ona secde etti ve dedi ki: "Ey Arab'ın hudâvendi, ey cûd denizi!"*

"Hudâvend", "Hudâ" ile "vend"den mürekkebtir. "Hudâ", kendinden olan, "vend" edât-ı nisbettir; "Ey vücûdu kendinden olana mensûb!" demektir.

گفت ای عزه تو بس اکرامها　　　　کردهٴ تا رسته ایم از دامها

954. *Dedi: "Ey Uzza, sen çok ikrâmlar etmişsin; hattâ tuzaklardan kurtulmuşuz!"*

بر عرب حقست از اکرام تو　　　　فرض گشته تا عرب شد رام تو

955. *"Senin ikrâmından Arab üzerinde hak vardır; farz olmuştur ki nihâyet Arab sana münkād oldu."*

این حلیمهٴ سعد از امید تو　　　　آمد اندر ظل شاخ بید تو

956. *"Bu Sa'd'ın Halîme'si senin ümîdinden, senin söğüt dalının gölgesine geldi."*

Söğüt ağacı, yemişsiz bir ağaç olup, sûret-i zâhiresi yeşil ve latîf olduğu gibi bunların dahi bâtınları boş ve zâhirleri süslü olduğuna işâret vardır. Ya'ni, "Bu Benî Sa'd kabîlesine mensûb olan Halîme, hâcetinin kazâsını senden ümîd ederek, senin sâyene ilticâ etti."

که ازو فرزند طفلی گم شدست　　　نام آن کودك محمد آمدست

957. *"Zîrâ ondan bir erkek çocuk zâyi' olmuştur; o çocuğun adı Muhammed gelmiştir."*

"O Halîme hazretlerinin bir erkek çocuğu gāib olmuştur, onun adı da Muhammed (s.a.v.)dir."

چون محمد گفت آن جمله بتان　　　سرنگون گشتند ساجد آن زمان

958. *Vaktâki "Muhammed" dedi, bütün o putlar, o zaman baş aşağı secde edici oldular.*

که برو ای پیر این چه جست و جوست　　　آن محمد را که عزل ما ازوست

959. *(Dediler) ki: "Git ey ihtiyar, o Muhammed'i ne arayıştır ki, bizim azlimiz ondandır."*

Putlar secde etmekle berâber, onların bâtınlarında olan sıfat-ı kelâm zuhûra başlayıp dediler ki: "Ey ihtiyar, o Muhammed (a.s.)ı ne arar durursun! Bizim makām-ı izzetten ve rağbetten azlimiz onun yüzündendir."

ما نگون و سنگسار آییم ازو　　　ما کساد و بی عیار آییم ازو

960. [957] *"Biz ondan altüst ve mercûm geliriz; biz ondan revâçsız ve ayârsız geliriz."*

"Biz putlar, o Resûl-i zîşânın dîn-i âlîsinden dolayı altüst oluruz ve insanlar tarafından taşlanırız; binâenaleyh biz o zât-ı pâkin zuhûru sebebiyle kalp ve ayârsız ve kıymetsiz bir hâle geliriz."

آن خیالاتی که دیدندی زما　　　وقت فَتْرَتْ گاه گاه اهل هوا

961. *"O bir hayâlâtı ki, ehl-i hevâ ara sıra fetret vaktinde bizden görürler idi."*

"Fetret", "fâ"nın fethi ile iki peygamber arasında kalan zamân-ı câhiliyyet ma'nâsınadır. Ya'ni "Hevâ-yı nefsânîlerine tâbi' olan insanlar, ara sıra bizden birtakım hayâller görürler idi ve bu hayâlâtın zuhûru da zamân-ı fetret ve câhiliyyete mahsûs idi."

Bu beyt-i şerîf 917 numaralı beyte merbûttur. Ya'ni "Putlardan böyle hayâlât zuhûru, onlara tapan köpek meşrebindeki insanlara Hakk'ın bir kemik atması kabîlinden idi."

گم شود چون بارگاه او رسید　　　آب آمد مر تیمم را درید

962. *"Onun bârigâhı eriştiği vakit, gāib olur; su geldi, muhakkak teyemmümü yırttı."*

"O Muhammed (a.s.)ın dîvân-ı âlîsi kurulduğu vakit, bizden zâhir olan o hayâlât gāib olur; çünki onun dîni ile putperestlik su ile toprağa benzer; su geldiği vakit, toprak ile teyemmüm bâtıl olur. جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ (İsrâ, 17/81) Ya'ni "Hak geldi, bâtıl gitti."

دور شو ای پیر فتنه کم فروز　　　هین ز رشك احمدی ما را مسوز

963. *"Ey ihtiyar uzak ol, fitneyi az parlat, sakın Ahmed'e mensûb olan gayret ateşinden bizi yakma!"*

دور شو بهر خدا ای پیر تو　　　تا نسوزی ز آتش تقدیر تو

964. *"Ey ihtiyar, Allâh için sen uzak ol, tâ ki âteş-i takdîrden yanmıyasın!"*

"Ey ihtiyar, ism-i Mudil hazretinin galebesi ve saltanatı, ism-i Hâdî hazretinin yed-i kudretine intikāl etmek üzeredir ve Ahmed (aleyhissalâtü ve's-selâm) hazretleri ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmidir; binâenaleyh onun gayreti ateşinden bizi yakma, Allâh için bizden uzak ol! Tâ ki takdîr-i ilâhî âteşi bizim ile berâber seni de yakmasın!"

این چه دُم اژدها افشردنست　　　هیچ دانی چه خبر آوردنست

965. *"Bu ne ejderhâ kuyruğunu sıkmaktır, hiç bilir misin, ne haber getirmektir?"*

Ya'ni, putlara göre, (S.a.v.) Efendimiz'in ahvâlinden bahs etmek, ejderhânın kuyruğunu sıkmak mesâbesindedir; çünki putların helâki ve izmihlâli o hazretin yüzündendir.

زین خبر جوشد دل دریا و کان　　　زین خبر لرزان شود هفت آسمان

966. *"Bu haberden deryânın ve ma'denin içi kaynar, bu haberden yedi gök titreyici olur."*

"Deryâ"dan murâd, vücûd-ı hakîkîdir ve "ma'den"den murâd, vücûd-ı izâfîdir. Ya'ni, Resûl-i Ekrem Efendimiz Zât-ı ahadiyyede mebtûn ve meknûz olan bilcümle esmâ ve sıfâtın mazharı olduğundan, onun zuhûru haberinden vücûd-ı hakîkî deryâsının bâtını ve vücûd-ı izâfî âleminin içi kaynar ve yedi gök titreyici olur; çünki "hakîkat-ı muhammediyye" yedi göğü muhîttir. Onun vücûd-ı izâfî âleminde zuhûru, bir kıyâmettir.

چون شنید از سنگها پیر این سُخَنْ　　پس عصا انداخت آن پیر کُهَنْ

967. *Vaktâki ihtiyar, taşlardan bu sözü işitti, derakab o ihtiyar asâyı attı.*

پس ز لرزه و خوف و بیم آن ندی　　پیر دندانها بهم بر می زدی

968. *Binâenaleyh titremeden ve o nidânın korkusundan ve ürküntüsünden, ihtiyar dişlerini birbirine vurur idi.*

آنچنان کاندر زمستان مرد عور　　او همی لرزید و می گفت ای ثُبُور

969. *Kış vaktinde çıplak adam gibi o titrer idi ve der idi: "Ey helâk!"*

"Sübûr", se'nin zammı ile helâk olmak ve ziyân çekmek ve vâveylâ demek ma'nâsınadır.

چون درین حالت بدید آن پیر را　　زان عجب گم کرد زن تدبیر را

970. [967] *Vaktâki o ihtiyarı bu hâl içinde gördü, o taaccübden kadın tedbîrini gāib etti.*

Putların bu kelâmı ve ihtiyarın bu hâli, Halîme hazretlerini taaccübe düşürdü ve bu taaccübde istiğrâkı hasebiyle, gāib olan Server-i âlem Efendimiz'i bulmak husûsundaki tedbîrini gāib etti.

گفت پیرا گرچه من در محنتم　　حیرت اندر حیرت اندر حیرتم

971. *Dedi: "Ey ihtiyar, gerçi ben mihnet içindeyim, hayret içinde, hayret içinde hayretteyim!"*

Halîme hazretleri buyurdu: "Ey ihtiyar, gerçi ben bu dakîkada çocuğumu gāib ettiğim için mihnet içindeyim; ve bir def'a havadan ses işittiğim için ve ikinci def'ada ortada hiçbir kimse yok iken çocuğumu gāib ettiğim için ve üçüncü def'ada dahi taştan olan putların hitâbını işittiğim için hayretteyim!"

ساعتى بادم خطيبى مى كند ساعتى سنگم اديبى مى كند

972. *"Bir müddet bana hava hatîblik eder; bir müddet taş bana edîblik eder."*

"Bir müddet Hatîm civârında hava bana hatîblik eder; bir müddet dahi taştan olan putlar bana edîblik ve muallimlik eder."

باد با حرفم سخنها ميدهد سنگ و كوهم فهم اشيا ميدهد

973. *"Hava bana harfler ile sözler verir; taş ve dağ bana eşyânın fehmini verir."*

"Hava bana lisân-ı kāl ile sözler söyler; dağ ve taş ya'ni cemâd âlemi bana eşyânın bâtınındaki esrârı anlatır." Bundan anlaşılır ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in berekâtıyla Halîme hazretleri cemâdlık mertebesinden, canlar ve ma'nâlar âlemine girmiştir. Nitekim III. cildde: از جمادى عالم جانها رويد غلغل اجزاى عالم بشنويد ya'ni "Cemâdlıktan cânlar âlemine gidiniz, eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurulmuş idi.

گاه طفلم را ربوده غيبيان غيبيان سبز پوش آسمان

974. *"Gâh çocuğumu gaybîler, göğün yeşil örtücü gaybîleri kapmıştır."*

Halîme hazretleri Resûl-i zîşân Efendimiz'i emzirdiği esnâda, birtakım hârikalar müşâhede etmiştir. Bu beyt-i şerîfden anlaşıldığına göre Resûl-i Ekrem Efendimiz'i yeşil libâslı âlem-i gaybîye mensûb olan zevâtın Halîme hazretlerinin gözünün önünde kaptıkları ve sonra getirdikleri anlaşılır. Ankaravî hazretleri şakk-ı sadr vak'asına işâret olduğunu beyân buyurmuşlardır.

از كه نالم با كه گويم اين گله من شدم سودايى اكنون صد دله

975. *"Kimden feryâd edeyim ve bu şikâyeti kime söyliyeyim; ben şimdi yüz gönüllü sevdâyî oldum!"*

"Sevdâ", burada hayâl ma'nâsınadır. "Sad dile" yüz gönüllü ma'nâsına olup, "perîşân olmak"tan kinâyedir. Ya'ni, "Ben gördüğüm hârikulâde ahvâl yüzünden, hayâle mensûb olarak gönlü perîşân oldum."

غيرتش از شرح غيبم لب ببست اين قدر گويم كه طفلم گم شدست

976. *"Onun gayreti, gaybın şerhinden benim dudağımı bağladı; bu kadar söylerim ki, çocuğum gāib olmuştur."*

"Benim o çocuğumun gayreti, gördüğüm ahvâl-i gaybiyyenin şerhinden ve nâmahrem olanlara ifşâsından benim ağzımı bağladı; binâenaleyh söyliyemem. Şu kadar söyliyebilirim ki, benim o çocuğum gāib olmuştur."

گر بگویم چیز دیگر من کنون   خلق بندندم بزنجیر جنون

977. *"Eğer ben şimdi başka şey söylersem, halk beni delilik zincirine bağlarlar."*

"Eğer ben şimdi halkın görmeğe alıştıkları şeylere muhâlif olan gördüğüm şeyleri ve hârikaları söylersem, halk beni, deli oldu diye zincire bağlarlar."

گفت پیرش کای حلیمه شاد باش   سجدهء شکر آرد رورا کم خراش

978. *İhtiyar ona dedi: "Ey Halîme, mesrûr ol, şükür secdesi getir ve yüzünü tırmalama!"*

تو مخور غم که نه گردد یاده او   بلکه عالم یاده گردد اندرو

979. *"Sen gam yeme ki, o gāib olmaz, belki âlem onda zâyi' olur!"*

Bu beyt-i şerîf putperest olan ihtiyarın mertebe-i tefekküründen olursa, demek olur ki: "Putların müjdesinden ma'lûm oldu ki, o gāib ve zâyi' olmaz; belki onun ahvâlindeki fevkalâdelik sebebiyle bütün âlem onun hakkında kendilerini gāib edip, hayrân olurlar."

Fakat, mertebe-i hakîkatten olursa, demek olur ki: "Senin çocuğunun hakîkati bir deryâ-yı azîm ve âlem o deryânın muvâcehesinde bir katre gibidir; binâenaleyh o âlemde gāib olmaz; belki âlem onun hakîkatinde nâbûd olur."

هر زمان از رشك و غیرت پیش و پس   صد هزاران پاسبانست و حرس

980. [977] *"Her zaman reşk ve gayretten önde ve arkada yüz binlerce bekçi ve hâfız vardır."*

"Her an o çocuğu kıskandıkları ve onun hakkında gayret hissettikleri için, onun önünde ve arkasında âlem-i gaybın pek çok bekçileri ve hâfızları vardır."

آن ندیدی کان بتان ذو فنون   چون شدند از نام طفلت سر نگون

981. *"Onu görmedin mi ki, o fünûn sâhibi olan putlar, o senin çocuğunun adından nasıl baş aşağı oldular?"*

این عجب قرنیست بر روی زمین پیر گشتم من ندیدم جنس این

982. *"Yeryüzünde bu acîb bir karndır; ihtiyar oldum, ben bunun cinsini görmedim!"*

"Karn", muayyen birkaç seneye derler ki, mikdârı ihtilâf-ı örf ile muhtelif olur. Ulemâ-yı müteahhirînin fetvâsına göre, yirmi senedir. İhtiyar der ki: "Bu içinde bulunduğumuz karn, taaccüb olunacak bir karndır. Ben bu kadar yaş yaşadım, böyle hârikalar görmedim!"

زین رسالت سنگها چون ناله داشت تا چه خواهد بر گنهکاران گماشت

983. *Bu risâletten taşlar nâle tuttu; acabâ günahkârlar üzerine ne havâle olacaktır?*

Bu ve âtîdeki dîğer iki beyit, cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından zâhir ve bâtın putlarına tapanları irşâden beyân buyurulur. "Ey suver-i fâniye ve mevhûmeye tapanlar! Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in risâlet-i seniyyelerinden taşlar müteessir olup, feryâd etti; acabâ onun şerîat-ı mutahharasına muhâlefet edenlerin başlarına ne felâketler gelecektir!" "Tâ", taaccüb içindir.

سنگ بی جرمست در معبودیش تونهء مضطر که بنده بودیش

984. *Taş kendinin ma'bûdluğunda kabâhatsizdir; sen muztar değilsin ki ona bende oldun.*

Taş kendi irâdesi ve ihtiyârı ile ma'bûdluk da'vâsına kıyâm etmediği için o kabâhatsizdir. Ey putperest, senin irâden ve ihtiyârın var idi; binâenaleyh ona kulluk etmek için ıztırâr sâhibi değilsin, ona kendi ihtiyârın ile taptın ve o bîçâre taş parçasını ma'bûd yapan dahi senin ihtiyârın oldu.

او که مضطر اینچنین ترسان شدست تا که بر مجرم چها خواهند بست

985. *O ki muztardır, böyle korkucu olmuştur; acabâ mücrim üzerine neler bağlıyacaklardır?*

O putlar ki, irâde sâhipleri olmayıp, muztar bulundukları halde, böyle korkucu olmuşlardır; acabâ irâde ve ihtiyâr sâhibi oldukları halde, şerîat-ı Ahmediyye hilâfında olarak vücûdda Hakk'a şerîk ittihâz eden mücrimlerin üzerine nasıl bir hüküm verilecektir?

خبر یافتن جد مصطفی عبد المطلب از گم کردن حلیمه محمد را صلی الله علیه و
سلم و طالب شدن او گرد شهر و نالیدن او بر در کعبهء مکرمه
و از حق در خواستن و یافتن

Muhammed (s.a.v.)i Halîme'nin gāib etmesinden Mustafâ'nın ceddi olan Abdülmuttalib'in haber bulması ve onu şehir etrâfında araması ve onun Kâ'be-i mükerreme kapısı üzerinde nâle etmesi ve Hak'dan istemesi ve bulması

چون خبر یابید جد مصطفی　　　　از حلیمه وز فغانش بر ملا

986. *Vaktâki Mustafâ'nın ceddi, Halîme'den ve onun nâs arasında figānından haber buldu.*

"Melâ", âşikâr ve sahrâ ma'nâsınadır; ve "melâ'" (ملاء) cemâat-i nâs demektir. Burada her iki ma'nâ da câiz olur. Ya'ni, "Vaktâki Halîme hazretlerinin âşikâr olan veyâhud nâsın kalabalığı arasında vukū' bulan figānından, Mustafâ (s.a.v.)in ceddi bulunan Abdülmuttalib haberdâr oldu.

وز چنان بانگ بلند نعرها　　　　که بمیلی میرسد از وی صدا

987. *Ve öyle na'raları yüksek olan ses ki, ondan sadâ bir mîle erişirdi.*

"Mîl", tûlu her memlekete göre muhtelif olan mesâfe ölçüsü demektir ki, o zamanki ehl-i Mekke indinde mîlin mikdârı en yüksek sesin vâsıl olduğu mesâfe imiş. Ya'ni, "Halîme hazretlerinin na'raları öyle yüksek bir ses idi ki, şehrin en uzak mahallerine kadar gider idi."

زود عبد المطلب دانست چیست　　　　دست بر سینه همی زد می گریست

988. *Abdülmuttalib çabuk bildi ki nedir, elini göğsü üzerine koydu ve ağladı.*

Abdülmuttalib bu yüksek sesli na'raların ne olduğunu bittahkîk anladı ve torununun gāib olmasından müteessir olup, elini göğsüne vura vura ağladı.

آمد از غم بر در کعبه بسوز   کای خبیر از سرّ شب وز راز روز

989. *Gamdan Kâ'be kapısı üzerine harâretle geldi, (dedi) ki: "Ey gecenin sırrından ve gündüzün sırrından habîr!"*

"Gece"den murâd, burada âlem-i gayb ve "gündüz"den murâd, âlem-i şehâdettir. Ya'ni, "Abdülmuttalib gamından dolayı Kâ'be'nin kapısına kemâl-i harâretle gelip Hak Teâlâ'ya hitâben münâcâta başlayıp: "Ey gayb ve şehâdet âlemlerinin sırrından, ilm-i zevkî ile haberdâr olan Hâlık'ım!"

خویشتن را من نمی بینم فنی   تا بود همراز تو همچون منی

990. [987] *"Ben kendimi fenne mensûb görmüyorum, tâ ki benim gibisi, senin hemrâzın ola!"*

"Ben kendimde bir kemâl ve ma'rifet görmüyorum, tâ ki benim gibi böyle fensiz ve kemâlsiz bir kimse senin hem-râzın ve sırdaşın olup, seninle mükâleme ve muhâtaba selâhiyetini hâiz olsun!"

خویشتن را من نمی بینم هنر   تا شوم مقبول این مسعود در

991. *"Ben kendim için hüner görmüyorum, tâ ki bu mes'ûd kapının makbûlü olayım."*

یا سر و سجدهء مرا قدری بود   یا باشکم دولتی خندان شود

992. *"Ya benim başımın ve secdemin bir kadri olsun, yâhud göz yaşım ile bir devlet handân olsun."*

"Bende senin ind-i Kibriyâ'nda makbûl olan bir hünerim olmalı idi ki, ya benim yere eğdiğim başımın ve secdemin bir kadri olsun, yâhud göz yaşım sebebiyle bir devletin ve saâdetin yüzü benden tarafa tebessüm etsin; binâenaleyh benim secdemin ve göz yaşımın aslâ kıymeti yoktur."

Hind nüshalarında ikinci mısrâ'daki "devletî" yerine ""dü lebî" vâki'dir, ma'nâsı "Yâhud göz yaşım sebebiyle bir iki dudak, ya'ni bir ağız gülücü olsun" demek olur.

لیك در سیمای آن در یتیم   دیده ام آثار لطفت ای کریم

993. *"Fakat o dürr-i yetîmin sîmâsında, ey kerîm senin lutfunun eserlerini görmüşüm!"*

"Fakat o inci gibi olan oğlum Abdullâh'ın yetîminin sîmâsında, ey kerîm olan Hâlık'ım, senin lutfunun eserlerini görüyorum!"

که نمی ماند بما گرچه ز ماست　　ما همه مسّیم و احمد کیمیاست

994. *"Zîrâ her ne kadar bizden ise de, bize benzemez; biz hep bakırız ve Ahmed kîmyâdır."*

"Zîrâ o yetîm her ne kadar cismen bizim sulbümüzden ve kabîlemizden ise, o âsâr-ı lutfa bakılırsa bâtınen hiç de bize benzemez. Bizim zâhirimize ve bâtınımıza bakılırsa, hep bakır hükmündeyiz; o hazretin bâtını ve zâhiri ise, bakırları altın yapar kîmyâdır ve iksîrdir."

آن عجائبها که من دیدم برو　　من ندیدم بر ولی و بر عدو

995. *"O acîbeleri ki, ben onun üzerinde gördüm, ben onları dostta ve düşmanda görmedim."*

"O yetîmin üzerinde gördüğüm ahvâl-i acîbeyi ve hârikaları ne dostta ve ne de düşmanda görmedim."

آنکه فضل تو درین طفلیش داد　　کس نشان ندهد بصد ساله جهاد

996. *"Onu ki, senin fazlın ona çocukluğunda verdi, yüz senelik cihâd ile kimse nişân veremez."*

"Yâ Rab, fazl u keremin ile o yetîme çocukluğunda vermiş olduğun şeylerden, bir büyük adam yüz sene nefsiyle mücâhede ve riyâzet etse, hiçbir eser ve nişân gösteremez."

چون یقین دیدم عنایتهای تو　　بر وی او دُرّیست از دریای تو

997. *"Vaktâki üzerinde senin inâyetlerini yakînen gördüm, o senin deryândan bir incidir."*

"O çocuğun üzerinde senin inâyetlerini ayne'l-yakîn müşâhede ettiğim vakit, senin deryâ-yı inâyetinden çıkmış bir inci dânesi olduğunu anladım."

من هم او را می شفیع آرم بتو　　حال او ای حال دان با من بگو

998. *"Ben dahi onu sana şefî' getiriyorum, ey hâl bilici, onun hâlini bana söyle!"*

"Ben dahi o gāib olan yetîmi, kendisinin bulunması emrinde, sana şefâatçi getiriyorum. Ey kulların hâlini bilici olan Rabb'im, onun ne halde olduğunu bana söyle!"

جواب آمدن جد مصطفی علیه السلام عبد المطلب را از درون کعبه

Mustafâ (a.s)ın ceddi Abdülmuttalib'e Kâ'be'nin içinden cevâb gelmesi

از درون کعبه آمد بانگ زود   که هم اکنون رخ بتو خواهد نمود

999. *Kâ'be'nin içinden çabuk ses geldi ki, "Şimdi sana yüz gösterecektir!"*

"Şimdi sana o gāib olan çocuk yüz gösterecektir!" diye derhal Kâ'be'nin içinden ses geldi ve âtîdeki beyânât müteselsilen devâm etti.

با دو صد اقبال او محظوظ ماست   با دو صد طُلْب مَلَكْ محفوظ ماست

1000. [997] *"O iki yüz ikbâl ile bizim mahzûzumuzdur; iki yüz melek bölüğü ile bizim mahfûzumuzdur.*

"Tulb", yâhud "tülb" (تُلْب) bölük ma'nâsınadır.

ظاهرش را شهرهء گیهان کنیم   باطنش را از همه پنهان کنیم

1001. *"Onun zâhirini cihânın meşhûru ederiz; onun bâtınını cümleden gizli yaparız."*

Onun zâhiri nübüvvet olup, halka taalluk ettiği için, cihân halkı indinde meşhûr kılar; devletler onun nâm-ı şerîfini dostlukla ve muhabbetle anarlar ve ehl-i şekāvetten olan düşmanları onun nâm-ı şerîfini adâvet ve inkâr ile zikr ederler. Velhâsıl وَ رَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (İnşirâh, 94/4) ya'ni "Biz senin zikrini yükselttik" âyet-i kerîmesi mûcibince, onun nâm-ı şerîfi ve zâhiri, şarkta ve garbta meşhûr olur ve onun bâtını velâyet olup, Hakk'a taalluk etmekle ehl-i cihândan gizli ve mestûr olur.

زرکان بود آب و گل ما زرگریم   که گهش خلخال و گه خاتم بریم

1002. *"Su ve çamur menba'ın altını idi; biz kuyumcuyuz ki, ona gâh halhâl ve gâh yüzük keseriz."*

"Su ve çamur, ya'ni anâsır-ı maddiyye kânın ve menba'ın altını idi; biz de o altını işleyip türlü türlü sûretlere koyan kuyumcuyuz. Öyle ki o altını gâh ayaklara takılan halhâl ve gâh parmaklara takılan yüzük olmak üzere keseriz." Ya'ni topraktan yarattığımız insanların bir kısmını sâfil ve bir kısmını âlî yaparız demek olur. Nitekim hadîs-i şerîfde الناس كمعادن الذهب والفضة ya'ni "Nâs altın ve gümüş ma'denleri gibidir" buyurulur ki, kimi altın, kimi kıymette âlî ve kimi gümüş gibi kıymetçe altından aşağı demek olur.

گه حمائلهای شمشیرش کنیم   گاه بند گردن شیرش کنیم

1003. *"Gâh kılıcın hamâilleri yaparız; gâh onu arslanın boynuna bağ yaparız."*

"Hamâil", "hımâle" ve "hamîle"nin cem'idir. Omuzdan aykırı asılan kılıç ve nişan bağı, boyuna asılan muskā ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Altını ba'zan kılıcın bağları ve ba'zan arslanın boynuna tasma yaparız." "Hamâil"den murâd, erbâb-ı hükûmet, "kılıç"dan murâd hükm-i şerîat, "arslan"dan murâd, yırtıcı bir müfsid olan efrâd-ı beşer. "Tasma"dan murâd, ülü'l-emr olan hükümdârın vücûdudur. Zîrâ erbâb-ı hükûmet, hükümdârın kullandığı, şerîat ve kānûn-ı ilâhî kılıcının hamâilidir. Ve hükümdârın vücûdu, yırtıcı arslan gibi saldıran müfsidlerin boynunun tasmasıdır ki, onlar ülü'l-emrin vücûdu ile zabt olunurlar. Ya'ni altın gibi olan topraktan biz bunları yaparız demek olur.

گه ترنج تخت بر سازیم ازو   گاه تاج فرقهای ملك جو

1004. *"Gâh ondan tahtın turuncunu, gâh mülk isteyicilerin tepelerinin tâcı yaparız."*

"Turunç", portakal familyasından ma'lûm bir meyvenin ismidir. Burada altından tahtın köşelerine yapılan başlıklar demektir. Ya'ni, "Biz topraktan altın yapıp, altından da hükümdârların oturdukları tahtın turunç şeklindeki başlıklarını ve başlarına giydikleri tâc yaparız."

عشقها داریم با این خاك ما   زانكه افتادست در قعدهٔ رضا

1005. *"Biz bu toprak ile, aşklar tutarız, zîrâ ki rızâ ka'desinde vâki' olmuştur."*

"Biz bu topraktan olan küreye muhabbetler ederiz ve bilcümle esmâ ve sıfâtımızın mezâhirini ondan çıkarırız; zîrâ o toprak dâimâ rızâ-yı hâlî içinde oturmuştur." Yukarıya atılsa, aşağıya sukūt eder. Tevâzu' o toprağın hâli îcâbındandır, ateş gibi değildir; ateş dâimâ isti'lâya mâildir. Dâimâ üste çıkmak ister; binâenaleyh tevâzu' onun şânından ve isti'dâdından değildir. Biz tevâ-

zu'-ı hâlîsinden dolayı onu yükseltiriz. Hadîs-i şerîfde de من تواضع لله رفعه الله ya'ni "Allâh için tevâzu' eden kimseyi Allah Teâlâ yükseltir" buyurulur.

گه چنین شاهی ازو پیدا کنیم گه هم او را پیش شه شیدا کنیم

1006. *"Gâh ondan böyle bir şâh ızhâr ederiz ki, onu da şâhın önünde deli ederiz."*

"Gâh o topraktan biz Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) gibi böyle sûrî ve ma'nevî tasarruf sâhibi olan bir şâh çıkarırız ki, onu da, kendi hakîkati olan biz şâh-ı hakîkînin huzûrunda aşk ve muhabbetle deli ederiz. O zübde-i cihân ve Server-i âlem, bizim aşkımız ile şûrîde olur."

صد هزاران عاشق و معشوق ازو در فغان و در نفیر و جست و جو

1007. *"Ondan yüz binlerce âşık ve ma'şûk, figân ve feryâd ve cüst ü cû içindedir."*

"Arzdaki mezâhir-i ilâhiyyenin cümlesi arzın cinsindendir; ve onların arasında yüz binlerce âşık ve ma'şûk bulunur ve her bir âşık kendi ma'şûku için feryâd ü figân eder ve onu arar."

Ma'lûm olsun ki, bu âşık ve ma'şûk yalnız insanlardan olmaz. Cemâdât arasında da vardır ki, onların aşk-ı hâlîleri imtizâcât-ı kimyeviyyeleri esnâsında görülür ve bu imtizâc netîcesinde de onlardan bir netîce ve veled zuhûr eder; nebâtâtta ve hayvânâtta zâhirdir. Nev'-i benî-beşerde ise azhardır. Bunların cümlesi de topraktandır ve bu keserâtın menşei, vahdettir.

کار ما اینست در کوریٔ آن که بکار ما ندارد میل جان

1008. *"Bizim işimiz onun körlüğüne budur ki, bizim kârımıza meyl-i cân tutmaz."*

"Ân" zamîrinin merci'i, bu keserâtın menşei, vahdet olduğunu görmeyen ve basar-ı basîretleri kör olan kimselerdir. Ya'ni, "Bizim bir topraktan bu kadar muhtelif eşyâ çıkarmamız, bizim emrimize ve şânımıza canının meyli olmayan kimselerin körlüğünedir ki, biz bu ef'âlimiz ile vahdet-i vücûdumuzun misâlini her an göstermekteyiz." "Ân" zamîrinin merci'i, ateşten mahlûk olmak i'tibâriyle, mütekebbir olan İblîs olmak dahi câizdir.

این فضیلت خاك را زآن رو دهیم زآنکه نعمت پیش بی برگان نهیم

1009. *"Bu fazîleti toprağa o yüzden veririz, zîrâ ki ni'meti azıksızlar önüne koyarız."*

"Bu kadar fazâili toprağa vermemiz, onun mütevâzi' ve müflis ve azıksız olmasından nâşîdir. Zîrâ biz, ni'metimizi muhtâç ve azıksız olanların önüne koyarız, mütekebbir olanların önüne değil!"

زآنكه دارد خاك شكل اَغبَرى   وز درون دارد صفات انورى

1010. [1007] *"Zîrâ ki toprak ağbere mensûb olan şekli tutar ve içinden nûrlara mensûb sıfatlar tutar."*

"Ağber", toza bulaşmış demektir ki, burada bulanık ve münkedir renkli ma'nâsınadır. Ya'ni, "Toprağın zâhiri bulanık ve münkedir bir haldedir; hattâ birinin üstüne sürülse, o kimse silker; fakat toprağın içi, nûrlara mensûb olan sıfatlara mâliktir." Güller ve gülistanlar ve ağaçlar ve meyveler ve latîf çiçek kokularının menba'ıdır.

ظاهرش با باطنش گشته بجنگ   باطنش چون گوهر ظاهر چو سنگ

1011. *"Onun zâhiri, bâtını ile cenkte olmuştur; onun bâtını gevher gibi, zâhiri taş gibidir."*

"Toprağın zâhiri bâtınına muhâlefettedir. Zâhiri abûs ve bâtını beşûştur; çünki onun bâtını cevher gibidir ki, gâyet güzel yüzlü insanlar ve latîf renkli çiçekler çıkarır ve dökülen necâsetleri ve muzahrefâtı onun bâtını tahlîl edip lezîz yemişlere ve latîf sebzelere tahvîl eder; ve zâhiri taş gibi sâkit ve hareketsiz görünür."

ظاهرش گويد كه ما اينيم و بس   باطنش گويد نگو بين پيش و پس

1012. *"Onun zâhiri "Biz ancak buyuz!" der. Onun bâtını "Önü ve arkayı iyi gör!" der."*

"Toprağın zâhiri, "Biz ancak böyle yenmez ve içilmez ve ayaklar altında çiğnenir ve üstüne her türlü levsiyât atılır ve defn olunur kıymetsiz bir maddeyiz!" der. Bâtını ise, "Bizim hâl ve şânımızın ibtidâsını ve sonunu nazar-ı teemmül ile gör!" der."

ظاهرش منكر كه باطن هيچ نيست   باطنش گويد كه بنمايم بيست

1013. *"Onun zâhiri "Bâtın hiçbir şey değildir!" diye münkirdir; onun bâtını der ki: "Dur göstereyim!"*

ظاهرش با باطنش در چالشند   لا جرم زين صبر نصرت مى كشند

1014. *"Onun zâhiri onun bâtını ile cenktedirler; şübhesiz bu sabırdan nusret çekerler."*

"Çâliş", cenk ve nizâ' ve mütekebbirâne yürümek ve nâz ma'nâlarınadır. Burada "cenk" ma'nâsı münâsibdir. "Toprağın zâhiri ve sûreti, bâtını ve ma'nâsı ile dâimâ cenk ve nizâ' içindedirler; zîrâ mevsim-i bahârda toprağın bâtını zâhirine galebe edip, her türlü kemâlâtını ızhâr edip, güller ve çiçekler ve yeşillikler çıkar; ve o madde-i hâkîden güzel güzel insanlar ve envâ'-ı hayvânât peydâ olur; fakat kış mevsiminde toprağın zâhiri gülleri ve çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları mahv edip, kendi sûret-i zâhiresine kalb eder ve ale'd-devâm çıkardığı güzel sûretli insanların ecsâdını yutup, hazm eder. Ve bu cenge sabırları yüzünden hem zâhir ve hem de bâtın kendi hükümlerini infâz için Hak'dan tasarruf ve yardım çekerler." Hind nüshalarında "nusret" yerine "nefret" vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'na, "Zâhir ile bâtının hükümleri birbirlerine muhâlif olduğundan ale'd-devâm yekdîğeriden nefret çekerler" demek olur.

زین ترش رو خاك صورتها کنیم خندهٔ پنهانش را پیدا کنیم

1015. *"Bu ekşi yüzlü topraktan sûretler yaparız; onun gizli gülüşünü ızhâr ederiz."*

"Sûret-i zâhiresi sevimsiz ve ekşi yüzlü olan topraktan türlü türlü nebât ve hayvan ve insan sûretleri yaparız, onun bâtınındaki letâfetini ve gizli gülüşlerini meydana çıkarırız."

زآنکه ظاهر خاك اندوه بکاست در درونش صد هزاران خندهاست

1016. *"Zîrâ ki toprağın zâhiri gam ve bükâdır; onun bâtınında yüz binlerce gülüşler vardır."*

کاشف السریم و کار ما همین کین نهانها را بر آریم از زمین

1017. *"Sırrı keşf ediciyiz ve işimiz ancak budur ki, gizlileri yerden çıkarırız."*

گرچه دزد از منکری تن می زند شحنه آن از عصر پیدا می کند

1018. *"Gerçi hırsız münkirlikten sükût eder; polis onu sıkmaktan ızhâr eder.*

"Ten zeden", sâkit olmak ve "şıhne", eski zamanda "subaşı", "şehir zâbiti", "zâbıta me'mûru" ma'nâlarınadır ki, zamânımızda "polis" demek olur. "Asr", sıkmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Her ne kadar hırsız, çaldığı malın kendi yedinde mahfûz olduğunu inkâr için sükût ederse de, zâbıta memûru onu sıkmak ve tazyîk etmek cihetinden meydana çıkartır."

فضلها دزدیده اند این خاکها   ما مقر آریمشان از ابتلا

1019. *"Bu topraklar fazıllar çalmışlardır; biz onları ibtilâdan ikrâr edici getiririz."*

"Fazl" kelimesi muhtelif ma'nâlarda müsta'meldir; ma'nâ-yı lügavîsi "naks"ın zıddı olan ziyâdelik ve artıklık, meziyet ma'nâlarınadır. Kerem, inâyet, ihsân, ilim, hüner ve irfân ma'nâlarına gelir.

Bu toprak bizim vücûdumuzun ve varlığımızın hazînesinden meziyetler ve hünerler ve ma'rifetler çalmışlardır. Mertebe-i cemâdiyette tabakātü'l-arz ilminde tafsîl olunan muhtelifü'l-eşkâl billûrâtı ve envâ-ı maâdini ve ahcârı; ve mertebe-i nebâtâtta lâ-yuad ve lâ-yuhsâ fasîleleri ve hayvânât âleminde türlü türlü hayvanları; ve mertebe-i insanda da ırk-ı ebyaz ve asfar ve esved ve ahmeri ızhâr ederler. Biz o toprakları kuvâ-yı muhtelife-i tabîat altında ibtilâya ve imtihâna çekip, bizden çaldığı fazılları ikrâr ettiririz. Meselâ güneşle kızdırırız ve zemheri ile dondururuz ve yağmurlar ile ıslatırız; velhâsıl türlü türlü ibtilâlara ma'rûz kılarız."

بس عجب فرزند کو را بوده است   لیك احمد بر همه افزوده است

1020. [1017] *"Onun çok acîb evlâdı olmuştur, fakat Ahmed cümle üzerine ziyâde olmuştur."*

"Çok acîb evlâdlar"dan murâd, enbiyâ-yı sâlife hazarâtıdır; ya'ni, "O topraktan çok acîb tecelliyâtın mazharları olan enbiyâ zâhir olmuştur; ve bu zâhir olan evlâdlar arasında Ahmed (a.s.v.) hepsinin üzerine mufazzal olmuştur."

شد زمین و آسمان خندان و شاد   که چنین شاهی ز ما دو جفت زاد

1021. *"Yer ve gök, biz iki çiftten böyle bir şâh doğdu, diye handân ve şâd oldu."*

İki çift, ya'ni "zevc ve zevce"den murâd, yer ve göktür; gök "zevc" ve yer "zevce" mesâbesindedir. Nitekim hükemâ felekiyâta "âbâ"; ve unsuriyâta "ümmühât"; ve cemâdât ve nebât ve hayvânâta, "mevâlîd-i selâse" derler.

می شکافد آسمان از شادیش   خاك چون سوسن شده ز آزادیش

1022. *"Gök onun sürûrundan açılır; toprak onun âzâdeliğinden susam çiçeği olmuştur."*

"Doğan bu veled-i latîf ve şerîfden dolayı gök sevincinden gonca gibi açılır; toprak onun âzâdeliğinden ve kuyûd-ı mâsivâdan hürriyetinden dolayı

susam çiçeği gibi olmuştur." Ya'ni Ahmed (aleyhissalâtü vesselâm)ın zuhûruyla âlem-i ma'nâ göğü gonca gibi açılır ve âlem-i sûret dahi onun şerîat-ı mutahharasıyla susam çiçeği gibi ter ü tâze olur.

ظاهرت با باطنت ای خاك خوش   چونکه در جنگند اندر کش مکش

1023. *"Ey latîf toprak, senin zâhirin ile bâtının cenkte ve ıztırâb içindedir."*

هر که با خود بهر حق باشد بجنگ   تا بود معنیش خصم بو و رنگ

1024. *"Her kim onun ma'nâsı kokunun ve rengin hasmı olmak için, kendisiyle Hak için cenkte olursa;"*

İkinci mısrâ'daki "tâ", ta'lîl içindir. Ya'ni, toprağın zâhiri ve bâtını olduğu ve zâhiri ile bâtını yekdîğeriyle cenkte bulunduğu gibi, ondan mütevellid olan âdemin dahi zâhiri ve bâtını vardır. Her kimin ma'nâsı ve bâtını, kokunun ve rengin, ya'ni âlem-i sûretin hasmı olmak için, kendi nefsi ile ve zâhiriyle Allâh için cenkte ve mücâhedede olursa;" Hind şârihlerinden ba'zıları "tâ"yı "elbette" ma'nâsına alıp, şu ma'nâyı verirler: "Her kim Hak için kendisiyle cenkte olur, elbette onun ma'nâsı kokunun ve rengin hasmı olur."

ظلمتش با نور او شد در قتال   آفتاب جانش را نبود زوال

1025. *Onun zulmeti, onun nûruyla kıtâlde oldu; onun canının güneşine zevâl olmaz.*

O mücâhede eden kimsenin zulmet olan cismi ve nefsi, onun nûr olan ma'nâsı ve rûhu ile kıtâlde oldu; ve bu mücâhedeye sabır netîcesinde Hakk'ın nusretini ve yardımını çekici olduğundan, onun güneş gibi cânı gālib olur ve ona aslâ zevâl olmaz.

هر که کوشد بهر ما در امتحان   پشت زیر پایش آرد آسمان

1026. *Her kim bizim için imtihânda çalışır, gök onun ayağının altına arkasını getirir.*

Ya'ni, Hak Teâlâ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) ya'ni "O kimseler ki bizim hakkımızda mücâhede ederler, biz elbette onlara doğru yollarımızı gösteririz" buyurur; ve Hakk'ın doğru yol gösterdiği kimseler, âlem-i ulvîye ayak basarlar.

ظاهرت از تیرگی افغان کنان　　　باطن تو گلستان در گلستان

1027. *Senin zâhirin bulanıklıktan efgān edicidir, bâtının gülistân içinde gülistândır.*

"Senin zâhirin ve cismâniyetin kesâfetten dolayı kıvranıcı ve efgān edicidir, bâtının ve rûhâniyetin ise, gülistân içinde gülistândır." "İkinci gülistân"dan murâd, "rûh-ı küllî"dir; ve "birinci gülistân"dan murâd "rûh-ı cüz'î-i mü'min"dir.

قصد او چون صوفیان رو تُرُشْ　　　تا نیامیزند با هر نور کُشْ

1028. *Onun kasdı, ekşi yüzlü sûfîler gibidir, tâ ki her nûr söndürücü ile karışmayalar.*

"Senin cismâniyetinin kasdı, her nûr söndürücü olan nâmahrem kimseler ile ihtilât etmemek için, ekşi yüzlü ve somurtkan sûfîler gibidir." Ya'ni sûfîler nasıl ki kendi cinslerinin gayri ile ihtilât etmemek için, somurtkan bir halde durup, onları yanlarından kaçırırlar ise, senin topraktan olan cismin ve zâhirin dahi, nûr-ı rûha karşı öylece somurtkan ve ekşi yüzlüdür; binâenaleyh cismânî olan kimseler, rûhânî ve nûrânî olan kimseler ile ihtilât etmek istemezler.

عارفان رو ترش چون خارپشت　　　عَیش پنهان کرده در خار درشت

1029. *Ekşi yüzlü ârifler kirpi gibidir, sert diken içinde ayşı gizli etmiştir.*

Onun için ârifler, cismânîlere karşı ekşi yüzlü ve somurtkandırlar; onlar kirpi gibidir. Kirpiler nasıl kendilerini sert dikenli olan postları içinde saklarlar ise de, onlar da nûrânî ve zevkî olan rûhânî yaşayışlarını, bu kirpi dikeni gibi olan cismin somurtkanlığı içine saklarlar.

باغ پنهان گرد باغ آن خار فاش　　　کای عَدُوّ دزد زین زر دور باش

1030. [1027] *Bağ gizlidir, bağın etrâfında o diken âşikârdır, der ki: "Ey düşman olan hırsız, bu üzüm asmasından uzak ol!"*

Meselâ bağ, kendi etrâfına dizilmiş olan diken yığınları içinde gizlidir; o meydanda ve zâhir olan dikenler, hâl dili ile derler ki: "Ey düşman olan hırsız, bu üzüm asmalarından uzak ol!" Hind nüshalarında "rez" yerine "der" vâki'dir. "Bu kapıdan uzak ol" demek olur.

خارپشتا خار حارس کرده‌ء   سر چو صوفی در گریبان برده‌ء

1031. *Ey kirpi, dikeni muhâfız etmişsin; başını sûfî gibi yakanın içine götürmüşsün!*

"Kirpi"den murâd, ekşi yüzlü ve somurtkan olan ârif-i billâhdır. Binâenaleyh hitâb ârifedir. Ve "sûfî"den murâd, tâlib-i ma'rifet olan sâliktir ki, keserâttan mücteniben başını yakasının içine çekip, dizinin başında vahdete müteveccihen murâkıb bir hâlde oturur. Ârif ise cemî'-i murâkabâtı geçip, keserâtta vahdeti müşâhede etmekte olduğundan, onun nâmahremlerden tesettürü ancak, ahvâl-i cismâniyyesi sebebiyle vâki' olur. Ya'ni, "Ey ârif, sen kirpinin dikeni gibi olan ekşi yüzlülüğü ve somurtkanlığı, ahvâl-i bâtınene muhâfız ve bekçi yapmışsın, başını tâlib-i ma'rifet olan sûfî gibi, libâs-ı cisminin yakasına götürmüşsün."

تا کسی دوچار دانگ عیش تو   گم شود زین گلرخان خار خو

1032. *Tâ ki senin ayşının dânginin dûçârı olan diken huylu gül-ruhlardan bir kimse gāib ola.*

Ankaravî hazretleri bu beytin ağmez-i ebyât-ı *Mesnevî*'den olduğunu beyân buyurmuş ve müteaddid vecihler ile, ma'nâyı tavzîhe mecbûr kalmıştır. Fakîr, Hind nüshalarında bu beyti: تا کسی در چار دانگ عیش تو   گم شود زین گلرخان خار جو sûretinde gördüm. Bu sûrete göre beyitte gāmızlık yoktur ve yukarıki ma'nâlara rabtı da gāyet kolaydır. Fakat İsmâîl-i Ankaravî hazretleri gāyet müdakkik bir zât olduğundan, bu iki şekilden hangisinin daha müreccah olduğunda tereddüd hâsıl oldu. Nihâyet meseleyi Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi müdîr-i muhteremi Mehmed Yûsuf beyden mektupla sordum, aldığım cevâb şudur: "Müzede mevcûd olup, Hz. Mevlânâ'nın vefâtından beş sene sonra, nüsha-i asliyyeden istinsâh edilip Sultan Veled ve Hüsâmeddîn Çelebi efendilerimiz hazarâtı tarafından mukābele ve ba'zı yerleri tashîh buyurulmuş olan 677 târihli *Mesnevî-i Şerîf*'e baktım, tekrâr tekrâr okudum, şu netîceye vâsıl oldum: (Sahîfe 329, satır, 26.) تا کسی دوچار دانگ عیش تو   گم شود زین گلرخان خار خو beyt-i şerîf aynen böyledir. Bu tedkîke nazaran Hind nüshaları, nüsha-i asliyyeye muhâlif olmuş oluyor. Binâenaleyh bu nüshaya göre îzâh zarûrîdir. Birinci vecih: "Dûçâr", iki kimsenin nâgâh ve habersiz, birbirine mülâkî olması. "Dâng", bir dînârın altıda biri. "Gül-ruhlar"dan murâd vech-i bâtını parlak ve ayn-ı sâbitesi saîd olan kimselerdir. "Hâr-hû"dan murâd, sıfât-ı nefsâniyye ile ittisâfı mu'tâd olan kimselerdir.

Bu beyt-i şerîfde, vücûdun cemî'-i merâtibini câmi' olan insân-ı kâmil "dînâr"a teşbîh buyurulmuş ve onun altıda biri ile, sûret-i beşeriyyesine işâret edilmiş oluyor. Zîrâ insân-ı kâmil, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtib-i tenezzülâtından altıncı mertebedir ki, ahadiyyet, vahdet, vâhidiyyet, rûh ve misâl ve âlem-i şehâdettir. Ve insân-ı kâmilin sûret-i beşeriyyesi mertebe-i şehâdettendir. Hulasa-i beyit: "Sıfât-ı nefsâniyye ile ittisâfı kendilerine huy ve âdet etmiş olan ehl-i saâdetten bir kimse, senin dînâr gibi olan vücûdunun yaşayışının dângine, ya'ni, altıda biri olan beşeriyetine ansızın mülâkî olduğu vakit, kendiliğinden ve sıfât-ı nefsâniyyesinden gāib ola."

İkinci vecih: "Dü çâr-ı dâng" ta'bîrinde "dü", iki ma'nâsınadır; ve "Tâ kesî dü" "tâ ki bir iki kimse" demek olur. "Çâr dâng", *Gıyâsü'l-Lügât*'ın beyânına göre "dört kısım" ve "dört köşe" ve "dört taraf" ma'nâsınadır. Nitekim "Çâr dâng-i Hindûstân" derler. Bu "çâr dâng"den murâd, makām-ı nefis, makām-ı rûh, makām-ı kalb ve makām-ı sır olmak münâsib görünür. Nitekim Şeyh Abdüllatîf Makdisî hazretleri *Kitâb-ı Tuhfe*'sinde bu makāmâtı beyân etmiştir. "Gül-ruhân-ı hâr-hû" ya'ni "diken huylu gül-ruhlar"dan murâd, âriflerdir. Bu veche göre, yukariki beyte merbûtan hulâsa-i ma'nâ şöyle olur: "Ey kirpi gibi olan ârif, sen diken gibi olan ekşi yüzlülüğü bekçi yapmışsın, tâ ki senin gibi diken huylu olan gül-ruhlardan ve âriflerden bir iki kimse, senin ayşının etrâf-ı erbaasında gāib ve müstağrak olsunlar." Ya'ni nâmahremler senin yaşayışına iştirâk etmesinler ve musâhib olmasınlar. Mahrem olanlar, senin makāmâtının zevk ve hâlinde müstağrak olsunlar diye dikeni bekçi yapmışsın, demek olur. (Vallâhu a'lem!)

طفل تو گرچه که کودك خو بدست　　　هر دو عالم خود طفیل او بدست

1033. *"Senin çocuğun her ne kadar ki çocuk huylu olmuştur, her iki âlem onun tufeyli olmuştur."*

Ma'lûm olsun ki, üslûb-ı *Mesnevî-i Şerîf* acîbdir. Cenâb-ı Pîr gâh isneyniyet ve gâh vahdet yüzünden söylerler. İsneyniyet yüzünden söyledikleri vakit, lisanları Hakk'ın âlet-i tekellümü olur ve ondan Hak söyler. Nitekim hadîs-i kudsîde ... كنت له سمعا و بصرا و لسانا الخ buyurulmuştur. Meselâ biraz yukarıda mezkûr olan هر که با خود بهر حق باشد بجنگ [1024 nolu] beyti isneyniyet cihetinden; ve onun biraz aşağısındaki هر که کوشد بهر ما در امتحان [1026 nolu] beyti, vahdet cihetinden vâki' olmuştur. Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfde yine vahdet cihetinden intikālen buyurulur ki: "Ey Halîme, senin gāib olan çocuğun sûret i'tibâriyle gerçi çocuk huyludur; fakat dünyâ ve âhiret onun ma'nâsının ve hakîkatinin tufeyli olmuştur!"

ما جهانی را بدو زنده کنیم   چرخ را در خدمتش بنده کنیم

1034. *"Biz cihâna mensûb olanları onunla diri ederiz; çerhi onun hizmetinde bende ederiz."*

"Biz Azîmü'ş-şân âlem-i kesâfetin ahkâmında müstağrak olanları, âlem-i latîfin nûruyla diri ederiz; eflâki onun emrine tâbi' kılarız; o gökte kameri şakkeder."

گفت عبد المطلب کین دم کجاست   ای علیم السر نشان ده راه راست

1035. *Abdülmuttalib dedi ki: "Bu dem nerededir? Ey sır bilici doğru yolun nişânını ver!"*

Münâcâtta bulunan Abdülmuttalib bu hitâbları Kâ'be'den işitince dedi ki: "Ey sırları bilen Hâlik'ım, gāib olan çocuğum şimdi nerededir? İnâyeten bize doğru yolun nişânını ve alâmetini göster!"

نشان خواستن عبد المطلب از موضع محمد صلی الله علیه و سلم که کجاش یابم و جواب آمدن از درون کعبه و نشان یافتن

"Onu nerede bulayım?" diye, Muhammed (s.a.v.)in mevziinden Abdülmuttalib'in nişân istemesi ve Kâ'be'nin içinden cevâb gelmesi ve nişân bulması

از درون کعبه آوازش رسید   گفت ای جوینده‌ء طفل رشید

1036. *Kâ'be'nin içinden ona âvâz erişti, dedi: "Ey reşîd olan çocuğu arayan!"*

در فلان وادیست زیر آن درخت   پس روان شد زود پیر نیك بخت

1037. *"Falan vâdîde o ağacın altındadır!" Müteâkiben iyi bahtlı olan ihtiyar çabuk revân oldu.*

Ya'ni, Kâ'be'nin içinden Abdülmuttalib'e ses gelip dedi ki: "Ey rüşd sâhibi olan çocuğu arayan! O şimdi falan vâdîde ve falan ağacın altındadır!" Bu hitâbı müteâkib, iyi tâlihli ihtiyar, ya'ni Abdülmuttalib hemen o tarafa gitti.

در رکاب او امیران قریش   زآنکه جدش بود ز اعیان قریش

1038. *Kureyş'in beyleri onun rikâbında idi, zîrâ ki onun ceddi Kureyş'in a'yânından idi.*

Abdülmuttalib, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i aramağa giderken, onun rikâbında Kureyş'in beyleri dahi berâber idi; çünki Resûl-i zîşân Efendimiz'in cedd-i âlîleri bulunan Abdülmuttalib Kureyş'in a'yân ve eşrâfından idi.

تا بپشت آدم اسلافش همه   مهتران بزم و رزم و ملحمه

1039. *Âdem'in zahrına kadar onun bütün eslâfı, bezmin ve rezmin ve melhamenin en büyükleri idi.*

Ebu'l-beşer olan Hz. Âdem'in sulbüne kadar Resûl-i Ekrem'in bütün eslâfı, cem'iyyet-i beşeriyyenin ve harb ve kıtâlin reisleri idi. Nitekim hadîs-i şerîfde فاهبطنى الله الى الارض فى صلب آدم و جعلنى فى صلب نوح و قذف بى فى صلب ابراهيم ثم لم يزل ينقلنى من الاصلوب الكريمة و الارحام الطاهرة حتى اخرجنى بين ابوى لم يلتقيا على سفاح قط ya'ni "Allâh Teâlâ beni sulb-i Âdem'de arza indirdi ve beni sulb-i Nûh'da kıldı ve beni sulb-i İbrâhîm'e kazf etti; sonra beni dâimâ aslâb-i kerîme ve erhâm-ı tâhireden nakl etti, hattâ aslâ zinâ üzerine iltikā etmeyen ebeveyn arasından beni çıkardı" buyurulmuştur.

این نسب خود پوست او را بوده است   کز شهنشاهان مه پالوده است

1040. [1037] *Bu neseb ise onun postu olmuştur ki, büyük şehinşâhlardan süzülmüştür.*

Bu neseb, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cism-i şerîflerine âit olup, bir post ve kabuk mesâbesindedir ki, bu post dahi büyük şehinşâhlar olan enbiyâ (aleyhimü's-selâm) nesillerinden süzülmüştür.

معز او خود از نسب دورست و پاك   نیست جنسش از سمك كس تا سماك

1041. *Onun mağzı ise nesebden uzak ve pâktir; semekten Simâk'e kadar kimse onun cinsi değildir.*

"Mağz", iç "semek", balık ma'nâsınadır. Burada esfelden kinâyedir. "Simâk", iki parlak yıldızın ismidir ki, birine "Simâk-ı A'zel", dîğerine "Simâk-i Râmih" derler. Burada a'lâdan kinâye olur. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem'in kabuk mesâbesinde cism-i şerîfleri, enbiyâ neslinden süzülüp gelmiştir; onların

mağzı ve içi ise aslâ neseb ile alâkadâr değildir. Âlem-i esfelden, âlem-i a'lâ-ya kadar, hiçbir kimse onun cinsi ve nazîri değildir."

نور حق را کس نجوید زاد و بود　　　　خلعت حق را چه حاجت تار و پود

1042. *Hakk'ın nûru için kimse doğma ve olma arayamaz; Hakk'ın hil'atı için târ u pûda ne hâcet!*

Ya'ni, "Hakk'ın nûru doğmadan ve nesebden münezzehtir. Hiçbir kimse o nûr için bir mebde' arayamaz. Hakk'ın kullarına giydirdiği nübüvvet ve velâyet hil'at ve libâsları için enişe [arış] ve argaca ya'ni nesce hâcet yoktur." "Bûd", vücûd, varlık ve olma; "hil'at" pâdişâhlar tarafından teşrîfen ve ikrâmen verilen libâs; "târ u pûd" kumaşın alt ve üst örgüleri ki, eniş [arış] ve argaç denir.

کمترین خلعت که بدهد در ثواب　　　　بر فزاید بر طراز آفتاب

1043. *En aşağı hil'at ki sevâbda verir, güneşin tırâzı üzerine ziyâde olur.*

"Tırâz"ın müteaddid ma'nâları vardır, burada elbise kenarlarına dikilen sırmadan çiçekler ve nakışlar demek olup, güneşin huzemât-ı ziyâiyyesinden kinâye olur. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretlerinin sevâb husûsunda en aşağı verdiği hil'at-ı ikrâm, güneşin huzemât-ı ziyâiyyesinden daha ziyâde parlak ve latîf olur."

بقیهء قصهء دعوت بلقیس برحمت

Belkîs'ı rahmete da'vet kıssasının bakıyyesi

خیز بلقیسا بیآ و ملك بین　　　　بر لب دریای یزدان در بچین

1044. *"Ey Belkîs, kalk gel ve mülk gör! Hâlık'ın deryâsının kenârında inci topla!"*

"Mülk"den maksûd, mülk-i ma'nevîdir. "Leb-i deryâ-yı Yezdân"dan murâd, âlem-i rûhânî ve hakîkat-ı insânîdir. "İnci"den murâd, esrâr-ı ma'ri-

fettir. Hitâb, zâhiren Süleymân (a.s.)dan Belkîs'a ve zımnen Hz. Pîr efendimiz tarafından bilcümle mâlikiyyet da'vâsında bulunan nüfûsadır. Ya'ni, "Ey Belkîs, oturduğun çöplük ve mezbele üstünden kalk da gel, bizim indimizde mülk-i ma'nevîyi gör ve Hakk'ın deryâsının kenârı olan rûhâniyet âleminde ve hakîkat-ı insâniyye sâhasında, esrâr-ı ma'rifet-i ilâhiyye incilerini topla!"

خواهرانت ساکن چرخ سنی　　　　تو بمرداری چه سلطانی کنی

1045. *"Senin kız kardeşlerin âlî olan çerhin sâkinidir; sen bir murdar ile niye sultanlık edersin?"*

"Nefis" müennes olduğu için, cenâb-ı Pîr efendimiz nüfûs-ı sâlihaya "kız kardeş" ta'bîr buyururlar. "Ey Belkîs ve ey nefs-i mağbûn, senin sâlih olan kız kardeşlerin, âlem-i ulvînin sâkini olmuşlardır, sen niçin bir murdar ve cîfeden ibâret olan bu dünyâ ile sultanlık ediyorsun?" Nitekim hadîs-i şerîfde الدنيا جيفة و طالبها كلاب ya'ni "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibi köpeklerdir" buyurulmuştur.

خواهرانترا ز بخششهای راد　　　　هیچ می دانی که آن سلطان چه داد

1046. *"Hiç biliyor musun ki, o sultân-ı azîm, senin kız kardeşlerine bahşişlerden ne verdi?"*

"Râd", cömert ma'nâsına olup "bahşişhâ-yı râd", cömert bahşişler ve atâlar demek olur ki, mebzûl ve azîm bahşişlerden kinâyedir. Ba'zı nüshalarda "râd" yerine "zâd" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Azık bahşişlerinden ne verdi?" demek olur. Ve "azık"tan murâd, âhiret azığı olduğu zâhirdir.

تو ز شادی چون گرفتی طبل زن　　　　که منم شاه و رئیس گولخن

1047. *"Sen külhanın şâhı ve reîsi benim diye sürûrundan niçin davul çalıcı tuttun?"*

"Külhan"dan murâd, şehvet-i dünyâdır. Nitekim yukarıda bu cildde 240 numarada cenâb-ı Pîr efendimiz شهوت دنیا مثال گلخن است　　که ازو حمام تقوی روشن است ["Dünyânın şehveti külhân misâlidir ki, ondan takvâ hamamı rûşendir"] buyurmuşlar idi. Ya'ni, "Ey Belkîs, dünyâ ve şehvet-i dünyâ külhan misâli iken, sen bu külhanın şâhı ve reîsi olduğundan dolayı niçin sevindin de, sarayının kapısında davulcular ve mızıkacılar tuttun?"

مثل قانع شدن آدمی بدنیا و حرص او در طلب و غفلت او از دولت روحانیان که
ابنای جنس ویند و نعره زنان که «یا لیت قومی یعلمون»

Ädemînin dünyâya kāni' olmasının ve talebde onun hırsının meseli ve onun rûhânîlerin devletinden gafleti ki, onun ebnâ-yı cinsidirler; ve: "Ne olaydı kavmim bilseler idi!" diye na'ra vuruculardır

Ya'ni, insanın dünyâya ve dünyânın huzûzâtına kanâat etmesi ve bu huzûzâtı taleb ve tahsîl emrinde vâki' olan onun hırsı hakkında ve mesel îrâdı ve bu insanın kendi ebnâ-yı cinsinden olan ve Yâsîn-i şerîf sûresinde beyân buyurulduğu üzere: "Ne olaydı kavmim benim ne saâdet ve devlet içinde bulunduğumu bilseler idi!" (Yâsîn, 36/26) diye na'ra vuran rûhânî insanların devletinden gâfil bulunması.

آن سگی در کو گدای کور دید   حمله می آورد و دلقش می درید

1048. *O bir köpek mahallede kör dilenciyi gördü, hamle etti ve onun eski libâsını yırttı.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda va'd buyurulan meselin îrâdıdır. "Delk", fukarânın giydikleri eski ve yamalı yırtık pırtık libâs.

گفته ایم این را ولی بار دگر   شد مکرر بهر تأکید خبر

1049. *Bunu dîğer def'a demiş idik, fakat haberin te'kîdi için mükerrer oldu.*

II. cildde bu meseli bir kere îrâd etmiş idik; fakat gönüllerde bu ma'nânın te'kîd ve tesbîti için burada mükerrer oldu. Fâidesi vardır, zararı yoktur.

کور گفتش آخر آن یاران تو   بر کُهند این دم شکاری صید جو

1050. [1047] *Kör ona dedi: "Nihâyet senin o arkadaşların şimdi dağda av arayan avcılardır."*

قوم تو در کوه می گیرند گور — در میان کوی می گیری تو کور

1051. "*Senin kavmin dağda yaban eşeği tutuyorlar, sen mahalle ortasında kör tutuyorsun!*"

"Gûr", yaban eşeği dedikleri hayvandır ki, avcılar indinde makbûl bir avdır. Ve bu temsîlden murâd ne olduğu âtîde beyân buyurulur.

ترك این تزویر کن شیخ نفور — آب شوری جمع کرده چند کور

1052. *Ey nefret edici şeyh, tezvîri terk et; birkaç körü cem' etmiş acı susun!*

"Tezvîr", kizb ve hîle etmek. "Kör"den murâd ilm-i hakîkî ile ilm-i taklîdî-yi temyîze muktedir olamayan kimseler. "Acı su"dan murâd taklîdî ve tahmînî olan ilim. Ya'ni, "Ey ehl-i hâlin yokluğundan ve mücâhedesinden nefret edici olan şeyh-i müzevvir, yalan ve hîle ile halka kendini satmayı terk et! Sen etrâfına birkaç temyîzsiz kimseleri toplamış bir acı su mesâbesindesin. O toplanan kimseler senden o acı suyu içerler ve sen lisân-ı hâl ile dersin"

کین مریدان من و من آب شور — می خورند از من همی گردند کور

1053. *Ki: "Bu mürîdlerimdir ve ben acı suyum; benden içerler ve kör olurlar!"*

Avâmı başına toplayan ve onların mallarına ve hürmetlerine tama' edip evliyâlık taslayan müzevvir şeyhlerin hâlleri, dâimâ bu hitâbda bulunur; fakat onların hallerinden bu hitâbı avâm anlıyamazlar, pervâne gibi etrâfında dolaşırlar.

آب خود شیرین کن از بحر لَدُنْ — آب بد را دام این کوران مکن

1054. *Kendi suyunu ledün denizinden tatlı et, fenâ suyu bu körlerin tuzağı etme!*

"Fenâ su"dan murâd ulûm-ı taklîdiyye ve nazariyyedir. "Bahr-ı ledün"den murâd, ulûm-ı yakîniyye ve zevkiyyedir. Ya'ni, "Ey şeyh-i müzevvir, halka ulûm ve ma'rifet bahş etmek bahânesiyle kendini satma; ve acı ve fenâ su mesâbesinde olan ulûm-ı taklîdiyye ve nazar ile iftihâr etme; ve bu ulûmu körleri avlamak için tuzak yapma!" Eğer halkı irşâd hevesinde isen, o taklîdî ilimleri, ulûm-ı yakîniyye ve zevkiyyeye tahvîl et!

خیز شیران خدا بین گورگیر — تو چو سگ چونی بزرقی کورگیر

1055. *Kalk, yaban eşeği tutucu olan Hudâ'nın arslanlarını gör; sen köpek gibi niçin zerk ile kör tutucusun?*

"Hudâ'nın arslanları"ndan murâd, insân-ı kâmillerdir. "Yaban eşeği"nden murâd, henüz kuyûd-ı nefsâniyye ile mukayyed olan tâlib-i sâdık; "kör"den murâd temyîzsiz olan ahmak kimselerdir. "Zerk", riyâ. Ya'ni, "Ey şeyh-i müzevvir, içinde yuvarlanmakta olduğun nefsâniyet mezbelesinden kalk, ehl-i zekâ olan tâlib-i sâdıkları avlayan, insân-ı kâmilleri gör! Sen niçin böyle köpek gibi, zerk ve riyâ ile ahmakları kandırıp, etrâfına toplayıcı olmuşsun?

گور چه از صید غیر دوست دور　　　جمله شیر و شیرگیر و مست نور

1056. *Yaban eşeği nedir! Dostun gayrisinin saydından uzaktır. Hepsi arslandır ve arslan tutucu ve nûrun sarhoşudur.*

Biz kâmillere gûr, ya'ni yaban eşeği tutucudur dedik; fakat bu, yaban eşeği tutmak onların indinde ehemmiyetsiz bir şeydir, onun ne kıymeti vardır! O kâmiller, dost-ı hakîkî olan Hakk'ın gayrisinin saydından uzaktır. Hepsi arslandır ve hakîkat arslanını tutucudur ve hepsi Hakk'ın nûrunun sarhoşudur.

در نظارهٔ صید و صیادئ شه　　　کرده ترک صید و مرده در وَلَه

1057. *Şâhın avı ve avcılığının nezzâresinde, saydı terk etmiş ve hayret içinde ölmüşlerdir.*

Ya'ni, "Kâmiller, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın avını ve avcılığını temâşâda, tâlib-i sâdıkları avlamayı terk etmişlerdir ve bu temâşâda hayret içinde ölmüşlerdir." Ya'ni Hak'da fânî olmuşlar ve bu avcılığı Hak'dan görmüşlerdir. Bu beyt-i şerîfde "kurb-i ferâiz"e işâret buyurulur; zîrâ ibâddan zâhir olan ef'âlde, fâil Hak'dır ve ibâd Hakk'ın âletidir. Ve bu hâl kâmilin meşhûdudur; binâenaleyh veliyy-i kâmil mürîdin saydını, ya'ni irşâdını hep Hak'dan görür ve kendini Hakk'ın âleti bilir.

همچو مرغ مرده شان بگرفته یار　　　تا کند او جنس ایشان را شکار

1058. *O onların cinsini avlamak için yâr, onları ölmüş kuş gibi tutmuş.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıdaki ma'nânın misâlidir. Ya'ni, "Meselâ avcı ölmüş bir kuşu elinde tutar, bu ölmüş kuşun cinsini avlamak için, bu hâl avcının bir tedbîridir. Yâr-i hakîkî olan Hak dahi kendinde fânî olmuş ve varlığından ölmüş olan bir kâmili, o kâmilin cinsini avlamak için yed-i kudretinde tutar." Binâenaleyh sûrette avlayan ölü kuş mesâbesindeki kâmil görünür ise de, hakîkatte avlayan Hak'dır.

مرغ مرده مضطر اندر وصل و بین　　　　خوانده‌ء القلب بين الاصبعين

1059. *Ölmüş kuş vasılda ve firkatde muztardır. "El-kalbü beyne'l-ısbaayn" okumuşsun.*

"Ölmüş kuş"tan murâd, Hak'da fânî olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil, nazarından halkı gāib edip, Hakk'ın vaslında müstağrak olmakda veyâhud irşâd için vasl hâlinden, halka rücû' etmekte muztardır. Onların irâdeleri, Hakk'ın irâdesinde mahv ve müstehlektir. القلب بين اصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'ni "Kalb, Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, nasıl dilerse onu döndürür" hadîs-i şerîfini okumuş isen, bu ma'nâyı anlamışsındır."

مرغ مردش را هر آنكه شد شكار　　　　چون ببيند شد شكار شهريار

1060. [1057] *Her o kimse ki, onun ölmüş kuşuna şikâr oldu, gördüğü vakit, şehriyârın şikârı oldu.*

Ya'ni, "Her bir kimse ki, kurb-ı ferâiz mertebesinde olan bir kâmilin şikârı oldu ise, o kâmilin ahvâlini basar-ı basîretle gördüğü vakit, şehriyâr-ı hakîkî olan Hakk'ın şikârı olur ve anlar ki, kendi dahi bu ölmüş kuşun cinsindendir ve Hak kendisini bu ölmüş kuş ile avlamıştır."

هر كه او زين مرغ مرده سر بتافت　　　　دست آن صياد را هرگز نيافت

1061. *Her kim bu ölmüş kuştan baş döndürürdü, o avcının elini aslâ bulmadı.*

Ya'ni, "Bu ölmüş kuş mesâbesinde olan insân-ı kâmil, avcı mesâbesinde olan Hakk'ın yed-i kudretinde idi; her kim bu ölmüş kuştan, ya'ni insân-ı kâmilden yüz çevirdi ve onu hiçe saydı ise, o kimse avcının ya'ni Hakk'ın yed-i kudretini bulamadı." Hak onu tabîatın terbiyesine bıraktı. O tabîat, ayn-ı cehennemdir.

گويد او منگر بمردارئ من　　　　عشق شه بين در نگه دارئ من

1062. *O der ki: "Benim murdarlığıma bakma, benim nigâhdârlığımda şâhın aşkını gör!"*

"Murdârlık"dan murâd, insân-ı kâmilin cismi ve sûretidir. Ya'ni, "Hakk'ın yedinde ölmüş kuş gibi olan ve insân-ı kâmil, zâhir-perest olan kimseye der ki: "Sen benim cism-i unsurîme bakıp, i'tirâz etme; benim muhâfızlığımda şâh-ı hakîkînin aşkını gör!" Zîrâ ben şâhın âlet-i saydıyım; sayyâdın âletini hıfz etmeğe aşkı ve muhabbeti vardır.

من نه مردارم مرا شه کُشته است　　　صورت من شبه مرده گَشته است

1063. *"Ben murdâr değilim, beni şâh öldürmüştür; benim sûretim ölmüşe müşâbih olmuştur."*

"Gerçi alelumûm ecsâm ve suver murdârdır; fakat ben aşk-ı ilâhî ile ölmüş ve beni şâh-ı hakîkî öldürmüş olduğundan, ben murdâr ve pis değilim. Benim sûretim ve cismâniyetim ölüye müşâbih olmuştur." Yoksa hakîkatte ölü değildir; zîrâ cismim rûhâniyet hükmünü iktisâb etmiştir.

جنبشم زین پیش بود از بال و پر　　　جنبشم اکنون ز دست دادگر

1064. *"Bundan evvel benim hareketim bâl ü perden idi; şimdi benim hareketim âdilin elindendir."*

"Ben kemâle gelmezden mukaddem benim bu hayât-ı dünyeviyyedeki hareketim, nefsimin gazab ve şehvet kanatlarından idi. Binâenaleyh nefs-i zâlimin hükmüyle hareket eder idi; şimdi ise o zâlim olan nefsim öldü; artık benim hareketim pâdişâh-ı âdil olan Hakk'ın yed-i kudretiyledir."

جنبش فانیم بیرون شد ز پوست　　　جنبشم باقیست اکنون چون ازوست

1065. *"Benim fânî olan hareketim posttan dışarıya gitti; şimdi benim hareketim bâkîdir, çünki O'ndandır."*

"Benim fânî ve nefsânî ve rûh-ı hayvânî sebebiyle olan hareketim artık bu cisim postundan ve kabuğundan dışarıya çıktı. Şimdi benim hareketim bâkî olan rûh-ı sultânî iledir; ve rûh-ı sultânî ise, Hak'dan menfûh olan rûhdur, binâenaleyh bâkîdir."

هر که کژ جنبد بپیش جنبشم　　　گرچه سیمرغست زارش می کشم

1066. *"Her kim benim hareketimin önünde eğri hareket ederse, her ne kadar sîmurg ise de onu zâr olarak öldürürüm!"*

"Ben Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı ile kāimim; binâenaleyh benim harekâtım Hak'dandır. Her kim Hakkānî olan benim hareketimin önünde, eğri ya'ni nefsânî hareket ederse, isterse cismâniyet âleminin sîmurgu ve en kuvvetlisi olsun, onu zayıf bir halde olarak öldürürüm!"

هین مرا مرده مبین گر زندهء　　　در کف شاهم نگر گر بندهء

1067. *"Eğer diri isen, sakın beni ölü görme; eğer bende isen, bana şâhın keffinde bak!"*

"Eğer dirilere mahsûs olan idrâkin var ise, beni cismânîler gibi fânî ve ölü görme; eğer Hakk'ın kulu isen ve nefsin kulu değil isen, bana şâh-ı hakîkî-nin avcunda bak!"

مرده زنده کرد عیسی از کرم　　　من بکف خالق عیسی درم

1068. *"Îsâ kerem cihetinden ölüyü diri etti; ben Îsâ'nın Hâlık'ının keffin-deyim."*

"Îsâ (a.s.) Hakk'ın keremi cihetinden, nübüvvet-i âlîsini te'yîd için ölüyü diriltti. Ben ise, Îsâ (a.s.)ın Hâlık'ının avcundayım."

Bu beyt-i şerîf velînin, nebî üzerine fazlını beyân değildir, belki bir kıyâsdır. Ya'ni, Îsâ (a.s.) kul iken, onun elinde ölü diri oldu; ben ise Îsâ (a.s.)ın Hâlık'ının elindeyim, nasıl ölü olurum? Nitekim âtîde buyurulur:

کی بمانم مرده در قبضهٔ خدا　　　بر کف عیسی مدار این هم روا

1069. *"Ben Hudâ'nın kabzasında ne vakit ölü kalırım? Bunu Îsâ'nın kef-fi üzerinde bile câiz tutma!"*

عیسی ام لیکن هر آن کو یافت جان　　　از دم من او بماند جاودان

1070. [1067] *"Îsâ'yım; lâkin her o kimse ki, benim nefsimden cân buldu, o câvidân kalır."*

شد ز عیسی زنده لیکن باز مرد　　　شاد آن کو جان بدین عیسی سپرد

1071. *"Îsâ'dan diri oldu, lâkin tekrâr öldü; şâd o kimse ki canı bu Îsâ'ya tes-lîm etti."*

Bu iki beyt-i şerîfin zâhirine bakılırsa, velî nebî üzerine tafdîl edilmiş gibi görünür, fakat öyle değildir. Velî hiçbir vakit nebînin mertebesine vâsıl olamaz. Burada Îsâ (a.s.)ın mu'cize-i nebeviyyesi ve hârika-i kevniyyesi ile cismânî olan ölüleri diriltmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Îsâ (a.s.) ölmüş bir cesede, emr-i Hak'la rûh-ı hayvânî bahş etti; fakat rûh-i hayvânîde bekā olmadığı için, o cesedin rûh-i hayvânîsi yine söndü." Yoksa Îsâ (a.s.) kendi zamân-ı saâdetlerinde hayât-ı ma'neviyye ile insanları diriltemedi demek değildir.

Îsâ (a.s.) hiç şübhe yok ki, hem hayât-ı sûriyye ve hem hayât-ı ma'neviyye ifâzasına kādir idi. Evliyâ-yı kirâm ise, kerâmât ve havârık-ı kevniyyeden müctenibdirler, onların her biri bir peygamberin kalbi ve meşrebi üzerine olup, bu peygamberlerin hâiz oldukları velâyetin zevki üzerinedir ve bi'l-verâse beşerin müstaidlerine hayât-ı ma'neviyye ve ebediyye ifâza ederler.

من عصاام در کف موسئ خویش   موسیم پنهان و من پیدا به پیش

1072. *"Ben kendi Mûsâ'mın elinde asâyım; benim Mûsâ'm gizlidir ve ben önde zâhirim."*

Burada "Mûsâ"dan murâd Hak'dır. Ya'ni, insân-ı kâmil der ki: "Ben kendi Mûsâ'm olan Hakk'ın yed-i kudretinde asâyım ve onun ef'âlini icrâda âletiyim; fakat benim Mûsâ'm olan zât-ı Hak, sûret perdesi arkasında gizlidir ve benim sûretim önde zâhirdir." Halk beni görürler, benim asâ-yı vücûdumu tahrîk eden Hakk'ı görmezler.

بر مسلمانان پُل دریا شوم   باز بر فرعون اژدرها شوم

1073. *"Müslümanlar üzerine deryânın köprüsü olurum; Fir'avn üzerine tekrâr ejderhâ olurum."*

"Ben müslümanlar üzerine, tabîat deryâsı üzerinde rûhâniyet âlemine geçmek için köprü olurum. Nefsânî Fir'avn üzerine, kāhir bir ejderhâ olurum.

این عصا را ای پسر تنها مبین   که عصا بی کفّ حق نبود چنین

1074. *"Ey oğul, bu asâyı yalnız görme; zîrâ ki Hakk'ın eli olmaksızın asâ böyle olmaz!*

"Ey hakîkat-i hâlden gāfil olan çocuk mesâbesindeki insan! Bu asâ-yı cismimi yalnız başına hareket eder bir halde görme; zîrâ bu cismim asâsında gördüğün acîb ahvâl, Hakk'ın eli olmaksızın böyle zâhir olmaz."

موج طوفان هم عصا بُد کو ز درد   طنطنهٔ جادو پرستان را بخورد

1075. *"Tûfânın dalgası dahi asâ idi ki, o dertten sihirbazlara tapanların kerr ü ferrini yedi."*

"Derd", ağrı, sızı, maddî ve ma'nevî nâhoşluk. "Tantana", kerr ü fer ve âlâyiş. "Tûfân"dan murâd, Fir'avnîlere karşı fâsılalı beliyyelerden olan tûfândır. Nitekim sûre-i A'râf'da buyurulur: فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَ الْجَرَادَ وَ الْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ (A'râf, 7/133) Ya'ni "Biz onların üzerine tûfân ve çekirge ve kurbağa ve kan âyât-ı mufassalalarını gönderdik." Tafsîli tefsîr kitaplarındadır. Ya'ni, "Fir'avnîlerin Mûsâ (a.s.)a karşı yaptıkları nâhoş muâmelelerden dolayı Hak Teâlâ'nın gönderdiği tûfân dalgaları dahi asâ mâhiyetinde idi; o asâ Fir'avn'ın sihirbâzlarına tapanların âlâyişi ve kerr ü ferrini yedi, yuttu."

گر عصاهای خدا را بشمرم زرق این فرعونیان را بر درم

1076. *"Eğer Hudâ'nın asâlarını saysam, bu Fir'avnîlerin zerkını yırtarım!"*

"Fir'avnîler"den murâd, nefsânî ve münkir-i evliyâ olan kimselerdir. "Zerk", riyâ ve gösteriş demektir. Ya'ni, "Ulemâ kisvesinde bulunup, halkı riyâlarıyla ve gösterişleriyle aldatan kimselerin perdelerini Hak Teâlâ'nın asâ mâhiyetinde olan azâblarını ve belâlarını saymak sûretiyle yırtarım!" demek olur.

لیك زین شیرین گیاهی زهرمند ترك کن تا چند روزی می چرند

1077. *"Fakat bırak, birkaç gün bu zehirli tatlı ottan otlasınlar!"*

"Fakat huzûzât-ı nefsâniyyelerine mağlûb olan bu riyâkârları kendi hallerinde bırak, varsınlar dünyânın zâhiri tatlı görünen ve bâtını zehirli olan lezzetlerinden istifâde etsinler." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Hicr'in ibtidâsında buyurulur: ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَ يَتَمَتَّعُوا وَ يُلْهِهِمُ الاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (Hicr, 15/3) Ya'ni "Onlar bırak yesinler ve temettu' etsinler ve emel onları meşgûl etsin! Yakında bilirler."

گر نباشد جاه فرعون و سری از کجا یابد جهنم پروری

1078. *Eğer Fir'avn'ın mansıbı ve riyâseti olmasa idi, cehennem-perverliği nereden bulurdu?*

Bu beyt-i şerîfde murâd buyurulan şey Fir'avn'ın şahsı değildir, zîrâ Fir'avn'ın garktan evvel tövbe edip îmân ettiğine Kur'ân-ı Kerîm şâhiddir. Ve Şeyh-i Ekrber Muhyiddîn Arabî (k.s.) gerek *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de ve gerek *Fütûhât-ı Mekiyye*'lerinin müteaddid bâblarında Fir'avn'ın îmânını tasrîh ve îzâh buyurmuştur. Ve yukarıki beyt-i şerîfde "Fir'avnîler" buyurulduğuna nazaran cenâb-ı Pîr efendimizin kasd-ı âlîleri dahi Fir'avn'ın îmândan evvelki hâli içinde bulunan her asırdaki mütekebbir ve mağrûrlardır. "Bunlar kendi mansıblarının ve makāmlarının îcâbı olan kuvvete istinâden ibâdullâhı tahkîr ve kahr ederler ve bu sıfatları yüzünden cehennem ta'bîr olunan mahall-i kahrın sermâye-i azâbı olurlar ve cehennemi beslemiş olurlar."

فربهش کن آنگهش کُشْ ای قصاب زانکه بی برگند در دوزخ کلاب

1079. *Ey kasab onu semiz et, ondan sonra onu öldür; zîrâ ki köpekler cehennemde azıksızdır.*

"Kasab"dan murâd, Fir'avnîlere mahsûs câh ve mansıbdır ki, evvelen onları kibir ve gurûr ile besler ve semirtir, sonra da kahr eder. Nitekim birçok mütekebbir ve mağrûr hükümdarların sû-i âkıbetleri târihlerde mufassalan mezkûrdur. "Köpekler"den murâd, suver-i hayvâniyyede zâhir olan ahlâk-ı rezîledir ki, bunlar mahall-i kahr-ı ilâhî olan cehennemde sâhiblerinin etrâfını ihâta edip didiklerler.

گر نبودی خصم و دشمن در جهان　　پس بمردی خشم اندر مردمان

1080. [1077] *Eğer cihânda hasım ve düşman olmasa idi, binâenaleyh âdemlerde olan öfke söner idi.*

Ya'ni, "Hasmın ve düşmanın vücûdu âdemlerde öfkenin vücûduna sebeb olur. Eğer bir kimsenin cihânda hiçbir düşmanı olmasa, o kimsedeki öfkelenmek hâssası ölmüş ve sönmüş olurdu."

دوزخ آن خشمست و خصمی بایدش　　تا زید ور نه رحیمی بکشدش

1081. *Cehennem o öfkedir ve ona bir düşman lâzımdır, tâ ki yaşasın; ve yoksa onu bir rahîm söndürür.*

Ya'ni, Hak Teâlâ zât-ı ulûhiyyetini وَ غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ (Fetih, 48/6) ["Allâh onlara gazab etmiş"] âyet-i kerîmesinde, düşmanlarına karşı gazab ile ve وَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ (Beyyine, 98/8) ["Allâh kendilerinden hoşnûd olmuş"] âyet-i kerîmesinde de, dostlarına karşı rızâ ile vasf etmiştir. Gazab intikāmı ve rızâ ikrâmı îcâb eder. Mahall-i intikām cehennem ve mahall-i ikrâm ise cennettir. Binâenaleyh cehennem Hakk'ın gazabıdır ve sıfat-ı gazabın muattal olmaması için ona düşman lâzımdır, aksi halde rahmet-i rahîmiyye sıfatı onu söndürürdü.

پس بماندی لطف بی قهر و بدی　　پس کمال پادشاهی کی بدی

1082. *Binâenaleyh lutuf kahırsız ve fenâlıksız kalır idi; böyle olunca pâdişâhlığın kemâli ne vakit olur idi?*

Bu hakîkate binâen aks-i hâlde sıfat-ı lutuf ve rahmetin âsârı mevcûd olur ve sıfat-ı kahrın ve intikāmın âsârı ma'dûm olur idi. Halbuki herhangi bir isim alınsa, onda cemî'-i esmâ mündemiç olduğundan, birinin fikdânı, dîğerlerinin dahi fikdânını iktizâ eder. Bu ise, kemâl-i ulûhiyyetine mugāyirdir. Meselâ ism-i Hâdî, ehl-i hidâyetin vücûdunu ve ehl-i hidâyetin vücûdu dahi

Mün'im ve Latîf isimlerinin vücûdunu ve bu isimlerin vücûdu dahi, mahall-i in'âm ve ikrâm olan cenneti iktizâ eder. Ve kezâ Mudill ismi dahi ehl-i şekāvet ve dalâletin vücûdunu ve ehl-i şekāvetin vücûdu da Müntakim ve Kāhir isimlerinin vücûdunu ve bu isimlerin vücûdu dahi, mahall-i intikām ve kahr olan cehennemin vücûdunu iktizâ eder.

Binâenaleyh bir sıfat ve ismin ahkâmı muattal olsa, hepsinin ahkâmı muattal olmak îcâb eder; ve bundan da câmi'-i cemî'-i esmâ olan ulûhiyetin kemâlâtı zâhir olmamak lâzım gelirdi. Beyt-i şerîfde "bî-kahr" kelimesine "bidî" terdîf buyurulmuştur; çünki kahır fenâlığın ve seyyienin cezâsıdır. Ve جَزاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُها (Şûrâ, 42/40) ["Kötülüğün cezâsı, onun gibi bir kötülüktür"] âyet-i kerîmesi mûcibince, fenâlığın cezâsı, onun gibi bir fenâlıktır.

ریشخندی کرده اند آن منکران   بر مثلها و بیان ذاکران

1083. *O münkirler vâizlerin beyânı ve meselleri üzerine rîş-hand etmişlerdir.*

"Rîş-hand", müstehziyâne bir sûrette gülmek. Ya'ni, "Büyük menâsıb-ı dünyeviyyede nefislerinin hazzına dalmış olan kimseler, vâizlerin ve nâsihlerin birtakım meseller îrâdıyle, münkirlerin ahvâl-i uhreviyyesini beyân etmelerine karşı, mütenebbih olmayıp, bil'akis istihzâ ile gülmüşler ve hazz-ı nefislerine devâm etmişlerdir." Bu beyt-i şerîfde وَاَمَّا الَّذينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ ماذا اَرادَ اللّٰهُ بِهذا مَثَلاً (Bakara, 2/26) ya'ni " Ve kâfirlere gelince, derler ki: Allâh bu misâller ile neyi murâd eder?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

تو اگر خواهی بکن هم ریشخند   چند خواهی زیست ای مردار چند

1084. *Eğer sen dahi istersen rîş-hand et, ey murdâr, ne kadar yaşayacaksın?*

Ey bizim *Mesnevî*'mizdeki nasâyihi ve meselleri dinleyen münkir! İstersen sen dahi geçmiş gitmiş olan emsâlin gibi istihzâ ile gül; nihâyet bu dünyâ mezbelesinde ne kadar yaşayacaksın ve ne kadar müddet daha hazz-ı nefsinle meşgūl olabileceksin? Sonunda feryâd edecek değil misin?

شاد باشید ای محبان در نیاز   بر همین در که شود امروز باز

1085. *Ey muhibler, niyâzda mesrûr olun bu kapı üzerine ki, bugün açık olur!*

"Muhibler" ta'bîri, umûma hitâb olduğuna göre, "Ey mü'minler, bugün açılmış olan va'z ve nasîhat kapısının önünde mesrûr olup niyâzda olun!" demek olur. Ve havâssa hitâb olduğuna göre cenâb-ı Pîr efendimizin tarîkat-ı

aliyyelerine sâlik olup, hulûs ile bu *Mesnevî-i Şerîf*'in mütâlaasıyla meşgûl olanlaradır. Ve "açık olan kapı"dan murâd dahi, bu *Mesnevî-i Şerîf*'dir.

هر حَويجى باشدش كُرْدى دگر — در ميان باغ از سير و كَبَر

1086. *Bağ içinde sarmısaktan ve keberden her bir sebze için başka bir ocak vardır.*

"Havîc", umûmen sebze ma'nâsınadır. *Bahâr-ı Acem*'de bu lügatin, kütüb-i arabiyye ve fârisiyyenin müsâadesi olmadığı halde, nereden alınmış olduğunun ma'lûm olmadığı beyân ediliyor. "Kürd", kâf-ı Arabî ile, bostanlarda kabak, patlıcan ve domates gibi sebzelerin her bir nevi'leri için, ayrı ayrı yapılmış ocaklar ve çukurlar ma'nâsınadır. "Sîr", sarmısak ve "keber", kâf-ı Arabî ile turşusunu kurdukları bir nevi' sebzedir ki, "kebere" derler. Ya'ni, "Âlem bostân gibidir; her bir sebzenin ayrı bir ocağı olup ve o ocaklarda terbiye olunduğu gibi, insanların hâli de böyledir, her birinin terbiye ve neşv ü nemâ bulduğu ocak başkadır."

هر يكى با جنس خود در كُرْد خود — از پراى پختگى نم مى خورد

1087. *Her biri kendi cinsi ile kendinin ocağında olmuşluk için rutûbet içer.*

Ya'ni, "Sebzelerin her bir nev'i, kendi cinslerine mahsûs olan ocaklarda ve tarlalarda olmak ve pişmek üzere su içerler ve rutûbet cezb ederler." Bunun gibi, efrâd-ı beşer dahi muhtelif esmâ-i ilâhiyyenin mazharıdırlar. Her birerleri kendilerine âid isimlerin terbiyesi altında neşv ü nemâ bulurlar.

تو كه كُرْد زعفرانى زعفران — باش و آميزش مكن با ديگران

1088. *Sen ki za'ferân ocağısın, za'ferân ol ve başkalarıyla ihtilât etme!*

Ey sâlik sen mâdemki esmâ-i cemâliyyeden birinin mazharı olan za'ferân ocağısın, o ism-i latîfin terbiyesinde ol ve esmâ-i celâliyyenin mazharı olan muhâlifler ile ihtilât ve sohbet etme!

آب مى خور زعفرانا تا رسى — زعفرانى اندران حلوا رسى

1089. *Ey za'ferân, su iç, tâ ki yetişesin; za'ferânsın o helvaya erişirsin!*

Ey mazhar-ı ism-i Hâdî olan sâlik, sen mâdemki mühtedîsin, maârif-i ilâhiyye ve ulûm-i ledünniyye suyunu iç ki kemâle gelesin; ve za'ferân olmak, ya'ni mazhar-ı ism-i Hâdî olmak i'tibâriyle isti'dâdın bulunduğu için, za'fe-

rân zerde tatlısına eriştiği gibi, sen de tatlı ve latîf olan makām-ı ittihâda erişirsin.

در مکن در کرد شلغم پوز خویش   که نگردد با تو او هم طبع و کیش

1090. [1087] *Kendi ağzını şalgam ocağına koyma ki, o seninle hem-tab' ve hem-mezheb olmasın!*

"Şalgam", ehl-i dünyâdan kinâyedir ki, onlar " şel-i gam"dır, ya'ni gam-ı dünyânın çolaklarıdır. Elleri ulûm-ı enbiyâ ve evliyâ tarafına erişmez. Ya'ni, "Ey hakîkat yolunun sâliki! İdrâkinin ağzını ehl-i dünyânın ocağına ve oradaki ulûm-ı istidlâliyyeye koyma ki, o seninle hem-tab' ve hem-mezheb görünüp seni iknâ'a çabalamasın; zîrâ böyle yaparsan o seni yavaş yavaş çalar." Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de buyurulmuştur:

اندك اندك آب را دزدد هوا   همچنین دزدد هم احمق از شما

"Hava o suyu azar azar çalar; ahmak dahi sizden böyle çalar."

تو بکُردی او بکردی مودعه   زآنکه ارض الله آمد واسعه

1091. *Sen bir ocağa, o bir ocağa tevdî' olunmuştur; zîrâ ki Allâh'ın arzı geniş gelmiştir.*

Ey sâlik seni bir terbiye ocağına, onu da dîğer bir terbiye ocağına komuşlardır. Her biriniz ayrı ayrı isimlerin te'sîri altında neşv ü nemâ bulursunuz. Varsın o, bu âlemin bir bucağında, kendi meşrebinde yaşasın; sen de kendi meşrebinde dîğer bir bucakta yaşa; zîrâ efrâd-ı beşeriyyeye nazaran Allâh Teâlâ'nın arzı ve dünyâsı geniştir.

خاصه آن ارضی که از پهناوری   در سفر گم می شود دیو و پری

1092. *Husûsiyle o bir arz ki, genişliğinden dolayı, şeytan ve peri seferde gāib olmuştur.*

Bu beyt-i şerîfdeki "arz"dan murâd, misâl-i mutlak âlemidir. Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtibi vardır. Her bir mertebe, dîğerinden daha vâsi' ve ekberdir. Mertebe-i şehâdet, ya'ni dünyâ, âlem-i misâlden dardır; ve âlem-i misâl, âlem-i ervâhdan ve âlem-i ervâh hakîkat-i insâniyye mertebesi olan vâhidiyyet mertebesinden ve vâhidiyyet mertebesi, hakîkat-ı muhammediyye mertebesi olan mertebe-i vahdetden ve mertebe-i vahdet, mertebe-i ahadiyyetden dardır. Ve mertebe-i ahadiyyet ise "vücûd-ı mutlak"

olup nâmütenâhîdir. Misâl-i mutlak âlemi, bu mertebe-i şehâdetteki sûretlerin nazâirini câmi' olduğu gibi, bu âleme sığmayan sûretleri de hâizdir. Letâfeti i'tibâriyle, âlem-i ervâha ve sûretleri ihtivâ etmek i'tibâriyle de âlem-i ecsâma müşâbihdir. Binâenaleyh âlem-i ervâh ile, âlem-i ecsâm arasında bir berzahdır. Âlem-i şehâdet ve ecsâm yalnız bizim arzımızdan ibâret olmayıp, fezâ-yı bî-nihâyede mevcûd olan âlemler dahi âlem-i ecsâmdan olduğundan, misâl-i mutlakda o lâ-yuad ve lâ-yuhsâ olan avâlimin sûretleri de mündemicdir. Binâenaleyh ecsâm-ı latîfeden olan şeytanlar ve periler bu âleme sefer etseler, fart-ı vüs'atından dolayı gāib olurlar.

اندرآن بحر و بيابان و جبال　　　منقطع مى گردد اوهام و خيال

1093. *O deryâda ve sahrâda ve dağlarda, evhâm ve hayâl munkatı' olur.*

Ya'ni, o misâl-i mutlakın deryâlarında ve sahrâlarında ve dağlarında evhâm ve hayâl munkatı' olur; zîrâ o âlemde bizim bu dünyâda gördüğümüz sûretlerin hâricinde sûretler vardır, bizim evhâm ve hayâlâtımız ise gördüğümüz sûretlerin dâiresinden ileriye geçemez.

آب استاده كه سَيرستش نهان　　　تازه تر خوشتر ز جوهاى روان

1094. *Durmuş su ki, onun gizli seyri vardır, akıcı ırmaklardan daha tâze, daha latîftir.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda 1089 numaradaki آب مى خور زعفرانا تا رسى ya'ni "Ey za'ferân, neşv ü nemâ bulmak için su iç!" beyt-i şerîfine merbûttur ve ârif-i rabbânînin hâline intikâldir. Ya'ni, "Ey za'ferân, muhâliflerin ocaklarından ve tarlalarından kaçmak için ne âlem-i şehâdette ve ne de âlem-i misâlde sefere hâcet yoktur. Senin neşv ü nemân için durgun su hâlinde olan ârif-i rabbânînin huzûru kâfîdir; zîrâ onun âb u irfânında gizli bir cereyân ve seyr vardır ki, gizlice kalblere cârî olur ve elfâz ve kelâm ile akıcı olan ilim ve ma'rifet sularından daha latîf ve daha tâzedir."

كو درون خويش چون جان و روان　　　سير پنهان دارد و پاى روان

1095. *Zîrâ o cân ve revân gibi kendi bâtınında gizli seyr ve yürüyücü ayak tutar.*

"Cân" ile, rûh-ı hayvânîye ve "revân" ile, rûh-ı insânîye işâret buyurulur. Ya'ni, "Ârifin kendi bâtınında vücûddaki rûh-ı hayvânî ve kalbe alâkası olan rûh-ı sultânî gibi gizli seyri ve yürüyen ayağı vardır."

مستمع خفته ست کوته کن خطاب　　　ای خطیب این نقش کم کن تو بر آب

1096. *Müstemi' uyumuştur, hitâbı kısa et, ey hatîb, sen bu nakşı su üzerine az yap!*

Dinleyen kimse, gaflet uykusundadır, binâenaleyh bu zemîndeki hitâbı kısalt ve ihtisâr et; ey hatîb-i maârif-i ilâhiyye olan Mevlânâ, bu elfâz ve kelimât nakışlarını su üzerine az yap, ya'ni kelâmı zâyi' etme!

بقیهء دعوت سلیمان بلقیس را که فرصت غنیمت است

Süleymân (a.s.)ın "Fırsat ganîmettir" diye Belkîs'ı da'vetinin bakıyyesi

خیز بلقیسا که بازاریست تیز　　　زین خسیسان کساد افکن گریز

1097. *"Kalk ey Belkîs, zîrâ revâçlı bir pazar vardır; bu kesâd bırakıcı hasîslerden kaç!"*

"Ey Belkîs meşrebinde olan nefisler, çöküp kaldığınız bu sûret âleminden kalkınız; zîrâ ârif-i billâhın revâçlı bir ma'rifet pazarı vardır, o ma'rifet pazarına kesâd bırakıcı olan alçak tabîatlı müddeîlerden kaçınız!"

خیز بلقیسا کنون با اختیار　　　پیش ازآنکه مرگ آرد گیرودار

1098. *"Ey Belkîs şimdi ihtiyârın ile kalk, ondan evvel ki, ölüm cenk getirir!"*

"Ey Belkîs, bu hayât-ı dünyeviyyede, bu sûret mezbelesinden ihtiyârınla kalk ve onun muhabbetini irâdenle terk et; zîrâ önünde lezzetleri yıkıcı ölüm vardır; o ölüm ansızın geldiği vakit, seni çöktüğün bir mezbeleden cebren ve ıztırâren götürür, fakat hayât-ı uhreviyyede sana cenk ve nizâ' belâları getirir."

بعد ازآن گوشت کشد مرگ آنچنان　　　که چو دزد آیی بشحنه جان کنان

1099. *"Ondan sonra ölüm senin kulağını öyle çeker ki, polis ile, cân çekişerek hırsız gibi gelirsin."*

"Polis, hırsızı nasıl sürükleye sürükleye götürürse, ölüm de seni öylece amellerinin hesâbını vermek üzere, çeke çeke mahkeme-i kübrâ huzûruna götürür."

زین خران تا چند باشی نعل دزد　　　گر همی ذردی بیآ و لعل دزد

1100. [1098] *"Ne zamâna kadar bu eşeklerden nal çalıcı olursun; eğer çalar isen gel, la'l çal!"*

"Eşekler"den murâd, halkı Hakk'a da'vet ediyoruz diye kendilerine hürmete da'vet eden ve ma'rifet da'vâsında bulunan yalancı ve riyâkâr şeyhlerdir. Ve "nal"dan murâd, onların zevksiz olan ma'rifetleridir; ve "la'l"den murâd, ulûm-ı enbiyâ ve evliyâdır. Ya'ni, "Yalancı ve riyâkâr müddeîlerden ne zamâna kadar eşek nalı mesâbesinde olan kıymetsiz ve zevksiz ma'rifet çalarsın; eğer çalar isen kıymetli ve zevkli olan ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı çal!"

خواهرانت یافته ملك خلود　　　تو گرفته ملکت کور و کبود

1101. *"Senin hemşîrelerin ebedî mülkü bulmuşlardır; sen iğrenç mülkü tutmuşsun.*

"Senin hemşîrelerin olan birtakım nefisler, insân-ı kâmilin huzûrunda ebedî olan mülkü bulmuşlar ve bekā âleminde müsterîh olmuşlardır; sen ise henüz bu fânî olan dünyânın mülküne kanâat edip kalmışsın."

ای خنك آنرا که زین ملکت بجست　　　که اجل این ملك را ویران گرست

1102. *"Ey saâdet ona ki bu mülkten sıçradı, zîrâ ecel bu mülkü harâb edicidir."*

"Saâdet o kimseyedir ki, bu fânî olan mülk-i dünyâya meyil ve muhabbetten kurtuldu, zîrâ ecel bu mülk-i fânîyi âkıbet harâb edicidir."

Ma'lûm olsun ki, mülk-i dünyâdan sıçramak, hayât-ı dünyâda ölüler gibi hiçbir şeye mâlik olmamak değildir; zîrâ temellük-i sûrî bu hayât-ı fâniye îcâbıdır; yaşamak için mâl ve mülk lâzımdır, mâlsız ve mülksüz içtimâî hayâtın devâmına imkân yoktur. Burada cenâb-ı Pîr'in maksûd-ı âlîleri mâl ve mülke hasr-ı muhabbetten nehydir; zîrâ mâl ve mülke hasr-ı muhabbet, Hak'dan ve hayât-ı uhreviyyeden gafleti îcâb eder. Nitekim I. cildde چیست دنیا از خدا غافل بدن　نی قماش و نقره و فرزند و زن ya'ni "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır; yoksa kumaşlar, gümüşler, çoluk çocuk ve kadın değildir!" buyurmuşlardır.

خیز بلقیسا بیآ باری ببین ملکت شاهان و سلطانان دین

1103. *"Kalk ey Belkîs gel, bir kere şâhların ve din sultanlarının mülkünü gör!"*

"Şâhlar ve din sultanları"ndan murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır.

شسته در باطن میان گلستان ظاهراً حادی میان دوستان

1104. *"Bâtında gülistân içinde oturmuşlardır, zâhiren dostlar arasında hâdîdir."*

"Hâdî", "hady"den ism-i fâil olup, "devesini tegannî ve terennüm ile süren deveci" ma'nâsına gelir. Ya'ni, "Din sultanları olan enbiyâ ve evliyâ, bâtında gülistân-ı hakîkat ve ma'rifet içinde oturmuşlardır; zâhirde dostları arasında develerini terennüm ve tegannî ile süren deveciler gibi, o dostlarını latîf va'z ve nasîhatlar ile, âlem-i hakîkat tarafına sürerler."

Bu ma'nâ Ankaravî nüshasına göredir. Hind nüshalarında ikinci mısrâ' ظاهر آحادی میان دوستان sûretindedir, "Zâhirde dostlar arasında âhâd-ı nâsdan biridir" demek olur. Ya'ni, "Enbiyâ ve evliyâ bâtında hakîkat ve ma'rifet gülistânı içinde oturmuşlardır; halk onların bâtınlarına muttali' değildir; çünki onlar zâhirde dostlar arasında âhâd-ı nâsdan biri sûretindedirler ve kendi bâtınlarını bu vech ile gizlerler." Dîğer bir nüshada dahi "hâzî" (حاذی) vâki'dir ki, "Zâhirde dostlar ile berâber oturucudur" demek olur.

بوستان با او روان هر جا رود لیك آن از خلق پنهان می شود

1105. *"Bostân onunla revân olarak her yere gider; fakat o halktan gizli olur."*

Ya'ni, "Hakîkat ve ma'rifet bostânı, o dîn sultanı ile berâber yürür ve her tarafa gider; fakat halk o bostandan ve bostanın onunla berâber yürüdüğünden haberdâr değildir."

میوها لابه کنان کز من بچر آب حیوان آمده کز من بخور

1106. *Meyveler, "Benden otla!" diye yalvarıcıdır; âb-ı hayât, "Benden iç!" diye gelmiştir.*

Ârifin bâtınındaki bostanın ma'rifet-i ilâhiyye meyveleri, "Beni kopar, rûhunun ağzına at!" diye yalvarırlar; ulûm-ı ledünniyye âb-ı hayâtı akıp "Benden iç!" diye önüne gelmiştir.

طوف می کن بر فلك بی پر و بال　　　همچو خورشید و چو بدر و چون هلال

1107. *Güneş gibi ve bedir gibi ve hilâl gibi felek üzerinde kanatsız tavaf et!*

"Âlem-i mülkün feleği ve fevkı olan âlem-i melekûtta, güneş, bedir ve hilâl âfâk-ı mülkte nasıl tavâf eder ve döner ise, sen de öylece dön!" Güneş, bedir ve hilâl ile, sâlikin merâtib-i terakkiyâtına işâret buyurulur. Ya'ni, "hilâl" ile mübtedîlere, "bedir" ile mütevassıtlara ve "güneş" ile müntehîlere işâret buyurulur.

چون روان باشی روان و پای نی　　　میخوری صد لوت لقمه خای نی

1108. *Revân gibi revân olursun, halbuki ayağın yoktur; yüz taâm yersin, halbuki lokma çiğneyici yoktur.*

Birinci "revân", rûh-ı izâfî ve ikinci "revân", "reften" masdarından ism-i fâil olup "gidici" ma'nâsınadır. Ya'ni, âlem-i melekûta cismâniyet ile girilmez, sûret-i misâliyye ile girilir. Bu sûret-i misâliyyenin cismâniyet ile, rûhâniyet arasında berzah olduğu, yukarıda beyân edilmiş idi. Ya'ni, "Âlem-i melekûta sûret-i misâliyye ile rûh-ı izâfî gibi gidici olursun; fakat cismânî ayağın yoktur. O âlem-i melekûtun türlü türlü taâmlarını yersin, fakat lokma çiğneyici olan cismânî dişlerin yoktur."

نی نهنگ غم زند بر کشتیت　　　نی پدید آید زمردن زشتیت

1109. *Gam timsâhı senin geminin üzerine çarpmaz; ölmekten senin çirkinliğin zâhir olmaz.*

Gam timsâhı senin vücûdunun gemisine çarpıp, seni tehdîd etmez. Kalbin selîm ve bâtının latîf olduğu için, zâhiri, bâtına kalb eden ölüm, senin çirkinliğini değil, bâtınındaki letâfeti ızhâr eder.

هم تو شاه وهم تو لشکر هم تو تخت　　　هم تو نیکو بخت باشی هم تو بخت

1110. [1108] *Şâh da sen, leşker de sen, taht da sen, iyi talihli de sen, baht da sen olursun!*

Vaktâki sûret âlemini terk edip, ma'nâ âlemine daldın ve ma'nâ âleminde makām-ı cem'e gelip, nazarından Hakk'ın gayri görünen eşyâ zâil oldu ve senin senliğin dahi deryâ-yı vahdette eridi ve anladın ki, senin hakîkatin Hak'dır; binâenaleyh şâhlık ve leşkerlik ve taht ve iyi tâlihlilik ve baht ve tâlih nisbetleri hep senin hakîkatinde birleşti.

گر تو نیکو بختی و سلطان زَفْت   تخت غیر تست روزی بخت رفت

1111. *Eğer sen iyi tâlihli ve sultân-ı azîm isen, taht senin gayrindir; bir gün baht gitti.*

Eğer sen cismâniyet âleminde iyi tâlihli olup bu tâlihin iktizâsı olarak sultân-ı azîm isen, üzerinde oturup hükm ettiğin taht-ı sûrî senin gayrindir; çünki sen ma'nâ-yı vahdeti müdrik olduğun içiñ, nazarında ikilik ve keserât sâbittir ve bu keserât-ı mevhûme ise fânîdir. Ve tâlihin ve tahtın ise, bu hayât-ı fâniye ile kāimdir. Bir gün gelir ki, muhakkak sûrette baht gider.

تو بمانی چون گدایان بی نوا   دولت خود هم تو باش ای مجتبی

1112. *Sen dilenciler gibi bî-nevâ kalırsın; ey müctebâ, kendi devletin dahi sen ol!*

Taht gittiği vakit sen âlem-i ma'nâda dilenciler gibi bî-nevâ kalırsın. Ey müctebâ, gel, sen kendi devletinin "ayn"ı ve zâtı ol ve kendinin aynı ve zâtı olan devleti bul; zîrâ bu sûrî devlet ve baht ve tâlih, senin gayrin olduğu için elbette bir gün fânî olur.

چون تو باشی بخت خود ای معنوی   پس تو که بختی ز خود کی گم شوی

1113. *Ey ma'nevî, vaktâki sen kendi bahtın olursun, imdi sen ki bahtsın, kendinden ne vakit gāib olursun.*

Ey ma'nâ âleminde makām-ı cem'e gelen sâlik, vaktâki sen Hakk'ın şe'ni olan baht olduğun vakit, bahtın aynı olmak i'tibâriyle ne vakit kendinden gāib olursun. Zîrâ eşyâ, Hakk'ın mezâhir-ı sıfâtıdır ve baht ve tâlih, şuûnât-ı Hak'dan bir şe'ndir ki, senin vücûdunun aynasında zâhir olmuştur. Aynadaki sûret-i mün'akiseyi nazardan kaldırınca, âkis olan sıfat kalır ve sıfat ise zâtla müttehiddir.

تو ز خود کی گم شوی ای خوش خصال   چونکه عین تو ترا شد ملك و مال

1114. *Ey hoş-hisâl, sen ne vakit kendinden gāib olursun? Mâdemki senin gaybın sana mülk ve mâl oldu.*

Ey huyları iyi olan sâlik, senin zâtın ve gaybın sana mülk ve mâl oldukça, sen ne vakit kendinden gāib olursun. Makām-ı cem'in hâl-i zevkîsi budur.

بقیهء قصهء عمارت کردن مسجد اقصا را سلیمان علیه السلام بتعلیم
و وحی خدا جهت حکمتهایی که او داند و معاونت ملائکه
و دیو و پری و آدمی آشکارا

Süleymân (a.s.)ın Mescid-i Aksâ'yı Hudâ'nın ta'lîmi ve vahyi ile O'nun bildiği hikmetler için imâret etmesi ve âşikâr olarak melâikenin ve şeytanların ve perilerin ve insanların muâvenet etmesi kıssasının bakıyyesi

ای سلیمان مسجد اقصا بساز　　　　لشکر بلقیس آمد در نماز

1115. *"Ey Süleymân Mescid-i Aksâ'yı yap, Belkîs'in askeri namaza geldi!"*

Bu kıssanın zâhiri Süleymân (a.s.)ın Mescid-i Aksâ'yı binâ buyurmasıdır; fakat iç yüzü her bir zamanda vâki' olan tecellî-i Hakk'a işârettir. Ya'ni, "Süleymân"'dan maksûd, insân-ı kâmildir. "Mescid-i Aksâ"dan murâd, sâliklerin kalbidir. "Belkîs"dan murâd nefisdir. Ve "Belkîs'in ordusu"ndan murâd, vücûd-ı sâlikteki kuvâ-yı muhtelifedir ki, bu kuvânın "akıl" gibi sâlihi ve "emîr-i hevâ" gibi fâsidi vardır. Bunlar hakkındaki tafsîlât cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) hazretlerinin *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi'l-Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitâb-ı şerîflerinin on birinci ve on ikinci bâblarında münderiçdir ve fakîr tarafından bu kitâba yazılmış olan şerhin o bâblarında âcizâne îzâh edilmiştir, burada tafsîli uzun olur.

چونکه او بنیاد آن مسجد نهاد　　　　جن و انس آمد بدن در کار داد

1116. *Vaktâki o, o mescidin bünyâdını koydu; cin ve ins geldi bedeni kâra verdi.*

Süleymân (a.s.) o Mescid-i Aksâ'nın temelini kurduğu vakit, cinler ve insanlar geldiler ve bedenlerini o Mescid'in binâsıyla meşgûl ettiler. "Cin" ile kuvâ-yı bâtıneye ve "ins" ile kuvâ-yı zâhireye işâret buyurulur. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil sâlikin kalbinin temelini kurduğu vakit, havâss-i zâhire ve bâtınesi dahi o kalbin binâsına meşgûl oldular.

یك گروه از عشق و قومی بی مراد همچنان كه در ره طاعت عباد

1117. *Bir gürûh, aşk cihetinden, bir kavim murâdsız olarak, tâat yolundaki kullar gibi.*

Ya'ni, "Hz. Süleymân Mescid-i Aksâ'nın temelini kurduğu vakit ins ve cinden bir tâife aşk ve muhabbet cihetinden o mescidin binâsına meşgūl oldular ve bir tâife dahi isteksiz olarak zor ile binâ-yı Mescid'in hizmetinde bulundular. Nitekim Hakk'a itâat ve emr-i ilâhîye tebaiyet yolundaki kullar da böyledir." Kimisi Hakk'ın emrini seve seve yaparlar ve kimi de maa'l-kerâhe ve istemiyerek yaparlar. İnsân-ı kâmilin hizmetinde tasfiye-i kalb ile meşgūl olan sâlikler de böyledir. Bir kısmı mürşid-i kâmilin verdiği vazîfeyi seve seve icrâ ederler ve evrâd ve ezkârlarına muntazaman devâm eylerler; bir kısmı da sıfât-ı nefsâniyyelerinin galebesiyle istemiyerek o vazîfeyi yaparlar, hattâ terk ve müsâmaha cihetine de giderler.

خلق ديوانند و شهوت سلسله مى كشد شان سوى دكان و غلّه

1118. *Halk şeytanlardır ve şehvet zincîrdir, onları dükkân ve galle tarafına çeker.*

"Dükkân", iş ve ticâret mahalli ve "galle", zahîre ve mahsûl ma'nâsınadır. Burada şeddesiz okunması, zarûret-i vezn içindir. "Dîvânend" kelimesinde iki ihtimâl vardır: Birisi "dîvâne end"in muhaffefidir, "Halk delidirler ve şehvet-i nefsânî o delilerin boyunlarında zincîrdir" demek olur. Yâhud şeytan ma'nâsına olan "dîv"in cem'idir. Ma'nâsı, "Halk şeytanlardır ve nefsânî şehvetler onların boyunlarında zincîrdir ki, onları çeke çeke iş ve ticâret mahallerine ve mahsûl ve zahîre tarafına götürür." Fakat "dîvâne end" ma'nâsı daha münâsib görünür. Zîrâ bu halk, mebde' ve maâdını idrâk edemiyecek derecede şehevât-ı nefsâniyyelerinde müstağraktırlar ve bu şehevât zincîrlerine bağlı oldukları halde, çılgınlık gösterirler.

هست اين زنجير از خوف و ولّه تو مبين اين خلق را بى سلسله

1119. *Bu zincîr korkudan ve hayrettendir; sen bu halkı zincîrsiz görme!*

Bu zincîr korkudan ve hayretten ma'mûldür, zîrâ ahvâl-i âtiye meçhûldür ve meçhûl bir âtî ise korku ve hayret tevlîd eder. Binâenaleyh sen bu halkı ma'nen korku ve hayret zincîri ile bağlı gör; onların zâhirine bakıp serbest ve zincîrsiz görme!

می کشاند شان سوی کسب و شکار   می کشاند شان سوی کان و بحار

1120. [1118] *Onları kesb ve şikâr tarafına çeker, onları kân ve bihâr tarafına çeker.*

Bu korku ve hayret zincîri onları kazanç ve şikâr tarafına [çeker]; ve âtî-de fakr u zarûret âteşine düşmemek korkusuyla çalışırlar. Ve bu zincîr onları kân, ya'ni ma'den menba'larındaki kuyularda çalışmak ve dağlar gibi dalgalı denizlerde ticâret etmek tarafına çeker.

می کشد شان سوی نیك و سوی بد   گفت حق فی جیدها حَبْلٌ مَسَدْ

1121. *Onları iyi tarafa ve kötü tarafa çeker, Hak buyurdu: "Onun boynunda hurma lifinden ip vardır."*

Ma'lûm olsun ki, bu korku ve hayret zincîri sırr-ı kaderin her bir ferd indinde meçhûl olmasından neş'et eder. Birçok mahallerde de îzâh olunduğu üzere sırr-ı kader her ferdin ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan vâki' olan talebi üzerine, Hakk'ın hüküm ve kazâsıdır. Efrâd-ı beşer kendi tedbîri ile bu hayât-ı dünyeviyyede dâimâ keşmekeş içindedir; fakat onu iyi ve kötü tarafına çeken hep kazâ-yı ilâhî bağıdır. Bu bağ, her bir kimsenin mazhar olduğu ism-i hâssın ahkâmıdır; ve bu ahkâm onun hakîkatinin boynunda iptir. O bağın liften örülmüş olması, vücûd-ı mevhûmuna işârettir; zîrâ hakîkatte vücûd Hakk'ındır, vücûd-ı keserât ise mevhûmdur. İşte "Tebbet yedâ" sûre-i şerîfesindeki فی جیدها حَبْلٌ مِن مَسَد (Tebbet, 111/5) ["Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip vardır."] âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı işârîsinden birisi de budur; ve bu âyet-i kerîmenin tefsîr-i işârîsi III. cildin 1659, 1660 numaralı beyitlerinde bir mikdâr tafsîl olundu. Ve işârî olan ma'nâlarından dîğer biri de inşâallâh VI. cildde آن هنر فی جیدها حبل مسد   روز مردن نیست زان فنها مدد ya'ni "O hüner nefsin boynunda hurma lifinden örülmüş bir iptir, ölüm gününde o fenlerden meded yoktur" beyt-i şerîfinde gelecektir.

قَدْ جَعَلْنَا الْحَبْلَ فی اَعْنَاقِهِمْ   وَ اتَّخَذْنَا الْحَبْلَ مِنْ اَخْلاقِهِمْ

1122. *"Biz onların boyunlarında muhakkak ip kıldık ve ipi onların ahlâkından ittihâz ettik."*

Ya'ni, Hak Teâlâ Yâsîn sûre-i şerîfesinde dahi اِنَّا جَعَلْنَا فی اَعْنَاقِهِمْ اَغْلالاً فَهِیَ اِلَی الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ (Yâsîn, 36/8) ya'ni "Biz onların boyunlarında zincîrler kıldık ki, o zincîrler çenelerine kadar sarılmıştır; binâenaleyh onlar başları yukarıya kalkmış ve gözleri yumulmuş bir haldedirler" buyurur.

Birinci mısrâ'da bu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur; ikinci mısrâ' "ağlâl" kelimesinin lisân-ı Hak ile tefsîridir. Âyet-i kerîme her ne kadar münkirler hakkında ise de, yukarıki beyt-i şerîfde îzâh olunduğu üzere bu "ağlâl" iyi ve kötü olan bilcümle efrâd-ı beşerin boynundadır; zîrâ her bir ferdin bir rabb-i hâssı vardır ki, o rabb-i hâs o ferdin ayn-ı sâbitesinin mazhar olduğu bir ism-i ilâhîdir; ve bilcümle mevâtında o fertten zâhir olan ahvâl, bu ismin hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsârdır, binâenaleyh o ismin hâssıyyeti, o ferdin hulku ve tabîatıdır. Meselâ Dârr isminin mazharı olan bir ferdin tab'ı, zarar îrâsıdır; böyle bir kimse fâide îrâsını kasd etse bile, zımnında zarar hâsıl olur. Ve kezâ Nâfi' isminin mazharı olanın tab'ı, menfaat îrâsıdır; böyle bir kimse zarar îrâsını kasd etse bile, zımnında menfaat hâsıl olur. Bu bahiste daha pek çok sözler vardır, fakat tafsîli uzun olur. İmdi fenâ ahlâk iki nevi'dir, birisi aslî ve dîğeri ârızîdir. Hulk-ı aslî terbiye ile zâil olmaz, zîrâ kalb-i hakāyık mümkin değildir ve hulk-ı ârızî terbiye ile zâil olur.

لَيْسَ مِنْ مُسْتَقْذِرٍ مُسْتَنْقِهِ   قَطُّ اِلاَّ طائِرُه فِى عُنْقِهِ

1123. *Müstakzirden, müstenkıhden hiçbiri yoktur, illâ ki onun boynunda bir tâir vardır.*

"Müstakzir", istif'âl bâbından ism-i fâildir, sülâsîsi "kazer"dir. "Pek pis" ma'nâsınadır ki, günâhla pis olandan kinâyedir. "Müstenkıh", Ankaravî hazretlerine göre kezâlik istif'âl bâbından ism-i fâildir, sülâsîsinin masdarı "nekâhet"dir; sıhhat ve ifâkat sâhibi ma'nâsınadır ki, günâh hastalığından, sıhhat ve ifâkat bulandan kinâyedir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî'ye göre "istinkā"dan ism-i fâildir ki, sülâsisi "nekā'"dır, temiz ve pâk olmak ma'nâsınadır. "Müstenkıh" kelimesinin aslı "müstenkî"dir; "yâ"nın hazfiyle "hâ" ilâvesi, zarûret-i kāfiye içindir. Bahru'l-Ulûm hazretleri her iki şıkka göre de ma'nâ vermişlerdir. Beyt-i şerîfin ma'nâsı budur ki: "İyiden ve kötüden ve pisten ve temizden hiçbir kimse yoktur ki, onun boynunda rabb-i hâssının hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsâr zâhir olmasın!" Eğer ism-i Hâdî'nin mazharı ise, onun boynuna bu ismin iktizââtına göre ve eğer Mudill isminin mazharı ise, kezâlik bu ismin îcâbâtına göre hükümler yükletilir ve bu yükler o kimselerin isti'dâdına göre kendilerine ağır gelmez. "Tâir"den murâd, ayn-ı sâbitesinin mazhar olduğu ism-i hâssın hazînesinden uçup, bu âlem-i kesâfette kendi mazharı olan şahsın boynuna konan ahkâmdır.

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Benî İsrâîl'de olan وَ كُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِى عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا (İsrâ, 17/13) ya'ni "Her bir mükellef olan insana, onun tâirini boynuna lâzım kıldık; biz yevm-i kıyâmette onun için bir kitâb çıkarırız, yayılmış olarak ona mülâkî olur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

حرص تو در كار بد چون آتشست　　اخگر از رنگ خوش آتش خوشست

1124. *Senin hırsın kötü işte ateş gibidir; kor, ateşin hoş olan renginden hoştur.*

Ma'lûm olsun ki, hırs hakîkî, bâkî ve sâbit olan bir sıfattır, aslâ tebeddül etmez. İnsan kendinde olan bu hakîkati iyiye ve kötüye tevcîh edebilir. Lezâiz-i dünyeviyye tahsîline tevcîh olunan hırs fenâ ve maârif-i rabbâniyyeye ve tâata ve rızâ-yı bârîye tevcîh olunan hırs iyidir. Bu husûstaki ma'lûmât-ı mufassala Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *Et-Tedbîrâtu İlâhiyye* kitâbının on ikinci bâbında ve âcizleri tarafından bu kitâba yazılan şerhte mündericdir. Bu ma'nâya binâen, beyt-i şerîfde hırs, "kötü işte" kaydıyla takyîd buyurulmuştur. İmdi gerek iyi ve gerek kötü olsun, her bir fiilin bir hakîkati vardır. Şer'in takbîh ettiği ef'âl, rûha birtakım zulmânî ve elem verici hakāyıktır ki, bu hakāyık dünyâda ef'âl sûretiyle zâhir olur. Havâss-i beşer bu hakāyıkın zulmâniyyetini idrâk edemediğinden parlak ve lezzetli görür ve dâimâ bu lezzetlerin tahsîline harîs olur. Beşer ölüm vâsıtasıyla bu havâsden kurtulup, âlem-i berzaha intikāl ettiği vakit, bu hakāyıkın zulmâniyeti ve elem vericiliği münkeşif olur. Dünyâda bu çirkin hakāyıkı parlak ve süslü gösteren hırstır.

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra bu ve âtîdeki beyitlerin zevkine varılır. Ya'ni, bu çirkin ef'âlin hakāyıkı kara kömür gibi ve hırs dahi bu kara kömüre ârız olan alevli ateş gibidir ki, nazarlarda bu çirkin fiilleri nûr hâlindeki ateş gibi, parlak ve latîf manzaralı gösterir ve senin hırsın, nefsine zevk-âver ve latîf görünür; fakat hırsının teveccüh ettiği çirkin fiil, o hırsın zevkinden daha latîf ve daha zevk-âver gelir. Meselâ birinin parasını çalmak ve gasb etmek, çirkin bir fiildir. Ve farz edelim ki, bir kimse dahi bu çirkin fiilleri icrâya harîsdir; bu hırs ona zevkli gelir; vaktâki o fiili icrâ edip, paraları elde eder. O paraların manzarası nefsinin gözüne, kor ateşi gibi latîf gelir; fakat bu fiilin zulmânî olan hakîkati rûhu te'lîm eder.

آن سياهى فحم در آتش نهان　　چونكه آتش شد سياهى شد عيان

1125. *O kömürün siyâhlığı ateş içinde gizlidir; vaktâki ateş gitti, siyâhlık zâhir oldu.*

"O kötü fiilin karalığı, hırs ateşi içinde gizlidir. Hırs ateşi zâil olduğu vakit o kötü fiilin karalığı zâhir olur." "Âteş-i hırsın gitmesi," âlem-i zâhirde, ya'ni dünyâda birkaç vecih ile olur; ve âlem-i bâtında ölüm ile olur. Dünyâda bilfarz zinâya harîs olan kimse, şiddetli bir firengîye veyâ dîğer bir hastalığa tutulup, o hastalığın şiddeti altında zebûn olduğu vakit, zinâya harîs olmak değil, adını bile anmaktan istikrâh eder veyâhud vücûduna ihtiyârlık ilel ve emrâzı müstevlî olur. Gençliğinde harîs olduğu fiil-i zinânın kerâhati nazarında zâhir olur. Ölüm hâlinde ise, havâs zâil ve o kötü fiilin çirkinliği ve elem vericiliği âşikâr olur.

اخگر از حرص تو شد فحم سياه　　　حرص چون شد ماند آن فحم تباه

1126. *Kara kömür senin hırsından kor oldu; hırs gittiği vakit, o berbâd kömür kaldı.*

Kara kömür mesâbesinde olan o kötü fiilin hakîkati, senin hırsından dolayı, kor gibi latîf renkli göründü; hırs zâil olduğu vakit, o berbâd ve kapkara kömür hâlinde kaldı.

آن زمان آن فحم اخگر مى نمود　　　آن نه حسن كار نار حرص بود

1127. *O zaman o kömür kor göründü, o işin güzelliği değil, hırsın ateşi idi.*

Kötü fiilin sana kor ateş gibi parlak ve latîf renkli görünmesi, o fiilin güzelliği ve letâfeti değil, hırsın alevli ateşi idi.

حرص كارت را بيآراييده بود　　　حرص رفت و ماند كار تو كبود

1128. *Hırs senin işini süslemiş idi; hırs gitti ve senin işin kebûd kaldı.*

"Kebûd", mâî renge derler ve mâî renk ehl-i Fürs indinde alâmet-i mâtemdir. وَ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ (Enfâl, 8/48) Ya'ni "Onların amellerini şeytân süsledi" âyet-i kerîmesi mûcibince şeytan senin hırsını tahrîk etti ve hırs vâsıtasıyla kötü amelini süsledi, imdi şeytanın vâsıta-i tesvîli olan hırs gitti ve senin işin mâtem libâsını giydi.

غوره‌ء را كه بيآراييد غول　　　پخته پندارد كسى كه هست گول

1129. *Bir koruğu ki, şeytan süsledi, bir kimse olmuş zanneder ki, ahmaktır.*

"Şeytanın süslemiş olduğu bir koruğu, ancak ahmak olan bir kimse olmuş zanneder." Bu beyt-i şerîf, bir temsîldir. Ham bir koruğu şeytân-ı vehmin tes-

vîli üzerine olmuş zanneden kimse nasıl ahmak ise, kötü işleri de şeytân-ı vehmin hırsı tahrîk etmek sûretiyle süslü göstermesinden dolayı iyi zannetmek hamâkattır. Ankaravî nüshasında "gûre" yerine "gavle" vâki'dir; ve Şârih hazretleri buyurur ki: "Gavle" ham ve nâ-puhte bir acı ve ekşi ottur, onu bir kimse çiğnediği vakit, dişlerini kamaştırır." Fakîr Hind nüshalarındaki "gûre"yi daha münâsib gördüm.

آزمايش چون نمايد جان او　　　کند گردد ز آزمون دندان او

1130. [1128] *Vaktâki onun canı tecrübe gösterir, onun dişi tecrübeden kamaşır.*

"Koruğu olmuş zanneden kimse vaktâki koruğu yer ve onun canı tecrübe gösterir, bu tecrübeden dişi kamaşır". Kötü fiili de iyi görenin hâli dahi buna benzer.

از هوس آن دام دانه می نمود　　　عکس غول حرص و آن خود دام بود

1131. *Hırs gûlünün aksi, hevesten nâşi o tuzağı dâne gösterdi, halbuki o muhakkak tuzak idi.*

Gulyabânî gibi olan hırsın aksi, sende kötü fiili icrâya bir heves uyandırır ve bu heves sebebiyle o hakîkatı zulmânî ve seni te'lîm edici olan fiil-i kabîhi sana latîf bir dâne gösterdi; halbuki o gösterdiği letâfet ve lezzet muhakkak sûrette senin murg-ı rûhunun tuzağı idi.

حرص اندر کار دين و خير جو　　　چون نماند حرص باشد نغز رو

1132. *Hırsı dîn işinde ve hayırda iste; vaktâki hırs kalmaz, latîf yüzlü olur.*

Yukarıda 1124 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, hırsın bâkî ve sâbit olan bir hakîkatı vardır ki, aslâ değişmez. Ancak onu iyi ef'âle tevcîh etmek lâzımdır. Binâenaleyh hırsı din işinde ve hayırda iste; vaktâki ölüm sebebiyle havâssin zâil ve hırsın fânî olur, arazdan ibâret olan senin fiilin latîf yüzlü bir sûret olarak sana zâhir olur.

خيرها نغزند نی از عکس غير　　　تاب حرص ار رفت ماند تاب خير

1133. *Hayırlar latîftirler, gayrin aksinden değil; hırsın harâreti gitse, hayrın revnakı kalır.*

Hayırların ve güzel fiillerin hakîkatleri latîf ve hoşturlar; onların letâfeti kendi zâtındandır; başka bir latîfin hâriçten vâki' olan aksinden değildir. Bi-

nâenaleyh eğer bu dünyâda vâki' olan hırsın harâreti, ölüm vâsıtasıyla gitse, âlem-i berzahda o güzel fiilin revnakı ve parlaklığı kalır ve o parlaklık senin sûret-i misâliyyenin enîsi olur.

تاب حرص از کار دنیا چون برفت فحم باشد مانده از اخگر بتفت

1134. *Dünyâ işinden hırsın harâreti gittiği vakit, harâretli kordan kömür kalmış olur.*

Bu fânî olan hayât-ı dünyeviyyede, dünyâ umûruna ve lezzât-ı cismâniyye tahsîline tevcîh olunan hırsın harâreti, ölüm sebebiyle gittiği vakit, parlak ve harâretli kor mesâbesinde olan o kötü ef'âlin kömür gibi kapkara kaldığı münkeşif olur; ve bu boş ve dipsiz meş'aleye tevcîh olunan hırs sebebiyle hasret ve nedâmet çekilir.

کودکانرا حرص می آرد غرار تا شوند از ذوق دل دامن سوار

1135. *Gırâr, çocuklara hırs getirir, nihâyet gönül zevkinden dâmen-süvâr olurlar.*

"Nitekim noksanlık çocuklara oyun hırsı getirir ve nihâyet bu hırs sebebiyle gönüllerinde bir zevk hâsıl olur ve bu zevk sebebiyle entârilerinin arka eteklerini bacakları arasından, önlerine çekip, ata binmiş olduklarını zannederek koşarlar." Bu koşmadan vücûdlarına ancak beyhûde bir yorgunluk ârız olur. "Gırâr", "kitâb" veznindedir, müteaddid ma'nâları vardır; burada "noksan" ma'nâsınadır. Zîrâ çocuklar cismen ve aklen noksan olduklarından onlarda oyun hırsı hâsıl olur.

چون ز کودک رفت آن حرص بدش بر دگر اطفال خنده آیدش

1136. *Vaktâki çocuktan o fenâ olan hırs gider, dîğer çocuklar üzerine ona gülme gelir.*

Vaktâki çocuk büyür, o fenâ ve âdî bir şey olan oyun hırsı gider, başka çocukları öyle oynar bir halde gördüğü vakit güler de der

که چه می کردم چه می دیدم درین خل ز عکس حرص بنمود انگبین

1137. *Ki: "Ne yapar idim, bunda ne görür idim, hırsın aksinden sirke, bal göründü?"*

Ya'ni, çocukların öyle dipsiz ve ma'nâsız oyunlarını gördüğü vakit der ki: "Çocukluğumda ben de bunlar gibi yapardım; fakat bu yaptığım ne idi ve

bu ma'nâsız meşgûliyet içinde ne gibi bir fâide görür idim. Oyun hırsının aksinden, sirke gibi ekşi olan bu harekât, beyhûde bana bal gibi tatlı göründü." İşte Hak'dan gâfil ve dünyâ umûruna harîs olan insân-ı nâkıs dahi, mertebe-i kemâle geldiği vakit, ehl-i dünyânın hâline bakıp güler ve böyle söyler; zîrâ bu hayât-ı dünyâ laib ve lehvden ibârettir. Nitekim âyet-i kerîmede اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ (Muhammed, 47/36) ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak laib ve lehvdir" buyurulur.

آن بنای انبیا بی حرص بود　　　زآن چنان پیوسته رونقها فزود

1138. *O peygamberlerin binâsı hırssız idi; ondan dolayı böyle revnaklar ziyâde oldu.*

Ehl-i dünyâdan birisi çıkıp derse ki: "Dünyâ umûruyla meşgûliyetin oyuncak ve boş olduğundan bahs olunur; halbuki peygamberler dahi birtakım dünyâ işiyle meşgûl olup kimi Mescid-i Aksâ'yı ve kimi Kâ'be'yi binâ etti ve kimi mescid ve ma'bed yaptı; ve hayât-ı dünyâya lâzım şeyleri tahsîle sa'y ettiler?" Biz cevâb veririz ki: "Evet öyle oldu, fakat onların sa'yleri dünyâları, sûret-i dünyeviyyenin kendilerini tahsîle harîs olarak değil idi; belki onların hırsları, umûr-ı uhreviyyeye tevcîh buyurulmuş idi. Ve hiçbirisi yaptığı bir işte Hak'dan gâfil değil idi; binâenaleyh onların hırsları yukarıda 1132, 1133 numaralı beyitlerde îzâh olunan nevi'den idi ve onların amel-i dünyevîleri pek büyük bir kasd-ı ilâhîye müstenid idi. Binâenaleyh o binâların revnakları ve parlaklıkları inde'n-nâs ziyâde oldu.

ای بسا مسجد بر آورده کرام　　　لیك نبود مسجد اقصاش نام

1139. *Ey kimse, kerîm olanlar çok mescid binâ etmişlerdir, fakat onun adı Mescid-i Aksâ olmaz.*

Ey ibret almak isteyen kimse, bu âlemde birçok kerem sâhipleri çok mescid yaptırmışlardır; fakat o mescidlerden hiçbirinin adı Mescid-i Aksâ değildir ve nâs arasında bir peygamberin binâ ettiği Mescid-i Aksâ kadar parlaklığını muhâfaza edememiştir. Bu hâl, ibret alınacak bir şeydir; zîrâ hiçbir ferdin ihlâsı, bir peygamberin ihlâsı derecesinde sâf değildir.

کعبه را که هر دمی عزی فزود　　　آن ز اخلاصات ابراهیم بود

1140. [1138] *Kâ'be'nin her bir dem izzeti arttı; o ihlâsât İbrâhîm'den idi.*

Kâ'be ilk evvel İbrâhîm (a.s.) tarafından binâ olundu. Kıyâmete kadar ehl-i İslâm indinde izzeti dâimâ ziyâde olmakta ve şarktan ve garbdan fevc fevc tavâf ve ziyâret olunmaktadır. Kâ'be'nin böyle izzetinin tezâyüdü İbrâhîm (a.s.)ın ihlâslarının kuvvetinden ve safvetinden idi.

فضل آن مسجد ز خاك و سنگ نيست   ليك در بنّاش حرص و جنگ نيست

1141. *O mescidin fazlı topraktan ve taştan değildir, fakat onun bânîsinde hırs ve cenk yoktur.*

"Bennâ", çok binâ yapıcı ma'nâsına mübâlağa ile ism-i fâildir ve "mi'mâr" ma'nâsına da gelir. Ya'ni, "O Mescid-i Aksâ'nın ve Mescid-i Harâm'ın sâir mescidler üzerine fazlı, toprağından ve taşından değildir. Onun mi'mârları enbiyânın nefislerinde hırs ve nizâ' sıfatları olmamasındandır." Zîrâ onların nefislerinin bidâyeti, "nefs-i mutmainne"dir.

نی کتبشان مثل کتب دیگران   نی مساجد شان نه کسب و خان و مان

1142. *Onların kitâbları, başkalarının kitâbları gibi değildir; ne mescidleri, ne kesbleri ne hânumânları.*

"O peygamberlerin kitâbları vahy-i ilâhî olmak i'tibâriyle, başkalarının yazdıkları kitâblara benzemez; mescidleri ve hayât-ı dünyeviyyede kesbleri ve hânumânları ya'ni ehl ü ıyâli ve mâmeleki ve evi barkı, başkalarınınkine benzemez. Zîrâ onların kesblerindeki safvet, başkalarının kesblerinde bulunamaz." Zîrâ enbiyâ hakāyık-ı eşyâyı görürler ve gördüklerini bilirler ve bildiklerini söylerler; başkalarının kitâbları ise akıl ve vehmin te'sîri altındadır; ve kesblerinde cehil hasebiyle şübheli mevâdd karışık olur ve hânumânlarında teşettüt ve teferruk bulunur.

نی ادبشان نی غضبشان نی نکال   نی نُعاس و نی قیاس و نی مقال

1143. *Ne edebleri, ne gazabları, ne ukûbetleri, ne uykuları ve ne kıyâs ve ne makāli.*

"Nekâl", ukûbet ve azâb; "nuâs" uyku demektir. Bu beyt-i şerîf, yukarıki beytin mâba'didir. Ya'ni, "Enbiyânın bu halleri de başkalarınınkine benzemez demek olur. Zîrâ onların bu hallerinde zerre kadar riyâ ve süm'a gibi sıfât-ı nefsâniyyeden bir şey bulunmaz. Başkalarının edebleri muhîtlerine hoş görünmek sûretiyle vikāye-i nefs içindir; gazabları ve ukûbetleri, uykuları nefsânîdir ve kıyâsları ve makālleri nef'-i nefisleri mülâhazasıyla vâki' olur."

هر یکی شانرا یکی فرّ دگر　　　مرغ جانشان طائر از پر دگر

1144. *Onların her birinin bir başka ferri vardır; onların can kuşu başka kanattan uçucudur.*

Ya'ni, enbiyâ-yı izâm hazarâtından her birinin bir başka revnakı ve parlaklığı vardır; her biri ism-i Hâdî'nin mazhar-ı kâmili olmakla berâber, rabb-i hâssları i'tibâriyle aralarında tefâzul vardır. Nitekim âyet-i kerîmede تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) ya'ni "Bu resûllerin ba'zısını, ba'zısı üzerine tafdîl ettik" buyurulur. Bu rabb-i hâsslarının te'sîriyle kimi tenzîhe ve kimi teşbîhe ve kimi kâh tenzîhe ve kâh teşbîhe ve kimi teşbîhde tenzîhe ve tenzîhde teşbîhe da'vet ederler. Binâenaleyh her birinin rûh-ı âlîsi başka kanattan uçar.

دل همی لرزد ز ذکر حالشان　　　قبلهء افعال ما افعالشان

1145. *Onların hâlinin zikrinden gönül titrer; onların fiilleri, bizim fiillerimizin kıblesidir.*

Enbiyânın hallerinin zikrinde gönül titremesinin sırrı budur ki, insân-ı kâmil, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın son libâs ile tecellîsinden ibârettir; ve enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın her birerleri bi'l-asâle birer insân-ı kâmildir. Evliyâ-yı kümmelînin kemâlleri ise bi'l-verâsedir. Binâenaleyh bi'l-asâle insân-ı kâmil olan enbiyânın zikr-i ahvâli, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın etvâr-ı tecelliyâtını beyân olur ki, bundaki azamet, muhtâc-ı îzâh değildir. Bu azametin önünde titremek tabiîdir. Bu ma'nâ-yı Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İlyâsî'de رُسُلُ اللهِ اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (En'âm, 6/124) ya'ni "Allâh'ın resûlleri, Allâh'dır. O risâletini nerede kılacağını daha ziyâde bilir" âyet-i kerîmesinin bir vechi olarak beyân buyururlar. Tafsîli fakîr tarafından yazılan bu fassın şerhindedir; ve cenâb-ı Pîr efendimizin bu ma'nâdaki "Müstezâd"ını burada zikr etmek erbâb-ı irfân için fâideden hâlî değildir. Şi'r-i müstezâd:

هر لحظه بشکلی بت عیار بر آمد　　　دل برد و نهان شد
هر دم بلباس دگران یار بر آمد　　　گه پیر و جوان شد
گه نوح شد و کرد جهانرا بدعا غرق　　　خود رفت بکشتی
گه گشت خلیل و بدل نار بر آمد　　　آتش گل ازآن شد
یوسف شد و از مصر فرستاد قمیصی　　　روشنگر عالم
از دیدهء یعقوب چو انوار بر آمد　　　تا دیده عیان شد

حقا که هم او بود که اندر ید بیضا — می کرد شبانی
در چوب شد و بر صفت مار بر آمد — زان فخر کبار شد
می گشت دمی چند برین روی زمین را — از بهر تفرج
عیسی شد و بر کنبد دوار بر آمد — تسبیح کنان شد
بالجمله هم او بود که مئ آمد و می رفت — هر فرد که دیدی
تا عاقبت از شکل عرب وار بر آمد — دارای جهان شد
نی نی که هم او بود که می گفت انا الحق — در صورت بلهی
منصور نبود آن که در آن دار بر آمد — نادان بگمان شد
رومی سخن کفر بگفته است نگوید — منکر مشویدش
کافر بود آنکس که بانکار بر آمد — از دوزخیان شد

"Kesîrü't-tecellî olan ma'şûk-i hakîkî her lahzada bir şekil ile zâhir oldu; gönül kaptı ve gizlendi. Yâr-i hakîkî her dem başkalarının libâsıyla zâhir oldu; gâh ihtiyar ve gâh delikanlı oldu. Gâh Nûh oldu ve cihânı duâsı ile suya gark etti. Kendisi gemiye gitti. Gâh İbrâhîm Halîl oldu ve ateş içinde zâhir oldu, ateş ondan gülistân oldu. Yûsuf oldu ve Mısır'dan âlemin rûşen-geri olan bir gömlek gönderdi. Ya'kûb'un gözünden nûrlar gibi zâhir oldu. Nihâyet gözü âşikâr oldu; muhakkak Mûsâ (a.s.)ın yed-i beyzâsından olan dahi O idi. Çobanlık ederdi, asâya gitti, yılan sıfatı üzerinde zâhir oldu. Ondan büyüklerin fahri oldu; nice bir dem, teferrüc cihetinden bu yeryüzü üzerinde dolaştı. Îsâ oldu ve dönücü kubbe-i felek üzerinde zâhir oldu; tesbîh edici oldu. Gelip gittiğini gördüğün her ferd dahi hep O idi. Nihâyet şekl-i Arabî'den zâhir oldu, cihânın dârâsı oldu; hayır hayır ki, bir sâf-derûn sûretinde "ene'l-Hak" diyen dahi O idi. O dârağacında zâhir olan Mansûr değil idi; câhil olan şübhede oldu. Mevlânâ-yı Rûmî küfür sözünü söylememiştir, söyleyemez, ona münkir olmayınız! Kâfir o kimse olur ki, inkâr ile zâhir oldu, cehennemliklerden oldu."

İmdi bu îzâhâttan bu beyt-i şerîfdeki "titreme"nin ve "enbiyânın fiilleri, bizim fiillerimizin kıblesi olması"nın sırrı ve ma'nâsı anlaşılır.

مرغشانرا بیضها زرین بدست — نیم شب جانشان سحرگه بین شدست

1146. *Onların kuşlarının yumurtaları altından olmuştur; onların canı gece yarısında seher vaktini görücü olmuştur.*

Ma'lûm olsun ki, ervâh-ı mücerrede, mertebe-i sıfâttadır; vaktâki ecsâda taalluk ederler, mertebe-i ef'âle gelirler ve "ef'âl," rûh kuşlarının yumurtaları mesâbesinde bulunur. Enbiyânın ef'âli, aslâ nefsin sıfâtı karışmamış bir halde bulunduğundan, altın gibi kıymetlidir. Zîrâ onların rûhları pek karanlık ve kesîf olan tabîat ve cismâniyet âleminde hakîkat güneşinin nûrunu gösteren seher vakti gibi olmuştur.

هر چه گویم من بجان نیکوی قوم　　نقص گفتم گشته ناقص گوی قوم

1147. *Ben kavmin iyiliğini cân ile her ne söylersem, eksik söyledim, kavmin eksik söyleyicisi olmuşum.*

"Ben enbiyâ tâifesinin, iyilikleri hakkında her ne söylersem, eksik söylemiş olurum; binâenaleyh ben o tâife-i aliyyenin eksik söyleyicisi olmuşumdur." Zîrâ nübüvvet hâlî, zevkî ve vicdânîdir; ve nübüvvetle muttasıf olmayan kimsenin Nebbiyy-i zîşân hakkındaki sözleri ilm-i zevkî ve hıbret üzerine olmaz, böyle olunca da o söz nâkıs olur. Meselâ pâdişâh olmayan kimsenin, pâdişâhlığın zevki hakkındaki sözleri tamâm olmaz.

مسجد اقصی بسازید ای کرام　　که سلیمان باز آمد والسلام

1148. *Ey kerîmler, Mescid-i Aksâ yapınız, zîrâ tekrâr Süleymân geldi ve's-selâm!*

"Ey rûhlarına karşı kerîm olanlar, Aksâ mesâbesinde olan kalbinizi binâ ediniz; zîrâ verâset-i Süleymânîyi hâiz olan insân-ı kâmil geldi ve vâris ile mûris şahs-ı vâhid hükmünde bulunduğundan, Hz. Süleymân yine gelmiş oldu." Hz. Süleymân cihet-i nübüvveti ile zâhiren Mescid-i Aksâ'yı ve cihet-i velâyeti ile bâtınen kalbleri binâ etti. İnsân-ı kâmil ise cihet-i velâyeti hasebiyle kalbleri ma'mûr eder. Binâenaleyh i'mâr-ı kalb husûsunda Süleymân-ı zamânın emrine tâbi' olunuz. Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz "Süleymân" ile zât-ı şerîflerine işâret buyururlar.

ور ازین دیوان و پریان سر کشند　　جمله را املاك در چنبر کشند

1149. *Ve eğer bu dîvlerden ve perîlerden baş çekerlerse, melekler hepsini çenbere çekerler.*

Ve eğer kuvâ-yı şeheviyye ve gazabiyye ve vehmiyye ve ucüb ve kibir ve hased gibi şeytanlar ve periler, bu kalb Mescid-i Aksâ'sının i'mârından baş çekerler ve imtinâ' ederlerse, melekler idâdında olan insân-ı kâmilin kuvâsı onları çenbere ve bukağıya çekerler.

دیو یکدم کژ رود از مکر و زرق   تازیانه آیدش بر سر چو برق

1150. *Şeytân mekr ve riyâdan bir dem eğri giderse, onun başı üzerine şimşek*
[1148] *gibi kamçı gelir.*

Eğer nefis şeytanı mekr ve riyâdan dolayı, bu i'mâr-ı kalb husûsunda eğri hareket ederse onun başı üzerine insân-ı kâmilin şimşek gibi tasarruf kamçısı gelir.

چون سلیمان شو که تا دیوان تو   سنگ بُرّند از پی ایوان تو

1151. *Süleymân gibi ol, tâ ki senin şeytanların senin binân için taş getirsinler.*

Binâenaleyh ey sâlik, sen ihlâs husûsunda Süleymân gibi ol, tâ ki senin sıfât-ı nefsâniyye şeytanların, senin binâ-yı kalbin için güzel ahlâk taşlarını getirsinler!

چون سلیمان باش بی وسواس و ریو   تا ترا فرمان برد جنی و دیو

1152. *Süleymân gibi vesvesesiz ve hîlesiz ol, tâ ki cin ve şeytân senin fermânını götürsün!*

Süleymân (a.s.) gibi sâhib-i ihlâs olup, umûrunda vesvesesiz ve hîlesiz ol; tâ ki cin ve şeytân mesâbesinde olan vücûdundaki kuvâ sana mutî' olup fermânını icrâ etsinler!

خاتم تو این دلست و هوش دار   تا نگردد دیو را خاتم شکار

1153. *Senin mühürün bu gönüldür ve ayık ol, tâ ki mühürün şeytana şikâr olmasın!*

Ey sâlik, senin kuvânda tasarrufuna sebeb olan mühür, senin bu gönlündür; aklını başında tut ve müteyakkız ol ki, sebeb-i tasarruf olan o mührü şeytana kaptırmayasın! Eğer kaptırır isen, senin vücûdunun mülkünde mutasarrıf olan ancak şeytan olur.

پس سلیمانی کند بر تو مدام   دیو با خاتم حذر کن والسلام

1154. *Böyle olunca şeytan senin üzerine dâimâ Süleymânlık eder; hazer et, vesselâm!*

آن سلیمانی دلا منسوخ نیست   در سَرُ و سِرَّتْ سلیمانی کُنیست

1155. *Ey gönül, o Süleymânlık mensûh değildir; senin başında ve sırrında Süleymânlık edicilik vardır.*

"Süleymânî"deki "yâ" masdariyet, "Süleymânî kün" vasf-ı terkîbî, "künî"de "yâ" kezâ masdariyettir. Ya'ni, "Ey gönül, eğer nefis şeytânı mührünü kapar ve senin mülk-i vücûdunda tasarruf ederse me'yûs olma; zîrâ o Süleymânlık mensûh değildir. İnsan olmak i'tibâriyle senin başında ve bâtınında ya'ni rûhunda Süleymânlık edicilik isti'dâdı vardır, nefis şeytanında ise bu isti'dâd yoktur.

دیو هم وقتی سلیمانی کند　　　لیك هر جولاهه اطلس کی تند

1156. *Şeytan dahi bir vakit Süleymânlık eder; fakat her çulha ne vakit atlas dokur?*

Nefis şeytânı dahi vücûd-ı beşerde bir vakit Süleymânlık edip, mutasarrıf olur; fakat bu tasarrufu ile Süleymân olması lâzım gelmez; çünki her çulhanın dokuduğu kumaş, kıymetli atlas olamaz.

دست جنباند چو دست او و لیك　　　در میان هر دو فرقی هست نیك

1157. *O, onun eli gibi el kımıldatır ve fakat her ikisinin arasında çok bir fark vardır.*

Ya'ni, "Rûh-i hayvânî sâhibi olan nefis dahi, rûh-i izâfînin eli gibi el kımıldatır ve vücûdda mutasarrıf olur; ve fakat rûh-i hayvânînin tasarrufu ile, rûh-i izâfînin tasarrufu arasında çok fark vardır.

قصهء شاعر وصله دادن شاه و مضاعف کردن وزیر ابو الحسن نام

Şâirin kıssası, şâhın ihsân vermesi, Ebu'l-Hasan adlı vezîrin muzâaf kılması

شاعری آورد شعری پیش شاه　　　بر امید خلعت و اکرام و جاه

1158. *Bir şâir hil'at ve ikrâm ve mansıb ümîdi üzerine şâhın huzûruna bir şiir getirdi.*

شاه مکرم بود و فرمودش هزار از زر سرخ و کرامات و نثار

1159. *Şâh mükrim idi; o ona kızıl altından bin ve kerâmetler ve nüsâr emr etti.*

"Nüsâr", nûnun zammı ile teşrîfen ve ikrâmen bir kimsenin başına serpilen şey ma'nâsınadır. Ya'ni, "Şâh ikrâm edici bir zât idi, şâirin şiirine mükâfât olarak başı üzerine bin kızıl altın saçılmak sûretiyle ikrâm edilmesini emr etti."

پس وزیرش گفت کین اندك بود ده هزارش هدیه وا ده تا رود

1160. [1158] *Müteâkıben onun vezîri dedi ki: "Bu az olur; gitmek için ona on bin hediye ver!"*

Adı Ebu'l-Hasan olan vezîr pâdişâha dedi ki: "Emir buyurduğun bu bin altın azdır, memnûnen gitmesi için ona on bin altın hediye ve ihsân ver!"

از چون او شاعرِ نُسْ از تو بحر دست ده هزاری که بگفتم اندکست

1161. *"Onun gibi şâir-i akl için, sen deryâ elliden, on bin ki dedim, azdır."*

"Ez çûn"deki "ez", ta'lîl içindir. "Nüs", burada hûş ve şuûr ve akıl ma'nâsınadır. "Ez tu bahr-dest"deki "ez", intizâ' içindir. "Bahr-dest", "deryâ elli" cömertlikten kinâyedir. Ya'ni, "Öyle kemâl-i akıl sâhibi olan bir şâir için, senin gibi bir kerîm ve cömert olan pâdişâhdan, söylediğim on bin altın bile azdır!" demek olur.

قصه گفت آن شاهرا و فلسفه تا بر آید عشر خرمن از کفه

1162. *O, o şâha kıssa ve felsefe söyledi, tâ ki kefeden harmanın öşrü gele!*

"Felsefe", ilm-i hikmet; "kefe" harmanda döğen ile döğülmemiş buğday ve arpa başakları ma'nâsınadır. Ya'ni, "Vezîr Ebu'l-Hasan pâdişâhı ihsâna teşvîk için geçmiş zamanlardaki cömert pâdişâhların kıssasını ve sehâvetin fazâiline âid ilm-i hikmet söyledi; tâ ki döğülmemiş buğday cinsinden harmanın onda biri tahsîl edilmiş olsun!" Ya'ni şâire dediği derecede bir ihsân verilsin.

ده هزارش داد و خلعت در خورَشْ خانهٔ شکر و ثنا کرد آن سِرَشْ

1163. *Ona on bini ve onun lâyıkında hil'at verdi, onun o sırrını şükür ve senâ evi yaptı.*

Vezîrin teşvîki üzerine şâh o şâir-i mâhire on bin altın ihsân etti ve kendisine lâyık derecede elbise-i fâhire de verdi; şâirin bâtınını şükür ve medih menba'ı yaptı.

پس تفحص کرد کین سعی که بود   شاه را اهلیت من که نمود

1164. *Binâenaleyh "Bu kimin sa'yi idi, benim ehliyetimi şâha kim gösterdi?" diye tefahhus etti.*

İkrâm-ı vâki' üzerine şâir: "Acabâ bu ikrâm ve ihsân kimin gayreti ile vâki' oldu ve pâdişâha benim şiirdeki mahâretimi ve ehliyetimi gösteren kim idi?" diye tecessüs ve tefahhus etti.

پس بگفتندش فلان الدین وزیر   آن حسن تام و حسن خلق و ضمیر

1165. *Binnetîce ona dediler ki: "Filânüddîn vezîr, o adı Hasan ve hulku ve zamîri hasen!"*

Şâirin tefahhusu ve suâli üzerine cevâben dediler ki: "Senin ehliyetini pâdişâha gösteren vezîrin adı Hasan'dır; ve huyu ve kalbi hasendir ve güzeldir; ve lakabı da "Filâneddîn"dir." "Filâneddîn" ta'bîriyle o zamanda lakablara izâfe olunan "ed-dîn" kelimesinin mu'tâd olmasına işâret buyurulur. Meselâ Celâleddîn, Nûreddîn, Sadreddîn, Bedreddîn, Bahâeddîn gibi isimler kullanılması, evvelki zamanlarda âdet olmuş idi. Zamânımızda nedret üzere müsta'meldir.

در ثنای او یکی شعری دراز   بر نبشت و سوی خانه رفت باز

1166. *Onun medhinde uzun bir şiir yazdı ve tekrâr hâne tarafına gitti.*

Şâir vezîrin lutfunu anlayınca şâhın medhinde değil, o vezîrin medhinde uzun bir şiir yazdı ve hânesi tarafına geri döndü.

بی زبان و لب همان نعمای شاه   مدح شه می کرد و خلعتهای شاه

1167. *Şâhın ni'metleri ve şâhın hil'atları, dilsiz ve dudaksız olarak şâhı medh ederdi.*

Çünki şâhın kendisini lafzan ve lisânen medhe hâcet yok idi; ancak onun ni'metleri ve hil'atları ve ihsânları, dilsiz ve dudaksız, ya'ni elfâza ve lisâna hâcet olmaksızın şâhı medh ediyor idi.

باز آمدن شاعر بعد سالی چند بامید همان صله و هزار دینار فرمودن
شاه بر قاعدهٔ خویش وزیر نو هم حسن نام شاهرا گفت که این سخت
بسیارست و مارا خرجهاست و خزینه خالیست و من او را
بده یك آن خوشنود كنم

Şâirin yine ihsân ümîdi ile birkaç sene sonra tekrâr gelmesi ve şâhın kendi kāidesi üzere bin dînâr emr etmesi. Hasan adlı yeni vezîrin dahi şâha: "Bu pek çoktur ve bizim masraflarımız vardır ve hazîne boştur ve ben onu, onun onda birine hoşnûd ederim!" demesi

بعد سالی چند بهر رزق و گشت　　　شاعر از فقر و عوض محتاج گشت

1168. *Birkaç sene sonra şâir fakr ve kılletten nâşî rızk ve dolaşmak için muhtâç oldu.*

Birinci mısrâ'daki "geşt" dolaşmak ve ikinci mısrâ'daki "geşt" ise "oldu" ma'nâsınadır. Ankaravî nüshasında ikinci mısrâ'da "avaz" vâki'dir. Hazret bu kelimeye "kıllet" ma'nâsını vermiştir. Fakîr *Kāmûs*'da bu kelimeye tesâdüf edemedim. Hind nüshalarında "avez" (عَوَزْ) yazılmıştır, *Kāmûs*'da "ihtiyâç ve fakr" ma'nâsına olduğu mezkûrdur.

گفت وقت فقر و تنگیٔ دو دست　　　جست و جوی آزموده بهتر ست

1169. *Dedi: "Fakr ve el darlığı vakti, tecrübe olunmuşun cüst ü cûsu çok iyidir."*

Şâir kendi kendine dedi ki: "Fakr ve el darlığı vaktinde fâidesi tecrübe olunmuş olan şeyin taharrîsi çok iyidir."

درگهی را کآزمودم در کرم　　　حاجت نَوْ را همان جانب بَرَمْ

1170. [1168] *"Bir dergâhı ki, keremde tecrübe ettim, yeni hâceti de o tarafa götürürüm."*

"Yeni ihtiyâcı dahi, keremini tecrübe etmiş olduğum bir dergâh tarafına arz edeyim."

معنیٔ الله گفت آن سیبَوَیْه　　　یُولِهُونَ فِی الْحَوَایِجْ هُمْ لَدَیْه

1171. *O Sîbeveyh Allâh'ın ma'nâsını, "Havâyicde onlar Onun indine iltica eylerler" dedi.*

Sîbeveyh nahiv âlimlerinin reîsidir. Bu zât "Allâh" lafzının ma'nâsını lügat i'tibâriyle beyân edip "Mahlûkâtın kendi ihtiyâçlarını Hak Teâlâ tarafına arz etmeleridir" demiştir.

Ma'lûm olsun ki, "Allâh" ism-i şerîfinin iştikâkında ulemânın ihtilâfı vardır, bu ihtilâfât ilm-i lügata âit bir mesele olduğundan bunların birer birer burada zikri mûcib-i tatvîl olur. Sîbeveyh'in kavli budur ki: Bu isim "eleh"den müştaktır, aslı "veleh"dir; binâenaleyh "Allâh" aslında "ülihe ileyhi" ya'ni "kendisine iltica olunan" olmuş olur. Bu şekilden birinci "hâ" ile, ikinci hemzeyi hazf ve lâmı lâma idgâm ve "yâ" harfini de elife tebdîl ettiler, "Allâh" oldu.

گفت اَلَهْنَا فِی حَوَایِجِنَا اِلَیْك　　　فَالْتَمَسْنَاهَا وَجَدْنَاهَا لَدَیْك

1172. *Dedi ki: "Biz hâcetlerimizde sana iltica ettik, imdi biz onları iltimâs eyledik; onları senin indinde bulduk."*

Sîbeveyh "Allâh" lafzının iştikâkını, yukarıdaki vecih ile beyân ettikten sonra, ma'nâsını îzâhen dedi ki: "Yâ Rab, biz hâcetlerimizde sana iltica ettik ve onları senden iltimâs ve niyâz ettik ve o hâcetlerimizi senin ind-i rubûbiyyetinde bulduk."

صد هزاران عاقل اندر وقت درد　　　جمله نالان پیش آن دیان فرد

1173. *Yüz binlerce âkıl, dert vaktinde o Ferd olan Deyyân'ın önünde feryâd edicidir.*

"Deyyân", cezâ verici ve muhâsib ma'nâsınadır. Ya'ni "Yüz binlerce âkıl def' ve izâlesi, beşerin yed-i kudretinden hâriç olan dert ve belâlar vaktinde, kullarının ef'âlini muhâsebe edip cezâlarını verici olan o Hakk-ı Ferd'in huzûrunda feryâd ederler ve "Amân yâ Rab, bu belâyı üzerimizden def' et!" diye yalvarırlar."

هیچ دیوانهٔ فَلیوی این کند　　　بر بخیلی عاجزی گدیه تند

1174. *Hiçbir ahmak deli bunu yapar mı? Bir bahîl bir âciz üzerinde tese'ül etsin!*

"Felîv", beyhûde ve fâidesiz ve ahmak ma'nâsına olup, dîvânenin sıfatıdır. Ya'ni "Allâh hâcetlerin melcei olmasa idi, binlerce âkıller O'na sıkıntı vaktinde niyâz etmezler idi; zîrâ hiçbir ahmak deli bile, bir bahîl ve âciz olan kimsenin kapısına gidip hâcetini arz etmez."

گر نبینندی هزاران بار بیش　　　عاقلان جان کی کشیدندیش پیش

1175. *Eğer binlerce kereden ziyâde âkıller görmeseler idi, ne vakit onun huzûruna can çekerlerdi?*

Eğer âkıller yüz binlerce kereden ziyâde Hakk'ın rahmetini ve mevhibesini görmeseler idi, ne vakit onun huzûruna canlarını pîşkeş çekerler idi?

بلکه جمله ماهیان در موجها　　　جملهء پرندگان بر اوجها

1176. *Belki cümle balıklar dalgalarda, kuşların hepsi yukarılarda.*

پیل و گرگ و حیدر اشکار نیز　　　اژدهای زفت و مور و مار نیز

1177. *Fil ve kurt ve av arslanı dahi, iri ejderhâ ve karınca ve yılan dahi,*

بلکه خاك و باد و آب و هر شرار　　　مایه زو یابند هم دی هم بهار

1178. *Belki toprak, hava ve su ve her kıvılcım, hem kışta, hem bahârda ondan mâye bulurlar.*

Allâh'a arz-ı ihtiyâç eden yalnız âkıl olan benî-âdem değil, belki denizdeki balıklar, havada uçan kuşlar, ormanlarda ve dağlarda gezen filler ve kurtlar ve av avlayıcı haydar ya'ni arslan, cesîm ejderhâlar ve küçük karıncalar ve her nevi' yılanlar gibi zî-rûh olanlar ve cemâd nev'inden olan toprak ve hava ve su ve ateş cinsinden olan her kıvılcım, ya'ni ateş ve elektrik kıvılcımları her mevsimde ondan mâye bulurlar ve tabîatlarına mülâyim olan ihtiyâçlarını Hak'dan alırlar.

هر دمش لابه کند این آسمان　　　که فرو مگذارم ای حق یك زمان

1179. *Bu gök her dem, "Ey Hak, beni bir zamân aşağıya bırakma!" diye ona yalvarır.*

استن من عصمت و حفظ توست　　　جمله مطوئ یمین آن دو دست

1180. [1178] *"Benim direğim, senin ismetin ve hıfzındır; hepsi o iki elin kuvvetinin bükülmüşüdür."*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Zümer'de vâki' وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِه (Zümer, 39/67) ya'ni "Gökler onun yed-i kudretinde bükülmüşlerdir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "İki el"den murâd, "esmâ-i cemâliyye" ve "celâliyye"dir. Esmâ-i cemâliyyeden kuvve-i câzibe ve esmâ-i celâliyyeden kuvve-i dâfia hâsıl olur. "Yemîn" lügatte sağ el ma'nâsınadır, Burada kuvvet ve kudret ma'nâsında müsta'meldir. "Üstun", direk ma'nâsına olan "sütûn"un muhaffefidir.

این زمین گوید که دارم بر قرار　　　ای که بر آبم تو کردستی سوار

1181. *Ve bu arz der ki: "Beni karâr üzerine tut, ey zât ki, beni su üzerine süvâr ettin!"*

Ve bu yeryüzü der ki: "Ey beni su üzerine bindiren Zât-ı ecell ve a'lâ, beni dağıtma da karâr üzerine tut!" Ma'lûmdur ki, denizler sath-ı arzın tahmînen onda yedisini işgâl eder. Denizlerin mesâha-i sathiyyesi 383 milyon kilometre murabba'ı ve karaların mesâha-i sathiyyesi de 136 milyon kilometre murabba'ı hesâb edilmiştir. Dîğer taraftan karalarda akan sular da vardır ki, bunlar da yüksek dağlardaki karların ve cümûdiyyelerin erimesinden ve yer altında vâki' cereyanların tevlîd ettiği menba'lardan ve sellerden hâsıl olur. Velhâsıl karalar, su üzerine bindirilmiştir; ve bu kadar su içinde karalar suların te'sîrâtına mukāvemet edip dağılmaz ve karâr üzerinde durur; ve sûre-i Neml'de vâki' olan âyet-i kerîmede اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا (Neml, 27/61) ["Yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan mı?..."] buyurulmasıyla bu karâra işâret buyurulur.

جملگان کیسه ازو بر دوختند　　　دادن حاجت ازو آموختند

1182. *Hepsi keseyi ondan diktiler, hâcet vermeyi ondan öğrendiler.*

"Kîse ber dûhten", keseyi doldurmaktan kinâyedir. Zîrâ bilcümle mevcûdât mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir. Varlıktan ve sıfât-ı mütenevviadan onlarda olanların hepsi Hakk'ın varlığının ve sıfâtının aksidir. "Hâcet vermek" dahi sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfattır. Binâenaleyh bu halk, "hâcet verme"yi de Hak'dan öğrendiler.

هر نبئ زو بر آورده برات　　　استعینوا منه صبرا او صلات

1183. *Her bir nebî ondan berât getirmiştir: "Ondan sabır ile yâhud salât ile yardım isteyin!"*

"Berât", lügatte "mektûb" demektir; burada "fermân" ve "emirnâme-i ilâhî" demek olur. "Sabır", kişi nefsini ceza' ve feza'dan habs etmektir. "Salât", duâ ma'nâsınadır. Ya'ni "Her bir peygamber Allâh Teâlâ tarafından emir ve fermân getirmiştir ki, o emirnâmede: "Ey insanlar, sabır ve duâ ile Hak Teâlâ'dan istiâne edin!" buyurulmuştur. Bu beyt-i şerîfde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (Bakara, 2/153) ya'ni "Ey îmân eden insanlar, sabır ve duâ ile istiâne edin! Muhakkak Allâh Teâlâ sabr ediciler ile berâberdir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, abdin havâyici her mevtında kendi rabb-i hâssının hazînesinden nâzil olur ve bu nüzûl def'î değildir, ânen-fe-ânen vâki' olur; nitekim âyet-i kerîmede de وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21) ya'ni "Hiçbir şey yoktur, illâ ki bizim indimizde onun hazîneleri vardır ve biz onu ancak mikdâr-ı ma'lûm ile indiririz" buyurulur. Bu nüzûl her mevtında abdin isti'dâdı tekevvün ettikçe iner; isti'dâd-ı mec'ûlünün tekevvününden mukaddem inmez. Nitekim bir çocuk doğduğu vakit konuşamaz; fakat mürûr-ı zamân ile bünyesine isti'dâd geldikçe konuşmağa başlar; binâenaleyh abd, bu isti'dâd-ı mec'ûlünün tekevvününe intizâren, nefsini ceza' ve feza'dan habs etmek ve sabr etmek lâzımdır. Bununla berâber اُدْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ (Gâfir, 40/60) ["Bana duâ edin, kabûl edeyim"] âyet-i kerîmesindeki emre imtisâlen duâ-yı lafzî dahi lâzımdır; çünki duâ ve taleb abdiyetin şânıdır.

هين ازو خواهيد نه از غير او　　　　آب ازيم جو مجو از خشك جو

1184. *Âgâh olun, ondan isteyin, onun gayrinden değil! Suyu denizden iste, kuru ırmaktan isteme!*

"Binâenaleyh âgâh olun, havâyicinizi Rabbü'l-erbâb olan Allâh Teâlâ'dan isteyin; taayyün cihetiyle Hakk'ın gayri olan erbâb-ı müteferrikadan istemeyin!" Nitekim âyet-i kîmde ءَ اَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (Yûsuf, 12/39) ya'ni "Müteferrik olan rabler mi hayırlıdır, yoksa Vâhid-i Kahhâr olan Allâh mı hayırlıdır?" buyurulur. Zîrâ müteferrik olan erbâbın mezâhirine imdâd, Rabbü'l-erbâb olan Allâh'dan gelir. Rabbü'l-erbâbı bırakıp, erbâb-ı müteferrikadan havâyicini taleb etmek, denizi bırakıp, bir kuru ırmaktan su istemek kabîlinden olur.

ور بخواهى از دگر كس او دهد　　　　بر كف ميلش سخا هم او نهد

1185. *Ve eğer başka kimseden istersen, O verir; onun meylinin keffine sehâveti O koyar.*

Ve eğer Onun gayri i'tibâr olunan kimseden ihtiyâcını istersen ve o da sana verirse, yine Allâh Teâlâ verir; zîrâ o başkasının meyil eline sehâveti ve cömertliği yine Allâh Teâlâ koyar.

آنکه معرض را ز زر قارون کند   رو بدو آری بطاعت چون کند

1186. *O ki i'râz edeni altından Kārûn eder, eğer yüzü tâat ile ona getirirsen nasıl yapar?*

O zât-ı Hak ki, kendisinden yüz çeviren kimseyi, altın cinsinden ni'metlere gark edip, Kārûn ismindeki şahıs gibi zengin eder; ve kendi düşmanına bu sûretle lutuf ile muâmele eyler; eğer yüzünü Hakk'a döndürüp, onun emrine imtisâl edersen, sana nasıl lutuflar ve ni'metler ihsân eder var kıyâs et!

Kārûn, Mûsâ (a.s.) zamânında yaşayan ve o hazrete muhâlefet eden bir şahsın ismidir ki, kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur.

بار دیگر شاعر از سودای داد   روی سوی آن شه محسن نهاد

1187. *Şâir atâ sevdâsından dolayı diğer def'a yüzünü o ihsân edici şâhın tarafına koydu.*

Ya'ni, "Şâir, ihsân-ı pâdişâha nâil olmak sevdâsıyla, tekrâr o pâdişâh tarafına geldi ve yeni yapmış olduğu şiirini getirdi."

هدیهء شاعر چه باشد شعر نو   سوی محسن آرد و بنهد گرو

1188. *Şâirin hediyesi ne olur? Yeni şiir; muhsin tarafına getirir ve rehin koyar.*

"Rehin" ta'bîri, istiâre tarîkıyla mezkûrdur. "Rehin", bir borç mukābilinde bir malı habs etmek demektir. Şâirin şiiri gûyâ bir mal olup, pâdişâhın verdiği ihsân mukābilinde habs edilmiş addedilmektedir.

محسنان باصد عطا و جود و بر   زر نهاده شاعرانرا منتظر

1189. *Muhsinler yüz atâ ve cûd ve ihsân ile, altın koyup, şâirlere muntazırdırlar.*

"Cûd", kerîmlik ve cömertlik; "birr" hayır ve hasene ve iyilik ma'nâsınadır. Ya'ni, "İhsân ediciler, birçok atâ ve cömertlik ve iyilik ile altınları önlerine koyup, şâirlerin medhiyeler ile gelmelerini beklerler."

پیش شان شعری به از صد تنگ شعر   خاصه شاعر کو گهر آرد ز قعر

1190. [1188] *Onların önünde bir şiir yüz denk "şa'r"dan iyidir; husûsiyle ka'rdan gevher getiren şâir.*

"Şa'r", kıl ve ipekten ma'mûl libâs ma'nâsına gelir. "Teng" kelimesinin on kadar ma'nâsı vardır, burada "denk" ta'bîr olunan "eşyâ yükü" demektir. Ya'ni, "İhsân edici olan şâhların nezdinde medhiyeyi mutazammın olan bir şiir, yüz denk ipekli libâstan daha makbûldür; husûsiyle deryâ-yı maânînin dibinden ma'rifet incilerini çıkarıp getiren bir şâirin şahsı pek mu'teberdir."

آدمی اول حریص نان بود   زانکه قوت و نان ستون جان بود

1191. *Âdem, evvelen ekmeğin harîsi olur; zîrâ gıdâ ve ekmek canın dizgini olur.*

Âdemoğlu bu hayât-ı dünyeviyyede evvelen ekmeğin ve gıdânın harîsi olur; çünki gıdâ ve ekmek rûh-ı hayvânînin dizgini ve muharriki olur.

سوی کسب و سوی غصب و صد حیل   جان نهاده بر کف از حرص و امل

1192. *Kesb tarafına, gasb ve yüz hîleler tarafına, hırs ve emelden olan kef üzerine can koymuştur.*

Âdemoğlu gıdâsını ve ekmeğini kazanmak tarafına ve bu kazancı te'mîn için de gasb-ı emvâl ve türlü türlü hîleler tarafına, hırs ve emel ellerinin üzerine canını koymuş ve can fedâsını gözüne almıştır.

چون بنادر گشت مستغنی زنان   عاشق نامست و مدح شاعران

1193. *Vaktâki nâdir sebebiyle ekmekten müstağnî oldu, nâmın ve şâirlerin medhinin âşıkıdır.*

"Nâdir", az ma'nâsınadır; ve bundan murâd hükümdârlık, vezâret gibi makāmât ve menâsıbdır ki, milyonlarca nüfûsdan mürekkeb olan bir hükûmette bu makāmları pek az kimseler ihrâz edebilir ve bu makāmlara nâil olanlar bittabi' te'mîn-i maîşet gamından kurtulup, kendilerini medh edecek şâirler ve edîbler ve hatîbler isterler; ve iyi nâm almak için şâirlerin medhiyelerine âşık olurlar.

تا که اصل و فصل او را بر دهند   در بیان فضل او منبر نهند

1194. *Tâ ki onun asl u faslına meyve vereler, onun fazlının beyânı hakkında minberler koyalar.*

"Asl"dan murâd, baba ve ecdâd; "fasl"dan murâd, mensûb olduğu kavim. Hind nüshalarında "fasl" yerine "nesil" vâki' olmuştur. "Ber dehend"de iki ihtimâl vardır. "Ber", meyve ma'nâsına olduğuna göre, medh olunan kimsenin asl u faslının bu medh sebebiyle iyi ve memdûh bir meyve verdiğini göstermek olur. "Ber", yüksek ma'nâsına olduğuna göre, bu medh sebebiyle memdûhun aslı faslını yükseltmek olur. Ya'ni, "Maîşet derdinden müstağnî olan hükümdârlar ve vezîrler, asılları ve nesilleri yükselmiş ve kendileri gibi iyi bir meyve vermiş olduğu ızhâr edilmiş olmak ve fazl u hünerlerinin i'lânına hâdim minber kurulmak için şâirlerin medhiyelerinin âşıkıdırlar."

تا که کر و فر و زر بخشئ او   همچو عنبر بو دهد در گفت و گو

1195. *Tâ ki onun altın bağışlayıcılığının kerr ü feri, güft ü gûda anber gibi koku vere!*

Tâ ki o hükümdârlar veyâ vezîrlerin altın vericiliklerinin kerr ü feri ve tantanası, şâirlerin güft ü gûlarında ve medhiyelerinde, anber kokusu gibi halk arasına yayılsın!

خُلق ما بر صورت خود کرد حق   وصف ما از وصف او گیرد سبق

1196. *Bizim hulkumuzu Hak kendi sûreti üzerine yaptı; bizim vasfımız, O'nun vasfından sebak tutar.*

"Bizim huyumuzu Hak Teâlâ hazretleri kendi sıfât-ı aliyyesi üzerine yaptı." Nitekim hadîs-i şerîfde ان الله خلق آدم على صورته ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ Âdem'i kendi sûreti üzerine yarattı" buyurulur. Ve cenâb-ı Pîr efendimiz, "sûret"i "sıfât" ile tefsîr buyurdular; zîrâ sıfatlar zâtın zâhiri olmak i'tibâriyle, onlara "sûret" denebilir. "Ve bizim sıfatlarımız Hakk'ın sıfatlarından sebak tutar ve ders alır." "Sebak", lügatte, at yarışında ileri geçene verilecek öndül ve mükâfât ma'nâsınadır; ve bu mükâfâtı, bu müsâbakayı tertîb eden verir. Bunun gibi, bizim sıfatlarımızın yekdîğerine vâki' olan müsâbakalarında da bu sıfât öndül ve mükâfâtını Hak verir, demek olur. Zîrâ müdebbirü'l-umûr kâinâtta ancak Hak'dır ve vücûd-ı eşyâ O'nun sıfatlarının mezâhiridir.

چونکه آن خلاق شکر و حمد جوست   آدمی را مدح جویی نیز خوست

1197. *Çünki o Hallâk şükür ve hamd isteyicidir; âdem için dahi medh isteyicilik huydur.*

Mâdemki o Hallâk-ı cihân olan Hak Teâlâ hazretleri, kullarından şükür ve hamd ve senâ isteyicilik sıfatını hâizdir ve kulların sıfâtı dahi Hakk'ın sıfatlarından muktebestir, binâenaleyh elbette benî-âdemde dahi medh isteyicilik huyu ve sıfatı vardır.

خاصه مرد حق که در فضلست چست   پر شود زان باد چون خیك درست

1198. *Husûsiyle Hak âdemi, ki fazılda çeviktir; o havâdan sağlam tulum gibi dolu olur.*

"Husûsiyle merd-i Hak, ya'ni ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olan insân-ı kâmil fazl u kemâlde çeviktir." ان الله يحب المدح ya'ni "Allâh Teâlâ medhi sever" hadîs-i şerîfi mûcibince, Hak Teâlâ nasıl medhi severse, o insân-ı kâmil dahi öylece medihten hoşlanır ve medih havâsından Hakk'a şükr ile dolar; "ve sağlam bir tulum havadan şişip dolduğu gibi, o da Hakk'ın sıfatlarından bir sıfatın kendinde zuhûruna karşı hamd ve şükür rüzgârlarıyla şişer ve dolar."

ور نباشد اهل زآن باد دروغ   خيكْ بدريد ست كى گيرد فروغ

1199. *Ve eğer ehil olmazsa, o yalan havadan yırtılmış tulumdur; ne vakit fürûğ tutar?*

"Ve eğer medh olunan kimse o medhe ehil olmazsa, o medih yalan olur ve ehliyetsiz kimse dahi, yırtık tulum gibidir; o yalan medihden parlaklık tutmaz." Nitekim yırtık tulum havadan şişip, sathı gerginlikden dolayı parlak olmaz; zîrâ medh olunan kimse kendisinde o evsâf-ı memdûhanın bulunmadığını bilir, her ne kadar zâhiren hoşlanır ise de o medihleri içinden kendisine mâl edemez. "Hîk", kâf-ı Arabî ile, "büyük siyâh tulum" demektir ki, Arablar "râviye" derler.

اين مثل از خود نگفتم اى رفيق   سر سرى مشنو چو اهلى و مفيق

1200. [1198] *Ey refîk, bu meseli kendimden söylemedim, ehil ve müfîk isen serseri dinleme!*

"Serserî", ma'nâsız ve bî-teveccüh; "müfîk", ifâkattan ayık ve hastalığı iyiliğe dönücü demektir. Ya'ni, "Bu yukarıda söylediğim tulum meselini ve medihden hoşlanmak mes'elesini kendi içtihâdımdan söyledim zannetme! Eğer bu ma'nâyı kavramağa ehil ve ayık isen, bu sözleri ma'nâsız olarak dinleme!"

این پیمبر گفت چون بشنید قدح   که چرا فربه شود احمد بمدح

1201. *"Ahmed medh ile niçin semiz oluyor!" diye kadhi işittiği vakit, bunu Peygamber dedi.*

Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz hakk-ı âlîlerindeki medihten hoşlanırlar idi. Müşrikler bunu görünce dediler ki: "Peygamber, bende hazz-ı nefs yoktur, diyor, halbuki medihten göğsü kabarıyor ve hoşlanıyor!" Cenâb-ı Peygamber müşriklerin bu kadhini işittiği vakit ان الله خلق آدم على صورته ya'ni "Allâh Teâlâ Âdem'i kendi sûreti üzerine yarattı" buyurdu. Zîrâ Hak Teâlâ hamd ve şükrü sever, kullar dahi sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olduklarından, onlarda da elbet bu sıfatın eseri zuhûr eder, demek olur. Dîğer taraftan Resûl-i zîşân Efendimiz ashâbdan Hassân (r.a.)ın şiirlerini dinler ve ان روح القدس مع حسان ya'ni "Muhakkak Rûhü'l-Kuds Hassân ile berâberdir" buyururlardı. Ve Hassân hazretleri Resûl-i Ekrem'i medh eder ve hicv edeni de hicv eylerdi. Müşrikler bu hâli bildikleri için Peygamber'e ta'n ederlerdi. Beyt-i şerîfde bu hallere işâret buyurulur.

رفت شاعر سوی آن شاه و ببرد   شعر اندر شکر و احسان کآن نمرد

1202. *Şâir o şâh tarafına gitti ve ölmeyen şükür ve ihsân hakkındaki şiiri götürdü.*

Velhâsıl şâir ölmeyen şükür ve ihsânı beyân eden şiirini alarak şâh tarafına gitti.

محسنان مردند و احسانها بماند   ای خنُك آنرا که این مرکب براند

1203. *İhsân ediciler öldüler ve ihsânlar kaldı; ey saâdet o kimseye ki, bu merkebi sürdü.*

İhsân edici olan kimselerin sûretleri ölüm sûretiyle fânî oldu ve ma'nâları olan ihsânlar bâkî kaldı. Ne mutlu o kimseye ki, bu ihsân merkebi üzerine bindi ve saâdet-i ebediyye iklîmine bu merkebi sürdü.

ظالمان مردند و ماند آن ظلمها   وای جانی کو کند مکر و دها

1204. *Zâlimler öldüler ve o zulümler kaldı; vay bir câna ki o mekr ve hîle eder.*

Zâlimler dahi, muhsinler gibi öldüler; fakat muhsinlerden indallâh ve inde'n-nâs makbûl olan ihsân kaldı ve zâlimlerden ise indallâh ve inde'n-nâs

mezmûm ve mebgūz olan zulüm kaldı. Mekr ve hîle ile zulm eden bir cânın vay hâline!

گفت پیغمبر خنك آنرا كه او شد ز دنیا ماند ازو فعل نكو

1205. *Peygamber buyurdu: "Saâdet ona ki, o dünyâdan gitti, ondan iyi bir fi-il kaldı!"*

Bu beyt-i şerîfde من سن فى الاسلام سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اجورهم شئ و من سن فى الاسلام سنة سيئة كان عليه وزرها و وزر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اوزارهم شئ ya'ni "Bir kimse İslâm'da iyi bir âdet ittihâz etse, onun için bunun ecri vardır ve o kimseden sonra, onların ecirlerinden bir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimse için de ecir vardır. Ve bir kimse İslâm'da kötü bir âdet vaz' etse, onun günâhı o kimse üzerinedir ve o kimseden sonra, onların günâhından bir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimseye günâh vardır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ve طوبى لمن طال عمره و حسن عمله ya'ni "Saâdet o kimseyedir ki, ömrü uzun oldu ve ameli de güzel oldu" hadîs-i şerîfinde dahi bu ma'nâya işâret vardır.

مرد محسن لیك احسانش نمرد نزد یزدان دین و احسان نیست خرد

1206. *Muhsin öldü, fakat onun ihsânı ölmedi; Hâlık'ın nezdinde dîn ve ihsân küçük değildir.*

Hâlık'ın indinde dînin, ya'ni inkıyâdın ve ihsânın kıymeti vardır; zîrâ âyet-i kerîmede ان اللّٰه يحب المحسنين (Bakara, 2/195) ya'ni "Muhakkak Allâh muhsinleri sever" buyurur.

وای آنكو مرد و عصیانش نمرد تا نپنداری بمرگ او جان ببرد

1207. *Vay o kimseye ki o öldü ve onun isyânı ölmedi, tâ zann etmeyesin ki ölüm ile o cân götürdü.*

Usâtın ölmesinde iki muhtemel ma'nâ vardır: Birisi, tövbe etmemek sebebiyle isyânın mağfiret olunmaması; ve dîğeri, bir kimse kötü bir âdet vaz' ederek, yukarıda zikr olunan hadîs-i şerîf mûcibince kendisi öldükten sonra o kötü âdetin günâhı bâkî kalmasıdır; böyle bir kimsenin vay hâline! O kimse, ölüm ile canının azâbından ve elemden kurtulduğunu zannetmesin!

این رها كن زانكه شاعر بر گذر وامدارست و قوی محتاج زر

1208. *Bunu bırak, zîrâ ki şâir geçit üzerinde borçludur ve altının pek muhtâcıdır.*

Ya'ni, "Yâ Mevlânâ, bu hasene ve seyyie bahsini bırak, çünki îzâh ve tafsîli çok uzun sürer ve bu bahis uzadıkça şâirin kıssası gecikir; halbuki şâir borçludur ve borcunu ödemek için pek ziyâde altına muhtâçdır."

برد شاعر شعر سوی شهریار　　بر امید بخشش و احسان پار

1209. *Şâir şiiri, bahşiş ve geçen senenin ihsânı ümîdi üzerine şehriyâr tarafına götürdü.*

"Pâr" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır; burada "pâr-sâl", geçmiş sene ma'nâsınadır. Ya'ni "Şâir geçen sene aldığı ihsânı almak ümîdiyle şiirini pâdişâh tarafına götürdü."

نازنین شعری پر از دُرّ درست　　بر امید و بوی اکرام نخست

1210. [1208] *Sağlam incilerden dolu olan bu şiiri evvelki ümîd ve ikrâmın kokusu üzerine.*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beyte merbûttur ve onun te'kîdidir. Ya'ni, "Şâir sağlam ve sahîh olan ma'nâ incileri ile dolu zarîf ve nâzenîn bir şiiri evvelce aldığı on bin altını yine almak ümîdi ve o evvelki ikrâmın kokusu üzerine pâdişâhın huzûruna götürdü."

شاه هم بر خوی خود گفتش هزار　　چون چنین بد عادت آن شهریار

1211. *Şâh yine kendi huyu üzerine ona bin dedi; çünki o şehriyârın âdeti böyle idi.*

Şâir şiirini pâdişâha takdîm etti, pâdişâh dahi yine kendi huy ve âdeti üzerine o şâire bin altın ihsân verilmesini emr etti; çünki pâdişâhın ikrâmda i'tiyâd eylediği hadd-i ihsân böyle idi. Fazlasını emr etmek âdeti değil idi.

لیك این بار آن وزیر پر ز جود　　بر بُراق عز ز دنیا رفته بود

1212. *Fakat bu def'a cömertlikten dolu olan o vezîr, izzet burâkı üzerinde dünyâdan gitmiş idi.*

"Burâk", merâkib-i ma'neviyyeden bir merkebin ismidir, "şimşek" ma'nâsına olan "berk"dan müştaktır. Ervâh bu merâkibe binip, âlem-i ulvîye sür'atle urûc ederler. Ya'ni, "Pâdişâh şâire on bin altın verilmesini emr ettiği bu def'ada, evvelki cömert vezîr yok idi, o zâtın rûh-ı şerîfi izzet burâkına binip, âlem-i süflîden, âlem-i ulvîye gitmiş idi."

بر مقام او وزیر نو رئیس گشته لیکن سخت بی رحم و خسیس

1213. *Onun makāmı üzerinde yeni vezîr reîs olmuş, lâkin pek merhametsiz ve hasîs idi.*

گفت ای شه خرجها داریم ما شاعریرا نبود این بخشش جزا

1214. *Dedi: "Ey şâh, bizim masraflarımız vardır; bu şâire bu kadar bahşîş mükâfât olmaz."*

Bu yeni vezîr pâdişâha hitâben dedi ki: "Umûr-ı memleketin tedvîri için ihtiyârı zarûrî olan masraflarımız vardır; bu şâire bahşiş olarak bin lira mükâfât i'tâsı çoktur."

من بربع عُشْرِ این آن مُغْتَنَمْ مرد شاعر را خوش و راضی کنم

1215. *"Ey mağtenem, ben bunun onda birinin dörtte biri ile şâir olan adamı hoş ve râzı ederim!"*

"Ey lutfu çok olmakla ganîmet ilâhı olan şâh, ben bunu bin altının, onda biri olan yüz altının, dörtte biri olan yirmi beş altına râzı ederim, o da memnûn olup gider," dedi.

خلق گفتندش که او از پیش دست ده هزاری زان دلاور برده است

1216. *Halk ona dediler ki: "O evvelki sadırdan, o dilâverden bir on bin götürmüştür.*

"Halk"dan murâd, yeni vezîrin yanında bulunan erbâb-ı menâsıb. "Dest" kelimesinin dokuz kadar ma'nâsı vardır, burada "sadr" ve "vezîr" ma'nâsınadır. Ya'ni "Vezîrin bu sözü üzerine, orada hâzır olan erkân-ı hükûmet vezîre dediler ki: "O şâir, evvelki sadrın ve vezîrin tedbîri cihetinden o dilâver pâdişâhdan on bin altın ihsân alıp götürmüştür."

بعد شکّرْ کلك خایی چون کند بعد سلطانی گدایی چون کند

1217. *"Şekerden sonra kamış çiğneyiciliği nasıl yapar? Sultanlıktan sonra dilenciliği nasıl yapar?"*

Bu beyt-i şerîf temsîldir. Ya'ni, "Evvelce aldığı on bin altın, şeker ve şimdiki aldığı yirmi beş altın, kuru kamış gibidir. Ve keza evvelki ikrâma nâiliyet sultânlıktır; sonraki yirmi beş lira ikrâmı kabul, dilenciliktir."

گفت بفشارم ورا اندر فشار　　تا شود زار و نزار از انتظار

1218. *Dedi: "Onu sıkış içinde sıkarım, âkıbet intizârdan nâle edici ve zayıf olur."*

Vezîr onlara cevâben dedi: "Ben o şâiri bir tazyîk içinde sıkarım ve o tazyîk dahi onu uzun bir zaman ihsân intizârında bırakmaktır. Binâenaleyh o âkıbet bu intizârdan feryâd edici ve zebûn bir hâle gelir; bu elemden bir an evvel kurtulmak ister."

آنگه ار خاکش دهم از راه من　　در رباید همچو گلبرگ از چمن

1219. *"Ondan sonra eğer ona yoldan toprak versem, çemenden gül yaprağı gibi kapar."*

"Bu bekleme sıkıntısından sonra, ona yerden toprak alıp versem, çemenistandan koparılıp verilmiş bir gül gibi elimden kapar."

این بمن بگذار کاستادم درین　　گر تقاضاگر بود هم آهنین

1220. [1218] *"Bunu bana bırak; zîrâ takāzâcı, demir gibi olsa dahi bunda üstâdım!"*

Ya'ni, "Şâiri yirmi altın ile râzı etmek keyfiyyetini bana bırakın! Zîrâ alacağını isteyen kimse demir gibi kavî olsa bile, ben onu zebûn kılmakta üstâdım." "Takāzâ", taleb-i deynde sıkıştırmak demektir.

از ثُریّا گر بپرّد تا ثرا　　نرم گردد گر ببیند او مرا

1221. *"Eğer Süreyyâ'dan serâya kadar uçsa, o beni görürse yumuşak olur."*

"Süreyyâ", Ülker denilen top yıldızlar ki, altı adeddir; "serâ" toprak ve nemli toprak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Alacak talebinde olan kimse bilfarz Süreyyâ'dan, ya'ni semâdan arza uçsa ve ehl-i semâdan olmak i'tibâriyle kavî olsa, beni gördüğü vakit tabîatı yumuşar."

گفت سلطانش برو فرمان تراست　　لیك شادش کن که نیکو گوی ماست

1222. *Sultân ona dedi: "Git, fermân senindir, fakat onu mesrûr et, zîrâ bizim iyi söyleyicimizdir!"*

Vezîrin şâh ve dîğer erkân muvâcehesinde böyle sözler söylemesi üzerine pâdişâh ona dedi: Pekâlâ "Git, sana istediğin gibi hareket etmek salâhiyetini verdim, fermân senindir; fakat bizim hakkımızda iyi sözler söyleyip bizi medh eden o şâiri mesrûr et!"

گفت او را و دو صد امید ليس　　تو بمن بگذار و اين بر من نويس

1223. *Dedi: "Onu ve iki yüz ümîd yalayıcıyı sen bana bırak ve bunu benim üzerime yaz!"*

Yeni vezîr tekrâr pâdişâha cevâben dedi: "O şâiri memnûn etmek meselesini ve onun gibi birçok ihsân ümîdi yalayıcı olan kimseleri, sen benim tedbîrime bırak ve bu işi benim üzerime farz et!"

پس فكندش صاحب اندر انتظار　　شد زمستان و دَیْ و آمد بهار

1224. *Böyle olunca sâhib onu intizârda bıraktı; kış gitti ve bahâr geldi.*

"Sâhib", musâhib ve vezîr ma'nâsına müsta'meldir. "Zemistân" ve "dey" kış ma'nâlarına gelip vezin için yekdîğerinin mürâdifi olarak zikr buyurulmuştur. "Bu mükâleme bittikten sonra yeni vezîr şâiri ihsân intizârında bıraktı; ve şâiri reddetmediği için ümîdsizlik kışı ve soğukluğu gitti ve bahâr gibi ılık olan ümîd bahârı geldi."

شاعر اندر انتظارش پير شد　　پس زبون اين غم و تدبير شد

1225. *Şâir onun intizârında ihtiyar oldu, binâenaleyh bu gamın ve tedbîrin zebûnu oldu.*

"İhtiyar olmak", çok vakit geçmesinden kinâyedir. Ya'ni, "Şâir o ihsânı beklemekte ihtiyar oldu ve çok vakit bekledi; hiçbir haber çıkmadığı için bu intizâr gamının ve vezîrin tedbîrinin zebûnu ve mağlûbu oldu."

گفت اگر زر نى كه دشنام دهى　　تا رهد جانم ترا باشم رهى

1226. *Dedi: "Eğer altın yoksa ki, bana düşnâm veresin, tâ ki canım kurtula, sana köle olayım!"*

Şâir vezîre hitâben dedi: "Eğer bana ihsân buyurulacak altın yoksa, bana söv ve ağzını boz, ya'ni ya menfî veyâ müsbet cevâb ver, tâ ki canım bu bekleme eleminden kurtulsun!"

انتظارم كُشْت بارى گو برو　　تا رهد اين جان مسكين از گرو

1227. *"İntizârım öldürdü, bâri git de! Tâ ki bu miskinin canı rehinden kurtulsun!"*

"İhsân ümîdi ile beklemek beni üzdü ve öldürdü bâri menfî bir cevâb ver, git de! Tâ ki bu fakîrin canı bu ümîde rehin ve mahbûs olmaktan halâs olsun!"

بعد ازآنش داد ربع عشر آن ماند شاعر اندر اندیشهء گران

1228. *Ondan sonra ona onun onda birinin, dörtte birini verdi; şâir ağır düşüncede kaldı.*

Şâirin müsbet veyâ menfî bir cevâb-ı kat'î istemesi üzerine, yeni vezîr ona yirmi beş altın verdi, şâiri derin bir düşünce aldı ve kendi kendine dedi

کآن چنان نقد و چنان بسیار بود این که دیر اشگفت دستهء خار بود

1229. *Ki: "O öyle nakid ve öyle çok idi, bu ki geç açıldı diken destesi idi.*

"O evvelki ihsân on bin liralık bir nakid idi ve o kadar çok idi. Bu kadar bekledikten sonra gelen bu ihsân demeti ise, bir gül demeti değil, diken demeti idi."

پس بگفتندش که آن دستور راد رفت از دنیا خدا مزدت دهاد

1230. [1228] *Müteâkıben ona dediler ki: "O cömert vezîr, dünyâdan gitti, Hudâ sana ecir versin!"*

"Dehâd"ın aslı, "dâden" masdarının emr-i gāibi olan "dehed"dir; "hâ" ile "dâl" arasına ilâve olunan "elif", duâ içindir. Binâenaleyh "dehâd", sîga-i duâiyye olur.

که مضاعف زو همی شد آن عطا کم همی افتاد بخشش را خطا

1231. *"Zîrâ o atâ ondan muzâaf olurdu, bahşişe hatâ az vâki' olurdu."*

"Zîrâ o pâdişâhın atâları ve ihsânları, eski vezîrin tedbîrinden ve hüsn-i ahlâkından kat kat olurdu; binâenaleyh bahşişlerde ve ihsânlarda az hatâ ve kusûr vâki' olurdu."

این زمان او رفت و احسان را ببرد او بمرد الحق بلی احسان نمرد

1232. *"Bu zamân o gitti ve ihsânı götürdü, elhak o öldü, evet onun ihsânı ölmedi."*

Hind nüshalarında "belî" yerine "velî" vâki'dir; bu sûretle ma'nâ: "Elhak o cömerd vezîr öldü; fakat onun ihsânı ölmedi" demek olur.

رفت از ما صاحب راد و رشید صاحب سلاّخِ درویشان رسید

1233. *"Cömerd ve reşîd olan musâhib bizden gitti, fakîrlerin derisini yüzen musâhib erişti."*

"Cömert ve akıl ve rüşt sâhibi olan evvelki musâhib aramızdan gitti; onun yerine, fakîrlerin derisini yüzen bir vezîr geldi." "Sellâh", mübâlağa ile ism-i fâil olup, hayvanların derisini yüzen kimseye derler.

رو بگیر این را وزینجا شب گریز تا نگیرد با تو این صاحب ستیز

1234. *"Git bunu al ve buradan gece kaç! Tâ ki bu vezîr seninle inâd tutmasın!"*

"Ey şâir-i mâhir, haydi git, o verilen yirmi beş altın ihsânı al ve buradan geceleyin kaç! Tâ ki bu vezîr seninle inâd ve husûmete başlıyarak başına belâlar getirmesin; zîrâ alçak tabîatlı adamların işleri böyledir."

ما بصد حیلت ازو این صله را بستدیم ای بی خبر از جهد ما

1235. *"Ey bizim sa'yimizden bî-haber olan, biz bu ihsânı ondan yüz hîle ile aldık."*

"Sıla", burada "bahşiş, câize" ma'nâsınadır, cem'i "sılât" gelir. "Biz bu yirmi beş altın bahşişi dahi birçok tedbîr ve hîle ile kopardık, senin bizim bu husûstaki sa'yimizden haberin yoktur."

رو بایشان کرد و گفت ای مشفقان از کجا آمد بگویید ای عَوَانْ

1236. *Yüzünü onlara çevirdi ve dedi: "Ey müşfikler, söyleyin bu avvân nereden geldi?"*

"Avvân", bilhassa zâbıta me'mûru ve burada "hükûmet me'mûru" ma'nâsınadır. Şeddesiz isti'mâli zarûret-i vezinden dolayıdır. Ya'ni "Şâir, kendisine nasîhat edenlere hitâben dedi ki: "Ey müşfikler, bu hükûmet me'mûru olan yeni musâhib ve vezîr nereden geldi?"

چیست نام این وزیر جامه کن قوم گفتندش که نامش بوالحسن

1237. *"Bu esvâb soyucu vezîrin adı nedir?" Kavim ona dediler ki: "Onun adı Bü'l-Hasan'dır."*

"Kavm"den murâd, şâirin mükâleme ettiği kimselerdir.

گفت یارب نام آن و نام این چون یکی آمد دریغ ای رب دین

1238. *Dedi: "Yâ Rab, onun adı ve bunun adı nasıl bir geldi? Yazık ey Rabb-i dîn!"*

Şâir bu ismi işitince dedi: "Yâ Rab, o giden vezîr ile, bu gelen yeni vezîrin adları nasıl oldu da bir geldi; ey Rabb-i dîn, eğer bu yeni vezîrin adını zikr ederek bir hicviye söylesem, hangisine âit olduğu anlaşılmayacak, yazıklar olsun!"

آن حسن نامی که از یك کلك او   صد وزیر و صاحب آید جود خو

1239. *"O Hasan adlı ki, onun bir kaleminden, cömert huylu yüz vezîr ve sâhib gelir."*

"Adı Hasan olan o evvelki cömert vezîrin bir kaleminden, ya'ni bir ifâde-i tahrîriyyesinden birçok cömert vezîrler zâhir olurdu; zîrâ onun ifâde-i tahrîriyyesi sâir vüzerâyı sehâvete ve cömertliğe teşvîk ve tahrîk edip, onları cömert yapardı."

این چنین کز ریش زشت این حسن   می توان بافید ای جان صد رسن

1240. [1238] *"Bu böyledir ki, bu Hasan'ın çirkin sakalından, ey cân yüz ip bükmek mümkindir."*

"Bu, söylediğim gibidir ki, bu adı Hasan olan yeni vezîrin kaba sakalından yüz ip bükmek mümkindir; kendisi başka bir işe yaramaz, ancak sakalından ip yapılabilir."

تا چنین صاحب چو شه اصغا کند   شاه و ملکش را ابد رسوا کند

1241. *"Hattâ vaktâki şâh böyle sâhibi dinleye, şâhı ve onun mülkünü ebedî rüsvây eder."*

"Hattâ pâdişâh böyle bir hasîs ve seciyesi alçak olan bir vezîrin sözünü dinleyip, onunla amel ettiği vakit, o vezîr, hem şâhı ve hem de onun mülkünü ve saltanatını halk nazarında rezîl ve rüsvây eder."

مانستن بد رأیيء این وزیر دون در افساد مروت شاه بوزیر فرعون یعنی هامان

Bu alçak vezîrin, şâhın mürüvvetini ifsâd husûsundaki kötü re'yliliği, Fir'avn'ın vezîrine ya'ni Hâmân'a benzemesi

چند آن فرعون می شد نرم و رام   چون شنیدی او ز موسی این کلام

1242. *O Fir'avn, Mûsâ'dan bu kelâmı işittiği vakit, ne kadar yumuşak ve râm olur idi.*

O Mısır hükümdârı olan Fir'avn, Mûsâ (a.s.)dan dîn-i Hakk'a da'vete dâir olan latîf ve ma'kūl sözleri işittiği vakit, ne kadar yumuşak ve münkād olur idi.

آن کلامی که بدادی سنگ شیر   از خوشیٔ آن کلام بی نظیر

1243. *O kelâmı ki taş, o bî-nazîr olan kelâmın letâfetinden süt verir idi.*

Mûsâ (a.s.)ın vahy-i ilâhî olan o kelâmı ki, kemâl-i letâfetinden ve hüsn-i te'sîrinden dolayı katı taştan bile süt çıkarır idi.

چون بهامان که وزیرش بود او   مشورت کردی که کینش بود خو

1244. *Hâmân ile olduğu vakit ki, o onun vezîri idi, meşveret ede idi ki, onun huyu kîn idi.*

Fir'avn, vezîri olan Hâmân ile berâber olduğu vakit, Mûsâ (a.s.)ın da'veti hakkında onunla meşveret ede idi ki, o Hâmân'ın huyu ve tabîatı Mûsâ (a.s.)a karşı kîn tutmak idi.

پس بگفتی تا کنون بودی خدیو   بنده گردی ژنده پوشی را بریو

1245. *Binâenaleyh derdi ki: "Şimdiye kadar hidîv idin, hîleli bir jende-pûşa bende mi olursun?"*

"Hidîv", pâdişâh, efendi, vezîr ma'nâlarına gelir. "Jende-pûş" eski, püskü, yamalı esvâb giyen fakîr kimse demektir. "Rîv", mekr ve firîb ve hîle ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hz. Mûsâ'nın sözlerinden kalbi yumuşayan Fir'avn'a vezîri olan Hâmân derdi ki: "Şimdiye kadar pâdişâh ve efendi idin, bundan sonra eski püskü, yamalı esvâb giyen hîlekâr bir fakîre köle mi olacaksın?""

همچو سنگ منجنیقی آمدی   این سخن بر شیشه خانهٔ او زدی

1246. *Bir mancınık taşı gibi gelirdi, bu söz onun şîşe-hânesine vururdu.*

"Mancınık", top ve barut îcâdından evvel kale ve düşman ordusu üzerine büyük taş atmak için kullanılan âlet. "Şîşe-hâne"den murâd, hafîf bir darbe-i fikr ile münkesir olan kalbdir. Ya'ni, "Hâmân'ın fikr-i fâsidi ve kavl-i bâtılı, mancınıktan atılan bir taş gibi gelirdi. Bu kavl-i bâtıl Fir'avn'ın kalb-i zaîfine vurur ve münkesir kılardı."

هر چه صد روز آن کلیم خوش خطاب   ساختی در یکدم او کردی خراب

1247. *Her neyi ki, o hoş-hitâb olan Kelîm yüz günde düze idi, o bir demde harâb ederdi.*

Mûsâ (a.s.)ın birçok zamanda yumuşatıp ıslâh ettiği kalb-i Fir'avn'ı, vezîri olan Hâmân bir anda harâb eder ve bozardı.

عقل تو دستور و مغلوب هواست   در وجودت رهزن راه خداست

1248. *Aklın, vezîr ve hevânın mağlûbudur; senin vücûdun da Hudâ'nın rehzenidir.*

"Düstûr", burada vezîr ma'nâsınadır. "Ey sâlik, vücûdun bir memleket, rûhun şâh ve aklın dahi o şâh-ı rûhun vezîridir; fakat vezîr olan aklın hevâ-yı nefsinin zebûn ve mağlûbudur; binâenaleyh senin vücûdunun memleketinde Hakk'ın rehzenidir ve yol vurucusudur."

ناصح ربانیء پندت دهد   آن سخن را او بفن طرحی نهد

1249. *Bir nâsih-i rabbânî sana nasîhat verir; o, o söze fen ile bir tarh koyar.*

"Nâsih-i rabbânî"den murâd, nebî veyâ velîdir. "Fen", müteaddid ma'nâsı vardır; burada "hîle" demektir. "Tarh", atmak ve tertîb etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "İlmen ve amelen Rabb'e mutî' ve mensûb olan bir nasîhatçı sana nasîhat verir. O hevânın mağlûbu olan akıl ise, o nâsihin sözüne hîle ile bir tertîb yapar da der"

کین نه بر جایست هین از جا مشو   نیست چندان با خود آ شیدا مشو

1250. [1248] *Ki: "Bu yerinde değildir, sakın yerinden gitme, o kadar değildir, kendine gel, deli olma!"*

Bu nasîhatçının sözünü mağlûb-i hevâ-yı nefs olan akıl işittiği vakit, memleket-i vücûdun hâkimi olan şâh-ı rûha der ki: "Bu söz yerinde ve muvâfık değildir. Sakın bulunduğun makāmı ve vaziyeti terk etme; zîrâ bu sözün kıymeti, vaziyetini terk edecek kadar değildir; kendine gel, hurâfâta aldanma ve deli olma!"

وای آن شه که وزیرش این بود   جای هر دو دوزخ پر کین بود

1251. *Vay o şâha ki, onun vezîri bu olur; her ikisinin yeri kîn dolu cehennem olur.*

Vay o zâhirî hükümdârın hâline ki, onun vezîri Hâmân meşrebinde olur; ve kezâ vay o şâh-ı rûhun hâline ki, onun vezîri olan akıl, hevâ-yı nefsânîsinin mağlûbu olur. Binâenaleyh öyle şâhın ve vezîrinin yeri mahall-i intikām-ı ilâhî olan cehennem olur.

شاد آن شاهی که او را دستگیر　　　باشد اندر کار چون آصف وزیر

1252. *Sürûr o şâha ki, işde Âsaf gibi vezîr ona destgîr olur.*

Sevinsin o şâh ki, işlerinde Süleymân (a.s.)ın vezîri Âsaf b. Berhıyâ hazretleri gibi bir vezîr ona yardımcı olur.

شاه عادل چون قرین او شود　　　نام آن نور علی نور این بود

1253. *Âdil olan şâh onun karîni olduğu vakit, o "nûr üzerine nûr"un nâmı bu olur.*

Âdil olan şâh, böyle Âsaf gibi bir vezîrin karîni olduğu vakit, bu iki zât "nûrun alâ-nûr" ya'ni "nûr üzerine nûr" ma'nâsının timsâl-i mücessemi olur ve bu ta'bîrin nâmı ve şânı, şâh-ı âdil ile vezîr-i âkılin birleşmesi olur.

چون سلیمان شاه چون آصف وزیر　　　نور بر نورست و عنبر بر عبیر

1254. *Süleymân gibi şâh, Âsaf gibi vezîr, nûr üzerine nûr ve anber üzerine anberdir.*

"Anber", ma'rûf güzel koku. "Kaşalo" (cachalot) ya'ni "anber balığı" denilen balığın, mevâdd-ı gayr-i münhazımesinden ibârettir. Ekseriyâ "güzel koku" ma'nâsında isti'mâl olunur. "Abîr", hoş kokulu otlardan terkîb edilen bir nevi' ıtriyât.

شاه چون فرعون و هامانش وزیر　　　هر دو را نبود ز بد بختی گزیر

1255. *Fir'avn gibi şâh ve Hâmân gibi de ona vezîr, her ikisine bedbahtlıktan çâre olmaz.*

Ya'ni böyle iki menhûs, birbirine karîn olursa her ikisi de bedbahtlıktan kurtulamaz.

پس بود ظلمات بعض فوق بعض　　　نه خرد یار و نه دولت روز عرض

1256. *Binâenaleyh zulmetlerin ba'zısı ba'zısının fevkında olur; arz günü ne akıl, ne devlet yârdır.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Nûr'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِى بَحْرٍ لُجِّىٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذَا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُوراً فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ (Nûr, 24/40) Ya'ni "Kâfirlerin amelleri derin denizde olan karanlıklar gibidir; o denizi dalga ve onun üstünden

bir dalga ve onun üstünden bulut yürür ve örter. Onların ba'zısı ba'zısının üstünde zulmetlerdir; o amelin sâhibi elini çıkarsa, onu görmeğe yaklaşamaz. O kimse için ki, Allâh Teâlâ ezelde nûr kılmıya; imdi onun için bu dünyâda nûr yoktur." Ya'ni, hükümdâr-ı zâlimin zulmü bir zulmet ve vezîr-i fâsidi, o zulmetin üzerinde dîğer bir zulmettir. Onlar bu zulmetler arasında basdıkları yeri göremez bir hâle gelirler ve netîcede bir intikām-ı ilâhî çukuruna düşerler.

من نديدم جز شقاوت در لئام　　　　گر تو ديدستى رسان از من سلام

1257. *Ben leîmlerde şekāvetten gayri görmedim; eğer sen gördün ise, benden selâm eriştir!*

Ben alçak kimselerin ef'âlinde şekāvetten başka bir şey görmedim. Ey müstemi', eğer sen bu şekāvetin gayri olan bir saâdet eseri gördün ise, o kimse şakîlikten saâdet mertebesine teveccüh etmiştir, binâenaleyh benden ona selâm söyle!

همچو جان باشد شه و صاحب چو عقل　　　　عقل فاسد روح را آرد بنقل

1258. *Şâh cân gibi ve musâhib akıl gibi olur; fâsid olan akıl rûha nakl getirir.*

Zâhirî memleketlerde hâkim olan şâh ve hükümdâr, beden-i insânîde olan "cân" ve onun vezîri dahi "akıl" gibi olur. Beden-i insânîde fâsid ve hevâ-yı nefse mağlûb olan akıl, sâlih olan rûhu taraf-ı fesâda nakl ettiği gibi, vezîr-i fâsid dahi, şâh-ı sâlihi öylece zulme ve fesâda nakl eder.

آن فرشتهء عقل چون هاروت شد　　　　سحر آموز دو صد طاغوت شد

1259. *O akıl meleği, Hârût gibi oldu, iki yüz tâgūtun sihir öğreticisi oldu.*

"Tâgūt", kâhin ve put ve şeytân ma'nâlarınadır. "Hârût", beşeriyetle Bâbil şehrine nüzûl eden iki melekten birinin ismidir ve dîğerinin ismi "Mârût"dur. Nitekim sûre-i Bakara'da vâki' olan âyet-i kerîmede beyân buyurulur: وَ مَا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَ مَارُوتَ وَ مَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَاۤ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ (Bakara, 2/102) Ya'ni "Ve Bâbil şehrinde vâki' Hârût ve Mârût isminde iki meleğe tâbi' oldular ve o iki melek bir kimseye sihir ta'lîm etmezlerdi, meğer ki o kimseye ta'lîmden evvel, biz Hak tarafından halka fitneyiz; sen sihir ile amel edip kâfir olma, derlerdi." Bu Hârût ve Mârût kıssası I. cildin 3361 ve 3385 ve III. cildin 799 numaralı beyitlerinde geçti. Ya'ni, "O melek gibi olan akıl, nefsâniyet mertebesine teveccüh ettiği vakit, Hârût ve Mârût ismindeki melekler gibi oldu; iki yüz, ya'ni birçok insan şeytanlarına hîle ve mekr öğretici oldu."

عقل جزوی را وزیر خود مگیر　　　عقل کل را ساز ای سلطان وزیر

1260. [1258] *Akl-ı cüz'îyi kendinin vezîri tutma, ey sultân, akl-ı küllü vezîr yap!*

"Akl-ı cüz'î"den murâd, akl-ı maâşdır ki, rûhu dâimâ telezzüzât-ı cismâniyye ve huzûzât-ı 'âcile tarafına çeker. Ve "akl-ı kül"den murâd, ukūl-i enbiyâ ve evliyâdır ki, rûhu âlem-i hakîkate ve telezzüzât-ı rûhâniyye ve huzûzât-ı âcile tarafına çekerler. "Sultân"dan murâd, rûh-ı izâfîdir. Ya'ni, "Ey rûh-ı izâfî, seni nefsâniyet ve hayvâniyet mertebesine çeken akl-ı cüz'îyi kendine vezîr yapma, belki seni âlem-i hakîkate çeken akl-ı küllü vezîr ittihâz et!"

مر هوا را تو وزیر خود مساز　　　که بر آید جان پاکت از نماز

1261. *Hevâyı sen kendinin vezîri yapma, zîrâ senin pâk olan canın namazdan yukarı gelir.*

Ey sâlik, sen hevâ-yı nefsânîyi kendine vezîr ve musâhib yapma, zîrâ o hevâ senin hadd-i zâtında pâk olan cânını, huzûr-ı Hakk'a teveccühden ibâret olan namazdan dışarıya çıkarır ve seni huzûzât-ı 'âcile-i dünyeviyye tarafına tevcîh eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulur: وَلاَ تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ (Sâd, 38/26) Ya'ni "Hevâya tâbi' olma, akîbinde seni Allâh'ın yolundan şaşırtır" ve hadîs-i şerîfde اياكم و الهوى فان الهوى يعمى و يصم ya'ni "Hevâ-yı nefsânîden sakının, zîrâ hevâ kör ve sağır yapar." Ya'ni hevâ-yı nefsine tâbi' olanın gözüne Hak ve hakîkat görünmez ve kulağı doğru sözü işitmez olur.

کین هوا پر حرص و حالی بین بود　　　عقل را اندیشهٔ یوم دین بود

1262. *Zîrâ bu hevâ hırs dolu ve hâle mensûbu görücü olur; akla yevm-i dînin endîşesi olur.*

Ya'ni, bu hevâ-yı nefsânî ve hevânın mağlûbu olan akl-ı maâş pek harîstir ve hâl-i hâzıra mensûb olan ezvâk-ı 'âcileyi ve telezzüzât-ı cismâniyyeyi görücü olur. Der ki: "Ben yarını düşünemem, zevk ve hazzımı istîfâ için şu dakîkada elimde fırsat vardır, niçin istifâde etmiyeyim?" Fakat akl-ı külle tâbi' olan akl-ı maâd ise der ki: "Ezvâk-ı fâniyeyi, ezvâk-ı bâkıyeye fedâ etmek lâzımdır, binâenaleyh âlem-i bâkînin ma'mûriyetine âid amele rağbet ederim." Beyt-i Mısrî Niyâzî hazretleri:

İç ol zehri ki bal ola sonunda
Sonunda zehr olan balı nidersin?

عقل را دو دیده در پایان کار　　　　بهر آن گل میکشد او رنج خار

1263. *Aklın iki gözü işin sonunadır; o gül için, o diken zahmetini çeker.*

Akl-ı maâdın iki gözü, zamân-ı hâle değil, müstakbele ve işin sonuna bakar. Binâenaleyh o akıl, müstakbeldeki gül için, hâl-i hâzırdaki o sabır ve mücâhede dikeninin zahmetini çeker ve telezzüzât-ı cismâniyyeye ve huzûzât-ı 'âcileye kulak asmaz.

که نه فرساید نه ریزد در خزان　　　　باد هر خرطوم اخشم دور ازآن

1264. *Sonbahârda ne solar, ne dökülür; her ahşemin hortûmu ondan uzak olsun!*

"Ahşem", burnu koku almayan kimse demektir. "Hortûm", aslında fil burnuna derler; burada mutlak "burun" ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, "Akl-ı maâd hakîkat gülü için bu âlem-i fenânın diken gibi sabır ve meşakkatlerini çeker, o hakîkat gülü sonbahârda ya'ni cismin fenâsı hâlinde ne solar, ne de dökülür. Bu gülün kokusunu almayan her bir kimsenin burnu, o gülden uzak olsun!"

نشستن دیو بر مقام سلیمان علیه السلام و تشبیه کردن او بکارهای سلیمان
علیه السلام و فرق ظاهر میان هر دو سلیمان و دیو
خویشتن را سلیمان کردن

Cinnin Süleymân (a.s.)ın makāmına oturması ve onun Süleymân (a.s.)ın işlerine teşbîh etmesi ve Süleymân ile cinnin her ikisinin arasında fark zâhir olması ve cinnin kendisini Süleymân yapması

Ba'zı müverrihlerden avâmın lisânına düşen hurâfâttandır ki, bir gün bir ifrît, Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü eline geçirdi, kendini Süleymân (a.s.)ın sûretine koydu ve onun tahtına oturup, "Ben Süleymânım!" diye hükm etmeğe başladı. Bu uzunca bir masaldır, hakîkat-ı hâlde bu iftirâdır. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin *Mesnevî-i Şerîf*'de bu ve emsâli kıssaları zikir buyurmaları, onla-

rın sıhhatlerine i'timâden değildir; zîrâ o hazretin âdet-i seniyyeleri hurâfât içinde ibret alınacak noktaları göstererek, halkı irşâd buyurmaktır.

ور چه عقلت هست با عقل دگر   یار باش و مشورت کن ای پدر

1265. *Ey peder, her ne kadar aklın olsa da, dîğer akıl ile yâr ol ve meşveret et!*

Ey sinni kemâli bulup baba makāmına gelmiş olan kimse, her ne kadar çok yaşamış ve tecrübeler ile aklın parlamış ise de, kendin gibi dîğer bir kimsenin aklı ile yâr ve refîk ol ve umûrunda onunla meşveret et! Zîrâ Resûl-i zîşân Efendimiz a'kal-i nâs oldukları halde kendilerine وَ شَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ (Âl-i İmrân, 3/159)ya'ni "İşlerde ashâb-ı kirâm ile meşveret et!" emri geldi. Ve her işte ashâb-ı kirâm ile müşâvere buyurmak âdet-i seniyyeleri idi.

با دو عقل از بس بلاها وا رهی   پای خود بر فرق گردونها نهی

1266. *İki akıl ile çok belâlardan kurtulursun, kendi ayağını feleklerin tepesi üzerine koyarsın.*

İki aklın mahsûlü daha müessir olur, binâenaleyh dünyâ umûrunda dîğer bir âkıl ile müşâvere etmen, seni birçok belâlardan kurtarır ve âhiret umûrunda bir mürşid-i kâmilin aklının gösterdiği yola gidersen, ayağını feleklerin üstüne koyar ve âlem-i ulvîye terakkî edersin.

دیو گر خود را سلیمان نام کرد   ملك برد و مملکت را رام کرد

1267. *Gerçi cin kendisine Süleymân adını yaptı, mülkü götürdü ve memleketi râm etti.*

Cin gerçi hikâye ettikleri gibi, kendisini cenâb-ı Süleymân'ın sûretine koyup, "Ben Süleymân'ım!" dedi ve bu hîle ile saltanat-ı sûriyyeyi aldı ve memleket halkını kendine râm ve münkād etti.

صورت کار سلیمان دیده بود   صورت اندر سر دیوی می نمود

1268. *Süleymân'ın işinin sûretini görmüş idi; sûret içinde şeytanlık sırrı göründü.*

Şeytanın cinsinden olan cinnin işi, ma'nâ ile değil, sûret ile idi, binâenaleyh o Süleymân (a.s.)ın şahsının ve işlerinin ancak sûretini görmüş idi, ma'nâsından gâfil idi. Bu gafletine binâen o güzel sûretler içinde, kendisinin ma'nâsı olan şeytanlık sırrı görünürdü. Onun şeytanlıklarını o güzel sûretler setr edemez idi.

او چو بیداریست این همچون وسن   همچنان که آن حسن با این حسن

1269. *O bir uyanık gibidir, bu uyku gibidir; o Hasan'ın, bu Hasan ile olduğu gibi.*

"Vesen", uyku ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.), işlerinin başında uyanık bir şahıs gibi ve bu cin ise bir uyku gibidir. Aralarındaki fark, şâire on bin altın ihsân ettiren vezîr Hasan ile, bin altının onda birinin dörtte birini, ya'ni yirmi beş altın veren hasîs Hasan gibidir."

دیو می گفتی که حق بر شکل مَن   صورتی کردست خوش بر اهرمن

1270. [1269] *Dîv derdi ki: "Hak benim şeklim üzere Ehrimen üzerinde hoş bir sûret yapmıştır.*

Müverrihler tarafından beyân olunan bu hurâfede Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü gasb edip, yerine oturan mahlûkun tâife-i cinden olduğu beyân edildiği halde, ebyât-ı şerîfede "dîv" ya'ni "şeytân" ta'bîri mezkûrdur. Zîrâ İblîs cin cinsindendir. Nitekim onun sûre-i Kehf'de mezkûr olan وَ اِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهِ (Kehf, 18/50) ya'ni "Vaktâki biz melâikeye, Âdem'e secde ve serfürû edin dedik, müteâkıben secde ettiler, ancak İblîs etmedi ki, cin cinsinden idi; binâenaleyh Rabb'inin emrinden hurûc etti" âyet-i kerîmesinde tasrîh buyurulmuştur. "Ehrimen", şeytân ve fenâ yola sevk eden ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü gasb edip şekl-i Süleymânî'de yerine oturan şeytân, asıl Süleymân (a.s.) hakkında derdi ki: "Bakınız Hak Teâlâ hazretleri şeytanı benim sûretime koymuş ve benim sûretim vech ile şeytanın üzerine latîf bir sûret yapmıştır. O benim sûretimdedir, sakın onu Süleymân zannetmeyin!"

دیو را حق صورت من داده است   تا نیندازد شمارا او بشست

1271. *"Hak şeytana, benim sûretimi vermiştir, tâ ki sizi tuzağa atmıya!"*

Ya'ni, "Meydanda Süleymân sûretinde iki kimse görüyorsunuz, onun birisi şeytândır; zîrâ Hak şeytâna benim sûretimi vermiştir, dikkat edin ki sizi hîle ile tuzağa düşürmesin!"

گر پدید آید بدعوی زینهار   صورت او را مدارید اعتبار

1272. *Eğer da'vâ ile zâhir gelirse, sakın onun sûretine i'tibâr tutmayın!*

Ya'ni, "Eğer ben Süleymân'ım, bana tâbi' olun, diye da'vâ ile zuhûr ederse, sakın onu Süleymân sûretinde görüp, i'tibâr etmeyin ve onun sûretine aldanmayın!" Ma'lûm olsun ki, bu kıssada "Süleymân-ı hakîkî"den murâd, mürşid-i kâmil ve "şeytân"dan murâd, mürşid-i kâmil sûretinde zâhir olup, halkı kendisine da'vet eden yalancı şeyhlerdir. Birçok zamandan beri bu yalancı şeyhler safdil olan halkı aldatmışlardır. Hüsn-i niyyetle müesses olan tekyeler, ilim ve ma'rifet ve edeb menba'ı olmak lâzım gelirken, tenbelhâneye dönmüş ve nefsânî ve câhil şeyhler yüzünden, bir menba'-ı cehâlet olmuştur ve nihâyet kahr-ı ilâhî gelmiştir.

دیوشان از مکر این می گفت لیك　　　　می نمود این عکس در دلهای نیك

1273. *Dîv onlara mekr cihetinden bunu der idi; fakat iyi gönüllerde bu aks görünürdü.*

"Süleymân sûretinde olan şeytân, hîle ve mekr yüzünden halka böyle der idi; fakat onun bu sözleri iyi ve temyîz sâhibi olan gönüllerde ters ve aks görünürdü" ve ehl-i temyîz onun hîlesinin farkına varırlar idi.

نیست بازی با ممیز خاصه او　　　　که بود تمییز و عقلش غیب گو

1274. *Mümeyyize oyun yoktur, husûsiyle o kimse ki, onun temyîzi ve aklı gayb söyleyici ola.*

Temyîz sâhibi olan kimselere karşı, müfsidlerin oynayacakları oyunun ve hîlenin aslâ te'sîri yoktur; husûsiyle temyîzi ve aklı âlem-i gaybın esrârına nüfûz edip bu âlemden söz söyleyici olan evliyâ-yı Hakk'a karşı, hiçbir hîle ve oyun müessir olamaz.

هیچ سحر و هیچ تلبیس و دغل　　　　می نبندد پرده بر اهل دول

1274*. *Devletler ehli üzerine hiç sihir ve hiç telbîs ve hîle perde bağlamaz.*

"Düvel", devletin cem'idir. "Devlet", burada saâdet-i uzmâ ma'nâsınadır. "Ehl-i düvel"den maksad, saâdet-i uzmâ sâhibleri olan evliyâ-yı Hak'dır. "Sihir", gözbağcılık, büyücülük. "Telbîs", tahlît edip karıştırmak, sûret-i Hak'dan görünüp aldatmak. "Degal", hîle ve habâset. "Perde-besten", saklamaktan kinâyedir. Ya'ni "Saâdet-i uzmâ sâhibleri olan evliyâ-yı Hak üzerine gözbağcılık ve sûret-i Hak'dan görünüp aldatmak ve hîle aslâ mestûr kalmaz demek olur."

* Bu numara mükerrerdir.

پس همی گفتند با خود در جواب　　باز گونه می روی ای کژ خطاب

1275. *Böyle olunca cevâbda kendi kendilerine: "Ey eğri hitâblı, ters gidiyorsun!" dediler.*

Ya'ni, Süleymân sûretinde olan şeytânın hitâbına cevâben ehl-i temyîz kendi içlerinden dediler ki: "Ey eğri hitâblı, söylediğin sözler tamâmen aksinedir, Süleymân sûretinde görünen Ehrimen, o değil sensin!"

باز گونه رفت خواهی همچنین　　سوی دوزخ اسفل اندر سافلین

1276. *"Esfel-i sâfilînde cehennem tarafına böyle ters gideceksin."*

"Ey eğri sözlü, bugün nasıl doğruya eğri diyor ve ma'nâda tersine gidiyor isen, yarınki günde de, esfel-i sâfilîn içinde dâr-ı intikām olan cehennem tarafına öylece tersine gideceksin." Bu beyt-i şerîfde اَفَمَنْ يَمْشِى مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْشِى سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Mülk, 67/22) ya'ni "Yüz üstü sürünerek yürüyen kimse mi ehdâdır, yoksa doğru yol üzerinde dosdoğru yürüyen kimse mi?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

او اگر معزول گشتست و فقیر　　هست در پیشانیش بدر منیر

1277. *Eğerçi ma'zûl ve fakîr olmuştur, onun alnında bedr-i münîr vardır.*

Cenâb-ı Süleymân gerçi tasarruf-ı zâhirîden ma'zûl ve zâhiren fakra dûçâr olmuştur; fakat onun alnında gāyet parlak tasarruf-ı ma'nevî ayı vardır.

Bu beyit, bir düstûr-ı hakîkîdir. Meselâ hükûmet-i zâhirede bir müfsid câhil, hîle ile bir sâlih âlimin mansıbını gasb eder, o sâlih olan âlim her ne kadar o mansıbdan ma'zûl olur ve sûret-i zâhirede fakra dûçâr olur ise de, onun alnında salâh ve ilim ayı parıl parıl parlar; ve halk nazarında makbûl ve mu'teber olur. Ammâ müfsid câhil her ne kadar mansıbının verdiği kuvvet sâyesinde halk üzerinde tasarruf ederse de, halkın menfûru olur; çünki onun alnında fesâd ve cehil zulmeti zâhirdir.

تو اگر انگشتریرا برده‌ٔ　　دوزخی چون زمهریر افسرده‌ٔ

1278. *Gerçi sen bir yüzüğü götürmüşsün, cehennemsin, zemherîr gibi donmuşsun.*

Ey müfsid, gerçi sen hîle ile bir tasarruf yüzüğünü hâmil olmuşsun; fakat halk nazarında cehennem gibi menfûrsun ve zemherîr gibi soğuk ve donmuşsun.

تا ببوش و عارض و طاق و طُرُنْب سو كجا كه خود همی ننهيم سنب

1279. *Biz, azamet ve leşker-i azîm ve tumturâk ile, baş nerede ki, muhakkak hayvân tırnağı bile koymayız.*

"Bevş", azamet; "ârız" müteaddid ma'nâları vardır, burada "büyük ordu;" "tâk u turenb" kerr u fer ve âlâyiş ma'nâsınadır. "Senb", hayvan tırnağı. Ya'ni, "Ey müfsid, biz hâlimizin azameti ve leşker-i ma'neviyâtımızın büyüklüğü ve bu kadar tumturâk ve âlâyiş ile senin önüne baş koymamız ve itâat etmemiz nerede! Baş değil, senin önüne hayvan tırnağı bile koymayız!"

ور بغفلت ما نهيم او را جبين پنچهء مانع بر آيد از زمين

1280. [1280] *Ve eğer gafletle ona alın koyar isek, yerden bir mâni'in pençesi zâhir olur.*

Ve eğer biz gaflet ile öyle bir müfside alın koyar ve baş eğer isek, bizi ona itâatten men' edici olarak yeryüzünden bir pençe zâhir olur da der

كه منه آن سر مرين سر زير را هين مكن سجده مرين ادبير را

1281. *Ki: "O başı bu ser-nigûna koyma, sakın bu bedbahta serfürû etme!"*

"Ser-zîr", ser-nigûn ve baş aşağı ma'nâsınadır. "İdbîr", aslı "idbâr"dır, müdbir ve bedbaht demektir. Ya'ni, "Yeryüzünden zâhir olan bir pençe der ki: "Hakîkatte ve ma'nâda başı aşağı dönmüş olan o müfside ve bedbahta serfürû ve itâat etme!"

كردمی من شرح اين بس جانفزا ور نبودی غيرت و رشك خدا

1282. *Ve eğer Hudâ'nın gayreti ve reşki olmasa idi, ben bunun şerhini çok can-fezâ olarak şerh ederdim.*

"Can-fezâ", tâze hayât veren ve inşirâh-ı kalbe bâis olan; "gayret", lügatte ikdâm etmek, ayak basmak, mücidd olmak ve şecâat ve kasd ma'nâlarına gelir; "reşk", kıskanmak. Ankaravî hazretleri "can-fezâ"yı kıssanın sıfatı olarak almıştır, bu sûrete göre: "Ben çok inşirâh-ı kalbe bâis olan bu kıssanın şerhini söylerdim" demek olur. Ve eğer "can-fezâ" şerhin sıfatı olursa: "Ben bu kıssanın şerhini çok can-fezâ olarak söylerdim; fakat ne yapayım ki Hakk'ın gayreti vardır ve esrârın ifşâsını kıskanır, müsâade buyurmaz" demek olur. Ve meskût bırakılan şerh, kötülerin hâli ile, iyilerin hâli ve onların ef'âlidir. Bu şerh eşhâsı temeyyüz ettirir ve eşhâsın temeyyüzü ise bu dünyâ âleminde câiz değildir. وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ (Yâsîn, 36/59) ya'ni "Ey müc-

rimler ayrılın!" âyet-i kerîmesi mûcibince bu tefrîk, eşhâs-ı âhirete mahsûstur. Nitekim zamân-ı Peygamberî'de münâfıklar Resûl-i zîşân indinde ma'lûm iken ifşâ buyurmazlar idi, meğer ki izn-i ilâhî ola. Zîrâ izn-i ilâhî olduğu vakit bittabi' gayret-i ilâhî mevzû'-ı bahs olamaz.

هم قناعت کن تو بپذیر این قدر تا بگویم شرح این وقتی دگر

1283. *Sen bu kadarı dahi kabûl et, kanâat et, tâ ki bunun şerhini başka vakit söyliyeyim.*

Ey sâmi' sen bu bahisteki esrârın söylediğimiz mikdârını kabûl et ve bununla kanâat et; biz münâsib düştükçe başka bahislerde bu esrârın şerhini söyleriz.

Burada bir suâl vârid olur. "Mâdemki bu esrâr burada gayret ve reşk-i ilâhî sebebiyle terk buyuruluyor, başka vakit şerh buyurulmakla bu gayret-i ilâhiyye yine vâki' olmaz mı?" Cevâb budur ki: "Hakk'ın tecelliyâtı isti'dâda tâbi'dir, binâenaleyh adem-i isti'dâda mebnî bir vakitte keşf ve şerhi câiz olmayan esrâr, dîğer bir vakitte isti'dâd husûsuna mebnî muvâfık olur ve gayret-i ilâhiyye nâmahreme vâki' olan keşfe mebnîdir, vaktâki nâmahremde kabûl-i esrâra isti'dâd hâsıl olur, o vakit mahrem olur ve artık gayret-i ilâhiyye mevzû'-i bahs olamaz; ve bu vakit, kâşif-i esrâr olan zât, cânib-i Hak'dan me'zûn olur.

نام خودکرده سلیمان نبی روی پوشی میکند بر هر صبی

1284. *Kendinin adını Süleymân-ı nebî etmiş, her bir sabîye rû-pûşluk eder.*

"Velhâsıl müfsid şeytân, cenâb-ı Süleymân sûretine girip adını da Süleymân peygamber diye i'lân etmiş, sabî idrâkinde olan her bir kimseye yüz örtücülük eder ve onları kandırır." Bunun gibi müfsid ve riyâkâr olan birtakım kimseler dahi kendilerini ehl-i irfân sûretine koyup, adını vaktin mürşidi diye i'lân etmiş ve her çocuk meşrebinde olan sâf dilleri kandırmakta bulunmuştur.

در گذر از صورت و از نام خیز از لقب وز نام در معنی گریز

1285. *Sûretten geç ve nâmdan kalk, lakabdan ve nâmdan ma'nâya kaç!*

Ey tâlib-i hakîkat, mâdemki sûretlerde ve nâmlarda böyle telbîsler ve karışıklıklar vâki' oluyor, o halde tumturaklı lakablardan ve nâmlardan kaç ve hakîkat ehlini, lakab ve nâm sâhibleri arasında arama; sana ehl-i hakîkattendir diye gösterilen kimsenin ma'nâsına ve bâtınına nazar et!

پس بپرس از حد او وُ فعل او　　　　در میان حد و فعل او را بجو

1286. *Binâenaleyh onun haddinden ve onun fiilinden sor, onu had ve fiil arasından iste!*

"Hadd"in, müteaddid ma'nâsı vardır, burada "derece ve mertebe" ma'nâsınadır. Ya'ni, birisi mürşidlik da'vâsında bulunursa, sen onun mertebesine bak. Rûhâniyet mertebesinde midir, yoksa nefsâniyet mertebesinde midir, buna dikkat et; ve onun ef'âline bak, eğer rûhâniyet mertebesinde ise, onun ef'âli de sâika-i rûhâniyetle vâki' olur ve eğer nefsâniyet mertebesinde ise, onun ef'âli de, sâika-i nefsâniyyet ile zâhir olur; zîrâ mertebe-i rûhâniyyenin iktizâsı olan ef'âlde tevâzu' ve hilim ve afv ve tahammül gibi ahvâl zâhir olur; ve mertebe-i nefsâniyyenin iktizâsı olan ef'âlde ise kibir ve ucüb ve gazab ve intikām gibi ahvâl peydâ olur. Bunlar ise bir adamın haddini ve mertebesini ve ma'nâsını gösterir.

در آمدن سلیمان هر روز در مسجد اقصی بعد از تمام شدن جهت عبادت
و ارشاد عابدان و معتکفان و رستن عقاقیر در مسجد

Tamâm olduktan sonra her gün Süleymân'ın ibâdet ve âbidlerin ve mu'tekiflerin irşâdı için Mescid-i Aksâ'ya gelmesi ve mescidde akākîr bitmesi

"Akākîr", kāfın teşdîdi ile "akkār"ın cem'idir. "İlâçların aslı ve kökü olan nebât" ma'nâsınadır.

هر صباحی چون سلیمان آمدی　　　　خاضع اندر مسجد اقصی شدی

1287. *Süleymân her bir sabâh geldiği vakit Mescid-i Aksâ'da hâzı' olurdu.*

"Hâzı', "huzû'dan ism-i fâildir; ve "huzû'", a'zâ ve cevârih ile vâki' olan tevâzu' ma'nâsınadır. Ya'ni, "Her bir sabâh Süleymân (a.s.) Mescid-i Aksâ'ya geldiği vakit, orada huzûr-ı Hak'da bilcümle a'zâ ve cevârihi ile mütevâzi' bir vaziyette bulunur idi."

نو گیاهی رسته دیدی اندرو   پس بگفتی نام و نفع خود بگو

1288. *Onda yeni bitmiş bir ot göre idi, müteâkıben derdi ki: "Adını ve nef'ini söyle!"*

Süleymân (a.s.) Mescid-i Aksâ'da yeni bitmiş bir ot görür görmez o ota, "İsmin nedir ve fâiden nedir?" diye sorardı.

تو چه دارویی چئی نامت چه است   تو زیان که و نفعت بر کیست

1289. *"Sen ne ilâçsın, nesin, adın nedir, sen kimin ziyânısın ve senin fâiden kimedir?"*

"Ey ot, sen nasıl bir ilâçsın, mâhiyetin nedir ve adın nedir, zararın kime ve fâiden kime olur?" Ya'ni hangi tabîatteki adamlara zararsın ve hangi tabîatteki adamlara fâidesin?

پس بگفتی هر گیاهی فعل و نام   که من آنرا جانم و این را حمام

1290. [1290] *İmdi her bir ot fiilini ve adını derdi ki: "Ben ona cânım ve buna ölümüm."*

"Himâm", kesr-i hâ ile ölüm ve sıtma ma'nâlarına gelir. Ya'ni, "Süleymân (a.s.)ın suâli üzerine otlar cevâb verip derlerdi ki: "Ben falan tabîatta olan kimselere hayât veririm ve fâideliyim; ve falan tabîatta olan kimselere de ölüm veyâ sıtma îrâs ederim ve zararlıyım."

من مرین‌را زهرم و اورا شکر   نام من اینست بر لوح از قدر

1291. *"Ben buna zehirim ve ona şekerim; kader cihetinden benim nâmım levh üzerinde budur."*

Ma'lûm olsun ki, bilcümle eşyâ zî-rûhdur. Çünki hepsi mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. Şu kadar ki sıfat-ı Hayât, eşyânın ba'zılarında bâtın ve ba'zılarında mahsûs ve ba'zılarında zâhir ve ba'zılarında azhardır. Ve sıfat-ı Kelâm ile dîğer sıfatlar dahi böyledir. Binâenaleyh eşyânın bâtınına nüfûz edebilen insân-ı kâmillerin cemâd ve nebât ile mükâlemeleri müsteb'ad değildir; ve Süleymân (a.s.)ın nebâtât ve hayvânât ile vâki' olan mükâlemeleri bu kabîldendir. Cenâb-ı Süleymân'ın suâli üzerine nebâtât, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatleri ne ise, ondan haber verirler ve kime zehir, ya'ni zarar ve kime şeker, ya'ni nâfi' olduklarını söylerler idi.

پس طبيبان از سليمان زآن گيا عالم و دانا شدندى مقتدا

1292. *Binâenaleyh tabîbler Süleymân'dan o otun cinsinden âlim ve dânâ ve muktedâ olurlar idi.*

Süleymân (a.s.) zamânındaki tabîbler, o hazretin keşfinden istifâde ederek, o otun cinsinden, ya'ni fâidesinden ve zararından âgâh olup, ona göre hastalara ilâç yaparlar ve bu sebeble hastaların muktedâsı olurlar idi.

تا كتبهاى طبيبى ساختند جسم را از رنج مى پرداختند

1293. *Hattâ tabîblik kitâbını tertîb ettiler, cismi marazdan hâlî kıldılar.*

"Hattâ bu keşifler üzerine o zamânın tabîbleri müfredât-ı tıbba müteallık kitâblar te'lîf ettiler ve bu sâyede hasta olan cisimlere şifâ-bahş oldular." "Perdâhten"in yedi ma'nâsı vardır: 1. Hâlî kılmak, 2. Teveccüh etmek, 3. Saz çalmak ve 4. Teganni etmek, 5. Kaldırmak, 6. Fâriğ olmak, 7. Nihâyete erişmek, 8. Tutmak ve 9. Kapmak. Burada birinci ma'nâyadır.

اين نجوم و طب وحى انبياست عقل و حس را سوى بى سو ره كجاست

1294. *Bu nücûm ve tıb enbiyânın vahyidir; aklın ve hissin tarafsız olan tarafa yolu nerededir?*

"Nücûm"dan maksad, ilm-i nücûmdur, ilm-i hey'et değildir. "İlm-i hey'et" ulûm-ı zâhire ve mahsûsedendir; "ilm-i nücûm" ise ulûm-ı bâtınedendir ve ulûm-ı bâtıne keşf tarîkıyla anlaşılır. "İlm-i tıbb"ın bahs ettiği edviyenin dahi ilm-i zâhirîsi ve ilm-i bâtınîsi vardır. İlm-i zâhirîsi tecrübe ile ve ilm-i bâtınîsi keşf iledir. Zîrâ ulûm-ı bâtıne eşyânın hakāyıkına müsteniddir. Meselâ manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seyyârelerden her birinin arz üzerine ve arz üzerindeki mahlûkātın terbiyesine olan te'sîri, esâsı keşfe müstenid olan ilm-i nücûm ile bilinir. Hükemâ bu ilm-i nücûmu mekşûf olan kavâid-i esâsiyyesine bakıp, istidlâlât-ı akliyye ile tevsî' ve tafsîl ettiler ve bu ilme onların zan ve tahmînleri karıştı. Bu sebeble ilm-i nücûm ile istihrâç edilen ahvâl ve hâdisât-ı gaybiyyeden bir kısmı vâkı'a mutâbık çıkmamaktadır. "İlm-i cifir" ve "ilm-i reml" dahi böyledir. Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Hadîs-i şerîfde ان نبيا من الانبياء يخط خطا فمن وافق خطه صدق و من لم يوافق كذب ya'ni "Peygamberlerden bir peygamber bir çizgi çizdi ki, ondan gāib ve gelecek olan hüküm ma'lûm olur. İmdi ashâb-ı nücûm ve reml ve cifirden bir kimsenin çektiği çizgi, eğer peygamberin hattına tevâfuk ederse, istihrâç ettiği hü-

kümde doğru olur ve eğer çektiği hat, peygamberin hattına tevâfuk etmezse, çıkardığı hükümde kâzib olur," buyurulmuştur."

Tıbda kullanılan edviye hakkında da aynı hâl vâki' oldu ve olmaktadır. Binâenaleyh ulûmun ibtidâsı vahiy ve irşâd-ı enbiyâdır, aklın ve hissin tarafsız olan ulûm-ı bâtıneye yolu yoktur; zîrâ ulûm-ı bâtıne, tarafsız ve cihetsiz olan rûhun ilmidir ve ulûm-ı zâhire ise, cihât içinde mahsûr olan havâss-i cisim vâsıtasıyla tahsîl olunan ilimdir.

عقل جزوی عقل استخراج نیست　　　جز پذیرای فن و محتاج نیست

1295. *Akl-ı cüz'î, akl-ı istihrâc değildir, fenni kabûl etmekten ve ta'lîme muhtâç olmaktan gayri değildir.*

Binâenaleyh havâss-i cisme tâbi' olan akl-ı cüz'î, ulûm-ı bâtıneyi gaybdan çıkarabilecek bir akıl değildir; hattâ ulûm-ı zâhireyi de kendi kendine bulup çıkaramaz. Bidâyette mutlak bir muallime muhtâç olur. O akl-ı cüz'î, ancak gösterilen bir yolu ve fenni ta'kîb eder. Ve her bir şeyde bir üstâdın ta'lîmine muhtâç olur.

قابل تعلیم و فهمست این خرد　　　لیك صاحب وحی تعلیمش دهد

1296. *Bu akıl ta'lîmi ve fehmi kabûl edicidir; lâkin ona vahy sâhibi ta'lîm verir.*

Böyle olunca anlaşılır ki, bu akl-ı cüz'î bir muallimin ta'lîmini ve ta'lîm edilen şeyi anlamayı kabûl edici bir akıldır; lâkin ona vahy sâhibi ta'lîm eder.

جمله حرفتها یقین از وحی بود　　　اول او لیك عقل آنرا فزود

1297. *Yakîn budur ki, bütün hırfetler evvelen vahiyden oldu, fakat akıl onu ziyâde etti.*

"Hırfet", san'at demektir. Yā'ni, "Beyne'l-beşer ma'lûm olan san'atların ibtidâsı vahy ile oldu." Meselâ evvelen kalem ile yazı yazmayı İdrîs (a.s.) ta'lîm buyurdu; sonra efrâd-ı beşer kendi akıllarına göre bu yazının şekillerini ta'dîl ve tebdîl edip, türlü türlü harfler îcâd ettiler. Ve kezâ iğne ile dikiş dikmeyi de, yine İdrîs (a.s.) ta'lîm buyurdu; zîrâ ibtidâî olan insanlar hayvan derilerine bürünürler idi, ukūl-ı beşer terakkî ede ede bu dikiş usûlünü mükemmel bir hâle getirdiler ve makineler îcâd ettiler.

هیچ حرفت را ببین کین عقل ما　　　تاند او آموختن بی اوستا

1298. *Gör ki hiçbir san'atı bizim aklımız, üstâdsız öğrenmeğe kādir olur mu?*

Bu yukarıda söylediğimiz hakîkatin delîlini istersen, bu günkü hâle bak! Hiçbir san'at bir üstâd tarafından ta'lîm edilmedikçe öğrenilebilir mi? Meselâ kunduracılık, terzilik mutlakā bir üstâda hizmet etmekle öğrenilir.

گرچه اندر مکر مو اشکاف بد هیچ پیشه رام بی استا نشد

1299. *Gerçi hîle de kıl yarıcı oldu, hiçbir san'at üstâdsız râm olmadı.*

Gerçi akl-ı maâş hîlede ve tedbîrde kılı kırk yarar ve çok ince düşünür. O aklın bu hünerine rağmen hiçbir san'at üstâdın ta'lîmi olmaksızın o akla râm ve münkād olmadı.

دانش پیشه ازین عقل ار بدی پیشهء بی اوستا حاصل شدی

1300. *Eğer bu akıldan san'at bilgisi olaydı, üstâdsız bir san'at hâsıl olurdu.*
[1300]

Akl-i cüz'îden san'at bilgisi çıka idi, her bir ferd-i beşer, kendi kendine üstâdsız bir san'atı yapabilirdi. Halbuki bir yemek pişirmek bile ta'lîme muhtâçdır.

آموختن گورکنیِٔ قابیل از زاغ پیش ازآن که در عالم گورکنی نبود

Âlem-i ilimde mezar kazıcılık olmazdan evvel, Kābil'in mezar kazıcılığı kargadan öğrenmesi

Ma'lûm olsun ki, evlâd-ı Âdem'den Kābil, kardeşi Hâbil'i öldürdüğü vakit, kanla ve toprakla mülemma' olan cesedini nasıl saklıyacağını bir türlü bilemedi ve bir müddet düşünerek sırtında taşıdı; nihâyet Hak Teâlâ bir kargayı gönderdi ki, ağzında ölmüş bir karganın cesedi var idi. Kābil'in gözünün önünde gagasıyla yeri kazdı ve ölü kargayı oraya defn etti. Nitekim bu vak'a Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Mâide'de vâki' şu âyet-i kerîmede beyân buyurulur: فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَاباً يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِى سَوْئَةَ اَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْاَةَ اَخِيهِ فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (Mâide, 5/231) Ya'ni "Kardeşinin lâşesinin nasıl setr olunacağını Kābil'e göstermek için Allah Teâlâ bir kargayı gönderdi ki, arzı kazardı. Kābil dedi: Yazık bana ki, bu karga gibi olmaktan âciz mi oldum ki, kardeşimin cesedini örte idim. İmdi nâdim olarak sabahladı."

Ma'lûm olsun ki, "vahy", lügatte, "kelâm-ı hafî" ma'nâsınadır. Bu ma'nâya göre her mahlûk-ı zî-rûhun bâtınına vârid olan ilkā, vahiydir. Nitekim âyet-i kerîmede وَ اَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ (Nahl, 66/68) ya'ni "Rabb'in bal arısına vahy etti" buyurulur. Ve vahyin bir ma'nâ-yı hâssı da vardır ki, o da enbiyâya vâki' olan ta'lîm-i ilâhî ve tefhîm-i rabbânîdir ki, ba'zısı Hz. Cibrîl'in sûret-i melekiyyeden hey'et-i beşeriyyeye tenezzül ve temessülü ile ve ba'zısı da Cibrîl'in bir sûret-i temsîlî olmaksızın, kalb-i şerîf-i nebevîye [inzâli ile] vâki' olur. Yukarıda 1297 numaralı beyitte "Bütün san'atlar vahiyden oldu" buyurulmasıyla, vahyin hem ma'nâ-yı hâssına ve hem de ma'nâ-yı âmmına işâret buyurulmuştur ve bu kıssada dahi yalnız ma'nâ-yı umûmîsine işâret vardır.

کندن گوری که کمتر پیشه بود　　　　کی ز فکر و حیله و اندیشه بود

1301. *Bir mezar kazmak ki, en aşağı san'at idi, ne vakit fikirden ve endîşeden oldu.*

Akl-ı cüz'î en aşağı bir san'at olan mezar kazmak usûlünü, kendi kendine düşünüp bulamadı; binâenaleyh zarûrî olan akıl her îcâdın bidâyetinde bu kadar âcizdir. Bir muallim ona yol gösterirse, o yolda yürür ve o îcâdın tekâmülüne hâdim olur.

گر بدی این فهم مر قابیل را　　　　کی نهادی بر سر او هابیل را

1302. *Eğer Kābil için bu fehim olaydı, o ne vakit Hâbil'i başı üzerine koyardı.*

Eğer bidâyet-i hâlde evlâd-ı Âdem'den olan Kābil'in akl-ı cüz'îsinde bu anlayış olaydı, o öldürmüş olduğu kardeşi Hâbil'in cesedini başında taşır mı idi? Derdi

که کجا غائب کنم این کشته را　　　　این بخوان و خاك در آغشته را

1303. *Ki: "Bu ölmüşü, bu kan ve toprağa bulanmışı nerede gāib edeyim?"*

Ya'ni, "Kābil, Hâbil'in cesedini taşırken derdi ki: "Bu ölmüşü ve bu kana ve toprağa bulanmışı nasıl yok edeyim ve gözlerden gāib edeyim?"

دید زاغی زاغ مرده در دهان　　　　بر گرفته تیز می آمد چنان

1304. *Bir kargayı gördü ki, ağzında ölmüş kargayı tutmuş, öyle hız ile geldi.*

از هوا می آمد و شد او بفن　　　　از پی تعلیم او را گور کن

1305. *Havadan geldi ve o fen ile ona ta'lîm için mezar kazıcı oldu.*

پس بچنگال از زمین انگیخت گرد　　　　زود زاغ مرده را دز گور کرد

1306. *Müteâkıben pençesiyle yerden toz kopardı, hemen ölmüş kargayı mezar içine koydu.*

گفت قابیل آه شُهْ بر عقل من　　　　که بود زاغی ز من افزون بفن

1307. *Kābil dedi: "Âh, tuh benim aklıma ki, bir karga san'atta benden ziyâde oldu!*

"Şüh", nefret ve kerâhet mahallinde müsta'mel bir kelimedir.

عقل کل را گفت مازاغ البصر　　　　عقل جزوی می کند هر سو نظر

1308. *Akl-ı külle "Mâ zâga'l-basar" dedi; akl-ı cüz'î her tarafa nazar eder.*

"Akl-ı kül" ile "hakîkat-ı muhammediyye"ye işâret buyurulur ki, Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in akl-ı şerîfleridir ve nitekim Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Necm'de vâki' مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَى لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى (Necm, 53/17-18) ya'ni "Hâtem-i enbiyânın basarı hiçbir şeye meyl etmedi ve tecâvüz etmedi, muhakkak Rabb'inin pek büyük olan âyetlerini gördü" âyet-i kerîmesinde, Resûl-i zîşân Efendimiz'in akl-ı küllünün gözü, Hak Teâlâ'nın mülkü ve melekûtu ve sûrî ve ma'nevî âyetlerini gördüğü vakit hiçbirisine meyl edip kaymadı ve haddini tecâvüz edip, Hakk'ın gayrine nazar etmediğini gördü. Akl-ı cüz'înin gözü ise, mülkün ve melekûtun suver-i muhtelifesi tarafına bakıp hayrân olur ve maksûd-ı aslî olan Hak'dan gaflet eder.

عقل مازاغست نور خاصگان　　　　عقل زاغ استاد گور مردگان

1309. *Hâssların nûru akl-ı mâ-zağdır; zâğ olan akıl, ölmüşlerin mezarının üstâdıdır.*

Hak Teâlâ'nın hâs kulları olan evliyânın akılları bi'l-verâse مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَى (Necm, 53/18) ["Basarı hiçbir şeye meyl etmedi"] âyet-i kerîmesinin mazharıdır. Onların nûru bu akıldır; fakat karganın aklı, ya'ni nefsin aklı olan akl-ı maâş ve akl-ı cüz'î, ölmüşlerin mezarının üstâdıdır; ya'ni bu akıl, hâk-i bedende rûhun mezarını kazmayı öğretir.

جانكه او دنبالهء زاغان پرد   زاغ او را سوى گورستان برد

1310. [1311] *O cân ki, kargaların arkasından uçar, karga onu kabristan tarafına götürür.*

"Kargalar"dan murâd, nefsin sıfatlarıdır; "kabristân"dan murâd, cisim ve âlem-i tabîattır. Ya'ni, "O cân ki, ya'ni sâlik ki, karga mesâbesinde olan nefsin sıfatlarının arkasında uçar; o tâbi' olduğu her bir karga ve her bir nefsin sıfatı onu cisim ve tabîat âlemine defn etmeğe götürür; veyâhud cîfe-i ecsâm tarafına götürür." "Cân" ta'bîriyle sâlik-i tarîkata işâret buyurulur.

هين مرو اندر پى نفس چو زاغ   كو بگورستان برد نى سوى باغ

1311. *Sakın karga gibi olan nefsin arkasında gitme; zîrâ o bağ tarafına değil, kabristana götürür.*

Ey sâlik, sakın lâşeye giden karga gibi olan nefsin arkasında gitme ve onun sıfatlarına tâbi' olma; zîrâ o seni bâğ-ı maârif-i ilâhiyye tarafına değil, cisim kabristanına götürür.

گر روى رو در پى عنقاى دل   سوى قاف و مسجد اقصاى دل

1312. *Eğer gidersen, gönül ankāsının arkasında, gönül Kāf'ının ve Mescid-i Aksâ'sının tarafına git!*

Ya'ni, "Ey sâlik eğer tâbi' olup gidersen, gönül, ya'ni rûh ankāsının arkasında git ve gönül Kāf'ının ve Mescid-i Aksâ'sının tarafına git!" "Kāf", mechûlü'l-mekân meşhûr bir dağın ismidir. Latîfe-i kalb dahi, âlem-i ma'nâdan olduğundan Kāf'a teşbîh buyurulmuştur.

نو گياهى هر دم از سوداى تو   مى دمد در مسجد اقصاى تو

1313. *Her dem senin sevdândan, senin Mescid-i Aksâ'nda yeni bir ot biter.*

"Sevdâ"dan murâd, burada aşk ve hırs ma'nâsınadır. "Giyâh"dan murâd, kalbe vârid olan havâtırdır ki, Hakkānî, melekî, şeytânî ve nefsânî olur. "Mescid-i Aksâ"dan murâd kalbdir. Ya'ni, "Her dem senin aşk ve hırsından kalbinde yeni yeni birtakım iyi ve kötü hâtıralar ve fikirler peydâ olur."

تو سليمان وار داد او بده   پى برْ از وى پاى رد بر وى منه

1314. *Sen Süleymân gibi onun hakkını ver, ondan iz götür, onun üzerine red ayağını koyma!*

Bu beyt-i şerîf حاسبوا قبل ان تحاسبوا ya'ni " Muhâsebe olunmazdan evvel, nefsinizi muhâsebe ediniz" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, Mescîd-i Aksâ-yı kalbde biten havâtır otlarının kimi nâfi' ve kimi muzırdır. Hakkānî ve melekî olanlar nâfi' ve nefsânî ve şeytânî olanlar ise muzırdır. Bu havâtırın hakkını vermek, Hakkānî ve melekî olanları tefrîk edip, sâha-i fiile getirmek ve icrâ etmekle olur. Ve kezâ nefsânî ve şeytânî olanları da temyîz edip, icrâ etmemek ve muhâlefet etmekledir. Binâenaleyh kalbe gelen havâtırın mâhiyetlerini tedkîk etmek ve her geleni reddedip, ehemmiyet vermemek doğru değildir. Velhâsıl muhâsebe lâzımdır.

زآنكه حال اين زمين با ثبات　　　باز گويد با تو انواع نبات

1315. *Zîrâ ki sebâtlı olan bu zemînin hâlini nebâtın nevi'leri sana açık söyler.*

Ya'ni, yerde biten nebâtâtın nevi'leri, o yerin mâhiyetini ve isti'dâdını gösterdiği gibi, zemîn-i kalbde biten havâtırın envâ'ı dahi, kalbin isti'dâd-ı zâtîsini açıktan açığa gösterir.

در زمين گر نيشكر ور خود نيست　　　ترجمان هر زمين نبت ويست

1316. *Zeminde gerek şeker kamışı ve gerek âdî kamış olsun, her zemin kendi bitiminin tercümânıdır.*

Meselâ ba'zı arâzîde şeker kamışı ve ba'zı arâzîde de âdî kamış neşv ü nemâ bulur. Ve bu kamışlar bittikleri arâzînin isti'dâdını beyân eden birer tercümândır. Bunun gibi, eğer bir kalbde dâimâ havâtır-ı nefsânî ve şeytânî biter ve bunları fiile getirmek ve icrâ etmek sâhibinin zevki ve hazzı iktizâsından bulunursa, o kalbin isti'dâdı belli olur ve şekāvet-i asliyyesi anlaşılır. Bilakis bir kalbde havâtır-ı Hakkānî ve melekî biter ve bunları icrâ etmekten sâhibi zevk alırsa, saâdet-i zâtiyyesi zâhir olur.

پس زمين دل كه نبتش فكر بود　　　فكرها اسرار دل را وا نمود

1317. *İmdi gönül zemîni ki, onun nebti fikir idi; fikirler kalbin sırlarını açık gösterdi.*

Mâdemki gönül zemîninin nebatları havâtırdan ve fikirlerden ibâret idi, işte o havâtır ve efkâr, o kalbin sırlarını, ya'ni isti'dâd-ı ezelîsini açık bir sûrette gösterir.

گر سخنکش یابم اندر انجمن　　صد هزاران گل برویم در چمن

1318. *Eğer mecliste söz çekici bulursam, çemende yüz binlerce gül bitiririm.*

Ya'ni, gönül vardır ki, onda maârif-i ilâhiyye çiçekleri bitmek isti'dâdı vardır. Böyle bir kalb sâhibi bir ârifin huzûrunda bulunduğu vakit, çocuk memeden sütü çektiği gibi, ârifin kalb-i şerîfinden ma'rifeti çeker ve emer. "Eğer mecliste böyle bir söz çekici bulursam, onun çemenistân-ı kalbinde, yüz binlerce maârif-i ilâhiyye güllerini bitiririm."

وز سخنکش یابم آن دم زن بمزد　　می گریزد نکتها از دل چو دزد

1319. *Ve eğer o demde söz öldürücü deyyûs bulursam, nükteler gönülden hırsız gibi kaçar.*

"Zen be-müzd", karısını ücretle kullandıran kimseye derler ki, Arabî'de "deyyûs ve kavvâd" ve Türkçe'de "pezevenk" derler. Ya'ni, bir gönül de vardır ki, maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyeye dâir olan sözleri kabûle aslâ isti'dâdı yoktur ve böyle bir kalbde neşv ü nemâ bulan fikirler dâimâ tezvîr ve fesâda ve ehl-i Hakk'ı inkâra müteallık olur. "Ve eğer meclis-i sohbetimde benim maârif-i ilâhiyyeye müteallık olan sözlerimi inkâr ile öldürücü bir pezevenk bulursam, benim gönlümden nükteler hırsız gibi kaçar ve gelmez olur. Veyâhud söylediğim nükteler o deyyûsun gönlünden hırsız gibi kaçar."

جنبش هر کس بسوی جاذبست　　جذب صادق نی چو جذب کاذبست

1320. [1321] *Herkesin hareketi câzib tarafınadır; sâdıkın cezbi, kâzibin cezbi gibi değildir.*

Ya'ni, hareket için mutlakā bir muharrik ve bir çekici lâzımdır; ve insanın muharriki ve çekicisi, onun fikri ve havâtırıdır ve havâtırın menba'ı da sâdık ve kâzib olmak üzere iki nevi'dir. Havâtır-ı rahmânî ve melekî sâdık ve nefsânî ve şeytânî olan havâtır ise kâzibdir. Zîrâ evvelki doğru yola ve ikinciler eğri yola çekerler. Binâenaleyh doğru ile eğri bir olmaz ve sâdıkın cezbi ile, kâzibin cezbi başka başkadır.

می روی گه گمره و گه در رشد　　رشته پیدا نی و آنکت می کشد

1321. *Gâh eğri yolda ve gâh doğru yolda gidersin, rişte ve o kimse ki çeker, zâhir değildir.*

"Ey sâlik, sana ba'zan havâtır-ı nefsânî ve şeytânî galebe edip, eğri yolda gidersin; ve ba'zan havâtır-ı rahmânî ve melekî gālib gelip doğru yolda gidersin. Sana bağlı olan ip ve seni çeken kimse zâhir ve meydanda değildir." "Rişte"den murâd, sırr-ı kaderdir; ve sırr-ı kader, a'yân-ı sâbiteden her bir aynın vücûdda zâten ve sıfaten ve fiilen ancak kābiliyyet-i asliyyesinin ve isti'dâd-ı zâtîsinin husûsiyeti mikdârınca zuhûru keyfiyetinden ibârettir. Binâenaleyh âlem-i kevnde her bir ferdin sıfatı ve fiili kendi ayn-ı sâbitesine bağlıdır. Ayn-ı sâbitesinin isti'dâdı kābil-i hidâyet ise, onu çeken bizzât Hak ve bi'l-vâsıta melektir; ve eğer kābil-i dalâlet ise, onu çeken bi'l-vâsıta nefis ve şeytândır. Ve hakîkatte cümlesinin çekicisi Hak'dır. Ve bizzât ve bi'l-vâsıta çekenlerin hiçbirisi de zâhir değildir. İmdi insân, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın libâs-ı ahîr ile tecellîsinden ibâret olduğundan, cemî'-i esmânın mazharıdır. Bu mazhariyeti hasebiyle onda, gâh ism-i Mudill'in ve gâh ism-i Hâdî'nin ahkâm ve âsârı zâhir olur. Bu i'tibâr ile, hiçbir ferdin ef'âline nazaran şekāvet ve saâdet-i asliyyesi ma'lûm olamaz. Çünki sırr-ı kader meçhûldür; ancak yukarıda 1316 numaralı beyt-i şerîfin müfâdına göre, ahvâl-i kalbiyyesi hakkında bir hüküm verilebilir.

اشتر کوری مهار تو امین　　　تو کشش می بین مهارت را مبین

1322. *Sen kör devesin, yuların emîndir, sen çekişi gör, yuları görme!*

"Yular"dan murâd, sırr-ı kaderdir ve sırr-ı kader tebeddülden ve inkılâbdan emîndir. Binâenaleyh sen çekişi gör, yuları görme; çünki sırr-ı kaderden ibâret olan bu yular, mestûr ve meçhûldür.

Ba'zı nüshalarda "emîn" yerine "rehîn" vâki'dir; ve "rehîn", lügatte sâbit ve dâim ma'nâsına da gelir. Bu sûrette ma'nâ: "Sen kör devesin, seni yuların çekip götürür; o bu yuların sırr-ı kaderden ibâret olup, dâim ve sâbittir ve tebeddülden ve inkılâbdan ârîdir," demek olur. Ve ba'zı nüshalarda dahi "metîn" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâsı: "Sen kör devesin, yuların olan sırr-ı kaderin metîn ve kavîdir; hiçbir mevtında düğümü senden çözülmez," demek olur.

گر شدی محسوس جذاب و مهار　　　پس نماندی این جهان دار الغرار

1323. *Eğer çekici ve yular mahsüs olaydı, imdi bu cihân dârü'l-gırâr kalmaz idi.*

"Gırâr", *Kāmûs*'un beyânına göre "kitâb" vezninde, "noksân" ma'nâsınadır. Binâenaleyh "dârü'l-gırâr", dâr-ı noksân demek olur. Çekici olan Hak ve yular olan sırr-ı kader, eğer bu âlem-i his ve şehâdette mahsüs olaydı, bu ci-

hân-ı his ve şehâdet, "noksan evi" olarak kalmaz idi; zîrâ bu âlem-i dünyâ, âlem-i kesâfet olup, hakāyık-ı eşyânın perdesi ve hicâbıdır. Hakāyık ancak bu kesâfet zâil olduktan sonra zâhir olur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَ جَآئَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَ شَهِيدٌ لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ (Kāf, 50/21-22) Ya'ni "Her bir nefis kendisi ile berâber sâik ve şâhid olduğu halde gelir ve ona denir ki: "Sen bundan gaflette idin, biz senden perdeyi kaldırdık, bu günde senin basarın keskindir" buyurur.

گبر دیدی کو پی سگ می رود — سخرهٔ دیو ستنبه می شود

1324. *Mecûsî göre idi ki, o köpeğin arkasında gidiyor, kuvvetli olan şeytanın maskarası oluyor.*

"Sitenbe", burada inatçı ve serkeş ma'nâsınadır. "Eğer Mecûsî dergâh-ı Hakk'ın köpeği ve ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi olan şeytanın arkasından gittiğini ve inatçı ve serkeş olan şeytanın maskarası olduğunu göre idi."

در پی او کی شدی مانند حیز — پای خود را وا کشیدی گبر تیز

1325. *Puşt gibi ne vakit onun arkasında giderdi? Mecûsî acele ayağını geri çekerdi.*

"Mef'ûl," fâilin arkasından gittiği gibi, Mecûsî de kendinin fâili olan şeytanın arkasından gider mi idi? Eğer hakîkat-ı hâl, bu âlemde mekşûf olaydı, Mecûsî derhal şeytana tâbi' olmaktan vazgeçerdi.

گاو گر واقف ز قصابان بدی — کی پی ایشان بدآن دکان شدی

1326. *Eğer öküz kasaplardan vâkıf olaydı, ne vakit onların arkasından dükkâna giderdi?*

Meselâ öküz, kasapların kendi hakkında verdikleri hükme vâkıf olaydı, hiç onların arkasında gider mi idi?

Bu beyt-i şerîfde Mecûsî "öküz"e ve şeytan "kasab"a teşbîh buyurulmuştur.

یا بخوردی از کف ایشان سپوس — یا بدادی شیرشان از چاپلوس

1327. *Yâhud onların elinden kepek yer mi idi? Yâhud onlara temelluk cihetinden süt verir mi idi?*

Ya'ni, "İnek, kasapların kendisini keseceğini bilse idi, onların ellerinden gıdâ yemezdi, yâhud onların okşamalarına ve temelluklarına aldanıp sütünü

vermezdi; bilakis tepme atar ve ellerinden kaçmağa çabalar idi." "Câblûs" ve "çâplûs", tatlı dil ile halkı aldatan kimsedir. "Sebûs" ve "sepûs", kepek ma'nâsınadır.

ور بخوردی کی عَلَفْ هضمش شدی　　گر ز مقصود علف واقف بُدی

1328. *Ve eğer yiye idi, yem ne vakit ona hazm olurdu, eğer yemek maksûdundan vâkıf olaydı.*

"Alef", hayvan yemi demektir. Ya'ni, "Kasabın öküze yem yedirmesinden maksadı semizletip kesmektir. Eğer öküz buna vâkıf olup da açlık ıztırârından dolayı onun verdiği yemi yiye idi, ölüm gamı ile bu yem hazm olur mu idi?"

پس ستون این جهان خود غفلتست　　چیست دولت کین دَوادَوْ بالتست

1329. *Binâenaleyh bu cihânın direği muhakkak gaflettir; devlet nedir ki, bu devâdev let iledir.*

"Dev", koşmak ma'nâsına olan "devîden" masdarından emr-i hâzırdır. "Dev-â-dev", iki emr-i hâzırdan mürekkeb bir kelime olup, aradaki elife elif-i rabt ve ilsâk veyâhud elif-i mukābele ve tevessül dahi derler ki, koşmak, koşmağa merbût ve mülâsık demek olur ki, Türkçe'ye tercümesinde "koş bire koş!" demek münâsib olur. "Nuş-â-nûş", "iç bire iç" dahi böyledir. "Let" döğmek ve darb etmek demektir. Sırr-ı kazâ ve kader efrâd-ı beşere meçhûl olduğu için bir dakîka sonra başlarına ne geleceğini bilmezler; hayatları "koş bire koş" ta'bîrine mâsadaktır. Binâenaleyh bu cihânın temeli muhakkak cehil ve gaflettir. Esâsen devlet-i dünyâ nedir? "Dev" ile "let"den mürekkebdir. Bu da: "Koş, dayak ye!" demek olur Şu halde "dev-â-dev", "let" ile berâberdir.

اولش دَوْ دَوْ بآخرْ لَتْ بخور　　جز درین ویرانه نبود مرگ خر

1330. [1331] *Onun evveli koş, koştur, âhirinde dayak ye! Bu vîrânede eşek ölümünden başkası olmaz.*

O devletin evveli lafız i'tibâriyle "dev"dir, ya'ni "koş!"dur; ma'nâ i'tibâriyle de şiddetli sa'y ve mücâhededir ve ma'nevî koşmadır. Ve kezâ lafız i'tibâriyle bu kelimenin âhiri darbe ve dayak ma'nâsına olan "let"dir. Ma'nâ i'tibâriyle de devlet, dünyâ gurûru içinde darbe-i mevttir ki, böyle bir gurûr içinde vâki' olan ölüm, eşek ölümünden başka bir şey değildir. Zîrâ böyle bir kimsenin hayvandan farkı yoktur.

تو بجد کاری که بگرفتی بدست   عیبش این دم بر تو پوشیده شدست

1331. *Sen cidd ile bir iş ki elde tuttun, onun aybı bu dem sana mestûr olmuştur.*

Sen nefsinin arzû ettiği umûr-ı dünyeviyyeden olan bir işi, kemâl-i ciddiyyetle tuttuğun ve o işi icrâya çalıştığın vakit, o işin âlem-i ma'nâdaki çirkinliği sana mestûr kalmıştır ve sen onun hakîkat-ı hâlinden gaflettesin.

زآن همی تانی بدادی تن بکار   که بپوشید از تو عیبش کردگار

1332. *Ondan dolayı işi kabûl edebilirsin ki, Kirdigâr senden onun aybını örttü.*

"Ten dâden", râzı olmak ve kabul etmekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem* ve *Burhân*). "Kirdigâr" fâil-i hakîkî demektir. Ya'ni "Sen umûr-ı dünyeviyyeden nefsinin istediği bir işi mahzâ fâil-i hakîkî olan Hak onun çirkinliğini örttüğü için kabûl edebilirsin ve onu icrâya râzı olursun. Eğer Hak Teâlâ o işin çirkinliği ve aybı üzerindeki perdeyi kaldırmış olsa, sen onu kabûl ve icrâdan tevakkî edersin."

همچنین هر فکر که گرمی درآن   عیب آن فکرت شدست از تو نهان

1333. *Her fikir ki onda böyle harâret vardır, o fikrin aybı senden gizli olmuştur.*

Hak fikrinin gayri olan her bir fikir ki, onu icrâ husûsunda senin nefsinde bir harâret ve isti'câl vardır, o fikrin aybını ve çirkinliğini Hak Teâlâ hazretleri senden gizlemiştir; sen onu zâhirde güzel ve süslü gördüğün için icrâya sa'y edersin.

بر تو گر پیدا شدی زو عیب و شَیْن   زو رمیدی جانت بُعْدُ الْمَشْرِقَیْن

1334. *Eğer sana ondan ayb ve şeyn zâhir olaydı, senin canın ondan iki maşrık uzaklığı kadar ürker idi.*

"Şeyn", ma'nevî leke, noksân; "bu'du'l-maşrıkayn" ile يَا لَيْتَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ (Zuhruf, 53/38) ya'ni "Senin ile benim aramda iki maşrık uzaklığı mesâfe olaydı, ne olurdu. İmdi ne kötü arkadaşsın!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "İki maşrık" ta'bîriyle mühim bir ma'nâ-yı fennîye işâret buyurulur. Ya'ni, mütemennî olan kimsenin bulunduğu noktaya nazaran önü maşrık ve arkası mağribdir. Halbuki mağrib aynı zamanda mütemennî olan kimsenin semt-i kademinin maşrıkıdır. Güneş gurûb ettiği noktadan, semt-i kadem tarafına tulû' eder, binâenaleyh mütemennî bulunduğu noktaya nisbeten, evvelen maşrık ve sâniyen mağrib mesâfesi kadar bir uzaklık istemiş olur.

Ya'ni, "Ey nefsinin arzûsuna tâbi' olan kimse, eğer nefsânî olan fikirlerinin aybı ve noksânı sana açıkça görüne idi, sen o fikirlerden, bulunduğun noktadan hem şarka ve hem de mağribe kadar mesâfe mikdârı kaçar idin."

حال کآخر زو پشیمان می شوی   گر بود این حالت اول کی دوی

1335. *Bir hâl ki sonunda ondan pişmân olursun, eğer bu hâl sana evvel olaydı, ne vakit koşardın?*

Bu ve emsâli ebyât-ı şerîfe sırr-ı kader meçhûl olmasından dolayı dünyânın mahall-i gaflet olduğunu tavzîhen beyân buyurulur. "Hâl", her şeydeki vasf-ı mütegayyir, sıfat-ı mütegayyire, her şeyin içinde bulunduğu keyfiyet ma'nâsınadır. Burada, bir fikr-i vâridin icrâsı hâlidir. Ya'ni bir fikir vârid olur ve sen onu icrâ edersin, bu hâlin netîcesinde o yaptığın işten pişmân olup, "Keşki yapmaya idim!" dersin. Eğer bu pişmânlık hâli sana o işi icrâdan evvel mekşûf ve zâhir olaydı, o işin icrâsı tarafına koşar mı idin? Seni o işe koşturan, âkıbetin meçhûl olmasındandır. Mısrâ':

Eğer meçhûl ararsan her işin encâmı kalmıştır

پس بپوشید اول آن بر جان ما   تا کنیم آن کار بر وفق قضا

1336. *Böyle olunca evvelâ onu bizim canımız üzerine örttü, tâ ki o işi kazâ vefkı üzerine yapalım.*

Böyle olunca Hak Teâlâ hazretleri ezeldeki kazâ-yı ilâhîsi ahkâmının bu âlem-i dünyâda infâzı için bizim ef'âlimizin hakîkatini bizim canımız üzerine kesâfet-i nefsiyyemizi perde yaparak örttü; nihâyet biz dahi bizden zuhûru, kazâ-yı ilâhî iktizâsından olan o işi icrâ ettik.

چون قضا آورد حکم خود پدید   چشم وا شد تا پشیمانی رسید

1337. *Vaktâki kazâ kendi hükmünü zâhire getirdi, göz açık oldu, nihâyet pişmanlık erişti.*

Vaktâki bizden zuhûru kazâ-yı ilâhî iktizâsından olan fiil-i nefsânî vukūa geldi ve kazâ bu âlem-i imkânda kendi eserini ızhâr etti, bundan sonra gözümüz açılıp o fiilin çirkinliğini gördük ve "Keşki yapmıya idim!" diye pişmân olduk.

این پشیمانی قضای دیگرست   این پشیمانی بهل حق را پرست

1338. *Bu pişmânlık dahi kazâ-yı dîgerdir; bu pişmânlığı da bırak, Hakk'a tap!*

Şimdiye kadar birçok mahallerde dahi îzâh olunduğu üzere "kazâ," hükm-i küllî-i icmâlîdir ve "kader" onun tafsîlidir, şöyle ki: A'yân-ı sâbite, iktizâ-yı zâtîleri olan isti'dâd ve kābiliyetleri dâiresinde Hak'dan zuhûru taleb ederler; bu taleb lafzî değil, hâlîdir. Ve meselâ yaşamak için balığın vücûdu su ve insanın vücûdu havâ-yı nesîmi taleb etmek gibidir. İşte her bir "ayn," iktizâ-yı zâtîsine göre, Zât-ı ulûhiyyetten tecellî talebinde bulundu; onların isti'dâd ve kābiliyyetleri ma'lûm-ı ilâhî oldukda, taleblerini is'âfen Hak ma'lûmiyetleri dâiresinde tekvînlerini murâd eyledi. Binâenaleyh Hakk'ın İrâde'si ilmine ve ilmi de ma'lûm olan a'yân-ı sâbiteye tâbi' oldu. İşte onların kâffe-i merâtibde isti'dâd ve kābiliyyetleri üzere zuhûrlarına Hakk'ın hükm etmesi "kazâ-yı ilâhî"dir.

"A'yân-ı sâbite"ye gelince, onlar suver-i ilmiyye-i esmâiyyeden ibâret olduklarından, vücûd-ı hâricîleri yoktur ve onlar mec'ûl değildirler; zîrâ "ca'l" müessirin te'sîrinden ibârettir. A'yân-ı sâbite ise mahall-i te'sîr ve infiâl olmadıklarından, mec'ûliyetleri mevzû'-i bahs olamaz. Ya'ni bunlar yapılarak vücûda gelmiş şeyler değildir; çünki şuûnât-ı zâtiyyeden ibârettir; ve şuûnât, zâtın iktizââtıdır ve zât ile berâber kadîmdir. Ve şuûnât-ı zâtiyye bir câilin ca'li ile mec'ûlen mevcûd olmadıkları gibi, bir müessirin te'sîri tahtında da değildirler. Mâdemki zât-ı vücûd mevcûddur, elbette onlar da onunla berâber mevcûddur. İmdi a'yân-ı sâbite esmânın zılleri ve abdin her mevtındeki vücûd-ı izâfîsi dahi, ayn-ı sâbitenin zılli olunca, onda zâhir olan bilcümle ahvâl, kazâ-yı ilâhî âsârı olur. Binâenaleyh abdin evvelen bir fiili işlemesi, ayn-ı sâbitesinin ahvâlinden bir hâl olduğu gibi, işledikten sonra tab'ına gayr-i mülâyim gelince pişmân olması dahi, o birinci hâli ta'kîb eden, ikinci hâl olur. Şu halde beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında bu zikr olunan hakîkate ve ikinci mısrâ'ında da şuûnât-ı zâtiyyeden kat'-ı nazar ile, sâhib-i şuûnât olan Zât-ı Hakk'a rücû'a işâret buyurulur.

ور کنی عادت پشیمان خور شوی　　　زین پشیمانی پشیمان تر شوی

1339. *Ve eğer âdet edersen pişmân yiyici olursun, bu pişmânlıktan daha pişmân olursun.*

Ya'ni eşyâ, mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir ve onlardaki hükm-i kazâ, bu esmânın hâssıyetlerine müsteniden, onların müsemmâsı olan Zât-ı Hak tarafından vâki' olmuştur ve senin vücûdun dahi eşyâdan bir şeydir. Sende cârî olan âsâr-ı kazâ dahi, Hakk'ın irâdesiyledir. İmdi senden bir fiil sâdır olup, netîcesi tab'ına mülâyim gelmediği vakit, pişmân olursun. Halbuki o netîcesi

tab'ına mülâyim gelmeyen kazâ-yı ilâhî zımnında vâki' olan mahfî fâidenin inkişâfı hâlinde bu pişmânlığından dahi pişmân olursun. Meselâ hareketi muayyen olan bir vapura binip, ticâret kasdıyla seyâhati tasmîm edersin; sonra gitmemek dâiyesi zuhûr edip, gitmezsin; ve sonra kazanılması me'mûl olan menfaatin fevtine pişmân olursun. Ba'dehû binmediğin vapurun garkına vâkıf olduğun vakit, bu pişmânlığına dahi pişmân olursun. İşte bu iki pişmânlık dahi eser-i kazâdır ve senin hakîkatinden sana nâzil olur.

نیم عمرت در پریشانی رود   نیم دیگر در پشیمانی رود

1340. [1341] *Ömrünün yarısı perîşanlık içinde gider; dîğer yarısı da pişmânlık içinde gider.*

Eğer sen vech-i vahdete teveccühü terk edip, keserâtta müstağrak olursan, ömrünün yarısı gaflet ve perîşanlık içinde geçer ve yarısı da pişmânlık içinde geçer.

ترك این فکر و پشیمانی بگو   حال و یار و کار نیکوتر بجو

1341. *Bu fikrin ve pişmânlığın terkini söyle! Hâlin ve yârin ve işin daha iyisini iste!*

Binâenaleyh bu keserât ve gayriyet fikrini ve onun iktizâsı olan hicâbât sebebiyle sana ârız olan pişmânlığı terk et; hâlin iyisi olan vasâyâ-yı ilâhiyyeyi ve yârin en iyisi olan zât-ı Hakk'ı ve işin daha iyisi olan ferâiz-i ilâhiyye ve sünen-i peygamberîyi iste!

ور نداری کار نکوتر بدست   پس پشیمانیت بر فوت چه است

1342. *Ve eğer elde işin iyisini tutmazsan, imdi senin pişmânlığın nenin fevti üzerinedir?*

Eğer bu zikr olunan en iyi işlere teşebbüs etmezsen, neyi fevt ettiğine nâdim olursun? Zîrâ nedâmet iyi bir şeyin fevtinden dolayı vâki' olur; zîrâ bu iyi işlerin gayri olan işlerin fevti, pişmânlık getirecek bir hâl değildir.

گر همی دانی ره نیکو پرست   ور ندانی چون بدانی کین بدست

1343. *Eğer iyi yolu bilirsen tap ve eğer bilmezsen, nasıl bilirsin ki bu kötüdür?*

Eğer iyi yolu bilirsen, o yolda hizmet et ve yaptığın hizmetten ve ibâdetten pişmân olma; eğer bilmezsen, onun zıddı olan kötüyü nasıl bilirsin de, yapmış olduğuna pişmân olursun?

بد ندانی تا ندانی نیك را ضد را از ضد توان دید ای فتی

1344. *İyiyi bilmedikçe kötüyü bilmezsin, ey delikanlı zıddı zıddan görmek mümkindir.*

چون ز ترك فكر این عاجز شدی از گناه آنگاه هم عاجز بدی

1345. *Vaktâki bu fikrin terkinden âciz oldun, o vakit günâhdan da âciz oldun.*

Yukarıda, "Pişmânlık dahi dîğer bir kazâ-yı ilâhîdir; binâenaleyh bu pişmânlığı bırak da Hakk'a tap!" buyurmuşlardı. Burada da vârid olan fikrin, kazâ-yı ilâhî eseri olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni, "Vaktâki sana bir fenâ fikir vârid oldu ve sen de onun terkinden âciz oldun; zîrâ bu fikrin infâzı, kazâ-yı ilâhî îcâbındandır; binâenaleyh o vakit günâhdan dahi âciz oldun, ya'ni o terk edemediğin fikri, fiile getirmekle günâhın terkinden dahi âciz oldun."

چون بُدی عاجز پشیمانی ز چیست عاجزی را باز جو کز جذب کیست

1346. *Vaktâki âciz oldun, pişmânlık nedendir? Yine âcizliği ara ki kimin cezbindendir?*

"Vaktâki günâhın terkinden âciz oldun, bu acz içinde pişmânlık nedendir? Zîrâ pişmânlık, terki kābil olan bir şey hakkında olur; binâenaleyh bu âcizliğin dahi kimin cezbinden olduğunu ara!" Ya'ni, senin aczin eser-i kazâdır ve mukadder olan bir şeydir. Nitekim hadîs-i şerîfde buyurulur: كل شئی مقدر حتی العجز و الكیس Ya'ni "Her bir şey mukadderdir, hattâ acz ve kiyâset dahi."

عاجزی بی قادری اندر جهان كس ندیدست و نباشد این بدان

1347. *Cihânda bir kādirsiz âcizlik, kimse görmemiştir ve olmaz, bunu bil!*

Ya'ni, "Nerede bir âcizlik varsa, onun karşısına mutlakā bir kādir dikilir. Ve acz, kudret muvâcehesinde tahakkuk eder; binâenaleyh sen dahi herhangi bir şeyde aczini görürsen, bil ki, senin fevkınde olan bir kādirin tasarruf ve kudretinden dolayı bu acz zuhûra gelmiştir." Bu bahiste cebir meselesi hâtıra gelir ve bu cebir meselesinin dekāyıkı dahi I. cildde این نه جبرست معنئ جباریست ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır."] beytinde îzâh olunmuştur. Bu beyit o cildin 625 numarasındadır.

همچنین هر آرزو كه می بری تو ز عیبِ آن حجابی اندری

1348. *Her arzû ki böyle götürürsün, sen onun aybından bir hicâb içindesin.*

İşte bu hayât-ı dünyeviyyede böylece icrâ ettiğin ve fiile getirdiğin her bir arzûnun aybından ve kusûrundan hicâb ve perde içindesin; arzûn olmak i'tibâriyle senin nefsine hoş görünür. Onun zımnındaki nâhoşluklar bu hoşluklar ile örtülmüştür. Zîrâ bu âlem mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir ve vücûh-ı esmânın aynalarıdır. Îcâbât-ı esmâiyye mutlakā zuhûr edecektir; eğer sana sırr-ı kader mekşûf olsa, tab'ına mülâyim gelmiyeceğini gördüğün ef'âlden kaçarsın. Beyit:

Hâkim-i hükm-i kazâ tenfîz için te'sîrini
Selb eder erbâb-ı aklın re'yini, tedbîrini

ور نمودی علت آن آرزو　　　خود رمیدی جان تو زان آرزو

1349. *Ve eğer o arzûnun illeti görüne idi, muhakkak senin canın o arzûdan ürker idi.*

"İllet" burada fenâlık ve maraz ma'nâsınadır. "Cân"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'ni, "Eğer senin o istediğinin fenâlığı ve illeti sana görüne idi ve sırr-ı kader sana mekşûf olaydı, muhakkak senin nefsin o arzûnun tab'ına mülâyim geleceğini gördüğü için ürker ve kaçar idi."

گر نمودی عیب آن کار او ترا　　　کس نبردی کش کشان آن سو ترا

1350. [1351] *Eğer o işin aybını o sana göstere idi, kimse seni çeke çeke o tarafa götüremez idi.*

Ma'lûm olsun ki, bir "kazâ" ve bir de "makzî" vardır. Kazâ-yı ilâhî ayn-ı hikmettir; binâenaleyh kazâya rızâ ve mutâvaat lâzımdır. Fakat makzîden firâr ve nefret zarûrîdir. Ve kazâ ile makzî aralarındaki fark ve bu husûstaki tedkîkāt, III. cildin 1362 numaralı beyt-i şerîfinden 1365 numaralı beyt-i şerîfine kadar olan mahallerinde îzâh olundu; burada tekrâr îzâhı mûcib-i tatvîl olur. Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri makzî olan o işin aybını ve çirkinliğini sana göstere idi, hiçbir kimse seni çeke çeke o fiil tarafına götüremez idi."

وآن دگر کاری کزو هستی نفور　　　زآن بود که عیبش آمد در ظهور

1351. *Ve o dîğer bir işi ki, sen ondan nefret edici oldun, ondan dolayı olur ki, onun aybı zuhûra geldi.*

Makzî olan ba'zı işlerin aybını Hak Teâlâ senden gizledi, icrâ ettin; fakat ba'zı işlerin aybını ve çirkinliğini de senin aklının gözüne keşf etti, sen de o

fiilin kötülüğünü ve çirkinliğini gördün, o işten nefret edip kaçtın ve icrâ etmedin. İşte bundan anladın ki, sen bir kör deve gibisin, yularını nereye çekerler ise, oraya gidersin.

ای خدای راز دان خوش سخن   عیب کار بد زما پنهان مکن

1352. *Ey hoş sözlü sır bilici Hudâ! Kötü işin aybını bizden gizli etme!*

Ey sıfat-ı Kelâm'ı latîf olup esrâr-ı kaderi bilici olan Hak Teâlâ, zâhiri hoş ve bâtını kötü olan fiilleri bizden gizleme; sûreti hoş görünen fiillerdeki aybı ve çirkinliği bizim aklımızın gözü önünde ızhâr et!

عیب کار نیك را منما بما   تا نگردیم از روش سرد و هبا

1353. *İyi işin aybını bize gösterme, tâ ki gidişden soğuk ve hebâ olmayalım.*

"Reviş", gidiş ve sülûk, tarz, tavır, üslûb; "hebâ" aslında güneşin huzemât-ı ziyâiyyesi arasında uçuşan tozlar ma'nâsınadır; "isrâf ve telef ve berhevâ" ma'nâlarında müsta'meldir. Ya'ni bu âlemde sûret-i zâhiresi nefse çirkin ve sûret-i bâtınesi latîf olan ameller olduğu gibi, sûret-i zâhiresi nefse hoş gelen ve sûret-i bâtınesi gāyet çirkin olan ameller de vardır. Nitekim bu ma'nâya binâen Resûl-i Ekrem Efendimiz حفت الجنة بالمكاره و حفت النار بالشهوات ya'ni "Cennet mekrûhlar ile örtülmüştür ve cehennem şehvetler ile örtülmüştür" buyurmuşlardır. Ve yine bu ma'nâdan dolayı Resûl-i Ekrem Efendimiz اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اللهم ارنا الاشياء كما هى ya'ni "Ey benim Allâh'ım, bize hakkı hak olarak göster ve bizi ona uymak sûretiyle irzâk buyur ve bize bâtılı bâtıl olarak göster ve bizi onun ictinâbı ile irzâk buyur ve bize eşyâyı olduğu gibi göster!" diye münâcât buyururlar idi.

Bu beyt-i şerîf bu münâcât-ı nebevînin tefsîridir. Ya'ni, "Yâ Rab, birtakım iyi ve hayırlı ameller vardır ki, sûret-i zâhirede biz onu çirkin ve ma'yûb görürüz, o hayırlı işlerin çirkinliklerini, bizim nefsimizin gözüne gösterme, tâ ki bizim şerîat ve tarîkat dâiresindeki gidişimiz berhevâ olmasın!"

هم برآن عادت سلیمان سنی   رفت در مسجد میان روشنی

1354. *Âlî olan Süleymân yine o âdet üzerine rûşenlik içinde mescide gitti.*

Bu beyitte kıssanın evveline rücû' buyurulur. Ya'ni, "Rütbe-i aliyye sâhibi olan Süleymân (a.s.) sabah aydınlığı içinde, âdet-i seniyyeleri vech ile nasîhat ve ibâdet etmek üzere Mescid-i Aksâ'ya gitti."

قاعدهٔ هر روز را می جست شاه　　　　که ببیند مسجد اندر نو گیاه

1355. *Şâh her günün kāidesini isterdi ki, mescidde yeni ot göre.*

Ya'ni, Süleymân (a.s.) her gün cârî olan âdet üzere mescide giderken, yeni bitmiş bir ot görmek ve onun hâssıyetini sorup anlamak isterdi.

دل ببیند سر بدآن چشم صفی　　　　آن حشایش که شد از عامه خفی

1356. *Gönül o safî olan göz ile sırrı görür; o haşâyişi ki, âmmeden hafî oldu.*

"Süleymân (a.s.) her gün Mescid-i Aksâ'ya giderken nasıl yeni bir ot görüp onun hâssasına vâkıf olur idi ise, ârif-i billâhın kalbi dahi öylece safî olan gözü ile avâmdan gizli olan o otları görür." "Otlar"dan murâd, zâhirî otlar olabileceği gibi, kalblerde biten havâtır-ı muhtelife otlarına da işâret olur. Aynı zamanda cenâb-ı Pîr efendimiz kendilerinin safî olan kalb-i şerîflerinin hâline de işâret buyurmuş olurlar.

قصهٔ آن صوفی که در میان گلستان سر بزانو نهاده مراقب بود یارانش گفتند
که سر بر آور و تفرج کن بر گلستان و ریاحین و مرغان و آثار رحمة الله

O sûfînin kıssası ki, gülistân içinde başını dizine koyup murâkıb idi. Dostları ona dediler ki: "Başını yukarı kaldır, gülistân ve reyâhîn ve kuşlar ve Allâh'ın rahmetinin eserleri üzerinde teferrüc et!"

صوفئ در باغ از بهر گشاد　　　　صوفیانه روی بر زانو نهاد

1357. *Bir sûfî açılma için, bağ içinde yüzünü sûfîce dizi üzerine koydu.*

"Güşâd", kâf-ı Fârisî ile, açma ve açılma demektir. Ya'ni, "Sûfînin birisi gönlü açılmak için, bir bağa gitti; ve o bağda sûfîlere mahsûs olan tavır üzere yüzünü dizi üzerine koydu."

پس فرو رفت او بخود اندر نُغُولْ　　　　شد ملول از صورت خوابش فضول

1358. *İmdi o kendinde derine, aşağıya gitti; onun uykusunun sûretinden fuzûl melûl oldu.*

"Nugūl", amîk ve derîn; "fuzûl", fodulluk, ya'ni hadden ve vazîfeden hâriç ef'âl ve akvâl; burada "ahmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Yüzünü dizine dayayıp, murâkıb oturan sûfî dalmış ve kendinin kendiliğinde derin olarak aşağıya gitmiş idi. Bağ içinde onun bu hâlini gören bir fodul ve ahmak, onun uykusunun sûretinden melûl oldu da dedi"

که چه خسبی آخر اندر رز نِگَرْ   این درختان بین و آثارِ خُضَرْ

1359. *Ki: "Ne uyursun, nihâyet asma çubuklarına bak, bu ağaçları ve âsâr-ı hudarı gör!"*

"Hudar", hı'nın zammı ve dâd'ın fethi ile, "kökü derin olan ot" ma'nâsınadır.

امر حق بشنو که گفتست انظروا   سوی این آثار رحمت آر رو

1360. [1361] *"Hakk'ın emrini dinle ki, "Unzurû!" buyurmuştur; bu âsâr-ı rahmet tarafına yüz getir!"*

Sûre-i Rûm'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: فَانْظُرْ الى آثَارِ رَحْمَةِ اللّٰه كَيْفَ يُحْيِى الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا انَّ ذَالِكَ لَمُحْيِى الْمَوْتٰى وَ هُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْئٍ قَدِيرٌ (Rûm, 30/50) Ya'ni "Allâh'ın rahmetinin eserlerine bak! Öldükten sonra arzı nasıl diriltir. İşte böyle muhakkak ölüleri diriltıcidir ve O her şeye kādirdir." Ya'ni, "Allâh Teâlâ'nın "Nazar et!" emrine tebean Allâh'ın rahmetinin eserleri olan bağın letâfetine ve arzın bahâr mevsiminde nasıl dirildiğine ve tarâvet kesb ettiğine bak da, ibret al!"

گفت آثارش دلست ای بو الهوس   آن برون آثار آثارست و بس

1361. *Dedi: "Ey bü'l-heves, onun âsârı gönüldür; o hâriç olan ancak âsârın âsârıdır.*

"Bü'l-heves", akılsız, câhil ve budala olan kimseden kinâyedir. Murâkıb olan sûfî o ahmak kimseye cevâben dedi ki: "Ey bü'l-heves, Hakk'ın âsârı gönüldür; zîrâ kalb hakîkat-ı câmia-i insânîden ibârettir ki, mevcûdât-ı âlem onun mezâhir ve âsârıdır." O kalbin hâricinde olan yeşillikler ve güller ve türlü türlü çiçekler ve bağlar ve bostanlar ve sâir letâif ve suver bu gönül âsârının âsârıdır. Ya'ni gönül, âsâr-ı rahmet-i ilâhiyyedendir, bu umûr-ı hâriciyye ise onun âsârıdır. Ve burada "gönül"den murâd ârifin kalbidir. Bu hikmet-i kalbiyye, *Fusûsu'l-Hikem*'de, Fass-ı Şuaybî'de mezkûrdur, burada tafsîli uzun olur.

باغها و سبزها در عين جان　　　　بر برون عكسش چو بر آب روان

1362. *Bağlar ve yeşillikler ayn-ı cândadır; hâriç üzerinde onun aksi akıcı su üzerinde gibidir.*

Bu beyitlerin zevk-i ma'nâlarına vusûl için bir mukaddimecik lâzımdır: Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyye sûretleri, mertebe-i vâhidiyyet ta'bîr olunan, hakîkat-ı insâniyye mertebesinde yekdîğerinden ayrıldı ve temeyyüz etti. Bu sûretlere "a'yân-ı sâbite" ve "suver-i ilm-i ilâhî" derler. Beyt-i şerîfdeki "âsâr"dan murâd, hakîkat-ı insâniyye mertebesinde sâbit olup, yekdîğerinden temeyyüz eden bu sûretlerdir ve bu sûretler mertebe mertebe alâ-tarîki'l-aks mertebe-i şehâdete kadar nüzûl eder. İnsân ise, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın libâs-ı ahîr ile tecellîsinden ibâret olup, bilcümle merâtibi hâizdir; ve "insân"dan murâd, insân-ı kâmildir, insân-ı nâkıs değildir. Ve "kalb"den murâd, dahi insân-ı kâmilin kalbidir; zîrâ insân-ı kâmilin kalbi bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır. Nitekim hadîs-i kudsîde لا يسعنى ارضى و لا سمائى و لكن يسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım; velâkin nakî ve takî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur. Binâenaleyh ârif kendi kalbine teveccüh ettiği vakit, Hak Teâlâ'nın keşfi mikdârı bu suver-i esmâiyyeyi, mertebe-i misâlde müşâhede eder. Vücûd-ı izâfî âlemi olan dünyâ ise, bu âlem-i misâlde olan sûretlerin aksinden başka bir şey değildir. Şu halde bu sûretler, âlem-i misâldeki âsârın âsârı olur. Vücûd-ı izâfî âlemi ise, âlem-i misâl gibi besâitden mükevven olmayıp, mürekkebâttan mahlûk olduğundan, dâimâ fenâ ve tagayyürât içindedir. Binâenaleyh âlem-i misâlden, âlem-i şehâdete aks eden sûretler, akan su üzerine aks eden sûretlere benzer. Su çalkandıkça, bu sûretler dahi çalkanır. Böyle olunca, âlem-i şehâdetin bağlarının ve yeşilliklerinin aslı cânın zâtındadır.

آن خيال باغ باشد اندر آب　　　　كو كند از لطف آب آن اضطراب

1363. *O su içinde olan bağın hayâlidir ki, o suyun letâfetinden o çalkanmayı yapar.*

Ya'ni, "Bu âlemin bağları ve bostanları, su içinde olan bağın aksi ve hayâlidir. Suya aks eden suver-i hayâliyye, suyun letâfetinden dolayı nasıl çalkanır ve sâbit bir halde durmazsa, hey'et-i mecmûası a'râzdan ibâret olan bu âlem-i şehâdetin sûretleri dahi, iki zamanda bâkî kalamaz ve dâimâ tebeddül eder ve çalkanır durur."

باغها و میوها اندر دلست　　　عکس لطف آن برین آب و گلست

1364. *Bağlar ve meyveler gönüldedir; onun letâfetinin aksi bu su ve çamur üzerindedir.*

Bağlar ve meyvelerin aslı, ilm-i ilâhîdedir ve gönül gözü o âleme nâzırdır; o âlemin letâfetinin aksi, âlem-i unsuriyâttan ibâret olan, bu âlem-i şehâdet üzerindedir.

گر نبودی عکس آن سرْو و سرور　　　پس نخواندی ایزدش دار الغرور

1365. *Eğer o servin ve sürûrun aksi olmasa idi, binâenaleyh Hâlık ona "gurûr evi" demezdi.*

Eğer bu âlemin bağı kalbin servisinin ve sürûrunun aksi olmasa idi, Hâlık Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de وَ مَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُورِ (Âl-i İmrân, 3/185) ya'ni "Hayât-ı dünyâ nedir? Ancak gurûr metâ'ıdır" buyurmaz idi. "Gurûr", aldanma demektir, "dârü'l-gurûr", "aldanma evi" demek olur; ve aldanma ise ancak hayâle ve akse i'timâd ile olur.

این غرور آنست یعنی این خیال　　　هست از عکس دل و جان رجال

1366. *Bu gurûr odur, ya'ni bu hayâl, ricâlin kalbinin ve canının aksinden mevcûddur.*

Bu gurûr ve aldanma, dünyâ bağlarının ve bostanlarının aksi ve hayâli olmasıdır ki, bu akis ve hayâl dahi insân-ı kâmillerin kalblerinin ve canlarının bağlarından ve bostanlarından vâki' olmuştur. Nitekim yukarıda 1362 numaralı beyitte îzâh olundu.

جمله مغروران برین عکس آمده　　　بر گمانی کین بود جنت کده

1367. *Bütün mağrûrlar bu akis üzerine gelmiş, bir zan üzerine ki, cennet mahalli bu ola.*

Bu hayât-ı dünyâya aldanmış olan nâsın hepsi, insân-ı kâmilin kalbinin bu aksi üzerine istinâd etmiş bir zan üzerindedir. Derler ki, "İşte cennetin mahalli ve zevk ve sürûrun yeri bu dünyâdır!"

می گریزند از اصول باغها　　　بر خیالی می کنند آن لاغها

1368. *O bağların asıllarından kaçarlar, o lâğları bir hayâl üzerine ederler.*

"Lâğ", latîfe, hezl ve şaka ma'nâsınadır. Ya'ni, "O aldanmış olanlar bu akislere ve hayâllere dalıp o bağların asılları olan hakāyıktan kaçarlar. O hezliyyâtı bir hayâl üzerine, ya'ni bu anâsırdan mürekkeb olan âlem-i şehâdet üzerine mün'akis bulunan o hakāyıkın hayâlleri üzerine yaparlar."

چونکه خواب غفلت آید شان بسر　　راست بینند و چه سودست آن نظر

1369. *Vaktâki onların gaflet uykusu uca gelir, doğru görürler, o nazar ne fâidedir?*

Ya'ni, "Bu dünyâda görülen sûretler, hayâlât-ı mün'akiseden ibâret olduğundan, uykuda görülen rü'yâ kabîlindendirler. Vaktâki gaflet uykusundan ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyye uca gelir ve nihâyet bulur, bu hayâlâta dalan kimseler uykudan uyanırlar, ondan sonra hakāyık-ı eşyâyı görürler; fakat bu görüşün onlara aslâ fâidesi olmaz." Çünki kendilerini maksûd-ı aslîden uzak görürler. Nitekim hadîs-i şerîfde الناس نيام فاذا ماتوا فانتبهوا ya'ni "Nâs uykudalar, vaktâki ölürler, uyanırlar" buyurulur.

پس بگورستان غریو افتاد و آه　　تا قیامت زین غلط وا حسرتاه

1370. [1371] *Böyle olunca, kabristanda girîv ve âh, bu galatdan kıyâmete kadar "Vâ hasretâ!" vâki' oldu.*

"Gûristân"dan murâd, âlem-i berzahdır. Rûh-ı insânî bu âlem-i sûretteki kalıbdan alâkasını keser kesmez, âlem-i berzahda kendisine tahsîs olunan bir kalıba taalluk eder; hayât-ı dünyeviyyede sıfât-ı hayvâniyyeden hangisi gālib ise, bu kalıb o sûrete münâsib olup, âlem-i unsuriyâtta mahbûs olur ve âlem-i illiyyîne urûc edemez. İşte kabir azâbı bu sıkıntılı hayât-ı berzahiyyedir. Binâenaleyh kabristanda bu sıkıntılı hayâttan dolayı feryâdlar ve âhlar vâki' olur ve hayât-ı dünyeviyyedeki galat-ı rü'yet sebebiyle kıyâmete, ya'ni yevm-i ba'se kadar, "Vâ hasretâ!" diye teessüfler olunur.

ای خنك آنرا که پیش از مرگ مُرْد　　جان او از اصل این رز بوی بُرْد

1371. *Ey saâdet o kimseye ki, ölümden evvel öldü, onun canı bu asma çubuğunun aslından koku götürdü.*

Saâdet o kimseye ki, bu hayât-ı dünyeviyyede kendinin mevhûm olan varlığından geçti; gerek kendinin ve gerek mevcûdâtın sûretleri Hakk'ın zılâl-i esmâiyyesinden ibâret olduğunu ilmen ve hâlen ve zevkan gördü ve bildi. Ve موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmezden evvel ölün" hadîs-i şerîfine ittibâan

mevt-i ihtiyârî ile nefsini öldürdü ve insân-ı kâmil olup, onun canı bu âlemin bağındaki asma çubuklarının aslı olan Hakk'ın tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtiyyesinden koku aldı.

قصهء رستن خروب در کوشهء مسجد اقصی و غمگین شدن سلیمان علیه السلام

Mescid-i Aksâ'nın köşesinde harrûb bitmesi ve Süleymân (a.s.)ın gamgîn olması kıssası

Arabî'si "harrûb" ve Fârisî'si "harnûb", keçi boynuzu dediğimiz nebâttır; Türkçe "harûb" dahi telaffuz olunup, ondan şerbet yaparlar ve "harûb şerbeti" derler.

پس سلیمان دید اندر کوشهء نو گیاهی رسته همچون خوشهء

1372. *İmdi Süleymân bir köşede salkım gibi bitmiş yeni bir nebât gördü.*

دید بس نادر گیاهی سبزتر می ربود آن سبزیش نور بصر

1373. *Pek yeşil ve çok acîb bir nebât gördü; onun yeşilliği gözün nûrunu kapardı.*

پس سلامش کرد درحال آن حشیش او جوابش گفت و بشگفت از خوشیش

1374. *Ba'dehû o ot derhâl ona selâm verdi, o ona cevâb söyledi ve onun hoşluğundan taaccüb etti.*

گفت نامت چیست بر گو بی دهان گفت خروبست ای شاه جهان

1375. *Dedi: "Adın nedir? Ağızsız söyle!" Dedi: "Ey cihânın şâhı harrûbdur."*

Ağızsız söylemek, bâtından tekellüm etmek ma'nâsınadır. Nitekim her bir şeyin bâtınına sıfat-ı kelâmın sereyânı yukarılarda îzâh edilmiş idi.

گفت اندر تو چه خاصیت بود گفت من رستم مکان ویران شود

1376. *Dedi: "Sende ne hâssiyet olur?" dedi: "Ben bittim, mekân vîrân olur."*

Süleymân (a.s.) o nebâta: "Senin ne hâssıyetin vardır?" diye sordu; o nebât dahi: "Benim bittiğim ve neşv ü nemâ bulduğum mekân vîrân olur; benim hâssiyetimde mekânların vîranlığı vardır!" diye cevâb verdi.

من که خَرّوبم خراب منزلم   هادم بنیاد این آب و گلم

1377. *"Ben ki harrûbum, menzilin harâbıyım, bu suyun ve çamurun temelinin hâdimiyim."*

Nebât sözüne devâm edip dedi ki: "Bana harrûb ağacı derler; mekânların harâblığına sebeb olur[um], bu suver-i unsuriyye temellerinin yıkıcısıyım."

پس سلیمان آن زمان دانست زود   که اجل آمد سفر خواهد نمود

1378. *Binâenaleyh o zaman Süleymân hemen bildi ki, ecel geldi, sefer görünecektir.*

Ya'ni, harrûbun bu cevâbları üzerine Süleymân (a.s.) kendisinin eceli geldiğini bildi.

گفت تا من هستم این مسجد یقین   در خلل نآید ز آفات زمین

1379. *Dedi: "Ben oldukça bu mescid yakînen yeryüzünün âfetlerinden halele gelmez."*

Ya'ni, "Ben yaşadıkça bu Mescid-i Aksâ muhakkakdır ki, yeryüzünün her türlü âfetinden bir gûnâ bozukluğa uğramaz."

تا که من باشم وجود من بود   مسجد اقصی مُخَلْخَل کی شود

1380. [1380] *"Tâ ki ben olurum, benim vücûdum olur, Mescid-i Aksâ ne vakit muhalhal olur?"*

"Muhalhal", eczâsı birbirine güzelce yapışmamış ve bitişmemiş olan şeye denir *(Gıyâsü'l-Lügāt)*. Bu ma'nâ *Kāmûs*'da münderic değildir. Ya'ni, "Ben oldukça ve benim vücûdum bulundukça, Mescid-i Aksâ'nın eczâsı bitişmemiş olmaz" demek olur. Ba'zı nüshalarda "muhalhal" yerine "muhallel" vâki'dir ki, "halel-pezîr" ma'nâsınadır.

پس خراب مسجد ما بی گمان   نبود الا بعد مرگ ما بدان

1381. *"Binâenaleyh bizim mescidimizin harâbı şübhesiz ancak bizim ölümümüzden sonra olur."*

مسجدست آن دل که جسمش ساجدست   یار بد خروب هر جا مسجدست

1382. *Mesciddir o gönül ki, onun cismi sâciddir; kötü dost harrûbdur, her yerde ki, mescid vardır.*

Cismi secde eden gönül, o cismin kuvâsının secdegâhıdır; o cismin bütün temiz duyguları kalbde toplanıp secde ederler. O selîm olan kalbe tâbi' olurlar. Eğer bu duygular arasında kötü dostun muhabbeti bitmiş ve neşv ü nemâ bulmuş ise, o muhabbet harrûbdur, o mescidi harâb eder. Binâenaleyh mescid olan yerde, kötü dost harrûbdur.

یار بد چون رست در تو مهر او   هین از او بگریز کم کن گفت و گو

1383. *Vaktâki sende kötü dostun muhabbeti bitti, âgâh ol, ondan kaç, güft ü gûyu az et!*

بر کن از بیخش که گر سر برزند   مر ترا و مسجدترا بر کند

1384. *Onu kökünden kopar, zîrâ eğer baş yukarı vurursa, seni ve senin mescidini koparır.*

O kötü dostun muhabbetini kökünden kopar, eğer kalbinde yerleşip yukarı doğru sürerek zâhir olursa hem seni ve hem de senin mescidin olan kalbini yerinden koparır ve kalbinin selîmliğini bozar.

عاشقا خروب تو آمد کژی   همچو طفلان سوی کژ چون می غژی

1385. *Ey âşık, eğrilik senin harrûbun geldi, çocuklar gibi eğri tarafına niçin sürtünürsün?*

"Gajîden", çocuklar gibi, oturduğu yerde sürtünerek gitmek ma'nâsınadır. "Âşık"dan murâd, tarîk-i Hak sâlikidir. Sâliklerin kalblerinde türlü türlü eğri havâtır olup, bu havâtırın ahkâmına tâbi' olurlar ve terakkîden geri kalırlar. Ve ba'dehû mürşidlerinin lutfuyla yine yürümeğe başlarlar. Velhâsıl bu eğri havâtır, tarîk-i Hak'da, çocuklar gibi sürtünerek gitmelerine sebeb olur.

خویش مجرم دان و مجرم گو مترس   تا نه دزدد از تو آن استاد درس

1386. *Kendini mücrim bil ve mücrim söyle, korkma; tâ ki senden o üstâd ders çalmasın.*

"Üstâd"dan murâd, mürşid-i kâmildir. Ya'ni, "Ey sâlik, tarîkate sülûk edip, bir iki vâkıât görmekle kendini mağfûrîn zümresine ilhâk etme; kabâ-

hatli ve günâhkâr bil ve günâhkârlığını i'tirâf et! Nâmûs-ı dervîşâneme dokunur diye korkma; tâ ki üstâdın olan mürşid-i kâmil senin i'tirâf-ı kusûruna merhameten sana fazla teveccüh ile ikrâm etsin! Kendini mağfûr bilme ki, mürşid senin gurûruna bakıp, sana vereceği ders-i hakāyıkı gizlemesin, verdiklerini de çalıp, kalbinden silmesin!" Zîrâ mürşid isterse verir ve isterse verdiklerini nez' eder.

چون بگوی جاهلم تعلیم ده   ایچنین انصاف از ناموس به

1387. *"Câhilim, ta'lîm ver!" dediğin vakit, böyle insâf nâmustan iyidir.*

"Nâmûs", burada âr ve utanma demektir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin huzûrunda "Bilmiyorum, bana öğret!" demekten arlanma ve utanma; zîrâ bu hâl insâf yoludur ve insâf ise nefsin kibir ve enâniyetinden mütevellid olan âr ve nâmûsdan daha iyidir."

از پدر آموز ای روشن جبین   ربنا گفت و ظلمنا پیش ازین

1388. *Ey alnı açık, babadan öğren; bundan evvel "Rabbenâ zalemnâ" dedi.*

"Rûşen-cebîn", alnı açık demek olduğu gibi, görünmekten kinâyedir. "Ey olduğu gibi görünmek isteyen sâlik, Âdem babamızdan öğren! O bundan evvel nasıl Hakk'a karşı i'tirâf-ı kusûr etti de, رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَ اِنْ لَمْ تَغْفِرْلَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23) ya'ni "Ey bizim Rabb'imiz, biz Havvâ ile beraber nefislerimize zulm ettik ve eğer sen bizi mağfiret etmezsen ve bize merhamet eylemezsen, biz elbette ziyânkârlardan oluruz" dedi.

نی بهانه کرد و نی تزویر ساخت   نی لوای مکر و حیلت بر فراخت

1389. *Ne bahâne yaptı ve ne tezvîr düzdü, ne mekir ve hîle bayrağını kaldırdı.*

Ya'ni, "Hz. Âdem yaptığı kusûr için kendisini ma'zûr göstermek üzere Hakk'a karşı ne bahâne buldu ve ne de kusûrunu tervîc için fiilini haklı gösterecek sözler söyledi ve ne de mekir ve hîle bayrağını kaldırdı; belki olduğu gibi kusûrunu i'tirâf etti."

باز آن ابلیس بحث آغاز کرد   که بدم من سرخ رو کردیم زرد

1390. *O İblîs de bahse başladı ki, "Ben kırmızı yüzlü idim, beni sarı ettin!"*
[1391]

İblîs'e gelince, o İblîs Hakk'a karşı bahs ve münâzaraya başlayıp dedi ki: "Yâ Rab, ben evvelce sana âbid bir kul idim ve aslâ kusûrum ve kabâhatım

yok idi ve yüzüm latîf ve kırmızı idi. Benim yüzümü, beni bu günâha sevk etmekle sararttın ve utandırdın!"

رنگ رنگ تست صباغم تویی اصل جرم و آفت و داغم تویی

1391. *"Renk senin rengindir, benim boyacım sensin; kabâhatimin ve âfetimin ve dâğımın aslı sensin!"*

Ma'lûm olsun ki, İblîs bu sözlerini hamâkatinden ve hakāyıka olan cehlinden söylemiştir. Zîrâ vahdete nazaran vücûd ve şuûnât her ne kadar Hakk'ın ise de, isneyniyete nazaran tekvîn abdindir. Hakk'ın yalnız "Kün!" emri vardır. "Kün!" emri üzerine, isti'dâdına göre zuhûr abdindir ve zuhûrda Hakk'ın cebri yoktur. Vücûdda Hak cebbâriyeti ile bilcümle eşyâyı muhîttir. Cebir ancak abdin kendi hakîkatinden, yine kendinedir. Bu babdaki tafsîlât, I. cildde 625 numaralı beyitte geçtiği gibi; bu tekvîn bahsi de *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'de mündericdir. Ve Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Bu fass-ı münîfde bir misâl-i zâhirî ile bu hâli îzâh buyurmuşlardır: Bir kimse, bir nehirden geçmek üzere tulumu şişirmiş ve ağzını da bağlamış, üstüne binip nehirden geçerken yolda tulumun ağzı açılıp feryâda başlamış. Sâhilde bulunan birisi de يداك اوكتا و فوك نفخ ya'ni "Ağzın üfürdü ve elin bağladı!" diye cevâb vermiş. Binâenaleyh İblîs'in Hak'dan şikâyeti, ancak cehlinden ve hamâkatinden olmuş olur.

هین بخوان رب بما اغویتنی تا نگردی جبری و کژ کم تنی

1392. *Âgâh ol, "Rabbi bimâ ağveytenî"yi oku, tâ ki cebrî olmayasın ve eğriye teveccüh etmiyesin!*

"Tenîden" masdarının altı kadar ma'nâsı vardır. *Gıyâsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre "teveccüh ve iltifât etmek" ma'nâsına da gelir. Burada o ma'nâ münâsib görüldü. Ya'ni, "Ey ilm-i hakāyık ile meşgūl olan sâlik, kendine gel de, sûre-i Hicr'de olan رَبِّ بِمَا اَغْوَيْتَنِى (Hicr, 15/39) ya'ni "Ey Rabb'im beni azdıran ve dalâlete atan sensin!" âyet-i kerîmesini oku; ve İblîs'in eğri fikrinden ibret al ve cebrî olma; ve eğri fikre teveccüh ve iltifât etme!" Bu mesele vahdet-i vücûdun gāmız olan bir meselesidir. İhâta sâhibi olamayanların burada ayakları iblîsiyete doğru kayar. Neûzü billâh!

بر درخت جبر تا کی بر جهی اختیار خویش را یکسو نهی

1393. *Ne vakte kadar cebir ağacına sıçrarsın, ihtiyârını bir tarafa koyarsın?*

Kazâ-yı ilâhî, abdin hakîkatinin lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan taleb ettiği şeyin Hak tarafından hükm olunmasından ibârettir. Vücûd-ı izâfî âleminde abdin irâdesi, bu kazâ-yı ilâhî ahkâmının infâzına taalluk eder. Binâenaleyh Hakk'ın fiili, abdin talebine ve irâdesine ifâza-i vücûddan ibâret olduğundan, Hak tarafından cebir yoktur. وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96) ya'ni "Allâh Teâlâ sizi ve amellerinizi yarattı" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyurulur. Cebir abdin kendi hakîkatinden, yine kendinedir. Şu halde abdin intihâbı ve ihtiyârı evvel ve âhir sâbittir. Bu hakîkate binâen beyt-i şerîfde buyurulur ki: "Ne vakte kadar cebir ağacına tırmanıp duracaksın ve kendi ihtiyâr ve intihâbını bir tarafa bırakacaksın da, "Ben ef'âlimde mecbûrum!" diyeceksin?"

همچو آن ابلیس و ذریات او　　　با خدا در جنگ و اندر گفت و گو

1394. *O İblîs ve onun zürriyetleri gibi, Hudâ ile cenkte ve güft ü gûdasın.*

Ya'ni, "Ne zamâna kadar kendinin nefsânî ve kötü olan ef'âlini, İblîs gibi ve İblîs'e tâbi' olan kimseler gibi Hakk'a isnâd edip, Hakk'a karşı kavgada ve dedikoduda olacaksın?" Ve ne zamâna kadar Hakk'ın مَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) ya'ni "Sana kötülükten bir şey isâbet ederse, senin nefsindendir" kelâmını tekzîb edip duracaksın?

چون بود اکراه با چندین خوشی　　　که تو در عصیان همی دامن کشی

1395. *İkrâh nasıl olur? Bu kadar hoşluk ile sen isyânda etek çekici olursun.*

"Sen, bu yaptığım günâhlarda "Mükreh ve mecbûrum!" dersin. Halbuki sen eteğini beline toplayıp, günâhlar ile meşgûliyete öyle bir zevk ve hoşluk ile dalmışsın ki, seni o zevkten kimse ayıramaz." Bu senin hâlin ikrâh ve icbâr olunan kimsenin hâline benziyor mu? Fısk ve fücûra, kemâl-i zevk ile can atan kimsenin "Ben bu işde icbâr ve ikrâh olunuyorum!" demesi gülünç bir hâl değil mi?

آنچنان خوش کس شود در مُکْرَهی　　　که چنان رقصان رود در گمرهی

1396. *Mükrehlik içinde kimse öyle hoş olur mu ki, gümrâhlığa öyle raksân olarak gitsin?*

İkrâh ve icbâr hâli içinde hiçbir kimse öyle senin gibi hoş ve keyifli olur mu ki, öyle oynaya oynaya dalâlet ve fısk ve fücûr tarafına gitsin! İcbâr olunan kimse kederli olur ve ağlaya ağlaya ve sürüklene sürüklene gider.

بیست مرده جنگ می کردی درآن   کت همی دادند پند آن دیگران

1397. *Onda yirmi adamlık cenk ederdin ki, sana o dîğerleri nasîhat verirler idi.*

Sen oynaya oynaya o ma'siyete giderken, sana başkaları: "Yapma, etme, günâhtır!" diye nasîhat verdikleri vakit, o hâl içinde o nâsihlere karşı yirmi adam kuvveti ile cenk ve nizâ' ederdin de derdin

که صواب اینست و راه اینست و بس   که زند طعنه مرا جز هیچ کس

1398. *Ki: "Doğru budur ve yol ancak budur, hiç olan kimseden başka bana kim ta'ne vurur?"*

"Benim yaşayışım ve ta'kîb ettiğim yol doğrudur; bana ancak akıl ve idrâki hiç olan kimseler i'tirâz eder!" der idin. Bu söz ise ihtiyâr ve intihâb ma'nâsını ifâde eder.

کی چنین گوید کسی کو مُکْرَهَسْت   چون چنین جنگد کسی کو بی رهست

1399. *Ne vakit böyle söyler bir kimse ki, o mükrehdir, nasıl cenk eder bir kimse ki o yolsuzdur?*

Ya'ni, bu yukarıdaki sözler icbâr ve ikrâh olunan kimsenin sözleri değildir. Ve meselâ bir seferde yolunu gāib edip, yolsuz kalmış olan kimseye birisi çıkıp: "Bu yol fenâdır ve tehlikelidir!" dese; o kimse: "Hayır ben bilirim, bu yol doğrudur!" der mi? Belki icbâr olunan kimseye i'tirâz olunduğu vakit o kimse: "Ben ne yapayım, beni bu yola zor ile götürüyorlar, ben ise aslâ istemiyorum, âh beni bu belâdan bir kurtaran olsa!" der.

هر چه نفست خواست داری اختیار   هر چه عقلت خواست آری اضطرار

1400. [1401] *Her neyi nefsin istedi, ihtiyâr tutarsın; her neyi ki aklın istedi, ıztırâr getirirsin.*

Ey cebrî, nefsinin lezzet bulduğu ve hoşlandığı her şeyde ihtiyârın vardır; seni o lezzetten ve hazdan geri çekmek isteyenler ile mücâdele edersin; fakat aklının ve rûhunun istediği ezvâk-ı ma'neviyyeye gelince, o tarafa yanaşmayıp: "Ne yapayım ibâdât ve tâatı bana yaptırmıyorlar, bu ezvâk-ı ma'neviyyeyi terk husûsunda muztarım!" dersin ve kendini ma'zûr göstermek için zekâvetin ve dirâyetin kadar feylesofâne kıyâsâta başlarsın.

داند او که نیکبخت و مردمست زیرکی ز ابلیس و عشق از آدمست

1401. *Bilir o kimse ki iyi bahtlı ve adamdır; zeyreklik İblîs'den ve aşk Âdem'dendir.*

Hakîkat-ı mes'eleyi iyi bahtlı, ya'ni saâdet-i ezeliyye sâhibi ve Âdem meşrebinde olan kimse bilir. İşin hakîkati budur ki, bilcümle mezmûmâtın menşei, abdin vücûd-ı izâfîsidir. Meselâ katl-i nefs ve zinâ gibi ef'âl-i menhiyye, ancak abdin vücûd-ı kesîfine vâbestedir. Bu vücûd-ı kesîfe olmasa, bu ef'âl zuhûra gelmez, vücûd-ı izâfî âlemi ise, taayyün cihetiyle zât-ı Hakk'ın gayridir; binâenaleyh abdden bir fiil-i mezmûm zuhûra geldiği vakit, Zât-ı Hakk'a değil, nefs-i abdânîsine izâfe etmesi pek açık bir meseledir. Fakat cebrîler bu kadar açık bir meseleyi tağlît edip derler ki: "Bu âlem-i kesâfet, vücûd-ı mutlakın merâtib-i tenezzülâtından bir mertebedir. Ve bu mertebede zâhir olan ef'âlin menşei, eşyânın hakāyıkı ve a'yân-ı sâbitesidir; ve a'yân-ı sâbite ise sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesidir; ve sıfât ve esmâ ise mevsûfun ve müsemmânın aynıdır. Binâenaleyh bilcümle merâtib, vücûd-ı Hakk'ın merâtibi olup, cemî'-i mevâtında Hakk'ın irâdesinden başka bir irâde yoktur. Böyle olunca, abd, ef'âlinde mecbûrdur." Bu ifâde ile abdin gayriyeti nefy edilmiş oluyor ki, bu bir mağlatadır. Bu mağlata içinde azîm bir cehil ve gaflet de hâsıl olmuş oluyor ki, o da cebrînin kendisine vücûd verip, Hakk'a karşı mecbûr olduğunu beyân etmesidir; zîrâ cebir için "câbir" ile "mecbûr"un ayrı ayrı vücûdları olmak lâzım gelir. Bakılırsa, bu ifâdeye göre cebrî, kendi vücûdunu nefy edip, ancak Hakk'ın vücûdunu isbât etmeli ve dedikoduları kaldırmalı idi. Halbuki böyle yapmadı da, Hakk'a karşı serkeşlik etti. İşte onun bu zeyrekliği ve zekâveti, İblîs'in zeyrekliği ve zekâveti cinsindendir; fakat İblîs kadar, Âdem dahi vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın tenezzülâtını bilir idi. Vücûd-ı izâfî âleminin zât-ı Hakk'a olan gayriyetini ve bilcümle mezmûmâtın bu gayriyete taalluku ve kendisinin aslı olan ma'şûk-ı hakîkîden ayrılık içinde olduğunu bildiği için: "Yâ Rab, nefsimize zulm ettik!" demekle iktifâ etti ve aşk-ı Hak onu i'tirâf-ı kusûra sevk etti. Binâenaleyh aşk-ı ilâhî ile i'tirâf-ı zünûb keyfiyeti, Âdem'den evlâdına mîrâs kaldı.

زیرکی سباحی آمد در بحار کم رهد غرقست او پایان کار

1402. *Zeyreklik denizlerde yüzücülük geldi; az kurtulur, işin sonunda o garktır.*

"İlm-i hakîkat gāyet engîn bir deniz gibidir. Bu ilimde zekâvet-fürûşluk yapmak, engin denizlerde yüzmeğe benzer. Bu ilm-i hakîkat deryâsında, ken-

di zekâvetlerine güvenip yüzenlerden pek azı kurtulur. Çoğu sonunda boğulup helâk olur." Meselâ bir kısmı, "Bilcümle merâtib Hakk'ın vücûdunun mertebeleridir; kim kime ibâdet edecektir?" diye ta'tîl-i şerîat eder; ve bir kısmı yukarıda îzâh olunduğu üzere "cebrî" olur, bir kısmı mübâhî; velhâsıl birçok fırkalar peydâ olur ki, bunların kısm-ı a'zamı boğulup helâk-i ma'nevîye dûçâr olurlar. Nitekim hadîs-i şerîfde ستفترق امتى ثلاثا و سبعين فرقة كلهم فى النار الا واحدة ya'ni "Benim ümmetim yakında yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, birisi müstesnâ olmak üzere hepsi nârdadır" buyurulur.

هل سباحت را رها كن كبر و كين   نيست جيحون نيست جو درياست اين

1403. *Yüzmeyi bırak, kibir ve kîni terk et; Ceyhûn değildir, ırmak değildir, bu deryâdır.*

Binâenaleyh bu ilm-i hakîkatte kendi akıl ve idrâkin ile yüzmeyi bırak ve mürşid-i kâmile karşı kibrini ve kînini terk et de, onun terbiyesine teslîm-i nefs eyle! Zîrâ yüzmek istediğin sâha-i hakîkat Ceyhûn nehri gibi, mahdûd bir ırmak gibi dar bir sâha değildir, azîm deryâdır.

وآنگهان درياى ژرف بى پناه   در ربايد هفت دريا را چو كاه

1404. *Ve ondan sonra derin penâhsız deryâdır, yedi deryâyı saman çöpü gibi kapar.*

Bu ilm-i hakîkat deryâsı, aynı zamanda gāyet derin ve sığınacak bir sâhili görünmeyen bir deryâdır ki, âlem-i sûretin yedi engin denizlerini bir saman çöpü gibi yutar ve yok eder.

عشق چون كشتى بود بهر خواص   كم بود آفت بود اغلب خلاص

1405. *Aşk havâs için gemi gibi olur, az âfet olur, ekseriyâ halâs olur.*

Aşk, ma'şûkun murâdı önünde, kendi murâdından geçmeyi iktizâ eder. Meydanda iki irâde kalmadığı vakit, nizâ' dahi kalmaz. Zîrâ nizâ' ve husûmet iki irâdenin çarpışmasından hâsıl olur. Binâenaleyh bu deryâ-yı hakîkatte aşk-ı ilâhî Hakk'ın hâs kulları için bir gemi gibi olur; ve bu aşk gemisi içinde az âfet olur. Ya'ni fenâ-fillâh makāmında kalan az olur; çoğu fenâ-fillâhdan sonra "bekā-billâh" mertebesine vâsıl olup, insân-ı kâmil olur.

زيركى بفروش و حيرانى بخر   زيركى ظنست و حيرانى نظر

1406. *Zeyrekliği sat ve hayranlığı satın al; zeyreklik zandır ve hayranlık nazardır.*

"Zeyrekliği sat da, onun yerine hayranlığı satın al; zîrâ Hakk'ın ef'âli muvâcehesinde zeyreklik ve zekâvet kişinin kendi zan ve tahmîninden ibârettir. Ve hayranlık ise, Hakk'ın tecellî-i esmâ ve sıfâtını ve ef'âlini müşâhede etmektir." Ve hayret iki nevi'dir: Birisi, "hayret-i mahmûde"dir ki, bilmek ve bildiğini görmekten neşet eder. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in رب زدنى فيك تحيرا ya'ni " Yâ Rab, senin hakkındaki hayretimi ziyâdeleştir!" buyurması, bu hayrete işârettir. İkincisi, "hayret-i mezmûme"dir ki, bilmemek ve bilemediği şeyi görmekten neşet eder.

عقل حيران كن به پيش مصطفى   حسبى الله گو كه الله ام كفى

1407. *Aklı Mustafâ'nın önünde hayrân et, "Allâh'ım kâfîdir!" diye "Hasbiyallâh!" de!*

Ey zeyrek ve zekî olduğunu iddiâ eden kimse, o da'vâyı bırak da aklını Sultân-ı enbiyâ hazretlerinin huzûrunda hayrân et ve onun gittiği yola git; zîrâ o Nebiyy-i zîşân çok iyi görür ve gördüğünü bilir ve bildiğini ve gördüğünü söyler. Sende ise o hiddet-i nazar yoktur; binâenaleyh o hazrete tâbi' ol, "Hasbiyallâh!" de ki, bu söz "Allâh'ım bana yetişir!" demek olur. Hind nüshalarında "hayrân" yerine, " kurbân" vâki'dir.

همچو كنعان سر ز كشتى وا مكش   كه غرورش داد نفس زيركش

1408. *Ken'ân gibi gemiden baş çekme ki, onun zeyrek olan nefsi, ona gurûr verdi.*

Ken'ân, Nûh (a.s.)ın oğlunun ismidir. Tûfân başladığı vakit Hz. Nûh, merhameten onu gemisine da'vet etti; o yüzme bildiğini ve bir dağın başına çıkıp kurtulabileceğini iddiâ ederek gemiye binmekten istinkâf etti. Onlar bu mükâlemede iken, aralarına bir dalga gelip Ken'an'ı kapıp boğdu. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Hûd'da Ken'ân'dan naklen buyurulur: سَآوِى اِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِى مِنَ الْمَاءِ (Hûd, 11/43) Ya'ni "Ken'ân Hz. Nûh'a cevâben dedi: Ben yüksek bir dağa ilticâ ederim, beni sudan hıfz eder." İşte Ken'ân, bu gurûruna binâen, kendi kendine dedi

كه بر آيم بر سر كوه مشيد   منت نوحم چرا باشد كشيد

1409. *Ki: "Yüksek dağın başına çıkarım, bana Nûh'un minnetini çekmek niçin olsun?"*

"Sudan kurtulmak için niçin Nûh'a minnet edeyim! Benim akıl ve dirâyetim ve mehâretim vardır, yüksek bir dağın zirvesine çıkıp, kendimi bu belâdan kurtarayım!"

چون رمی از منتش ای بی رشد   که خدا هم منت او می کشد

1410. [1411] *Ey bî-reşed, onun minnetinden niçin ürkersin ki, Hudâ dahi onun minnetini çeker.*

"Minnet", burada imtinân ve nazlanmak demektir. "Minnetini çekmek" Türkçe'de, "nazını çekmek" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kulları umûmen iki sınıftır. Birisi "ehl-i nâz" ve dîğeri "ehl-i niyâz"dır. Ehl-i nâz, Hakk'ın mahbûb ve ma'şûklarıdır ki, onlar peygamberlerdir ve ehassu'l-havâs olan evliyâ-yı kirâmdır ki, onları ancak Hak Teâlâ bilir; ve Hak Teâlâ onların minnetini ve nâzını çeker; ve iki âlemi onların emirlerine âmâde kılmıştır. Nitekim Süleymân Efendi hazretleri *Mevlid-i Şerîf*'inde Sultânu'l-ma'şûkîn Efendimiz hakkında Hak lisânıyla beyân eder. Beyit:

Ben sana âşık olıcak ey şerîf
Senin olmaz mı dü âlem ey latîf!

Ve ehl-i niyâz, Hakk'ın âşıklarıdır. Onlar halk nazarında belli olan evliyâ-yı kirâm hazarâtıdır ve alâ-merâtibihim Hakk'ı tanıyan ve Hakk'a tapan kullardır.

Ya'ni, "Ey doğru yoldan gâfil olan kimse, sen peygamberlere serfürû edip, onların nâzını çekmekten niçin ürküyorsun? Onlar Hak indinde mahbûb ve ma'şûk olduklarından Hâlık-ı kâinât hazretleri onların nâzını çekip, onları medh ve senâ buyurur."

چون نباشد منتش بر جان ما   چونکه شکر و منتش گوید خدا

1411. *Onun minneti nasıl bizim canımız üzerine olmasın, mâdemki Hudâ onun şükür ve minnetini söyler.*

Hak Teâlâ'nın medh ve senâ ettiği ve nâzını çektiği kimsenin minnetini ve nâzını çekmek ve ona itâat ve serfürû etmek nasıl olur da bizim canımızın üzerine terettüb etmez!

تو چه دانی ای غَرارهٔ پر حسد   منت او را خدا خود می کشد

1412. *Ey hased dolu olan mağrûr, sen [ne] bilirsin, onun minnetini muhakkak Hudâ çekiyor.*

"Garâre", gāfil ve tecrübesiz demektir ki, burada gāfil ve mağrûr murâd olunur. "Ey kendi zekâvetine ve ilmine mağrûr olup, mahbûb-ı ilâhî olan enbiyâ ve evliyâya hased eden gāfil, senin bildiklerin nedir ve onların ne kıymeti vardır ki, kendini beğenip o Allâh'ın ma'şûklarına tâbi' olmaktan istinkâf ediyorsun ve onlara minnet etmiyorsun; onların minnetlerini muhakkak Hak Teâlâ çekiyor, huzûr-ı ilâhîde sen kimsin?"

کاشکی کو آشنا ناموختی تا طمع در نوح و کشتی دوختی

1413. *Keşki o yüzücülük öğrenmiye idi, nihâyet Nûh'a ve gemiye tama' dike idi.*

Keşki Hz. Nûh'un oğlu Ken'ân, yüzücülük öğrenmese idi de, Hz. Nûh'dan ve onun gemisinden kendisini müstağnî bilmese idi; ve onlara tama' edip baş eğmiş ve itâat etmiş olsa idi.

کاشکی چون طفل او جاهل بدی تا چو طفلان چنگ در مادر زدی

1414. *Keşki o çocuk gibi câhil olaydı, tâ ki çocuklar gibi anasına pençe vura idi.*

Keşki o kendisini peygambere uymaktan müstağnî gören kimse, çocuk gibi câhil olup, kendisini mevki'-i aczde göre idi ve çocuklar aczleri hâlinde nasıl analarına koşup sarılır ve pençe vurursa, o da peygamberlerin ve âriflerin muvâcehesinde kendisini öyle hâl-i aczde görüp, onlara sarıla idi.

یا بعلم نقل کم بودی ملی علم وحی دل ربودی از ولی

1415. *Yâhud ilm-i nakl ile az dolu olaydı; velîden gönül vahyinin ilmini kapa idi.*

"İlm-i nakl"den murâd, ulûm-ı nazariyye ve taklîdiyyedir. "Vahy-i dil"den murâd, evliyâullâhın kalbine vârid olan ulûm-ı ledünniyyedir. Ya'ni, "Vâris-i enbiyâ olan evliyânın kulûb-ı şerîfelerine vârid olan ulûm-ı ledünniyyeden istifâde için evvelen ulûm-ı nazariyye ve taklîdiyyeden boşalmak lâzımdır. Bu ilm-i taklîdî ile âlim olanlar, ulûm-ı ledünniyyeye eğri bakarlar. Keşki onlarda bu ilm-i taklîdî hiç olmasa veyâ az olsa idi!"

یا چنین نوری چو پیش آری کتاب جان وحی آسای تو آرد عتاب

1416. *Böyle bir nûr ile vaktâki kitâbı öne getiresin, senin vahy dinlendirici canın itâb getirir.*

"Vahy"dan murâd, evliyânın kalblerine vârid olan ilhâmât-ı rabbâniyyedir. Ya'ni, "Böyle ilhâmât-ı ilâhiyye ile kalbine ulûm-ı ledünniyye vârid olan bir velî, nûr-ı ilâhîdir. Böyle bir nûr-ı ilâhî huzûrunda bulunduğun vakit, onun vâridât-ı kalbiyyesini cerh için, taklîdî olan ulûmu hâvî bir kitâbı delîl olarak îrâd edersen, vahy-i Hak ile âsûde olan ve râhat eden cânın sana bâtınından itâb eder."

چون تیمم با وجود آب دان　　　علم نقلی با دم قطب زمان

1417. *İlm-i naklîyi, kutb-ı zamânın sözü ile, suyun vücûdu ile teyemmüm gibi bil!*

Ya'ni, "Su mevcûd iken toprak ile teyemmüm câiz olmadığı gibi, kutb-ı zamân olan bir velînin, ilhâmât-ı ilâhiyye olan sözü ve ilmi mevcûd iken, ilm-i naklînin hiçbir kıymeti kalmaz."

"Kutb-ı zamân", kalb-i Muhammedî üzere bulunan zât-ı şerîfdir ki, her asırda vücûdu bir olur ve kâffe-i mahlûkāta, isti'dâdlarına göre füyûzât-ı Hak onun kalbi vâsıtasıyla tevzî' buyurulur. Bu mertebe ne ilim ile ve ne mücâhede ve riyâzet ile tahsîl olunamaz. Bu inâyet-i ezeliyye-i Hak'dır. İlm-i zâhirî ile münevver bir zâta ihsân olunduğu gibi, ba'zan ilm-i zâhirîden bî-behre ve basar-ı basîreti gayr-i mekşûf, âhâd-ı nâsdan birine dahi ihsân olunur. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî gibi havâss-ı evliyâullâhdan bir zât-ı şerîfin zamânında, kutb-ı zamân ümmî bir demirci idi ki, bunun hâlini Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakāyık*'ında îzâh buyurur. Ve bu sırr-ı kutbiyyet, bilcümle beşeri kendi nefsine takdîm edip, onların âlâmını yüklenmek meşrebini hâiz olmaktır ki, onlar "Nefsî, nefsî!" diyenler değil, "Ümmetî, ümmetî!" diyenlerdir.

خویش اَبلَه کن تَبَعْ می رَوْ سپس　　　رستگی زین ابلهی یابی و بس

1418. *Kendini ebleh yap, arkasına tâbi' olarak git; kurtulmaklığı ancak bu eblehlikten bulursun.*

"Ebleh", ahmak ve safderûn ma'nâsınadır; burada "sâfderûn" demektir ki murâd, dünyâdan gâfil ve Hak'dan âgâh olan kimsedir. Ya'ni, "Kendini tahsîl ettiğin ulûm-ı dünyeviyyeden hâlî kıl ve kalbini ve dimâğını, seni mağrûr eden zekâvet ve dirâyetten sâf et! Böyle bir zât-ı şerîfin arkasına tâbi' ol da, Hak yolunda yürü! Ma'nâ uçurumlarından kurtulmayı ancak böyle bir sâfderûn olmaklıktan bulabilirsin!" Senin ilmin ve zekâvetin seni o uçurumlardan kurtaramaz.

اکثر اَهْلُ الْجَنَّةِ الْبُلْهُ ای پدر　　　بهر این گفتست سلطان بشر

1419. *Ey peder, "Ehl-i cennetin çoğu eblehtir"i Sultân-ı beşer bunun için buyurmuştur.*

Ya'ni, "Sultân-ı beşer (s.a.v.) Efendimiz اکثر اهل الجنة بلّه ya'ni "Ehl-i cennetin çoğu eblehlerdir" hadîs-i şerîfini, bu vahy-i kalbîye tâbi' olan kimselerin kurtulduklarını beyân için buyurmuştur.

زیرکی چون باد کبر انگیز تست　　　ابلهی شو تا بماند دل درست

1420. [1421] *Zeyreklik mâdemki sana kibir koparıcı bâddır, bir ebleh ol, tâ ki gönül dürüst kalsın!*

Akl-ı maâşın zeyrekliği ve zekâveti mâdemki senin arz-ı vücûdunda kibir tozunu koparıcı bir rüzgârdan ibârettir ve sen bu rüzgârın kopardığı kesîf tozun hâil olması yüzünden, ehl-i hakîkati görüp tâbi' olamıyorsun; binâenaleyh gel, bu kibir tozunu koparan zeyreklikten geç de, ebleh ol, tâ ki gönlün sağlam ve sâf kalsın ve bu safvet-i kalb sebebiyle ehl-i Hakk'a tâbi' olasın!

ابلهی نی کو بمسخرگی دو توست　　　ابلهی کو واله و حیران هوست

1421. *Bir ebleh değildir ki, o maskaralık ile iki kattır; bir eyle ki o "Hû"nun vâlih ü hayrânıdır.*

"Bizim "ebleh" dediğimiz kimse halkın ma'nâ-yı lügavîsi i'tibâriyle anladığı "ebleh" değildir; zîrâ o ebleh halkın önünde akılsızlığı sebebiyle iki kat maskaradır, ya'ni pek maskaradır. Bizim murâdımız, eşyâda gördüğü esmâdan, müsemmâya intikāl edip, hüviyyet-i ilâhiyyenin vâlih ü hayrânı olan kimsedir." Bu hayret hayret-i mahmûdedir; nitekim biraz yukarıda îzâh olundu.

ابلهانند آن زنان دست بر　　　از کف ابله وز رخ یوسف نُذُر

1422. *O el kesici kadınlar eblehlerdir; el cihetinden ebleh ve Yûsuf'un yüzü cihetinden nüzürdür.*

Ya'ni, Yûsuf (a.s.)ın cemâl-i latîfini temâşâ için Züleyhâ'nın da'vet ettiği kadınların ellerini kestikleri Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Yûsuf'da hikâye buyurulmuştur. "İşte cemâl-i Yûsuf'u temâşâya dalıp, ellerindeki meyveyi bıçakla keserken, ellerini de berâber kesen kadınlardır; ebleh ve gâfildirler. Fakat onların gafletleri elleri cihetindendir ve elleri hakkındadır. Yûsuf'un yüzü cihetinden nüzürdürler." "Nüzür" kelimesi hakkında şârihler türlü türlü ma'nâ ver-

mişlerdir. En muvâfıkı İsmâîl-i Ankaravî hazretlerinin verdiği ma'nâdır. "Nüzür", inzâr ma'nâsınadır ve "inzâr," korkudan ve dehşetten haber vermeğe ve bu korkuyu bildirmeğe derler. Binâenaleyh burada Yûsuf'un yüzünün dehşetinden ellerini kesmek fiiliyle haber verici oldular. Ya'ni, "O kadınların ellerini kestiklerini görenler, cemâl-i Yûsuf'un dehşetinden haberdâr oldular" demek olur. Bu beyt-i şerîf bir misâldir. "Cemâl-i Hakk'ın müşâhedesinde müstağrak olanlar bu cemâlin dehşetinden haber vericidirler ve kendi cisimlerinden ve vücûd-ı izâfîlerinden ve akıllarından ebleh ve gâfil olurlar" demektir.

عقل را قربان کن اندر عشق دوست　　　عقلها باری ازآن سویست کوست

1423. *Aklı, dostun aşkı önünde kurbân et, akıllar fi'l-cümle o taraftandır ki, o vardır.*

"Bârî", fi'l-cümle ma'nâsınadır. "Aklını dost-ı hakîkî olan Hakk'ın aşkında kurbân et, zîrâ yalnız senin aklın değil, cümlede olan akıllar, Hakk'ın varlığı cânibindendir ki, o cânibde ancak Hakk'ın vücûd-ı mutlakı vardır." Vücûd-ı mutlak-ı Hak kenz-i mahfîdir ki, bütün akıllar o hazîneden çıktı ve o mertebede akıllar ancak O'dur.

عقلها آن سو فرستاده عَقُولْ　　　مانده این سو که معشوقست گول

1324. *Akūl, akıllarını o tarafa göndermiştir; ahmak bu tarafta kalmıştır ki, ma'şûk değildir.*

"Ân sû"dan murâd, vahdet-i mutlaka tarafı; ve "akūl" sîga-i mübâlağa veyâ sıfat-ı müşebbehedir. "İn sû"dan murâd, âlem-i süflî olan bu dünyâdır. Ya'ni, "Aklı çok olan kimseler, akıllarını o vahdet-i mutlaka tarafına göndermiştir. Ahmak olan kimse ise, o vahdet-i mutlaka tarafına gönderebilecek aklı olmadığı için, bu âlem-i süflî olan dünyâ tarafına yapışmış kalmıştır. Binâenaleyh o ma'şûk değildir." Ma'şûk değildir lafzı "în sû"ya râci' olursa, "Dünyâ ma'şûk değildir" ve eğer ahmağa râci' olursa, "Ahmak ma'şûk-ı Hak değildir" demek olur.

زین سر از حیرت گر این عقلت رود　　　هر سر مویت سر و عقلی شود

1425. *Eğer hayretten nâşî senin aklın bu başdan giderse, senin her kılının başı bir baş ve bir akıl olur.*

Eğer bu hayretten dolayı, senin aklın bu sûrî başından gider ve fânî-fillâh mertebesine gelir isen, bekā-billâh mertebesine nâiliyetle mükâfât olunursun.

Bu hâlde de senin her bir kılının ucu, akl-ı kâmil sâhibi bir baş olur ve vücûdunun her tarafı ile görür ve taakkul edersin.

نیست آن سو رنج فکرت بر دماغ　　که دماغ و عقل روید دشت و باغ

1426. *Zîrâ o tarafta dimâğ üzerinde fikir zahmeti yoktur; zîrâ çöl ve bağ, dimâğ ve akıl bitirir.*

Dost-ı hakîkînin aşkı tarafında, bu cismin dimâğı üzerinde uzun uzadıya düşünmek zahmeti ve it'âb-ı zihn etmek yoktur; o tarafta sen düşünmeksizin hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyye ulûmu kalbine rüzgâr gibi eser; zîrâ o aşkın çölü ve bağı, senin vücûdunda dimâğ ve akıl bitirir.

سوی دشت از دشت نکته بشنوی　　سوی باغ آیی شود نخلت روی

1427. *Çöl tarafında çölden nükte dinlersin; bağ tarafına gelirsin, senin nahlin suya kanıcı olur.*

"Çöl tarafı"ndan murâd, bu vücûd-ı izâfî âlemidir ki, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır. "Bağ"dan murâd, ârifin kalbidir ki, onda bu meclâ-yı müşâhededen ma'rifet-i Hak gülleri neşv ü nemâ bulur. "Nahl"den murâd, ârifin vücûd-ı abdânîsidir. Ya'ni, "Esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsı olan bu vücûd-ı izâfî çölü tarafından, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye tecelliyâtının nüktelerini ve sırlarını dinlersin. Maârif-i ilâhiyye bağı olan kalbine teveccüh edersin. Senin nahl-i vücûdun irfân suyuna kanıcı olur." "Revî", sıfat-ı müşebbehedir, "suya kanıcı" demek olur.

اندرین ره ترك کن طاق و طُرُنب　　تا قلاوزت نجنبد تو مَجُنب

1428. *Bu yolda tâk u turunbu terk et; kılavuzun kımıldamadıkça, sen kımıldama!*

"Tâk u turunb" ve "tâk u türunb" (طاق و ترنب) ve "tâk u turum", tumturak ve kerr ü fer ve hod-nümâlık, gösteriş, debdebe ve tantana ma'nâsına gelir. "Kılavuz" dahi Türkçe ve "rehber" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak yolunda kendini göstermek duygusundan vazgeç. Zekâvet ve bilgicilik da'vâsında bulunma; senin rehberin olan mürşid-i kâmilin ne yolda hareket eder[se], kendi hareketini ona tâbi' kıl!

هر که او بی سر بجنبد دم بود　　جنبشش چون جنبش کژدم بود

1429. *Her kim o başsız hareket ederse, kuyruk olur, onun hareketi akrebin hareketi gibi olur.*

"Baş"tan murâd, Hak yolunun rehberi olan mürşid-i kâmildir. Ya'ni, "Hak yolunda mürşidsiz hareket eden kimse, kuyruk gibi arkada kalır ve onun hayvan kuyruğundan farkı olmaz ve onun kendi başına olan hareketi dahi, akrebin hareketi gibi olur.

کژرو و شبکور و زشت زهرناك　　　پیشهء او خستن اجسام پاك

1430. [1431] *Eğri gidici ve gece kör ve çirkin ve zehirlidir; ve onun san'atı temiz cisimleri sokmaktır.*

Akrebin yürüyüşü eğridir ve gece vakti kördür ve hey'eti çirkindir ve zehirlidir ve onun san'atı ve ma'rifeti, sâlim olan cisimleri sokmaktır.

Hind nüshalarında birinci mısrâ' کژروست و کور و زشت و زهرناك ya'ni "Eğri gidicidir ve kördür ve çirkin ve zehirlidir" sûretindedir.

سر بکوب آنرا که سرش این بود　　　خُلق و خوی مستمرش این بود

1431. *Onun başını ez ki, onun sırrı bu olur, onun hulku ve huyu dâimâ bu olur.*

Rehbersiz vâsıl-ı hakîkat olmak niyetiyle kendi akıl ve zekâsına güvenen kimse nefsinin mağlûbudur; ve nefsinin mağlûbu olan kimsenin bâtını akreb tabîatındadır, onun ahlâkı ve huyu, dâimâ selâmet-i sadr sâhibi olan kimseleri incitmektir; binâenaleyh böyle bir kimsenin başını ez ve halkı onun dest-i zulmünden kurtar.

خود صلاح اوست آن سر کوفتن　　　تا رهد جان ریزه اش ز آن شوم تن

1432. *Onun başını ezmek, muhakkak onun salâhıdır, tâ ki onun can kırıntısı o tenin uğursuzluğundan kurtulsun.*

"Bu tabîatta olan kimsenin başını ezmek ve ona fırsat vermemek, onun hakkında iyilik etmektir. Çünki başı ezilmekle onun can kırıntısı olan rûh-ı hayvânîsi, cism-i unsurîsinin uğursuzluğundan kurtulmuş olur." "Can kırıntısı"ndan murâd rûh-ı hayvânîdir; zîrâ "rûh-i hayvânî," cism-i unsurînin iktizâsı olan bir şe'ndir. Nitekim bu cildin evâilinde bu babdaki îzâhât geçti. Bu rûhun hakîkati, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının eşyâda sereyânıdır; ve her ferdin cism-i unsurîsi ayrı ayrı olduğu gibi, onların rûh-i hayvânîleri dahi ayrı ayrıdır. Bu husûsdaki tafsîlât yukarıda 412 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren yazılmıştır. "Rûh-i insânî" ise, bir hakîkatten ibâret olup, insân sûretindeki kalıplara aks eder. Can kırıntısı olan bu rûh-i hayvânî, rûh-i insânînin bir kesîf perdesi ve hicâbıdır. Bu kesîf perde mevcûd oldukça, insan sûretindeki mahlûkun bir hayvandan farkı yoktur.

وا ستان از دست دیوانه سلاح　　　　تا ز تو راضی شود عدل و صلاح

1433. *Delinin elinden silâhı geri al, tâ ki adl ve salâh senden râzı olsun!*

Bir müfsidin sebeb-i ifsâdı olan rûh-i hayvânîsini izâle etmek, delinin elinden silâhı almağa benzer. Eğer böyle yaparsan, adâlet ve salâh ma'nâları senden râzı olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيَاةٌ (Bakara, 2/179) ya'ni "Sizin için kısâsda hayât vardır" buyurulur. Zîrâ bir cânînin cinâyet icrâsındaki birinci âleti, rûh-i hayvânîsi ve ikinci âleti de silâhıdır; rûh-i hayvânîsi olmasa, silâhı müessir olamaz. Binâenaleyh rûh-i hayvânîsi izâle edilmekle, birinci âlet-i fesâdı elinden alınmış ve hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyye onun taarruzundan muhâfaza edilmiş olmakla, hayât-ı beşeriyye idâme olunmuş olur.

چون سلاحش هست و عقلش نی ببند　　　　دست او را ور نه آرد صد گزند

1434. *Vaktâki onun silâhı vardır ve aklı yoktur, onun elini bağla ve yoksa yüz zarar getirir.*

Akılsız kimsenin elinde silâh bulunması tehlîkelidir; binâenaleyh öyle bir kimsenin eli bağlan[malı] ve halka zarar getirmeyecek bir hâle konulmalıdır. İşte şerîatte kısâsın ve habsin hikmeti budur. Nitekim cem'iyyât-ı beşeriyyeyi idâre eden ukalânın cezâ kānunlarına vaz' ettikleri i'dâm ve hapis cezâları da bu düşüncelere müsteniddir.

بیان آنکه حصول علم و مال و جاه مر بد گهر را فضیحت اوست همچون
شمشیریست افتاده بدست راه زن

Onun beyânındadır ki, kötü cevherli kimse için ilim ve mâl ve câh husûlü onun fazîhatıdır. Yol vurucunun eline bir kılıç düşmüş gibidir

"Fazîhat" ve "fazâhat", rüsvâylık ve kötülüğün açığa çıkması demektir. Ya'ni, tıyneti ve cevheri bozuk olan kimse ilim öğrenir veyâhud zengin olur

veyâ bir mansıb ve rütbe sâhibi olursa, bu ilim ve mâl ve mansıb, onun cibilliyetini ve emelinin bozukluğunu meydana çıkarıp rezâlete başlar. Bu vesâit, dağlarda yol kesen bir şakînin eline geçen bir kılıca benzer.

بد گهر را علم و فن آموختن   دادن تیغی بدست راهزن

1435. *Kötü cevherli kimseye ilim ve fen öğretmek, yol vurucunun eline kılıç vermektir.*

تیغ دادن در کف زنگئ مست   به که آید علم ناکس را بدست

1436. *Sarhoş zencinin eline kılıç vermek, iyidir ki, nâkesin eline ilim gele.*

Cevheri bozuk ve cibilliyetsiz bir kimsenin eline ilim geçmesinden ise, sarhoşun ve kapkara bir zencinin eline kılıç vermek daha ehvendir. Zîrâ zenci elindeki kılıçla nihâyet birkaç kişiyi harâb eder; halbuki bir müfsid, ilme müstenîd olan tezvîrâtıyla bir cemiyeti perîşân eder ve koca mülkü harâb eder.

علم و مال و منصب و جاه و قران   فتنه آمد در کف بد گوهران

1437. *İlim ve mal ve mansıb ve rütbe ve yakınlık, kötü gevherlilerin elinde fitne geldi.*

"Kırân", yakınlık ma'nâsınadır. Burada hükümdarlara yakınlık demektir. "Kötü gevherli olan kimselerin ellerinde ilim ve mal ve mansıb ve rütbe ve hükümdarlara yakınlık fitnedir ve âlet-i fesâddır."

پس غزا زین فرض شد بر مؤمنان   تا ستانند از کف مجنون سنان

1438. *Binâenaleyh gazâ bundan dolayı mü'minler üzerine farz oldu, tâ ki mecnûnun elinden mızrağı aldılar.*

Mâdemki akılsızların eline silâh verilemiyor, binâenaleyh mertebe-i akla da'vet eden mü'minlerin üzerine silâhla hücûm eden deli münkirlerin elinden bu silâhı almak için, o mü'minlere, bu deli münkirlere karşı gazâ etmek farz oldu.

جان او مجنون تنش شمشیر او   واستان شمشیر را زآن زشت خو

1439. *Onun canı deli, onun teni onun kılıcıdır; o çirkin huyludan kılıcı geri al!*

Münkirin canı, ma'kûlâtı idrâkten âciz olduğu cihetle delidir; ve cismini bu inkârının yolunda tahrîk ehl-i hak ve hakîkate zarar îrâs etmekte olduğun-

dan, o delinin elinde bir kılıçtır; binâenaleyh o bâtını çirkin olan bu kimsenin kılıç mesâbesindeki cismini muattal bırakmak lâzımdır.

آنچه منصب می کند با جاهلان   از فضیحت کی کند صد آرسلان

1440. [1441] *O şeyi ki mansıb fazîhattan câhillere eder, ne vakit yüz arslan edebilir?*

Mansıbın ve yüksek makāmın câhillere yaptığı fazâhatı ve rezâleti, yüz yırtıcı arslan yapamaz.

عیب او مخفیست چون آلت بیافت   مارش از سوراخ بر صحرا شتافت

1441. *Onun aybı mahfîdir, vaktâki o âlet buldu, onun yılanı delikten sahrâya acele etti.*

O müfsidin aybı ve fesâdı, sûret-i insâniyye altında gizlidir. İlim ve mâl ve mansıb gibi âlet-i fesâdı bulduğu vakit, onun yılan olan nefsi, saklandığı delikten hemen sahrâ-yı fiile çıktı ve kuvvede olan fesâdı, fiile geldi. "Mâr ber sahrâ şitâften", zuhûrdan kinâyedir.

جمله صحرا مار و کژدم پر شود   چونکه جاهل شاه حکم مُرّ شود

1442. *Câhil acı hükmün şâhı olduğu vakit, bütün sahrâ yılan ve akreple dolu olur.*

Câhil mevki-i iktidâra geçip acı ve zâlimâne hükümler verdiği vakit, onun maiyetindeki zâlimlerin nefs-i emmâre yılan ve akrepleri faâliyete geçip, halkı sokmağa başlarlar. Binâenaleyh bütün etrâf ve eknâf, yılan ve akreple dolmuş bir hâle gelir.

مال و منصب ناکسی کآرد بدست   طالب رسوایئ خویش او شدست

1443. *Bir nâkes ki, mal ve mansıbı ele getire, o kendinin rüsvâlığını tâlib olmuştur.*

"Nâkes", alçak, denî ve zelîl ve hasîs ma'nâsınadır. Ya'ni "Alçak tabîatlı bir kimse malı ve mansıbı elde ettiği vakit, o kimse kendisinin rüsvâlığını istemiştir."

یا کند بخل و عطاها کم دهد   یا سخا آرد بنا موضع نهد

1444. *Yâ buhl eder ve atâları az verir, yâhut sehâveti nâ-mevzi'e koyar.*

Denî kimsenin rüsvâlıkları budur ki, ya ihsân olunacak mahalden ihsânını esirger ve verdiği vakit de, gāyet az bir şey verir; veyâhud sehâvet ızhâr etmek isterse de, bu sehâveti ehline ve lâyıkına karşı yapmaz, bilakis lâyık olmayanlara karşı yapar.

شاه را در خانهٔ بیدق نهد　　　این چنین باشد عطا کاحمق دهد

1445. *Şâhı beydak hânesine koyar, ahmağın verdiği atâ böyle olur.*

"Şâh", burada şatranc oyununda müsta'mel "mühre"lerden, ya'ni taşlardan birinin ismidir. "Beydak", piyâde demektir ki, bu da o oyunun taşlarından bir taşın ismidir. Bu oyunun îcâbınca, şâhı piyâdenin yerine koymak câiz değildir. İşte mansıb sâhibi olan ahmak dahi ihsanlarında ve atâlarında şatranc oyununda şâhı piyâdenin yerine koyan acemiye benzer.

حکم چون دردست گمراهی فتاد　　　جاه می پنداشت در چاهی فتاد

1446. *Vaktâki hüküm bir gümrâhın eline düştü, câh zannetti, çâha düştü.*

Hüküm bir azgın nefisli kimsenin eline düştüğü vakit, o kimse bunu mansıb ve bir makām-ı âlî zannetti, halbuki ma'nâda kuyuya düştüğünden haberi yoktur.

ره نمی داند قلاووزی کند　　　جان زشت او جهان سوزی کند

1447. *Yolu bilmez, kılavuzluk eder, onun çirkin olan canı cihân yakıcılık eder.*

"Gerek zâhirde ve gerek bâtında doğru yolu bilmeyen bir kimsenin kılavuzluk ve rehberlik etmesi çok muzır bir şeydir. Onun çirkin ve noksan ve sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves olan canı, cihân yakıcılık eder." Cihânı yakması budur ki, böyle bir kimse zâhirde kılavuz olursa, zulmü "adl" zannedip halkı o yola sevk eder. Eğer bâtında rehber ve mürşid olursa, Hak yolunu bilmediği için mürîdlerini hazz-ı nefse ve fâsid i'tikādâta sevk eder.

طفل راه فقر چون پیری گرفت　　　پی روانرا غول ادبیری گرفت

1448. *Fakr yolunun çocuğu vaktâki pîrlik tuttu, peyrevleri idbâr gūlü tuttu.*

"Fakr yolunun çocuğu"ndan murâd, fenâ-fillâh ve bekā-billâh mertebelerini idrâk edememiş olan sâliktir. Daha kendisi bir mürşid-i kâmilin terbiyesine muhtâç iken, gördüğü ba'zı rü'yâ ve ahvâl üzerine kendini mürşid addedip, irşâd-ı ibâda kıyâm eder. "İdbîr", "idbâr"ın imâle olunmuş bir sûretidir,

"müdbir" ma'nâsınadır. "Gūl", yukarılarda dahi beyân olunduğu üzere sahrâlarda yolculara temessül edip, yollarını şaşırtan bir nevi' cinnin ismidir. "İdbâr", geri gitmek ve bahtsız olup perîşân olmak demek olduğundan, idbâr, gūle teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Kendisi henüz sâlik iken, mürşid oldum zannıyla irşâd-ı nâsa kıyâm eden kimseye tâbi' olanları idbâr gulyabânîsi tutup yollarını şaşırttı ve hepsini helâk-i ma'nevî vâdîsine sevk etti. Böyle kimseler nâsı irşâd ile iktifâ etmeyip, henüz nefsinin hükmü altında zebûn ve zâhirî terbiyeden bile ârî olan kimseleri de irşâda me'mûr ederler. Yûnus Emre hazretleri bu gibi mürşidlere remz ve işâretle buyururlar:

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş
Becid becid ısmarlar gelsin alsın bezini

Ya'ni "Kalb-i perîşânımı bir mürşid-i nâkısa teslîm ettim; henüz makām-ı cem' olan fenâ-fillâha getirmemiş, kemâl-i ciddiyyetle bekā-billâh makāmına geldin, gel hilâfetini al! diye da'vet eder de der"

که بیآ تا ماه بنمایم ترا　　　ماهرا هرگز ندید آن بی صفا

1449. *Ki: "Gel, tâ ki sana ayı göstereyim!" O safâsız aslâ ayı görmedi.*

"Ay"dan murâd, mürîdin hakîkati olan ayn-ı sâbitesidir ki, bu hakîkat güneş gibi olan hakîkat-ı muhammediyye mertebesinden parlamıştır, zîrâ a'yân-ı sâbite vâhidiyet ve hakîkat-ı insâniyye mertebesinde müteayyin olurlar. Ve bu mertebe-i vahdetin, ya'ni hakîkat-ı muhammediyye mertebesinin tenezzülünden zuhûra gelmiştir. Ya'ni, "Henüz sıfât-ı nefsâniyyesinden kalbi sâf olmamış ve temizlenmemiş olan bu sâlik, kendi hakîkat-ı insâniyyesini görmediği halde, mürîd-i câhiline: "Gel, sana hakîkat-i insâniyeni göstereyim!" der."

چون نمایی چون ندیدستی بعُمْر　　　عکس مه در آب هم ای خام غُمْر

1450. [1451] *Nasıl gösterirsin ey ham olan gāfil, mâdemki ayın aksini müddet-i ömründe su içinde dahi görmedin!*

"Gumr", ahmak ve tecrübesiz kimse demektir. Cenâb-ı Pîr, mürşid-i nâkısı hâzır farzıyle ona hitâben buyururlar ki: "Ey tarîk-i Hak'daki müşkilâtı ve geçitleri görüp, tecrübe etmemiş olan ahmak ve ey riyâzet ateşleri içinde pişmemiş olan gāfil! Sen o hakîkat-i insâniyyeyi nasıl gösterirsin? Mâdemki o hakîkatin aksini, müddet-i ömründe su mesâbesinde olan rûh-ı izâfînin içinde göremedin!"

Ma'lûm olsun, ki bu ayn-ı sâbite her bir ferdin rabb-i hâssı olan ism-i ilâhîdir. Sâlikin tamâm-ı sülûkü, ayn-ı sâbitesinin kendisine inkişâfıyla olur ve mürşid-i kâmil mürîd-i müstaidlerini bu keşfe getirmekle mükelleftir. Nitekim Ebu'l-Hasan Şâzelî (kaddesallâhu sırrahu) hazretleri: Mürşid odur ki, sana ها انت وربك ya'ni "İşte sen, işte Rabb'in!" diye, buyurmuşlardır.

احمقان سرور شدستند و ز بيم　　　عاقلان سرها كشيده در گليم

1451. *Ahmaklar server olmuşlardır ve âkıller korkudan başlarını abâ içine çekmişlerdir.*

Cenâb-ı Pîr, hitâbdan hikâyeye rücû' edip buyururlar ki: "Ahmaklar server ve reîs olmuşlar; gerek zâhirde ve gerek bâtında nâsa hükm etmekte bulunmuşlardır. Bu hâli gören âkıller ve kâmiller, onların bu uğursuzluklarının korkusundan başlarını abâ içine çekmişler ve nâsdan ihtifâ edip, meydanı o cehele gürûhuna bırakmışlardır."

تفسير يا ايها المزمل

"Yâ eyyühe'l-müzemmil!" âyet-i kerîmesinin tefsîri

Bu sûre-i şerîfenin sebeb-i nüzûlünde ulemânın ihtilâfı vardır. Cenâb-ı Pîr efendimizin zehâb-ı âlîlerine muvâfık olan sebebi İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri şerh-i şerîfinde hülâsâ edip, şöyle buyururlar:

Peygamber Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri ibtidâsında Kureyş kabîlesinin büyükleri kibir ve enâniyetleri sebebiyle Resûl-i Ekrem'in da'vetinden istinkâf ettiler ve bir yere toplanıp müzâkerâta başladılar; içlerinden birisi dedi: "Siz bunu zemmederken mütenâkız sözler söylüyorsunuz. Kiminiz kâhin, kiminiz şâir, kiminiz deli, kiminiz yalancı diyorsunuz. Halbuki şimdiye kadar hiçbir kimse onun kehânet ve falcılık ettiğini ve şiir söylediğini görmemiştir; ve ondaki aklın kemâline ve bilcümle umûrundaki doğruluğuna herkes şehâdet eder. Binâenaleyh sizin bu sözlerinizi işitenler sâika-i garaz ve nefsâniyet ile iftirâ ettiğinize hükm edip, aslâ ehemmiyet vermez; bâri işiten kimselerin kabûl edebileceği bir söz söyleyiniz!" Velîd b. Mugîre dedi ki: "Ben ona pek

ziyâde münâsebeti olan sihirbâzlık vasfını düşündüm, ona sihirbâz diyelim; zîrâ sihirbâzın şânı, dostu dostan ayırmak ve birtakım hârikulâde ahvâl ızhâr etmektir; bunda ise bu haller tamâmiyle mevcûddur." Hâzır olanların hepsi bu vasfı muvâfık bulup dağıldılar. Bu haber Sultân-ı kevneyn (s.a.v.) Efendimiz'e vâsıl olunca, kalb-i şerîfleri mahzûn olup, hâne-i saâdetlerine gittiler ve bir kilim örtünüp yattılar. Hz. Cibrîl o anda bu âyet-i kerîmeyi getirdi. "Müzzemmil", "kilim örtünen ve esvâbına bürünen" demektir. يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ (Müzzemmil, 73/1) ya'ni "Ey kilime veyâ esvâbına bürünen!" demek olur.

خواند مزمل نبی را زین سبب که برون آ از گلیم ای بو الهَرَبْ

1452. *Nebîye: "Ey Ebu'l-Hereb kilimden dışarıya çık!" diye bu sebebden müzzemmil okudu.*

"Bü'l-hereb", "hereb" kaçmak ve "bü'l-hereb", çok kaçıcı demektir ve "ihtifâ sâhibi" demekten kinâye olur. Ya'ni, Hak "Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, ahmakların reîs ve hüküm sâhibi olup âkıllerin, onların uğursuzluklarından kilim içine örtünmeleri sebebinden dolayı, kilim içine örtünen Peygamber-i zîşânına: "Ey benim kilime bürünen Resûl'üm! O kilimden dışarıya çık!" diye hitâb buyurdu.

سر مکش اندر گلیم و رو مپوش که جهان جسمیست سر گردان تو هوش

1453. *"Başını kilime çekme ve yüzünü örtme; cihân hayrân bir cisimdir ve sen akılsın!"*

"Cihân halkı bir cism-i câmid gibi akılsız ve anlayışsızdır, aslâ hakāyıkı müdrik değildirler; sen ise akl-ı tâmsın ve akl-ı külsün, halk-ı âleme senden anlayışlar ve idrâkler hâsıl olacaktır. Binâenaleyh dışarıya çık, yüzünü örtme!"

هین مشو پنهان ز ننگ مدعی که تو داری شمع وحی شعشعی

1454. *"Sakın müddeînin ârından gizli olma; zîrâ sen şa'şaaya mensûb olan vahyin şem'ini tutarsın!"*

"Şa'şa'", parlamak ve yaldıramak; sonundaki "yâ" nisbet içindir. Vahy-i ilâhî şem'e teşbîh buyurulmuştur. "Şa'şaî," bu şem'-i vahyin sıfatıdır. "Neng-i müddeî"den murâd, münkirlerin Resûl-i Ekrem'e tâbi' olmaktan arlanmaları ve tekebbür etmeleridir. Ya'ni, "Ey Resûl-i Ekrem'im, sen münkirlerin ve câhillerin kendilerini büyük görüp sana tâbi' olmaktan utandıklarından dolayı mahzûn olarak saklanma, dışarıya çık! Zîrâ sende parlamaklığa

mensûb olan benim vahyim projektörü vardır ki, onunla zulümât-ı tabîiyye âlemini aydınlatacaksın!"

هين قم الليل كه شمعى اى همام　　　شمع اندر شب بود اندر قيام

1455. *Âgâh ol, gece kalk ki, ey hümâm şem'sin, şem' gecede kıyâmda olur.*

"Hümâm", büyük ve pâdişâh ve âlî-himmet kimse. "Şem'", her asra göre değişen âlet-i tenvîrdir. Eski zamanlarda bal mumundan yapılırdı ve şem' denilirdi; sonra petrol lambaları çıktı. Hâl-i hâzırda elektrik isti'mâl olunmağa başladı. Binâenaleyh "şem'" kelimesine âlet-i tenvîr ma'nâsı verilmek münâsib olur. Bu beyt-i şerîfte يَا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ (Müzzemmil, 73/1) âyet-i kerîmesinin mâba'di olan قُمِ الَّيْلَ اِلاَّ قَلِيلاً نِصْفَهُ اَوِانْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً اَوْزِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً (Müzzemmil, 73/2-4) ya'ni "Gecenin bir sülüsünde veyâ iki sülüsünde kāim ol ve kelimât-ı kur'âniyyeyi vâzıh bir sûrette oku!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni: "Ey âlî-himmet Resûl'üm, geceleri kalk, zîrâ sen âlet-i tenvîrimsin, seninle zulümât-ı tabîiyyeyi izâle edeceğim; zîrâ âlet-i tenvîr karanlıklarda kāim olmak îcâb eder."

بى فروغت روز روشن هم شبست　　　بى پناهت شير اسير ارنبست

1456. *"Senin ziyân olmaksızın, aydınlık olan gündüz dahi gecedir; senin penâhın olmaksızın, arslan tavşanın esîridir."*

"Erneb", tavşan demektir. "Senin nûr-ı ma'nevîn olmaksızın, sûrî güneşin vücûda getirdiği aydınlık gündüz dahi, gece hükmündedir; zîrâ o aydınlık beşerin tab'-ı hayvânîsini izâle etmez, bilakis cismâniyetin zulmetini takviye eder. Senin penâhın ve himâyen olmaksızın, ma'nâ arslanları olduklarını iddiâ eden feylesoflar ve hakîmler, tavşan gibi hîlekâr olan nefsin mağlûbudur."

Menkabe: Hükemâ-yı yunâniyye zamânında gāyet güzel ve meşhûr bir fâhişe varmış; bundan feylesofların hallerini sormuşlar cevâben demiş ki: "Ben onların ne düşündüklerini ve ne yaptıklarını bilmem, yalnız şunu bilirim ki, akşam olunca onlar da sâir insanlar gibi, bizim kapıyı çalıyorlar."

باش كشتيبان درين بحر صفا　　　كه تو نوح ثانئ اى مصطفى

1457. *"Bu safâ denizinde gemici ol, zîrâ sen ey Mustafâ, ikinci Nûh'sun!"*

Ya'ni, "Peygamberim olan Nûh, tûfân-ı sûrîde kesîf olan sularda gemicilik yaptığı gibi, ey mahbûbiyetle muhtâr kıldığım Resûl-i Ekrem'im, sen dahi bu

safâ denizinde ve ilm-i ledün deryâsında ikinci Nûh mesâbesinde bir gemici ol ve kullarımı zulümât-ı tabîiyye tûfânına karşı helâkten kurtar!"

Bu ma'nâ bu cildin 540 numarasına müsâdif olan بهر این فرمود پیغمبر که من همچو کشتی ام ز طوفان زمن ["Bunun için Peygamber buyurdu ki: "Ben zamânın tûfânında gemi gibiyim."] beyt-i şerîfinde de münderic olup مثل امتی سفینة نوح من تمسك بها نجا و من تخلف عنها غرق ya'ni "Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir; ona temessük eden kimse necât buldu ve ondan tahallüf eden kimse boğuldu" hadîs-i şerîfini îzâh buyurur.

ره شناسی می بباید با لباب هر رهی را خاصه اندر راه آب

1458. *Ukalâya her yol için, husûsiyle su yolunda bir yol tanıyıcı lâzımdır.*

"Lübâb", her şeyin iyisi ve güzîdesi ve hâlisi demektir ve "akıllılar" ma'nâsına da gelir. Burada ikinci ma'nâ münâsibdir. Ya'ni, "Zâhirde ve bâtında yol bilmeyen akıllılara rehberlik etmek üzere bir yol tanıyan kimse lâzımdır. Hele o yol zâhirde cisimler için tehlikesi çok olan deniz yolu olursa, mâhir bir kaptan ve bâtında rûhlar için tehlikesi ve geçitleri pek çok hak yolu olursa, muhakkak bir insân-ı kâmil lâzımdır."

خیز بنگر کاروان ره زده هر طرف غولیست کشتیبان شده

1459. *"Kalk, yolu vurulmuş kervana bak! Her tarafta gemici olmuş bir gulyabânî vardır!"*

"Kalk, İblîs-i şakî tarafından yolları vurulmuş beşer kervânına bak! Her tarafta doğru yolu gösteriyorum diye beşerin idrâk-i hakîkat yollarını şaşırtan görünen ve görünmeyen bir gulyabânî vardır."

خضر وقتی غوث هر کشتی توی همچو روح الله مکن تنها روی

1460. [1461] *"Vaktin Hızır'ısın her geminin mededi sensin, Rûhullâh gibi tenhâ gidicilik etme!"*

Birinci mısrâ' hakkında şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Hızır" ta'bîri, "ulûm-i ledünniyye ifâza edici" ma'nâsından istiâre olunmuştur; binâenaleyh ma'nâ, "Bu vakitte ilim ifâza edici ancak sensin, başkası değildir!" demek olur. Yoksa maksad Server-i âlem (s.a.v.) hazretlerinin Hızır (a.s.)a teşbîhi değildir. Zîrâ a'lânın ednâya teşbîhi câiz olmaz." Fakîr derim ki: *Kāmûs*'un beyânına göre Hızır kelimesi "ketf" vezninde "hazr" yeşil fidana ve tâze ekine ve tâze sebzeye ve çayıra ve çimene ıtlâk olunur. Bu sûret-

te "Hazr-ı vaktî", "Sen nübüvvetin tâze fidanısın!" ma'nâsına alınırsa tekellüfe ve a'lânın ednâya teşbîhine de mahal kalmaz. İkinci mısrâ'da "Rûhullâh"dan murâd Îsâ (a.s.)dır. Bu mısrâ'ın ma'nâsı cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 21. faslında şöyle tavzîh buyururlar: "Peygamber (a.s.) "Lâ rehbâniyyete fi'l-İslâm" ya'ni "İslâm'da ruhbâniyyet yoktur" buyurdu. Ruhbânlar için tarîk-ı halvet ve dağlarda sâkin olmak ve kadın almamak ve dünyâyı terk eylemek vardır. Hak Teâlâ (azze ve celle) ince bir yolu Peygamber'e gizlice gösterdi; o da nedir? Cevirlerini çekmek ve onların muhâlâtını dinlemek ve onun üzerine sa'y etmek ve kendini mühezzeb kılmak için kadın almaktır." Ve yine o faslın bir fikrasında da şöyle buyururlar: "Îsâ (a.s.)ın tarîkı, mücâhede ve halvet ve şehvetten ictinâbdır; ve tarîk-ı Muhammedî ise kadının ve erkeğin cevirlerini çekmektir."

Beytin hülâsaten ma'nâsı: "Sen bu vakitte nübüvvetin tâze fidanısın ve bu vücûd-ı izâfî deryâsında tabîat ve nefsâniyet fırtınaları arasında yüzen, her bir cism-i beşer gemisinin yardımcısı sensin; zîrâ biz seni bilumûm beşerin selâmeti için gönderdik. Nitekim وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ كَافَّةً لِلنَّاسِ (Sebe' 34/28) ya'ni "Biz seni ancak nâsın kâffesine gönderdik" buyurulur. Binâenaleyh sen Îsâ (a.s.) gibi halveti ve nâsdan uzleti ihtiyâr etme!"

پیش ازین جمعی چو شمعی آسمان　　　انقطاع و خلوت آری را بمان

1461. *Çünki sen bu cem'iyetten evvel göğün şem'i idin; inkıtâ' ve halvet getiriciliği bırak!*

"Göğün şem'i"nden murâd, كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين ya'ni "Ben nebî idim, halbuki Âdem su ile toprak arasında idi" hadîs-i şerîfinde işâret buyurulduğu üzere, Resûl-i Ekrem'in âlem-i ervâhdaki nübüvvetleridir. Ya'ni "Sen bu âlem-i cismâniyyette efrâd-ı beşer cem'iyetine gelmezden evvel, âlem-i ervâhda cem'iyyet-i ervâhın şem'i ve nebîsi [idin]. Bu âleme geldikten sonra sana halktan inkıtâ' ve kesilmek ve halvete çekilmek câiz değildir; bu hâli terk et!"

وقت خلوت نیست اندر جمع آی　　　ای هدی چون کوه قاف و تو همای

1462. *"Halvet vakti değildir, cem'e gel! Ey Resûl'üm hüdâ Kāf gibi ve sen hümâ gibisin!"*

"Ey Resûl-i Ekrem'im, tenhâ yaşamak vakti değildir; cem'iyyet-i beşeriyyeye karış! Zîrâ benim ism-i Hâdî'min mazhar-ı etemmisin. Hidâyet Kāf dağı gibi ve sen Kāf dağının sâkini olan ankā kuşu gibisin!" "Kāf dağı" eslâf ta-

rafından, dünyânın etrâfını kaplayan bir dağ olarak tahayyül ve ismi mevcûd, cismi ma'dûm olan ankā kuşunun o dağda sâkin olduğu tevehhüm olunur idi. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu tahayyül ve tevehhüm üzerine, lisân-ı Hak'dan bir teşbîh yapmışlardır. Bu teşbîhdeki nükte budur ki, Resûl-i Ekrem hazretlerinin zuhûruyla âfâk-ı âlemi hidâyet istîlâ etmiş ve rahmet-i ilâhiyye kaplamıştır. Ve hakîkat-ı muhammediyyeleri ankā kuşu gibi, ehl-i cihân tarafından lâyıkıyla idrâk olunamamıştır.

بدر بر صدر فلك شد شب روان　　　سير را نگذارد از بانگ سگان

1463. *"Bedir, feleğin sadrı üzerine gece gidici oldu; köpeklerin bağırmasından seyri terk etmez!"*

Meselâ "Ayın on dördü, arza nazaran evvelki felek üzerinde gece devr edici oldu; fakat onun devri esnâsında arz üzerindeki köpeklerin bağırmalarından dolayı ay devrinden vazgeçmez." "Sadr" her şeyin evveline denir. "Sadr-ı felek", feleğin evveli demek olur ki, arzın peyki olduğuna işâret buyurulur.

طاعنان همچون سگان بر بدر تو　　　بانگ مى دارند سوى صدر تو

1464. *"Senin bedr-i münîrine ta'n ediciler köpekler gibidir, senin sadrın tarafına bağırma tutarlar."*

"Sadr" burada, yüksek mertebe ma'nâsınadır. "Senin bedr-i münîr mesâbesinde olan nübüvvetine ta'n edenler, aya karşı havlayan köpekler gibidir; senin o yüksek merteben tarafına ta'n ederler ve onların bu ta'nları köpeklerin av'avasıdır."

اين سگان كرّند ز امر انصتوا　　　از سفه وع وع كنان بر بدر تو

1465. *"Bu köpekler "Ensıtû!" emrinden sağırdırlar. Senin bedrine sefâhet cihetinden hav hav edicilerdir."*

Bu beyt-i şerîfde وَ اِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (A'râf, 7/204) ya'ni "Kur'ân okunduğu vakit, onu dinleyin ve susun, merhamet olunmanız me'mûldür" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Köpek mesâbesinde olan bu ta'n ediciler, Hak Teâlâ'nın "Susun!" emrinden sağırdırlar. Onların bu gibi emirler kulaklarına girmez, sefâhetleri ve akılsızlıkları cihetinden senin bedr-i nübüvvetine karşı hav hav diye bağırırlar."

هين بمگذار اى شفا رنجور را تو ز خشم كر عصاى كور را

1466. *"Ey şifâ, sen sakın hastayı, sağırın öfkesinden dolayı, körün asâsını terk etme!"*

"Ey vücûdu, emrâz-ı ma'neviyye ile hasta olan beşere ayn-ı şifâ olan Resûl-i Ekrem'im, sen sakın hasta olan beşeriyetin tedâvîsinden vazgeçme ve sağır olan münkirlere karşı öfkenden dolayı Hak yolunda kör olan bîçârelerin asâsı olan evâmir-i ilâhiyyemi teblîğden çekinme!"

نى تو گفتى قائد اعمى براه صد ثواب و اجر يابد از اله

1467. *"Sen demedin mi ki, a'mâyı yola kāid olan, ilâhdan yüz sevâb ve ecr bulur!"*

Bu beyt-i şerîfde من قاد اعمى اربعين خطوة غفر له ما تقدم من ذنبه ya'ni "Kim ki, bir gözü görmeyeni kırk adım yeder ve çekerse, onun geçmiş günâhları mağfiret olunur" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

هر كه او چل گام كوريرا كشد گشت آمرزيده و يابد رشد

1468. *"Her kim bir körü kırk adım çekerse mağfûr olur ve reşed bulur."*

"Reşed", hayır ve rahmet ve hidâyet demektir. Bu beyt-i şerîf, yukarıda zikr olunan hadîs-i şerîfin nazmen tercümesidir.

پس بكش تو زين جهان بى قرار جوق كورانرا قطار اندر قطار

1469. *"Binâenaleyh sen bu karârsız cihândan, körlerin bölüğünü katar katar çek!"*

"Cevk", bölük ve fevc ma'nâsınadır. "İmdi mâdemki sen âlem-i hakîkatin yolunu görür ve bilirsin, binâenaleyh her biri bu yolda birer kör olan efrâd-ı beşeri fevc fevc ve katar katar bu fânî olan cihândan, âlem-i hakîkat tarafına çek!"

كار هادى اين بود تو هادئ ماتم آخر زمانرا شادئ

1470. [1471] *"Hâdînin işi bu olur; sen hâdîsin, âhir zamânın mâtemine şâdîsin!"*

"Ey habîbim, sen benim ism-i Hâdî'min mazhar-ı etemmisin, böyle bir mazharımın işi, ancak halka hidâyet-bahş olmak olur. Ve sen dünyânın âhir ömründe meb'ûs oldun ve âhir zaman peygamberi olduğun için, hayât-ı maddiyye-i beşerin son günlerinin mâtemine sürûr-ı rûhânîsin!"

Ma'lûm olsun ki, Peygamber'imiz (s.a.v.) Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri, alâmât-ı kıyâmettendir; ve zât-ı şerîfleri "Hâtem-i enbiyâ"dır. Şimdiye kadar hiçbir peygamber zuhûr etmedi ve bundan sonra da zuhûr edecek değildir. Nitekim hadîs-i şerîfde انا و الساعة کهاتین buyurulmuştur. Ya'ni Resûl-i zîşân Efendimiz şehâdet parmaklarıyla orta parmaklarını açıp: "Benim ile kıyâmet arası böyledir" buyurmuşlardır. Ve kıyâmetin ta'dâd buyurdukları küçük alâmetlerinden ba'zılarını zikr edeyim: "Çocuklar analarına ve babalarına âsî olur, me'mûrlar arasında irtişâ çoğalır, içkiler mübâh sûrette kullanılır, rakslar çoğalır, halk arasında emniyet kalmaz, câmi'lerde Kur'ân-ı Kerîm kasîde okunur gibi cehren kırâat olunur. İlm-i dîne rağbet kalmaz; halk namaz kılmaz olur; fâizler mübâh hâline gelir, zulüm çoğalır ve zinâ ve fuhuş intişâr eder ve tüccâr hîlekâr olur, erkekler kadın ve kadınlar erkek elbisesi giyerler. Kâfirlere ve zâlimlere hürmet ve riâyet olunur. Çok yüksek binâlar yapılır ilh."

هین روان کن ای امام المتقین   این خیال اندیشگانرا تا یقین

1471. *"Ey müttakîlerin imâmı, bu hayâl düşünücüleri yakîne kadar gidici et!"*

"Takvâ", şerîata nazaran "âdâb-ı şerîatın muhafazası"dır; ve tarîkate nazaran "nefsin hazlarını terk"tir; ve hakîkate nazaran "Hak'dan uzaklaştıran her şeyden mücânebet"tir. Binâenaleyh takvânın en yüksek mertebesi, kalbi Allâh'ın gayrinden külliyyen kat' edip, gayr ile meşgûliyeti harâm-ı mahz bilmektir. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu üç nevi' takvânın imâmıdır. "Hayâl düşünücüler"den murâd, suver-i âleme gönül bağlayanlar ve Hakk'ın gayriyle meşgûl olanlardır; zîrâ suver-i âlem baştan başa hayâlden ibârettir. "Yakîn"den murâd, vücûd-ı hakîkî-i Hak'dır. Ya'ni, "Ey muttakîlerin imâmı olan Resûl-i zîşânım, gönüllerini Hakk'ın gayrine rabt edenleri, Hakk'a gidinceye kadar teslîk et!"

هر که در مکر تو دارد دل گرو   گردنش را من زنم تو شاد رو

1472. *"Her kim senin mekrinde gönlünü rehin tutarsa, onun boynunu ben vururum; sen mesrûr olarak git!"*

"Her kim senin vazîfe-i nübüvvetine ve senin zâtına karşı, mekr ve hîle husûlüne gönlünü ve fikrini merhûn ve mahsûs tutarsa, kahrım ile onun boynunu ben vururum; sen vazîfe-i nübüvvetine şâd ve mesrûr olarak devâm et!" Nitekim Hak Teâlâ hazretleri اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (Hicr, 15/95) ya'ni "Muhakkak biz, seninle istihzâ edenlere kifâyet ederiz" ve اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Zümer, 39/36) ya'ni "Allâh kuluna kâfî değil midir?" buyurur.

بر سر كوريش كوريها نهم　　　او شكر پندارد و زهرش دهم

1473. *"Onların kör başları üzerine körlükler koyarım; o şeker zanneder, halbuki ona zehir veririm."*

"O münkirlerin ta'nları üzerine körlüklerini iki kat yaparım, seni görmezler. Nitekim âyet-i kerîmede وَ تَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَ هُمْ لَا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) ya'ni "Yâ Habîbim, sen onların sana baktıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler" buyurulur. Onların körlükleri o mertebededir ki, ben onlara kahrımla tecellî ederim ve zehir veririm, onlar ise bunu lutuf ve şeker zannederler."

Menkabe: Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin mürîdlerinden birisi o hazretin kabrini ziyârete gitmiş, o sırada Sultân Mahmûd-ı Gaznevî dahi oraya gelmiş ve dervîşe: "Bu sizin şeyhiniz ne der idi?" diye sormuş. Dervîş cevâben demiş ki: "Bizim şeyhimiz, "Beni göreni cehennem ateşi yakmaz!" buyururdu." Sultân Mahmûd: "Acîb şey! Senin şeyhin Peygamber'den daha büyük mü idi? Ebû Cehil Peygamber'i gördü, halbuki onu cehennem ateşi yakacaktır," dedi. Dervîş cevâben dedi ki: "Hayır, Ebû Cehil Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'i görmedi, o ancak Abdülmuttalib'in yetîmini gördü, eğer Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz'i göre idi, onu da cehennem ateşi yakmaz idi." Sultân Mahmûd dervîşin bu cevâbını tahsîn etmiştir. Münkirler Resûl-i Ekrem'in ancak sûretini görürler, ma'nâsını görmekten kat kat kördürler.

عقلها از نور من افروختند　　　مكرها از مكر من آموختند

1474. *"Akıllarını benim nûrumdan parlattılar, mekirleri benim mekrimden öğrendiler!"*

Ya'ni, "Onların akılları, benim mertebe-i vahdetimin nûrundan parladı ki, o mertebeye "ulûhiyyet" ve "hakîkat-i muhammediyye" ve "akl-ı kül" mertebesi derler. Ve münkirler mekirleri, benim mekrimden öğrendiler." Nitekim âyet-i kerîmede وَ مَكَرُوا وَ مَكَرَ اللّٰهُ وَ اللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Âl-i İmrân, 3/54) ya'ni "Ve onlar mekr ettiler, Allâh da mekr etti ve Allâh mekr edenlerin hayırlısıdır" buyurulur. Ve Hak (Sübhânehû ve Teâlâ) hazretlerinin sıfât-ı kevniyye ile ittisâfının cevâzı hakkında âyât-ı kur'âniyye çoktur, ba'zıları şunlardır: اَللّٰهُ يَسْتَهْزِءُ بِهِمْ (Bakara, 2/15) ya'ni "Allâh Teâlâ onlar ile istihzâ eder." Ve اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ (Ahzâb, 33/57) ya'ni "Allah ve Resûl'üne ezâ eden kimseler." Ve وَ مَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ (Enfâl, 8/13) ya'ni "Allâh ve Resûl'üne meşakkat veren kimseler."

چیست خود الاچق آن ترکمان پیش پای نره پیلان جهان

1475. "*Cihânın erkek fillerinin ayağı önünde o Türkmen'in ullâçuku nedir!*"

"Cihânın erkek filleri"nden murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan ehass-ı evliyâdır. "Ullâçuk" sahrâlarda göçebe hâlinde bulunan Türkmenler'i kıldan yapılmış çadırları ve çergileri ma'nâsınadır. Bundan murâd, münkirlerin kudret-i tasarruflarıdır. Ya'ni, "Enbiyâ ve evliyânın kudret-i tasarruf-ı ma'nevîlerinin önünde, münkirin kudret-i tasarrufiyye-i zâhirelerinin ne hükmü olur!" demektir.

آن چراغ او بپیش صرصرم خود چه باشد ای مهین پیغمبرم

1476. "*Ey büyük Peygamber'im, onun o çerâğı, benim sarsarımın önünde ne olur!*"

"Ey benim ulü'l-azm ve büyük Peygamber'im! O münkirlerin kendi çürük akıllarınca nûr dedikleri bâtıl fikirler, benim bâd-ı sarsar gibi olan nûr-ı vahyimin önünde nedir; o bâtıl fikirler bu şiddetli rüzgâra tahammül edebilir mi?"

خیز دردم تو بصور سهمناك تا هزاران مرده بر روید ز خاك

1477. "*Kalk, sen korkunç olan sûra üfle, tâ ki binlerce ölü topraktan bitsinler!*"

چون تو اسرافیل وقتی راست خیز رستخیزی ساز پیش از رستخیز

1478. "*Çünki sen muhakkak vaktin İsrâfîl'isin, kalk, kıyâmetten evvel kıyâmet düz!*"

"Sûr", kıyâmet-i kübrâda ihyâ-yı emvât için Hz. İsrâfîl'in üfürdüğü bir borudur ki, keyfiyetini Hak Teâlâ hazretleri bilir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in halkı da'vet ve irşâdı sûr-ı İsrâfîl'e teşbîh buyurulmuştur. Bunun korkunç olması, halkın alıştıkları huzûzât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyeden ayrılmaları kendilerine acı gelmesinden kinâyedir. "Ölülerin topraktan bitmesi" budur ki, halk cehl içinde hâkî olan vücûd-ı unsurîleri kabirlerinde ölü idiler, ulûm-ı vahy ile bu kabir içinde rûhları dirilip kalktılar. "Kıyâmetten evvel kıyâmet düzmek" budur ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri envâ'-ı kıyâmetten bir nevi'dir; zîrâ kıyâmet halkın haşr u cem'ini müstelzimdir; halkın ictimâiyâtında bir inkılâb-ı azîm vâki' olduğu gibi, kıyâmetin dîğer nevi'leri de vâki' olmuştur, şöyle ki: Resûl-i zîşân Efendimiz'in irşâd ve da'veti üzerine, ümmetinin havâssı arasında mevt-i irâdî ve ıztırârî vâki' olmuştur ki, bu mevt onla-

rın kıyâmetleridir. Onlar bu mevt ve kıyâmetten sonra, bu hayât-ı dünyeviyyede neş'e-i uhreviyye üzerine yaşarlar ve meyyite münkeşif olan ahvâl, bunlara da münkeşif olur. Buna "kıyâmet-i suğrâ" derler. Ve dîğer bir kıyâmet daha vardır ki, bunlar ârifîn-i billâh hazerâtına "fenâ-fillâh" ve "bekā-billâh"dan sonra "vahdet-i tâmme" ve "inkıhâr-ı keserât" hâlinin zuhûrudur. Ârifin nefsinde vâki' olan bu tecellîye "kıyâmet-i kübrâ" derler. İşte bu kıyâmetler Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleriyle vâki' olmuştur.

هر که گوید کو قیامت ای صنم　　خویش بنما که قیامت نك منم

1479. *"Her kim, hani kıyâmet? derse: Ey sanem işte kıyâmet benim, diye kendini göster!"*

"Sanem", burada mahbûb ve ma'şûk ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey benim mahbûbum olan Peygamber'im! Sana, "Kıyâmet hani?" diye soranlara: "İşte kıyâmet benim vücûdumdur!" diyerek kendini göster!" Zîrâ Resûl-i zîşân Efendimiz yukarıda îzâh olunan kıyâmetlerin envâ'ını câmi'dir.

در نگر ای سائل محنت زده　　زین قیامت صد جهان قائم شده

1480. [1481] *"Ey mihnet-zede sâil, bak bu kıyâmetten yüz cihân kāim olmuştur!"*

"Ey Habîbim, o kıyâmeti soran kimseye de ki: "Ey cismâniyet ve kesâfet âleminin mihnet-zedesi olan suâlci! Bak benim kıyâmetimin bir nev'i olan bi'set-i seniyyemden birçok cihânlar kāim olmuştur. Onlardan ba'zıları budur ki, mütâbeat-ı Resûlullâh sâyesinde, nefsin her bir mertebesinin peyderpey kıyâmetleri kopar; ya'ni meselâ "nefs-i emmâre"nin kıyâmeti kopar, "nefs-i levvâme" dirilir; ve nefs-i levvâmenin kıyâmeti kopar, "nefs-i mülhime" hayât bulur; ve onun kıyâmeti kopar, "nefs-i mutmainne" dirilir; ve her bir mertebedeki nefsin bî-nihâye sıfatlarından her birinin ayrı ayrı kıyâmetleri kopar ve mukābilinde birer cihân peydâ olur.

ور نباشد اهل این ذکر و قُنُوت　　پس جواب احمق ای سلطان سکوت

1481. *"Ve eğer bu zikir ve kunûtun ehli olmazsa, imdi ey sultân, ahmağın cevâbı sükûttur."*

"Kunût", itâat etmek ve sâkit olmak ve duâ etmek ma'nâsınadır. Burada "itâat" ma'nâsı münâsibdir. "Zikr", "zâl"in kesriyle, medh u senâdan lisân üzerine câri olan şey; ve "zâl"in zammı ile ["zükr"], tefekkür ve tedebbür

ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Sultân-ı enbiyâ, kıyâmetten soran kimse, eğer bu kıyâmet ma'nâsını müdrik ve sana itâat ehli olmazsa, o kimse ahmaktır; binâenaleyh onun cevâbı senin sükûtundur; zîrâ o kimse kemâl-i hamâkatından, senin vereceğin cevâbın idrâkinden âcizdir. Binâenaleyh kendini yorma!"

ز آسمان حق سكوت آيد جواب　　　　چون بود جانا دعا نا مستجاب

1482. *"Ey cân, duâ nâ-müstecâb olursa, Hakk'ın âsumânından cevâb olarak sükût gelir."*

"Âsumân"dan murâd, levh-i kazâ ve kaderdir ki, bu levhin ahkâmı, vücûd-ı izâfî arzına ânen-fe-ânen nâzil olur. Ma'lûm olsun ki, duânın müstecâb olmaması, abdin isti'dâdına muhâlif olan talebinden nâşîdir. Eğer duâsı ve talebi isti'dâdına muvâfık olursa, fiilen icâbet vâki' olur, eğer muvâfık olmazsa, Hak tarafından kavlen "lebbeyk" ile icâbet olunup, ya isti'dâdına muvâfık bir şey verilir veyâhud isti'dâdın husûlüne te'hîr olunur. Bu suâl ve icâbet bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîsî'de tafsîl olunmuştur. Binâenaleyh Hak, cemî'-i mahlûkâtına isti'dâdlarına göre tecellî eder. Âkil ve zekî olan kul kendi isti'dâdını müdrik olup, duâlarını bu isti'dâdına göre yapar. Meselâ abd, san'ata veyâ ilme olan isti'dâdını görüp, Hak'dan onları taleb eder ve levh-i kazâ ve kader âsumânından cevâb-ı fiilî alır; ve san'atta mâhir ve ilimde mümtâz olur. Bunlara isti'dâdı olmayan bir kul, eğer bunları taleb ederse, levh-i kazâ âsumânından cevâb olarak sükût-i fiilî görür, ya'ni talebinin eseri sâha-i fiile gelmez.

Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 39. faslında terk-i cevâbın cevâb olduğunu beyânen buyururlar ki: "Âdemin her icrâ eylediği bir hareket suâldir ve onun karşısına ne çıkarsa, cevâbdır. Meselâ açlık, "Hâne-i tende bir halel vardır; bir kerpiç ve biraz çamur ver!" diye tabîatın suâlidir. Yemek, "Al!" diye cevâbdır. Ve yememek: "Henüz hâcet yoktur ve o sıva henüz kurumamıştır, onun üstüne bir başka sıva yakışmaz!" diye cevâbdır. Tabîbin nabzı tutması, suâldir ve damarın hareketi, cevâbdır. Kārûreye nazar, suâldir ve cevâbı kelâmsızdır. Çekirdeği yere dikmek, "Bana falan meyve lâzımdır!" diye suâldir; ve ağacın neşv ü nemâsı, kelâmsız cevâbdır. Ve eğer çekirdek çürüyüp çıkmazsa, hem suâl ve hem de "Benim mâyem yoktur. Ben ne vereyim?" cevâbdır. Onun terk-i cevâbı cevâbdır."

Beytin hulâsa-i ma'nâsı: "Ey Habîbim! hani kıyâmet? diye soran kimse, senin zuhûrundan hâsıl olan netîceyi ve semereyi görüp, idrâk etmemiştir. Binâenaleyh onun suâli isti'dâdının hilâfında olduğu için, cevâbı sükûttur.

Nitekim isti'dâdının hilâfında bir şey taleb eden kimselere, Hakk'ın kazâ ve kader levhi âsumânından cevâb olarak sükût vâki' olur."

ای دریغا وقت خرمنگاه شد   لیك روز از بخت ما بیگاه شد

1483. *Eyvâh vakit harman vakti oldu, fakat bizim günümüz bahtımızdan vakitsiz oldu.*

Buraya kadar olan ebyât-ı şerîfe Hak tarafından Nebbiyy-i zîşânına hitâben vâki' olmuştur. Bu beyitten i'tibâren cenâb-ı Pîr efendimizin irşâdât-ı aliyyeleridir. "Vakt hirmen-gâh" terkîb-i izâfî değildir, bir cümle-i haberiyyedir, ona göre tercüme olunmuştur. Ya'ni, "Eyvâh vakit harman vakti oldu; Resûl-i zîşâna mütâbaat ve sünnet-i seniyyesiyle amel tohumunu ekenler biçtiler ve harmanlarıyla meşgûldürler. Bizlere gelince, biz sû'-i isti'dâdımızın netîcesi olarak mütâbaat ve amel tohumunu ekmedik, vaktimizi boş geçirdik. Harman vakti iki ellerimiz böğrümüzde kaldı." Cenâb-ı Pîr efendimiz başkalarını irşâden üslûb-ı hakîmâne üzere bu teessüfe zât-ı şerîflerini de ilhâk buyururlar.

وقت تنگست و فراخی این کلام   تنگ می آید برو عمر دوام

1484. *Vakit dardır ve bu kelâm geniştir, ömr-i devâm onun üzerine dar gelir.*

Bu beyt-i şerîfde قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى وَ لَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا (Kehf, 18/109) ya'ni "Ey habîbim, Rabb'inin kelimelerini yazmak için denizler mürekkeb olsa, Rabb'inin kelimeleri bitmezden mukaddem, deniz biterdi; eğer onun mislini meded olarak getirsen" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Zîrâ ârifin kelâmı, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîridir ve bu tefsîr, ilhâm-ı ilâhîdir. "Binâenaleyh dar olan vakitlere bu geniş kelâm sığmaz ve pek mahdûd olan ömr-i beşerin devâmı kifâyet etmez!"

نیزه بازی اندرین گوْهای تنگ   نیزه بازانرا همی آرد بتنگ

1485. *Mızrak oyunculuğu bu dar çukurlarda, mızrak oyuncularını âra getirir.*

Bu beyit, yukarıki beyt-i şerîfi îzâhen vâki' olan bir temsîldir. Ya'ni, "Vaktin dar ve kelâmın geniş ve uzun olması, mızrak oyuncularının dar çukurlar içinde karşı karşıya geçip, mızrak oynamalarına benzer. Ellerindeki mızraklar uzun ve çukur dar olduğu için, orada oyunlarını iyi oynayamazlar ve sıkılırlar ve vakitlerini boş yere zâyi' ettiklerinden dolayı, kendilerine âr gelir." Ârif-i billâh olanların maârif ve esrâr-ı ilâhiyye mızraklarını dar vakitlere sığ-

dırmağa çalışmaları da onların kendilerine mahsûs olan evrâdlarından alıkoyduğundan sıkılırlar. Nitekim ahvâl-i nâzikî-i evliyâ hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 29. faslında şöyle buyururlar: "Evrâd-ı vâsılâna gelince, anlayacak kadar söyleyeyim, şöyle ki, sabahleyin ervâh-ı mukaddese ve melâike-i mutahhara ve لا يعلمهم الا الله (İbrâhîm, 14/9) ["Onları Allâh'dan başkası bilmez"] mûcibince, Hak Teâlâ'nın isimlerini mahfî tuttuğu halk, İslâm gayretinin şiddeti sebebiyle o vâsılların ziyâret ve selâmetine gelirler. Nitekim işâret buyurulur: و رأيت الناس يدخلون فى دين الله (Nasr, 110/2) ["İnsanların Allâh'ın dînine girdiklerini görürsün"] ve والملائكة يدخلون عليهم من كل باب (Ra'd, 13/23) ["Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır"]. Sen onların yanında oturmuş olduğun halde görmüyorsun ve onların kelâmlarını ve selâmlarını ve handelerini işitmiyorsun ve buna neden taaccüb ediyorsun? Hasta ölüm hâline karîb olunca birtakım hayâlât görür ki, yanında bulunan kimsenin haberi olmaz ve ne dediklerini işitmez; o hakāyık, bu hayâlâttan bin def'a latîftir ve hasta olmadıkça böyle hayâlâtı görmez ve bu hakāyıkı işitmez ve ölmeden evvel ölmedikçe o hakîkatleri görmez; ahvâl-i nâzikî-i evliyâyı ve onların azametini ve seher vakti onların huzûruna bu kadar sayısız melâike ve ervâh-ı mutahhara geldiğini bilen ziyâretçiler, böyle bir evrâd arasında dâhil olup, şeyhe zahmet vermemek için tevakkuf ve intizâr ederler."

وقت تنگ و خاطر و فهم عوام   تنگ تر صد ره ز وقتست اى غلام

1486. *Ey oğul, vakit dardır ve avâmın hâtırı ve fehmi ise, vakitten yüz mertebe daha dardır.*

چون جواب احمق آمد خامشى   پس درازى در سخن چون مى كشى

1487. *Mâdemki ahmağın cevâbı hâmuşluk geldi, binâenaleyh niçin sözde uzunluk çekersin?*

Bu beyt-i şerîfde beyân buyurulan "ahmak"dan murâd, her bir asırda Resûl-i Ekrem Efendimiz'in nübüvvetleri semerâtını göremeyen ve Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdîs-i şerîfenin dekāyıkını idrâk edemeyip kendi tahmînât-ı akliyyelerine tâbi' olan kimselerdir ki, bu husûsda onları iknâ' için söylenen esrâr ve maârif-i ilâhiyyenin aslâ te'sîri olmaz. Binâenaleyh temyîz sâhibi olmayan bu gibi ahmaklara cevâb olarak sükût ile mukābele olunmak îcâb eder. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bir beyt-i şerîflerinde bu ahmaklar hakkında şöyle buyururlar:

اینچنین کس گر ذکی مطلقست چونکه این تمییز نبود احمقست

"Böyle bir kimse ulûm-ı zâhiriyyede zekiyy-i mutlak olsa da, mâdemki kendisinde bu matlûb olan temyîz yoktur, ahmaktır."

Cehilden mütevellid hamâkata gelince, bu hamâkat avâmın hamâkatıdır ki, ilim ile ve rahmet-i ilâhiyye ile ve cezbe-i rabbâniyye ile zâil olur. Âtîdeki beyt-i şerdîfde bu ma'nâya işâret buyurulur.

از کمال رحمت و موج کرم می دهد هر شوره را باران و نم

1488. *Rahmetin kemâlinden ve keremin dalgasından her çorağa yağmur ve rutûbet verir.*

Hak Teâlâ'nın rahmetinden ümîd kesilmez; zîrâ Hak (Sübhânehû ve Teâlâ) hazretleri rahmetinin kemâlinden ve kereminin dalgalarından, maârif-i ilâhiyye yeşillikleri bitmeyen her bir çorak kalbe, o rahmet yağmurlarını yağdırır ve rutûbet verip, katı bir kalbi yumuşatır ve aşk ve muhabbetini ilkā buyurur.

در بیان آنکه ترک الجواب جواب مقرر این سخن که جواب الاحمق

سکوت شرح این هر دو درین قصه گفته می آید

Onun beyânındadır ki, cevâbın terki cevâbdır. "Ahmağın cevâbı sükûttur", bu sözün mukarriridir; bu kıssada bu her ikisinin şerhi söylenmiş gelir

Bu ünvân, yukarıda geçen 1481 numaralı beyt-i şerîfe merbûttur. O beyt-i şerîfde ور نباشد اهل این ذکر و قنوت پس جواب احمق ای سلطان سکوت buyurulmuş idi. Ya'ni bu bahiste "Cevâbın terki cevâbdır" sözü îzâh olunur ve "Ahmağın cevâbı sükûttur" sözü, bu "Cevâbın terki cevâbdır" sözünün mukarriri ve müekkididir; bu kıssada bu iki söz şerh olunur.

پادشاهی بود او را بندهٔ مرده عقلی بود و شهوت زندهٔ

1489. *Bir pâdişâh var idi, onun bir bendesi var idi, aklı ölü ve şehveti diri idi.*

خردهای خدمتش بگذاشتی بد سگالی را نکو پنداشتی

1490. [1491] *Onun hizmetinin incelerini terk ederdi, kötü fikirliliği iyi zanneder idi.*

گفت شاهنشه جراًاش کم کنید ور بجنگد نامش از خط بر زنید

1491. *Şâhenşeh: "Onun ücretini eksiltiniz ve eğer cenk ederse, onun adını defterden çiziniz!" dedi.*

"Cirâ", vazîfe ve maâş ve ta'yîn ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Pâdişâh o bendenin bu hâline gazab edip: Onun ücretini tenkîs ediniz; ve eğer ücretinin tenkîsınden dolayı nizâ' ederse, adını büsbütün me'mûrîn defterinden siliniz!" dedi.

عقل او کم بود و حرص او فزون چون جرا کم دید شد تند و حرون

1492. *Onun aklı nâkıs ve hırsı ziyâde idi; vaktâki ücretini noksan gördü, sert ve serkeş oldu.*

عقل بودی گرد خود کردی طواف تا بدیدی جرم خود گشتی معاف

1493. *Aklı olaydı, kendi etrâfını tavâf ederdi; âkıbet kendi kabâhatini görürdü, muâf olurdu.*

چون خری پابسته تندد از خری هر دو پایش بسته گردد از سری

1494. *Ayağı bağlanmış bir eşek, eşeklikten dolayı serkeş olursa, onun her iki ayağı başından bağlanmış olur.*

Ya'ni, "Bir kul, başına gelen belânın, kendi kusûr ve günâhından mütevellid olduğunu bilmeyip, Hakk'a karşı serkeşliğe ve nizâ'a kıyâm ederse, serkeşliğinden dolayı ayağını bağladıkları bir eşeğe benzer; eğer serkeşliğine ve nizâ'ına devâm edip, yine kendi kusûrunu görmezse, bu def'a onun her iki ayağını başından bağlarlar; ya'ni yeniden dîğer bir belâ verirler." Bu gibi hallerde kulun kendi kusûrunu bilip, afvı için Hakk'a yalvarması lâzımdır.

پس بگوید خرکه یك بندم بسست خود مدان کآن دو ز فعل آن خسست

1495. *İmdi, eşek der ki: "Bana bir bağ yetişir. Muhakkak bilme ki, o iki, o alçağın fiilindendir.*

Eşek lisân-ı hâl ile der ki: "Bana bir bağ kâfi idi; bu iki bağ ne oluyor? Bu iki bağ, bana karşı bir zulümdür!" Ey âkıl, onun bu sözünü sen muhakkak bilme; zîrâ o iki bağ dahi o alçak eşeğin kendi kötü fiilinin netâyicindendir.

در تفسیر این حدیث مصطفی صلی الله علیه و سلم ان الله تعالی خلق الملائکة و رکب فیهم العقل و خلق البهائم و رکب فیهم الشهوة و خلق بنی آدم و رکب فیهم العقل والشهوة فمن غلب عقله شهوته فهو اعلی من الملائکة و من غلب شهوته عقله فهو ادنی من البهائم

Mustafâ (s.a.v.)in bu hadîsinin tefsîri hakkındadır ki, buyururlar: "Muhakkak Allâh Teâlâ melâikeyi yarattı ve onlarda aklı terkîb etti; ve hayvanları yarattı ve onlarda şehveti terkîb etti; ve benî-âdemi yarattı, onlarda aklı ve şehveti terkîb etti. İmdi kimin aklı şehvetine galebe etti ise, o meleklerden a'lâdır; ve kimin şehveti aklına galebe etti ise, o behâimden ednâdır!"

[illegible]-nin inceliklerini ihmâl eden bir bendenin fermân-ı pâdişâhî ile ücreti tenkîs edilmiş idi. Aklı nâkıs ve nefsinin arzûlarına harîs olan o bende, isti'fâ-yı kusûr edeceği yerde, büsbütün serkeşlik etti; zîrâ onun nefsinin arzûsu ve şehveti, aklına gālib idi. Binâenaleyh nefsine müteveccih olan bu belâdan mütenebbih olmadı. Ma'lûm olsun ki, "Belâ-i nefs", muhtelif sebeblere müstenid-dir. 1. Ref'-i derecâta vesîle olmak içindir. Bu belâ Hakk'ın evliyâsına mahsûstur ki, sûre-i Enfâlde: وَ لِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا (Enfâl, 8/17) ["Bunu, mü'minleri güzel bir imtihanla denemek için yaptı"] buyurulur. 2. Sâlikin nefsini küstürüp, dünyâ muhabbetinden soğutmak içindir. 3. Muhâlif-i emr-i ilâhî olarak yaptığı huzûzât-ı nefsâniyyeyi kusturup, âhiret azâbını dünyâda çektirmek içindir. 4. Küfrân-ı ni'mete mukābil, cezâ olmak içindir. İşte yukarıki kıssada mezkûr olan bendenin hâli bu idi.

در حدیث آمد که یزدان مجید　　خلق عالم را سه گونه آفرید

1496. *Hadîsde geldi ki, mecîd olan Hâlık, âlemin halkını üç türlü yarattı.*

یک گره را جمله عقل و علم و جود　　او فرشته ست او نداند جز سجود

1497. *Bir tâifeyi hep akıl ve ilim ve cûd etti; o melektir, o sücûddan başkasını bilmez.*

"Cûd", kerem ve sehâ ma'nâsınadır. Melâike cemî'-i umûrda füyûzât-ı ulûhiyyetin halka tevzîine vâsıta olduklarından, cûd sıfatı kendilerine izâfe buyurulmuştur. "Sücûd", serfürû ve itâat ma'nâsınadır ki, meleklerin hâl-i dâimîsi budur. Nitekim âyet-i kerîmede onlar hakkında وَ لاَ يَعْصُونَ اللّٰهَ ما اَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) ya'ni "Allâh'ın emr ettiği şeyde Allâh'a isyân etmezler" buyurulur.

نيست اندر عنصرش حرص و هوا　　نور مطلق زنده از عشق خدا

1498. *Onun unsurunda hırs ve hevâ yoktur; aşk-ı Hudâ'dan diri nûr-ı mutlaktır.*

"Unsur", asıl demektir. Ya'ni "Meleklerin asl-ı vücûdlarında nefsin hırsı ve hevâsı yoktur; onların her biri nûr-ı mutlak ve rûh-ı mücerred olup, gıdâları aşk-ı ilâhîdir ve aşk-ı ilâhî ile diridirler."

يك گروه ديگر از دانش تهى　　همچو حيوان از علف در فربهى

1499. *Dîğer bir gürûh, dânişden boştur, hayvan gibi alefden semizliktedir.*

او نه بيند جز كه اصطبل و علف　　از شقاوت غافلست و از شرف

1500. [1501] *Istabl ve alefden başkasını görmez; şekâvetten ve şereften gâfildir.*

"Alef", hayvan yemi; "ıstabl" ahır, hayvan hıfzına mahsûs mahal. Bu iki beyt-i şerîf hayvan cinsinin beyânına mahsûstur. Ya'ni, "Hak Teâlâ mahlûkātından bir tâife daha yarattı ki, onlarda ilim ve irfân nâmına hiçbir şey bulunmaz. Cisimleri yemden semirir. Bu tâife ancak yemi ve ahırı bilir; aslâ şekâvetten ve şeref ve saâdetten haberleri yoktur. Yemi bulduğu vakit, kimin malı olursa olsun dalar; dişiyi buldu mu, kime mahsûs olursa olsun tanımaz, derhal aşar; edeb ve hayâ ve nâmus ve vefâ bilmez."

اين سوم هست آدمى زاد و بشر　　از فرشته نيم او نيميش خر

1501. *Bu üçüncü Âdem oğlu ve beşerdir; onun yarısı melekten, onun yarısı eşektendir.*

نيم خر خود مائل سفلى بود　　نيم ديگر مائل عقلى بود

1502. *Yarı eşek, muhakkak süflînin mâili olur; dîğer yarısı da akla mensûb olanın mâili olur.*

Beşerin eşek cinsinden olan yarısı, süfliyâta mensûb olan huzûzât ve lezzât-ı hayvâniyyeye meyl eder; melek cinsinden olan dîğer yarısı da akla ve ilim ve hikmete mensûb olan şeylere meyl eder.

آن دو قوم آسوده از جنگ و حراب   وین بشر با دو مخالف در عذاب

1503. *O iki kavim, cenkten ve muhârebeden âsûdedir; ve bu beşer iki muhâlif ile azâb içindedir.*

O iki kavim, ya'ni melekler ve hayvanlar, kendi varlıklarında cenkten ve muhârebeden âzâdedirler; zîrâ gerek meleklerin ve gerek hayvanların terkîblerinde akıl ve nefis gibi birbirine zıd olan şeyler yoktur. İnsan ise akıl ve nefisten mürekkeb olduğundan, onun vücûdunda bu akıl ve nefis dâimâ birbiriyle mücâdele içindedirler ve cenâb-ı Pîr bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'in 18. faslında şöyle îzâh buyururlar: "Mahlûkât üç sınıftır. Bir kısmı melâikedir ki, onlar akl-ı mahzdırlar ve onların tâati ve ibâdeti ve zikri, tabîatları ve gıdâları ve taâmları ve hayâtlarıdır. Meselâ sudaki balıkların hayâtı sudandır; yatağı ve yastığı hep sudur. Onlar hakkında bunlar külfet değildir; çünki şehvetten mücerred ve pâktırlar. Binâenaleyh eğer o pâk olup aslâ şehvete tâbi' değil ise, yâhud sâika-i nefs ile hevâya meyl etmez ise bir hüner mi olur? Çünki bunlardan pâktır ve onun aslâ mücâhedesi yoktur. Eğer tâat ederse, onu tâat etmiş addetmezler; çünki onun tabîatı odur ve onsuz olamaz. Ve sınıf-ı dîğer behâimdir ki, onlar mahz şehvettirler; akl-ı zâcirleri olmadığından, onlara teklîf vâki' olmamıştır. Kaldı, akıl ve şehvetten mürekkeb miskin âdemî. Onun yarısı melek, yarısı hayvan ve yarısı yılan ve yarısı balıktır. Balıklığı su tarafına, yılanlığı toprak tarafına çeker, keşâkeş ve nizâ' içindedir. Âdemîlerden ba'zıları, o kadar akla mütâbaat eylediler ki, külliyyen melek ve nûr-ı mahz oldular; onlar enbiyâ ve evliyâdırlar; ve havf ve recâdan kurtulmuşlardır. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de beyân buyurulur: لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لاَ هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ["...Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler de."] Ba'zılarının akıllarına şehvet gālib olduğundan, âkıbet külliyyen hayvân hükmünü iktisâb eylediler. Ve ba'zıları münâzaada kaldılar; ve onlar o tâifedir ki bâtınlarında bir derd ve renc ve hasret ve efgān zâhir olur ve yaşayışlarından râzı değildirler. Bunlar mü'minlerdir. Evliyâ onları kendi menzillerine eriştirmek ve kendileri gibi yapmak için, onlara muntazırdırlar. Ve şeyâtîn dahi onları esfel-i sâfilîne, kendi taraflarına çekmek için muntazırdırlar. Şiir:

ما ميخواهيم ديگران ميخواهند   تا بخت كرا بود كرا خواهد دوست

"Biz çağırıyoruz, başkaları da çağırıyorlar. Bakalım baht kimindir, kime yâr olacaktır?"

وين بشر هم ز امتحان قسمت شدند   آدمى شكلند و سه امت شدند

1504. *Ve bu beşer dahi imtihân cihetinden kısmet oldular; Âdemî şekillerdir ve üç ümmet oldular.*

الَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَيَاتَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً (Mülk, 67/2) ya'ni "O öyle Allâh'dır ki, hanginizin ameli daha güzeldir diye sizi imtihân etmek için ölümü ve diriliği yarattı" âyet-i kerîmesi mûcibince, hayvâniyet ile melekiyetten mürekkeb olarak yarattığı beşer, imtihân cihetinden kısım kısım oldular. Vâkıâ hepsi şeklen insan görünür; fakat ma'nâları i'tibâriyle sûret-i umûmiyyede beşer üç ümmet ve tâife oldular ki, yukarıki beyitte zikr olunduğu üzere, birisi "akl-ı mahz" olan enbiyâ ve evliyâ ve dîğeri şehevât-ı hayvâniyyesine tâbi' olan kimseler ve üçüncüsü de gâh akla ve gâh nefse tâbi' olup, akıl ve nefsi ile mücâdele içinde bulunan insanlardır.

يك گره مستغرق مطلق شدست   همچو عيسى با ملك ملحق شدست

1505. *Bir gürûh mutlakın müstağrakı olmuştur; Îsâ gibi meleğe mülhak olmuştur.*

Birinci tâife nefis ve tabîatın bağlarından kurtulan rûh-ı mutlakın müstağrakı olup, Îsâ (a.s.) gibi meleğe mülhak olmuştur ki, bunlar enbiyâ ve evliyâ-yı kirâmdır.

نقش آدم ليك معنى جبرئيل   رسته از خشم و هوا و قال و قيل

1506. *Nakşı âdemdir, lâkin ma'nâsı Cebrâîl'dir; hışım ve hevâdan ve kāl ü kıylden kurtulmuştur.*

O enbiyâ ve evliyânın nakşı ve cismi, âdemdir; fakat ma'nâsı, mazhar-ı akl-ı kül olan Cebrâîl'dir. Nefsin gazabından ve hevâ ve heveslerinden ve dedikodularından kurtulmuşlardır.

از رياضت رسته'وز زهد و جهاد   گوييا از آدمى او خود نزاد

1507. *Riyâzetten ve zühd ve cihâddan kurtulmuştur; gûyâ o, muhakkak âdemîden doğmadı.*

Sıfât-ı nefsâniyyelerinden kurtulan zevât-ı kirâm, riyâzetten ve zühdden ve mücâhededen dahi kurtulmuş olurlar; çünki riyâzet ve mübâhâttan perhîz ve mücâhede, nefsi ıslâh etmek içindir. Bunlarda ise, nefsin sıfatları kalmamış ve rûh-ı mutlakın ahkâmında müstağrak olmuşlardır. Ve rûh ise Hak'da fânîdir ve ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallıktır; çünki halîfe-i Hak'dır. Binâenaleyh onların zühd ve perhîzleri, ancak Hakk'ın nehy ettiği şeylere inhisâr eder. Nitekim Fahreddîn-i Irâkî hazretleri *Kitâb-ı Lemeât*'ında bu ma'nâda şöyle buyurur: "Eğer muhibb, nâ-marzîde Hakk'ın vechini görse bile rızâ vermemelidir; zîrâ onun nâ-marzîde vechi, ona râzı olmamasıdır. وَ لاَ يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ (Zümer, 39/7) ["Kullarının küfrüne râzı olmaz!"] Bir muhib ki, Hakk'ı, Hak ile görür ve âlemi Hak görür, münkerâta Hak ile, Hak üzerine, Hak için inkâr eyler ve bu inkârda hüccetini ikāme edip, şer'an harâm olan her şeyde cemâl-i Hakk'ı görmez; şübhesiz ondan ictinâb eyler. Belki ona tab'an rağbeti olmaz. Burada bir şübhe müzâhame eyler, şöyle ki: "Muhib, mâdemki mahkûm-ı tecellîdir ve tecellî bütün eşyâyı şâmildir, tecellîyi nazarından def' edebilir [mi?]" Buna cevâben deriz ki: "Tecellî iki nevi'dir: Tecellî-i zât ve tecellî-i esmâ ve sıfât. Tecellî-i zâtîyi kuvvet ve istîlâsı hasebiyle def' edemez. Ammâ tecellî-i esmâ ve sıfâtı def'e kādirdir. "Çünki bu tecellî kuvve-i temeyyüz ve tasarrufu ref' edecek kuvveti câiz değildir." Tecellî-i kahrîyi, tecellî-i lutfî ile def' edebilir ve nâmeşrû' olan her şeyde kahır ve celâli ve marzî olan her şeyde de nişân-ı lutuf ve cemâli görür. Burada اعوذ برضاك من سخطك ya'ni "Senin gazabından, rızâna sığınırım!" der. Ve tecellî-i zâtîde اعوذ بك منك ya'ni "Senden sana sığınırım!" der. İmdi bu gibi kemâl-i irfâna vâsıl olan zevât, her ne kadar cismiyet i'tibâriyle benî-âdemden ise de, gûyâ âdemden doğmamış olan bir melek hükmündedirler.

قسم دیگر با خران ملحق شدند　　　خشم محض و شهوت مطلق شدند

1508. *Dîğer kısım eşeklere mülhak oldular; hışm-ı mahz ve şehvet-i mutlak oldular.*

İnsanların bir kısmı tab'an eşeklere ve hayvanlara iltihâk etmiştir, tabîatları sâf ve hâlis gazab ve hiçbir kayd ile mukayyed olmayan şehvet esasları üzerine müstenid bulunmuştur. Hazz-ı nefislerine mâni' olan her bir şeyi gazab-ı şedîd ile eşekler gibi çifteler atıp mahv etmeğe çalışırlar ve her an nefislerinin şehveti ve hazzı arkasında koşarlar.

وصف جبریلی در ایشان بود و رفت   تنگ بود آن خانه و آن وصف زفت

1509. *Onlarda Cibrîllik vasfı var idi ve gitti; o hâne dar ve o vasıf cesîm idi.*

Sûret-i insâniyyede mahlûk olmak i'tibâriyle onlarda Cibrîllik ve melekiyet vasfı var idi; tabîatlarına hayvâniyet galebe ettiği için o vasıf onlardan gitti. Çünki hayvanlık evi dar ve o Cibrîllik ve melekiyet vasfı ise büyük ve cesîm idi; bu büyük vasıf, o dar eve sığmadı.

مرده گردد شخص کو بی جان بود   خر شود چون جان او بی آن شود

1510. *Cansız olan şahıs ölmüş olur; vaktâki onun canı ânsız ola, eşek olur.*
[1511]

"Ân", letâfet ve hüsn ve câzibe ma'nâlarına gelir. Burada vasf-ı Cibrîlî ve akl-ı maâd ma'nâsını vermek münâsib olur. Ya'ni, "Ölmüş olan şahıs, rûh-i hayvânîsiz ve cemâd olur ve rûh-i hayvânî ile yaşayan bir şahsın bu rûhu ânsız, ya'ni akl-ı maâddan ve vasf-ı Cibrîlîden muarrâ olursa, o şahıs bir eşek olur." Bu beyt-i şerîfde beşerin üç mertebesine işâret vardır ki, onlar da: Cemâd, hayvân ve insândır. Ya'ni rûhsuz olan sûret-i beşeriyye cemâddır ve akl-ı maâddan ârî ve rûh-i hayvânî sâhibi olan sûret-i beşeriyye dahi hayvandır, ve akl-ı maâd ile muttasıf olan sûret-i beşeriyye de insandır.

زآنکه جانی کآن ندارد هست پست   این سخن حقست صوفی گفته است

1511. *Zîrâ ki, ân tutmayan bir can alçaktır; bu söz hakdır, sûfî söylemiştir.*

Çünki aklı, mağlûb-ı şehvet olup ân ve letâfet sâhibi ol[may]an bir can alçaktır, zîrâ meyli âlem-i süflîyedir. Bu söz doğrudur ve bu sözü sûfî söylemiştir. "Sûfî"den murâd, sûfîlerin sultânı olan (S.a.v.) Efendimiz olmak münâsib olur; çünki bu sürh-i şerîfdeki hadîs-i şerîfde و من غلب شهوته عقله فهو ادنی من البهائم ya'ni "Şehveti aklına galebe eden behâyimden ednâ ve alçaktır" buyurulmuş idi. Ve şehvetine mağlûb olan bir insanın ma'nâsında hüsn ve letâfet olmadığı meydandadır.

او ز حیوانها فزونتر جان کَنَد   در جهان باریك کاریها کند

1512. *O hayvanlardan daha ziyâde can çekişir; cihânda ince işçilikler yapar.*

"Bârîk", ince ve "kâr", iş ma'nâsına olup, "bârîk-kâr" vasf-ı terkîbîdir, "ince işçilik" demek olur. "Kârî"deki "yâ" masdariyettir. Ya'ni, "Şehveti ak-

lına gālib olan kimse hayât-ı dünyeviyyesinde, hayvandan daha ziyâde can çekişir; ya'ni mihnet ve zahmet çeker. Zîrâ cihânda te'mîn-i maîşet etmek ve hırsını tatmîn eylemek için birtakım ince işçilikler yapar." Ma'lûmdur ki, insan dahi hayvanın bir nev'idir. Sâir hayvânât arasında akıl ile mümtâz olmuştur. Aklın iki sıfatı vardır ki, birisi ebedî olan, maâdından âgâh ve fânî olan maâşından gāfildir; ve dîğeri ebedî olan maâdından gāfil ve fânî olan maâşından âgâhdır. Evvelki vukūf ve gaflet memdûh ve ikinci gaflet ve vukūf ise mezmûmdur. Aklın evvelki sıfatı, rûhun hüsnü ve letâfetidir; çünki ayn-ı zekâvet ve kiyâsettir; ve ikinci sıfatı, rûhun kubhu ve rezâletidir, çünki ayn-ı hamâkattır. Fakat akl-ı maâd ile ittisâf-ı kâmil, her insanın kârı değildir; ancak inâyet-i Hak'dır. Ve maâddan gaflet dahi hikmet-i ilâhiyyeye müsteniddir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar: "Dünyâyı ma'mûr etmeleri için Hak Teâlâ bir kavmin gözlerini gaflet ile bağladı. Eğer bir kısmını gāfil kılmasa, hiçbir âlem ma'mûr olmaz. Gaflet ma'mûrluklara ve âbâdanlıklara bâisdir. Nihâyet çocuk gafletten büyür. Aklı kemâle vâsıl olunca artık büyümez olur. Binâenaleyh ma'mûrluğun sebeb ve mûcibi gaflettir ve harâblığın sebebi de hüşyârî ve intibâhdır."

مکر و تلبیسی که او داند تنید　　　آن ز حیوان دگر نآید پدید

1513. *Bir mekr ve telbîsi ki, o ızhâr etmeyi bilir, o başka hayvandan zâhir gelmez.*

"Telbîs", bir şeyi karışık ve şübheli kılmak demektir ki, mekr ve hîlenin mürâdifidir. "Tenîden" masdarının müteaddid ma'nâsı vardır; burada "peydâ ve ızhâr etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "İnsan akl-ı maâş sıfatı ile öyle bir hîle ve teşvîşât peydâ etmeyi bilir ki, onları başka hayvanlar ızhâr edemez; zîrâ başka hayvanlarda bu sıfat yoktur."

جامهای زرکشی را بافتن　　　دُرّها در قعر دریا یافتن

1514. *Sırmacılığa mensûb libasları dokumayı, denizin dibinde incileri bulmayı bilir.*

خرده کاریهای علم هندسه　　　با نجوم و علم طب و فلسفه

1515. *İlm-i hendesenin ince işçiliklerini, nücûm ve ilm-i tıb ve felsefe ile berâber bilir.*

که تعلق با همین دنیاستش ره بهفتم آسمان بر نیستش

1516. *Ki onun taallukı ancak bu dünyâyadır, onun nef'inin yedinci gök yolu yoktur.*

Ya'ni, "Akl-ı maâş sâhibleri sırmalı kumaşlar dokumayı ve denizin dibinden inciler çıkarmayı ve mühendisliğin ince işçiliklerini, ilm-i nücûmdan ahkâm istinbâtını, ilm-i tıbbı ve felsefeyi bilir ki, bunların hepsi ancak hayât-ı dünyânın zâhirine taalluk eder. Nitekim bunlar hakkında âyet-i kerîmede يَعْلَمُونَ ظَاهِراً مِنَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ (Rûm, 30/7) ya'ni "Onlar hayât-ı dünyâdan zâhir olanı bilirler, halbuki onlar âhiretten ve âlem-i bekādan gāfildirler" buyurulur. İmdi bu ulûmun nef'i, ancak bu hayât-ı dünyeviyyeye taalluk eder; nefsin yedinci mertebesi olan "nefs-i sâfiye" ve "bâkıye" tarafına bu nef'in aslâ yolu yoktur." Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında da bu ma'nâya dâir birçok hakāyık beyân buyurmuşlardır.

این همه علم بنای آخرست که عماد بود گاو و اشترست

1517. *Bu hep ahır binâsının ilmidir ki, öküzün ve devenin vücûdunun sütûnudur.*

"Ahır"dan murâd, cism-i beşerin mahall-i tekevvün ve tefessüdü olan dünyâdır. Ve "öküz" ile "deve"den murâd, rûh-ı hayvânî sâhibi olan ecsâm-ı beşeriyyedir. Ya'ni, "Bu yukarıda sayılan ilimlerin hepsi fânî olan dünyâyı binâ ve ma'mûr etmenin ilmidir ki, öküz ve deve mesâbesinde olan cism-i beşerin vücûdunun direğidir. Bu direkler olmazsa, vücûd-ı beşerin kıvâmı hâsıl olmaz."

بهر استبقای حیوان چند روز نام آن کردند این گیجان رموز

1518. *Birkaç gün hayvanın istibkāsı için, bu ahmaklar onun adını rumûz ettiler.*

Birkaç günlük hayât-ı hayvâniyyenin bekāsını taleb için, hayât-ı ebediyyeden gāfil olan bu gibi ulûm-ı zâhiriyye erbâbı, kemâl-i hamâkatlarından dolayı, bu ilimlerin adını yekdîğeri arasında, birtakım rumûz ve işâretler vaz' etmek sûretiyle konuştular. Meselâ altın yapmakla meşgūl olan kimyâgerler, cıvaya ve nişadıra ve kükürt aksâmına ve zırnık envâ'ına "ervâh ve ân" derler. Altına ve gümüşe ve kurşuna ve demire ve bakıra "ecsâd" derler. Sahîhu'l-mizâc olan delikanlıların başlarındaki siyâh saça "hacer-i esved" derler

ki, iksîr i'mâlinde kullanılır. Bu kimyâgerler daha bunlar gibi birçok elfâz-ı rumûz vaz' etmişlerdir. Ve ilm-i tıb ve hendese ve nücûmun dahi böyle birçok ıstılâhât-ı işârîleri vardır ki, erbâbı kendi aralarında kullanıp, ızhâr-ı fazîlet ettiklerini zannederler ve hayât-ı bâkıyelerine zerre kadar fâidesi olmayan bu ulûm ile iftihâr ederler.

علم راه حق و علم منزلش   صاحب دل داند آنرا يا دلش

1519. *Hak yolunun ilmini ve onun menzilinin ilmini, sâhib-i dil, yâhud onu, onun dili bilir.*

Hak yolunun ilmine ve o yolun menzilinin ilmine gelince, bu ilmi, gönül sâhibi bilir veyâhud o gönül sâhibinin gönlü bilir.

"Hak yolu"ndan murâd, kişinin mebde'ine rücû' yoludur ve bu yolun menzilleri الطرق الى الله بعدد انفاس الخلائق ya'ni "Allâh'a yol mahlûkâtın nefesleri adedincedir" kavlince, her ferdin isti'dâdına nazaran gayr-i kābil-i ta'dâddır. Ancak bu yolun kapısı Peygamber'in getirdiği şerîata ve onun ahvâline kemâliyle ittibâ'dır; ve şerîata ve ahvâl-i peygamberîye kemâliyle ittibâ' edenler, gönül sâhibi olup, bunlar da iki kısımdır: Birisi "ehl-i mükâşefe"dir ki, bu zevâta kalblerinin bildiği ahvâl mestûr olmaz; ya'ni kalblerinin bildiğini görür ve bilirler. Ve dîğeri ehl-i mükâşefe olmadığından, kalbinin bildiğini görmez ve fakat kalbinin sevkıyle hareket edip, bu sevkın sebebini, âlem-i zâhirde hâdis olduğu vakit, çeşm-i zâhir ile görür.. Nitekim III. cildde mezkûr olan "Abdâl-ı seb'a" ile, Şeyh Dekūkî hazretlerinin halleri bunun delîlidir. Bu ma'nâya göre beyt-i şerîfdeki "yâ" terdîd için olur.

پس درين تركيب حيوان لطيف   آفريد و كرد بادانش اليف

1520. *İmdi bu terkîbde hayvân-ı latîf yarattı ve dânişe elîf etti.*
[1521]

Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretleri akıl ile şehvetten ve melekiyet ile hayvâniyetten mürekkeb olmak üzere, bu âlem-i kevnde bir hayvân-ı latîf yarattı ki, o insandır. Ve ona "hayvân-ı latîf" buyurulması, latîf ile kesîften mürekkeb olmasından nâşîdir. Zîrâ hayvâniyeti, kesîf ve melekiyeti latîftir. Ve bu hayvân-ı latîfi dânişe ve ilme dost ve elîf yaptı." Zîrâ, ister zâhirî ve ister bâtınî olsun, bu her iki nevi' ilim ile tevaggule hâhişger olan ancak bu hayvân-ı latîfdir. Şu kadar ki, ulûm-ı zâhiriyye ve dünyeviyye ile bütün ömrünü isrâf edip şehevât-ı tabîiyyesine mağlûb ve ulûm-ı bâtıniyye ve uhreviyyeden bîhaber kalan insanlar, yukarıda îzâh olunduğu üzere hayvana mülhaktırlar.

نام كالأنعام كرد آن قوم را زآنكه نسبت كو بيقظه نوم را

1521. *O kavmin adını "En'âm gibi" etti, zîrâ ki uykunun uyanıklığa nisbeti hani?*

Bu hayvana mülhak olan insanlara Hak Teâlâ hazretleri sûre-i A'raf'da vâki' olan وَ لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَالاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَ يَفْقَهُونَ بِهَا وَ لَهُمْ اَعْيُنٌ لاَ يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لاَ يَسْمَعُونَ بِهَا اُولَئِكَ كَالاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (A'râf, 7/179) ya'ni "Biz insanların ve cinlerin çoğunu cehennem için yarattık; kalbleri vardır, idrâk etmezler; gözleri vardır, görmezler; kulakları vardır, işitmezler; işte onlar hayvânât-ı ehliyye gibidirler ve belki onlardan daha şaşkındırlar; onlar gâfildirler" âyet-i kerîmesinde "Ke'l-en'âm" ["Hayvanlar gibi"] adını taktı; zîrâ bu insanlar uyku içindedirler ve rü'yâ mesâbesinde olan bu dünyânın hayâlâtıyla meşgûldürler ve akl-ı maâşlarını, akl-ı maâda tahvîl etmek lüzûmunu hissetmeyip, ulûm-ı dünyeviyyenin tahsîline hasr-ı ömr etmişlerdir. Ve rûh-ı insânîlerinden gaflet içindedirler. Velâkin akl-ı maâd sıfatını hâiz olan insanlar, bu dünyânın uyku hâlinden farkı olmadığını bildiklerinden, onlar uyanıktırlar. Bu iki tâife arasındaki nisbet, uyku ile uyanıklık arasındaki nisbetlere benzer. Hiç uyku hâli, uyanıklık hâline benzer mi? Bu zikr olunan âyet-i kerîme, II. cildin 3071 numaralı beytinde dahi آنكه كالانعام بد بل هم اضل گرچه پر مكرست آن گنده بغل ["O kimse ki, en'âm gibi, belki onlardan daha şaşkın oldu, o koltuğu kokmuş her ne kadar mekr dolu ise de."] sûretinde mürûr etti.

روح حيوانى ندارد غير نوم حسهاى منعكس دارند قوم

1522. *Rûh-ı hayvânî uykudan başkasını bilmez; kavm mün'akis hisler tutar.*

Ya'ni "İnsanın rûh-ı hayvânîsi, âlem-i hakîkatin muvâcehesinde uykudan başkasını bilmez ve rü'yâ mesâbesinde olan suver-i âlemden başka, suver-i rûhâniyye olduğunu inkâr eder. Meselâ uykuda olan bir kimse ancak gördüğü rü'yâ ile meşgûl olur ve o sûretlerin müşâhedesinde müstağrak bulunur. Uyanıklık hâlindeki tarz-ı maîşetinden ve evinden barkından ve san'atından bî-haber kalır. Uyanıklık hâlinde denizde yürümek ve havada uçmak ve gâyet yüksek bir mahalden bir adımda aşağıya inivermek mümkin olmadığını bilirken, rü'yâ âleminde hiç çekinmeksizin bunları yapar. Binâenaleyh rü'yâsındaki hisleri, uyanıklık hâlindeki hislerinin aksi olur." Bunun gibi bu dünyâda rûh-i hayvânîlerinin ahkâmına tâbi' olan kimseler dahi, âlem-i âhiret ve hakîkate nazaran mün'akis hislere mâliktirler. Meselâ rûh-i hayvânînin ölü-

mü, hayâttır ve hayât-ı dünyeviyye ise ölümdür. Nitekim Hz. Pîr bir gazellerinde şöyle buyururlar:

مرگ حیاتست و حیاتست مرگ　　عکس نماید نظر کافری
خانهء تن گر شکند هین منال　　خواجه یقین دان که بزندان دری

Nazmen tercüme:

"Mevt hayâttır ve hayâttır ölüm
Kâfir onun aksini eyler gümân
Ger yıkılırsa ten evi ağlama
Mahbesini yıktın efendi inan!"

Velhâsıl rûh-ı hayvânî ahkâmında müstağrak olanların sâir hisleri dahi böyle mün'akisdir. Binâenaleyh hakîkat-ı hâli müşâhede eden enbiyâ ve evliyâ bu dünyânın ezvâkından müctenib olmuşlar ve zarûret mikdârıyla iktifâ etmişlerdir.

یقظه آمد نوم حیوانی نماند　　انعکاس حس خود از لوح خواند

1523. *Uyanıklık geldi, hayvanlık uykusu kalmadı; kendi hissinin in'ikâsını levhden okudu.*

Uyanıklık iki sûretle olur. Birisi "mevt-i ihtiyârî" ile ve dîğeri "mevt-i ıztırârî" iledir. Mevt-i ihtiyârî bilcümle hevâ-yı nefisden ve lezzât-ı cismâniyye ve müşteheyât-ı nefsâniyyeden ve muktezeyât-ı tabîat ve şehvetten fânî olmaktır. Mevt-i ıztırârî, rûhun cisimden alâkasını kesmesidir. Havâss-ı beşer, mevt-i ıztırârîden evvel uyanıp, bu âlemin rü'yâ olduğunu bilirler ve beşerin ehl-i gaflet olanları, mevt-i ıztırârî ile uyanırlar; kendilerinde hayvanlık uykusu kalkmayınca dünyâ, rü'yâsındaki hislerinin berzahdaki hislerin tamâmiyle aksi olduğunu, kendi hakîkatinin levhinde okur. Meselâ dünyâdaki sıfat-ı kibrin, âlem-i berzahda zillet ve zenginliğin, fakr olduğunu kendi nefsinde müşâhede eder.

همچو حس آنکه خواب آنرا ربود　　چون شد او بیدار عکسیت نمود

1524. *O kimsenin hissi gibi ki, onu uyku kaptı, vaktâki bîdâr oldu, aksliği göründü.*

Nitekim dünyâ uykusunda insan, hayât-ı dünyeviyyesindeki tarz-ı maîşetinin aksi olan birtakım rü'yâlar görür. Fakîr iken, kendisini rü'yâsında

zengin bir halde veyâ hasta iken kendisini hâl-i sıhhatte müşâhede eder. Uyandığı vakit, gördüğü sûretlerin tamâmiyle tersine olduğunu anlar. Ez-cümle insan, "ahsen-i takvîm" üzere yaratılmış bir mahlûk iken, hayât-ı dünyeviyyesinde sıfât-ı insâniyye ile ittisâfı bırakıp, sıfât-ı hayvâniyyeyi ihtiyâr ettiğinden dolayı ölüm vâsıtasıyla uyandığı vakit, kendisini sûret-i insâniyyeden muarrâ ve hangi hayvanın sıfatı gālib ise, o hayvanın sûretiyle musavver bulur. Nitekim II. cild-i *Mesnevî*'nin 1408 numaralı beyt-i şerîfinde şöyle buyurulmuş idi:

سیرتی کآن بر وجودت غالبست　　　هم بر آن تصویر حشرت واجبست

"Bir sîret ki, o senin vücûdunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir."

Ve Hakîm Senâî hazretleri dahi *Zâdü's-Sâlikîn* ismindeki eser-i âlîlerinde şöyle buyururlar:

گر فرشته صفت شوی اینجا　　　با فرشته است حشر تو فردا

ور تو سگ سیرتی بوقت نشور　　　هم سگی خیزی از میانهء گور

"Eğer bu dünyâda melek-sıfat isen, yarın senin haşrın melek iledir; ve eğer köpek tabîatlı isen vakt-i nüşûrda dahi kabrin içinden bir köpek olarak kalkarsın."

لا جرم اسفل بود از سافلین　　　ترك او كن لا احب الآفلين

1524*. *[Şübhesiz o, sâfillerden daha süflî olur; onu terk et! "Ben ufûl edenleri sevmem!"]*

Böyle olunca o kimse isti'dâd-ı insânîsinin kıymetini bilmediği için, sâfil olan hayvanlardan daha süflî olur. Binâenaleyh insanlar arasından ufûl eden ve hayvanlar arasında zâhir olan böyle kimselerin sohbetini terk et; zîrâ ben ufûl edenleri sevmem.

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Kehf'de vâki' وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَ الْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَ لَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيوةِ الدُّنْيَا وَ لَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَ كَانَ اَمْرُهُ فُرُطًا (Kehf, 18/28) ya'ni "Sabah ve akşam Rab'lerinin vechini isteyip, Rab'lerini zikr edenler ile nefsini habs et; hayât-ı dünyânın zîne-

---

* Şârih bu beytin sâdece îzâhını yazmış, Farsçasını ve tercümesini yazmayı, belki de temize çekerken, atlamıştır. Atlanan bu beyit ve tercümesi tarafımızdan hazırlanıp mükerrer olarak 1524 ile numaralandırılmıştır. (Yayına hazırlayanlar)

tini taleb ederek onlardan gözlerini çevirme ve kalbini bizim zikrimizden gâfil kılan ve hevâsına tâbi' olan kimseye itâat etme, onun işi berbâddır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

در بيان تفسير اين آيت كه وَ اَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلَى رِجْسِهِمْ و قوله تعالى يُضِلُّ بِهِ كَثِرًا وَ يَهْدِى بِهِ كَثِيرًا

Bu "Kalblerinde maraz olan kimselere gelince, o maraz onların murdarlıklarına murdarlık ziyâde eder" (Tevbe, 9/125) âyetinin tefsîri ve Hak Teâlâ'nın "Kur'ân sebebi ile çok kimseleri ıdlâl eder ve çok kimselere hidâyet verir" (Bakara, 2/26) kavlinin tefsîri beyânındadır

زآنكه استعداد تبديل و نبرد ‌ ‌ ‌ بودش از پستى و آنرا فوت كرد

1525. *Zîrâ onun tebdîl ve mücâhede isti'dâdı var idi ve onu alçaklığından dolayı fevt etti.*

Kalblerinde hayvanlık hastalığı olan kimselerin murdarlıklarının çoğalması ve dalâlete düşmeleri o sebebden vâki' oldu ki, onlarda hayvâniyet sıfatlarını, mücâhede ile melekiyet sıfatına tebdîl etmek isti'dâdı var iken, tabîatlarına hayvanlık daha hoş geldi; bu isti'dâdlarını fevt ettiler ve dalâlete düştüler.

باز حيوان را چو استعداد نيست ‌ ‌ ‌ عذر او اندر بهيمى روشنيست

1526. *Hayvan için dahi, mâdemki isti'dâd yoktur, onun özrü hayvanlık içinde pek rûşendir.*

Hayvanda melekiyet sıfatını iktisâb etmek isti'dâdı olmadığından, o hayvanlık içinde kalmakta ma'zûrdur.

زو چو استعداد شد كآن رهبرست ‌ ‌ ‌ هر غدايى كو خورد مغز خرست

1527. *Mâdemki rehber olan isti'dâd ondan gitti, o her bir gıdâyı ki yer, eşek beynidir.*

"Eşek beyni yemek," dimâğın kuvvetini izâleye sebeb olduğundan "mağz-ı har horden", aklı olmamaktan ve boş lâf söylemekten kinâyedir *(Bahâr-ı Acem). Ya'ni* "Hayvâniyet tarafını iltizâm eden kimsede selâmet-i fikrin rehberi olan isti'dâd-ı melekiyyet gitmiş olduğundan, artık ondan âkılâne fikir ve mütâlaa beklemek abes olur." Kur'ân'ı ve ahâdîs-i nebeviyyeyi ve kelâm-ı evliyâyı yanlış ve tersine anlar. Meselâ evliyâullâh şiirlerinde "mey"den ve "mahbûb"dan bahs ederler; bunlarda hayvâniyet gālib olduğundan, "mey"den murâd şarâb-ı maddîdir ve "mahbûb"dan murâd, sûrî güzellerdir diye iddiâ ederler. Velhâsıl bunların fikirleri fâsid ve muhâkemeleri sakîm olur.

گر بلادُرْ خورد او افیون شود سکته و بی عقلیش افزون شود

1528. *Eğer belâdur yese, o afyon olur; ona sekte ve akılsızlık ziyâde olur.*

"Belâdur", bir ağacın meyvesidir ki, emrâz-ı bâridede isti'mâl ederler. Bürûdet dimâğa te'sîr ederek bî-huşluk hâdis olduğu vakit, belâdur ile tedâvî ederler. "Afyon" ma'lûm maddedir ki, uyku verir ve aklı izâle eder. "Sekte" bir hastalıktır ki, tecvîfât-ı dimâğa rutûbetin te'sîrinden hâdis olur. Bu sebeble tamâmiyle bedenin hissi ve hareketi gider. "Belâdur", bu hastalığa nâfi'dir. Ya'ni, "İsti'dâd-ı melekiyyetine sekte gelmiş olan bir rûh-ı hayvânî mağlûbuna "belâdur" mesâbesinde olan fikr-i müstakîm ilkā olunsa, afyon gibi onun gaflet uykusunu artırır ve sektesini ve akılsızlığı çoğaltır."

ماند یك قسم دگر اندر جهاد نیم حیوان نیم حیّ با رشاد

1529. *Dîğer bir kısım, yarısı hayvan, yarısı reşâd ile diri olarak cihâdda kaldı.*

Yukarıda îzâh olunan üç sınıftan ikisinin hâli zikr olundu. Bir sınıf kaldı ki, melekiyeti ile hayvâniyeti birbirine gālib gelmek kasdıyla dâimâ münâzaa ve cihâd içindedir. Bu sınıf büsbütün hayvan hükmünde değildir; büsbütün melek hükmünde de değildir. Gâh huzûzât ve şehevât-ı nefsâniyyeye meyl eder ve gâh melekiyet tarafına nazar edip bu hayvâniyet hâlini takbîh eder. Ve reşâd ile, ya'ni doğru yolu bulup gitmek sûretiyle dirilik eseri gösterir; ve sonra yine galebe-i hayvâniyet ile yolunu şaşırır ve tekrâr uyanır, yine doğru yola teveccüh eder. Velhâsıl bu iki muhâlif sıfatın te'sîri altında mücâhede eder.

روز و شب در جنگ و اندر کش مکش کرده چالیش آخرش با اولش

1530. *Gece ve gündüz cenk içinde ve keşmekeştedir, onun âhiri, evveli ile nizâ'*
[1532] *etmiştir.*

"Âhir"den murâd, rûh-ı hayvânî ve "evvel"den murâd, rûh-ı insânî ve izâfîdir. Ya'ni, "Bu üçüncü sınıfta bulunan insanların rûh-ı hayvânîleri, rûh-ı izâfîleriyle gece ve gündüz cenk ve nizâ' içindedir.

چالیش عقل با نفس همچون تنازع مجنون با ناقه میل مجنون سوی حره

میل ناقه واپس سوی کره چنانکه گفت مجنون :

هوا ناقتی خلفی و قدامی الهوی و انی و ایاها لمختلفان

Aklın nefis ile mücâdelesi, Mecnûn'un deve ile nizâ'ı gibi ki, Mecnûn'un meyli hürre tarafına ve devenin meyli geriye, yavru tarafınadır. Nitekim Mecnûn dedi: "Devemin muhabbeti benim arkama ve benim muhabbetim önümedir. Ben ve o, muhakkak ihtilâf edicilerdir"

Cenâb-ı Pîr efendimizin *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında bu sürh-i şerîfi muvazzıh olan beyânât-ı aliyyeleri vardır ki, şöyle buyururlar: "Senin için âlemde bu hâb u hôr gıdâsından başka, nûr-ı Hak'dan bir gıdâ vardır ki, ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی ["Ben Rabb'imin indinde gecelerim, beni yedirir ve içirir"] onun burhânıdır. Bu âlemde o gıdâyı unutmuş ve bu gıdâ ile meşgûl olmuşsun ve gece ve gündüz teni beslersin, nihâyet bu ten senin atındır ve bu âlem onun ahırıdır; onun gıdâsı, yiyicinin gıdâsı olamaz. Onun meyli hâb u hôr ve tena'umadır. Sebebi odur ki, hayvanlık ve behîmelik sana galebe etmiştir. Sen onun üstünde, onların ahırında kalmışsın ve âlem-i bekānın pâdişâhları ve emîrlerinin sınıfında makāmın yoktur, gönlün oradadır. Fakat sen gālib olunca, tenin hükmüne girip ona esîr olmuşsun. Nitekim Mecnûn Leylâ'nın şehrine kasd edip, aklı başında oldukça devesini o tarafa sürdü. Vaktâki bir lahza Leylâ'ya müstağrak olup kendini ve devesini unuttu. Devesinin köyde bir yavrusu olduğundan, fırsat bulup geri döndü ve köye vâsıl oldu. Mecnûn kendine gelince, iki günlük yoldan geri dönmüş idi. Böylece üç ay yolda kaldı. Âkıbet "Bu deve benim belâmdır!" diye bağırıp, deveden aşağıya atladı ve mâşiyen gitti ve dedi:

هوی ناقتی خلفی و قدامی الهوی و انی و ایاها لمختلفان

Nazmen tercüme:

"Devemin arkadadır meyli, benimki önde
İki sevdâ-yı muhâlif arasında kaldım!"

همچو مجنونند و با ناقش یقین می کشد آن پیش و این وا پس بکین

1531. *Mecnûn ve onun devesi gibidirler; yakînen o, öne ve bu, kîn ile geriye çeker.*

Ya'ni, "Rûh-ı insânî bir kişiyi Mecnûn gibi öne ve âlem-i aşk ve ma'rifete; ve rûh-ı hayvânî dahi Mecnûn'un devesi gibi kîn ve gazab ile geriye ve âlem-i süflînin şehevâtı ve huzûzâtı tarafına çeker.

میل مجنون پیش آن لیلی روان میل ناقه پس پی کرهش دوان

1532. *Mecnûn'un meyli o Leylâ'nın önüne gidicidir; devenin meyli arkaya yavrusu için koşucudur.*

Mecnûn gibi olan rûh-ı insânînin meyli, Leylâ-yı hakîkî olan Hakk'ın huzûruna gidicidir; ve deve gibi olan rûh-ı hayvânînin meyli, yavrusu mesâbesinde olan kuvâ-yı nefsânî için, geriye ve âlem-i süflî tarafına koşucudur.

یك دم ار مجنون ز خود غافل بدی ناقه گردیدی و وا پس آمدی

1533. *Eğer Mecnûn bir dem kendinden gâfil olaydı, deve dönerdi ve pek geriye gelir idi.*

عشق و سودا چونکه پر بودش بدن می نبودش چاره از بیخود شدن

1534. *Onun bedeni aşk ve sevdâ dolu olduğundan, bî-hod olmaktan ona çâre olmadı.*

O Mecnûn'un cismi aşk ve sevdâ dolu olduğundan, kendinden geçmek hâlinden kurtulmak için ona çâre yok idi; zîrâ aşk ile dolu olan cismin hâli budur.

آنکه او باشد مراقب عقل بود عقل را سودای لیلی در ربود

1535. *O kimse ki murâkıb olur, akl idi. Aklı ise, Leylâ'nın sevdâsı kaptı.*

Vücûd-ı beşerde, efkâr ve ef'âlin murâkıbı akıl idi; halbuki aklı Leylâ'nın aşk ve sevdâsı kaptı; binâenaleyh murâkıb-ı efkâr ve ef'âl kalmadı.

لیك ناقه بس مراقب بود و چُست   چون بدیدی او مهار خویش سست

1536. *Fakat nâka çok murâkıb ve çevik idi, o yularını gevşek gördüğü vakit,*

فهم كردی زو كه غافل گشت و دنگ   رو سپس كردی بكُرّه بی درنگ

1537. *Ondan anlardı ki gāfil ve bî-huş oldu, bilâ-te'hîr, geriye yavruya teveccüh ederdi.*

"Deng", dîvâne ve bî-hûş ve hayrân kalmış olan kimseye denir. Ya'ni "Mecnûn'un vücûdunda murâkıb olan akıl, aşk-ı Leylâ ile zâil olmakla berâber, bindiği deve, yavrusu tarafına çok murâkıb ve çevik bir halde idi. Mecnûn devenin yularını gevşek bıraktığı vakit, deve Mecnûn'un bî-hûş ve gāfil olduğunu anlar ve hemen geriye, yavrusu tarafına teveccüh ederdi."

چون بخود باز آمدی دیدی ز جا   كو سپس رفتست بس فرسنگها

1538. *Vaktâki yine kendine gelir idi, görürdü ki o yerinden çok fersahlar geriye gitmiştir.*

"Fersah ve ferseng", üç mil, ya'ni 7500 zirâ' uzunluğunda olan mesâfedir. Ya'ni, "Mecnûn o bî-hûşluk ve istiğrâk hâlinden kendine geldiği vakit, bulunduğu yerden birçok fersah mesâfelerce geriye gittiğini görürdü."

در سه روزه ره بدین احوالها   ماند مجنون در تردد سالها

1539. *Üç günlük yolda bu ahvâller ile Mecnûn senelerce tereddüd içinde kaldı.*

"Ahvâlhâ" kelimesi cem'ü'l-cemdir. Birçok hallerin müctemian tekerrürü ma'nâsını beyân için isti'mâl buyurulmuştur. Ya'ni "Rûh-ı izâfî, merkebi olan nefsi ile, ma'şûk-ı hakîkî olan Hak tarafına teveccüh eder ve onun gafletini ve bîhuşluğunu anlayan nefis, hemen kendi kuvâsı tarafına döner. Sâlik üç günlük yolda senelerce tereddüd içinde kalır." "Üç günlük yol"dan murâd, fark ve cem' ve cem'u'l-cem' halleridir.

گفت ای ناقه چو هر دو عاشقیم   ما دو ضد پس همره نالایقیم

1540. [1542] *Dedi: "Ey deve, mâdemki her ikimiz âşıkız, biz iki zıddız, binâenaleyh lâyıksız yoldaşız."*

Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ'daki "pes" yerine "bes" vâki'dir. Bu halde ma'nâ: "Biz iki zıddız; çok lâyıksız yoldaşız!" Ya'ni "Mecnûn devesinin mâ-

ni'-i vuslat-ı ma'şûk olduğunu görünce, devesine hitâben dedi: "Ey deve, ben Leylâ'ya âşıkım, sen de yavruna âşıksın. Benim teveccühüm ileriye, senin teveccühün ise geriyedir. Biz bibirimize zıd olan iki yolcuyuz, binâenaleyh birbirimize refâkatımız lâyık olmaz!"

نیستت بر وفق من مهر و مهار   گرْد باید از تو صحبت اختیار

1541. *"Senin muhabbetin ve yuların benim vefkım üzere değildir; senden sohbeti döndürmeyi ihtiyâr etmek lâzımdır."*

"Senin muhabbetinin taalluk ettiği cihet ve seni çekip götüren yular, benimkilerine muvâfık değildir. Binâenaleyh senden sohbeti döndürmeyi ihtiyâr etmek îcâb ediyor." "Gerd" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır; burada "dönmek ve döndürmek" ma'nâsınadır.

این دو همره یکدگر را راهزن   گمره آن جان گر فرو نآید ز تن

1542. *Bu iki yoldaş birbirinin yol vurucusudur; eğer tenden aşağıya gelmezse o can azgındır.*

Mecnûn ve deve misâli vech ile, rûh-ı izâfî ile rûh-ı hayvânî birbirinin yollarını vuran iki yolcudur. Eğer rûh-ı izâfî, devesi olan cismin hükmünden kurtulmaz ve onun sevkine tâbi' bulunur ise, o rûh azgındır ve şakîdir.

جان ز هجر عرش اندر فاقهٔ   تن ز عشق خار بن چون ناقهٔ

1543. *Can arşın hecrinden fâka içindedir; ten diken ağacının aşkından deve gibidir.*

"Arş" kelimesinin birçok ma'nâları vardır, burada اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (Tâhâ, 20/5) ["Rahmân arşa istivâ etmiştir"] âyet-i kerîmesinde mezkûr olan "arş-ı Rahmân" murâd buyurulur ki, onun keyfiyetinin beyânı ve ta'rîfi şer'an câiz değildir. Çünki arşa vusûl keyfiyeti zevkî ve vicdânîdir ve "cem'u'l-cem'" makāmıdır ve bu "mak'ad-ı sıdk"dır. Nitekim âyet-i kerîmede فى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55) ya'ni "Muttakîler, muktedir olan melîk indinde mak'ad-ı sıdıkdadır" buyurulur. Ya'ni, "Cân böyle bir arşdan ayrıldığı için, ona vuslat ihtiyâcı içindedir. Ten ve cisim ise, diken ağacı mesâbesinde olan bu âlem-i kesîfin aşkından deve gibidir; ve deve, diken yemeyi sevdiği gibi, cisim de bu âlemin diken mesâbesinde olan ezvâkıyla mahzûz olur.

جان گشاید سوی بالا بالها   در زده تن در زمین چنگالها

1544. *Cân yukarı tarafa kanatlar açar; ten zemîne pençeler vurmuştur.*

Cân, yüksek olan âlem-i ervâh tarafına kanatlar açar, cisim ise süflî olan arza yapışmıştır; aslâ o kesâfet ve süfliyetten ayrılmak istemez.

تا تو با من باشی ای مردهء وطن   پس ز لیلی دور ماند جان من

1545. *"Ey vatanın mürdesi, sen benim ile oldukça, benim cânım Leylâ'dan uzak kalır!"*

"Mürde", lügaten "ölmüş" ma'nâsına ise de, burada "âşık ve firîfte" ma'nâsına gelir. Ya'ni, "Senelerce çalışıp makām-ı "cem'u'l-cem'"e vusûl husûsunda nefsinin mümâneatını gören sâlik, nefsine hitâben der ki: "Ey âlem-i süflî olan bu dünyânın âşıkı ve aldanmışı! Bu seferde sen benim ile berâber oldukça, benim rûh-ı izâfîm, ma'şûk-ı hakîkîden uzak kalır."

روزگارم رفت زین گون حالها   همچو تیه و قوم موسی سالها

1546. *"Bu türlü hallerden dolayı Tîh ve kavm-i Mûsâ gibi, senelerce vaktim geçti!"*

"İkimizin arasında vâki' olan muhâlif hallerden dolayı, senelerce maksûduma vâsıl olmaksızın vaktim geçti. Benim hâlim Tîh Sahrâsı'nda kırk sene hayrân ve perîşân bir halde kalan Mûsâ (a.s.) ın kavmine benzedi."

خطوتینی بود این ره تا وصال   مانده ام در ره ز شستت شصت سال

1547. *"Bu yol visâle kadar iki adım idi; senin tuzağından altmış sene yolda kaldım."*

Bu beyt-i şerîfde الدنيا حرام على اهل الآخرة و الآخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان على اهل الله ya'ni "Dünyâ, ehl-i âhirete harâmdır ve âhiret, ehl-i dünyâya harâmdır ve her ikisi ehlullâha harâmdır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Binâenaleyh "iki adım"dan murâd, birisi dünyâdan geçmek ve dîğeri de âhiretten geçmektir. Şiblî hazretlerine birisi: "Yâ Şeyh! abd ile Rab arasında kaç menzil vardır?" diye sormuş, o da: "İki adımdır, geçtiğin vakit vâsıl oldun" diye cevâb vermiştir. Emir Hüsrev dahi bu iki adımı bir beytinde şöyle beyân etmiştir:

یك قدم بر نفس خود نه دیگری در کوی دوست

هر چه بینی دوست بین با این و با آن کارنیست

"Bir adım kendi nefsin üzerine, dîğerini dostun mahallesine koy; her ne görür isen dostu gör, bununla ve onunla iş yoktur."

Fakat dikkat buyurulursa, iki sözün de ma'nâsı bir yola çıkar. Zîrâ gerek dünyâ lezzetini ve gerek âhiret ni'metini kişi hazz-ı nefsi için ister; binâenaleyh nefsinden geçmek, dünyâ ve âhiret lezzetlerinden ve ni'metlerinden geçmek demek olur ki, ikinci adım vuslat-ı Hak'dır. Gerek dünyâ ve [gerek] âhiret tâlib-i zât-ı Hak olanların hicâbıdır. Dünyâ, hicâb-ı zulmânî ve âhiret, hicâb-ı nûrânîdir. Bu iki hicâbdan geçenler ancak zât-ı Hakk'ın âşıklarıdır. Mertebe ve makām tâlibleri olan sâlikler, hicâbât-ı nûrâniyye içindedirler. İmdi himmeti âlî olan sâlik der ki:

راه نزدیك و بماندم سخت دیر   سیر گشتم زین سواری سیر سیر

1548. *"Yol yakındır, halbuki ben pek geç kaldım; bu süvârîlikten doymanın toku olarak doydum."*

Ya'ni, "Ma'şûka giden yol, iki adımdan ibâret olarak pek yakın iken, ben pek geç kaldım; bu ten devesine olan binicilikten pek doydum ve bıktım."

Hakîm Senâî hazretleri dahi *Zâdü's-Sâlikîn* ismindeki risâlelerinde yolun yakınlığı hakkında şöyle buyururlar:

در قدم بیش نیست اینهمه راه   راه نزدیك شد سخن کوتاه

یکقدم بر سر وجود نهی   وآن دگر بر دَرِ ودود نهی

"Bu yolun hepsi iki adımdan ziyâde değildir; yol yakın oldu ve söz kısa. Bir adımı varlığın ve vücûdun başı üzerine korsun ve o dîğer adımı da Hz. Vedûd'un kapısına koyarsın.

"Süvâr", binici, "yâ" masdariyettir. "Süvârî" binicilik demek olur.

سرنگون خود را ز اشتر در فکند   گفت سوزیدم ز غم تا چند چند

1549. *Kendini deveden baş aşağı bıraktı, "Ne zamâna kadar, ne zamâna kadar gamdan yanarım?" dedi.*

تنگ شد بر وی بیابان فراخ   خویشتن افکند اندر سنگلاخ

1550. [1552] *Geniş sahrâ onun üzerine dar oldu, kendisini taşlığa attı.*

آنچنان افكند خود را سخت زير   كه مُخَلْخَلْ گشت جسم آن دلير

1551. *Kendisini öyle şiddetle aşağıya attı ki, o cesûrun cismi muhalhal oldu.*

"Muhalhal", "halhale" masdarından ism-i mef'ûl olup, kemik üzerindeki etin cümlesini sıyırmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Mecnûn, vuslat-ı yâre mâni' olan devesinin üzerinden kendisini taşlık üzerine öyle şiddetle attı ki, cismi taşlara çarparak kemikleri üzerinde etler sıyrıldı."

چون چنان افكند خود را سوى پست   از قضا آن لحظه هم پايش شكست

1552. *Vaktâki kendisini öyle alçak tarafa attı, kazâ cihetinden o lahza onun ayağı da kırıldı.*

Ya'ni, Mecnûn dört türlü mesâib ihtiyâr etti. 1. Baş aşağı düşmek. 2. Kendini taşlığa atmak. 3. Şiddetle atmak ve etleri sıyrılmak. 4. Ayağı kırılmak. Bunların her birisi Hak yolu sâlikinin ihtiyâr etmesi lâzım gelen hallere işârettir. "Baş aşağı düşmek," rûh-ı râkibin, nefsin irâdesine muhâlefettir. "Taşlığa atlamak," nefse hoş gelmeyen mücâhedât ve riyâzâttır. "Şiddetle atılıp, etleri sıyrılmak," nefsin sıfatlarından soyunmaktır; ve "ayağı kırılmak," rûh-ı izâfînin âlet-i meşy ve hareketi olan rûh-ı hayvânînin kuvvetini kesr etmek ve onu mevt-i ihtiyârî ile öldürmektir.

پاى را بر بست گفتا گو شوم   در خَمِ چوگانش غلطان مى روم

1553. *Ayağını bağladı. "Top olurum, onun çevgânının kıvrımında yuvarlanarak giderim!" dedi.*

"Gû", top ma'nâsına olan "gûy" kelimesinin muhaffefidir ki, bu top cirit oyununda çevgân ile çelinir. "Ham", büklüm ve kıvrım ma'nâsınadır. "Çevgân" üç bükümlü ve eğri bir sopadır ki cirit oyununda top bu eğri sopa ile çelinir ve yuvarlanır. Bu beyt-i şerîfde sâlikin ma'şûk tarafına olan seyr-i rûhânîsine işâret buyurulur.

زين كند نفرين حكيم خوش سخن   بر سوارى كو فرو نآيد ز تن

1554. *Hoş sözlü hakîm bundan dolayı nefrîn eder, bir süvâriye ki, o tenden aşağıya gelir.*

Ya'ni, "Latîf sözlü olan Hakîm Senâî hazretleri *Hadîka* nâmında eser-i şerîfinde ten ve cisim merkebinden aşağıya inmeyen bir süvârîyi, bu yukarıda zikr olunan sebebden dolayı, takbîh ve zemmeder." Nitekim o hazret-i Hakîm-i Rabbânî *Zâdü's-Sâlikîn* ismindeki eserinde şöyle buyurur:

نفس بس کافرست اینست بس　　　گر شدی با نفس زهی ناکس
چون تو محکوم نفس خود باشی　　　بیقین دان که نیك بد باشی
گر کنی قهر او نفیس شوی　　　ور مرادش دهی حسیس شوی
تا که دیوت بود براه دلیل　　　نکند با تو همسری جبریل
ترك یوسف کنی ز بی‌نظری　　　همدم گرگ باشی اینت خری

"Nefis çok kâfirdir, işte bu söz yeter. Eğer nefis ile berâber oldun ise, ne kadar nâkessin. Eğer sen kendi nefsinin mahkûmu olursan, yakînen bil ki, pek kötü olursun. Eğer onu kahr edersen nefîs olursun ve eğer onun murâdını verir isen alçak olursun. Senin dîv-i nefsin yola delîl oldukça, Cebrâîl seninle berâberlik edemez. Sen nazarsızlıktan dolayı Yûsuf'u terk ediyorsun da, kurdun musâhibi oluyorsun, işte eşeklik!"

عشق مولی کی کم از لیلی بود　　　گوی گشتن بهر او اولی بود

1555. *Mevlâ'nın aşkı ne vakit Leylâ'dan nâkıs olur? Onun için top olmak evlâ olur.*

"Aşk-ı Hak ile top olarak seyr etmek evlâ olur" ta'bîriyle "vuslat-ilallâh"ın cisim kaydından kurtulan rûh ile vâki' olacağına işâret buyurulur.

گوی شو می گرد بر پهلوی صدق　　　غلط غلطان در خم چوگان عشق

1556. *Sıdk pehlûsu üzerinde, aşk çevgânının kıvrımında yuvarlanıcı olarak top ol!*

"Galt-ı galtân", terkîb-i terâdüfîdir, te'kîd ma'nâsını mutazammındır. "Sıdk" ile "aşk" kelimelerinde kāfiye "kaf" harfleridir ki ehl-i kāfiye, bir ve iki harfin kāfiye olmasını câiz görmemişlerdir. Ya'ni "Ey sâlik, Mecnûn, aşk-ı Leylâ için ten ve cisim kaydıyla mukayyed olmayıp ma'şûku tarafına top gibi yuvarlanarak gitmeyi tasvîb etti. Hakk'ın aşkı, Leylâ'nın aşkından aşağı değildir. Binâenaleyh o ma'şûk-ı hakîkîye vuslat için cisim kaydından kâmilen kurtulmak ve top gibi yuvarlanarak rûh ile gitmek lâzımdır." Aşkta sadâkat bu hâli iktizâ eder.

کین سفر زین پس بود جذب خدا　　　وآن سفر بر ناقه باشد سیر ما

1557. *Zîrâ bu sefer, bundan sonra Hudâ'nın cezbi olur ve o nâka üzerindeki sefer, bizim seyrimiz olur.*

Ma'lûm olsun ki, ehl-i îmân için cezb-i Hak iki nevi'dir: Birisi "cezb-i âmm," dîğeri "cezb-i hâss"dır. Cezb-i âmm ile kulun kalbinde Hakk'a teveccüh duygusu hâsıl olur ve kulcağız Hakk'a teveccüh edip nefis ve tabîat kaydı arasında seyr eder. Gâh ileri gider ve gâh geriye düşer; vaktâki sebebsiz bir inâyet olarak cezb-i hâss-ı ilâhî vukū'a gelir, sâlikin benliği ve enâniyeti zâil olmakla ten ve cân kaydından geçer. Sâlikin cezb-i âmm üzerine vâki' olan seyrine, "seyr-ilallâh"; ve ikinci cezb üzerine vâki' olan seyrine de, "seyr-billâh" derler جذبة من جذبات الرحمن توازى عمل الثقلين ya'ni "Cezebât-ı Rahmân'dan bir cezbe ins ve cinnin ameline muvâzî olur" hadîs-i şerîfinde bu cezbe-i hâssa işâret buyurulur. Hazret-i Mısrî-i Niyâzî bu cezbeye işâreten buyurur. Beyit:

Aldın çü beni benden geçtim bu cân u tenden
Aklım dahi her vârım yağmadır alan alsın!

Ve cenâb-ı Pîr efendimizin bir gazellerinde buyurdukları şu beyt-i şerîfde de kezâlik bu cezbeye işâret buyurulur:

قل تعالوا آيتست از جذب حق　　　ما بجذب حق تعالى مى رويم

"Kul teâlev" (En'âm, 6/151) ["De ki: Gelin!.."] âyet-i kerîmesi cezb-i Hak'dan nişândır; biz Hak Teâlâ'nın cezbi ile gidiyoruz."

اينچنين سيريست مستثنى ز جنس　　　كآن فزود از اجتهاد جن و انس

1558. *Böyle bir seyr cinsden müstesnâdır; zîrâ o ins ve cinnin içtihâdından ziyâdedir.*

Böyle cezb-i hâss-ı ilâhî üzerine vâki' olan bir seyr, dîğer cezbler ile vâki' olan seyr cinsinden müstesnâdır; zîrâ böyle bir seyr جذبة من جذبات الرحمن توازى عمل الثقلين ["Cezebât-ı Rahmân'dan bir cezbe, ins ve cinnin ameline muvâzî olur"] hadîs-i şerîfi mûcibince ins ve cinnin amel ve içtihâdından efdaldir.

اينچنين جذبيست نى هر جذب عام　　　كه نهادش فضل احمد والسلام

1559. *Böyle bir cezb vardır, her âmmın cezbi değildir ki, onu fazl-ı Ahmed koydu vesselâm!*

Ma'lûm olsun ki, الطرق الى الله بعدد انفاس الخلائق ya'ni "Allâh'a giden yollar mahlûkātın nefesleri adedincedir" kavli mûcibince, halâik sûret-i umûmiyyede, bilsin bilmesin, Hakk'a müteveccihen seyr ederler; zîrâ Hak, bilcümle mahlûkātın nâsiyesinden âhizdir. Nitekim sûre-i Hûd'a vâki: مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا (Hûd,

11/56) ya'ni "Hak Teâlâ'nın nâsiyesinden tutup çekmediği bir dâbbe yoktur" âyet-i kerîmesinde bu cezbeye işâret buyurulur. Ve bu cezb-i âmm, her bir kimsenin rabb-i hâssı olan isim vâsıtasıyladır. Binâenaleyh mü'min ve kâfir hepsi Hakk'a müncezibdir ve hepsi seyr-ilallâhdadır. Fakat ism-i Hâdî'nin cezbi, ism-i Mudill'in cezbi gibi değildir. İsm-i Hâdî cemâle ve ism-i Mudill celâle çeker. Her iki sınıf, kendi sırât-ı müstakîmleri üzerinde seyr ederler. Yukarıda îzâh olunduğu üzere, ism-i Hâdî'nin mazharı olan ehl-i îmân arasındaki cezb dahi ya umûmî veyâ husûsî olur. Bu beyt-i şerîfdeki cezbler, bu umûmî ve husûsî cezblerdir. İmdi bu cezblerin hepsi, cezb-i ilâhî cinsinden ise de, ism-i Hâdî mezâhiri arasında vâki' olan bu cezb-i hâss-ı ilâhî üzerine vâki' olan seyr-billâh, dîğer seyrlerin cinsinden müstesnâdır; çünki ins ve cinnin amel ve içtihâdından efdaldir; ve bu cezb-i hâss, sâir ümemin ehl-i îmânı arasında da vâki' olmamıştır. Çünki o cezbi, Ahmed (a.s.)ın fazlı ızhâr eyledi. Nitekim bu fazla işâreten bu *Mesnevî-i Şerîf*'in II. cildinde vâki' 354, 355, 356 numaralı beyitlerde şöyle buyurulmuştur:

دور تست ایرا که موسیٔ کلیم   آرزو می برد زین دورت مقیم
چونکه موسی رونق دور تو دید   کاندرو صبح تجلی می دمید
گفت یا رب آن چه دور رحمتست   آن گذشت از رحمت آنجا رؤیتست

["Bu devir senin devrindir, Mûsâ-yı Kelîm senin devrinde bulunmayı isterdi. Çünki Mûsâ senin devrinin parlaklığını ve onda tecellî sabâhının zuhûra geleceğini gördü. De ki: "Yâ Rab, o nasıl bir rahmet devridir; hattâ o devir rahmeti de geçmiştir ki, onda rü'yet vardır!"]

Bu fazl-ı ilâhî hakkındaki tafsîlât ve îzâhât bu beyitlerde beyân olundu.

قصهٔ نبشتن آن غلام قصهٔ شکایت بنقصان اجر سوی پادشاه

O gulâmın noksan ücret sebebiyle pâdişâh tarafına kıssa-i şikâyeti yazmasının kıssasıdır

Bu kıssa yukarıda 1489 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren beyân buyurulan kıssanın mâba'didir.

قصه کوته کن برای آن غلام　　　که سوی شه بر نبشتست او کلام

1560. [1562] *Kıssayı kısalt, o gulâm için ki, o pâdişâh tarafına kelâm yazmıştır.*

Bu beyt-i şerîf cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından zât-ı şerîflerine hitâben vâki' olmuştur. Ya'ni, "Ey Mevlânâ, ücreti tenkîs edilmesinden dolayı öfkelenen gulâmın kıssasını beyân ederken, araya birçok hakāyıkın beyânı giriverdi. Bu hakāyıkı kısa kes de o gulâmın kıssasını itmâma başla ki, o gulâm pâdişâh tarafına, şikâyeti hâvî bir istid'â-nâme yazmıştır."

قصه‌ء پر جنگ و پر هستی و کین　　　میفرستد سوی شاه نازنین

1561. *Kîn ile ve varlık ile ve cenk ile dolu bir kıssayı, nâzenîn olan pâdişâhın tarafına gönderdi.*

O gulâmın pâdişâha görderdiği istid'â-nâmenin meâli, nefsânî bir kîn ve enâniyet ve nizâ' ile dolu idi.

کالبد نامه است اندر وی نگر　　　هست لایق شاه را آنگه ببر

1562. *Kâlbüd, nâmedir, onun içine bak, şâha lâyık mıdır? Ondan sonra götür!*

"Kâlbüd" ve "kâlbed", insan ve hayvânâtın bedeni ve kalıp ve şekil ve cisim ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Âdemin bu kalıbı ve cismi, şâh-ı hakîkî olan Hakk'a hitâben yazılmış bir mektûbdur. Ve mektûbun sûreti ve ma'nâsı vardır. Mektûbdan maksûd olan onun ma'nâsıdır ve mektûb mesâbesinde olan kalıb-ı insânînin ma'nâsı efkâr ve endîşelerdir. İmdi ey Allâh'ın kulu olan insan, senin cisminin mektûbunda şâh-ı hakîkîye arza lâyık efkâr var ise, onu huzûra götür!"

گوشه‌ء رو نامه را بگشا بخوان　　　بین که حرفش هست در خورد شهان

1563. *Bir köşeye git, mektûbu aç, oku! Gör ki, onun kelâmı şâhlara lâyık mıdır?*

Mahfî bir köşeye çekil ve orada fikirlerini ve endîşelerini tedkîk et, gör ki o düşüncelerin şâhlara, ya'ni enbiyâya ve onların vârisleri evliyânın huzûrlarına arza lâyık mıdır? Zîrâ insan düşünceden ibârettir, nitekim II. cildin 275 numaralı beyt-i şerîfinde ای برادر تو همان اندیشه‌ء　ما بقی را استخوان و ریشه‌ء ya'ni "Ey birâder sen ancak endîşesin, bâkî olan şeyin kemik ve elyâftır" buyurulmuş idi.

گر نباشد در خور آنرا پاره کن　　　نامهٔ دیگر نویس و چاره کن

1564. *Eğer lâyık olmazsa onu parçala, başka bir mektûb yaz ve tedbîr et!*

Eğer o gûşe-i mahfîde yaptığın tedkîkāt netîcesinde kalıbında şâhlara lâyık efkâr ve endîşeler olmadığını anlarsan, onları yırt ve bu fikirleri tarîk-ı sedâd üzerinde değiştir ve bu lâyıksız fikirlerin tebdîli çârelerini araştır!

لیك فتح نامهٔ تن زَب مدان　　　ور نه هر کس سرِّ دل دیدی عیان

1565. *Fakat ten mektûbunun açmasını kolay bilme; ve yoksa herkes gönül sırrını âşikâr görürdü.*

"Zeb", kolay ve bedâva ma'nâlarına gelen bir kelime-i Fârisî'dir. Ya'ni, "Mahfî bir köşeye çekilip, mektûbu okumak için açmak kolay değildir; veyâhud mektûbu açmak bilâ-bedel ve bedâva mümkin olmaz. Uzun uzadıya mücâhede ve riyâzet lâzımdır; ve bu mücâhede ve riyâzet bir mürşid-i kâmilin ve tabîb-i hâzıkın tertîbi dâiresinde olmak lâzım gelir."

Ma'lûm olsun ki, insan, efkârının sakāmet ve istikāmetini kolay kolay ta'yîn edemez. Pek çok vâki' olur ki, eğriyi doğru ve doğruyu da eğri görür. Zîrâ nefsinin sıfatlarından kurtulmamış olan kimseler, hakîkat-i hâlden hicâb içindedirler ve muhâkemeleri bu sıfât-ı nefsâniyyelerinin ve enâniyet-i mevhûmelerinin te'sîrâtı altında vâki' olduğundan ölçüleri bozuktur. Binâenaleyh kendi nefislerine insâfı takdîm edenler pek nâdirdir ki, bunlar da ancak sıfât-ı nefsâniyelerinden tecerrüd etmiş olan insân-ı kâmillerdir.

نامه بگشادن چه دشوارست و صعب　　　کار مردانست نه طفلان لعب

1566. *Mektûbu açmak ne güç ve müşkildir! Merdlerin işidir, oyun çocuklarının değil.*

"Mektûbu açmak, kişiye fikrinin mâhiyetini ta'yîn edebilmektir ki, bu pek güç ve müşkildir. Bunu ta'yîn etmek her kişinin kârı değildir. Bunu hakkıyla ta'yîn edebilenler ancak enâniyyet-i mevhûmelerinden kurtulmuş olan insân-ı kâmillerdir, oyun çocukları değildir." "Oyun çocukları"ndan murâd, hayât-ı dünyânın zâhirine aldanan kimselerdir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de وَ مَا هَذِهِ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا اِلاَّ لَهْوٌ وَ لَعِبٌ (Ankebût, 29/64) ya'ni "Ve bu hayât-ı dünyâ nedir? Ancak lehv ve laibdir" buyurulur. Fikrin mâhiyetini ta'yîn edebilmek güç olduğuna misâl olarak *Fîhi Mâ Fîh*'de mezkûr olan fıkralar kâfîdir. Mezkûr kitâbın 22. faslında şu fıkralar mündericdir:

"Şeyh-i mahalle dedi: Evvelen müşâhede, ba'dehû söylemek lâzımdır. Nitekim sultânı herkes görür, velâkin hâss olan kimse, pâdişâhın tekellüm ettiği kimsedir.

Hz. Pîr-i destgîr cevâben buyurdular: Bu fikir eğridir, fezâhattır ve aksidir. Mûsâ (a.s.) söyledi ve dinledi ve rü'yet istedi. Makām-ı kelâm Mûsâ (a.s.)ın, makām-ı rü'yet ise Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'indir. Binâenaleyh söz nasıl doğru gelir?"

Velhâsıl efkâr ve havâtırın mâhiyetlerini ta'yîn etmek keserât-ı mevhûmeye ve suver-i fâniyeye bağlanmış kalmış olan çocuk tabîatlı insanların kârı değildir.

جمله بر فهرست قانع گشته ایم   زآنکه در حرص و هوا آغشته ایم

1567. *Cümlemiz fihrist üzerine kāni' olmuşuz, zîrâ ki hırs ve hevâya bulaşmışız.*

Bu beyt-i şerîf, bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni, "Bir sâil der ki: Biz muhakkiklerin gösterdikleri esâs üzerine kalbimize gelen efkâr ve havâtırın menba'ı ve bu menba'a göre de mâhiyetini ta'yîn eder ve bu sûretle mektûbumuzu okuyabiliriz; ve biliriz ki havâtırın menbaı dörttür: Rahmânî, nefsânî, melekî ve şeytânîdir. Rahmânî olan havâtır hayra müteallık olarak kuvvetli gelir ve nefsânî olan havâtır dahi kezâlik kuvvetli olarak ve fakat şerre müteallık olur. Melekî olanlar hayra müteallık ve fakat zayıf olarak gelir ve şeytânî olanlar da kezâ zayıf ve şerre müteallık olur."

Cenâb-ı Pîr, bu suâle cevâben buyururlar ki: "Bunlar bir kitâbın fihristi mesâbesindedir ve bunların her birisi bir bâb ve faslın ünvânıdır; biz ise fihristten ibâret olan bu ma'lûmâta kanâat etmişizdir. Çünki her bir bâbın uzun uzadıya mütâlaasına mübtelâ olduğumuz hırs-ı dünyâ ve hevâ-yı nefs mâni'dir."

Bu bahis bir menkabe ile tavazzuh eder: Hz. Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında mezkûrdur ki, Fudayl b. İyâz (k.s.) pek müsinn olmakla, farz namazları oturduğu yerde kılar imiş. Bir gün bulunduğu şehirde cihâd için seferberlik i'lân edilmiş, Hz. Fuzayl, nefsinde cihâda iştirâk fikri kuvvet bulup gâzîlere iltihâk etmek üzere ayağa kalkmış ve fakat bir fiil-i hayra teşvîkden ibâret olan bu fikrin tedkîkine lüzûm görüp nefsine hitâben demiş ki: "Ey nefis! Cihâd farz-ı kifâyedir, namaz ise farz-ı ayndır. Ben ihtiyarlığım ve kuvvetsizliğim hasebiyle bu farz-ı aynı oturduğum yerde edâ ederken, senin bu farz-ı kifâyeye iştirâke meylinin sebebi nedir? Eğer bunu bana îzâh etmezsen, seni azîm bir riyâzet altına koyarım!" Nefsi cevâben demiş ki: "Ben ri-

yâzete tahammül edemem, bu meylimin sebebini söyliyeyim: Sen şimdi kılıcını alıp, gāzîlere iltihâk için çıktığın vakit, halk seni görüp: "Bakınız şu Fuzayl'a ki, bu kadar ihtiyâr olduğu halde, gayret-i dîn ile gazâya iştirâk ediyor!" diye alkışlarlar. Ben bu alkışlardan son derece mağrûr ve mesrûr olurum." Hz. Fuzayl der ki: "Ey nefis, bu alkışlar nihâyet şehir içinde olur, şehirden dışarıya çıkınca herkes kendi başının derdi ile meşgūl bulunur ve sen âciz bir ihtiyarsın. Seninle kimse meşgūl olamaz. Nihâyet düşmanlara mülâkî olur ve maktûl olursun. Sana ölümden ne zevk olur?" Nefis cevâben der ki: "Ey Fuzayl sen beni her gün öldürmektesin, ben bu cihâd içinde ölüp, senin nefsin olmaktan kurtulmağa râzıyım; ve öldükten sonra da, Fuzayl mertebe-i şehâdeti ihrâz etmiştir, diye nâmım dillerde söylenir." Hz. Fuzayl buyurur ki: "Nefsimin sûret-i hakdan görünerek, ihlâsımı kökünden koparmak istediğini anladım ve cihâda iştirâkten vazgeçtim."

Havâtır ve ilkāât-ı şeytânî de böyledir. Şeytân ya büyük bir hayırdan men' için, küçük hayrı ilkā eder; nitekim II. cilddeki Muâviye ile İblîs arasındaki kıssa bunun delîlidir; veyâhud zımnında bir şer olan fikr-i hayrı ilkā eder; veyâhud nefsi huzûzâtına ve şehevâtına teşvîk eder. İmdi yukarıdaki fihristi bilmekle bunlar temyîz olunamaz. Bunları anlamak ve okumak, Hz. Fuzayl gibi merdân-ı ilâhînin kârıdır.

باشد آن فهرست دامی عامه را تا چنان دانند متن نامه را

1568. *O fihrist âmmeye bir tuzak olur, hattâ mektûbun metnini öyle bilirler.*

Ma'lûm olsun ki, emr-i dînde fihristlerin envâ'ı çoktur. Bir nev'i yukarıda zikr olundu; bir nev'i de İslâm'ın binâsıdır ki, bu da oruç, namaz, hac, zekât ve kelime-i şehâdettir. Bunların her biri kitâb-ı İslâm'ın birer bâbının ünvânıdır; ve keză îmânın altı şartından her biri dahi, kitâb-ı îmânın birer bâbının ünvânıdır. Bunlar bu kitâbların fihristidir. Avâm bu fihristleri bilmekle bu kitâbların metnini bu kadarcık zanneder. Meselâ İslâm'ın binâsının birisi, "kelime-i şehâdet"tir; ve bu kelime "Lâ ilâhe illallâh" lafzını, ma'nâsını bilerek söylemek ve vücûd-ı Hakk'ı tevhîd etmekten ibârettir; fakat vücûd-ı Hakk'ın vahdetini zevk-ı irfân ve vicdân ile idrâk etmeyenler, lisanları ile söyledikleri bu kelimenin ma'nâsına, birçok fikirleriyle ve fiilleriyle muhâlefet ederler ve bunun farkında bile olmazlar. Bununla berâber kendilerini muvahhid zannederler. Nitekim Aynü'l-Kuzât Hemedânî (k.s.) buyurur: "Lâ ilâhe illallâh" demek başka ve "lâ ilâhe illallâh"ı bilmek başka ve "lâ ilâhe illallâh" olmak başkadır." Meselâ avâm, başlarına bir felâket geldiği vakit, îmânın şartlarından

birisi olan "Hayır ve şer Hak'dandır" düstûrunu unutup, bunu halktan bilirler ve Hak'dan gāfil olarak halk ile mücâdele ederler. Binâenaleyh İslâm'da ve îmânda bu fihristler avâmın tuzakları olur ve avâm bunları bilmeyi kâfî addetmekle, tuzağa tutulmuş bir kuş gibi bağlanıp kalır ve semâ-yı zevk-i irfân ve vicdâna doğru uçamaz.

باز کن سرنامه و گردن بتاب   زین سخن والله اعلم بالصواب

1569. *Sernâmeyi aç ve bu sözden boyun bük! Ve Allâh Teâlâ doğruyu pek çok bilir.*

"Ey hakîkat tâlibi olan kimse, kitâbın unvânını aç ve bu sözden ya'ni kelâm-ı unvândan boynunu çevir ve kalbini Hakk'a tevcîh eyle! Ve o unvândan maksûd olan ma'nânın en doğrusunu Allâh Teâlâ hazretleri bilir!" Ve kemâl-i teveccühün hasebiyle Hak Teâlâ hazretleri o unvânın tafsîlini senin kalbine ilhâm ve ihsân eder.

Bu ma'nâ "be-tâb" kelimesi emr-i hâzır olduğuna göredir. Hind nüshalarında nehy-i hâzır sîgasıyla "me-tâb" yazılmıştır. Bu sûrette ma'nâ, "Sernâmeyi aç ve tedkîk et ve bizim bu sözümüzden boyun çevirme ve Allâh Teâlâ doğruyu pek çok bilir; ve biz ise nâib-i Hak olduğumuzdan sözümüz Hakk'ın sözüdür, binâenaleyh söylediğimiz doğrudur."

هست آن عنوان چو اقرار زبان   متن نامهٔ سینه را کن امتحان

1570. [1572] *O unvân, dilin ikrârı gibidir; mektûbun metni olan sîneni imtihân et!*

"Unvân"dan murâd, ef'âl-i zâhiriyyedir. Ya'ni, "Unvân mesâbesinde olan ef'âl, dilin ikrârı gibidir. Meselâ namaz kılmak bir fiildir, bu ikrâr-ı lisâna benzer ve kitâbın unvânı gibidir, bu kitâbın metni ise kalbde münderiçdir. İmdi bu namaz fiili, kalbde vâki' bir ihlâsa mı müsteniddir, yoksa zâhiren ve bâtınen bir menfaat ümîdiyle mi vâki' olmuştur, bunu bir tecrübe et! Zîrâ sûrî menfaat elde etmek için namaz kılanlar çok olduğu gibi, cennete girip yiyip içmek ve hûrî kızlarını kucaklamak ümîdiyle Hakk'a tapanların adedi de milyonlara bâliğdir. Birinci sınıf îmândan ârî olan münâfıklardır; ve ikinci sınıf ise, Hakk'a ibâdet perdesi altında amel eden gāfil mü'minlerdir. Hakk'a mahzâ azametinden dolayı tezellül edip tapanlar pek azdır.

Beyt-i şerîfdeki "çü" edât-ı teşbîh olduğuna göre, ma'nâ yukarıdaki vech iledir. Edât-ı illet olduğuna göre ma'nâ: "Çünki o unvân, dilin ikrârıdır, bu unvân ile iktifâ etme, mektûbun metni olan kalbinin hâlini imtihân et!" demek olur.

که موافق هست با اقرار تو   تا منافق وار نبود کار تو

1571. *Ki senin ikrârına muvâfık mıdır? Tâ ki senin işin münâfık gibi olmasın.*

Mektûbun unvânı ile metnini imtihân et ki, o metn-i kalbî, senin ikrâr lisânına tevâfuk ediyor mu? Tâ ki a'mâl-i zâhiriyyen münâfıkların amellerine benzemesin!

چون جوالی بس گرانی می بری   زآن نباید کم که در وی بنگری

1572. *Çok ağır bir çuvalı götürdüğün vakit, ondan vazgeçmezsin ki, ona bakasın.*

"Kem âmeden", *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre "güzâşten", ya'ni terk etmek ve vazgeçmek ma'nâsınadır. "Ağır çuval"dan murâd, efkâr ve havâtır-ı muhtelife ile dolu kalbdir. Ya'ni, "Zâhirde ağır bir çuvalı taşıdığın vakit, içinde ne olduğunu anlamak için bakmaktan vazgeçmezsin."

که چه داری در جوال از تلخ و خوش   گر همی ارزد کشیدن را بکش

1573. *Ki acıdan ve hoştan çuval içinde nen vardır? Eğer taşımağa değerse taşı!*

O ağır çuvalın içinde acıdan ve tatlıdan nen vardır diye bakmaktan vazgeçmezsin. Binâenaleyh ağır bir çuval mesâbesinde olan kalbine dikkatle bir bak, îmândan ve inkârdan ve sakîmden ve müstakîmden ne fikirlerin vardır. Eğer bu fikirleri, kalbde taşımağa değerse ve bunların bir kıymeti varsa taşı ve huzûr-ı Hakk'a götür!

ور نه خالی کن جوالت را ز سنگ   باز خر خود را ازین پیکار و ننگ

1574. *Ve yoksa çuvalını taştan boşalt, kendini bu cenk ve ârdan kurtar!*

"Bâz harîden", bir şeyden kendini halâs etmek ve kurtarmak ma'nâsınadır. "Peykâr", cenk ve cidâl ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "bî-kâr" vâki'dir. Ma'nâsı, "işsiz" demektir. Ya'ni, "Kendini işe yaramaz ve ayb olan bu hamallıktan kurtar" demek olur. Efkâr-ı vâhiye ve bâtıle bu beyt-i şerîfde "taş"a teşbîh buyurulmuştur.

در جوال آن کن که می باید کشید   سوی سلطانان و شاهان رشید

1575. *Çuval içine onu koy ki, reşîd olan sultanların ve şâhların tarafına taşımak lâzım ola.*

"Sultanlar ve şâhlar"dan murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır. Ya'ni, "Ahvâl-i kalbe vâkıf olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının huzûr-

larına fenâ fikirleri taşıma! Zîrâ onlar senin kalb çuvalının içinde neler olduğunu görürler." Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir gazel-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

چنانکه از رنگ رنجوران طبیب از علت آگه شد — ز رنگ رو و چشم تو بدینت پی برد بینا

ببیند حال دین تو بداند قهر و کین تو — ز رنگت لیك پوشاند نگرداند ترا رسوا

نظر در نامه می دارد ولی با لب نمیخواند — همی داند کزین حامل چه صورت آیدش فردا

Nazmen tercüme:

"Reng-i rencûru görünce illeti anlar tabîb
Böylece renginden anlar dînini bînâ olan
Hâl-i dîn ü kînini gördükte renginden bilir
Setr eder lâkin seni etmez o rüsvây-ı cihân
Gözleri mektûbdadır etmez kırâat lebleri
O bilir ferdâ bu hâmilden ne sûrettir doğar"

حکایت آن فقیه با دستار بزرگ و آنکه بربود دستارش و بانگ می زد که
باز کن ببین چه می بری

O büyük sarıklı fakîhin ve onun sarığını kapan kimsenin ve "Aç da gör, ne götürüyorsun!" diye onun bağırmasının hikâyesidir

یك فقیهی ژندها در چیده بود — در عمامهء خویش در پیچیده بود

1576. *Bir acîb fakîh eskiler toplamış idi; kendi sarığına sarmış idi.*

"Yek fakîhî"de "yâ" taaccüb içindir; "bir acîb fakîh" demek olur.

تا شود زفت و نماید آن عظیم — چون در آید سوی محفل در حطیم

1577. *Tâ ki cesîm ola ve o, hatîmde mahfil tarafına geldiği vakit büyük görüne!*

Ya'ni, "İlm-i fıkha vâkıf olan acîb bir kimse, câmi'deki mahfilde va'z için tefrîk olunan bir mahalde, başındaki sarık halka cesîm ve azîm görünmek

için, sarığın içine birçok eskiler sıkıştırmış idi." *Kāmûs*'un beyânına göre "hatîm" kelimesi hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Hulâsası beyt-i şerîfden muhrec ve müfrez bir mahallin ismidir. Burada câmi'deki mahfilde bir mahal murâd buyurulduğu anlaşılır.

ژندها از جامها پیراسته ظاهر دستار ازآن آراسته

1578. *Elbiselerden eskileri tertîb etmiş, sarığın zâhirini ondan süslemiş idi.*

Ya'ni, o fakîh eski elbise parçalarını tertîb ve tanzîm edip, sarığın zâhirini onlardan süslemiş idi.

ظاهر دستار چون حلهٔ بهشت چون منافق اندرون رسوا و زشت

1579. *Sarığın zâhiri cennet hullesi gibi, içerisi münâfık gibi rüsvây ve çirkin idi.*

Ya'ni sarığın dış tarafı eski elbiselerin temiz parçalarından tanzîm ve tertîb edilerek sarılmış olduğundan, cennet hullesi gibi süslü ve parlak idi; içerisi ise birtakım paçavralar ile doldurulmuş olduğundan, bir münâfığın kalbi gibi rüsvây ve çirkin idi.

پاره پاره دلق و پنبه و پوستین در درون آن عمامه بد دفین

1580. [1582] *Parça parça eski ve pamuk ve postekiler o sarığın içinde gömülmüş idi.*

روی سوی مدرسه کردی صبوح تا بدین ناموس یابد او فتوح

1581. *O bu nâmûs ile fütûh bulmak için sabahleyin medrese tarafına teveccüh etti.*

"Nâmûs", vakār ve sâhib-i sır ma'nâsınadır. "Subûh", sabah vakti demektir. "Fütûh", bir şeyin kendisinden ümîd olunmayan bir şeyin husûlü ma'nâsınadır. Burada parça ve sâir menâfi'-i mâddiyye murâd olunur. Ya'ni, "O fakîh koca sarık ile takındığı vakār yüzünden bir menfaat-i maddî ele geçirmek için sabahleyin erkenden medrese tarafına teveccüh etti."

در ره تاریك مرد جامه کن منتظر بود ایستاده بهر فن

1582. *Karanlık yolda elbise soyucu adam, fen için muntazır durmuş idi.*

"Fenn", müteaddid ma'nâsı vardır; burada bir adamı muâmelede aldatmak ve renc ve zahmet ma'nâları münâsibdir.

در ربود او از سرش دستار را　　　پس دوان شد تا بسازد کار را

1583. *O onun başından sarığı kaptı, akabinde iş yapmak için koşucu oldu.*

"O soyucu adam fakîhin sarığını kapar kapmaz, iş yapmak, ya'ni satıp para kazanmak için, koşucu oldu." Ba'zı nüshalarda "devân" yerine "revân" ya'ni "gidici" vâki'dir.

پس فقیهش بانگ بر زد کای پسر　　　باز کن دستار را آنگه ببر

1584. *Ba'dehû fakîh ona: "Sarığı aç da, ondan sonra götür ey oğul!" diye bağırdı.*

اینچنین که چار پرّه می پری　　　باز کن آن هدیه را که می بری

1585. *"Böyle ki, dört kanatlı uçuyorsun, o hediyeyi aç, kime götürüyorsun?"*

İkinci mısrâ'daki "ki", kâf-ı mevsûle olduğuna göre ma'nâ: "Götürdüğün o hediyeyi aç!" demek olur.. "Çâr perre", "dört kanatlı" ta'bîri, sür'atle koşmaktan kinâye olur.

باز کن آنرا بدست خود بمال　　　وآنگهان خواهی ببر کردم حلال

1586. *"Onu aç, kendi elin ile sıva, ondan sonra istersen götür, helâl ettim!"*

چونکه بازش کرد آنگه می گریخت　　　صد هزاران ژنده اندر ره بریخت

1587. *Vaktâki onu açtı, ondan sonra kaçtı; birçok eski, yola döküldü.*

Fakîhin bağırması üzerine hırsız, sarığın bumbar dolması gibi doldurulmuş olan içini açtı, ondan sonra işi anlayıp kaçtı ve birçok eski kırıntılar yola döküldü.

زان عمامهء زفت نا بایست او　　　ماند یك گز کهنهء در دست او

1588. *Onun nâ-bâyest olan cesîm sarığından, bir arşın bir eski onun elinde kaldı.*

"Nâ-bâyest", lâzım olmaz ve işe yaramaz ma'nâsınadır.

بر زمین زد خرقه را کای بی عیارْ　　　زین دغل ما را بر آورده ز کار

1589. *"Ey ayârsız, bu hîleden nâşî bizi işten alıkoydun!" diye eski bezi yere çarptı.*

"Bî-ıyâr", terâziye ve dirheme gelmeyen demektir ki, "kıymetsiz" ma'nâsı murâd olunur. Burada ahlâkı, mîzân-ı ahlâka tevâfuk etmeyen kimse demektir. "Degal", hîle ve mekr ma'nâsınadır.

گفت بنمودم دغل لیکن ترا　　　از نصیحت، باز گفتم ماجرا

1590. [1592] *Dedi: "Hîle gösterdim, fakat nasîhat cihetinden sana mâcerâyı açık söyledim."*

Bu sarık kıssasının yukarıya ve aşağıya rabtı budur ki, yukarıda 1567 numaralı beyitte "Cümlemiz fihrist üzerine kāni' olmuşuz, zîrâ ki hırs ve hevâya bulaşmışız" buyurulmuş idi. Bu kıssada "dünyâ," büyük sarıklı fakîhe; ve "dışı müzeyyen içi bozuk olan sarık", dünyânın müzeyyenâtına ve suver-i cemîlesine; ve "harîs-i dünyâ olan kimseler" dahi sarığı kapana teşbîh buyurulmuştur. Nitekim âtîdeki sürh-i şerîfde îzâh buyurulur.

نصیحت دنیا اهل دنیا را بزبان حال و بی وفایئ خود را نمودن بوفا طمع دارندگانرا ازو

Dünyânın, ehl-i dünyâya lisân-ı hâl ile nasîhatı ve ondan vefâ tutuculara kendinin vefâsızlığını göstermesi

همچنین دنیا اگر چه خوش شگفت　　　بانگ هم زد بی وفایئ خویش گفت

1591. *Bunun gibi gerçi dünyâ latîf açıldı, fakat hem de bağırdı, kendi vefâsızlığını söyledi.*

Dünyâ dahi fakîhin sarığı gibi süslü ve latîf bir sûrette açıldı ve zâhir oldu; fakat onun suver-i cemîlelerine ve lezzâtına yapışanlara bağırdı ve fiilen kendi vefâsızlığını söyledi.

اندرین کون وفساد ای اوستاد　　　آن دغل کَوْن و نصیحت آن فساد

1592. *"Ey üstâd, bu kevn ü fesâd içinde, o hîle kevndir ve nasîhat o fesâddır."*

"Ey ilm-i zâhirîde üstâd olan kimse, bu dünyâ sûretlerinin tekevvünü ve peyderpey vücûda gelmesi ve bir taraftan bozulması halleri içinde, o "tekevvün-i suver," hîle ve onun "bozulma"sı, o sûretlerin meftûnlarına ve âşıklarına nasîhattır.

کَوْن می گوید بیا من خوش پیم　　　　وآن فسادش گفته رو من لا شیم

1593. *Kevn, "Gel ben hoş izliyim!" der ve onun o fesâdı, "Git ben lâ-şeyim!" demiştir.*

Dünyânın peyderpey tekevvün eden güzel sûretleri lisân-ı hâl ile: "Ben latîf izliyim, gel beni ta'kîb et!" der; ve o sûretlerin bozulması dahi, yine lisân-ı hâl ile: "Git, boş yere arkamdan koşma, ben lâ-şeyim ve hiçim!" der.

ای ز خوبئ بهاران لب گزان　　　　بنگر آن سردی و زردئ خزان

1594. *Ey bahârın güzelliğinden dudak ısırıcı, sonbahârın o soğukluğuna ve sarılığına bak!*

روز دیدی طلعت خورشید خوب　　　　مرگ او را یاد کن وقت غروب

1595. *Gündüz güneşin cemâlini güzel gördün, gurûb vaktinde onun ölümünü de yâd et!*

بدر را دیدی برین خوش چار طاق　　　　حسرتش را هم ببین اندر مُحاقْ

1596. *Bedri bu hoş çâr-tâk üzerinde gördün, onun hasretini de muhâkda gör!*

"Çâr-tâk", Türkçe'de "çardak" dediğimiz şeydir, Burada teşbîh tarîkıyla "gök" murâd buyurulur. "Muhâk", Arabî ayların sonunda ayın kâmilen görünmez bir hâle gelmesidir. Meşhûru mîmin zammıyladır. Üç hareke ile de telaffuzu câizdir: "Muhâk, mihâk" ve "mehâk".

کودکی از حسن شد مولای خلق　　　　بعد فردا شد خَرِفْ رسوای خلق

1597. *Bir çocuk güzellikte halkın efendisi oldu, yarından sonra bunak ve halkın rüsvâyı oldu.*

Ter ü tâze bir şâbb-ı emred çocuk, letâfet-i cemâli hasebiyle halk tarafından hürmet ve riâyet görür; fakat onun bir kere de âtîsine bak! Yaşadıkça o güzellik peyderpey zâil olur ve dimâğı zayıf olup bunak bir hâle gelir ve saçma sapan söylemeğe başlayıp, halk indinde rüsvây olur. "Harif", feth-i hâ ve kesr-i râ ile "bunak ihtiyar" ma'nâsınadır.

گر تن سیمین تنان کردت شکار   بعد پیری بین تنی چون پنبه زار

1598. *Eğer seni sîmîn-tenlerin teni şikâr etti ise, ihtiyarlıktan sonra pamuk tarlası gibi ten gör!*

Ey sûret-perest olan kimse, eğer seni cisimleri gümüş gibi beyâz ve parlak olan güzellerin teni avladı ve meftûn kıldı ise, onların sonraki hallerine bak! O güzeller ihtiyarladıktan sonra yüzleri gözleri buruşur ve saçları ağarıp, vücûdları pamuk tarlasına döner.

ای بدیده لوتهای چرب خیز   فُضْلهٔ آنرا ببین در آبریز

1599. *Ey yağlı taâmlar görmüş olan, kalk onun fuzlasını helâda gör!*

"Çerb", yağlı ve lezîz; ve "lût", taâm ve gıdâ; "fuzla", bir şeyin artığı demektir. Burada gıdânın bağırsaklardan çıkan artığı, murâd olunur. "Âb-rîz", su dökülecek mahal demektir ki, helâ murâd olunur.

مر خَبَثْ را گو که آن خوبیت کو   بر طبق آن نغز و آن ذوقی و بو

1600. [1602] *O habîse de ki: "Senin o güzelliğin hani? Tabak üzerindeki o letâfet ve o zevk-ı azîm ve koku nerede?"*

Ya'ni, o bağırsaklardan mündefi' olan ifrâzât-ı habîseye de ki: "Sen evvelce tabaklar üzerinde latîf taâm idin ve sende zevk-ı azîm ve güzel kokular var idi, senin o güzelliklerin nereye gitti?"

گوید آن دانه بد من دام آن   چون شدی تو صید شد دانه نهان

1601. *O der: "O dâne ve ben onun tuzağı idim, vaktâki sen sayd oldun, dâne nihân oldu."*

Ya'ni, o habîs olan kazûrât sana cevâben der ki: "O nefîs taâmların evveli olan o güzellikler dâne ve yem idi ve kevn-i latîf idi ve ben de âhiri olan tuzak idim. Vaktâki sen onların letâfetlerine ve kevnlerine sayd oldun, dâne nihân oldu ve kevn gitti, şimdi fesâdı kaldı." Nitekim yukarıda 1593 numaralı beyitte "Kevn, "Gel ben hoş izliyim!" der ve onun fesâdı: "Git, ben lâ-şeyim ve hiçim!" der" buyurulmuş idi. Bu beyt-i şerîf, mezkûr beytin îzâhıdır. Ya'ni hâl-i kevnde olan güzel taâmlar: "Gel, ben hoş izliyim!" diye seni da'vet etti ve sen de ona aldanıp sayd oldun; ba'dehû onun kevniyeti gizlendi ve fesâdı olan hubs zâhir oldu, şimdi lisân-ı hâl ile sana: "Git, ben lâ-şeyim ve hiçim!" diyor.

بس انامل رشك استادان شده　　در صناعت عاقبت لرزان شده

1602. *Çok parmaklar sanâatda üstâdların mahsûdu olmuştur; âkıbet titreyici olmuştur.*

Çok ehl-i san'atın parmakları mâhirâne işler ve san'atlar yaparak o san'at üstâdlarının hasedini celb etmiştir; fakat sonunda o san'atkârın ihtiyarlık sebebiyle kudreti zâil olup, parmakları titrek bir hâle gelmiş ve artık o mahâreti gösteremiyecek bir hâle gelmiştir.

نرگس چشم خماری همچو جان　　آخر اعمش بین و آب از وی چکان

1603. *Can gibi olan bir mahmûr nergis-çeşmi, nihâyet a'meş ve ondan su damlayıcı gör!*

["Nergis-] çeşm", mahmûr, süzgün bakışlı göz; "a'meş" *Müntehabü'l-Lügāt*'te hastalık sebebiyle gözünden su akan kimseye derler; "çipil gözlü" demek olur. Ya'ni, "Evveli gāyet güzel ve sevimli olan bir gözün, âhiri böyle sevimsiz ve çirkin bir hâle gelir. Evvelki hâl kevniyeti ve ikinci hâl fesâdıdır.

حیدری کاندر صف شیران رود　　آخر او مغلوب موشی می شود

1604. *Bir haydar ki, arslanların safında gider, nihâyet o bir fârenin mağlûbu olur.*

"Haydar", arslan demektir; burada şecî' bir kimse murâd olunur. Ya'ni, "Şecâatli bir kahramân, kendi gibi şecâatli kahramanların safında giderken, sonunda za'f-ı pîrî sebebiyle, fâre gibi korkak ve kuvvetsiz kimselerin mağlûbu olur."

طبع تیز دور بین مُحْتَرِف　　چون خر پیرش ببین آخر خَرِف

1605. *Muhterif uzak görücü olan keskin tab'ını, sonunda ihtiyar eşek gibi bunak gör!*

"Muhterif", san'at sâhibi; "harif", bunak ihtiyar ma'nâlarınadır.

زلف جعد مشکبار عقل بر　　آخر آن چون ذنب زشت خنك خر

1606. *Akıl götürücü müşk-bâr kıvırcık zülf, sonunda uyuz eşeğin çirkin kuyruğu gibidir.*

"Zülf", başın yanından sarkan saçlar; "ca'd", kıvırcık; "hink", umûmen beyaz olan her şey; husûsiyle "beyaz kıllı at" demektir (*Burhân-ı Kātı'*). Bu-

rada, "ihtiyarlığı hasebiyle tüyleri ağaran boz eşek" ma'nâsına gelir. Hind nüshalarında "zenb" yerine "düm" vâki' olmuştur. "Dümm-i zişt" dahi aynı ma'nâyadır.

خوش ببین کونش ز اول با گشاد و آخر آن رسواییش بین و فساد

1607. *Onun evvelden şâdîli olan kevnini hoş ve sonunda o rüsvâylığını ve fesâdını gör!*

Ya'ni, "Suver-i dünyânın ibtidâdan şâdîli ve tarablı olan kevnini ve oluşunu ve sonundaki o rüsvâylığını ve fesâdını gör de aldanma!" "Güşâd", hoşluk ve şâdî ve tarab ma'nâsınadır.

زانکه او بنمود پیدا دام را پیش تو بر کند سبلت خام را

1608. *Zîrâ ki, o tuzağı âşikâr gösterdi, senin önünde hâmın bıyığını kopardı.*

"Zîrâ ki o dünyâ, kevnin tuzak olan hüsn ve letâfetini açıktan açığa gösterdi ve senin önünde o fânî olan hüsn ve letâfete mübtelâ olan hâmların bıyığını kopardı." "Seblet kenden", bıyığını koparmak, âciz bırakmaktan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*).

پس مگو دنیا بتزویرم فریفت ور نه عقل من ز دامش می گریخت

1609. *Binâenaleyh dünyâ beni tezvîr ile aldattı ve yoksa benim aklım onun tuzağından kaçardı deme!*

Hind nüshalarında ikinci mısrâ'daki "mî gürîht" yerine, "mî-şigîft" vâki'dir; "sabr ederdi" demek olur.

طوق زرین و حمایل بین هله غُلّ و زنجیری شدست و سلسله

1610. [1612] *Hele zerrîn gerdanlık ve hamâili gör! Demir halka ve zincir ve silsile olmuştur.*

"Gull", demir halka; "tavk", gerdanlık, omuzdan geçirilen kılıç askısı demektir. Ya'ni, "Hele o sırmalı gerdanlık ve hamâilin kalbinde sakladığın muhabbetlerine bak! Seni bu âlem-i süflîye bağlayan demir halka ve zincir ve silsile olmuştur. Bunların muhabbeti senin âlem-i ulvîye terakkî etmene mâni'dir."

همچنین هر جزو عالم می شمر اول و آخر در آرش در نظر

1611. *Âlemin her cüz'ünü böyle say, onun evvel ve âhirini nazara getir!*

هر كه آخر بين تر او مسعود تر   هر كه آخر بين تر او مبعود تر

1612. *Her kim âhiri ziyâde görücü ise, o ziyâde mes'ûddur; her kim ziyâde ahırı görücü ise, o ziyâde meb'ûddur.*

"Her kim bu kevnin sonu fesâd olduğunu ziyâde görücü ise, o ziyâde mes'ûddur." Ve "ziyâde görücülük"den murâd, suver-i kevniyye ne kadar güzel ve câzib olursa olsun, gönül bağlamamaktır. Böyle bir kimse kuyûd-ı nefsâniyye ve tabîiyyeden yakasını kurtarmış olacağından elbette o kimse pek mes'ûddur; zîrâ o kimse Peygamber'e mütâbaat etmiştir. "Ve her kim ziyâde ahırı, ya'ni hayvâniyetin ahırı olan bu dünyânın sûretlerine aldanmış ise, o kimse Peygamber'e mütâbaattan ve Hakk'a takarrübden uzaktır."

Ma'lûm olsun ki, birçok kimseler ibâdet-i zâhiriyye îfâsıyla Peygamber'e mütâbaat ettiklerini zannederler; bu mütâbaat değil, ancak mübâyaattır, zîrâ Peygamber'in sünnet-i şerîfesine kemâl-i mütâbaat, ancak tabîat kaydından ve mevhûm varlık bağından kurtulmak ile olur. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 63. faslında Emîr Pervâne'nin "Ey Mevlânâ, asl olan mütâbaat mıdır?" suâline cevâben şöyle buyururlar: "Evet, ammâ halkın anladıkları bu mütâbaat değildir. Mütâbaatın ma'nâsı odur ki, meselâ ihsân ve atâsı bol, âdil, halîm, kerîm ve envâ'-ı mehâsin ile muttasıf ve asâkiri kesîr ve memleketi ma'mûr olan bir pâdişâh, irtihâl eder. Onun veliyy-i ahdi olan vârisini tahta çıkarırlar. العلماء ورثة الانبيا ["Âlimler nebîlerin vârisidir"] hükm-i münîfine tebean o vâris, pâdişâh-ı müntekılin sîreti ve ihsân ve atâsı ve ahlâkı üzere sa'y eder. İşte mütâbaat buna derler. Yoksa her bir dilenci ve külhancının mütâbaat da'vâsına kıyâmı değildir. Mütâbaat başka, mübâyaat başkadır."

روى هر يك چون مه فاخر ببين   چونكه اوّل ديده شد آخر ببين

1613. *Her birinin yüzünü fâhir ay gibi gör! Mâdemki evvel görülmüş oldu, âhiri gör!*

Eczâ-yı âlemden her birinin yüzünü güzel ve nefîs olarak tekevvün ettiğini gör! Fakat onun ibtidâ-yı tekevvünündeki güzelliğine meclûb olup kalma, onun sonundaki tefessüdünü ve bozulmasını da gör!

تا نباشى همچو ابليس اعورى   نيم بيند نيم نى چون ابترى

1614. *Tâ ki İblîs gibi bir gözü kör olmayasın, bir ebter gibi yarısını görür, yarısını görmez.*

"A'ver", bir gözü kör olan kimse; "ebter", hayır ve nef' ve hüsn-i zikirden munkatı' olan kimse ma'nâlarınadır. Ya'ni, "İblîs, Âdem'in sûret-i zâhiresini gördü ve ma'nâsını görmedi; binâenaleyh zâhire bakan gözü açık ve bâtına bakan gözü kör idi. Ey tâlib-i hakîkat, sakın sen dahi İblîs gibi bir gözlü olma; ecza-yı âlemin hem tekevvününü ve hem de tefessüdünü gör!"

دید طین آدم و دینش ندید   این جهان دید آن جهان بینش ندید

1615. *Âdem'in tıynini gördü, dînini görmedi; bu cihânı gördü, onun o cihânı görücüsünü görmedi.*

İblîs Âdem'in topraktan mahlûk olan cismini gördü ve onun rûhuna taalluk eden dînini görmedi. O yalnız bu cismânî olan cihânı gördü, Âdem'in o ma'nâ cihânını görücü olan kalbini göremedi; ve onun kalbini[n] esmâ-yı Hakk'ın hakîkat-ı câmiası olduğunu bilemedi.

فضل مردان بر زنان ای بو شجاع   نیست بهر قوت و کسب و ضیاع

1616. *Ey şecâat sâhibi, erkeklerin kadınlar üzerine fazlı, kuvvet ve kazanç ve emlâk için değildir.*

"Ziyâ', (ضيعة) "zay'a"nın cem'idir ki, arz ve akār gibi mülk ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ (Nisâ, 4/34) ya'ni "Erkekler, kadınlar üzerinde kavvâm ve müdebbirlerdir" ve لِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ (Bakara, 2/228) ya'ni "Kadınlar üzerinde erkekler için bir derece vardır" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur. Ya'ni, "Bu âyetler mûcibince kadınlar üzerine erkeklerin fazlı, kuvvette, kâr ve kesbde ve emlâk sâhibi olmakda tefevvuk etmelerinden dolayı değildir."

ور نه شیر و پیل را بر آدمی   فضل بودی بهر قوت ای عمی

1617. *Ve yoksa ey amcam, arslanın ve filin kuvvet için benî-âdem üzerine fazlı olurdu.*

Eğer erkekler kuvvetten dolayı kadınlar üzerine tefevvuk ede idi, ey amcam kuvvette arslanlar ve filler insana kat kat fâik olduğundan, bu hayvanların benî-âdem üzerine fazlı olmak lâzım gelirdi.

فضل مردان بر زن ای حالی پرست   زآن بود که مرد پایان بین ترست

1618. *Ey hâlî-perest, erkeklerin kadın üzerine fazlı ondan olur ki, erkek ziyâde son görücüdür.*

"Hâlî" deki "yâ", yâ-yı tenkîrdir. "Ey bir hâle tapıcı" demek olur. Zîrâ eczâ-yı âlemden her birinin sûret-i tekevvünü bir hâldir ve o sûretin evvelidir, onun sonu fesâddır. Bu ma'nâya binâen beyt-i şerîfde yâ-yı tenkîr isti'mâl buyurulmuştur. "Ey kevnin sûretlerinden herhangi birine tapıcı" demek olur. "Erkeklerin kadınlara tefevvuku ancak erkekler akıl gözleriyle daha ziyâde her şeyin sonunu görücü olduklarındandır." Kadınların akılları hâle nâzır olduğundan nâkısdır. Kadınların bu hallerini isbât için başka delîl aramağa hâcet yoktur. Moda denilen illete mübtelâ olmaları kâfîdir. Her kaça mal olursa olsun, tezeyyünâtta moda olan şeyi ele geçirmeğe çalışırlar. Bir müddet sonra o modanın hükmü zâil olup, paralarının isrâf edilmiş olacağını aslâ düşünmezler.

مرد کاندر عاقبت بینی خمست   او ز اهل عاقبت چون زن کمست

1619. *Erkek ki, âkıbet görücülükte hamdır, o ehl-i âkıbetten kadın gibi nâkısdır.*

"Ham", eğri demektir; ya'ni "Her şeyin sonunu görücülükte eğri ve nâkıs olan erkek, isterse pehlivân olsun, âkıbeti gören ve düşünen kimselerin önünde kadın gibi nâkıstır."

از جهان دو بانگ می آید بضد   تا کدامین را تو باشی مستعد

1620. *Cihândan zıd ile iki sadâ gelir, acabâ sen hangisine müstaidsin?*
[1622]

"Tâ küdâmîn"de "tâ", taaccüb içindir. "Bu cihânın sûretlerinden birbirine zıd olan iki türlü ses gelir; acabâ sen bu iki zıd olan sadâlardan hangisini kabûle müstaidsin?"

آن یکی بانگش نشور اتقیا   وآن یکی بانگش فریب اشقیا

1621. *Onun sadâsının birisi nüşûr-ı etkıyâdır; ve onun sadâsının biri de eşkıyânın hîlesidir.*

"Nüşûr"un *Kāmûs*'da müteaddid ma'nâları vardır. Biri hastaya rukye ve efsûn etmek ma'nâsınadır ki, illeti neşr ve izâle eder; ve biri de dirilmek ve hayat ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerifde bu ma'nâlar münâsibdir. Ya'ni, "Cihandan birisi cemâlî ve dîğeri celâlî olmak üzere birbirine zıd iki sadâ gelir. Sen nidâ-yı cemâlîyi mi, yoksa nidâ-yı celâlîyi mi kabûle müstaidsin. Zîrâ nidâ-yı cemâlî etkıyânın, ya'ni ehl-i takvânın yaşayışıdır ki, onlar bu cihânın kevnine aldanmazlar ve fesâdını görürler, kevninden perhîz ederler; veyâhud nidâ-yı cemâlî, etkıyânın hastaya okudukları rukye ve efsûn mesâbesindeki da'vetleridir. Onlar, "Bu cihânın kevnine bakma, fesâdına bak!" derler. Ve dîğeri ehl-i celâl

olan eşkıyânın da'vetidir ki, onlar da, "Bu cihânın fesâdına bakma, kevninden istifâde et ve lezâiz-i cihân ile meşgûl ol!" der, halkı aldatırlar.

من شکوفهء خارم ای خوش گرمدار　　گل بریزد من بمانم شاخ خار

1622. *Ey latîf harâret tutucu! Ben dikenin gülüyüm, gül dökülür, ben diken dalı olarak kalırım.*

Cihânın yeniden zuhûr eden suver-i unsûriyyesi hakîkat âşıklarına hitâben der ki: "Ey hamiyet ve gayret sâhibi, ben diken gibi olan fesâd içinde bitmiş bir gülüm. Gül gibi olan letâfetim ve güzelliğim gider ve dökülür; ve benim benliğimi teşkîl eden anâsır, diken dalı gibi bir halde kalır." Hind nüshalarında "Ey hoş germ-dâr" yerine "ey fahr-ı kibâr", "ey kibârın fahrı" vâki'dir.

بانگ اشگوفه ش که اینك گل فروش　　بانگ خار او که سوی ما مکوش

1623. *Onun gülünün sesi budur ki: "İşte, gül satıcı!" Onun dikeninin sesi ki: "Bizim tarafımıza sa'y etme!"*

Ya'ni, dünyânın yeni tekevvün eden sûretlerinin sesi diyor ki: "Ey meftûn-ı letâfet olan kimse, işte gül satıcı ve letâfet arz edici buradadır. Bizim tarafımıza gel! "Cihânın diken gibi olan fesâdının sesi dahi diyor ki: "Sakın bizim tarafımıza sa'y etme ve koşma!" Cihânın kevni ile fesâdı, lisân-ı hâl ile dâimâ böyle bağırmaktadır.

این پذیرفتی بماندی زآن دگر　　که محب از ضد محبوبست کر

1624. *Bunu kabûl ettin, o dîğerinden kaldın; zîrâ muhib, mahbûbunun zıddından sağırdır.*

"Bu iki zıd da'vetten birisi hoşuna gidip kabul ettiğin vakit, bittabi' o dîğer buna zıd olan şeyin da'vetine icâbetten geri kaldın. Ya'ni dünyânın kevninin nidâsını kabûl ettin, fesâdının nidâsını işitmekten sağır oldun. Zîrâ muhib, kendi mahbûbunun zıddı olan şeyin sesini işitemez." Nitekim hadîs-i şerîfde حبك الشيئ يعمى و يصم ya'ni "Sen bir şeye muhabbet ettiğin vakit, bu muhabbetin onun fenalığını görmekten ve işitmekten seni kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

آن یکی بانگ این که اینك حاضرم　　بانگ دیگر بنگر اندر آخرم

1625. *O sesin birisi bu ki, "İşte hâzırım!" Dîğerinin sesi, "Bak ki, ben sonum!"*

O sesin birisi budur ki, kevn-i dünyâ: "İşte ben hâzırım ve 'âcilim!" der; ve dîğerinin sesi budur ki, fesâd-ı dünyâ: "Bak ki, ben sonum ve âcilim!" der.

حاضری ام هست چون مکر و کمین   نقش آخر ز آینهء اول ببین

1626. *Benim hâzırlığım mekr ve pusu gibidir; âhirin nakşını, evvelin âyînesinden gör!*

Ya'ni, dünyânın kevni der ki: "Benim hâzırlığım ve 'âcilliğim mekr ve hîle ve pusu gibidir. Bana sarılan fesâdı da kabûl etmiş olur ve bundan haberi olmaz. Benim letâfetim zâil olup, fesâdım zâhir olduğu vakit feryâda başlar. Binâenaleyh ey mütefekkir insan, âhirin nakşını ve sûret-i fesâdını evvel olan kevnin âyînesinden gör!"

چون یکی زین دو جوال اندر شدی   آن دگر را ضد و نا درخور شدی

1627. *Vaktâki bu iki çuvaldan birisinin içine gittin, o dîğere zıd ve nâ-lâyık oldun.*

Ya'ni, "Sûret-i cihânın kevni, âlem-i şehâdeti ve onun fesâdı, âlem-i âhireti tevlîd eder. Vaktâki sen kevnin da'veti tarafına gittin, huzûz ve lezzâtının çuvalı içine girdin, artık âlem-i şehâdetin zıddı olan âlem-i âhiretten haz almağa nâ-lâyık oldun." Nitekim sûre-i Şûrâ'da vâki' olan âyet-i kerîmede مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهِ وَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ مَا لَهُ فِى الآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) ya'ni "Kim ki hars-i âhireti isterse, o âhiretin harsi hakkında onun için ziyâde ederiz; ve kim ki dünyâ harsini isterse, ondan ona veririz ve onun için âhirette nasîb yoktur!" buyurulur.

ای خنُكْ آن کو ز اول آن شنید   کش عقول و مسمع مردان شنید

1628. *Ey ne mutlu o kimseye ki, o onu evvelden işitti ki onu merdânın akılları ve mahall-i sem'leri işitti.*

"Mesma', " ism-i mekândır "mahall-i sem'" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak yolunda yürüyen erkeklerin akıllarının ve kulaklarının bu âlem-i kevn ve fesâddan işittiği şeyleri ve nasâyihi evvelden işiten kimse ne saâdet sâhibidir!" Ba'zı nüshalarda "ukūl-i müstemi' " yazılmıştır. Bu sûretle ma'nâ "Merdân-ı ilâhînin işitici olan akıllarının işittiğini işiten kimseye ne mutludur!" demek olur.

خانه خالی یافت جا را او گرفت غیر آنش کژ نماید یا شگفت

1629. *Hâneyi boş buldu, yeri o tuttu, onun gayri eğri yâhud acîb görünür.*

Kalb evini hangisi boş buldu ise, o iki zıddan birisi girip yer tuttu. Meselâ huzûz ve lezzât-ı dünyeviyye ile iştigâl ve inkâr-ı âhiret fikri tuttuğu vakit, bu fikrin zıddı olan terk-i huzûz-ı dünyevî ve îmân-ı âhiret fikri eğri veyâhud acîb görünür. İnkâr ehli, îmân ehline nazar-ı taaccüble bakıp: "Bu zavallı hurâfâta dalıp, nefsini lezzât-ı dünyeviyyeden mahrûm etmiştir!" der.

کوزهٔ نو کو بخود بویی کشید آن خبث را آب نتواند بُرید

1630. [1632] *Yeni bir bardak ki, kendisine bir koku çekti, o hubsü su kesemez.*

"Topraktan ma'mûl olan yeni bir bardak kendisine bir fenâ koku çektiği vakit, o habîs kokuyu su kesemez ve izâle edemez." Hind nüshalarında "bûyî" yerine "bevlî" vâki'dir. Ya'ni, "Topraktan ma'mûl yeni bir bardak, kendisine bir sidik çektiği ve massettiği vakit, içine işler, o fenâyı su temizleyemez."

در جهان هر چیز چیزی می کشد کفر کافر را و مُرْشَدْ را رَشَدْ

1631. *Cihanda her şey bir şeyi çeker; kâfiri küfür, irşâd olunmuşu da reşed!*

"Mürşed", ism-i mef'ûl sîgasıyla, "irşâd olunmuş"; ve "reşed", doğru yolu bulmak ma'nâsınadır. "Bu cihân, mezâhir-i celâliyye ve cemâliyye ile doludur. Binâenaleyh cihânda her şey, kendisine münâsib olan bir şeyi kendi tarafına çeker. Mazhar-ı celâl olan kâfire münâsib bulunan şey küfürdür, onu küfür kendi tarafına çeker; ve irşâd olunmuş ve doğru yolu bulmuş olan mü'mini de, doğru yol olan îmân çeker."

کهربا هم هست و مقناطیس هست تا تو آهن یا کهی آیی بشست

1632. *Kehribâ da vardır ve mıknatıs da vardır; sen demir yâhud saman oldukça tuzağa gelirsin.*

"Kehribâ"dan murâd nefis ve şeytan; ve "mıknatıs"dan murâd enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır. "Saman"dan murâd, huzûz-ı dünyeviyyeye karşı metânetsiz olan insanlar; ve "demir"den murâd, sâhib-i metânet olan ve dünyânın vefâsızlığını idrâk eden insanlardır. Nitekim Hz. Attâr buyururlar. Şiir:

سر احوال جهان پرسیدم از فرزانهء گفت یا خوابست و یا باداست و یا افسانهء

گفتمش احوال عمر ما بگو تا چیست عمر گفت یا برقست و یا شمعست و یا پروانهء

گفتم آنکس را چه گویی کاندرین دل می نهد گفت یا کورست و یا مستست و یا دیوانهء

"Ahvâl-i cihânın sırrını bir ferzâne-i ilâhîden sordum. "Ya rü'yâdır veyâ rüzgârdır veyâ masaldır," dedi. Ona "Bizim ömrümüzün ahvâlini söyle, acabâ ömür nedir?" dedim. "Ya şimşekdir veyâ şem'dir veyâ pervânedir!" dedi. "Buna gönül veren kimse için ne dersin?" dedim. "Yâ kördür, yâ sarhoştur veyâ delidir," dedi.

بُرْد مقناطیس ار تو آهنی ور کهی بر کهربا بر می تنی

1633. *Eğer sen demir isen, mıknatıs götürdü; ve eğer saman isen, kehribâ üzerine teveccüh edersin.*

Ya'ni, "Bu cihânda iki türlü tuzak vardır. Birisi demirin, dîğeri samanın tuzağıdır. Eğer demir isen seni mıknatıs çeker ve eğer saman isen kehribâ tarafına teveccüh edersin." "Tenîden" masdarının buradaki ma'nâsı "iltifât ve teveccüh etmektir" (*Bahâr-ı Acem*).

آن یکی چون نیست با اخیار یار لا جرم شد پهلوی فجار جار

1634. *O biri, mâdemki ihtiyâr ile yâr değildir, şübhesiz füccârın yanına komşu oldu.*

O biri, ya'ni saman çöpü mesâbesinde olan fesaka ve münkirîn, mâdemki Allâh'ın hayırlı kullarının dostu değildir, şübhesiz kendileri gibi olan erbâb-ı fücûrun musâhibi ve arkadaşı olurlar.

هست موسی پیش قبطی بس ذمیم هست هامان پیش سبطی بس رجیم

1635. *Mûsâ Kıbtî'nin indinde çok mezmûmdur. Hâmân Sıbtî indinde çok rahîmdir.*

"Kıbtî", Fir'avn'ın tebaası; ve "Sıbtî", Mûsâ (a.s.)a tâbi' olan Benî-İsrâîl'dir. "Hâmân", Fir'avn'ın vezîrinin ismidir. Ya'ni, "Mûsâ (a.s.) Fir'avn'ın tevâbii olan Kıbtî kavminin indinde mezmûmdur ve fenâdır; ve Fir'avn'ın vezîri olan Hâmân dahi Mûsâ (a.s.)ın ümmeti olan Sıbtî indinde matrûd ve mel'ûndur; zîrâ bunlar yekdîğerinin cins-i muhâlifidir."

معدهء خرکَهْ کشد در اجتذاب معدهء آدم جَذُوبِ گندم آب

1636. *Eşeğin mi'desi ictizâbda otu çeker; Âdem'in mi'desi buğday çorbasını çekicidir.*

"Açlık ve ictizâb-ı taâm vaktinde eşeğin mi'desine ot ve saman lâyıktır. Onun mi'desi bu samanı iştihâ ile çeker ve hazm eder; ve âdemin mi'desine de buğday çorbası lâyıktır; o da bu latîf gıdâyı çeker." Bunun gibi kâfirin kalbine saman mesâbesinde olan küfür ve inkâr münâsibdir ve mü'minin kalbine de, gıdâ-yı latîf mesâbesinde olan îmân lâyık olur.

گر تو نشناسی کسی را از ظَلاَم   بنگر او را کوش سازیدست امام

1637. *Eğer zulmetlerden dolayı sen bir kimseyi tanımaz isen, ona bak ki, o onu imâm yapmıştır.*

"Eğer sende tabîat karanlığından dolayı firâset-i şer'iyye ve cehil karanlığından dolayı firâset-i hikemiyye olmadığı için, bir kimsenin hâlini ve meyl-i kalbîsini tanıyamaz isen, nazar et ki, o kendisine kimi imâm etmiştir ve nasıl bir kimseye tâbi' olmuştur!" Ya'ni tâbi' olduğu kimse peygamber midir, yoksa peygamberin zıddı olan şeytan mıdır? Zîrâ peygambere tâbi' olanlar ile olmayanları tefrîk için elde mîzân vardır ve o da Kur'ân'ın ahkâmı ve şer'-i Ahmedî'dir. Ef'âli Kur'ân'a ve şer'e tevâfuk etmeyenlerin, şeytanı imâm ittihâz ettiği derhâl anlaşılır, zîrâ ef'âl zâhirdir.

بیان آنکه عارف را غدائیست از نور حق که اَبیتُ عِنْدَ رَبِّی یُطْعِمُنِی وَ یَسْقِینِی وَ قَوْلُهُ
علیه السلام اَلْجُوعُ طَعَامُ اللّٰه یُحْیِی بِهِ اَبْدَانَ الصِّدِّقِینَ اَیْ فِی الْجُوعِ یَصِلُ طَعَامُ اللّٰه

Onun beyânındadır ki, ârife nûr-ı Hak'dan bir gıdâ vardır. Der ki: "Ben Rabb'im indinde geceledim; bana yedirdi ve içirdi"; ve "Açlık Allâh'ın taâmıdır ki, onunla sıddîkların bedenlerini diri kılar" (A.s.)ın kavlidir. "Açlıkta Allâh'ın taâmı vâsıl olur" demektir

Bu sürh-i şerîf, yukarıdaki 1636 numaralı beyte merbûttur.

زآنکه هر کُرّه پی مادر رود   تا بدآن جنسیتش پیدا شود

1638. *Zîrâ ki her hayvân yavrusu anasının arkasından gider; nihâyet onunla, onun cinsiyeti zâhir olur.*

Ya'ni tâbi'e baktığın vakit, metbû'un mâhiyetini anlarsın; zîrâ metbû' tâbi'in ve tâbi' dahi metbû'un cinsindendir. Metbû' şerîf ise, tâbi' dahi şerîfdir.

آدمی را شیر از سینه رسد　　　شیر خر را نیم زیرینه رسد

1639. *Benî-âdemin sütü göğüsten erişir; eşeğin sütü aşağıya mensûb olan yarıdan erişir.*

Ya'ni, "Benî-âdemin emdiği süt, anasının göğsünden ve kısm-ı ulvîsinden gelir; eşeğin emdiği süt ise, anasının yarı belinden aşağısından ve kısm-ı süflîsinden gelir." Bu vaz'iyet-i cismâniyye birinin şerâfetine, dîğerinin hasâsetine işârettir. Bu beyt-i şerîfde "süt" ile hayâtın zevkine işâret buyurulur. Ya'ni insanın ezvâk-ı hayâtiyyesi sîneden doğan ilim iledir; ve hayvanın zevk-i hayâtı ise, kısm-ı süflîsindeki âlet-i şehvetinden husûle gelir. Binâenaleyh zevk-i ilme arkasını dönüp, zevk-i şehvete müteveccih olanlar, insan sûretinde hayvan olmuş olurlar.

عدل قسّامست و قسمت کردنیست　　　این عجب که جبر نی و ظلم نیست

1640. [1643] *Adl taksîm edicidir ve taksîm etmeğe de lâyıktır. Bu acebdir ki, cebir yoktur ve zulüm de yoktur.*

Ya'ni adl-i ilâhî her ferdin hakkını taksîm ve tevzî' edicidir ve o adl hakkıyla taksîm etmeğe de lâyıktır; zîrâ ondan zerre kadar bir hatâ vukū'u melhûz değildir; binâenaleyh bu azîm taksîmât ve tevzîât esnâsında bir cebir olmadığı gibi, zulüm de vâki' değildir.

Ma'lûm olsun ki, "a'yân-ı sâbite"den her bir "ayn"ın bir isti'dâdı ve kābiliyyet-i mahsûsası vardır, aslâ biri dîğerine benzemez. Ve a'yân-ı sâbiteye vücûd-ı ilmî bahş eden atâ-yı zâtîdir. Ve adl ve dâd-ı ilâhî olmasa, hiçbir sûret mertebe-i ilimde peydâ olmaz ve onların isti'dâd ve kābiliyyâtı dahi mevzû'-i bahs olmaz idi. Bu isti'dâd ve kābiliyâtta aslâ Hakk'ın cebri yoktur. Atâ-yı zâtî ve tecellî-i ilâhî ve "nefes-i rahmânî" ale's-seviye vâki'dir. Tenfîs-i rahmânîyi müteâkib, her bir ayn, kendi isti'dâdına ve kābiliyet-i zâtiyyesine göre müteayyin olmuştur. Binâenaleyh her bir ayn, kendi kendine cebr etmiştir.

Misâl: Bir kimse zemherîde lâ-yenkatı' bir cam üzerine nefesini irsâl etse, bî-sûret olan bu nefes cam üzerine ale's-seviye temâs eder; fakat şiddet-i bürûdet hasebiyle bu nefes cam üzerinde tekâsüf ederek incimâd eylediği vakit, türlü şekiller zâhir olur ve bu zâhir olan eşkâlin hiçbirisi ne tûlen ve ne de arzan yekdîğerine benzemez. Bu eşkâlin her biri bî-sûret olan o nefesde

mündemiç idi, bittekâsüf böylece zâhir oldular. Ve bu sûretle, kendi isti'dâd ve kābiliyetlerini irâe ettiler. Bu isti'dâd ve kābiliyetlere aslâ müteneffisin icbârı yoktur, belki ayn-ı nefesde onlar, isti'dâd ve kābiliyetlerine göre, kendilerini yine kendileri îcâd ettiler. Ancak müteneffisin vücûdu, onların illet-i ızhârı oldu ve onlar ma'lûl oldular. Şimdi bu eşkâl içinden birisi çıkıp da bilfarz müteneffise hitâben: "Sen beni niçin yanımda mütekevvin olan şu güzel çiçek gibi tersîm etmedin, böyle upuzun bir şekilde kaldım?" suâlini soramaz. Sorsa, müteneffis ona cevâben der ki: "Bu şekilde hudûsün için benim tarafımdan senin üzerine hiçbir cebir vâki' olmadı, ben ancak seni tenfîs ettim. Sen de bilkuvve mevcûd ve bilfiil ma'dûm olan kābiliyet ve isti'dâdın hasebiyle böyle tekevvün ettin; cebir ancak senden sana vâki' oldu, niçin bana tevcîh-i hitâb ediyorsun?"

İmdi nefes-i rahmânînin hîn-i tenfîsinde her bir ayn, o nefesde "Kün!" emrine imtisâlen, kendi isti'dâd ve kābiliyeti dâiresinde, kendi kendini tekvîn etmiş ve ona o sûrette tekevvünü için cebir vâki' olmamış olduğundan Hak لاَ يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ (Enbiyâ, 21/23) ["Allâh yaptığından suâl olunmaz"]dır. Zîrâ Hakk'ın fiili onları tenfîs etmek ve onlara ifâza-i vücûd eylemektir. Bu ise atâ-yı Zâtî'dir. Hiç atâ-yı Zâtî'sinden dolayı Hakk'a suâl teveccüh eder mi? Belki suâl, isti'dâd-ı âlî dururken, isti'dâd-ı süflîyi beğenip, o isti'dâd dâiresinde mütekevvin olanlara teveccüh eder. وَ هُمْ يُسْئَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ["Onlar ise sorguya çekileceklerdir"] onlar hakkındadır. Cenâb-ı Hak Zeyd'i cebren cânib-i saâdete ve Amr'ı da cebren şekāvete sevk etmekten münezzehdir. Hakk'ın meşiyyeti ancak isti'dâd ve kābiliyete taalluk eder; zîrâ Hak Teâlâ ilminde sâbit olan şeyi murâd eder ve murâd eylediği şeyi işler. وَ مَا ظَلَمْنَاهُمْ وَ لَكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Nahl, 16/118) ya'ni "Biz onlara zulm etmedik, velâkin onlar nefislerine zulm ettiler" âyet-i kerîmesinde bu hakîkate işâret buyurulur.

جبر بودی کی پشیمانی شدی　　　ظلم بودی کی نگهبانی بُدی

1641. *Cebir olaydı, ne vakit pişmânlık olurdu? Zulüm olaydı, ne vakit nigehbânlık olurdu?*

Eğer insanın efkârı ve bâtını üzerinde bir cebr eden olaydı, o fikre müsteniden işlediği fiilin fenâlığı zâhir olduğu vakit, onda pişmânlık duygusu peydâ olmazdı; zîrâ pişmân olmak, fiilinde muhtâr olup hatâ ettiğini i'tirâf etmektir; ve kezâlik Hak tarafından kula zulüm olsa idi, Hak Teâlâ onların ef'âlinin hâfızı olup, onlara kitâb ve peygamberler göndererek doğru yolu gösterir mi idi? Fus-

silet sûre-i şerîfinde buyurulur: مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا و مَا رَبُّكَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ (Fussilet, 41/46) Ya'ni "Kim ki amel-i sâlih işledi, o amel kendi nefsinin lehinedir; ve kim ki kötülük yaptı, o da nefsinin aleyhinedir ve senin Rabb'in, kullarına zulm edici değildir." Bu cebir hakkında I. cildin 625 numaralı beytine müsâdif این نه جبرست معنیٔ جباریست ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır"] beytinde de îzâhât verilmiştir.

روز آخر شد سبق فردا بود راز ما را روز کی گنجا بود

1642. *Gün âhir oldu, ders yarın olur; bizim sırrımızı gün ne vakit sığdırıcı olur?*

"Gün âhir, ya'ni akşam oldu, binâenaleyh bu bahisteki dersi yarına ta'lîk etmek lâzım gelir. Bizim sırrımızı elfâz ve ibârât ile beyân için bir gün kâfî gelmez, günler lâzımdır." İhtimâl ki bu bahisler cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından, cenâb-ı Hüsâmeddîn efendimize gündüz imlâ ettirilmekte idi, bahis bitmeden akşam oldu; onun üzerine bu beyt-i şerîf ile o meclise hâtime verildi. Ankaravî hazretleri günü, "dünyâ" ile ve yârını da, "âhiret" ile te'vîl buyurmuşlardır.

ای بکرده اعتماد واثقی بر دَم و بر جابلوسی فاسقی

1643. *Ey bir fâsıkın demine ve câblûsluğuna bir muhkem i'timâd etmiş olan!*

"Fâsık", dâire-i şer'den hâriç olan kimsedir. "Dem", burada firîb ve hîle; "câblûs" ve "çâplûs", aldatıcı ve tatlı dilli demektir. "Çâplûs" telaffuzu galat-ı âmm olduğunu Hind şârihlerinden Şeyh Abdüllatîf yazıyor. Hind nüshalarında bu beyt-i şerîfden evvel şu tarzda bir sürh ve unvân mündericdir: خطاب با مغروران دنیا و گرفتاران نفس ya'ni "Dünyâ mağrûrlarına ve nefis esîrlerine hitâbdır." Fakat bu sürh Ankaravî'de münderiç değildir. Ya'ni, "Ey mürşidlik da'vâsına kıyâm edip bir fâsıkın hîlesine ve tatlı dille aldatmasına muhkem i'timâd etmiş olan kimse!" demektir.

قبهٔ بر ساختستی از حَبابْ آخر آن خیمست بس واهی طنابْ

1644. *Habâbdan bir kubbe düzmüşsün; nihâyet o, tınâbı çok gevşek olan çadırdır.*

"Habâb", "sehâb" vezninde su üzerinde peydâ olan kabarcıklardır ki, içinde hava mahbûs olup, muhîti sudan ibâret olur. "Vâhî", gevşek ve zayıf ve âciz demektir. "Tınâb", çadır ipi ma'nâsınadır. Ya'ni, "Fâsıkın hîlesi ve tatlı dili, su kabarcığından hâsıl olan kubbeye benzer. O çadırın ipi gevşektir. Su kabarcıkları nasıl bir püfle söner ise, bu hîleler ve tatlı diller dahi bir sebeb-i

hafîf ile zâil olur. Binâenaleyh senin bu kadar gevşek bir şeye muhkem i'timâdın câiz midir?"

زرق چون برقست اندر نور آن   راه نتوانند دیدن رهروان

1645. *Zerk, şimşek gibidir, onun nûrunda yolcuların yol görmesi mümkin değildir.*

"Zerk", riyâ ve hîle demektir. Ya'ni, "Riyâ ve hîlenin parlaklığı pek muvakkattır, şimşeğe benzer. Karanlıkta yolcular şimşeğin ışığı sâyesinde ne derecede yolu görüp istifâde edebilirlerse, hîle ve riyânın sahte ışığından da, Hak yolunun sâlikleri o kadar istifâde edebilirler. Bu ise aslâ istifâde değildir, bir tehlikedir."

این جهان و اهل او بی حاصلند   هر دو اندر بی وفایی یك دلند

1646. *Bu cihân ve onun ehli bî-hâsıldırlar; her ikisi bî-vefâlıkta müttehiddirler.*

Bu dünyâ ve dünyânın ehli bî-hâsıldırlar; zîrâ dünyânın hâlinde bekā ve sebât olmadığı gibi, ehl-i dünyânın hâlinde dahi kezâlik bekā ve sebât yoktur. Her ikisi de vefâsızlıkta müttehiddirler; binâenaleyh dünyâdan ve dünyânın ehlinden vefâ ve sadâkat beklemek abestir.

زادهء دنیا چو دنیا بی وفاست   گرچه رو آرد بتو آن رو قفاست

1647. *Zâde-i dünyâ , dünyâ gibi bî-vefâdır; her ne kadar sana yüz getirir ise de o yüz, kafadır.*

Dünyânın oğlu, ya'ni ehl-i dünyâ babası olan dünyâ gibi vefâsızdır. Her ne kadar sana yüz gösterir ve yüzüne güler ise de, bil ki o yüz, arkadır; ya'ni senin yüzüne gülmesi, bilâhire seni helâk etmek içindir. Zîrâ dünyânın zâhiri ni'met ve bâtını nıkmettir.

اهل آن عالم چو آن عالم زِبِرّْ   تا ابد در عهد و پیمان مُسْتَمِرّْ

1648. *O âlemin ehli, o âlem gibi, ihsân cihetinden ebede kadar ahd ü peymânda müstemirdir.*

"Birr", iyilik ve ihsân ma'nâsınadır. "Müstemir", dâim ve muttasıl olan. Ya'ni, "Rûh âleminin ehli, o rûh âlemi gibi ihsân cihetinden vâki' olan ahd ü peymânda ebede kadar dâim ve sâbittir, aslâ bî-vefâ değildir. Binâenaleyh rûh âleminin ehli olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtı halk-ı

cihâna iyilik etmek husûsundaki ahd ü peymânlarına dâimâ sâdık kalmışlar ve iyiliklerine ve ihsânlarına mukābil cihân halkından ne mal ve ne câh istemişlerdir."

خود دو پیغمبر بهم کی ضد شدند   معجزات از یکدیگر کی بستدند

1649. *İki peygamber muhakkak birbiriyle ne vakit zıd oldular, ne vakit birbirinden mu'cizât aldılar?*

Zîrâ zıddıyet tehâlüf-i efkârdan hâsıl olur ve tehâlüf-i efkâr ise hakîkatin adem-i müşâhedesinden neş'et eder. Peygamberler ise, halkı müşâhede ettikleri bir hakîkate da'vet ettiler. Âlem-i hakîkatte televvün yoktur, televvün âlem-i şehâdettedir. Onun için ehl-i dünyânın ahvâli mütelevvindir, ehl-i hakîkatin ahvâlinde aslâ televvün ve tehâlüf yoktur; ve cümlesi aldıklarını hakîkat-ı vâhideden alırlar. Binâenaleyh birbirinden mu'cize almalarına ihtiyâç yoktur.

کی شود پژمرده میوهٔ آن جهان   شادئ عقلی نگردد اندهان

1650. [1653] *O cihânın meyvesi ne vakit pejmürde olur? Akla mensûb olan sürûr gamlar olmaz.*

"Enduhân", "endûhân"ın muhaffefidir. "Endûh", gam ma'nâsınadır. "Zî-rûh"un gayri lisân-ı Fârisî'de "hâ" ile cemi'lenmek lâzım gelirken bu kelimenin zî-rûh gibi "ân" ile cemi'lenmesi gayr-i kıyâsîdir (*Burhân*). Ya'ni, "Âlem-i hakîkatte televvün olmadığından, onun meyvesi ve mahsûlü, âlem-i kevn ü fesâd olan dünyânın maddî ve ma'nevî mahsûlâtı gibi pejmürde olmaz. Zîrâ âlem-i ma'nâ âlem-i sûretin zıddıdır; ve zıd, zıddiyle içtimâ' edemez. Nitekim aklın sürûru ve sevinci, kendisinin zıddı olan gamlar olmaz. Zîrâ inkılâb-ı hakāyık mümkin değildir."

نفس بی عهدست زآن رو کشتنیست   او دنی و قبله گاه او دنیست

1651. *Nefis bî-ahddır, o cihetten öldürmeğe lâyıktır; o alçaktır ve onun kıblegâhı da alçaktır.*

Nefis, nakz-ı ahd eden bir düşmandır. Nakz-ı ahd eden bir düşman ile harb etmek lâzım geldiği gibi, nefse karşı da cihâd ve harb i'lânı ile onu öldürmek lâyık olur; ve nefis, âlem-i süflî olan bu dünyâdan mütekevvin olduğu için alçaktır ve onun kıblesi ve teveccüh ettiği yer dahi alçaktır. Binâenaleyh ondan vefâ ve fazîlet ve meziyet beklemek abestir.

نفسها را لایقست این انجمن　　　　مرده را در خور بود گور و کفن

1652. *Nefislere bu cemiyet lâyıktır, ölüye mezar ve kefen lâyık olur.*

"Encümen", cemiyet demektir ki, âlem-i keserât olan bu dünyâ-yı denî murâd olunur. Ya'ni, "Nefisler bu âlemden mütekevvin olduğundan, onların âlem-i hakîkat ile alâkası olamaz. Onlara ancak bu dünyâ-yı denî lâyık olur; ve nefis hakîkat-ı vâhide muvâcehesinde ölü mesâbesindedir. Binâenaleyh ölüye mezar gibi dar olan âlem-i cismâniyyet ve kefen gibi dikişsiz ve nizâmsız sıfât lâyık olur."

نفس اگر چه زیرکست و خرده دان　　　　قبله اش دنیاست او را مرده دان

1653. *Gerçi nefis zekîdir ve ince bilicidir; onun kıblesi dünyâdır, onu ölmüş bil!*

İnsanın nefs-i hayvâniyyesi gerçi idrâk husûsunda zekîdir ve ince şeyleri bilicidir; fakat onun zekâvetinin ve bilgilerinin teveccüh ettiği kıble dünyâdır, âlem-i hakîkat değildir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. faslında şöyle buyururlar: "Bu dünyâ ve ezvâk, âdemin hisse-i hayvâniyetidir. İnsan bunların cümlesini, kuvve-i hayvâniyyesine verir. Halbuki insâniyetten ibâret olan aslı za'f içindedir. Nihâyet insân, hayvân-ı nâtıktır, derler. Binâenaleyh insan iki şeydir. Kuvve-i hayvâniyyede mündemiç olan şey, şehevâttır ve arzûlardır; ammâ onun hülâsası ve gıdâsı olan şey, ilim ve hikmet ve dîdâr-ı Hak'dır. Âdem'in hayvâniyeti Hak'dan ve insâniyeti dünyâdan girîzandır." İmdi nefs-i insânî cemâd âlemi olan bu dünyâdan mahlûk olduğundan, o da aslına tebean ölü ve cemâddır ve hayât-ı hakîkiyyeden uzaktır.

آب وحی حق بدین مرده رسید　　　　شد ز خاك مردهٔ زنده پدید

1654. *Hakk'ın vahiy suyu bu ölmüşe erişti, ölmüş topraktan diri zâhir oldu.*

"Vahy"den murâd, burada cezbe-i ilâhî ve ilhâm-ı rabbânîdir ki, ıstılâh-ı sûfiyyede "vahy-i kalb" derler. Ya'ni, "Ölü mesâbesinde olan ehl-i nefsin kalbine Hakk'ın cezbesi ve ilhâmı eriştiği vakit, ölmüş toprak mesâbesinde olan cisminden insanlığı dirilir ve mağrûr olduğu idrâkât-ı nefsâniyyesindeki zekâvetinin hiç olduğunu anlar.

تا نیآید وحی تو غره مباش　　　　تو بدآن گلگونهٔ طال بقاش

1655. *Sana vahy gelmedikçe, onun bekāsının uzunluğu düzgününe mağrûr olma!*

"Gülgûne", kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün. "Kāl", kavl ma'nâsına geldiği gibi, "tâl" dahi tûl ve uzunluk ma'nâsına gelir. "Bekāş"daki "şın" zamîr-i gāibi, nefse râci'dir. Ya'ni, "Hakk'ın sana cezbesi ve ilhâmı gelmedikçe, nefsin idrâkâtına aldanma! Nefis sana hayât-ı hayvâniyyesinin bekāsı hakkında , kadın düzgünü gibi süslü fikirler verir. Meselâ bir cenâze ile kabristana gittiğin vakit, bir gün bu ölüm hâlinin senin de başına geleceğini düşünmeğe başlarsın. Bu düşünceden nefsinin keyfi kaçıp, sana: "Hayır bunu düşünme, sıhhatin yerindedir, biz daha çok yaşarız ve ezvâk-ı dünyeviyye ile mütena'im oluruz!" diyerek o fikr-i hakîkî üzerine yalancı bir düzgün sürer.

بانگ و صیتی جو که او خامل نشد   تاب خورشیدی که آن آفل نشد

1656. *Bir sıyt u sadâ iste ki, o nazardan sâkıt olmaya; bir güneşin ziyâsını iste ki, o gurûb etmiye!*

"Hâmil", nazardan düşücü ve tam ve nişânsız demektir. Ya'ni, "Ulûm-ı zâhiriyye kıyl u kāllerini kemâl addetme; zîrâ bu dedikoduların âlem-i hakîkatte hiçbir kıymeti yoktur, çünki ölüm ile fenâ bulur. Âlem-i hakîkatde nazardan sâkıt olmayacak bir kemâl iste ki, o tâbi' olduğun Nebî'nin bâtını olan şems-i velâyetinin sana aksidir, bu güneşin ziyâsını iste ki, o aslâ gurûb etmez.

آن هنرهای دقیق و قال و قیل   قوم فرعونند اجل چون آب نیل

1657. *O ince hünerler ve kāl ve kıyl, Fir'avn'ın kavmidirler, ecel de Nil suyu gibidir.*

"İnce hünerler"den murâd, dünyânın sanâyi' ve maârif-i dakîkasıdır; ve "kāl ve kıyl"den murâd dahi, ulûm-ı zâhiriyye dedikodularıdır ki, bu ulûmun âlimleri, birbirlerine karşı tefevvuk ve iftihâr-ı nefsânî için dâimâ bahs ve münâzara ederler. İmdi bu hünerler ve dedikodular mâdemki nefsânîdir, Fir'avn'ın kavmi ve tebaası mesâbesindedirler. Zîrâ vücûd-ı beşerde "nefis," Mûsâ-yı rûha muhâlif olan Fir'avn'dır ve ecel gelince vâki' olan "ölüm" dahi Nil suyu gibidir. Nil suyu kavm-i Fir'avn'ı nasıl boğup bî-nâm ve nişân etti ise, ölüm dahi bu âlimlerin hünerlerini ve kıyl ü kāllerini öyleçe nâbûd eyler.

Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Pîr'in murâd-ı âlîleri, dünyevî hünerlerin ve maârif ve ulûmun ibtâli değildir; vazîfe-i insâniyyenin ancak bunları tahsîlden ibâret olduğu kanâatını izâle etmektir. Bu ulûm-ı zâhiriyyenin tahsîli ile berâber, Hak'dan gāfil olmamaktan ibâret olan vazîfe-i insâniyye ihmâl edilmez-

se, kemâl üzerine kemâl olur. Nitekim I. cild [997. beyit]de bu ma'nâyı te'yî-den cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyurmuşlar idi: چیست دنیا از خدا غافل بدن نی قماش و نقره و فرزند و زن Ya'ni, "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır, yoksa kumaş ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir."

رونق و طاق و طُرُنب و سحر شان گرچه خلقانرا کشد گردن کشان

1658. *Onların revnakı ve tâk ve turunbu ve sihri, gerçi halâikı cebren çeker.*

"Tâk u turunb", kerr ü fer ve gösteriş demektir. Ya'ni, "Ehl-i dünyânın revnakı ve zâhirî parlaklığı ve gösterişi ve nefisleri avlayan sihri, gerçi halâikı cebren dünyâ tarafına ve kendileri tarafına çeker."

سحرهای ساحران دان جمله را مرگ چوبی دان که شد آن اژدها

1659. *Hepsini sâhirlerin sihri bil; ölümü bir asâ bil ki, o ejderhâ oldu.*

Ehl-i dünyânın bu gösterişlerini ve parlaklıklarını, sihirbazların sihirleri mesâbesinde bil! Ölümü dahi Mûsâ (a.s.)ın ejderhâ olan asâsı mesâbesinde bil! Asâ nasıl sihirbazların sihirlerini yuttu ise, ölüm dahi ehl-i dünyânın o revnak ve tâk u turunblarını yutar.

جادویها را همه یك لقمه کرد یك جهان پر شب بد آنرا صبح خورد

1660. [1663] *Bütün sihirbazlıklarını bir lokma etti. Bir cihan gece dolu idi, onu sabâh yedi.*

Fir'avn'ın sihirbazlarına karşı, Mûsâ (a.s.)ın asâsı ejderhâ olup, onların sihirbazlıklarını bir lokma ederek yuttu. Bir cihân, ya'ni kavm-i Fir'avn'ın âlem-i hayâtı gece ile, ya'ni sıfât-ı nefsâniyye zulmetleri ile dolu idi. Mûsâ (a.s.)ın sabâh-ı nübüvveti o zulmetleri yedi ve yuttu.

Ma'lûm olsun ki, vak'a-i sihir hakkında iki kavil vardır; birisi budur ki: Mûsâ (a.s.)ın asâsı sâhirlerin sun'î olan sihirlerini ibtâl ve onların hîlesini ve keydini yuttu. Ya'ni ejderhâ yine asâ olduğu vakit, sâhirlerin ipleri ve değnekleri kemâ-kân ip ve değnek olarak kaldı. Nitekim sûre-i Tâhâ'da vâki' وَ اَلْقِ مَا فِى يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ (Tâhâ, 20/69) ya'ni " Yâ Mûsâ sağ elindeki asâyı bırak, sihirbazların tasnî' ettikleri şeyi yutsun; onların tasnî' ettikleri şey, sihirbazın hîlesidir" buyurulur.

İkinci kavil budur ki: Asâ ejderhâ olduğu vakit, sihirbazların sihirledikleri ipleri ve değnekleri yuttu; tekrâr asâ olduğu vakit, meydanda bunların hiçbi-

rinden eser kalmadı. Asâ bu kadar âsârı yutmakla vücûdu ziyâdeleşmedi ve kalınlaşmadı. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ve âtîdeki beyitlerde bu iki kavle de işâret buyururlar.

نور ازآن خوردن نشد افزون و بیش　　بل همانست کو بودست پیش

1661. *Nûr onu yemekten artık ve ziyâde olmadı, belki ancak evvel olduğu gibi oldu.*

Nübüvvet sabâhının nûru olan asâ, sihir zulmetini yuttuğu için o asânın vücûdu artmadı ve ziyâdeleşmedi, belki evvelce ne halde idiyse, onu yuttuktan sonra da, o halde oldu.

در اثر افزون شد و در ذات نی　　ذات را افزونی و آفات نی

1662. *Eserde ziyâde oldu ve zâtta değil; zât için ziyâdelik ve âfât yoktur.*

Gerçi asânın hâlinde bir ziyâdelik görüldü, asâ iken ejderhâ oldu; fakat bu ziyâdelik asânın zâtında değil, eserinde vâki' oldu; zîrâ her şeyin zâtı ve hakîkati, mazharı olduğu bir ism-i hâssın sûret-i ilmîsi olduğundan, âlem-i kevnde zâhir olan eseri, o hakîkati ve ayn-ı sâbiteyi ziyâdeleştirdi. Meydanda ziyâde görünen ancak eserdir, yoksa zât değildir. Böyle olunca zât için ziyâdelik ve noksanlık olamaz.

حق ز ایجاد جهان افزون نشد　　آنچه اول آن نبود اکنون نشد

1663. *Hak cihânın îcâdından ziyâde olmadı; o şey ki o, evvel olmadı, şimdi de olmadı.*

Câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan Hak Teâlâ'nın nûr-ı vücûdu, eserden ibâret olan cihânın îcâdından dolayı ziyâde olmadı; zîrâ cihân, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesinin zılâlinden ibârettir; ve zıllin zuhûru için üç şey lâzımdır: 1. Zıllin zâhir olduğu mahal, 2. Zıllin sâhibi, 3. Zıllin zuhûrunu îcâb eden nûrdur. Zıllin mahall-i zuhûru, bu âlem-i kesîf-i şehâdettir ki, bu mertebe, vücûd-ı mutlakın bir mertebe-i tenezzülüdür. Sâhib-i zıl Hak'dır ve zıllin zuhûrunu îcâb eden nûr dahi, Hakk'ın ism-i Zâhir'idir.Ve bu tecelliyât, Hakk'ın kendi vücûdunda olduğundan esmâ ve sıfât eserlerinden ibâret olan mezâhir-i âlemin zuhûruyla Hakk'ın zâtı ziyâde olmaz ve onların ma'dûm olmasıyla da Hakk'ın vücûdu eksilmez. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yûsufî'dedir.

ليك افزون گشت اثر ز ايجاد خلق   در ميان اين دو افزونيست فرق

1664. *Lâkin îcâd-ı halktan eser ziyâde oldu; bu iki ziyâdeliğin arasında fark vardır.*

Ya'ni bir, zâtın ziyâdeliği ma'nâsı ve bir de eserin ziyâdeliği ve zuhûr-ı vücûdu ma'nâsı vardır. Eserin ziyâde olmasından, zâtın ziyâde olması lâzım gelmez. Meselâ denizin zâtı ve nefsi vardır ve dalgaların dahi zâtı vardır. Dalgaların taayyün-i zâtîleri zâhir olduğu vakit, denizin zâtı ziyâdeleşmez, fakat dalgaların zevât-ı müteayyineleri zât-ı deryâ üzerinde bir ziyâdelik gösterir. İşte bu iki ziyâdelik arasında fark vardır. Zîrâ deniz, deniz olmak için dalgaların vücûduna muhtâç değildir; fakat dalgalar, dalga olmak için, denizin vücûduna muhtâçdırlar. İmdi dalgalar zât-ı deryâdandır ve taayyünleri i'tibâriyle o deryâ-yı azîmin gayridirler; fakat hakîkatleri ve zâtları deryânın "ayn"ıdır ve hey'et-i mecmûası deryâdır.

Dîğer bir vecih de budur ki: Hak cihânın îcâdından ziyâde olmamıştır, fakat âlem-i kesâfette bu halk-ı müdrikin dahi îcâdı vardır ki, o halkın îcâdından dolayı eser ziyâde olur. Nitekim insanlar tayyâreler, tahte'l-bahirler, torpidolar, diritnotlar, radyo âledleri ve türlü türlü makineler îcâd etti ve peyderpey de etmektedirler. Bu îcâdlardan eserler ziyâde oldu. Hakk'ın âlemi îcâd etmesi bu kabîlden değildir. Bu iki îcâd ve ziyâdelik arasında fark-ı küllî vardır; zîrâ insan ile, onun masnû'u ve eseri arasında gayriyyet-i hakîkiyye-i lügaviyye vardır ve hiçbir vecih ile ayniyet ma'nâsı vârid değildir; fakat vücûd-ı Hak ile eşyâ arasında böyle gayriyyet-i hakîkiyye-i lügaviyye yoktur, belki gayriyyet-i hakîkiyye-i ıstılâhî ile ayniyyet-i hakîkiyye-i ıstılâhî vardır. Meselâ aynaya bakan bir şahsın zâtı ve sıfâtı o aynada zâhir olur ve sıfâtının zuhûru budur ki, o şahsın her bir hareket ve sükûnu, gülmesi ve ağlaması ilh. akisde görünür. Bu cihetten şahıs, aksin "ayn"ıdır ve bu ayniyyet, ayniyet-i hakîkî-i ıstılâhîdir. Eğer lügavî olsa idi, akisde vâki' olan her bir keyfiyetin, şahısta dahi vukû'u vâcib olurdu. Eğer akis üzerine bir boya atsalar, şahıs onunla boyanmaz, kendi hâlinde kalır. İşte bu cihetten de gayriyyet-i hakîkî-i ıstılâhî sâbit olur.

هست افزونئ اثر اظهار او   تا پديد آيد صفات و كار او

1665. *Eserin ziyâdeliği onun ızhârıdır, tâ ki onun sıfâtı ve kârı zâhir gele.*

Ma'lûmdur ki, sıfât-ı ilâhiyye, niseb-i zâtiyyedir. Zât ise kendi nisbetleriyle ziyâdeleşmez. Meselâ vâhidin birtakım nisbetleri vardır 1/2, 1/3, 1/5, 1/8

ilh... Bu nisbetlerin cümlesi vâhidde mündemiçdir ve aslâ vâhidi ziyâdeleştirmez; fakat nisebin izhârı, iktizâ-yı zâtî olduğundan, Hak bu iktizâ-yı zâtîsi üzerine, onları kendi vücûdunun merâtibinde, o merâtibin îcâbına göre ızhâr eder. Eserin ziyâdeliği, ancak onun vücûdunun tecellî-i sıfâtiyye ile zuhûrundan ibâret olur. Nitekim I. cildde 1814-1815 numaralı beyit[ler]de şöyle buyurulmuş idi:

این من و ما بهر این بر ساختی   تا تو با خود نرد خدمت باختی

این من و تو ها همه یکسان شوند   عاقبت مستغرق جانان شوند

"Bu beni ve bizi bunun için yaptın, tâ ki sen kendin ile hizmet tavlasını oynayasın, tâ ki benler ve senler hep müttehid ola; âkıbet cânânın müstağrakı ola."

هست افزونئ هر ذاتی دلیل   کو بود حادث بعلتها علیل

1666. *Her bir zâtın ziyâdeliği delîldir ki, o hâdis ve illetler ile alîl ola.*

Herhangi bir zâtın bir sebeble ziyâde oluşu ve tekessür edişi, o zâtın hâdis ve illetler ile ma'lûl olmasının delîlidir. Halbuki yukarıda îzâh olunduğu üzere, zât-ı Hak âsâr ile ziyâdeleşmez. Binâenaleyh hudûsdan ve illetler ile ma'lûl olmaktan münezzehtir.

تفسیر فَاَوْجَسَ فِى نَفْسِهِ خِيفَةً قُلْنَا لاَ تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلَى

"Fe evcese fî nefsihî ilh... (Tâhâ, 20/67) ya'ni "Mûsâ (a.s.) nefsinde havfı gizledi. Biz dedik: Korkma! Muhakkak sen a'lâsın!" âyet-i kerîmesinin tefsîridir

Bu âyet-i kerîme Tâhâ sûre-i şerîfesinde vâki'dir.

گفت موسی سحر هم حیران کنیست   چون کنم که خلق را تمییز نیست

1667. *Mûsâ dedi: "Sihir dahi pek hayrân edicidir; nasıl edeyim ki halkın temyîzi yoktur!"*

Bu sürh-i şerîf, yukarıdaki 1664, 1665 numaralı beyitlere merbûttur. Ya'ni "Îcâd-ı Hak vardır, bir de îcâd-ı halk vardır. Asânın ejderhâ olması îcâd-ı Hak'dır ve değneklerin ve iplerin yılan sûretinde görünmesi dahi sihir vâsıtasıyla îcâd-ı halktır. İmdi îcâd-ı Hak, hakîkat içinde halk ve îcâd-ı halk, hayâl içinde hayâldir. Ya'ni asânın zâtı ve hakîkati ejderhâ idi, hayâl olan bu vücûd-ı izâfî âleminde asâ libâsıyla zâhir oldu; ve değnekler ve ipler kendi hakîkatlerinin hayâli idi ve sihir ise bu hayâllere müstenid olan hayâl idi. İmdi Hakk'ın kisve-i hayâlden soyarak ızhâr ettiği hakîkat ki, onun îcâdıdır, bu îcâd halkı hayrette bırakıcıdır; fakat hayâl içinde hayâl ve îcâd-ı halk olan sihir dahi hayrân edicidir. Fakat ne yapayım ki, halkta bu iki îcâd arasını fark ve temyîz edecek kuvvet yoktur!" demek olur.

Bu beyt-i şerîf cenâb-ı Mûsâ tarafından Hakk'a hitâbdır.

گفت حق تمييز را پيدا كنم　　　عقل بى تمييز را بينا كنم

1668. *Hak buyurdu: "Ben temyîzi peydâ ederim; temyîzsiz olan aklı görücü ederim!"*

Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)a cevâben buyurdu ki: "Ben îcâdım olan mu'cizeyi ve îcâd-ı halk olan sihiri temyîz edecek kadar halkın akıllarına kuvvet veririm ve onlarda temyîz peydâ ederim."

گرچه چون دريا بر آوردند كف　　　موسيا تو غالب آيى لا تخف

1669. *"Gerçi deryâ gibi köpük çıkardılar, ey Mûsâ sen gālib gelirsin, korkma!"*

"Sihirbâzlar gerçi denizin dalgalanıp köpük çıkardığı gibi, âlem-i hayâl olan bu vücûd-ı izâfî deryâsının köpüğü mesâbesinde sihir gösterdiler; ey Mûsâ, benim îcâdım olan mu'cizen ile, onların îcâdı olan sihirlere gālib gelirsin, korkma! Zîrâ hakîkat dâimâ hayâle gālibdir."

بود اندر عهد خود سحر افتخار　　　چون عصا شد مار آنها گشت عار

1670. [1673] *Kendi zamânında sihir iftihâr idi; vaktâki asâ yılan oldu, onlar âr oldu.*

Ya'ni, Mûsâ (a.s.) zamânında sihir, halk arasında şâyân-ı iftihâr bir san'at idi. Vaktâki asâ yılan olup, kendi hakîkatiyle zâhir oldu, onların sihirlerinin ancak hayâlden ibâret olduğu anlaşıldığından, artık sihir ve sihirbâzlık âr ve şâyân-ı ta'yîb bir san'at oldu.

هر كسى را دعوئ حسن و نمك　　سنگ مرگ آمد نمكها را محك

1671. *Her bir kimsenin hüsn ü letâfet da'vâsı vardır; ölüm taşı, letâfetlerin mihekki geldi.*

"Nemek", tuz demektir; burada mecâzen letâfet-i ma'nevî murâd buyurulur. "Her bir kimsenin mehâret ve letâfet-i ma'nevî da'vâsı vardır; fakat bu da'vâ, sihirbâzların da'vâsına benzer. Zîrâ bu da'vâ, hayât-ı dünyeviyyeye merbûtiyet esâsına müsteniddir. Vaktâki bu hayât-ı dünyeviyyeyi yıkan ölüm mevzû'-i bahs olur, bu da'vâ sâhibi korkar ve titrer. Çünki ölüm, bu letâfet-i ma'nevînin mihekkidir." Hakîkatte böyle bir letâfete sâhib olan zâtın aslâ muzhir-i bâtın olan ölümden korkusu yoktur.

سحر رفت و معجزهء موسى گذشت　　هر دو را از بام بود افتاد طشت

1672. *Sihir gitti ve Mûsâ'nın mu'cizesi geçti; vücûd damından her ikisinin leğeni düştü.*

"Taşt ez bâm üftâden", ya'ni "leğen damdan düşmek", ma'denî bir leğenin damdan düşmesi bir gürültü peydâ edip, halkın nazar-ı dikkatini celb edeceğinden bu ta'bîr, "şâyi' olmak"tan kinâyedir. Ya'ni, "Bu vücûd-ı izâfî âleminde sihirbâzların sihirleri gitti, Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesi de geçti; fakat onların arasındaki bu hâdise, nâs arasında şâyi' oldu ve târih sahîfesine geçti."

بانگ طشت سحر جز لعنت نماند　　بانگ طشت دين بجز رفعت نماند

1673. *Sihir leğeninin sesi, la'netden gayri kalmadı; din leğeninin sesi rif'atin gayri ile kalmadı.*

Ya'ni, sihrin şöhret-i şâyiası ancak la'nete ve matrûdiyete mukārin oldu, dîn-i ilâhînin şöhreti ancak rif'at ve ulviyet ile berâber yaşadı ve hâlâ dahi yaşamaktadır.

چون محك پنهان شدست از مرد و زن　　در صف آ اى قلب اكنون لاف زن

1674. *Mâdemki mihek erkekten ve kadından gizli olmuştur, ey kalp şimdi safa gel, öğün!*

"Mihek"ten murâd, ölüm; "erkek"ten murâd, âlâyiş-i dünyeviyyeye aldanmayan kimseler; ve "kadın"dan murâd, âlâyiş-i dünyâya kapılan kimseler; "kalp"dan murâd, kendinde olmayan kemâlâtı da'vâ edenler; "saf"tan murâd, kâmillerin safıdır; "lâf zeden", öğünmek ve kendini medh etmektir.

Ya'ni, "Ey halkı başına toplayarak irşâd da'vâsında bulunan meftûn-ı dünyâ, mâdemki hâl-i hayâttasın ve ölüm mihekki henüz gizlidir; ey kalp ve yalancı mürşid, bâri kâmillerin safına gel de öyle öğün!"

وقت لافستت محك چون غائبست　　　مى برندت از عزيزى دست دست

1675. *Mâdemki mihek gâibdir, senin öğünme vaktin olmuştur; azîzlik cihetinden seni elden ele götürürler.*

Ey müddei-i kâzib, mihek olan ölüm gâib ve senin hayât-ı dünyeviyyen devâm ettikçe, senin öğünme vaktindir. Temyîz sâhibi olmayan halk sende izzet ve rif'at tahayyül ederek seni elden ele götürürler.

قلب مى گويد ز نخوت هر دمم　　　اى زر خالص من از تو كى كمم

1676. *Kalp, kibirden nâşî her dem bana der ki: "Ey hâlis altın, ben senden ne vakit nâkısım?"*

Mürşidlik da'vâsında bulunan kalp ve riyâkâr efendi, her dem bana karşı tekebbür ederek der ki: "Ey hâlis altın, ya'ni ey mürşid-i kâmil, sende ulûm-ı akliyye ve nakliyye varsa, bende de var, ben senden ne vakit nâkısım?"

زر همى گويد بلى اى خواجه تاش　　　ليك مى آيد محك آماده باش

1677. *Altın der: "Ey kapı yoldaşı, fakat mihek geliyor, hâzır ol!"*

Altın gibi olan mürşid-i kâmil, müddei-i kâzibe cevâben der ki: "Ey kapı yoldaşı, kalp ile hâlisi birbirinden tefrîk eden ölüm mihekki yaklaştı, eğer ayârın tamâm ise o mihekke hâzır ol!" "Hâce-tâş", bir efendinin bendesi ma'nâsınadır; zîrâ gerek insân-ı kâmil, gerek insân-ı nâkıs, Hakk'ın bendeleridirler.

مرگ تن هديه است بر اصحاب راز　　　زر خالص را چه نقصانست گاز

1678. *Tenin ölümü ashâb-ı râz üzerine hediyedir, hâlis altına makasdan ne noksandır?*

Ya'ni, mihek mesâbesinde olan tenin ölümü ve cismin fenâsı, ashâb-ı râz olan insân-ı kâmil üzerine hediyedir; nitekim hadîs-i şerîfde الموت تحفة المؤمن ya'ni "Ölüm mü'minin hediyesidir" buyurulmuştur. Eğer makas hâlis altını kesmiş olsa, o altının hâlisiyetine bir noksan gelmez; ve kezâ insân-ı kâmilin hâlis altın mesâbesinde olan cismini, ölüm makası keserse, o ölümden ona noksan gelmez. Nitekim âşıkların ölümü hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عاشقانی که با خیر میرند   پیش معشوق چون شکر میرند

از الست آب زندگی خوردند   لا جرم شیوهء دیگر میرند

تو گمان می بری که شیران نیز   چون سگان از برون در میرند

"Âşıklar ki, hayır ile ölürler. Ma'şûkun önünde şeker gibi ölürler. "Elestü bi-Rabbiküm" (A'râf, 7/172) ["Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"] hitâbı bezminden dirilik suyunu içtiler; şübhesiz başka şîvede ölürler, sen zannedersin ki arslanlar dahi, köpekler gibi kapının dışında ölürler."

قلب اگر در خویش آخر بین بدی   آن سیه کآخر شد او اوّل شدی

1679. *Kalp eğer kendi hakkında âhir görücü olaydı, o siyeh ki, âhir oldu, o evvel olurdu.*

O kalp altın mesâbesinde olan riyâkâr, kendi ahvâlinin sonunu görücü olaydı, o sonunda, ya'ni âhiretinden olan kara yüzlülük, evvelinde, ya'ni dünyâda olurdu ve kendi haddini dünyâda iken bilir ve bu kara yüzlülükten kurtulmanın çâresini arar idi.

چون شدی اول سیاه اندر لقا   دور بودی از نفاق و از شقا

1680. *Eğer likāda evvelâ siyâh olaydı, nifâktan ve şikāktan uzak olurdu.*
[1683]

Eğer insân-ı kâmile mülâkî olduğu vakit, bâtını siyâh olduğunu, âhirete intikālden evvel göre idi, nifâktan ve şekāvetten uzak olur ve ancak kendini ıslâh ile meşgūl bulunur idi.

کیمیای فضل را طالب بدی   عقل او بر زرق او غالب بدی

1681. *Eğer fazl kimyâsını tâlib olsa idi, onun aklı, onun riyâsına gālib olurdu.*

"Kimyâ-yı fazl"dan murâd, insân-ı kâmildir; zîrâ insân-ı kâmil yeryüzünde fazl-ı ilâhîdir ve bakır gibi olan nâkıs insanları, altına kalb eden kimyâdır. "Eğer da'vâ-yı irşâda kıyâm edip, mürşid-i kâmil ile boy ölçüşmeğe kalkan riyâkâr, kendini nâkıs görüp, fazl-ı ilâhînin kimyâsı olan insân-ı kâmilin terbiyesine tâlib olaydı, onun aklı, riyâkârlığı üzerine gālib olur idi, ya'ni riyâkârlığı terk ederdi."

چون شکسته دل شدی از حال خویش   جابر اشکستگان دیدی بپیش

1682. *Eğer kendi hâlinden münkesir-i kalb olaydı, kırıklar sarıcıyı önde görürdü.*

"Câbir", cebir masdarından ism-i fâildir; ve "cebr", lügatte kırılmış a'zâyı bağlamak demektir. Nitekim I. cildde 1089 numarada vâki' جبر چه بود بستن اشکسته را یا پیوستن رگ بگسسته را ya'ni "Cebir ne olur? Kırılmışı bağlamak, yâhud kopmuş damarı bitiştirmektir" beyt-i şerîfinde mezkûr idi. Burada "câbir-i işkestegân"dan murâd insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Eğer ey müddei-i kâzib, kendinin nâkıs olduğunu bilerek kalbin münkesir olaydı, kırıklar sarıcı olan insân-ı kâmili önünde görürdün ve onun lutfuna nâil olurdun."

عاقبت را دید و او اشکسته شد   از شکسته بند در دم بسته شد

1683. *O âkıbeti gördü ve münkesir oldu; kırık bağlayıcıdan derhâl bağlanmış oldu.*

O kimse ki kendi hâline baktı ve âkıbetinin fenâ olduğunu gördü ve bu sebebden kalbi münkesir oldu. Böyle münsıfâne nazarı sebebiyle kırık bağlayıcı olan insân-ı kâmilden, derhâl kırığı bağlanmış oldu. Ya'ni onun kırık mesâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyyesi berâ-yı tedâvî, kâmil tarafından bağlandı.

فضل مسها را سوی اکسیر راند   آن زر اندود از کرم محروم ماند

1684. *Fazl, bakırları iksîr tarafına sürdü; o kalp altın, keremden mahrûm kaldı.*

Fazl-ı ilâhî ve inâyet-i rabbânî bakır gibi olan nâkısları, iksîr gibi olan insân-ı kâmil tarafına sürdü ve iksîre mukārenet hasebiyle o bakırlar altın oldu; fakat kendisini kâmil addedip, kâmil ile mücâdeleye cür'et eden riyâkâr, bu altın olmak kereminden ve fazl-ı ilâhîden mahrûm kaldı.

ای زر اندوده مکن دعوی ببین   که نماند مشتریت اعمی چنین

1685. *Ey kalp altın, da'vâ etme! Gör ki senin müşterin böyle kör kalmaz.*

Ey müddeî-i kâzib, insân-ı kâmil ile müsavât da'vâsını etme, sen işin sonuna bak! Zîrâ şimdi hayât-ı dünyeviyyede, sende kemâl tasavvur ve tahayyül eden müşterilerin ve tevâbiin ile'l-ebed böyle kör kalmaz.

نور محشر چشم شان بینا کند   چشم بندئ ترا رسوا کند

1686. *Nûr-ı mahşer onların gözlerini görücü eder; senin gözbağcılığını rüsvây eder.*

Ey sıfât-ı nefsâniyyesi bâkî iken, halkı irşâda kıyâm eden yalancı şeyh efendi! Sen halka sahte kemâlât göstermekle, kendi bâtınını setr ettin, onlar seni göremediler; fakat emîn ol ki, mahşerin nûru senin halktan sakladığın bâtınını meydana çıkarıp, bilcümle fenâ sıfatlarını onlara gösterecektir ve se-

nin gözbağcılığını ibtâl ve seni rüsvây ve rezîl edecektir. Nitekim âyet-i kerîmede يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَ لاَ نَاصِرٍ (Târık, 86/9-10) ya'ni, "O günde ki sırlar âşikâr olur, imdi onu men' edecek kuvvet ve yardımcı yoktur" buyurulur.

بنگر آنها را که آخر دیده اند حسرت جانها و رشك دیده اند

1687. *Onlara bak ki, âhiri görmüşlerdir, canların hasreti ve gözlerin reşkidirler.*

Ey tâlib-i tarîkat ve hakîkat, mevtın-ı dünyâ ile, mevtın-ı âhiretten hicâba düşmüş olan nâkısları bırak da, âhireti gören kâmillere bak! Bu kâmillerin hâline canlar hasret çekerler ve gözler onların safvet-i bâtınlarına gıbta ederek bakarlar.

بنگر آنهارا که حالی دیده اند سرّ فاسد ز اصل سرّ بریده اند

1688. *Onlara bak ki, bir hâl görmüşlerdir; fâsid olan sırrı, başın aslından kesmişlerdir.*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beyt-i şerîfin te'kîdidir. Ya'ni, "O kâmillere bak ki, onlar bir hâl ve bir cezbe-i ilâhî görmüşlerdir; fâsid olan bâtını, başın kökünden kesmişlerdir." "Fâsid olan bâtın"dan ve "sır"dan murâd, havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyyedir. Bunların menba'ı ve esâsı nefsin diriliğidir. Eğer nefis فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/54) ["Nefislerinizi öldürün!"] âyet-i kerîmesindeki işâret vech ile öldürülmüş olursa, bu sırr-ı fâsidin başı kökünden kesilmiş olur. Binâenaleyh tarîkatte sâlike lâzım olan evvelen nefsin lakırdılarını kesmektir; ve nefislerini öldüren kâmiller âhir görücü olan tâife-i aliyyedir.

پیش حالی بین که در جهلست و شك صبح صادق صبح کاذب هردو یك

1689. *Bir hâli görücünün önünde ki, cehilde ve şekdedir, subh-ı sâdık, subh-ı kâzib her ikisi birdir.*

Ya'ni, "Müstakbel olan âhireti görmeyip, ancak hâl olan dünyâyı gören kimse, ahvâl-i âhiretten cehil ve şek içinde olduğundan, onun önünde subh-ı sâdık ile subh-ı kâzibin her ikisi de birdir." "Subh-ı sâdık"tan murâd, hayât-ı bâkıye-i uhreviyye ve "subh-ı kâzib"den murâd, hayât-ı fâniye-i dünyeviyyedir.

صبح کاذب صد هزاران کاروان داد برباد هلاکت ای جوان

1689*. *Ey delikanlı, subh-ı kâzib birçok kârbânı helâk rüzgârına verdi!*

---

* Bu numara mükerrerdir.

Ey tâlib-i hakîkat olan genç efendi! Subh-ı kâzib gibi parlayan bu dünyâ, birçok kâfile-i beşeri helâk rüzgârlarına kaptırdı. Nitekim sûre-i Enbiyâ'da vâki' âyet-i kerîmede وَ كَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَ أَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْماً آخَرِينَ (Enbiyâ, 21/11) ya'ni "Biz ne kadar kurâ ehlini kırdık ki, onlar zâlim idiler ve ondan sonra başka kavimler inşâ ettik" buyurulur.

نیست نقدی کش غلط انداز نیست   وای آی جان کش محك و گاز نیست

1690. [1694] *Bir nakid yoktur ki, o galat-endâz değildir; vay o câna ki, onun mihekki ve makası yoktur.*

"Nakd", peşin ve muaccel demektir. Ya'ni, "Hiçbir peşin ve muaccel olan şey yoktur ki, insanı galata düşürücü olmasın! Binâenaleyh peşin ve muaccel olan ezvâk ve lezzât-ı dünyeviyye, müeccel olan niam-ı uhreviyyeden insanları mahrûm eder; ve galata düşen cânlar, mihek ve makas mesâbesinde olan şerîat-ı peygamberîye ve ahlâk ve sîret-i evliyâya vâkıf olmayanlardır. Bunlardan cehil içinde bulunan cânların vay hâline!" Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdîs-i nebeviyyenin îkâziyle müteyakkız olan cânlar, dünyânın peşin ve muaccel olan ezvâk ve huzûzâtının ayn-ı âteş olduğunu idrâk edip, tevakkî ederler. Nitekim hadîs-i şerîfde de حفت النار بالشهوات حفت الجنة بالمكاره ya'ni "Ateş, şehevât-ı nefsâniyye ile örtülmüştür ve cennet de mekrûhât-ı nefsâniyye ile örtülmüştür" buyurulur.

زجر مدعی از دعوی و امر کردن او را بمتابعت

Müddeînin da'vâdan zecri ve ona mütâbaat ile emr etmek beyânındadır

بو مُسَیْلَمْ گفت من خود احمدم   دین احمد را بفن بر هم زنم

1691. *Ebû Müseylem dedi: "Ben de Ahmed'im; Ahmed'in dînini hîle ile karıştırayım!"*

"Ebû Müseylem," Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinin son zamanlarında peygamberlik da'vâsıyla zuhûr eden bir şahsın adıdır. Bu habîs, Server-i

â em Efendimiz'e: "Allâh'ın resûlü Müseyleme'den, Allâh'ın Resûlü Muhammed'e" adresiyle bir mektûb da göndermiştir. Benû Hanîfe tâifesi, bu habîse îmân etti; Kureyş'den ba'zıları da irtidâd edip ona iltihâk etti. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in irtihâlinden sonra efdalü's-Sıddıkîn Ebû Bekir (r.a.) hazretleri tarafından ona karşı harb olundu. Hamza (r.a.) efendimizin kātili olan Vahşî, onu öldürmüştür. Merkūmun ismi ondan sonra "Müseylemetü'l-Kezzâb" kalmıştır. Bu beyt-i şerîfde "Müseyleme"den murâd, nefsinde kemâl olmadığı halde, halkı irşâda kıyâm eden müzevvir ve yalancı şeyhlerdir ki, bunlar insân-ı kâmil ile müsâvât da'vâsını edip, birtakım sâde-dilleri başlarına toplarlar ve topladıkları adamların her birinden inde'l-îcâb bir menfaat-ı dünyeviyye istihsâl edebileceklerini teemmül ederler. Meselâ îcâb ettiği vakit bedâva hekîm elde edebilmek için bir hekîmi ve evlerine ucuzca eşyâ tedâriki için tâcirleri başlarına cem' ederler ve bu menfaatler tarîkat perdesi altında vâki' olur. Halbuki insân-ı kâmil kimseden bir şey beklemez, ibâdullâha hizmeti Hak içindir.

بو مسیلم را بگو کم کن بطر　　　هل تو اول لعنت آخر نگر

1692. *Ebû Müseylem'e de ki: "Batarı az et, sen evveli bırak, âhirin la'netine bak!*

"Batar", şiddet-i ferah ve tekebbür ma'nâlarınadır; burada "kibir" demektir. Ya'ni, "Ey sâhib-i kemâl, sen Ebû Müseyleme tabîatında olan müzevvire de ki: "Halkın sana olan teveccühünden dolayı kibri ve enâniyeti az yap! Bu hayât-ı dünyeviyye, senin nefsine vukūfunun evvelidir. Bir de hayât-ı uhreviyye vardır ki, o da senin nefsine vukūfunun âhiridir. Bu evveldeki makbûliyet, âhirde matrûdiyete sebeb olur; binâenaleyh evveldeki makbûliyeti bırak da, âhirdeki la'nete ve matrûdiyete bak!" Beyit:

Bir aceb sevdâya düştü tutuşur Şemsî müdâm
Hakk'a makbûl olmak ister, halka menfûr olmadan

این قلاوزی مکن از حرص جمع　　　پس روی کن تا رود در پیش شمع

1693. *Hırs-ı cem'den dolayı bu kılavuzluğu etme; arkadan gidicilik et, tâ ki önde şem' gide!*

Ya'ni, başına halkı toplayıp onlardan hürmet ve maddî menfaat beklemek hırsından dolayı Hak yolunda kılavuzluk ve rehberlik da'vâsından vazgeç! Mürşid-i hakîkî olan bir kâmilin arkasından git ve ona tâbi' ol ki, önde giden o şem'-i ilâhînin ışığı ile, nefsinin zulmetleri arasında doğru yolu göresin.

شمع مقصد را نماید همچو ماه　　کین طرف دانه است و یا خود دامگاه

1694. *Şem', "Bu taraf dânedir, veyâhud tuzak mahallidir!" diye maksadı ay gibi gösterir.*

Ya'ni, şem' gibi olan mürşid-i kâmil, Hak yolunda sana rehberlik edip, "Bu tarafta dâne, ya'ni feyz-i ilâhî vardır, veyâhud o tarafta tuzak mahalli, ya'ni kahr-ı ilâhî tuzağı vardır!" diye sana maksad-ı hakîkî olan tarîk-ı vuslatı ay gibi apaçık gösterir.

گر بخواهی ور نخواهی با چراغ　　دیده گردد نقش باز و نقش زاغ

1695. *İstesen istemesen, doğanın nakşıyla karganın nakşı, çerâğ sebebiyle görülmüş olur.*

Ey tâlib-i hakîkat, çerâğ-ı ilâhî olan kâmilin nûruyla, doğanın sûreti, ya'ni veliyy-i Hak ve karganın sûreti, ya'ni müzevvirin hâli, ister istemez sana görülmüş olur.

ور نه این زاغان دغل افروختند　　بانگ بازان سپید آموختند

1696. *Ve yoksa bu kargalar hîle parlattılar, akdoğanların sesini öğrendiler.*

"Kargalar"dan murâd, müzevvir ve riyâkâr olan şeyhler, "akdoğanlar"dan murâd, hakîkî mürşidlerdir. Ya'ni, "Bu müzevvir şeyhler, kâmillerin sohbetlerinde bulunup, onlardan birtakım ıstılâhât-ı sûfiyyeyi öğrendiler ve kitâblardan ba'zı menâkıb-ı evliyâyı ezberlediler." Meclislerde bunlardan bahs edip halkı avladılar. Halbuki bâtınları nûrsuz idi. Zâhirlerini kelâm-ı evliyâ ile parlattılar. Nitekim I. cildin 324 numaralı beyt-i şerîfinde dahi aynı ma'nâ şöyle buyurulmuş idi:

حرف درویشان بدزدد مرد دون　　تا بخواند بر سلیمی را فسون

"Alçak olan adam, bir selîm üzerine o efsûndan okumak için, dervîşlerin kelâmını çalar."

بانگ هدهد گر بیآموزد فتا　　راز هدهد کو و پیغام سبا

1697. *Eğer delikanlı hüdhüdün sesini öğrense, hüdhüdün sırrı hani ve sabânın haberi hani?*

Hind nüshalarında "fetâ" yerine قطاء (kutâ') vâki'dir; ve "kutâ' " bağırtlak kuşu ma'nâsına olan (قطاة) "kutât"ın cem'idir. Bu sûrette ma'nâ: "Eğer bağırt-

lak kuşları hüdhüd kuşunun sesini öğrenir ise, derin mahallerde havada uçarken suyu görmesi hâssıyeti nerede ve Süleymân (a.s.)a Yemen'de vâki' Sabâ şehrinin hükümdârı olan Belkîs'dan haber getirmesi nerede!" Bu hâssıyetler hüdhüd kuşundadır. Onun sesini öğrenip taklîd etmekle bağırtlak kuşuna intikāl eder mi? Bunlar gibi müzevvir şeyhler, kâmillerin kelâmını öğrenmekle onların esrârından haberdâr olabilirler mi?

بانگ بَرْ رَسْتَه ز بر بسته بدان　　تاج شاهانرا ز تاج هدهدان

1698. *Ber-restenin sesini, ber-besteden bil, şâhların tâcını hüdhüdlerin tâcından bil!*

"Ber-reste", bî-edeb adamdan kinâyedir (*Burhân*). "Ber-besten", fâideye mâlik olmak ma'nâsınadır. "Ber-reste"den murâd, Hak yolunda edebsiz olan müzevvir şeyhlerdir. "Ber-beste"den murâd, feyz-i ilâhîyi hâmil olan mürşid-i kâmildir. Ya'ni, "Şeyh-i müzevvirin sözlerini, mürşid-i kâmilin sözlerinden fark et! Nitekim sûrî pâdişâhların tâcı ile hüdhüdlerin tâcı arasında fark vardır. Evvelkilerin tâcı masnû'-ı insân, sonrakilerin tâcı masnû'-ı ilâhîdir; binâenaleyh masnû'-ı halk ile, masnû'-ı Hak arasını iyice tefrîk ve temyîz et!"

حرف درويشان و نكتهء عارفان　　بسته اند اين بى حيايان بر زبان

1699. *Dervîşlerin kelâmını ve âriflerin nüktesini bu hayâsızlar dil üzerine bağlamışlardır.*

هر هلاك امت پيشين كه بود　　زآنكه جَنْدَلْ را گمان بردند عود

1700. [1704] *Her ümmet-i mâziyenin helâki ki oldu, o sebebden idi ki, çakıl taşını öd ağacı zannettiler.*

"Cendil", çakıl taşı ma'nâsınadır. Ya'ni, "Geçen ümmetlerin sebeb-i helâki kendilerine doğru yolu gösteren kâmilleri bırakıp, fâsidlere tâbi' olmaları idi." "Çakıl taşı" ile murâd, aslâ bâtınından bir eser zuhûr etmeyen fâsidlerdir; ve "öd [ağacı]"ndan murâd dahi, bâtınlarının kokusu latîf olan kâmillerdir.

بود شان تمييز كآن مُظْهَرْ كُنَدْ　　ليك حرص و آز كور و كر كند

1701. *Onların temyîzi var idi ki, onu ızhâr olunmuş ede; fakat hırs ve tama' kör ve sağır eder.*

"O helâk olan ümem-i mâziyenin akılları ve temyîzleri var idi; Zîrâ hepsi sûret-i insâniyyede mahlûk olup onlarda o aklı ve temyîzi izhâr etmek has-

sası var idi. Fakat âlâyiş-i dünyâ hırsı ve huzûzât-ı nefsâniyye tama'ı, insanın bâtın kulağını sağır ve akıl gözünü kör eder." "Muzhar", if'âl bâbından ism-i mef'ûldür.

کورئ کوران ز رحمت دور نیست　　کورئ حرصست کآن معذور نیست

1702. *Körlerin körlüğü rahmet-i ilâhîden uzak değildir; hırsın körlüğüdür ki, o ma'zûr değildir.*

Zâhir gözleri kör olanların bu körlüğü şâyân-ı merhamettir ve Hakk'ın rahmeti bu bîçârelerden uzak değildir; fakat hırs-ı dünyâdan mütevellid olan kalb gözünün körlüğü, insanın insanlığına yakışmayan bir kabâhat olduğundan şâyân-ı ma'zeret değildir; binâenaleyh kabâhat sâhibi cezâya müstehak olur.

چارمیخ شه ز رحمت دور نیست　　چارمیخ حاسدی مغفور نیست

1703. *Şâhın işkencesi rahmetten uzak değildir; bir hâsidin işkencesi mağfûr değildir.*

"Şâh"dan murâd, şâh-ı hakîkî olan Hak'dır. "Bir hâsid"den murâd, benî-âdeme hased eden şeytân-ı laîndir. Ya'ni, "Zâhir gözünün körlüğü, şâh-ı hakîkî olan Hak tarafından bir hikmet üzerine binâ olunmuş bir işkencedir ve Hakk'ın tecellî-i celâlîsidir ve tecelli-i celâlînin âkıbeti cemâle müteveccih olduğundan bu işkence-i şâh rahmetten uzak değildir; fakat benî-âdemin makbûliyetine hased eden İblîs-i laînin bir işkencesi olan kalb körlüğü mağfûr değildir." Zîrâ kalb körlüğü enbiyâya muhâlefet ve İblîs'e muvâfakattan tevellüd eder.

ماهیا آخر نکو بنگر بشست　　بد گلویی چشم آخر بینت بست

1704. *Ey balık, nihâyet oltaya iyi bak! Pis boğazlık, senin âhir görücü olan gözünü bağladı.*

"Ey bu vücûd-ı izâfî deryâsında yüzen insan! Şehvet-i nefsâniyyeye ve huzûzât-ı dünyeviyyeye hırs ve tama' oltasına iyi bak! Pis boğazlık sebebiyle o huzûzâtın ancak evveline nazar edersin. Onların berbâd olan âhirini göremezsin; zîrâ tama'-i lezzât senin akıl gözünü kör ve bâtın kulağını sağır etmiştir." Nitekim hadîs-i şerîfde ایاکم والطمع فان الطمع یعمی و یصم ya'ni "Tama'dan sakının, zîrâ tama' kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

با دو دیده اول و آخر ببین هین مباش اعور چو ابلیس لعین

1705. *İki göz ile evveli ve âhiri gör, sakın İblîs-i laîn gibi bir gözlü olma!*

İki göz ile, ya'ni zâhir gözüyle dünyânın suver-i zâhiriyyesini ve huzûzât-ı maddiyyesini gör, fakat bâtın gözüyle de onların âhirlerine nazar et, sakın matrûd olan İblîs gibi bir gözlü, ya'ni yalnız zâhir gözlü olma!" Zîrâ İblîs-i laîn ancak âdemin sûret-i zâhiresine nazar etti, bâtını görmekten kör oldu.

اعور آن باشد که حالی دید و بس چون بهایم بی خبر از پیش و پس

1706. *Bir gözlü o olur ki, ancak hâle mensûbu gördü; behâyim gibi ileriden ve geriden bî-haberdir.*

"Bir gözlü olmak"tan murâd, ancak hâl-i hâzıra mensûb olan huzûzâtı ve lezzâtı görmek ve muaccel olan bu huzûza saldırıp, hayvanlar gibi bunların ilerisinden ve gerisinden bî-haber kalmaktır; ve her bir hazz-ı dünyevînin arkasında birçok elem gizli olduğunu görememektir." Nitekim âriflerden biri buyurmuştur ki: "Bizim fitne-i evlâd ile ibtilâmız, meşrû' olan lezzetlerimizin cezâsıdır; artık gayr-i meşrû' olan lezzâtın cezâsını buna kıyâs et!"

چون دو چشم گاو در جرم تلف همچو یك چشمست کش نبود شرف

1707. *Çünki öküzün iki gözü, cürm-i telefde bir göz gibidir, zîrâ onun şerefi yoktur.*

Evveli görüp âhiri görmemek, ya'ni zâhiri ve hâl-i hâzırı görüp, bâtını akıl gözü ile görmemek pek büyük bir şerefsizliktir ve hayvâniyet mertebesine tenezzül etmektir. Nitekim bir kimse zulmen birinin öküzünün iki gözünü çıkarmış olsa, o kimseye şer'an insan gözünün nısf-ı diyeti lâzım gelir. Binâenaleyh hayvanların iki gözünün hükmü âdemin bir gözü hükmündedir. Zîrâ hayvan ancak zâhir gözüyle gördüğünü bilir ve onun âhirini ve âkıbetini göremez ve taakkul edemez.

نصف قیمت ارزد آن دو چشم او که دو چشمش راست مسند چشم تو

1708. *Onun iki gözü nısf-ı kıymet değer, zîrâ senin gözün onun iki gözüne mesneddir.*

Öküzün iki gözünün dînde, insan gözü diyetinin yarım kıymetine muâdil olmasının sırrı ve hikmeti budur ki, öküzün iki gözü, ancak insanın gözlerine istinâden iş görebilir ve insanın gözü öküzün gözüne rehber olur.

ور كنى يك چشم آدم زادهء   نصف قيمت لازمست از جادهء

1709. *Ve eğer bir âdem-zâdenin bir gözünü çıkarsan, büyük caddeden yarım kıymet lâzımdır.*

"Câdde", şeh-râh, geniş yol demektir. Âhirindeki hemze yâ-yı ta'zîme mukābildir. Murâd, "şerîatin geniş yolu" demek olur. Ya'ni, "Âdemin iki gözünün kıymeti diyet-i kâmiledir; eğer bir gözü çıkarılırsa, bu diyetin nısfı lâzım gelir, hükm-i şer'î böyledir" Meselâ bir öküzün kıymeti elli lira olsa, çıkarılan iki gözünün kıymeti, nısf-ı kıymeti olan 25 lira olur. Fakat bir kölenin kıymeti üç yüz lira olsa, onun bir gözü çıkarıldığı vakit, nısf-ı kıymeti olan 150 lira olur ve iki gözünün kıymeti ise, diyet-i kâmilesi olan 300 liradır.

زآنكه چشم آدمى تنها بخود   بى دو چشم يار كارى مى كند

1710. [1714] *Zîrâ ki âdemînin gözü yalnız kendisi ile, yârin iki gözü olmaksızın bir iş yapar.*

Çünki insanın bir gözü kaldığı vakit, o göz kendi başına ve bir yardımcının iki gözüne muhtâç olmaksızın bir iş görebilir. Halbuki öküzün iki gözü iş görmek için kendisine yardımcı olan insanın gözlerine muhtâçdır.

چشم خر چون اولش بى آخرست   گر دو چشمش هست حكمش اعورست

1711. *Eşeğin gözü, mâdemki onun evveli âhirsizdir, eğer onun iki gözü olsa da, onun hükmü a'verdir.*

Meselâ eşeğin zâhiren iki gözü vardır ve eşyâ-yı mahsûseyi müşâhede eder; fakat gördüğü şeylerin netâyici ve avâkıbını idrâk edemez. binâenaleyh onun bu iki gözü, bir göz hükmündedir ve kendisi bir gözlü i'tibâr olunur. İnsan ise hem âlem-i mülkü ve hem de âlem-i melekûtu görür.

اين سخن پايان ندارد آن خفيف   مى نويسد رقعه بر طمع رغيف

1712. *Bu sözün nihâyeti yoktur, o hafîf, ragîf tama'ı üzere ruk'a yazar.*

"Hafîf"ten murâd, ta'yîni tenkîs edildiği için pâdişâha darılan bendedir. "Ragîf", pide ve "fodla" ma'nâsınadır. "Ruk'a", mektûb demektir. Ya'ni, "Yukarıdan beri söylediğimiz sözlerin nihâyeti yoktur, tedkîk ve ta'mîk ettikçe uzar. O gulâmın hikâyesine rücû' edelim, o hafîfü'l-akl olan gulâm, pideye ve fodlaya tama'ından dolayı pâdişâha mektûb yazıyor."

بقیهٔ قصهٔ نبشتن آن غلام رقعه بطلب اجری

O gulâmın ücret talebiyle mektûb yazması kıssasının bakıyyesi

رفت پیش از نامه پیش مطبخی کای بخیل از مطبخ شاه سخی

1713. *Mektûbdan evvel matbah müdürünün yanına gitti, dedi ki: "Ey cömert şâhın matbahından bahîl olan kimse!"*

O hafîfü'l-akl olan köle, pâdişâha mektûb yazmazdan evvel, matbah-ı âmire müdürünün yanına gidip, ona ta'rîz etti ve dedi ki: "[Ey] o cömert olan pâdişâhın matbahından verilen ta'yînleri çok görüp buhl eden müdür efendi!"

دور ازو وز همت او کین قدر از جرِی ام آیدش اندر نظر

1714. *"Ondan ve onun himmetinden uzaktır ki, benim ta'yînimden bu kadarı onun nazarına gele!"*

"Cirî", ta'yîn ve vazîfe ve nafaka ma'nâlarınadır. Ya'ni "Benim ta'yînimden kesilen mikdâr-ı cüz'î, muhakkak pâdişâh tarafından kesilmemiştir. Çünki o cömert pâdişâhdan ve onun âlî olan himmetinden bu cüz'î mikdârın nazar-ı dikkate alınıp benden kesilmiş olması müsteb'addır."

گفت بهر مصلحت فرموده است نی برای بخل و نی تنگئ دست

1715. *Dedi: "Ne buhl ve ne de el darlığı için değil, maslahat için emir buyurmuştur!"*

Matbah müdürü o gulâma cevâben dedi ki: "Cömert olan şâh, senin ta'yîninin kesilmesini ne buhlünden ve ne de bütçe darlığından dolayı değil, siyâset ve maslahat için bizlere emir buyurmuştur."

گفت دَهْلیزیست والله این سخن پیش شه خاکست خود زر کهن

1716. *Dedi: "Vallâh bu söz dehlîze mensûbdur; şâhın indinde eski altın bile topraktır!"*

"Dehlîz", iki kapı arası demektir. "Zerr-i kühen", eski altın; hâlisiyeti tecrübe edilmiş olan altından kinâyedir. Gulâm matbah müdürüne cevâben de-

di: "Vallâhi bu senin söylediğin söz, şâhın indinden hâdis olmuş bir söz değildir; belki iki kapı arasında gezip dolaşan bendegândan sâdır olmuş bir iftirâdır. Şâh benim cüz'î mikdârdaki ta'yînimi nasıl çok görüp, tenkîsini emr eder ki, onun indinde hâlis altın bile toprak mesâbesinde kıymetsizdir."

مطبخی صد گونه حجت بر فراشت　　　او همه رد کرد از حرصی که داشت

1717. *Matbah müdürü yüz türlü hüccet kaldırdı, o mâlik olduğu hırstan nâşî hepsini reddetti.*

Matbah müdürü, ta'yînin tenkîsi pâdişâhın emriyle vâki' olduğunu isbât için birçok deliller ve burhanlar ikāme etti; fakat gulâmın gözünü hırs bürümüş olduğundan bu delillerin hepsini reddetti.

چون جری کم آمدش در وقت چاشت　　　زد بسی تشنیع او سودی نداشت

1718. *Vaktâki ta'yîn kuşluk vaktinde ona eksik geldi, o çokluk teşnî' ederdi, bir fâide tutmadı.*

Gulâma kendi ta'yîni kuşluk vaktinde tevzî' olunduğu vakit, fenâ fenâ söylendi durdu; fakat bu söylenmesi, hiç fâide etmedi.

گفت قاصد می کنید اینها شما　　　گفت نی که بندهء فرمانیم ما

1719. *Dedi: "Siz bunları bana kasd edici olarak yapıyorsunuz!" Dedi: "Hayır, zîrâ biz emir kuluyuz!"*

Gulâm, matbah müdürüne hitâben dedi ki: "Siz bu özrü bana kasden yapıyorsunuz, pâdişâhın bundan haberi yoktur!" Matbah müdürü cevâben dedi: "Hayır, bizim sana karşı bir garazımız yoktur, biz emir kuluyuz; pâdişâhın bize olan emirlerini icrâya me'mûruz!"

این مگیر از فرع این از اصل گیر　　　بر کَمَانْ کم زن از بازوست تیر

1720. *"Bunu fer'den tutma, bunu asıldan tut, yaya az vur ki, ok bâzûdandır!"*
[1724]

"Biz emr-i idârede fer'iz, pâdişâh asıldır; ve kezâ bizler okun yayı gibiyiz ve pâdişâh yayı çeken bâzû hükmündedir; ve onun emirleri ok mesâbesindedir. Binâenaleyh sen hakkındaki muâmeleyi fer' olan bizlerden bilme, o muâmele asl olan pâdişâhdan münbaisdir ve emr okunu atan şâhdır, yayların atılan oktan dolayı ne kabâhatı olur?"

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Zuhruf'da vâki' نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا (Zuhruf, 43/33) ya'ni "Biz hayât-ı dünyâda, onların maîşetlerini aralarında taksîm ettik" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Eğer hayât-ı dünyeviyyede

bir kimse, dîğer bir kimsenin tenkîs-ı maîşetine sebeb olursa, bu tenkîsı o kimseden görüp ta'n ve teşnî' etmemek îcâb eder. Zîrâ Hakk'ın taksîm ettiği rızkı hiçbir kimse kesemez; ve kezâ Hakk'ın tenkîs ettiği bir rızkı dahi ehl-i âlem bir araya gelse, tezyîd edemez. Binâenaleyh efrâd-ı halk yekdîğerinin erzâkını tevzî' husûsunda ancak âlettir. Menba'-ı tevzîât, hazîne-i ilâhiyye-dir; o hazîneden çıkanlar, ancak Hakk'ın emriyle çıkar.

ما رميت اذ رميت ابتلاست   بر نبى كم نه گنه كآن از خداست

1721. *"Mâ rameyte iz rameyte" ibtilâdır; nebî üzerine kabâhati az koy o Hudâ'dandır.*

Bu âyet-i kerîmenin tefsîri II. cildin 1299 ve 1300 ve III. cildin 3644 ve 3647 ve bu cildin 766 numaralı ebyât-ı şerîfesinde geçti; ve bu cildin nihâyetine doğru ve VI. cildin birkaç mahallinde de gelecektir. Ya'ni "Ve attığın vakit sen atmadın velâkin Allâh attı" ma'nâsında olan وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) âyet-i kerîmesi kullar için ibtilâ ve imtihândır. Zîrâ bu âyet-i kerîme vahdette isneyniyeti ve isneyniyette vahdeti isbât eder. İmdi isneyniyet içinde müstağrak olanların tevhîdleri nâkıstır; zîrâ onlar bu eşyâda sereyân-ı zâtîyi nefy edip, yalnız ihâta-i ilmiyye isbât ederler ve sıfâtın kendi mevsûfundan ayrı olarak bizâtihî kāim olabileceği ma'nâ-yı gayr-i ma'kûlüne kāil olurlar. Binâenaleyh onlara göre eşyânın vücûdu sâbit olduğundan, "Attığı vakit kul atmıştır;" Hak ancak onda atmak fiilini halk etmiştir. Fakat eşyâda sereyân-ı zâtîyi isbât eden ehl-i vahdet, vücûd-ı mutlakın her mertebede bir hükmü olup, başka bir isim ile müsemmâ olduğunu ve binâenaleyh abdiyet kisvesinde zâhir olanın dahi bir hakîkatten ibâret olup, bilcümle tasarrufât hakîkatte Hakk'ın olduğunu ve abdin vücûdu bir âlet mesâbesinde bulunduğunu beyân ederler. İmdi bu vücûd-ı izâfî âleminde abdin vücûdu, mâdemki Hakk'ın fiilinin âletidir, o halde demek ki, Peygamber harbde insanlara silâh attı da, öldürdü diye onun fiiline kabâhat bulma! Zîrâ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ (Enfâl, 8/17) ya'ni "Siz onları öldürmediniz, velâkin onları Allâh Teâlâ öldürdü" âyet-i kerîmesi de bu husûsta bir burhândır.

آب از سر تيره است اى خيره خشم   پيشتر بنگر يكى بگشاى چشم

1722. *Ey boşuna öfkelenen, su baştan bulanıktır, daha ileriye bak, bir mertebe gözünü aç!*

"Hîre", burada "beyhûde ve boş" demektir. "Âb ez ser tîre est", ya'ni " su baştan bulanıktır" bir darb-ı meseldir. Ya'ni "Ey ef'âl-i ibâdı nâhoş görüp öfkelenen kimse, senin öfken boşunadır. Eşyâ mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiy-

yedir; onlardan zâhir olan ancak Hakk'ın şuûnâtıdır. Gözünü, bulunduğun mertebeden daha ileriye bakmak üzere aç da, ef'âl-i ibâdı Hak'dan gör!" Ef'âlin kötülüğü kula izâfe edilmek nisbetiyledir, yoksa Hakk'a nisbetle bu ef'âlin cümlesi hikmettir.

شد ز خشم و غم درون بقعهٔ　　　سوی شه بنوشت خشمین رقعهٔ

1723. *Öfkeden ve gamdan bir mekânın içine gitti, şâh tarafına öfkeli bir mektûb yazdı.*

Ya'ni, ta'yîni kesilen gulâm matbah müdüründen bu sözleri dinledikten ve onlara karşı i'tirâz ettikten sonra, öfkesinden ve gamından dolayı bir yere gitti, pâdişâha hitâben öfkeli bir mektûb ve bir arz-ı hâl yazdı.

اندرآن رقعه ثنای شاه گفت　　　جوهر جود و سخای شاه سفت

1724. *O mektûbun içinde şâhın senâsını söyledi, şâhın cûd ve sehâsının cevherini deldi.*

O gulâm, yazdığı mektûbun içine evvelen şâhın medh ü senâsına dâir sözler yazdı, o medih sırasında şâhın cömertliğinden ve sehâvetinden bahs etti, şöyle

کای ز بحر و ابر افزون کف تو　　　در قضای حاجت حاجات جو

1725. *Ki: "Ey hâcât isteyenlerin hâcetinin kazâsında senin elin denizden ve buluttan ziyâdedir!"*

"Ey şâh-ı sahî, muhtâç olanların ihtiyâçlarını kazâ etmek husûsunda senin elin, denizler gibi inciler ve cevherler verir ve bulutların yağdırdığı yağmurlar gibi ihsânlar yağdırır.

زآنکه ابر آنچه دهد گریان دهد　　　کَفِّ تو خندان پیاپی خوان نهد

1726. *"Zîrâ bulut o verdiği şeyi ağlayarak verir; senin elin gülerek bir biri ardınca sofra koyar."*

"Evet senin elin ihsân husûsunda buluttan ziyâdedir, çünki bulut verdiği şeyi, ağlayarak verir." Bu beyt-i şerîfde bulutlardan yağan yağmurlar sebebiyle arzın hubûbât vermesi, bulutların ihsânına ve yağmurlar, bulutların ağlamasına teşbîh buyurulmuştur.

ظاهر رقعه اگر چه مدح بود　　　بوی خشم از مدح اثرها می نمود

1727. *Gerçi mektûbun zâhiri medh idi; medihten öfke kokusu eserler gösterdi.*

زان همه كار تو بى نورست و زشت　　كه تو دورى دور از نور سرشت

1728. *Ondan dolayı senin bütün işin nûrsuz ve çirkindir, zîrâ sen nûr-ı cibillîden uzaksın, uzak!*

"Nûr"dan murâd, nûr-ı tevhîddir. "Sirişt", tıynet ve hilkat ve tabîat ma'nâsınadır. Ya'ni "Ey tâlib-i hakîkat olan kimse, senin muâmelât ve ibâdât gibi bilcümle işlerinde nûrsuzluk ve çirkinlik olmasının sebebi, senin nûr-ı halkî ve tabîî olan, nûr-ı tevhîdden uzak olman ve Hakk'ı halkın âyînesinde müşâhede edememendir."

رونق كار خسان كاسد شود　　همچو ميوهء تازه زو فاسد شود

1729. *Alçakların işinin revnakı kâsid olur, tâze meyve gibi çabuk fâsid olur.*

Bu âlem-i mahsûsâtı her vech ile vücûd-ı Hakk'ın gayri görüp, ona rabt-ı kalb eden alçakların işinin revnakı kâsid olur ve ulûm-ı dünyeviyye ile iktisâb olunan parlaklık ve şöhret çabuk söner; tâze meyve gibi çabuk bozulur.

رونق دنيا بر آرد زو كساد　　زآنكه هست از عالم كون و فساد

1730. [1734] *Dünyânın revnakı çabuk kesâd getirir, zîrâ ki kevn ü fesâd âlemindendir.*

Dünyânın revnakı ve parlaklığı pek çabuk i'tibârdan sâkıt olur. Çünki dünyâ kevn ü fesâd âlemindendir, onun sûretleri bir taraftan tekevvün eder ve bir taraftan bozulur. Bir zaman için mu'teber olan revnak-ı dünyâ, dîğer zaman için kâsid olur ve revâcını gāib eder.

خوش نگردد از مديحى سينها　　چونكه در مداح باشد كينها

1731. *Vaktâki medh edicide kinler ola, bir medîhden sîneler hoş olmaz.*

"Medîh" kelimesini Ankaravî hazretleri mef'ûl ma'nâsına alıp "memdûh" i'tibâr buyurmuştur, "medh olunmuş" demektir. Bu sûrette ma'nâ: "Bir medh edicinin kalbinde kîn olduğu vakit, onun lisânen yaptığı medhden dolayı, bir medh olunmuştan sîneler hoş olmaz" demek olur. Hind şârihlerinden İmdâdullâh ve Velî Muhammed Ekberâbâdî hazarâtı "medîh"i masdar ma'nâsına alıp, "sütûden", ya'ni medh etmek mukābilinde almışlardır. Bu sûrette ma'nâ: "Bir medh edicinin kalbinde kînler ve düşmanlıklar olduğu vakit, öyle bir medhden memdûhun kalbinde sürûr ve hoşluk hâsıl olmaz!" demek olur.

اى دل از كين و كراحت پاك شو　　وآنگهان الحمد خوان چالاك شو

1732. *Ey gönül, kinden ve kerâhetten pâk ol ve ondan sonra "el-hamdü" oku, çevik ol!*

Yukarıki beyitte "medh" ve bu beyt-i şerîfde dahi "hamd" ta'bîrleri îrâd buyurulmuştur. Bu kelimelerin her ikisinin ma'nâsı da Türkçe'de "öğmek"tir. Fakat "medh," isteyerek ve istemeyerek vâki' olan öğmelere râci' olur. "Hamd" ise ancak bir cemîli isteyerek öğmektir. Şu halde "medh" âmmdır ve "hamd" ise hâssdır. Ya'ni her öğmek medihdir, fakat "hamd" değildir, belki ba'zı öğmek hamddir. İmdi bu ma'nâya göre, bir kimsenin kalbinde kazâ-yı ilâhîye karşı kîn ve kerâhet ve adem-i memnûniyyet bulunsa, onun "el-hamdülillâh" demesi, indallâhda makbûl değildir. Onun için cenâb-ı Pîr bu beyt-i şerîfde buyururlar ki: "Ey mü'min kulların kalbi, Cenâb-ı Hakk'a karşı kîn ve kerâhetten ve adem-i memnûniyyetten pâk ol! Ondan sonra lisânen "el-hamdü lillâh" de ve evâmir-i ilâhiyyeyi icrâda çevik ve çâlâk ol!"

بر زبان الحمد و اکراه درون   از زبان تلبیس باشد یا فسون

1733. *Dil üzerinde el-hamdü ve kalbin ikrâhı; dilden telbîs, yâhud füsûn olur.*

Ya'ni, "Kalb, ef'âl-i Hak'dan gayr-i memnûn olduğu halde, dilin "el-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn" demesi, ya telbîs ya'ni zamîrini gizlemek ve kalbinde şübhe taşımak olur veyâhud halkı aldatmak için bir füsûn ve hîle olur."

Ma'lûm olsun ki, kalbdeki ikrâh ve kînin sebebi, abdin nefsine mülâyim gelmeyen tecelliyât-ı Hak'dır. Abdin nefsi diri ve enâniyeti bâkî oldukça, kalbden bu adem-i memnûniyyetin izâlesi gāyet müşkildir. Bu ikrâhı ve ef'âl-i Hakk'a i'tirâzı izâlenin çâresi evvelâ lutuf ve inâyet-i Hak'dır; ve sâniyen bir mürşid-i kâmil bulunabildiği takdirde, onun feyz-i sohbetine mürâcaat ve bulunamadığı takdirde evliyâullâh tarafından beyân buyurulan maârif ve hakāyıkın dikkatle ve kendine mâl ederek mütâlaasıdır ki, bu sâyede abd Hakk'a karşı kendi haddini bilmeyi öğrenir ve bu ilmi ile lutf-ı Hakk'ın tecellîsi esbâbına tevessül edebilir. Âtîdeki menkabe bu ma'nâyı tamâmiyle tavzîh eder:

[Menkabe:] "Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretlerinin yeğeni Ebu'l-Hasen Ali nakl eder ki. Bir gün Seyyid hazretlerinin halveti kapısında oturmuş idim. Huzûrunda bir kimsenin sesini işittim, baktım, hiç görmediğim bir zât var. Bir hayli müddet sohbet ettiler; sonra o zât odanın penceresinden çıkıp, havada uçarak gitti. Hz. Seyyid'in huzûruna gittim, şu mükâleme cereyân etti:

Ben – Efendim, bu zât kim idi?

Hz. Seyyid – Sen onu gördün mü?

Ben – Evet, gördüm.

Hz. Seyyid – O kimse Hak Teâlâ'nın Bahr-i Muhît'i vücûdu ile hıfz ettiği bir zâttır ve ricâl-i erbaanın biridir. Üç günden beri mertebesinden mehcûrdur; fakat kendisi bilmez.

Ben – Efendim, mehcûrluğuna sebeb nedir?

Hz. Seyyid – Bu zât, Bahr-i Muhît adalarının birinde mukîmdir; orada üç gün, üç gece yağmur yağdı, bu zâtın kalbinden: "Keşki bu yağmur ma'mûr yerlere yağsa idi, hâtırası geçti!.." Ondan sonra istiğfâr etti, bu i'tirâzı sebebiyle mehcûr olmuştur.

Ben – Ona mehcûrluğunu bildirdiniz mi?

Hz. Seyyid – Hayır, utandım, söyliyemedim.

Ben – Eğer emr ederseniz ben bildireyim.

Hz. Seyyid – Bildirir misin?

Ben – Evet bildiririm.

Hz. Seyyid – Başını yakana çek!

Ben buyurdukları gibi yakamı başıma çektim, kulağıma: "Yâ Alî, başını kaldır!" diye bir ses geldi; kaldırdım. Kendimi Bahr-i Muhît cezîrelerinin birinde gördüm. Bu işe hayrette kaldım, kalkıp biraz yürüdüm, o zâtı gördüm, selâm verdim ve kıssayı söyledim. Bana and verip, "Sana her ne dersem yap!" dedi. Ben de "Peki yapayım!" dedim. "Hırkamı boğazıma tak ve beni yeryüzünde sürü ve bu Hak Teâlâ'nın ef'âline i'tirâz eden kimsenin cezâsıdır diye bağır!" dedi. Ben de dediği gibi, hırkasını boğazına geçirdim ve onu yerlerde sürümek istedim. Cânib-i gaybdan: "Ey Ali, onu bırak, zîrâ göğün melekleri onun için niyâz ettiler ve ağladılar ve Hak Teâlâ ondan hoşnûd oldu!" diye bir nidâ geldi. Bu sesi işittiğim vakit, kendimden geçtim; aklım başıma geldiği vakit, kendimi dayımın huzûrunda [buldum]; vallâhi nasıl gidip geldiğimi bilmedim." (*Nefehâtü'l-Üns*'den muktebestir.)

وآنگهان گفته خدا که ننگرم   من بظاهر من بباطن ناظرم

1734. *Ve ondan sonra Hudâ buyurmuştur ki: "Ben zâhire bakmam, ben bâtına bakarım!"*

Hak Teâlâ'nın zâhire değil, bâtına nazar buyurduğu Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif âyât-ı kerîmesinde mündericdir. Ezcümle يَوْمَ لاَ يَنْفَعُ مَالٌ وَ لاَ بَنُونَ اِلاَّ مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (Şuarâ, 26/88,89) ["O gün, ne mal fayda verir, ne de evlâd; ancak Allâh'a kalb-i selîm ile gelenler(fayda bulur")] âyet-i kerîmesinde selâmet-i kalb ve bâtının mu'teber ve makbûl olduğu musarrahdır. Ve kezâ sûre-i Nahl'de vâki' مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهِ اِلاَّ مَنْ اُكْرِهَ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ (Nahl, 16/106) ["Kim îmân ettikten sonra Allâh'ı inkâr ederse-kalbi îmân ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka-..."] âyet-i kerîmesinde, kalbi îmân ile mutmain olduğu halde ikrâh ve icbâr üzerine zâhiri küfr eden kimselerin bu küf-

üne bir hüküm terettüb etmeyeceği vâzıhtır. Ve kezâ sûre-i Enfâl'de vâki': وَ لاَ تَكُونُوا كَالَّذينَ خَرَجُوا منْ ديَارهمْ بَطَراً وَ رئَاءَ النَّاس (Enfâl, 8/47) Ya'ni "Şunlar gibi olmayınız ki, memleketlerinden harbe gidecekleri vakit, kibir ile ve nâsa gösteriş larak çıkarlar" âyet-i kerîmesi, hulûs-i kalb ile olmayan a'mâl-i zâhireye i'tiâr olmadığına delîldir. Ve bu bâbdaki âyât-ı kur'âniyye'nin hulâsası olan bir adîs-i şerîfde Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyururlar: ان الله لا ينظر الى صوركم و لا الى اعمالكم بل ينظر الى قلوبكم و نياتكم Ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ sizin sûretlenize ve amellerinize bakmaz; belki kalblerinize ve niyetlerinize nazar eder."

حكايت آن مداح كه از جهت ناموس شكر ممدوح مى كرد و بوى اندوه و غم
اندرون او و خلاقت دلق ظاهر او مى نمود كه آن شكرها لافست و دروغ

O medh edicinin hikâyesidir ki, nâmûs cihetinden memdûhun şükrünü ederdi; halbuki onun bâtınının keder ve gam kokusu ve onun zâhir olan yamalı hırkasının eskiliği o şükrün lâf ve yalan olduğunu gösterirdi

آن يكى با دلق آمد از عراق   باز پرسيدند ياران از فراق

1735. *O birisi Irak'dan eski libâs ile geldi; dostlar dahi firâkdan sordular.*

""Delk", yamalı hırka veyâ abâ. Ya'ni, "Eski abalı dervîş kıyâfetinde bir kimse Irâk cihetinden avdet etti; dostları memleketinin ayrılığından müteessir olup olmadığını sordular."

گفت آرى بد فراق الاّ سفر   بود بر من بس مبارك مژده ور

1736. *Dedi: "Evet firâk var idi, ancak sefer bana çok mübârek müjdeli oldu!"*

O dervîş dostların suâline cevâben dedi: "Evet memleketin ve dostların ayrılığından teessür var idi; şu kadar ki, sefer ve seyâhat benim için çok mübârek ve saâdet-i hâlden müjde verici oldu."

كه خليفه داد دهْ خلعت مرا   كه قرينش باد صد مدح و ثنا

1737. *"Zîrâ halîfe bana on hil'at verdi ki, yüz medh ü senâ onun karîni olsun!"*

"Hil'at", mansıba ta'yîn olunan veyâhud ziyârete ve arz-ı bendegîye gelen zâtlara pâdişâh veyâ vezîr tarafından teşrîfen verilen libâs. Ya'ni, "Ben Irak'da halîfenin ziyâretine gittim, bana teşrîfen on kat hil'at ve libâs verdi ki, o cömerd pâdişâh pek çok medh ü senâlara lâyıktır!"

شکرها و مدحها بر می شمرد تا که شکر از حد و اندازه ببرد

1738. *Şükürler ve medihler saydı, hattâ ki şükrü had ve endâzeden götürdü.*

Şükür hakkında cenâb-ı Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 47. faslında şöyle buyururlar: "Şükür, ni'metleri avlayıp bağlamaktır. Sadâ-yı şükrü işittiğin vakit tezyîd-i ihsâna âmâde olursun. Şükür bir tiryâktır ki, kahrı lutfa tebdîl eder. Âkıl ve kâmil, huzûr ve belâ içinde Hudâ'ya şükr eden kimsedir. Şükür maksûda îsâli ta'cîl eder. Şükür, ni'met memesini emmektir. Şükre mâni' olan şey, hâm-tama'lıktır; zîrâ bu tama' sâhibi, kendisinin eline geçen şeyi daha evvel tama' etmiş idi. İşte o tama'-ı hâm, onu şükürsüz kıldı. "Ni'metlere hamd etmek" ile "şükr eylemek" arasındaki fark budur ki, "Onun cemâline ve şecâatine şükr ettim" denilmez. Hamd ise şükürden eamdır."

"Medh" ile "hamd" arasındaki fark da yukarıda 1732 numaralı beyitte îzâh olundu. Ya'ni "O dervîş halîfe hakkında o kadar şükürler ve medihler, saydı döktü ki, haddini ve ölçüsünü tecâvüz etti."

پس بگفتندش که احوال نژند بر دروغ تو گواهی میدهند

1739. *Müteâkiben ona dediler ki: "Pejmürde olan haller, senin yalanın üzerine şâhidlik verirler."*

"Pejmürde", solmuş, kurumuş ve eskimiş ve harâb ve mütegayyirü'l-ahvâl olan. Ya'ni, "Dostları onun bu medih ve sitâyişine karşı cevâben dediler ki: "Evet, senin üstünün başının pejmürdeliği bu medh ü senânın yalan olduğuna şehâdet ediyor!"

تن برهنه سر برهنه سوخته شکر را دزدیده یا آموخته

1740. [1744] *"Ten çıplak, baş çıplak, yanmışsın. Şükrü çalmış, yâhut öğrenmişsin!"*

"Tenin çıplak, başın çıplak ve esnâ-yı seferde güneşin te'sîrinden yanmışsın! Halîfenin ihsânı olan libâslar nerede? Gâlibâ sen, şükrü halîfenin perverdelerinden çalmışsın, yâhud teşekkür etmek usûlünü onlardan öğrenmişsin!" Çalmakla öğrenmenin farkı budur ki, çalmak, kendinde olmadığını bildiği bir hali, başkalarına var göstermektir; ve öğrenmek, kendi hâlinden gaflette olarak şükürde başkalarını taklîd etmektir. Evvelki hâl, ikinciden eşna'dır.

كونشان شكر و حمد مير تو　　　　بر سر و بر پاى بى توقير تو

1741. *"Senin beyinin şükür ve hamdinin nişânı, senin tevkîrsiz olan başının ve ayağının üzerinde hani?"*

Hind nüshalarında "kāf" ile "tevkîr" yazılmıştır. Ma'nâsı: "Senin riâyetsiz ve ta'zîmsiz olan başının ve ayağının üzerinde, senin beyinin hamd ve şükrünün alâmeti olmak lâzım gelen pabuç ve külâh nerede?" demek olur. Ankaravî'de "fâ" ile "tevfîr" yazılmıştır. "Tevfîr", çok etmek ve bir kimsenin hakkını tamâm vermek demektir. Bu sûrette ma'nâ: "Senin tamâmen hakkı verilmemiş olan başının ve ayağının üzerinde, o halîfenin hamd ve şükrünün nişânı nerede?" demek olur. Zîrâ ayağın hakkı pabuç verilmek ve başın hakkı da külâh giydirilmek idi. Bu haklar tamâmen verilmemiştir; binâenaleyh halîfenin şükrünün alâmeti başında ve ayağında yoktur.

گر زبانت مدح آن شه مى تند　　　　هفت اندامت شكايت مى كند

1742. *"Gerçi dilin o şâhın medhini ızhâr eder, senin yedi a'zân şikâyet eder."*

"Tenîden", dokumak ve örmek ve ızhâr etmek ma'nâlarına gelir. Burada "ızhâr etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Senin zâhiren dilin pâdişâhı medh ediyor; fakat senin yedi a'zândan mürekkeb olan vücûdun, hâlen: "Pâdişâhın bana olan ihsânı yalandır; ve ihsân yalan olunca bu adamın medhi de yalandır!" diye şikâyet ediyor.

در سخاى آن شه و سلطان جود　　　　مر ترا كفشى و شلوارى نبود

1743. *"O şâhın ve cûd sultânının sehâsında, sana mahsûs bir pabuç ve şalvâr olmadı."*

"O ihsânından bahs ettiğin şâhın ve cömertlik sultânının sâha-i sehâvetinde sana mahsûs olarak bir pabuç ve şalvar mevcûd olmadı."

گفت من ايثار كردم آنچه داد　　　　مير تقصيرى نكرد از افتقاد

1744. *Dedi: "O verdiği şeyi ben îsâr ettim; bey mihribanlık cihetinden bir taksîr etmedi!"*

"Îsâr", kendi muhtâç iken, elindekini başkalarına bahş ve i'tâ etmek demektir. "İftikād" burada, mihribanlık ve gam-hârlık ve hâl soruculuk ma'nâsınadır. Dervîş dostların i'tirâzına cevâben dedi: "Ben halîfenin bana verdiği şeyi muhtâçlara îsâr ettim; yoksa bey, muhabbet ve şefkat cihetinden bana karşı aslâ kusûr etmedi!"

بستدم جمله عطاها از امیر   بخش کردم بر یتیم و بر فقیر

1745. *"Bütün ihsanları emîrden aldım, yetîme ve fakîre bahş ettim."*

مال دادم بستدم عمر دراز   در جزا زیرا که بودم پاك باز

1746. *"Mal verdim, cezâda uzun ömür aldım, zîrâ ki pâk-bâz idim."*

"Pâk-bâz", oyunda aslâ bir hîle etmeyen ve kendi levâzımını tedârik eden ve zâhid ve mücerred ve ma'şûka temiz nazar ile bakan âşık ma'nâlarına gelir; burada "zâhid ve mücerred" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Ben halîfeden aldığım malı muhtâç olanlara verdim ve bu infâk mukābilinde mükâfât olarak الصدقة ترد البلاء و تزيد العمر ya'ni "Sadaka belâyı red ve ömrü tezyîd eder" hadîs-i şerîfi mûcibince uzun ömür aldım; zîrâ ki ben mücerred ve zâhid idim ve zühdüm îcâbınca böyle yapmam lâzım idi."

پس بگفتندش مبارك مال رفت   چیست اندر باطنت این دود و تفت

1747. *Sonra ona dediler ki: "Ey mübârek, mal gitti, senin bâtınında olan bu duman ve harâret nedir?"*

Dervîşin bu sözlerine cevâben dostları dediler ki: "Ey mübârek zâhid, haydi malı infâk ettin, elinden gitti; ya senin içindeki bu fakr u zarûret ateşinin dumanı olan âh ve vâh nedir? Mâdemki mâl-i dünyâdan gönül rızâsıyla tecerrüd ettin, artık bâtınında fakr u zarûret âteşi ve gamı olmamak îcâb ederdi." Ankaravî hazretleri "mübârek" kelimesini harf-i nidâsı mahzûf bir münâdâ addedip, yukarıdaki ma'nâyı vermiştir. Hind şârihleri "münâdâ" addetmemişler ve "mübârek olsun" ma'nâsı vermişlerdir. Ya'ni, "İnfâkın mübârek olsun; bu infâk ile mal gitti, ya senin bâtınındaki harâretin dumanı nedir?" demek olur. Ve Hind nüshalarında "dûd", "teft"e muzâf-muzâfunileyh olarak yazılmıştır. "Harâretin dumanı" demektir ki, bundan "âh" murâd olunur.

صد کراهت در درون تو چو خار   کی بود اَنْدُه نشان ابتشار

1748. *Senin içinde diken gibi yüz kerâhet vardır; gam ne vakit ibtişârın nişânı olur?"*

"Senin bâtınında fakr u zarûret fikrinden dolayı, diken gibi batıp seni ta'zîb eden birçok kerâhet vardır. Gam ne vakit meserret ve müjdelenmek alâmeti olur?"

کو نشان عشق و ایثار و رضا   گر دُرُسْت است آنچه گفتی ما مضی

1749. *"O şeyi ki geçmişte söyledin, eğer doğru ise, aşkın ve îsârın ve rızânın alâmeti nerede?"*

خود گرفتم مال گم شد میل کو　　سیل اگر بگذشت جای سیل کو

1750. [1754] *"Haydi tutalım ki, mal gāib oldu, meyl hani? Eğer sel geçti ise, selin yeri hani?"*

Ankaravî hazretleri "meyl"i şâh tarafına atf edip, buyururlar ki: "Haydi tutalım ki, şâhın ihsânı olan malı infâk ettin ve elinden gitti, bu ihsânın sâhibi olan şâh tarafına, ya'ni onun hizmeti tarafına meylin hani?" Ve Hind şârihlerinden İmdâdullâh hazretleri buyururlar ki: "Meyl" Hak tarafına râci'dir, ya'ni "Hak tarafına meylin hani?" "Eğer malı Hak yolunda sarf ettin ise, muhabbet ve aşk-ı ilâhî nerede?" Ve kezâ Hind şârihlerinden Hasan Sâhib buyurur ki: "Eğer mal gitti ise, gınâ-yı kalbî ve cânib-i âhirete meyl bâkî kalmalı idi; halbuki sende aslâ muhabbet ve meyl-i âhiret yoktur. Binâenaleyh ma'lûm oldu ki, her ne söyledin ise, libâs-ı sıdktan muarrâdır." Fakîr de meyli, cânib-i "fakr"a râci' zannederim. Ya'ni, "Mâdemki zühd ve tecerrüd sâikasıyla şâhın ihsânını fukarâya dağıttın, o halde kalbinde fakr-ı ihtiyârî cânibine meylin olmalı idi; maahâzâ senin içinden fakr u zarûret âteşinin dumanı olan âhlar çıkıyor!" demek olur. İkinci mısrâ' bir temsîldir ki, bir şey eserinden belli olur ma'nâsını müeyyiddir.

چشم تو گر بد سیاه و جانفزا　　گر نماند او جانفزا ازرق چرا

1751. *"Eğer senin gözün kara ve can-fezâ idiyse, o can-fezâ kalmadı ise, niçin göktür?"*

Bu beyt-i şerîf dahi temsîlen îrâd buyurulmuştur. Ya'ni, "Meselâ sen, gençliğimde ben gâyet güzel ve can-fezâ bir kara göze mâlik idim, şimdi bende o can-fezâ göz kalmadı, diyorsun; halbuki senin bu günkü gözünün rengine bakıyoruz, onu gök ve mâî görüyoruz, bir insan ne kadar ihtiyar olsa, gözünün rengi değişmez; binâenaleyh gözünün hâl-i hâzırı, da'vânın yalan olduğuna şehâdet ediyor."

کو نشان پاکبازی ای تُرُشْ　　بوی لاف کژ همی آید خمش

1752. *"Ey suratsız, pâkbâzlık alâmeti hani? Eğri lâf kokusu geliyor, sus!"*

"Türüş", ekşi yüzlü ve suratsız. "Pâk-bâz"ın ma'nâsı yukarıda 1746 numarada gösterildi.

صد نشان باشد درون ایثار را　　صد علامت هست نیکو کار را

1753. *"Bâtında îsârın yüz nişânı olur, iyi işin yüz alâmeti vardır!"*

"Nîkû-kâr", terkîb-i tavsîfîdir, "iyi amel" demektir. Ya'ni, "Îsâr, ef'âl-i haseneden biridir; ef'âl-i hasenenin ve iyi amelin bâtında ve kalbde birçok nişânları ve alâmetleri olur ki, bunlardan ba'zıları safvet-i kalb ve gınâ-yı kalb ve dünyâdan ihtirâz ve âhirete teveccühdür; sende bunların hiçbirisi mevcûd değildir."

مال در ایثار گر گردد تلف   در درون صد زندگی آید خلف

1754. *"Eğer mal îsâr husûsunda telef olursa, bâtında yüz dirilik halef gelir."*

"Halef", ivaz ve bedel ma'nâsınadır. Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfede sûre-i Bakara'da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَ اللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (Bakara, 2/261) Ya'ni "Allâh yolunda mallarını infâk edenlerin meseli, yedi başak bitiren buğday veyâ arpa habbesinin meselidir ki, her bir başakta yüz habbe vardır. Allâh Teâlâ dilediği kimse için muzâaf ve katmerli yapar, Allâh Teâlâ'nın varlığı geniştir ve Zât-ı şerîfi, mübâlağa ile bilicidir." âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Şurrâh-ı kirâmdan Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh hazarâtı buyururlar ki: "Zemîn-i kalbde a'mâl-i sâlihadan her ne tohum ekilirse, kalbde maârif-i ilâhiyye başakları zâhir olur. Ve bu beyitlerde lisân-ı işâretle maksûd olan dahi budur, iyice teemmül et!"

در زمین حق زراعت کردنی   تخمهای پاك و آنگه دخل نی

1755. *"Hak zemîninde temiz tohumları zirâat etmeklik, sonra da mahsûl olmamak hâ!"*

Ya'ni, "Zemîn-i Hak olan kalbde, hüsn-i amel tohumları ekilsin de, sonra mahsûl olmasın hâ! Bu aslâ mümkin değildir. O amel-i sâlih tohumunun, mahsûl-i latîf vermesi muhakkaktır."

گر نروید خوشه از روضات هو   پس چه واسع باشد ارض الله بگو

1756. *Eğer Hû bahçelerinden salkım bitmezse, o halde söyle Allâh'ın arzı nasıl vâsi' olur?*

"Hûşe", salkım ve başak demektir. "Hû bahçeleri"nden murâd, kalb-i mü'min-i ârifdir. Zîrâ hadîs-i şerîfde لا يسعنى ارضى ولا سمائى و لكن وسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى ya'ni "Yerime ve göğüme sığmadım velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur. "Kalbe sığmak"tan murâd, kalbdeki maârif-i azîme-i ilâhiyyedir ki, o maârif, tecellî-i zâtîyi celb eder; yoksa hüviyyet-i zâtiyye bilcümle eşyâyı muhîttir. Ya'ni, "Eğer hüviyyet-i

ilâhiyye bahçeleri olan âriflerin kalblerinde, onların a'mâl-i hasene tohumları olan maârif-i rabbâniyye başakları bitmezse, o halde söyle, Allâh'ın arz-ı melekûtu nasıl geniş olur?"

چونکه این ارض فنا بی ریع نیست　　چون بود ارض الله آن مستوسعیست

1757. *Mâdemki bu fenâ arzı mahsûlsüz değildir, o azîm müstevsa' olan arzullâh nasıl olur?*

Mâdemki Allâh'ın bu fânî olan arzı ve âlem-i mülkü, mahsûlsüz değildir ve ekilen hubûbât-ı maddiyyenin başakları kat kat peydâ olmaktadır, o halde Allâh'ın âlem-i melekûtu olan ve pek geniş bulunan o arz-ı ma'nânın mahsûlâtı nasıl olacağını var kıyâs et!

این زمین را ریع او خود بی حدست　　دانهء را کمترین خود هفصدست

1758. *Bu zemîn için, onun mahsûlü muhakkak hadsizdir, bir dâne için en aşağı muhakkak yedi yüz vardır.*

Ya'ni, "Âlem-i ma'nâya nisbeten dar olan bu âlem-i mülkün toprağından hadsiz ve hesâbsız mahsûl peydâ olur. Bir buğday dânesinden yedi başak çıkar ve her bir başakta da, yüz buğday zâhir olur. Dar olan bu âlemin mahsûlü böyle olursa, geniş olan bu âlem-i melekûtun mahsûlü nasıl olur?" Nitekim sûre-i Neml'de مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا (Neml, 27/89) ya'ni "Kim bir hasene ile geldi ise, onun için o haseneden hayırlısı vardır" buyurulur ki, o hasene tohumunun mahsûlü ziyâde olduğuna delâlet eder.

حمد گفتی کو نشان حامدون　　نی برونت هست اثر نی اندرون

1759. *"Hamd dedin, hâmidlerin nişanı hani? Ne içinde, ne dışında eser vardır!"*

Bu beyit, husûsiyet cihetinden Irak'dan gelen dervîşe dostlarının i'tirâzıdır. Umûmiyet i'tibâriyle bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Meselâ bir sâil çıkıp der ki: "Ben lisânın a'mâl-i hasenesinden olan vazîfe-i hamdi îfâ ediyorum ve bu amel-i sâlih tohumunu ekiyorum; fakat Hakk'ın zâhirî ve bâtınî olan ni'metleri benden eksiliyor!" Cenâb-ı Pîr cevâben buyururlar ki: "Ey efendi, sen lisânınla, "Allâh'a hamd ve senâ olsun!" diyorsun, fakat sende hakîkî olarak hamd edenlerin alâmeti yoktur. Senin ne içinde ve ne de dışında o söylediğin hamdin eseri yoktur. Hamd edenlerin içinin eseri budur ki, onlar Hakk'ın hiçbir tecellîsine kalblerinde sıkıntı duymazlar; belki Hakk'ın gerek lutuf ve gerek kahır sûretindeki tecelliyâtına âşıktır." Nitekim Hz. Pîr, ileride bu *Mesnevî-i Şerîf*lerinde şöyle buyururlar:

عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد　　　بو العجب من عاشق این هر دو ضد

"Ben o Hakk'ın kahrına ve lutfuna cidden âşıkım; pek acîb şeydir ki, ben her iki zıddın âşıkıyım."

Ve kezâ Eşref-i Rûmî hazretleri de şöyle buyurur:

Gelse celâlinden cefâ, yâhud cemâlinden vefâ
İkisi de câna safâ senden o hoştur hem bu hoş

Ve böyle hamd edenlerin dışının eseri budur ki, zâhirleri ahvâl-i kalbiyyelerinin te'sîriyle şen ve şâtır olup, lisanlarından aslâ bir kelime-i şikâyet işitilmez ve bilcümle a'zâ-yı bedenlerini emr-i ilâhî ve âdât-ı peygamberî dâiresinde kullanırlar. İşte böyle bir hamd, kalbde maârif-i ilâhiyye mahsûllerini peydâ eder. Nitekim sûre-i Neml'in âhirinde buyurulmuştur: وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا (Neml, 27/93) Ya'ni "El-hamdü lillâh de! Allâh Teâlâ size âyetlerini gösterecektir, müteâkıben siz o âyât-ı ilâhiyyeyi bileceksiniz."

حمد عارف مر خدا را راستست　　　که گواه حمد او شد پا و دست

1760. [1764] *Ârifin Hudâ'ya hamdi doğrudur, zîrâ onun hamdinin şâhidi eli ve ayağı oldu.*

Ya'ni, "Ârif Hakk'a zâhiren ve bâtınen hamd ettiği cihetle onun hamdi doğrudur ve onun hamdi yukarıda 1733 numaralı beyt-i şerîfde mezkûr olan eğri hamd kabîlinden değildir. Ârifler bilcümle uzuvlarını emr-i ilâhî dâiresinde kullandıklarından, elleri ve ayakları Hakk'a hamd ettiklerinin şâhididir." Zîrâ o uzuvları Hak Teâlâ ne vazîfe için ihsân buyurmuş ise, ancak o husûsta kullanırlar. Ezvâk-ı cismâniyyeleri müsâade-i ilâhiyye dâiresine mahsûrdur. Meselâ gözlerini âsâr-ı ilâhiyyeden ibret almak ve kulaklarını hikemiyât-ı ilâhiyyeyi dinlemek ve dimağlarını tecelliyât-ı Hakk'ı ve mebde' ve maâdlarını düşünmek ve ferclerini ancak tevlîd-i veled etmek husûsunda kullanırlar. Meselâ bir hükümdâr birisine elmaslı bir baston ihsân etse ve o kimse dahi o bastonu hayvan sürmek husûsunda kullansa, bu tarz-ı isti'mâl o ihsâna hamd etmek değil, bilakis hakāret etmek olur. Bunun gibi bir kimse her bir uzvunu, hilâf-ı emr-i Hak ef'âlde kullansa, ihsân-ı ilâhîye hakāret etmiş olur.

از چه تاريك جسمش بر کشيد　　　وز تگ زندان دنيا اش خريد

1761. *Onu cisminin karanlık kuyusundan çekti ve onu dünyâ zindânının dibinden satın aldı.*

"O hamd veyâ hamd sebebiyle Hak, ârifi, karanlık kuyu mesâbesinde olan cismâniyet âleminden rûhâniyet ve nûrâniyet âlemine çekti ve o ârifi dünyâ zindânının dibinden satın aldı." Nitekim âyet-i kerîmede اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَ اَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'ni "Allâh Teâlâ mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukābilinde satın aldı" buyurulur.

اطلس تقوى و نور مؤتلف　　　　آيت حمدست او را بر كتف

1762. *Takvâ atlası ve ülfet edici olan nûr, onun omuzu üzerinde hamd alâmetidir.*

Ma'lûm olsun ki, takvânın derecâtı vardır. Birinci derecesi, Hak Teâlâ'dan korkması sebebiyle abdin günâhlardan sakınmasıdır. İkinci derecesi, huzûzât-ı nefsâniyyenin terkidir; üçüncü derecesi, abdi Hak'dan uzaklaştıran şeylerin hepsinden ictinâbdır. Bunda mubâhât ile iştigāl dahi dâhildir. Ve takvânın en yüksek mertebesi hakkında *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Hûdî'de Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretleri şöyle buyururlar: اين المتقون اى الذين اتخذوا الله وقاية فكان الحق ظاهرهم اى عين صورهم الظاهرة و هو اعظم الناس و احقه و اقواه عند الجمع ya'ni "Müttakîler neredेdir ki, Hak onların zâhirleri oldu; ya'ni onların zâhir olan sûretlerinin "ayn"ı oldu; ve o müttakî inde'l-cemî' nâsın a'zamı ve ehakkı ve akvâsıdır." Ârif bu takvâ derecâtı ile müzeyyendir ve sırtında bu takvâ atlası vardır. "Nûr-ı mü'telif"den murâd, nûr-ı maârifdir ki, cânib-i gaybdan ale't-tevâlî onun omuzu üzerine vârid olmağa alışmıştır ve halk arasında o ârif bu nûr ile yürür. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyurulur: اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَ جَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِى بِهِ فِى النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِى الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا (En'âm, 6/122) Ya'ni "O kimse ki cehl ile ölü mesâbesinde iken, biz onu îmân ile diri kıldık ve onun için nûr-ı irfân halk ettik. O ma'rifet ile nâs arasında basîret ile yürür, cehil karanlıkları içinde olan kimse gibidir ki, ondan çıkmağa mecâl yoktur." İşte takvâ atlası ve nûr-ı irfân, ârifin omuzu üzerinde hamd-i kâmilinin alâmetidir.

وا رهيده از جهان عاريه　　　　ساكن گلزار و عين جاريه

1763. *Âriyet olan cihândan kurtulmuş, gülzârın ve akıcı pınarın sâkini olmuştur.*

Bu beyt-i şerîf'de, sûre-i Gāşiye'de olan وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ (Gāşiye, 88/8-12) ya'ni "O günde yüzler vardır ki âsâr-ı ni'metle beşâşette ve sa'yinden nâşî râzıdır, âlî olan cennettedir; orada beyhûde söz işitmezler; kelâmları zikir ve hikmettir, orada dâimâ akıcı pınarlar vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur ki, urefâ-i billâh bugün cennet-i âcil içindedirler ve bu vücûd-ı izâfî kuyûdundan, mevt-i ihtiyârî ile kur-

tulmuşlardır. Ardı arası kesilmeyen hikem ve esrâr-ı ilâhî peyderpey kalblerine vârid olur. Onlar kendi aralarında bu cennet-i irfân içinde aslâ boş ve beyhûde sözler konuşmazlar, musâhabeleri zikir ve hikmettir.

بر سرير سرّ عالى همتش   مجلس و جاى و مقام و رتبتش

1764. *Onun meclisi ve mahalli ve makāmı ve rütbesi, onun âlî-himmet olan sırrının tahtı üzerindedir.*

Ya'ni, ârifin meclis-i maârifi, âlî-himmet olan sırrının tahtı üzerindedir ki, o taht o sırrın hakîkatidir ve o hakîkat onun ayn-ı sâbitesidir; ve kezâ o sırrının tahtı üzerinde onun mahall-i mahsûsu ve makām-ı mümtâzı ve ism-i hâssı iktizâsınca rütbesi vardır.

مقعد صدقى كه صديقان درو   جمله سر سبزند شاد و تازه رو

1765. *Bir mak'ad-ı sıdkdır ki, sıddîkler, onda hep latîf ve mesrûr ve tâze-rûdurlar.*

"O âlî-himmet olan sırrın tahtı bir mak'ad-ı sıdkdır ki, o hakîkatü'l-hakāyık olan vücûd-ı mutlaktır. Sıddîkların hakîkat-i zâtiyyeleri o taht üzerinde latîf ve kesâfetten ârî ve mesrûr ve inkılâbdan muarrâ ve tâze-rûdurlar." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu makām hakkında şöyle buyurulur: انّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/54,55) ya'ni "Muhakkak muttakîler cennetlerde ve nehirlerdedir; melîk-i muktedir indinde olan mak'ad-ı sıdkdadırlar." "Ser-sebz", tâze, genç ve ikbâlli ve tâli'i uygun olan ma'nâsınadır.

حمد شان چون حمد گلشن از بهار   صد نشانى دارد و صد گير و دار

1766. *Onların hamdi, bahârdan gülşenin hamdi gibidir, yüz nişân ve yüz gîr u dâr tutar.*

"Gîr u dâr", emr edicilik ve hükümrânlık demektir. Ya'ni "Kâmillerin hamdi, bahârın te'sîrinden ve tecellîsinden, gülşenin hamd-i fiilîsi gibidir, zîrâ gülşen bahârın tecellîsinden güllerini ızhâr eder; bu ızhâr-ı letâif onun hamd-i fiilîsidir. İnsân-ı kâmil dahi Hakk'ın tecelliyât-ı mütenevviasından, türlü türlü maârif güllerini ızhâr eder. Bu da gülşenin bahârdan olan hamd-i fiilîsi gibidir. Onların bu hamd-i fiilîlerinin birçok alâmeti ve birçok hükümranlığı vardır. O hükümranlıklar dahi onlarda âsâr-ı esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûrudur ki, ölüyü diriltirler ve diriyi bir nazar ile öldürürler.

بر بهارش چشمه و نخل و گیاه آن گلستان و نگارستان گواه

1767. *Onun bahârı üzerine pınar ve nahl ve otlar, o gülistân ve nigâristân şâhiddir.*

Ma'lûm olsun ki, ârif-i kâmil, cem'iyyet-i esmâiyyenin mazharı ve kâinâtın zübdesidir. Binâenaleyh esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olan âlemin hey'et-i mecmûasında her ne varsa, onların nazîri kâmilin vücûdunda zâhirdir. Nitekim Hz. Pîr'in peder-i âlîleri Sultânu'l-Ulemâ Bahâeddîn el-Veled (k.s.) hazretleri Bağdad'da bir ay besmele-i şerîfi tefsîr buyurduğu sırada zabt olunan ifâdât-ı münîfelerinden me'hûz olan şu parça bu ma'nâyı te'yîd eder: "Öyle gördüm ki, Allâh cümle hûbânı bende ve benim eczâmda münderiç kıldı. Benim eczâmın cümlesi onların eczâsında karışmıştır. Benim her cüz'ümden süt aktı, cemâlden, kemâlden, muhabbetten, lezzetten ve hoşluktan vücûd-pezîr olan her sûret benim altı cihetimde Zâtullâh'dan zuhûra geldi. Nitekim bir kimse parlak elbise giyse, o câmeye türlü türlü nakışlar aks eder. Allâh hüsünden ve onu bulmaktan ve suver-i cemîleden ve hûbândan ve onların aşk-bâzlıklarından ve mevzûnluklarından ve suver-i akliyyâttan ve hûr ve kusûrdan ve âb-ı revândan ve acâibât-ı sâire-i bî-nihâyeden bende kendisinden yüz bin sûret gösterir. Nazar edip bu sûretleri müşâhede ediyorum ki, bu kadar cemâl-ârâste bende görünüyor; ve istediğim her sûreti Allâh bana gösteriyor. Ve bunların cümlesi benim eczâmda zâhir oluyor. Ve Allâh Zü'l-celâl hazretlerini gördüm ki, yüz bin reyhân ve gül ve gülistân ve sarı ve beyâz yâsemen ızhâr buyurdu ve benim eczâmı gülzâr eyledi ilh."

شاهد شاهد هزاران هر طرف در گواهی همچو گوهر در صدف

1768. *Güzelin binlerce şâhidi, her tarafta sadefin içindeki inci gibi, şâhidliktedir.*

Birinci "şâhid", şehâdet masdarından ism-i fâil ve ikinci "şâhid" Fârisî olup güzel ve mahbûb ma'nâsınadır. Yukarıdaki îzâhât bu beyt-i şerîfe dahi râci'dir. Ya'ni, "Mahbûb-ı hakîkî olan Hakk'ın cemâlinin binlerce şâhidi, insân-ı kâmilin âyînesinde, sadefin içindeki inci gibi, şehâdet etmektedir." Zîrâ insân-ı kâmil, cem'iyyet-i esmâiyyenin mazharıdır ve Hakk'ın endâm âyînesi mesâbesindedir. Binâenaleyh insân-ı kâmil Hakk'ın güzelliğidir.

بوی سرّ بَدْ بیآید از دمت از سر و رو تابد ای لافی غمت

1769. *Senin nefesinden fenâ sır kokusu gelir, ey lâfçı, senin gamın başından ve yüzünden parlar.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 1742 numaralı beyte merbûttur. O beyt-i şerîfte "Gerçi dilin o şâhın medhini ızhâr eder; senin yedi a'zân şikâyet eder" buyurulmuş idi. Ya'ni "Ey müddei-i kâzib, senin bâtının ahkâm-ı ilâhiyyeden müştekî olduğu halde, dilin hamd ile meşgûldür. Fakat ey kemâl da'vâsında bulunan yalancı, içinin gamı ve sıkıntısı dışından belli olur."

بو شناسانند حاذق در مصاف   تو بجلدی های و هو کم کن گزاف

1770. [1774] *Mesâfda mâhir koku tanıyıcılar vardır; sen cür'etle beyhûde hây u hûyu az yap!*

"Mesâf", "mesaff"ın cem'idir; cenk için durdukları mahaller ma'nâsına gelir. "Mesâf"dan murâd, esmâ-i mütekābilenin mahall-i mücâdelesi olan bu vücûd-ı izâfî âlemidir. "Koku tanıyanlar"dan murâd, ahvâl-i bevâtına nâzır olan insân-ı kâmillerdir. "Hây u hûy", gürültü ve şamata ma'nâsınadır ki, murâd kemâl da'vâsı hakkındaki dedikodulardır. Ya'ni "Hâdî ve Mudill ve Dârr ve Nâfi' gibi mütekābil olan esmâ-yı ilâhiyyenin mahall-i cidâli bulunan bu dünyâda, efrâd-ı beşerin ahvâl-i bâtıne ve kalbiyyesine nâzır olan kâmiller vardır. Binâenaleyh sen cür'et ve cesâretle boş dedikoduları az yap!"

تو ملاف از مشک کآن بوی پیاز   از دم تو می کند مکشوف راز

1771. *Sen müşgten lâf etme, zîrâ o soğanın kokusu senin nefesinden râzı mekşûf ediyor.*

Sen içinde müşg olduğundan bahs ederek öğünme ve kemâlâtından bahisle kendini satma; zîrâ mi'dendeki soğanın kokusu, soluğundan içindeki maddenin mâhiyetini ızhâr ediyor ve kelâmından soğan kokusu mesâbesinde olan nefsânî sıfatların kalbinde muzmer olduğu anlaşılıyor.

گلشکر خوردم همی گویی و بوی   میزند از سیرگه یاوه مگوی

1772. *"Gülbeşeker yedim!" diyorsun; halbuki sarmısaklıktan koku çarpıyor, hezeyan söyleme!*

"Sîr", sarmısak; "geh", "gâh" edâtının muhaffefidir. "Sîr-gâh" ism-i mekân olup "sarmısaklık" ve "sarmısak mahalli" demek olur. Burada "sarmısaklık"dan murâd, âlem-i rûhâniyyette pek fenâ kokan sıfât-ı nefsâniyyenin müstevlî olduğu kalbdir. "Gül-şeker"den murâd, sıfât-ı rûhâniyyedir. Ya'ni "Ey müddeî, sen benim kalbim sıfât-ı rûhâniyyenin mecma'ıdır diyorsun.

Halbuki kelâmından kalbinin bir sarmısak tarlası gibi sıfât-ı nefsâniyye mecma'ı olduğu anlaşılıyor. Boş sözler söyleme!"

هست دل مانندهء خانهء کلان   خانهء دل را نهان همسایگان

1773. *Gönül büyük ev gibidir; gönül evinin gizli komşuları vardır.*

از شگاف روزن و دیوارها   مطّلع گردند بر اسرارها

1774. *Pencere ve duvarların aralığından esrârlara muttâli olurlar.*

O kalb penceresinin ve duvarlarının aralığından, o gizli komşular birçok sırlara vâkıf olurlar.

از شگافی که ندارد هیچ وهم   صاحب خانه ندارد هیچ سهم

1775. *Bir aralıktan ki hiç vehim tutmaz, hâne sâhibi hiç sehim tutmaz.*

"Gizli komşular"dan murâd, âriflerin kalbidir. Ma'lûm olsun ki, bir insanın kemâliyle kendisini bilmesi gāyet müşkildir. Kalbin o kadar derin sırları vardır ki, onlar ancak bir sâikin te'sîriyle sâha-i fiiliyyâta geldikçe zâhir olur. İnsân-ı kâmilin nazarları ise, aslâ vehme gelmeyecek olan aralıklardan, kalblerin en derin köşelerine kadar nüfûz edip o kimsenin ahvâline muttali' olur. Ve onların bu sûretle vâki' olan ıttılâ'larına kalb sâhibinin aslâ vukūfu olmaz. "Sehm", nasîb ve hisse ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kalb sâhibinin, ârifin vukūfundan aslâ nasîbi ve hissesi yoktur" demek olur. Ba'zı nüshalarda "sehm" yerine "fehm" vâki'dir. Bu sûretde ma'nâ "Kalb sâhibi, ârifin vukūfunu anlayamaz" demek olur.

از نبی بر خوان که دیو و قوم او   میبرند از حال انسی سر و بو

1776. *Kur'an'dan oku ki, şeytan ve onun kavmi, insana mensûb olan halden sır ve koku götürürler.*

Ya'ni, "Ey sâlik, ârifin gizli aralıklardan kalbinin ahvâline muttali' olmasını istib'âd etme! Bunun delîlini istersen Kur'ân-ı Kerîm'i oku ki, sûre-i A'râf'da vâki' olan âyet-i kerîmede şöyle buyurulur: إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (A'râf, 7/ 27) Ya'ni "Zîrâ şeytan ve kabîlesi, sizin onları görmediğiniz bir haysiyetle sizi görür. Biz şeytanları, îmân etmeyenlerin dostu yaptık."

زان رهی که انس از آن آگاه نیست   ز آنکه زین محسوس و زین اشباه نیست

1777. *O bir yoldan ki, insan ondan âgâh değildir, zîrâ bu mahsûsden ve bu eşbâhdan değildir.*

Ya'ni, "Ecsâm-ı şeytânî, son derecedeki rikkat ve letâfetlerinden dolayı mahsüs ve bu âlem-i kesîfin müşâbihleri olmadığından, sizin nazarınıza gelmez." Onlar ise sizi, sizin cisimlerinizin gılzatı ve kesâfeti ve mahsüsiyeti hasebiyle görürler. Binâenaleyh onların letâfetleriyle sizin latîf olan bâtınlarınız arasında cinsiyet vardır. Ve bu cinsiyetleri hasebiyle sizin bâtınlarınıza musallat ve kalblerinizin ahvâline muttali' olup vesvese ilkā ederler. Ve siz onların size musallat oldukları yola vâkıf olamazsınız.

در میان ناقدان زرقی متن　　　　با محك ای قلب دون لافی مزن

1778. *Nâkıdlar arasında riyâ izhâr etme. Ey aşağı olan kalb, mihenk üzerinde bir lâf vurma !*

"Nâkıd", hâlis ile kalpı ayıran demektir. Ya'ni, "Hâlis ile kalpı birbirinden ayıran ârifler arasında riyâ izhâr etme !" "Me-ten", "tenîden" masdarından nehy-i hâzırdır. Burada "izhâr etmek" demektir. "Mihekk"den murâd, kezâ kalp ile hâlisi ayıran âriflerdir. "Ey sıfât-ı nefsâniyye ile dolu olan müddeî-i kâzib, mihekk olan insân-ı kâmilin huzûrunda kemâl da'vâsını etme ve kendini öğme!"

هر محك را ره بود بر سر قلب　　　　که خدایش کرد امیر جزر و جلب

1779. *Her mihekk için kalbın sırrına yol olur ki, Hudâ onu cezr ve celbin emîri etti.*

"Zîrâ her mihekk taşı için kalp olan altının gizli olan kalplığına yol olur. Çünkü Hudâ o mihekki kalpın geri atılmasına ve hâlisin ileri çekilmesine hâkim kıldı." Ya'ni insân-ı kâmil sâdık ile kâzibi tefrîk için bir mihekk taşıdır. Hak Teâlâ hazretleri kâzibi dergâhından red ve sâdıkı dergâhına celb için o kâmilleri me'mûr etti. Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında şöyledir: مر محك را ره بود در نقد و قلب　　که خدایش کرد امیر جسم و قلب Ya'ni, "Muhakkak mihekkin hâlis ve kalp üzerine yolu olur. Zîrâ Hudâ onu cisim ve kalb üzerine emîr etti." "Mihekk"den murâd, insân-ı kâmildir ki, Hak Teâlâ o insân-ı kâmili cisim ve kalb üzerinde tasarruf sâhibi yaptı.

چون شیاطین با غلیظیهای خویش　　　　واقفند از سر ما ای خوب کیش

1780. [1784] *Ey iyi mezhebli, mâdemki şeytanlar kendi galîzlikleriyle bizim sırrımızdan vâkıflardır;*

مسلکی دارند دزدیده درون　　　　ما ز دزدیهای ایشان سر نگون

1781. *Bâtında çalınmış bir meslek tutarlar; biz onların hırsızlıklarından baş aşağıyız.*

O şeytanlar letâfet-i vücûdları hasebiyle bizim latîf olan bâtınımızda çalınmış ve gizli bir meslek tutarlar, ve biz onların bu hırsızlıklarından dolayı baş aşağı oluyoruz.

دمبدم خبط و زیانی میکنند　　　　　صاحب نقب و شگاف روزنند

1782. *Dembedem fesâda verme ve azîm ziyân yaparlar. Delmek ve yarmak ve pencere sâhibidirler.*

"Habt", sehv etmek ve unutmak ve ağaca vurup yaprağı dökmek ve fesâda vermek ma'nâlarına gelir. Burada "fesâda vermek" ma'nâsı münâsibdir.

پس چرا جانهای روشن در جهان　　　　　بیخبر باشند از حال نهان

1783. *Binâenaleyh cihanda rûşen canlar, niçin gizli halden bî-haber olsunlar?*

Ya'ni, "Şeytanların insanların bâtınına olan tasallutları bu sûretle olunca ve onların nârî olan rûhları benî-âdem üzerinde böyle tasarrufa kādir olunca, rûhları nûrî olan kâmiller bu cihân-ı kesîfde niçin gizli olan ahvâl-i kalbiyyeden bî-haber olsunlar?"

در سرایت کمتر از دیوان شدند　　　　　روحها که خیمه بر گردون زدند

1784. *Sirâyette şeytanlardan daha aşağı mı oldular, o rûhlar ki çadırı felek üstüne vurdular?*

"Sirâyet", kendi te'sîrini etrâfa yaymak demektir. Ya'ni, "Ervâh-ı nûriyyeden olan ve kesîf âlem-i taayyünâtın üstüne çadırlarını kuran insân-ı kâmiller, te'sîr husûsunda ervâh-ı nâriyyeden olan şeytanlardan daha aşağı mı oldular?"

دیو دزدانه سوی گردون رود　　　　　از شهاب مُحْرِقْ او مطعون شود

1785. *Şeytan felek tarafına hırsızca gider. O şihâb-ı muhrikdan mat'ûn olur.*

"Şihâb", ateş şu'lesi ve uçan yıldız; "mat'ûn", vurmak, cezb etmek ma'nâsına olan "ta'n" masdarından ism-i mef'ûldür; "vurulmuş" ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Cin'de vâki' وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا (Cin, 72 / 9) ya'ni "Biz mukaddemâ gökte meleklerin kelâmını işitmek için bir mahalde oturur idik. Şimdi kim ki dinlemek kasdında bulunursa, kendi için hazır bir şihâb bulur" âyet-i kerîmesine ve kezâ sûre-i Hicr'de vâki' وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ (Hicr, 15/16-18) ya'ni "Biz gökde burçlar yarattık ve bakanlar için onu süsledik ve onu her bir şeytân-ı racîmden sakladık. Şu ka-

dar ki, meleklerden söz çalmak isteyen şeytanı apaçık bir şihâb ta'kîb eder" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, melek kuvvet ve şiddet ma'nâsınadır. Ve melâike iki kısımdır: Birisi tabîî, diğeri unsurîdir. "Melâike-i tabiiyyûn" anâsırın bulunmadığı fezâda suver-i tabîiyyeden mütekevvin olan ervâh-ı ulviyyedir. "Melâike-i unsuriyyûn" anâsıra mensûb olan ervâhdır. Melâike-i unsuriyyûn avâlim-i bî-nihâye-i kesîfenin tedbîrine me'mûrdurlar. Bunların a'dâdı hasr ve ta'dâda gelmez. Melâike âlem-i his ve şehâdette eşhâs-ı kesîfe gibi görünmezler; zîrâ ervâhdır. Âlem-i hayâlde suver-i muhtelifeye mütemessilen meşhûd olurlar. Bu temessül râînin ahvâl ve i'tikādâtı ile münâsebetdârdır. Hz. Cibrîl'in cenâb-ı Meryem'e ve diğer melâike-i kirâmın Lût (a.s.) ve sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a temessülleri gibi. Onların bu temessülleri esnâsında râînin nezdinde hâzır olanlar, bu melâikeyi müşâhede edemezler. Zîrâ âlem-i hayâle dâhil olan ancak râîdir. Meğer ki huzzârdan dahi âlem-i hayâle dâhil olanlar bulunsun; bu temessülü bunlar da görebilirler.

İmdi anâsırdan mürekkeb olan ecrâmın mâfevkında ervâh-ı ulviyye mevcûddur. Ve bu ervâh suver-i tabîiyyeden olduğundan bunlara "melâike-i tabîiyyûn" dahi derler. Zîrâ kendi mertebelerine göre bunlarda dahi zuhûr vardır. Ve "nefes-i rahmânî" ise bunlara nazaran bâtındır. Bu ervâh dahi a'yân-ı anâsıra nisbeten bâtın ve a'yân-ı anâsır bunlara nazaran zâhirdir. Ta'bîr-i diğer ile ervâh-ı ulviyye insanın nefesini ihrâç ettiği vakit, yavaş ve bilâ-sadâ söz söylemesine ve a'yân ve anâsır ise cehren ve sadâ ile tekellümüne müşâbihdir. Bundan anlaşılır ki, melâike-i tabîiyyûn ile melâike-i unsuriyyûn arasında zuhûr ve butûn i'tibâriyle münâsebet-i dâime vardır. Zîrâ melâike-i tabîiyyûn ilm-i ilâhîde sâbit olan ahkâmı ve emr-i ilâhîyi melâike-i unsuriyyûn vâsıtasıyla âlem-i kesâfete inzâl ederler. فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (Nâziât, 79/5) ["... İş düzenleyenlere and olsun!"] âyet-i kerîmesinde bu melâikeye işâret buyurulur. Ervâh-ı unsuriyye-i nâriyyeden olan şeyâtîn ise, bi'set-i seniyyeden evvel, letâfet-i cismâniyyeleri hasebiyle fezâya suûd edip melâike-i tabîiyyûn ile melâike-i unsuriyyûn arasındaki esrâra muttali' olurlar ve onların mükâlemât ve teblîğâtını çalıp ziyâde ve noksan olarak kâhinlere söylerler ve kâhinler de onların etbâ' ve mukallidi olarak onu efrâd-ı beşere ihbâr ederler idi. Bu kâhinlerin ihbârı ekseriyâ doğru ve ba'zan dahi bu şeytanların kendi re'yleriyle bu habere ilâve ettikleri yalanlar sebebiyle de yalan olur idi. Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz'in bi'set-i seniyyelerinden sonra şeyâtîn istimâ'dan memnû' oldular; ve eğer kasd-ı istimâ' ederlerse bu melâike-i tabîiy-

yûn ve unsuriyyûn, o şeyâtîni şihâblar ile vurup yakmağa başladılar. Ya'ni şihâbların kuvve-i nâriyyesi, şeyâtînin kuvve-i nâriyyelerinden şedîd olduğu cihetle, onları kendi kuvvetlerinde mahv ve müstehlek kıldılar. Nitekim yukarıda mezkûr olan âyetler bu hâli mübeyyindir.

سر نگون از چرخ زیر افتد چنان   که شقی در جنگ از زخم سنان

1786. *Felekten aşağıya öyle baş aşağıya düşer ki!..Şakî cenkde mızrak yarasından düşer.*

"Felek"den murâd, melâike-i tabîiyyûnun bulunduğu felek-i esîrdir ki, uçar yıldız veyâhud uçar yıldız şeklinde görünen şu'le-i âteş, o ervâh-ı nâriyyeyi, kendi kuvve-i galebesiyle o sâhadan aşağı ıskāt ve tard eder. Nitekim şakîyi de cenkde ehl-i cihâd mızrak darbesiyle böyle vurup düşürürler.

آن ز رشك روحهای دل پسند   از فلکشان سر نگون می افکنند

1787. *O dil-pesend rûhların gayretinden dolayı, onları felekden baş aşağı bırakırlar.*

Ya'ni, "Makbûl olan ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ, eflâke suûd edip, melâike arasındaki esrâra muttali' olurlar. Eğer ervâh-ı şeyâtîn bu sıfatta onlara şerîk olsa, bu ervâh-ı makbûleye reşk ve gayret vâki' olur. Bu ervâh-ı makbûlenin reşk ve gayretinden dolayı melâike, şeyâtîni felekten baş aşağı atarlar." Ve onlardaki bu gayret ervâh-ı nâriyyenin ervâh-ı nûriyye mertebesine irtikā cür'etini kesr içindir.

تو اگر شلی و لنگ و کور و کر   این گمان بر روحهای مه مبر

1788. *Eğer sen çolak ve topal ve kör ve sağır isen, o ay rûhlar üzerine şekketme!*

Ey müddeî-i kâzib, senin rûhunun kolu çolak olup kâmillerin makāmına elin erişmezse ve ma'nevî ayağın topal olup onların merâtibine vusûl kudretin yok ise ve basar-ı basîretin kör olup onların âlî mertebelerini göremiyor isen ve rûhunun kulağı sağır olup onların âlem-i melekûttaki medh ve senâlarını işitmiyor isen, bâri kendi hâline insâf edip o ay rûhların ya'ni ervâh-ı nûriyyenin kadr ve menziletleri hakkında şübheye düşme! Onların huzûrunda mütevâzi' ol!

شرم دار و لاف کم زن جان مکن   که بسی جاسوس هست آن سوی تن

1789. *Utan ve az öğün, can çekişme! Zîrâ o cisim tarafına çokluk câsus vardır.*

Ey yalancı mürşid ve müddeî-i kâzib! Kâmilin huzûrunda, kendi bâtınının noksânına bak da utan ve kemâlâtından bahs ile az öğün ve mübâhasât-ı li-

saniyye ile onu mağlûb etmek için beyhûde yere can çekişme! Zîrâ senin o cismin ve cisminin kuvâsı ve efkârın tarafına kâmilin çok câsusu vardır ki, senin ahvâlini tecessüs eder.

دریافتن طبیبان الهی امراض دل و دین را در سیمای مرید و بیگانه و لحن گفتار او و رنگ چشم او و بی این همه نیز از راه دل که انهم جواسیس القلوب فجالسوهم بالصدق

İlâhî olan tabîblerin gönül ve din hastalıklarını, mürîdin ve yabancının sîmâsında ve onun sözünün lahninde ve onun gözünün renginde ve bütün bunlar olmaksızın dahi gönül yolundan anlaması beyânındadır. Zîrâ muhakkak onlar kalblerin câsuslarıdır. Binâenaleyh onlar ile sıdk ile oturun!

Ya'ni, tabîbân-ı ilâhî olan insân-ı kâmiller, gönülde bulunan sıfât-ı nefsâniyye ve dîn hakkındaki şek ve şübhe hastalıklarını, gerek mürîdlerinin ve gerek yabancıların sîmâlarında ve onların sözlerinin tavrında ve gözlerinin bakışında görürler. Nitekim âyet-i kerîmede, وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ (Muhammed, 47/30) ya'ni "Sen elbette onları kavlin lahninde ârif olursun" ve تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ (Bakara, 2/273) ya'ni "Sen elbette onları sîmâlarıyla ârif olursun" buyurulur. Bu anlayışa "firâset-i hikemiyye" derler ki, zâhirde görülen alâmetten ahvâl-i bâtına intikāl olunur. Meselâ bir kimsenin zâhiren lisânı mülâyim olur; fakat içindeki gazabı ve öfkesi sadâsının ihtizâzından veyâhud kullandığı kelimelerin birinden veyâhud gözünün bakışındaki halden anlaşılır. Bu anlayışta ehl-i zekâ olan nâkıs insanlar ile kâmiller müşterektir. Fakat insân-ı kâmillerin anlayışında aslâ hatâ olmaz ise de, nâkısların anlayışlarında ba'zan hatâ vâki' olur. Zîrâ insân-ı kâmillerde firâset-i şer'iyye vardır; nâkıslarda bu firâset yoktur. Nitekim sürh-ı şerîfde, bütün bu alâmetler olmaksızın dahi kâmillerin gönül yolundan anladıkları beyan buyurulur. Bu firâset-i şer'iyye hakkında اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakının, zîrâ o Allâh'ın nûriyle nazar eder!" hadîs-i şerîfi vârid olmuştur. Firâset-i hikemiyye ile firâset-i şer'iyye hakkında Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretleri, *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî*

İslâhi Memleketi'l-İnsâniyye nâmındaki eser-i âlîlerinde îzâhât i'tâ buyurdukları gibi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin "Firâset" bâbında dahi ma'lûmât-ı müfîde beyân buyururlar. Sürh-i şerîfdeki انهم جواسيس القلوب ibâresi اذاجالستم اهل الصدق فاجلسوهم باالصدق فانهم جواسيس القلوب يدخلون فى قلوبكم وينظرون الى هممكم ya'ni "Ehl-i sıdk ile mücâleset ettiğiniz vakit, sıdk ile oturunuz! Zîrâ onlar kalblerin câsuslarıdır; kalblerinize girerler ve himmetlerinize nazar ederler" hadîs-i şerîfinden muktebesdir.

اين طبيبان بدن دانشورند　　　بر سقام تو ز تو واقفترند

1790. [1794] *Bu cisim tabîbleri, ilim saçıcıdırlar; senin hastalığına senden daha ziyâde vâkıfdırlar.*

هم ز نبض و هم ز رنگ و هم ز دم　　　بو برند از تو به هر گونه سقم

1791. *Hem nabzdan, hem renkden, hem de demden, senden her türlü hastalığa koku götürürler.*

Ya'ni, "Bu zâhirî doktorlar ilm-i tıbba âşinâ olduklarından senin hastalığına senden daha ziyâde vâkıf olup nev'ini teşhîs ederler. Nabzının atışından, yüzünün renginden, hem de deminden ya'ni kanının tahlîlinden; ve "dem" nefes ma'nâsına olduğuna göre, nefesinden, ya'ni sana nefes aldırıp ciğerinin hâlinden, sendeki hastalığın nev'ini anlarlar."

پس طبيبان الهى در جهان　　　چون ندانند از تو بى گفت دهان

1792. *Binâenaleyh tabîbân-ı ilâhî cihanda, senden ağzın sözü olmaksızın niçin bilmesinler?*

"Cisim tabîblerinin hâli, yukarıda zikr olunduğu gibi olunca, ilâhî olan tabîbler, sen kendi hâlinden lisânınla bahsetmeksizin, onlar senin ahvâl-i bâtıneni niçin bilmesinler?" Zîrâ ilâhî tabîbler insân-ı kâmildir. Ve insân-ı kâmil hem ism-i Zâhir'in ve hem de ism-i Bâtın'ın meclâsıdır. Binâenaleyh onlar hem cisim hastalığını ve hem de rûh emrâzını tedâvîden âciz değildirler. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da münderiç şu menkıbe bu ma'nâyı îzâh eder:

"Ashâbın ekâbirinden bulunan Mevlânâ Fahreddîn-i Sivâsî (rahimehullâh) hummâ-yı muhrikaya tutulup bir müddet esîr-i firâş oldu; etıbbâ onu tedavîden âciz kaldılar. Hz. Mevlânâ (r.a.) iyâdetini teşrîf edip, emir buyurdu. Soyulmuş sarmısak getirtdiler; döğüp kaşık ile ona verdiler. Etıbbâ hastaya sarmısak yedirildiğini işitince, onun sıhhatından ümîdlerini kesdiler. Lutf-ı

Hudâ, o gece terledi, sıhhat bulmağa başladı. Etıbbâ bunu müşâhede edince: "Bu hâl kāide-i tıbba ve kānûn-i hikmete müstenid değil, belki hikmet-i ilâhîdir" dediler." Nitekim Hz. Pîr buyururlar. Beyt:

حکیمیم طبیبیم ز بغداد رسیدیم بسی علتیانرا ز غم باز خریدیم
حکیمان الیهیم ز کس مزد نخواهیم که ما در تن رنجور چو اندیشه رویم

"Biz hakîmiz, biz tabîbiz, Bağdad'dan erişdik. Biz çok illete mensûb olanları gamdan kurtardık. İlâhî hakîmleriz, kimseden ücret istemeyiz. Zîrâ biz hasta olan cisme endîşe gibi koşarız."

هم ز نبضت هم ز چسمت هم ز رنگ صد سقم بینند در تو بی درنگ

1793. *Senin hem nabzından hem cisminden hem renginden sende bilâ-tevakkuf yüz hastalık görür.*

این طبیبان نو آموزند خود که بدین آیات شان حاجت بود

1794. *Bu tabîbler muhakkak yeni öğrenicidirler. Zîrâ onların bu alâmetlere hâceti olur.*

İlâhî olan tabîblerin ilmi, hem rûhâniyete ve hem de cismâniyete taalluk ettiği ve ruhâniyet cismâniyetden mukaddem olduğu cihetle, onların ilmi, cismânî olan doktorların ilmine nazaran eski ve cismânî doktorların ilmi ise onlara nazaran yenidir. Binâenaleyh onlar bu yeni olan ilmi öğrenicidir; ve bu sebeble onların nabız ve renk ve kan ve idrar muâyenesi [gibi] delâile ihtiyaçları vardır.

کاملان از دور نامت بشنوند تا به قعر باد و بودت در دوند

1795. *Kâmiller senin adını uzakdan işitirler; senin bâd ve bûdunun dibine kadar gider.*

"Bâd ve bûd"a, Ankaravî hazretleri "kevn ve vücûd" ma'nâsı vermişdir. Fakîr bu terkîbi *Heft Kulzüm*, ve *Bahâr-ı Acem* ve *Şemsü'l-Lügāt* ve *Gıyâsü'l-Lügāt* ve *Çerâğ-ı Hidâyet* ve *Burhân* ismindeki lügat kitaplarında bulamadım. Binâenaleyh ne gibi ma'nâdan kinâye olduğu nazar-ı fakîrde lâyıkıyle tavazzuh edemedi. "Bâd" ile "bûd"un ayrı ayrı ma'nâları vardır. "Bâd", nahvet ve gurûr ve kibir ve hod-bînî ma'nâsına da geliyor. "Bûd", vücûd ve varlık ma'nâsınadır. Eğer bu ayrı ma'nâlar birleşirse, "kibir ve varlık" demek olur. Fakat Hind nüshalarında "bâd u bûd" yerine "târ u pûd" vâki' olmuştur ki, bir kumaşın enişi ve argacı demektir. Ya'ni kumaşın mensûc olduğu ipliklerin üste ve alta ve enine ve boyuna gelen kısımları demek olur. Ba'zı nüsha-

larda "pûd u târet"; ve ba'zı nüshalarda da "zâd u pûdet" vâki'dir. Fakat gerek "bâd u bûdet" ve gerek "târ u pûdet" ibârelerinin her ikisi de burada münâsib olur. Ya'ni, "Kâmiller senin adını uzakdan işitirler. Senin enâniyetinin ve varlığının kevnine kadar giderler veyâhud nescinin esâsına kadar giderler" demek olur ki, bunlardan murâd senin ayn-ı sâbitenin isti'dâd-ı ezelîsidir ve mazhar olduğun rabb-i hassın hâssıyetidir.

بلکه پیش از زادن تو سالها دیده باشندت ترا با حالها

1796. *Belki doğmandan senelerce mukaddem seni, senin hallerin ile berâber görmüş olurlar.*

Nitekim Sadreddîn Konevî hazretleri, kendi şeyhi olan Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretlerinden nakl edip buyururlar: "Şeyhim buyurdu ki: "Hak Teâlâ hazretleri, senin pederin İshak bin Muhammed'in sohbetini ve senin sohbetini, ahvâlini ve ulûmunu ve ezvâkını ve makāmâtını ve tecelliyâtını ve mükâşefâtını ve Hak Teâlâ'dan bilcümle huzûzunu, benim Endülüs'den Rûm tarafına hareketimden mukaddem, bana gösterdi." Ve Hz. Sadreddîn (k.s.), *Kitâb-ı Fükûk*'de buyururlar ki: "Bizim şeyhin husûsî bir nazarı var idi. Bir kimsenin hâline muttali' olmak istediği vakit, ona bir nazar ederdi. Onun uhrevî ve dünyevî ahvâlinden haber verirdi." Velhâsıl menâkıb-ı evliyâda bu gibi ahvâl çokdur. İşte bu gibi zevât, nâkısları terbiye kudretini hâizdirler. Kendilerinde bu nazar olmayan evliyâ, nefislerinde kâmil iseler de, başkalarını mertebe-i kemâle îsâle muktedir değildirler. Artık meşâyih-ı rüsûma ne kalacağı kıyâs olunsun.

مژده دادن ابایزید از زادن ابو الحسن خرقانی رضی الله عنه پیش از سالها
و نشان صورت او و سیرت او یك بیك و نوشتن تاریخ نویسان آنرا جهت رصد

Ebu'l-Hasan Harakānî (r.a)in doğmasından senelerce evvel Ebâ Yezîd'in müjde vermesi ve onun sûretinin ve sîretinin bir bir nişânını vermesi ve târîh yazıcıların onu rasad için yazması

Sürh-i şerîfin nihâyetindeki "cihet-i rasad" ifâdesi yerine, Hind nüshalarında "cihet-i sıdk-ı o" yazılıdır. "Rasad", bir şeye dikkatle bakıp ahvâl ve ha-

rekâtını gözetlemek demekdir. Ya'ni, "Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin doğacağını ve evsâf ve ahlâkı şöyle ve böyle olacağını haber verdi; ve mürîdleri o haberi kayd edip bu zâtın zuhûrunu gözetlediler. Veyâhud bu haberin sıdkına intizâren kayd ettiler" demek olur. Bu iki zât-ı şerîfin tercüme-i hâlleri *Nefehâtü'l-Üns*'de münderiçdir.

آن شنیدی داستان بایزید   که ز حال بو الحسن پیشین چه دید

1797. *O Bâyezîd'in hikâyesini işittin ki, Ebu'l-Hasan'ın hâlinden evvelce gördü.*

O Bayezîd-i Bistâmî hazretlerinin menâkıbında mazbût olan bir kıssayı işittin ki, Ebu'l-Hasan Harakānî hazretleri doğmadan evvel onun hâlinden ve evsâfından haber verdi. Şöyle ki:

روزی آن سلطان تقوی میگذشت   با مریدان جانب صحرا و دشت

1798. *Bir gün o takvâ sultânı mürîdleriyle berâber, sahrâ ve çöl tarafına geçiyor idi.*

بوی خوش آمد مر او را ناگهان   در سواد ری ز سوی خارقان

1799. *Ona ansızın Harakan tarafından, Rey şehri etrâfında latîf koku geldi.*

"Harakān", Bistâm'a yakın Horasan'dan bir karyenin adıdır. "Ha"nın kesri ve "râ"nın sükûnuyla "Hırkān" dahi derler. "Sevâd", müteaddid ma'nâları vardır.Burada "şehir etrâfı" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin meşâmmına Harakān karyesi tarafından bir koku geldi."

هم بر آنجا نالهٔ مشتاق کرد   بوی را از باد استنشاق کرد

1800. [1805] *Hem orada nâle-i müştâk etti; kokuyu havadan kokladı.*

بوی خوش را عاشقانه میکشید   جان او از باد باده میچشید

1801. *Latîf kokuyu âşıkça çekiyordu. Onun canı havadan bâde tadıyordu.*

O duyduğu latîf ma'nevî kokuyu âşıklara mahsûs olan bir tavr ile içine çekiyor idi. Onun rûhu, havâ-yı nesîmîden ilâhî olan bâdeyi tadıyor idi.

کوزهٔ کو از یخ آبه پر بود　　　　چون عرق بر ظاهرش پیدا شود

1802. *Bir bardak ki, o buzlu sudan dolu olur, onun zâhirinde ter gibi peydâ olur.*

آن ز سردیٔ هوا آبی شد ست　　　　از درون کوزه نم بیرون نجست

1803. *O, havanın soğukluğundan bir su olmuştur; o bardağın içinden dışarıya rutûbet sıçramadı.*

باد بوی آور مر او را آب گشت　　　　آب هم او را شراب ناب گشت

1804. *Koku getirici hava ona su oldu; su dahi ona hâlis şarâb oldu.*

Bu üç beyt-i şerîf, ma'nevî latîf koku getiren havanın ne vech ile bâde olduğunu akla takrîb için îrâd edilmiş olan bir misâldir. Meselâ bir sürâhînin içine buzlu su konulduğu vakit, onun sathının etrâfında bir buğu peydâ olur ve onun etrâfı terler. Sürâhinin dışındaki ter ve rutûbet, içindeki suyun hârice neşf etmesinden değildir; belki onu muhît olan sıcak havâ-yı nesîmî, o sürâhiye temâs edince soğuyup tekâsüf etmiştir. Zîrâ bi'l-kimyâ havâ-yı nesîmî ile suyu terkîb eden esâs-ı anâsır müttehiddir ki, müvellidü'l-mâ ile müvellidü'l-humûzadır. Binâenaleyh havâ-yı nesîmî suya istihâle etmiştir. Ve suver-i eşyâda fennen istihâlât-ı mütemâdiye sâbittir. İşte bunun gibi, o ma'nevî latîf kokuyu getiren hava suya ve su dahi Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri için hâlis şarâba istihâle etmişdir. Vücûdda istihâle sâbit olduktan sonra, evliyâullah için aklen bu nevi' istihâlât dahi müsteb'ad değildir.

چون در او آثار مستی شد پدید　　　　یك مرید او را از آن دم بر رسید

1805. *Vaktâki onda âsâr-ı mestî zâhir oldu, o demde bir mürîd ona erişdi.*

Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine havadan istihâle eden şarâb-ı ma'nevî erişip ondan sarhoşluk eseri zâhir olduğu vakit, onun huzûruna bir mürîd geldi.

پس بپرسیدش که این احوال خوش　　　　که برون است از حجاب پنج و شش

1806. *Müteâkıben ona sordu ki: "Bu ahvâl-i latîf ki, beş ve altı hicâbından hâriçdir ?"*

"Beş"den murâd, havass-i hamse-i zâhire ve "altı"dan murâd, alt, üst, aşağı, yukarı, sağ ve sol cihetlerdir ki mukteza-yı taayyünâttır. Bunlar âlem-i ervâhın hicâbları ve perdeleridir. Mürîd, şeyhi olan Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine sordu ki: "Sende zâhir olan bu ahvâl-i latîf, beş havâs ve altı cihet perdelerinin hâricindendir ?"

گاه سرخ و گاه زرد و گه سپید　　میشود رویت چه حالست و نوید

1807. *"Senin yüzün gâh kırmızı ve gâh sarı ve gâh beyaz oluyor. Ne hâldir ve ne beşârettir?"*

"Bu ahvâl-i latîf sebebiyle sen renkten renge giriyorsun; o hâl ne hâldir ve nasıl bir müjdedir?"

میکشی بوی و به ظاهر نیست گل　　بی شك از غیبست و از گلزار کل

1808. *"Koku çekiyorsun; halbuki zâhirde gül yoktur; şübhesiz gaybdandır ve gülün gülzârındandır?"*

"Gül"den murâd, mertebe-i ulûhiyyet ve hakîkat-i muhammediyyedir ki, bu mertebe, kâffe-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye cem'iyyetini hâizdir. Bu sebeble ona "mertebe-i küll" dahi derler. "Gülzâr"dan murâd, mertebe-i ervâhdır. Ya'ni, "Zâhirde koklanacak bir gül olmadığı hâlde, sen muttasıl koku çekip duruyorsun. Anlaşılıyor ki, bu koku sana gayb tarafından gelmekdedir; ve bu koku şübhesiz küll olan mertebe-i ulûhiyyetin gülzârı olan mertebe-i ervâhdandır?"

ای تو کام جان هر خودکامهٔ　　هر دم از غیبت پیام و نامهٔ

1809. *"Ey sen, her bir hodkâmenin cânının kâmısın. Her dem sana gaybdan bir haber ve nâme vardır."*

"Kâm", maksûd ve murâd ve arzû ma'nâsınadır. "Hod-kâme"nin ma'nâyı lügavîsi "kendini beğenen ve hod-pesend" demek olur. Ankaravî hazretleri "kendi murâdına vâsıl olan ve kendi kendini seven ve murâd eden" ma'nâsını vermişdir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Hod-kâme"den murâd, âşık-ı Hakkānîdir; ve âşık-ı hodkâm odur ki, kendi maksûdunu ihtiyâr husûsunda hiçbir kimse ile meşveret etmez ve kimsenin sözüyle kendi maksûdundan dönmez. Nitekim Hâfız-ı Şîrâzî buyurur:

همه کارم ز خود کامی به بدنامی کشید آخر

"Benim bütün işim hodkâmlıkdır; nihâyet beni bed-namlığa çekti."

Ya'ni "Ey âşık-ı Hakkānî, sen bir rûhun maksûdusun. Her an sana cânib-i gaybdan bir haber ve bir mektûb gelir" demek olur.

هر دمی یعقوبوار از یوسفی　　میرسد اندر مشام تو شفی

1810. [1815] *"Her bir dem Ya'kūb gibi bir Yûsuf'dan senin meşâmmına bir şifâ erişir."*

"Şifî" , şifâ kelimesinin imâle olunmuş şeklidir. "Yûsuf"dan murâd, ervâh-ı kâmilândan birinin rûh-ı şerîfidir.

قطر بر ریز بر ما ز آن سبو   شمهء ز آن گلستان با ما بگو

1811. *"O testiden bizim üzerimize bir katre dök; o gülistandan bize bir şemme söyle!"*

Ya'ni, "O şarâb-ı aşk-ı ilâhî ile dolu olan testiden bizim üzerimize de bir katre dök! Biz de o zevk-i sekr ile mütezevvik olalım ve o gülistân-ı ervâhdan bize de bir şemme îzâhât ver!"

خو نداریم ای جمال مهتری   که لب ما خشك و تو تنها خوری

1812. *"Ey büyüklüğün cemâli, âdet tutmadık ki bizim dudağımız kuru, sen yalnız içesin!"*

Ya'ni, "Bizler senin mürîdin ve ma'nevî evlâdınız. Ey büyüklük ve ulüvv-i cenâb ma'nâsının cemâlini ve güzelliğini temsîl eden üstâdımız! Şimdiye kadar cânib-i gaybdan aldığın füyûzâttan bize de taksîm ve tevzî' buyurdun ve ihsân-ı ilâhîden bizi mahrûm etmedin, biz bu hâle alıştık. İçtiğin şarâbın lezzetinden bize de tattırdın. Dudaklarımız o şarâbdan kuru kalmadı. Binâenaleyh şimdi bu şarâbdan da bize ihsân et!"

ای فلك پیمای چست چست خیز   ز انچه خوردی جرعهء بر ما بریز

1813. *"Ey feleği çevik tayyedici ve çevik kalkıcı, içtiğin şeyden bizim üzerimize bir cür'a dök!"*

"Felek"den murâd, merâtib-i vücûddur ve etvâr-ı seyr-fillahdır; ve "çevik kalkmak"dan murâd, hâl-i sekirden sür'atle hâl-i sahva gelmekdir. Ya'ni, "Ey vücûdun merâtibini sür'atle tayyeden ve seyr-i fillahdaki etvârı çabuk çabuk kat' eyleyen ve o merâtib ve etvârın ahkâmında istiğrâkdan çabuk ayılıp hâl-i sahva gelen üstâdımız! Bu seyr esnâsında içtiğin şarâb-ı ma'nevîden bizim üzerimize de bir cür'a dök!" Zîrâ sen kâmilsin ve hiçbir mertebenin ahkâmıyla hicâb içinde kalmazsın!

میر مجلس نیست در دوران دگر   جز تو ای شه در حریفان در نگر

1814. *"Devranda artık senden başka meclisin beyi yoktur. Ey şâh, harîflere nazar et!"*

"Harîf", işi ve san'atı bir olan ve dost ve musâhib ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bu devirde bizim için senden başka bizim cem'iyetimizin beyi ve reîsi ve üs-

tâdı yokdur. Biz ta'lîm-i maârif ve hakāyık husûsunda, ancak seni üstâd ittihâz ettik. Ey şâhımız, yârânına ve musâhiblerine nazar et!"

کی توان نوشید این می زیر دست   می یقین مر مرد را رسوا گر است

1815. *"Bu meyi el altında içmek ne vakit mümkin olur? Mey muhakkak adamı rüsvâ edicidir!"*

"Bu şarâb-ı ma'nevîyi gizli içmek mümkin değildir; o şarâb, mutlakā eserini meydana çıkarıp adamı rüsvây eder. "Rüsvây etmek"den murâd, hâl-i temkînden çıkarır demekdir."

بوی را پوشیده و مکنون کند   چشم مست خویشتن را چون کند

1816. *"Kokuyu mestûr ve meknûn eder; kendinin sarhoş gözünü nasıl yapar?"*

Ya'ni, "Şarâb içen kimse, onun kokusunu karanfil gibi ba'zı kokulu şeyler yemek sûretiyle setr eder ve saklar. Kendinin sarhoş gözünü ve mestâne bakışlarını nasıl saklayabilir?" Sen dahi bu şarâb-ı ma'nevînin kokusunu, tasarrufât-ı mürşidânen ile bizim meşâmm-ı rûhumuzdan saklayabilirsin. Fakat senin cism-i şerîfinde zâhir olan o sarhoşluk eserini ve evzâ'ını bizim zâhirî gözümüzden nasıl saklarsın? Biz senin evzâ'ından şarâb-ı ma'nevî içtiğini anlamaktayız.

خود نه آن بویست این کاندر جهان   صد هزاران پردهاش دارد نهان

1817. *"Bu ise, o koku değildir ki, cihanda yüz binlerce perde onu gizli tuta!"*

"Ey üstâd, bu senin kokladığın kokunun te'sîrini bu âlem-i sûrette, yüz binlerce tedbîr örtüp nazarlardan saklayamaz; zîrâ ma'nâ sûrete hâkimdir."

پر شد از تیزئ او صحرا و دشت   دشت چه کز نه فلك هم در گذشت

1818. *"Onun keskinliğinden sahrâ ve çöl dolu oldu; çöl nedir ki ! Dokuz feleği de geçti!"*

Ehl-i keşfe nazaran dokuz felek şunlardır. 1. Felek-i Arş'dır ki, "cism-i küll" dahi derler. 2. Felek-i Kürsî'dir ki, "felek-i sevâbit ve "felekü'l-burûc" dahi derler. 3. Felek-i Zühal 4. Felek-i Müşterî 5. Felek-i Mirrîh 6. Felek-i Şems 7. Felek-i Zühre 8. Felek-i Utârid 9. Felek-i Kamer. Ehl-i keşfin bu beyânâtı ilm-i hey'et ulemâsının nokta-i nazarından başkadır. Zîrâ ehl-i keşf fezâ-yı bînihâyede peyderpey tekevvün ve tefessüd eden âlem-i cisme "felek-i Arş" ve "cism-i küll" dahi derler ki, ehl-i hey'etin keşfiyyât-ı rasadiyyesi bu felek-i Arş

ve cism-i küll dâiresinde vâki' olur. "Arş" , lügatte mülk ve taht ve binâ ma'nâlarına gelir. Ve cism-i küll ve vücûd-ı izâfî âlemi ise Rahmân'ın mülkü ve tahtı ve binâsıdır. Zîrâ vücûd-ı mutlak-ı Hak bu vücûd-ı izâfî Arş'ına sârîdir. الرَّحْمنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوى (Tâhâ, 20/5) ["Rahmân arş üzerine istivâ etti"] âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyurulur. Arzın sekenesinden olan ehl-i keşf, münâsebât ve irtibâtât-ı halkıyye sebebiyle, felek-i Arş'dan, yaşadıkları arza nüzûl sûretiyle, merâtib-i felek ta'yînine lüzûm gördüklerinden, bu felek-i Arş'dan felek-i Kamer'e kadar dokuz felek i'tibâr etmişler ve bu dokuz felek arasındaki nüzûl ve urûc hakkında da birçok tafsîlât ve îzâhât i'tâ buyurmuşlardır. Ma'nâ-yı beyt-i şerîf budur: Ya'ni, "O kokunun keskinliğinden dolayı te'sîri, sahrâyı ve çölü doldurdu. Sahrâ ve çöl ne demek! Dokuz feleği, ya'ni cismâniyet ve mülk âlemini geçti, âlem-i melekûta yayıldı!"

این سر خم را بکهگل در مگیر　　　کاین برهنه نیست خود پوشش پذیر

1819. *"Bu küpün başını sıva ile tutma, zîrâ bu çıplak muhakkak örtü kabul edici değildir!"*

"Kehgil", saman ile karışık çamur ma'nâsınadır ki, sıva murâd olunur. "Hum", küpden murâd, vücûd-ı beşerî; "sıva"dan murâd, evzâ'-ı cismânî ve elfâz-ı lisânîdir. "Çıplak"dan murâd, nefes-i Rahmânî'dir. Ya'ni, "Ey üstâd, vücûd-ı beşerînin küpünün ağzını evzâ'-ı cismânî ve elfâz-ı lisânî ile sıvayıp kapatma,ya'ni sükût etme! Zîrâ bu taayyünden muarrâ ve çıplak olan nefes-i Rahmânî, kemâl-i şiddetinden dolayı, örtü kabûl edici değildir. O her bir örtüyü yırtıp meydana çıkarır."

لطف کن ای راز دان رازگو　　　آن چه بازت صید کردش باز گو

1820. [1825] *Lutf et, [ey sır bilen], sır söyleyici olan! O şeyi ki senin doğanın onu sayd etti, açık söyle!"*

"Doğan"dan murâd, Hz. Bâyezîd'in rûh-ı şerîfidir. Ya'ni, "Esrâr-ı gayba vâkıf olup o esrârı haber veren üstâdımız, senin doğan kuşu gibi olan rûh-ı şerîfinin âsumân-ı gaybdan avladığı şey, ya'ni sır ne ise, onu bize açık söyle!"

گفت بوی بو العجب آمد به من　　　همچنان که مر نبی را از یمن

1821. *Dedi: "Nebî'ye Yemen'den geldiği gibi bana çok acîb bir koku geldi!"*

Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretleri mürîdin suâline cevâben buyurdu ki: "Resûl-i zîşân Efendimiz'e Yemen cihetinden gelen bir koku gibi, bana da acîb bir koku geldi!"

که محمد گفت بر دست صبا　　　از یمن میآیدم بوی خدا

1822. *"Öyle ki, Muhammed "Sabânın eli ile bana Yemen'den Hudâ'nın kokusu geliyor!" buyurdu."*

"O koku hakkında Server-i âlem Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, "Sabâ rüzgârı vâsıtasıyla bana Yemen'den Hakk'ın kokusu geliyor" buyurdu." Bu beyt-i şerîfde انی لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن ya'ni "Ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı buluyorum" hadîs-i şerîfine işârettir. Bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ba'zıları "Rahmân'a mensûb olan nefes", "Medîne'de sâkin bulunan ensâr-ı kirâm tâifesidir; zîrâ Resûl-i zîşân ile ashâb-ı kirâm Kureyş münkirlerinin ezâ ve cefâsından bu tâife-i kirâm sebebiyle halâs oldular; ve ensârın aslı Yemen tarafından olup Medîne-i Münevvere'de tavattun etmişdir" demişlerdir. Ba'zıları da, "Ahâlî-i Yemen'den olan Üveys Karanî hazretleridir." demişlerdir. Âtîdeki beyt-i şerîfin sarâhatına nazaran Hz. Pîr efendimiz Üveys Karanî ma'nâsını iltizâm buyurmuşlardır. Metn-i hadîs-i şerîfde "sabâ" lafzı bulunmadığı halde beyt-i şerîfde "sabâ"nın zikri, sabâ rüzgârının Yûsuf (a.s.)ın kokusunu peder-i Ya'kūb (a.s.)a getiren latîf bir rüzgâr olmasından nâşîdir ki, yukarıda 1810 numaralı beyitte bu ma'naya işâret buyurulmuştur. Ve âyet-i kerîmede de Ya'kūb (a.s.)dan hikâyeten إِنِّى لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ (Yûsuf, 12/94) ya'ni "Ben muhakkak Yûsuf'un kokusunu buluyorum" buyurulur. Ve âşıklar bu rüzgârı ma'şûklarının muhbiri ve resûlü addedip ekseriyâ şiirlerinde ona hitâb ederler. Mısrâ':

Gel ey nesîm-i sabâ kûy-i yârdan ne haber

Ve:

İn nilte yâ rîha's-sabâ yevmen ilâ arzı'l-Harem
Belliğ selâmî Ravzaten fîhe'n-Nebiyyü'l-muhterem

"Ey sabâ rüzgârı,eğer sen bir gün arz-ı Harem'e nâil olursan, benim selâmımı, kendisinde Nebiyy-i muhterem medfûn bulunan Ravza'ya teblîğ et!"

Bu sebebden Şeyh Ebû Ali Dekkāk (k.s.) الريح رسول العشاق ya'ni "Rüzgâr âşıkların elçisidir" buyurmuştur.

بوی رامین میرسد از جان ویس　　　بوی یزدان میرسد هم از اویس

1823. *Vîs'in canından Râmîn'in kokusu erişirdi; Yezdân'ın kokusu da Üveys'den erişir.*

"Vîs" ve "Vîse" âşıkın ve "Râmîn" dahi onun ma'şûkasının ismidir. Ya'ni, "Vîs'in canı ma'şûku olan Râmîn'in aşk ve muhabbeti ile dolmuş olduğundan, o aşk ve muhabbet, teneffüsü vâsıtasıyla ve âhlarıyla dışına taşar; esen rüzgârlara karışır; ve rüzgârlardan kendisine, ma'şûku olan Râmîn'in kokusu erişir idi. Bunun gibi Üveys Karanî hazretlerinin cân-ı latîfi de aşk-ı ilahî ile dolu olduğundan, onun vücûd-ı şerîfinden, seher vakitlerinde pek ziyâde taşan bu aşk ve muhabbet dahi sabâ rüzgârına karışır ve bu rüzgâr vâsıtasıyla Resûl-i zîşân Efendimiz'in meşâmm-ı nübüvvet-penâhîlerine vâsıl olurdu."

از اویس و از قرن بوی عجب　　　مر نبی را مست کرد و پر طرب

1824. *Üveys'den ve Karan'dan acîb koku, muhakkak Nebî'yi sarhoş ve pürtarab etti.*

"Karan", Yemen karyelerinden birinin ismidir. Ya'ni, "Üveys hazretlerinden ve Yemen'in "Karan" karyesinden intişâr eden Hak kokusu, Resûl-i Ekrem hazretlerini sarhoş ve ziyâde mesrûr etti." Ma'lûm olsun ki, meşâmm-ı cism, âlem-i ecsâmın iyi ve kötü kokularını duyduğu gibi, meşâmm-ı rûh dahi, âlem-i rûhânînin iyi ve kötü kokularını duyar. Meşâmm-ı rûhâniyyeti, meşâmm-ı cismâniyyet ile mesdûd olan kimseler bu rûhânî kokuları duyamaz. Meselâ âlem-i cismaniyyette, gâyet latîf esans kokuları içinde vâki' olan fuhşiyâtın âlem-i rûhâniyyete intişâr eden kokuları gâyet pis ve murdar olur. Bu kokuları ancak meşâmm-ı ruhâniyyeti açık olanlar duyar. Bu gibi zevât, bu sebeble o gibi mahallerden sür'atle kaçarlar. Ve âlem-i rûhâniyyete münteşir olan bu kokular, ric'at-ı kahkariyye ile tekrar âlem-i cismâniyyete yayılıp türlü türlü mikropların tekevvününe bâis ve kolera ve vebâ gibi türlü türlü hastalıkların intişârına sebeb olur. Nitekim I. cildin 88 numaralı beyt-i şerîfinde وز زنا افتد وبا اندر جهات ya'ni "Zinâdan dahi her tarafa sârî hastalık müstevlî olur" buyurulmuş idi. Fakat meşâmm-ı rûhâniyyeti mesdûd olan cismânî kimseler, böyle kokular olduğunu, kemâl-i cehillerinden inkâr ederler.

چون اویس از خویش فانی گشته بود　　　آن زمینی آسمانی گشته بود

1825. *Vaktâki Üveys kendinden fânî olmuş idi, o zemîne mensûb, âsumâna mensûb olmuş idi.*

Ya'ni "Üveys Karanî hazretleri vaktâki kendinden fânî ve Hak'la bâkî olmuş idi, binâenaleyh o zemîne ve cismâniyete mensûb olan zât-ı şerîf, âsumâna ya'ni rûhâniyete mensûb olmuş idi ve ondan rûhâniyet âsârı zâhir olurdu."

آن هليله پرورىده در شكر   چاشنئ تلخيش نبود دگر

1826. *O helîle şekerde perverde olmuşdur, artık onun acılığının çeşnisi olmaz.*

"Helîle" ve "helîlec", Hindistan eriği dedikleri şeydir ki, ta'mı acı olur ve onu döğüp tabîatı telyîn için yerler. Beyt-i şerîfde cismâniyyet-i beşeriyye acı olan "helîle"ye ve tecellî-i Zâtî-i Hak "şeker"e teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni "Acı olan helîle, şeker ile mezc edildiği vakit, artık onun acılığı kalmadığı gibi, cism-i beşere vâki' olan tecellî-i Zâtî dahi, o cismin acı olan sıfât-ı nefsâniyyesini izâle eder."

آن هليله رسته از ما و منى   نقش دارد از هليله طعم نى

1827. *O helîle bizlikden ve benlikden kurtulmuşdur, helîleden nakış tutar, ta'm değil.*

O helîle mesâbesinde olan sûret-i beşeriyye, "mâ" ve "menî" den, ya'ni enâniyyet-i nefsâniyyesinden, bu tecellî-i Hakkānî ile kurtulmuşdur ve sıfât-ı rabbâniyye ile kāim bulunmuşdur. Gerçi halk arasında sûret-i beşeriyye ile oturur, kalkar; fakat onda hâssa-i beşeriyyet olan enâniyyet-i nefsâniyye ta'mı yoktur, belki enâniyyet-i Hakkāniyye vardır ki, rızâsı Hakk'ın rızâsı ve gazabı da Hakk'ın gazabıdır. Bunların sûret-i beşeriyyelerine bakanlar, kendilerine kıyâs edip aldanırlar.

اين سخن پايان ندارد باز گرد   تا چه گفت از وحى غيب آن شير مرد

1828. *Bu sözün nihâyeti yokdur, rücû' et! Acabâ o arslan adam gaybın vahyinden ne söyledi?*

"Bu Hak'da fânî ve kuyûd-ı cismâniyyetden kurtulmak sözünün nihâyeti yoktur, kıssaya rücû' et! Acabâ o arslan adam, ya'ni Bâyezîd-i Bistâmî (kuddise sırrıhu's-sâmî) hazretleri, âlem-i gayba âid olan vahy ve ilhâm-ı Hak'dan ne söyledi ve ne haber verdi?" "Tâ çi" deki "tâ" taaccüb içindir.

گفت ازين سو بوى يارى مى رسد   كاندر اين ده شهريارى مى رسد

1829. *Dedi: "Bu taraftan bir yârin kokusu erişiyor ki, bu köyde bir şehriyâr erişecektir."*

Hz. Bâyezîd gaybın vahyinden haber verip buyurdu ki: "Bu taraftan, ya'ni Harakān karyesi tarafından bir yâr-ı ma'nevînin rûhânî kokusu erişiyor ve bu koku haber veriyor ve diyor ki: "Bu karyede sâhib-i iktidâr bir şâh-ı azîm zâhir olacakdır." "Şehriyâr" ta'bîriyle Ebu'l-Hasan hazretlerinin sâhib-i tasarruf bir kutb-ı zamân olduğuna işâret buyurulur.

قول رسول صلى الله عليه و آله و سلم انى لاجد نفس الرحمن من قبل اليمن

Resûl (a.s.)ın "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı buluyorum!" kavli

Bu sürh-i şerîf yukarıda geçen 1823 numaralı beyt-i şerîfe merbût ve onun ma'nâsını müeyyiddir. Sürh-i şerîfi ta'kîb eden beyitlerde Hz. Üveys'den bahs edilmeyip, ancak Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinden bahis buyurulması, bu hadîs-i şerîf ma'nâsının, erbâb-ı rûhâniyyet arasında umûmiyetini ve her zamanda vukū'unu isbât içindir.

بعد چندین سال میزاید شهی   میزند بر آسمانها خرگهی

1830. *"Bu kadar sene sonra bir şâh doğar, gökler üzerine bir çadır kurar!"*
[1835]

Hz. Bâyezîd yine gaybın vahyinden olmak üzere buyurdu ki: "Şu kadar sene sonra bu Harakān karyesinde ma'nevî bir şâh doğar, gökler ya'ni âlem-i taayyünât üzerine hâkimiyet ve tasarruf çadırını kurar." *Nefehâtü'l-Üns*'ün beyânına göre, Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin irtihâli 234 sene-i hicrîsinde ve Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin irtihâlî ise, 435 sene-i hicrîsinde vâki' olduğuna nazaran, aralarında iki yüz sene kadar bir fark vardır.

رویش از گلزار حق گلگون شود   از من او اندر مقام افزون بود

1831. *"Onun yüzü, Hakk'ın gülzârından gülgûn olur, o makāmda benden ziyâde olur."*

Ya'ni, "O Ebu'l-Hasan Harakānî'nin zât-ı şerîfi Hakk'ın sıfât ve esmâsı gülzârından mülevven olur. Binâenaleyh o esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeye mazhariyet husûsunda ve meclâiyyet makāmında benden ziyâde olur." Bu beyt-i şerîfde Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin havâss-ı evliyâullâhdan olmakla berâber, makām-ı kutbiyyetde bulunmadığına ve Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin, makām-ı kutbiyyetde bulunduğuna işâret buyurulur ki, Azîz Nesefî hazretlerinin *Zübdetü'l-Hakāyık*'daki beyânât-ı aliyyelerini müeyyiddir. Ve *Zübdetü'l-Hakāyık*'da şöyle buyurulur: "Sultânü'l-ârifîn Bâyezîd buyurmuş-

lardır ki: "Benim vaktimde kümmelîn-i evliyâdan yetmiş bin kadar velî var idi; ve onların her biri ibâdet ve riyâzet ve keşif ve kerâmet sâhibleri idi. Onların mâdûnunda çok velîler var idi. Lâkin o asrın kutbu henüz keşfe erişmemiş ümmî bir demirci idi ki, gece ve gündüz evlâd u iyâl nafakası için dükkânında demircilik san'atı ile meşgûl idi. Ben ise hayretde kalmış idim ki, acabâ sırr-ı kutbiyyet nedir ki, bu kadar velîlerden birisine verilmeyip de bir ümmî ve henüz dîde-i basîreti küşâde olmamış bir demirciye verildi?" der idim. Bir gün o demircinin dükkânına vardım, selâm verdim; demirci elimi öptü ve duâ istedi. Ben dedim ki: "Ben senin ayaklarını öpeyim, sen bana duâ et!" O zât buyurdu ki: "Yalnız sana duâ etmekle benim içimin derdi sâkin olmaz." Dedim ki: "Derdiniz nedir? Söyleyin, çâresine bakalım?" Buyurdular ki: "Acabâ mahşer gününde bu kadar kulların hâli nasıl olacakdır?" deyip, zâr zâr ağlamağa başladı. Bana da te'sîr edip, berâber ağladım. O vakit sırrıma nidâ olundu ki, "Bunlar "Nefsî, nefsî!.." diyenlerden değildir. Belki bunlar "Ümmetî, ümmetî!.." diyenlerdendir." Hemen kalbimdeki hayret ref' olunup, bildim ki bu zâtların isti'dâdı başkadır. Bunlar kalb-i Muhammedî üzere vâki' olup, mazhar-ı hakîkat-ı muhammediyye olmuşlardır. Lâkin o halde henüz hâl-i keşifde olmadığından, kendisinin kutub olduğundan haberi yok idi."

چیست نامش گفت نامش بو الحسن　　حلیهاش وا گفت ز ابرو و ذقن

1832. *"Onun adı nedir?" "Onun adı Ebu'l-Hasan'dır" dedi. Onun hilyesini kaşından ve çenesinden açık söyledi.*

Bâyezîd hazretlerinin mürîdi, "Onun adı nedir?" diye sordu; o hazret de, adı[nın] Ebu'l-Hasan olduğunu haber verdi ve onun şekil ve şemâilini, kaşını ve gözünü ve çenesini açıkça söyledi.

قد او و رنگ او و شکل او　　یك به یك وا گفت از گیسو و رو

1833. *Onun boyunu ve onun rengini ve onun şeklini, saçından ve yüzünden açık söyledi.*

Ebu'l-Hasan hazretlerinin boyunu bosunu, rengini ve eşkâlini, saçını ve yüzünün biçimini açık söyledi.

حلیهای روح او را هم نمود　　از صفات و از طریق و جا و بود

1834. *Onun rûhunun hilyelerini dahi sıfâtından ve tarîkından ve makāmından ve vücûdundan gösterdi.*

Ya'ni, "Hz. Bâyezîd, o hazretin zâhir vücûduna ve cismine âid nişanları ve alâmetleri söylediği gibi vücûdunun bâtınına ve rûhuna âit alâmetleri dahi bir bir beyân etti ki, onlar da sıfatları ve ta'kîb ettiği meslek ve ind-i ilâhîdeki makāmı ve vücûd-ı Hakkānîsi idi."

حليهٔ تن همچو تن عاريتى است　　　دل بر آن كم نه كه آن يك ساعتى است

1835. *Tenin hilyesi, ten gibi âriyetdir; onun üzerine az gönül ver ki, o bir sâatdir.*

Ya'ni, "Cismin şekil ve şemâili, cisim gibi fânî ve âriyetdir. Binâenaleyh evliyâullâhın cismânî olan şekil ve şemâillerine çok merbût olma. Zîrâ o cisim ve cismin şemâili bir sâatdir; ya'ni her ân-ı gayr-i münkasimde bir tecellî ile ma'dûm ve bir tecellî ile mevcûd olur ki, ona "teceddüd-i emsâl" derler."

حليهٔ روح طبيعى هم فناست　　　حليهٔ آن جان طلب كان بر سماست

1836. *Rûh-ı tabîînin hilyesi dahi fenâdır; o canın hilyesini taleb et ki, o gök üzerindedir.*

"Rûh-ı tabîî"den murâd, rûh-ı hayvânîdir ki, insan bu rûh ile hayvanlarda müşterekdir. "Hilye"den murâd, bu rûhun sıfatlarıdır, yemek ve içmek gibi hayvâniyetin iktizââtıdır. Ya'ni "Rûh-i hayvânînin hilyesi dahi, ten gibi fânîdir. Binâenaleyh fânîyi bırak. Besâteti hasebiyle fenâdan ârî olan rûhun hilyesini ve sıfâtını iste ki, o gök üzerinde, ya'ni âlem-i taayyünâtın fevkındedir ve taayyünâta hâkimdir."

جسم او همچون چراغى بر زمين　　　نور او بالاى سقف هفتمين

1837. *Onun cismi, yer üzerinde bir çerâğ gibidir; onun nûru, yedinci sakfın yukarısındadır.*

Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin cismi, yeryüzünde yanan bir mum gibidir. Mumun kesâfet-i vücûdu yerde ve nûru yukarıya münteşir olduğu gibi, insân-ı kâmilin nûru da yedi kat göğün üstüne münteşirdir."

آن شعاع آفتاب اندر وثاق　　　قرص او اندر چهارم چارطاق

1838. *O güneşin şuâ'ı evlerde onun kursu dördüncü çardaktadır.*

"Dördüncü çardak"dan murâd, mahrek-i şemsdir ki, bu mahrek arzdan i'tibâren dördüncüdür. 1. Utârid, 2. Zühre, 3. Arz, 4. Güneş. Ya'ni, "Güneşin kendi kursu ve cirmi, dördüncü mahrekde bulunduğu halde, arzda bulu-

nan evlere ziyâ saçar. Bunun gibi insân-ı kâmilin güneş gibi olan hakîkati, âlem-i şehâdete nazaran dördüncü felek olan mertebe-i vâhidiyyetden, cisim evlerine nûr-ı illâhîyi ifâza eder. Mertebe-i vâhidiyyetin dördüncü felek olması şudur: 1. Mertebe-i şehâdet, 2. Mertebe-i misâl, 3. Mertebe-i ervâh, 4. Mertebe-i vâhidiyyet veyâ hakîkat-ı insâniyye ve a'yân-ı sâbite mertebesi. Bu mütâlaa, "güneş" insân-ı kâmilin ayn-ı sâbitesi olduğuna göredir. Eğer rûh-ı şerîfi murâd olunursa, "dördüncü felek" âlem-i ervâh olur ki, tertîbi şudur: 1. İnsân-ı kâmilin sûret-i cismâniyyesi, 2. Âlem-i şehâdet, 3. Âlem-i misâl, 4. Âlem-i ervâh.

نقش گل در زیر بینی بهر لاغ   بوی گل بر سقف و ایوان دماغ

1839. *Gülün nakşı latîfeden dolayı bu renk altındadır; gülün kokusu dimâğ eyvânının tavanı üzerindedir.*

"Lâğ", latîfe, mizâh, dil şakası ve eğlence ma'nâlarınadır. "Eyvân", yüksek binâ ve dîvânhâne. "Dimâğ", vücûd-ı beşerde, fikir kalabalıklarının toplandığı bir mahal olduğundan bir pâdişâhın dîvânhânesine teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Gülün nakşı ve sûreti insanın burnunun altında tutulur ve insan onun sûret-i cemîlesini görüp eğlenir, fakat onun kokusu, dimâğ dîvânhânesinin tavanına kadar çıkar; bunun gibi insân-ı kâmilin sûreti yerde ve nûru göklerdedir."

مرد خفته در عدن دیده فَرَق   عکس آن بر جسم افتاده عَرَق

1840. [1845] *Uyumuş adam Aden'de korku görmüşdür, cisim üzerinde onun aksi ter vâki' olmuşdur.*

"Aden", Yemen'in cenûbunda Bâbü'l-Mendeb Boğazı civârında bir şehrin adıdır. "Farak", korku ma'nâsınadır. "Meselâ uyumuş bir adam rü'yâsında kendini Aden şehrinde bulup, orada korkunç bir hâle ma'rûz kalır; bu müşâhedesinde cisminin dahli ve hareketi yokdur. Maahâzâ bu korkunun te'sîri cismine aks edip terler." Bu beyt-i şerîf rûhâniyet âleminde olan şeyin, cismâniyet âlemine olan te'sîrinin misâlidir.

پیرهن در مصر رهن یك حریص   پر شده کنعان ز بوی آن قمیص

1841. *Gömlek Mısır'da bir harîsin rehînidir; o gömleğin kokusundan Ken'ân dolu olmuşdur.*

Bu beyt-i şerîf rûhâniyetin te'sîri için uzaklık ve yakınlık olmadığına misâldir. Ya'ni, "Yûsuf (a.s.) pederi Ya'kūb (a.s.)a götürülmek üzere gömleğini harîs-ı dünyâ olan Yahûda ismindeki bir kardeşine verdi. O da gömleği alıp, Mısır'dan sahrâya çıktı ve Ya'kūb (a.s.)ın sâkin olduğu Ken'ân iline müteveccih oldu. Bu mesâfeden Ken'ân ili gömleğin kokusu ile doldu." Ma'lûmdur ki, bu kokuyu Ken'ân ilinde ancak Ya'kūb (a.s.) duydu. Çünki ancak onun meşâmm-ı rûhu, sıfât-ı nefsâniyye ile mesdûd değil idi. Nitekim âyet-i kerîme bu ma'nânın şâhididir وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّى لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِى ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (Yûsuf, 12/94-95) ya'ni "Vaktâki kāfile ayrıldı, onların babası, ben muhakkak Yûsuf'un kokusunu buluyorum, dedi. Etrâfında bulunan oğulları, Allâh'a yemîn ediriz ki sen eski şaşkınlığındasın!" dediler. Şu halde beyt-i şerîfde "Ken'ân'ın koku ile dolu olması"ndan murâd, Ya'kūb (a.s.)ın meşâmm-ı rûhu olmuş olur. Ve bu ta'bîr zâhiren zikr-i kül, irâde-i cüz kabîlinden mecâz olur. Fakat nazar-ı hakîkatla bakılırsa, mecâz değil, ayn-ı hakîkat olur. Çünki Ya'kūb (a.s.) nebiyy-i zîşân olmakla asıldır ve metbû'dur ve dîğer halk fer' ve tâbi'dir; binâenaleyh Ken'ân ili hakîkatte ancak Hz. Ya'kūb'dan ibâret olur.

بر نبشتند آن زمان تاریخ را   از کباب آراستند آن سیخ را

1842. *O zaman târihi yazdılar, o şişi kebâbdan tezyîn eylediler.*

Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri bu zikr olunan haberleri verdiği zaman Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin bu haber verilen târîh-i velâdetini yazdılar, âlem-i misâli delip, âlem-i şehâdete nüfûz eden o haber-i gaybî şişini suver-i kelimât ve elfâz kebâblarıyla tezyîn ettiler.

چون رسید آن وقت و آن تاریخ راست   زاده شد آن شاه و نرد ملك باخت

1843. *Vaktâki o vakit ve o doğru târih erişti, o şâh doğmuş oldu ve mülk tavlasını oynadı.*

Vaktâki Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin doğum vakti ve Bâyezîd hazretlerinin haber verdiği o doğru târih geldi. O kutb-ı zamân ve şâh-ı cihân doğmuş oldu. Ve âlem-i mülk ve şehâdette kazâ-yı ilâhîye müsteniden tasarrufât tavla oyununu oynadı. "Tavla" oyununa teşbîhin sebebi budur ki, tavla oyununda oyuncular zarın hükmüne tebean oyun pullarında tasarruf ederler ve aktâb hazarâtı dahi tavla pulları mesâbesinde olan efrâd-ı beşer üzerinde, zâr mesâbesinde olan kazâ-yı ilâhîye müsteniden tasarruf buyururlar.

زادن بوالحسن خرقانی بعد از وفات بایزید قدس الله روحهما سالها

Bâyezîd (kaddesallâhu rûhahû) hazretlerinin vefâtından senelerce sonra Ebu'l-Hasan Harakānî (kaddesallâhu rûhahû)nun doğması

از پس آن سالها آمد پدید   بو الحسن بعد وفات بایزید

1844. *Ebu'l-Hasan, Bâyezîd'in vefâtından sonra, o seneleri müteâkib zâhir geldi.*

جمل خوهای او ز امساك و جود   آن چنان آمد که آن شه گفته بود

1845. *Onun cümle huyları imsâk ve cûddan öyle geldi ki, o şâh söylemiş idi.*

"Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin bütün şekil ve şemâili ve ahvâl ve sîreti, kabz ve bastdan ya'ni esmâ ve sıfât-ı mütekābileden, o şâh-ı ma'nevî Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin söylediği vech ile zuhûra geldi." "İmsâk"den murâd, kabz ve "cûd"dan murâd, bastdır. Zîrâ insân-ı kâmil bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı olduğundan, onda Kābız ve Bâsıt ve Mâni' ve Mu'tî ve Hâfıd ve Râfi' gibi esmâ-i mütekābilenin ahkâmı da zâhir olur. Velhâsıl Bâyezîd hazretlerinin keşfi tamâmiyle doğru çıktı.

لوح محفوظ است او را پیشوا   از چه محفوظ است محفوظ از خطا

1846. *Ona pîşvâ levh-i mahfûzdur. Neden mahfûzdur? Hatâdan mahfûzdur.*

Zîrâ Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin pîşvâsı ve muktedâsı levh-i mahfûzdur ki, onda âlem-i sûretde zuhûru lâzım gelen şeylerin hepsi mündericdir. O levhin münderecâtı hatâdan mahfûz olduğu için, ona levh-i mahfûz demişlerdir. Hind şârihlerinden Abdü'l-Fettâh kendi şerhinde şöyle buyurur: "Şeyh Abdülvehhâb Şîrâzî *Levâmi'u'l-Envâr*'da *Fütûhât-ı Mekkiyye*'den naklen yazar ki, levh-i mahfûzun altında üç yüz altmış altı levha-i mahv ve isbât tutulmuşdur ki, ahkâm-ı mütereddide merkūmdur. Eğer sâliklerin nazarı bu mahv ve isbât levhalarına müsâdif olursa, keşiflerinde hatâ olur.

Eğer keşifleri levh-i mahfûzdan vâki' olursa, o vakit hatâ olmaz." İmdi nazarları levh-i mahfûza müsâdif olanlar ancak kümmelîn-i evliyâdır ve onların keşiflerinde hatâ vâki' olmaz. Sâliklerin haber verdikleri keşif, mahv ve isbât levhlerinden olduğu için, çoğunun haberleri doğru çıkmaz.

این نه نجمست و نه رملست و نه خواب وحی حق و الله اعلم بالصواب

1847. *Bu ne necmdir, ne remldir ve ne rü'yâdır, vahy-i Hak'dır; ve Allâh doğruyu en çok bilicidir.*

Bu beyt-i şerîf, *Mesnevî-i Şerîf* tedrîs eden üstâdlar tarafından her dersin nihâyetinde, اینچنین فرمود مولانای ما کاشف اسرارهای کبریا ["Hakk'ın sırlarını açıklayan Mevlânâmız böyle buyurdu ki"] beytine terdîfen okunup o dersin fâtihası çekilir.

Ya'ni, "Bu âlem-i gaybdan alınıp, söylenen sözler ilm-i nücûm veyâ ilm-i reml ile çıkarılmış olan ahkâm-ı gaybiyye değildir; rü'yâda görülen taayyünât cinsinden dahi değildir, belki levh-i mahfûza nazaran alınmış olan esrâr-ı ilâhiyyedendir ve vahy-i Hak'dır."

Ma'lûm olsun ki, "ilm-i ahkâm-ı nücûm", seb'a-i seyyârâtın bu arz üzerinde hayır ve şerden vâki' olacak te'sîrâtını kable'l-vukū' bilmekden ibârettir ki, buna dâir ayrıca kitablar yazılmıştır. "İlm-i reml", birtakım eşkâl-i mevzû'a vâsıtasıyla zamâir ve esrâra vukūfdan bahs eder ki, bu ilme mahsûs olan eşkâl-i mevzû'a ve kavâid-i mahsûsa ayrıca yazılan risâlelerde mündericdir. Bu şerhin başka mahallerinde de sırası düştükçe îzâh olunduğu üzere rü'yâ üç kısımdır: 1. Keşf-i mücerred, 2. Keşf-i muhayyel, 3. Hayâl-i mücerreddir. "Keşf-i mücerred", rü'yâda görülen sûretin aynıyla zuhûrudur. "Keşf-i muhayyel", rü'yâda görülen sûrete münâsib bir ma'nânın, hâl-i yakazada zuhûrudur ki, bu rü'yâ erbâbı tarafından ta'bîre muhtâçdır. "Hayâl-i mücerred", rûh-ı hayvânînin mizâcına bir tagayyür ârız olur; o illet sebebiyle nâim bu illete münâsib ve muvâfık şeyleri mülâhaza eder. Meselâ mizâcda eğer harâret gālib olursa, rü'yâda ateş görür ve eğer bürûdet gālib olursa, kar ve soğuk görür ve eğer rutûbet müstevlî olursa yağmurlar ve seller ve denizler görür; ve eğer yübûset gālib olursa, toz ve toprak ve dağlar ve taşlar ve onların emsâlini görür. Bu nevi' rü'yâya i'tibâr yokdur.

از پی رو پوش عامه در بیان وحی دل گویند آن را صوفیان

1848. *Beyânda âmmenin yüz örtüsü olmak için, ona sûfîler "vahy-i dil" derler.*

"Hakk'ın evliyâsına bu sûretle olan vahyine, avâmın i'tirâzına mahal kalmamak için sûfîler "vahy-i dil" derler. "Vahy-i Hak" yerine böyle bir ıstılâh vaz' edip kullanırlar." "Avâm"dan murâd, ulemâ-yı mukallidîndir. Onların indinde "vahy-i Hak" yalnız peygambere mahsûsdur; başkalarına vahy-i Hak vâki' olmaz ve âyet-i kerîmede وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى (Kasas, 28/7) ya'ni "Biz Mûsâ'nın vâlidesine vahy ettik" وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ (Mâide, 5/111) ya'ni "Hani ben havâriyyûna vahy ettmiştim" ve وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) ya'ni "Rabb'in bal arısına vahy etti" buyurulmasını da "ilhâm" ile te'vîl ederler. Zîrâ onların zu'munca, eğer evliyâ hakkında dahi vahy-i Hak kabûl edilse, enbiyâ ile müsâvî olmaları lâzım gelir. Halbuki "vahy," işâret, risâlet, kitâb, ilhâm ve kelâm-ı hafî ma'nâlarına gelir. Binâenaleyh evliyâya olan ilhâm-ı ilâhîye "vahy-i Hak" demekle, evliyânın enbiyâ ile müsâvî olmaları lâzım gelmez; fakat avâm bu ta'bîrden ürktükleri için sûfîler "vahy-i dil" ıstılâhını kullanırlar.

وحی دل گیرش که منظر گاه اوست　　　چون خطا باشد چو دل آگاه اوست

1849. *Onu vahy-i dil tut ki, onun manzar-gâhıdır, mâdemki gönül onun âgâhıdır, nasıl hatâ olur?*

Ey müstemi', evliyâya vâki' olan o vahy-i Hakk'ı, sen avâmın nefretinden ictinâben, sûfîlerin dediği gibi, "vahy-i kalbî" farz et! Bu faraziyeden hatâ etmiş olmazsın; çünki gönül Hakk'ın nazar ettiği mahaldir. Gönül Hakk'ın âgâhı olup, onun zikriyle meşgûl bulunursa, öyle bir kalbin idrâkinde hatâ olur mu?

مؤمنا ینظر بنور الله شدی　　　از خطا و سهو ایمن آمدی

1850. [1855] *Ey mü'min, Allâh'ın nûruyla nazar eder oldun; hatâ ve sehvden emîn geldin.*

Ya'ni, "Ey mü'min sen اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakının, zîrâ o, Allâh'ın nûruyla nazar eder" hadîs-i şerîfi mûcibince, mâdemki Allâh'ın nûruyla nazar eder bir haldesin, nûr-ı ilâhîde sehv ve hatâ olmak ihtimâli olmadığından, sen dahi sehv ve hatâdan emînsin." "Îmin", "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur.

Menkabe: Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri va'z ederken, meclis-i va'za bir delikanlı gelip oturdu ve Hz. Cüneyd'e hitâben: "Ey şeyh, Resûl-i Ekrem hazretlerinin buyurduğu; اتقوا فراسة المؤمن ["Mü'minin firâsetinden sakınınız!"] hadîs-i şerîfinin ma'nâsı nedir?" [dedi.] Hz. Cüneyd bir müddet başını önüne eğdi ve sonra başını kaldırıp dedi: "Ey delikanlı, müslüman ol ki, senin müs-

lüman olmak vaktin gelmişdir." Meğer o delikanlı islâm kisvesiyle meclise gelen bir hıristiyân imiş. Bunun üzerine delikanlı derhâl İslâm'a geldi.

رجوع بحكاية كمى أجْرَاى آن غلام و در بيان أجْرَاى دل و جان صوفى از طعام اللّٰه

O gulâmın ta'yînâtının eksikliği hikâyesine rücû' ve sûfînin taâmullâhdan kalbinin ve canının ta'yînâtı beyânındadır

"Ecrâ'", "cerv" kelimesinin cem'idir, bahşiş ve fâide ma'nâsınadır. Dîğer cemi'leri de vardır ki, "ecr, ecriye" ve "ecrâ" ve "cirâ' " sûretleridir. Burada "ta'yînât ve maâş" ma'nâsınadır. Bu sürh-i şerîf Ankaravî nüshasında نقصان أجراى جان و دل صوفى از طعام الله Ya'ni, "Sûfînin taâmullâhdan dil ve cânının ta'yînâtının noksânı" sûretinde vâki'dir.

صوفيى از فقر چون در غم شود   عين فقرش دايه و مطعم شود

1851. *Bir sûfî fakrdan niçin gam içinde olsun? Onun ayn-ı fakrı dâye ve mat'am olur.*

"Bir sûfî, fakr ve ihtiyâc-ı sûrîden gamnâk olmamalıdır; zîrâ onun bu fakrının "ayn"ı onun rûhunun dâyesi ve mürebbîsi ve mahall-i it'âmı olur ve o fakr içinde rûhu taâm-ı ma'nevîyi yiyerek kuvvet bulur." Cisim, taâm-ı sûrîden kuvvet bulursa da, rûh zayıf olur ve taâm-ı sûrîyi bulamamakdan cisim zayıf olur ise de, rûh kavî olur. Vaktâki rûh kuvvet bulur, bu kuvvet bilâhire cisme de sârî olup, sâlik gıdâ-yı sûrîden pek az bir mikdâr ile iktifâ eder. Nitekim hadîs-i şerîfde الجوع طعام الله فى الأرض يحيى به ابدان الصدقين Ya'ni, "Açlık yeryüzünde Allâh'ın taâmıdır ki onunla sıddîkların ebdânı hayât bulur" buyurulmuşdur.

ز انكه جنت از مكاره رسته است   رحم قسْمِ عاجزى اشكسته است

1852. *Zîrâ ki, cennet mekrûhlardan bitmişdir; merhamet âcizin ve münkesirin nasîbidir.*

"Kısm", hisse ve nasîb ve bölmek ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde حفت الجنة بالمكاره Ya'ni, "Cennet mekrûhlar ile örtülmüşdür" hadîs-i şerîfine işâret bu-

yurulmuşdur. Ya'ni, "Cennet bu dünyâda nefse çirkin görünen açlık ve susuzluk ve a'mâl-i hasene ile örtülmüşdür ve insanın cenneti bu nefse çirkin görünen şeyleri ihtiyâr etmekle tekevvün eder; zîrâ nefse muhâlefetden dolayı, o nefis âciz ve münkesir olur. Ve merhamet ise âcizlerin ve münkesir olanların hissesi ve nasîbidir; zîrâ düşkün ve âciz olanlara herkes acır."

آن كه سرها بشكند او از علو　　　رحم حق و خلق نآيد سوى او

1853. *O kimse ki ulüvden başlar kırar, onun tarafına Hakk'ın ve halkın rahmi gelmez.*

Ya'ni, "Ulüv ve kibirden nâşî herkesin başlarını kıran kimseye karşı ne Hakk'ın ve ne halkın merhameti müteveccih olmaz; zîrâ kibir ve ulüv, mahall-i merhamet değildir."

اين سخن پايان ندارد و آن جوان　　　از كمى اجراى نان شد ناتوان

1854. *Bu sözün nihâyeti yokdur. Ve o civân, ekmek ta'yînâtının noksanlığından nâtüvân oldu.*

Açlığın taâmullâh olması ve cennetin mekrûhlar ile örtülmüş olması sözlerinin nihâyeti yokdur; o ta'yînâtı tenkîs edilen gulâmın kıssasına gelelim. Velhâsıl o delikanlı kendisine mahsûs olan ekmek ta'yînâtının tenkîs edilmesinden dolayı âciz kaldı.

شاد آن صوفى كه رزقش كم شود　　　آن شَبَه شْ دُر گردد و او يم شود

1855. *Mesrûrdur o sûfî ki, onun rızkı noksân ola, onun o şebesi inci ve o deniz ola.*

"Şebe", bir taşın ismidir ki siyâhdır ve parlaklıkda ve yumuşaklıkda ve hafiflikde kehrübâya (kehribâra) benzer ve ondan boncuk yapıp, inci dizisinin başına geçirirler. "Şebe"den murâd, sâlikin bulanık olan kalbi; ve "inci"den murâd, kalb-i sâf; ve "deryâ"dan murâd, nûr-ı yakîn veyâ nûr-ı ma'rifetdir. Ya'ni, "Bir sûfînin cismânî olan gıdâsı noksan olduğu vakit, mesrûr olur; çünki kesret-i taâm ile kararmış olan kalbi, açlıkdan ve riyâzetden sâf ve inci gibi parlak olur; ve kendisi nûr-ı yakîn deryâsı olur veyâ ma'rifet deryâsı olur." *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mündericdir ki: "Hz. Mevlânâ (r.a.), evâil-i sülûklerinde üç gün ve bir hafta ve kırk gün oruç tutup iftâr ederler idi. Velâkin ramazân-ı şerîfin nihâyetinde iki def'a iftâr buyururlar idi. Ve bütün ramazân-ı şerîfde, bayram günü iftâr buyurdukları biddefâat görülmüş-

dür. Sultânu'l-mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî (azzamallâhu zikrehû) hazretlerine ilk def'a mülâkî olduklarında tamâm altı ay her ikisine ekl ve şürb ve hâcet-i beşerîden bir ihtiyâç vâki' olmamak üzere oturmuşlar idi. Ve iftâr buyurdukları vakit, bir nevi' gıdâ ile iktifâ buyururlar idi. Ve en çok taâm yedikleri vakit dahi on lokma yemezler ve bir müddet sonra tekrâr mi'delerini tathîr ederlerdi; ve buyururlar idi ki: "Benim sînemde bir ejderhâ vardır ki, gıdâya tahammül etmiyor." Ve vakt-i istifrâğdaki mücâhedeleri mücâhede-i cû'dan ziyâde olup, mübârek alınlarından katre katre ter dökerler idi." Ve açlık hakkında şöyle buyururlar. Şiir:

مرغت ز خور و هیضه ماندهست در این بیضه   بیرون شو ازین بیضه تا باز شود پرها

صفرای صیام ار چه سودای سرافزاید   لیکن زچنین سودا یابند ید بیضا

"Senin can kuşun, yemekden ve mi'de fesâdından bu vücûd yumurtası içinde kapanıp kalmışdır. Bu yumurtadan çık ki, kanatların büyüsün! Açlıkdan safra kabarması gerçi hayâlât-ı dimâğiyyeyi ziyâdeleştirir; fakat işte bu hâyalâtdan yed-i beyzâyı ve nûr-ı kudreti bulurlar."

ز آن جرای خاص هر که آگاه شد   او سزای قرب و اجرا گاه شد

1856. *O hâs olan nafakalardan her kim âğâh oldu, o kurba ve nafaka mahalli olmağa lâyık oldu.*

"Cerâ'", "cerv" kelimesinin cemi'lerinden birisidir, nitekim bu sürh-i şerîfin ibtidâsında beyân olundu; "bahşişler ve fâideler ve nafakalar" demekdir. Ya'ni, "Her kim Hakk'ın husûsî nafakalarından ve taâmlarından âgâh olup, sıyâma devâm etti ise, o kimse Ḥakk'a yakîn olmağa ve bu nafakanın mahalli ve ehli olmağa lâyık oldu."

ز آن جرای روح چون نقصان شود   جانش از نقصان آن لرزان شود

1857. *Vaktâki rûhun nafakaları noksan olur, onun canı onun noksanından lerzân olur.*

Vaktâki rûhun o hâs olan nafakaları eksilir, sâlikin canı o nafakaların eksilmesinden dolayı, titreyici olur.

پس بداند که خطایی رفته است   که سمن زار رضا آشفته است

1858. *Binâenaleyh bilir ki, bir hatâ vâki' olmuşdur ki, rızâ yâsemenliği perîşân olmuşdur.*

Ya'ni, "Sâlik bu rûhânî nafakaların eksilmesinden kendisinden bir hatâ zuhûr etdiğini ve bu hatâ, yâsemenler gibi nûr-ı ma'rifet bitiren rızâ-yı ilâhî bahçesini perîşân etdiğini bilir ve anlar."

همچنان کآن شخص از نقصان کِشْت　　رقعه سوی صاحب خرمن نُبِشْت

1859. *Nitekim ki o şahıs, mahsûlün noksânından dolayı, harman sâhibi tarafına mektûb yazdı.*

Nitekim kıssasını beyân etdiğimiz gulâm pâdişah tarafına ta'yînâtının tenkîs edilmesinden dolayı, kendi nefsine hatâ isnâd etmeyip, başkalarını kabâhatlı gördü ve harman sâhibi olan, ya'ni, veliyy-i ni'met olan pâdişâh tarafına mektûb yazdı.

رقعه اش بردند پیش میر داد　　خواند او رقعه جوابی وا نداد

1860. [1865] *Onun mektûbunu adâlet beyi huzûruna götürdüler; mektûbu okudu, sonra bir cevâb vermedi.*

گفت او را نیست الا درد لوت　　پس جواب احمق اَوْلَی تَرْ سکوت

1861. *Dedi: "Onun için yiyecek derdinin gayri yokdur, binâenaleyh ahmağın cevâbı sükût daha evlâdır."*

Pâdişâh o gulâmın mektûbunu alıp okudu ve dedi ki: "Bu gulâmın derdi ancak yemek ve içmekden ibâretdir; bundan başka bir derdi yokdur; halbuki bu cihânda yemek ve içmek derdinden başka bir derdi olmayan kimse ahmakdır ve kendi varlığının hikmetinden ve sırrından gâfildir. Binâenaleyh böyle bir ahmağa verilecek cevâb, ancak sükût etmek olur."

نیستش درد فراق و وصل هیچ　　بند فرع است او نجوید اصل هیچ

1862. *Ona aslâ vasl ve firâkının derdi yokdur, fer'in bendidir, o hiç aslı istemez.*

Ya'ni, "Huzûrumuzdan ve visâlimizden ayrıldığı için, bu gulâm kalbinde aslâ derd ve elem duymaz, o ancak bizim fer'imiz olan sıfat-ı in'âm ve ihsânımızın âşıkıdır. Bu fer'in aslı olan zâtımızı hiç istemez."

Ma'lûm olsun ki, insanlar üç kısımdır: Bir kısmın himmetleri, hayât-ı dünyânın zâhiridir ve maksad-ı aslîleri, hayât-ı dünyânın metâ'ı olan kadın, evlâd, para, mal ve mülkdür. Bunların hayât-ı uhreviyye ile aslâ alâkaları yokdur. Eğer bunlar Hakk'a ibâdet ederlerse, metâ'-ı dünyevînin ziyâdeliğini taleben ederler. Eğer niam-ı dünyeviyye ellerinden giderse, Hakk'a ve ka-

zâ-yı ilâhîye muğber olup, şikâyet ederler. Allâh'a hamd etmek için bunlara niam-ı ilâhiyyenin temâdîsi lâzımdır. Binâenaleyh bunlar hicâbât-ı zulmâniyye içindedirler. İkinci kısmın, himmetleri metâ'-ı âhiret ve derecât-ı cennetdir. Metâ'-ı dünyevîye ihtiyâç ve zarûret mikdârı sa'y ederler. Bunlar "ashâb-ı yemîn" olan mü'minlerdir ki, dünyâdaki ni'metlere şükür ve belâya sabr ederler ve fakat âhiretin ni'metlerine pek harîs olup, derecât ve makām ihrâzına âşıkdırlar ve azâb-ı âhiretden çok korkarlar; binâenaleyh bunlar hicâbât-ı nûrâniyye içindedirler. Üçüncü kısım "mukarrebler"dir. Onlar hicâbın en büyüğü olan hubb-ı nefisden geçtikleri için, niam-ı dünyeviyye ve uhreviyyeyi ve derecât ve makām hayâllerini kendilerine harâm etmişlerdir; zîrâ onların kalbleri tecelliyât-ı rabbâniyyenin meclâsı ve âyînesidir. Bir âyînede hubb-ı nefs ve aşk-ı enâniyyet olmadığı gibi, bunlarda da bu duygu kalmamışdır.

احمق است و مردهء ما و منی　　　　کز غم فرعش فراغ اصل نی

1863. *Ahmakdır ve bizliğin ve benliğin mürdesidir; zîrâ ona fer'in gamından, aslın ferâğı yokdur.*

"Mürde", "ölmüş" ta'bîri, meftûn ve âşık olmakdan kinâyedir. "Ferâğ", boşalmak ve dökülmek ve kasd etmek ma'nâlarınadır. Burada "kasd" ma'nâsınadır. "Mâ vü menî", bizlik ve benlik, âlem-i keserâtdan kinâyedir ki, başlıca menşei kişinin kendi varlığına ve vücûduna i'timâdıdır. Aslı bırakıp fer'e ve gölgeye yapışan ve i'timâd eden bir kimsenin ahmak olduğunu isbâta hâcet yokdur. Ya'ni, şâh, gulâm hakkında diyor ki: "Mâdemki bu gulâmda asıldan ayrılığın derdi yokdur; o fer' olan sıfatlara ve gölgelere bağlanmışdır o ahmakdır ve gölgeden ibâret olan kendi varlığına dayanmışdır ve fer'in ve gölgenin gamından, asla teveccühü ve kasdı yokdur."

آسمانها و زمین یك سیب دان　　　　کز درخت قدرت حق شد عیان

1864. *Gökleri ve yeri bir elma bil ki, Hakk'ın kudret ağacından ayân oldu.*

Ecrâm-ı semâviyyeyi ve arzı birer elma mesâbesinde kürevî cisimlerden ibâret bil ki, bunların her biri, vücûdda ve varlıkda asl olan Hakk'ın ağaç mesâbesindeki kudretinden peydâ ve zâhir oldu. Ve her birerleri de o aslın fer'idirler; ve kudret ağacının bâğbânı ise vücûd-ı mutlak-ı Hak'dır ki, bunları terbiye edip yetiştirir. Binâenaleyh bu fer'leri bırak da, asl olan Hakk'a teveccüh et!

تو چو کرمی در میان سیب در و ز درخت و باغبانی بیخبر

1865. *Sen o elmanın içinde bir kurt gibisin ve ağaçdan ve bir bahçıvandan bî-haber!*

"Ey mahlûk-ı müdrik olan insan, sen o elma gibi yuvarlak olan küre-i arzın içinde bir kurt gibisin ki, ağaç mesâbesinde olan kudret-i Hak'dan ve bâğbân mesâbesinde olan vücûd-ı mutlak-ı Hak'dan, elma içindeki bir kurtcağız gibi gâfilsin ve içinde yaşadığın küre-i arzın sûret-i tekevvününden bî-habersin." "Sîb-der"de "der", tekmîl-i vezn için zâiddir.

آن یکی کرمی دگر در سیب هم لیك جانش از برون صاحب علم

1866. *Elma içinde başka bir kurt dahi vardır; fakat onun canı hâriçden sâhib-i alemdir.*

"Sâhib-i alem", bayrak sâhibi, metbû' ve reîs olmakdan kinâyedir. Ya'ni, "Ehl-i cihân, elma içinde yaşayan kurtlara benzerler. Bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı, yukarıdaki beyt-i şerîfde zikr olundu; ve ikinci kısım kurtlar, enbiyâ ve evliyâ hazarâtıdır. Onların canları ve ma'nâları, bu âlem-i sûret hâricinden, ilim sâhibi ya'ni, metbû' ve reîs olarak gelmişdir."

جنبش او واشکافد سیب را بر نتابد سیب آن آسیب را

1867. *Onun hareketi elmayı yarar, elma o sadmeye tâkat getiremez.*

O sâhib-i alem olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının cân-ı latîflerinin hareketi o elmayı ve o âlem-i sûreti yarar, elma ve o sûret âlemi o sadmeye ve hücûma tâkat getiremez. Bu beyt-i şerîfde يَامَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ (Rahmân, 55/33) Ya'ni, "Ey ins ve cin tâifesi, aktâr-ı semâvât ve arzdan geçmeğe kudretiniz varsa geçiniz! Geçemezsiniz, ancak sultân ile, ya'ni, kudret-i rûhâniyye ile geçebilirsiniz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

بر دریده جنبش او پردهها صورتش کرمست و معنی اژدها

1868. *Onun hareketi perdeleri yırtmıştır, onun sûreti kurtdur ve ma'nâsı ejderhâdır.*

Ya'ni, "O enbiyâ ve evliyânın sûret-i cismâniyyeleri elma içindeki kurda müşâbih ve ma'nâları ve rûh-ı ulvîleri ejderhâ olduğundan bu rûhlarının hareketi zulmânî ve nûrânî perdeleri yırtmışdır; binâenaleyh onların sâir cisim sâhiblerinden farkları, ervâh-ı aliyyelerinin kuvvet ve şerâfetidir."

آتشی کاول ز آهن میجهد   او قدم بس سست بیرون مینهد

1869. *Bir ateş ki, evvelâ demirden sıçrar, o kademi hârice çok zayıf koyar.*

Bu beyt-i şerîf evliyâyı kendilerine mürebbî itdihâz eden ehl-i sülûk hakkındadır. Yukarıya rabtı budur ki: Elmanın içindeki kurtlardan, rûhları elmayı yarmak için hareket eden sâliklerin irâde-i cismâniyye sadmesi ibtidâ zayıftır. Onların bu sadmesi, demirden sıçrayan kıvılcıma benzer. Kıvılcım ilk adımını dışarıya zayıf ve gevşek olarak koyduğu gibi, sâlikin irâdesi dahi cismâniyetden çıkmak için ibtidâ bir hücûm-ı zayıf yapar.

دایه اش پنبه ست اول لیك اخیر   می رساند شعلهها را تا اثیر

1870. [1875] *Onun dâyesi olan pamukdur; lâkin sonra şu'lelerini esîre kadar eriştirir.*

O sıçrayan kıvılcımın dâyesi ve mürebbîsi evvelâ yumuşak pamukdur; sonra fırladığı noktadan ittisâ' edip, şehri tutuşturur ve şu'lesi esîre, ya'ni, havaya kadar yükselir.

مرد اول بستهء خواب و خور است   آخر الامر از ملایك برتر است

1871. *Âdem evvelen uykunun ve taâmın bağlanmışıdır; nihâyetü'l-emr meleklerden daha yüksekdir.*

Bunun gibi, sâlik olan âdem, evvelen sâbıka-i beşeriyyet ve hayvâniyyet ile uykuya ve taâma bağlanmışdır ve tabîatı demir gibi bâriddir. Bir kâmil tarafından onun isti'dâdına nazar sebebiyle rûh-ı hayvânîsinden bir irâde-ateşinin kıvılcımı sıçrar; pamuk gibi yumuşak ve leyyin olan isti'dâdı ve kâmilin kibrit gibi olan nazarlarına ma'rûz kalır. Zîrâ âdem evvelen hayvân olarak bu âlemde zâhir olur; fakat onun isti'dâd-ı ezelîsi meleklerden yüksektir. Beyit:

صائب ز ملائك مطلب رتبت انسان   آینهء بی پشت چه صورت بنماید

"Ey Sâib, insanın rütbesini meleklerden isteme, zîrâ sırsız bir ayna ne sûret gösterebilir?"

در پناه پنبه و کبریتها   شعله و نورش بر آید بر سُهَا

1872. *Pamuğun ve kibritlerin hıfzında onun şu'lesi ve nûru Sühâ üzerinde zâhir olur.*

Ya'ni, "O sâlik pamuk gibi mülâyim ve latîf olan isti'dâdı ve kâmilin kibrit gibi olan nazarları penâhında terakkî eder ve rûh-ı insânîsi inkişâf ederek,

şu'lesi ve nûru Sühâ üzerinde zâhir olur." "Sühâ", Benât-ı na'ş yıldızlarından gāyet küçük görünen bir yıldızdır ki, halk gözlerinin kuvvetini onunla tecrübe eder. Ya'ni, o sâlikin rûhunun nûru, âlem-i ulvîde zâhir olur.

عالم تاريك روشن ميكند كندهء آهن به سوزن مى كند

1873. *Karanlık âlemi aydınlık eder, demir bukağıyı iğne ile koparır.*

"Künde", mücrimlerin ayaklarına geçirdikleri "bukağı" ma'nâsınadır. "Bu sâlik-i tarîk-ı Hak o derece terakkî eder ki, onun nûru gāyet karanlık olan gaflet ve hayvâniyet âlemini aydınlık eder. Demir bukağı mesâbesinde olan nefsin sıfatlarını iğne gibi ince ve sivri olup, rûh-ı hayvânîyi acıtan riyâzet ve mücâhede ile koparır."

گر چه آتش نيز هم جسمانى است نه ز روح است و نه از روحانى است

1874. *Gerçi ateş dahi cismânîdir, ne rûhdan ve ne de rûhânîden değildir.*

Gerçi sâlikin rûh-ı hayvânîsinden sıçrayan irâde ateşi dahi cismânîdir. Ne rûh-ı izâfî cinsinden ve ne de rûh-ı izâfîye mensûb olanların cinsinden değildir; zîrâ irâde cism-i hayvânînin îcâbındandır. Nitekim hayvanı "müteharrik bi'l-irâde", ya'ni, "irâdesiyle hareket eden" diye ta'rîf ederler. Ve rûh melek cinsinden olduğundan, o ancak Hakk'ın irâdesine tâbi'dir. Hakk'ın irâdesine muhâlefet, nefs-i hayvânî ve cismâniyet iktizâsıdır. Rûhânîlere gelince, onlar da kendi irâdelerinden kurtulmuşlardır, çünki mevt-i irâdî ile ölmüşlerdir. *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda mezkûrdur ki, Sultânü'l-Ârifîn Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) buyurmuşdur ki: "Otuz yıl vardır ki, Hak buyurdu ben onu yaptım; şimdi otuz yıl var ki, ben söylerim Hak onu yapar." Zîrâ mebâdî-i sülûkde henüz onun irâdesi, irâde-i Hak'da müstehlek değil idi. Otuz yıl kendi nefsini Hakk'ın evâmir ve nevâhîsine mutâvaata sevk eyledi; ve otuz yıldan sonra, onun irâdesi, irâde-i Hak'da fânî oldu ve onda Hakk'ın irâdesinden başka irâde kalmadı; ve ondan ancak Hakk'ın dilediği sâdır olur ve onun dilediği ancak Hakk'ın buyurduğudur.

جسم را نبود از آن عز بهرهء جسم پيش بحر جان چون قطرهء

1875. *Cismin o izzetden behresi olmaz; cisim, can bahrinin önünde bir katredir.*

Cismin ve cisme âit olan kuvvetlerin, rûha âit bulunan izzetden behresi ve nasîbi yokdur; çünki cisim, can bahrinin ya'ni, rûh-ı küllînin önünde bir katre mesâbesindedir.

جسم از جان روز افزون میشود   چون رود جان جسم بین چون شود

1876. *Cisim candan gün artırıcı olur; vaktâki can gider, gör ki cisim nasıl olur?*

"Rûz-efzûn", ya'ni, "gün artırıcı" olmak, yaşamakdan kinâyedir. Ya'ni, "Cisim candan yaşar ve kāim bir halde bulunur ve kokmaz ve çürümez. Vaktâki can cisimden alâkasını keser; o cisim tefessüh eder ve kokusunu duymamak için herkes burunlarını tıkar ve nihâyet kokusu halkı bîzâr etmemek için toprağa defn olunur."

حد جسمت يك دو گز خود بيش نيست   جان تو تا آسمان جولان كنى است

1877. *Senin cisminin haddi muhakkak bir iki arşındır, ziyâde değildir; senin canın göğe kadar cevelân edicidir.*

Ey insan, senin cisminin boyu, bir iki arşından ziyâde değildir, binâenaleyh bundan daha ziyâde irtifâ'ı olan bir yere elin yetişemez; fakat canının eni ve boyu mahdûd değildir. Senin canın cisminin yetişemediği göklere kadar cevelân edicidir.

تا به بغداد و سمرقند اى همام   روح را اندر تصور نيم گام

1878. *Ey büyük, rûhun tasavvurda Bağdad'a ve Semerkand'a kadar yarım adımı vardır.*

Ey fıtraten mükerrem olan insan, cismin Bağdad'a ve Semerkand'a gidebilmek için hayvan ve araba ve otomobil ve şimendifer gibi vesâite muhtâçdır; ve mâşiyen gitmek için yüz binlerce adım atmak lâzımdır. Halbuki rûhun Bağdad'a ve Semerkand'a gitmeyi tasavvur edince, yarım adımda oralara gider ve ân-ı vâhidde elektrik cereyânı gibi oralarda dolaşabilir.

دو درم سنگ است پيه چشمتان   نور روحش تا عنان آسمان

1879. *Gözünüzün yağı iki dirhem veznindedir; onun rûhunun nûru âsumân nevâhîsine kadardır.*

"Anân", nevâhî-i âsumân ve onun etrâfı demekdir. عنان السماء ما بدء لك منها اذا نظرتها ya'ni, "Anânü's-semâ' demek, ona baktığın vakit, sana zâhir olan şey demekdir" (*Akrabü'l-Mevârid*). "Seng", taş ma'nâsına olduğu gibi, vezin ve ağırlık ma'nâsına da gelir. Burada vezin ve ağırlık demekdir. Ya'ni, "Ey insanlar, gözünüz cismen gāyet küçükdür ve onun yağı iki dirhem ağırlığın-

dadır; fakat onun rûhunun ve ma'nâsının nûru, gökden görebildiğin nâhiyelere ve taraflara kadar gider."

نور بی این چشم میبیند به خواب　　چشم بی این نور چه بود جز خراب

1880. [1885] *Nûr, bu göz olmaksızın rü'yâ görür; bu nûr olmaksızın göz harâbdan başka ne olur?*

Gözün cismi uyku ile faâliyyet-i zâhiriyyeden sukūt eder ve etrâfındakileri göremez; fakat gözün cismâniyetinde mahfî olan nûru, faâliyetini muhâfaza edip, rü'yâlar görür. İmdi bir sebeb-i maddî te'sîriyle nûr-ı mahfîsi zâil olan bir gözün cismâniyetinde ne kıymet kalır, bir harâbeden başka ne olur?

جان ز ریش و سبلت تن فارغ است　　لیك تن بیجان بود مردار و پست

1881. *Can cismin sakalından ve bıyığından fâriğdir; fakat cansız cisim, cîfe ve süflîdir.*

بار نامهٔ روح حیوانی است این　　پیشتر رو روح انسانی ببین

1882. *Bu, rûh-ı hayvânînin esbâb-ı tecemmülüdür, ileri git ve rûh-ı insânîyi gör!*

"Bâr-nâme", esbâb-ı tecemmül ve haşmet ve büyüklük ma'nâsınadır; ve tefâhür ve gurûr ma'nâsına da gelir; ve icâzetnâme ma'nâsına ve dîğer ma'nâlara da gelir. Burada esbâb-ı tecemmül ve tefâhür ve gurûr ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Bu sakal ve bıyık, rûh-ı hayvânînin süsü ve tefâhürü ve gurûrudur; rûhun sakal ve bıyık ve sûret ile işi yokdur. Binâenaleyh ey sâlik, sûretden ve cismâniyetden geç ve rûh-ı insânîyi gör!"

بگذر از انسان وهم از قال و قیل　　تا لب دریای جان جبرئیل

1883. *İnsandan ve kıyl u kālden dahi geç, Cebrâîl'in canının deryâsının kenârına kadardır!*

Ya'ni, insân bu âlem-i şehâdetde hayvâniyet ile melekiyet terkîbinden hâsıl olan bir mahlûkdur. Onun kesîf olan hayvâniyetine, latîf olan rûhunun pertevi aks etdiği için, hayvâniyeti, sâir hayvânâtın fevkındedir. Ve onda hâsıl olan zekâ-yı hayvânî sebebiyle ulûm-ı dünyeviyye ve zâhiriyye dedikoduları ile meşgūl olur. "Gerek bu sûret-i beşeriyye ve insâniyye ve gerek bu insâniyetin ve beşeriyetin îcâbı olan kuvve-i müfekkire vâsıtasıyla elde edilen ulûm-ı dünyeviyye dedikoduları hep hakîkatin hicâbıdır. Bu hicâblar-

dan geçmedikçe, rûh-ı insânî Hz. Cibrîl'in canının deryâsının kenârı olan mahall-i vahye vâsıl olamaz. Binâenaleyh "Ey sâlik, gerek insan mertebesinden ve gerek onun dedikodularından geç ki, mahall-i vahy olasın!"

بعد از آنت جان احمد لب گزد　　　جبرئیل از بیم تو واپس خزد

1884. *Ondan sonra sana Ahmed'in cânı dudak ısırır; Cebraîl senin korkundan geri geriye sürtünür.*

"Hazîden", çocukların sürtünerek geri geriye yürümesi ma'nâsınadır. Ya'ni, "Sen, mahall-i vahye vâsıl oldukdan sonra, makām-ı mahmûd ve rûh-ı a'zam sâhibi olan Ahmed (a.s.v.) hazretlerinin bu rûh-ı küllîsi sana dudak ısırır ve Cebrâil (a.s.) senin himmetinin ulviyetinden ve etvârından korkup geri geriye sürtünür." Hind şârihlerinden İmdâdullâh ve Bahrü'l-Ulûm ve Velî Muhammed Ekberâbâdî hazarâtı buyururlar ki: "Cân-ı Ahmed'in dudak ısırması"ndan murâd, sâliki öpmesi ve muhabbet etmesidir. Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı budur ki: Bu yüksek mertebeye vâsıl olduğun vakit, Server-i âlem (s.a.v.)ın rûhu sana muhib olur. Sana birtakım ulûm ve maârif ifâza eder ki, oraya Cebraîl giremez. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in tufeyli olarak o makāma erişirsin ki, Cebraîl (a.s.) der ki: "Eğer bir kavis mikdârı bu makāma yaklaşırsam, yanarım. Burası "fenâ fi'r-resûl" makāmıdır." "Cebraîl (a.s.)ın korkması"ndan murâd, hakîkat-ı muhammediyye mertebesinin inkişâfından ürkmesidir ki, bu ma'nâ, bu cildde vâki' âtîde gelecek olan şu:

احمد ار بگشاید آن پر جلیل　　　تا ابد مدهوش ماند جبرئیل

Ya'ni, "Eğer Ahmed (a.s.) o celîl olan kanadını açarsa, Hz. Cibrîl ebede kadar medhûş kalır" beyt-i şerîfinde beyân buyurulmuşdur.

1. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
19 / 21	tal'ati	tal'at
26 / 7	gibi şekilde	şeklinde
35 / 29	نوا	نوی
35 / 30	ادهاست	اژدهاست
37 / 10	kudsî	kudsî-i
37 / 12	evvel-i	evvel
37 / 24	انّما	أنّما
38 / 27	mu'ciz-nizâm	mu'ciz-nizâm-ı
38 / 29	nemegîn-i	nemekîn-i
48 / 10	هستهای	هستیهای
48 / 29	نهء	نهٔ
59 / 25	*zebânîler*	*rabbânîler*
59 / 26	*kıblelerin*	*kabîlelerin*
63 / 15	سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرهٍ	سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ
66 / 27	فيقصم	فيفصم
69 / 18	Urmu	[Urmiye]
78 / 20	isti'dâd mazharlarına	isti'dâd-ı fıtrîlerine
79 / 6	قبْلِ	قَبْلُ
94 / 13	Hafz	Hafs
94 / 19	*idim, ben*	*idim, [ney gibi] ben*
101 / 26	-gerd-	-gird-
104 / 23	*feyz*	*kabz*
119 / 3	شر	شد
119 / 29	حانش	جانش
121 / 9	*râzı olmuş*	*râzı olunmuş*
123 / 3	خوش	خوشی
123 / 3	آتش	آتشی
126 / 23	nev'i insanı,	nev'i, insanı
130 / 30	*gönül*	*göğün*
144 / 30	mülâkî	mülâkî
149 / 11	مرد و مال	مرد مال
149 / 27	Esb-tâzî	Esb-i tâzî
150 / 11	sûî'l-kazâ	sûü'l-kazâ
152 / 17	o akıl, câriyesi	o akıl câriyesi,
159 / 13	*Dîvân-ı Kerbîr*	*Dîvân-ı Kebîr*
176 / 12	برای گد	برای گدا
183 / 23	*olsaydı*	*olmasaydı*
195 / 14,18	*tohmunu*	*tohumunu*
207 / 3	میفکن	در میفکن
209 / 10	هر	هم
215 / 10	پیس او	پیش او
217 / 14	meşe'idir	menşe'idir
217 / 27	mesetti	messetti
226 / 3	الْمُطْمَئِنَّ	الْمُطْمَئِنَّةُ
226 / 27	هستیٔ	عیسیٔ
226 / 28	*cân-ı Îsâ*	*cân Îsâ'sı*
234 / 1	Bunu gibi	Bunun gibi
239 / 21	بیماریٔ	بیماری
240 / 17	*Hani*	*Hani [sana]*
241 / 21	*alâkası*	*alâmeti*
246 / 1	دیگر	دگر
249 / 21	*bu*	*bir*
252 / 26	شرخ	شرح
253 / 24	تمامیٔ	تمامی
256 / 11	تَسْمَعُ	تَسْمَعْ
259 / 14	عبد	عبدی
264 / 10	نفح	نفخ
269 / 4	جزو	جزؤ
273 / 23	efs-i	nefs-i
282 / 3	وحمت	رحمت

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
285 / 31	الهوای	الهوی
285 / 31	الشرعية	شرعية
293 / 19	*mürekkebini*	*merkebini*
298 / 11	جزو	جزؤ
304 / 5	ترجيخ	ترجيح
307 / 26	kedûret-i	küdûret-i
310 / 20	نقبول	مقبول
310 / 28	وى	يى
314 / 18	لَتَزُولَ	لِتَزُولَ
326 / 14	بيُوتًا	مِنَ الْجِبَالِ بيُوتًا
326 / 15	hâneler	[dağlardan] hâneler
330 / 19	خوگوش	خرگوش
334 / 26	بعدزان	بعدازان
341 / 11	معلم	معلم بود
346 / 13	جئت	جئت به
348 / 22	گرا	را
350 / 13	*sûret*	*su*
351 / 2,3	müeyyed	müeyyid
352 / 9	نُفَرِّقُ	لاَ نُفَرِّقُ
353 / 8	الَّذِينَ	الدِّينِ
369 / 18	خَلَقَهُ	خَلْقَهُ
381 / 10	مستئ	مستى
384 / 16	تو چنان	چنان
396 / 4	Mürde rîk	Mürde-rîg
397 / 29	*hafîz*	*hazîz*
398 / 23	زآب خاك	زآب وخاك
412 / 5	آزانها	ازانها
419 / 11	كشدن	كشتن
422 / 10	küşd	küşed
423 / 7	بنى	نبى
423 / 10	كاف	قاف
423 / 14	kesîfim	kesîfimin
423 / 16	ربَّكَ	ربِّكَ
423 / 20	خرد	خود
440 / 4	alkıma	aklıma
442 / 1	عقل گوش	عقل وگوش
444 / 4	şey'ün" yerine	şey'in" yerine
444 / 4	"mâ fî	"mâ fîhi
444 / 8	قطرها	قطره ها
445 / 25	سفره است	سفره ست
446 / 22	*kazıcının*	*kazıcının canının*
452 / 10	فستغفرون	فيستغفرون
452 / 30	merteb-i	mertebe-i
454 / 21,25,28	*Hakem*	*Hikem*
468 / 14	غلام هر	غلام وهر
472 / 1	مگوفت	نگفت
473 / 3	اَشَاءَ	اَشَاءُ
479 / 7	يُؤمِنُ	يُؤْمِنْ
480 / 23	شرخ	شرح
496 / 20	هو	هر
498 / 25	شريك	شريكى
510 / 29	هم آتشى	هم آتش
519 / 10	حوف	حرف
525 / 23	هو	هر
526 / 5	*hûn-ı bahâmızı*	*hûn-bahâmızı*
527 / 9	*bir akıl*	*bu akıl*
528 / 25	شيرين	شيرينى
532 / 14	muvâfik	demek muvâfık
534 / 22	نالها	ناله ها
536 / 27	*cânıdan*	*cânından*
545 / 29	كَلِمَاتَ	كَلِمَاتُ
552 / 4	پاي	پايى
555 / 3	انى	انى
556 / 13	*hoşcağızlar*	*kuşcağızlar*
558 / 19	قاصداتش	قاصدانش
564 / 10	هوتا	هُوْنًا
567 / 2	ماشاء الله	ماشاء الله كان
570 / 5	مَطْوِيَّاتُ	مَطْوِيَّاتٌ

3. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
17 / 6	ساهل	ساحل
18 / 12	a'tıyyât	a'tıyât-ı
18 / 24	بندآن	بند آن
19 / 24	*duvar gibi*	*duvar nakşı gibi*
20 / 15	Vücûd-u hakîkî	Vücûd-ı hakîkî
21 / 6	nûr-ı Bâkî'yi	nûr-ı Bâkî'yi,
23 / 29	سایه یار	سایهٔ یار
27 / 25	*Zîrâ bir toprak*	*[Vaktâki] bir toprak [yâr buldu]*
29 / 3	uyamak	uyumak
29 / 4	بخسپم	بخسبم
32 / 9	omak	olmak
35 / 7	وَجَعَلَ	هُوَ الَّذِى جَعَلَ
35 / 7	kıldı	kılan
38 / 26	سبحان	سبحانى
39 / 15	وسال	وصال
44 / 5	"Hâk be-rûy"	"Hâk ber vey"
46 / 10	به بیستی	بیستی
49 / 2	hakkânî	Hakkânî
53 / 22	ارحق	ازحق
54 / 8	از گوهر	ای گوهر
55 / 15	آرای	آری
65 / 22	*gayri gönülden*	*[ağyân dilden]*
73 / 11,12	mukaddemât	mukaddimât
76 / 5	الرُّح قُل الرُّح	الرُّوح قُلِ الرُّوح
82 / 28	صخن	سخن
89 / 8	جبست	جست

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
91 / 33	arasındaki ve hadd-i	arasındaki hadd-
94 / 1	کر	کار
96 / 18	جزوآن	جزو آن
97 / 2	*ıyşin*	*ayşin*
100 / 6	بویم	بدیم
113 / 21	خد	حد
114 / 15	بریست	بگریست
117 / 9	بشانس	بشناس
120 / 21	بی دور	نی دور
128 / 4	خصه	خاصه
130 / 15	*dânik*	*dâng*
130 / 17	Dânik	Dâng
131 / 1	ازان	زان
131 / 10	بُضْع	بِضْع
135 / 10	إقترب	إقتربت
141 / 18	*ıyş*	*ayş*
156 / 2	zekv-i	zevk-i
165 / 25	کی	که
167 / 27	بمان	بمال
180 / 5	*erkekkler*	*erkekler*
182 / 10	آشقم	عاشقم
184 / 4	*o olur*	*o, o olur*
185 / 2	kaldım	kaldın
188 / 30	تا بشب	تا شب
190 / 22	زیان	زبان
193 / 22	neşir-i müretteb	neşr-i mürett
194 / 29	Ebî	Ebû

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
285 / 31	الهوای	الهوی
285 / 31	الشرعیة	شرعیة
293 / 19	*mürekkebini*	*merkebini*
298 / 11	جزو	جزؤ
304 / 5	ترجیخ	ترجیح
307 / 26	kedûret-i	küdûret-i
310 / 20	نقبول	مقبول
310 / 28	وی	یی
314 / 18	لَتَزُولَ	لِتَزُولَ
326 / 14	بيُوتًا	منَ الْجبَالِ بيُوتًا
326 / 15	hâneler	[dağlardan] hâneler
330 / 19	خوگوش	خرگوش
334 / 26	بعدزان	بعدازان
341 / 11	معلم	معلم بود
346 / 13	جئت	جئت به
348 / 22	گرا	را
350 / 13	*sûret*	*su*
351 / 2,3	müeyyed	müeyyid
352 / 9	نُفَرِّقُ	لاَ نُفَرِّقُ
353 / 8	الَّذينَ	الدِّين
369 / 18	خَلَقَهُ	خَلْقَهُ
381 / 10	مستئ	مستی
384 / 16	تو چنان	چنان
396 / 4	Mürde rîk	Mürde-rîg
397 / 29	*hafîz*	*hazîz*
398 / 23	زآب خاك	زآب وخاك
412 / 5	آزانها	ازانها
419 / 11	کشدن	کشتن
422 / 10	küşd	küşed
423 / 7	بنی	نبی
423 / 10	کاف	قاف
423 / 14	kesîfîm	kesîfimin
423 / 16	ربَّكَ	ربُّكَ
423 / 20	خرد	خود
440 / 4	alkıma	aklıma
442 / 1	عقل گوش	عقل وگوش
444 / 4	şey'ün" yerine	şey'in" yerine
444 / 4	"mâ fî	"mâ fîhi
444 / 8	قطرها	قطره ها
445 / 25	سفره است	سفرهست
446 / 22	*kazıcının*	*kazıcının canının*
452 / 10	فستغفرون	فیستغفرون
452 / 30	merteb-i	mertebe-i
454 / 21,25,28	*Hakem*	*Hikem*
468 / 14	غلام هر	غلام وهر
472 / 1	مگوفت	نگفت
473 / 3	اَشَاءَ	اَشَاءُ
479 / 7	يُؤْمِنْ	يُؤْمِنْ
480 / 23	شرخ	شرح
496 / 20	هو	هر
498 / 25	شریك	شریکی
510 / 29	هم آتشی	هم آتش
519 / 10	حوف	حرف
525 / 23	هو	هر
526 / 5	*hûn-ı bahâmızı*	*hûn-bahâmızı*
527 / 9	*bir akıl*	*bu akıl*
528 / 25	شیرین	شیرینی
532 / 14	muvâfik	demek muvâfik
534 / 22	نالها	ناله ها
536 / 27	*cânıdan*	*cânından*
545 / 29	کَلِمَاتَ	کَلِمَاتُ
552 / 4	پايِ	پایی
555 / 3	انِّی	انّی
556 / 13	*hoşcağızlar*	*kuşcağızlar*
558 / 19	قاصداتش	قاصدانش
564 / 10	هوتا	هَوْنًا
567 / 2	ماشاء الله	ماشاء الله کان
570 / 5	مَطْوِيَاتُ	مَطْوِيَّاتٌ